

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

На правах рукопису

Іващук Ірина Олегівна

УДК 339.543

**МИТНА ДОКТРИНА ГЛОБАЛЬНОГО
ПРОСТОРУ**

Спеціальність 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні
відносини

Дисертація
на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Науковий консультант:
Юрій Сергій Ілліч
доктор економічних наук, професор

Тернопіль – 2010

З М І С Т

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. Теоретико-концептуальні основи формування митної доктрини глобального простору	15
1.1. Сутність і архітектоніка глобального простору	15
1.2. Аксиологічні передумови функціонування країн у глобальному просторі	37
1.3. Сучасна митна доктрина як домінанта глобального простору	67
1.4. Теоретичні концепції митної доктрини: їхня еволюція та перспективи розвитку.....	83
Висновки до розділу 1.....	112
РОЗДІЛ 2. Методологічні основи формування митної доктрини глобального простору	115
2.1. Моніторинг функціонування відкритої економіки в глобальному просторі	115
2.2. Конвергенція митних відносин у глобальному просторі	142
2.3. Методологічні засади оцінки митної доктрини країн у глобальному просторі	168
Висновки до розділу 2.....	194
РОЗДІЛ 3. Митні альянси як елемент глобального простору	197
3.1. Фрагментація глобального простору через утворення митних альянсів	197
3.2. Митні ініціативи та принципи діяльності системи ГАТТ/СОТ	221
3.3. Організаційно-економічні важелі застосування митних інструментів	236
3.4. Фінансові інструменти захисту в регулюванні торговельних відносин	248
Висновки до розділу 3.....	262

РОЗДІЛ 4. Парадигма митної доктрини країни в контексті її економічних інтересів (на прикладі України)	265
4.1. Діалектика економічних інтересів країни та еволюція її митної доктрини	265
4.2. Інституційне забезпечення реалізації національної митної доктрини	297
4.3. Моніторинг митного навантаження на вітчизняну економіку	316
4.4. Передумови і результати вступу України до Світової організації торгівлі	337
Висновки до розділу 4.....	351
РОЗДІЛ 5. Перспективи розвитку митної доктрини в змінному глобальному просторі	354
5.1. Реалізація моделі митної логістики у глобальному просторі	354
5.2. Напрямки трансформації митних ініціатив в умовах кризових явищ.....	374
Висновки до розділу 5.....	394
ВИСНОВКИ.....	397
ДОДАТКИ	404
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	575

ВСТУП

Актуальність теми. Реалії сьогодення показали, що інституційні зміни в регулюванні міжнародного торговельного співробітництва країн докорінно трансформували систему принципів, закономірностей та інструментів впливу на їх економічну активність. Втілення завдань щодо нового порядку лібералізації міжнародної торгівлі за допомогою інструментів митної політики відбулося у середині ХХ ст., наслідком чого і стало створення Світової організації торгівлі. Проте на початку ХХІ ст. пропаговані в той час ідеї єдності та консолідації зазнали нищівної критики через неспроможність СОТ вирішити питання узгодження інтересів країн, різних за рівнем економічного розвитку. З огляду на те, що сучасне суспільство ґрунтоване на еволюційному зростанні, важливо врахувати ступінь готовності окремих національних економік, а також їхніх угруповань до реформаційних процесів у зовнішньоекономічній, в тому числі й митній, сфері.

Вибір концепцій реалізації митної політики окремої країни є вкрай суперечливим за наслідками процесом, адже вони, побудовані тільки на національних пріоритетах або, навпаки, на їх суттєвому ігноруванні, не отримали практичного підтвердження. Митна політика є чи не єдиним реальним напрямком впливу держави на внутрішні тенденції соціально-економічного розвитку за умови зростання відкритості національних економік та посилення викликів глобалізації. За такого підходу зрозумілі спроби країн об'єднуватися у митні альянси, щоби спільними зусиллями розв'язати проблеми, пов'язані із митним співробітництвом. Разом з тим, новітні напрямки розвитку митної політики повинні враховувати й ступінь залучення країн у глобалізаційні процеси.

Глобалізація як панівна ідея та об'єктивний процес останніх десятиліть уже засвідчила, що самотужки країни не спроможні вирішити проблемні питання застосування тарифних та нетарифних інструментів для регулювання міжнародної торгівлі, але й, водночас, не можуть забезпечити виконання взятих

зобов'язань як члени СОТ. Підтвердженням цього стали результати останніх перемовин між країнами-членами СОТ щодо узгодження тарифних позицій.

Одне з головних місць у побудові нової системи взаємодії країн належить формуванню митної доктрини, яка потребує впровадження нових підходів до узгодження інтересів країн у митній сфері, адже для більшості з них питання розроблення стратегії митної політики та її втілення на практиці є особливо актуальними, оскільки стосуються основних аспектів їх генезису та функціонування у глобальному просторі. Безперечно, поглиблення процесів глобалізації буде залежати від результативності та ефективності реалізації митної доктрини на засадах недискримінації та транспарентності.

Дослідженню проблем взаємодії країн в умовах глобалізації, в т.ч. в рамках СОТ, та її різним аспектам присвятили праці такі зарубіжні і вітчизняні науковці-економісти, як У. Андерсен, У. Бек, О Барановський, О. Білорус, В. Будкін, І. Валлерстайн, А. Гальчинський, В. Геєць, А. Гриценко, С. Долгов, Т. Кальченко, А. Кредісов, В. Козюк, П. Кругман, Д. Лук'яненко, З. Луцишин, Ю. Макогон, М. Мальський, А. Мельник, Т. Мельник, А. Мокій, В. Новицький, С. Осика, Ю. Павленко, Ю. Пахомов, В. Пятницький Є. Савельєв, В. Сіденко, С. Соколенко, О. Сохацька, Дж. Стігліц, А. Філіпенко, І. Школа, О. Шнирков, Т. Циганкова, С. Якубовський та ін.

В Україні проблемні аспекти реалізації митних інтересів країн, а також стратегії розвитку національної митної політики досліджували вчені І. Бережнюк, А. Войцещук, О. Гребельник, І. Гладій, А. Даниленко, М. Каленський, С. Ківалов, А. Крисоватий, П. Пашко, Д. Приймаченко, В. Чорний, С. Юрій та ін.

Проте, незважаючи на вагоме наукове надбання, ці дослідження є певною мірою фрагментарними. Недостатньо розроблені питання узгодження інтересів країн в процесі застосування інструментів митної політики відповідно до власного потенціалу і вимог світових економічних тенденцій, зокрема в напрямку спрощення митних процедур та лібералізації умов перетину митного кордону. Подальшого системного і комплексного вивчення потребують також

питання митної доктрини, її структурування та з'ясування особливостей реалізації національних інтересів у процесі формування останньої, узгодження при цьому інтересів країн з їхніми потребами з урахуванням впливу нестійкого економічного середовища; визначення закономірностей універсального характеру та національної ідентичності у застосуванні країнами митних інструментів. Для України ця проблема набуває особливої актуальності у зв'язку із нещодавнім вступом до СОТ та складними процесами інтеграції у європейський економічний простір. Наукова й практична значущість розв'язання означених проблем та недостатнє їхнє висвітлення у науковій літературі зумовили актуальність теми дисертації і логіку викладення її основних положень.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана в межах науково-дослідних робіт Тернопільського національного економічного університету. Основні положення й висновки дослідження відображені в таких науково-дослідних темах: «Оптимізація теоретичних та практичних аспектів фінансового забезпечення економічного зростання в Україні» (державний реєстраційний номер 0103U007682), де автору належить розділ «Митна доктрина глобального простору»; «Стратегічні орієнтири формування і реалізації фіскальної політики України» (державний реєстраційний номер 0106U000521) – розділ «Митна політика: умови становлення та перспективи розвитку в глобальному середовищі»; «Розробка комплексу моделей розвитку та регулювання фінансово-бюджетних відносин» (державний реєстраційний номер 0106U000519) – розділ «Економетричне моделювання комплексного аналізу і прогнозування митних процесів»; «Міжнародні фінанси в XXI столітті: глобальна парадигма та доміанти розвитку» (державний реєстраційний номер 0109U000043) – розділ «Регулятивні механізми та координація міжнародної фінансової політики у глобальному фінансовому середовищі»; «Дослідження тенденцій в управлінні зовнішньоекономічною діяльністю за умов глобалізації» (державний реєстраційний номер 0107U000042) – автору належать розділи

«Теоретичні підходи до розвитку та управління зовнішньоекономічною діяльністю в умовах глобалізації», «Прагматизм управління та активізації ЗЕД в умовах глобалізації», «Новітні підходи до управління ЗЕД в умовах глобалізації».

Мета і завдання дослідження. Метою дисертації є теоретико-методологічне обґрунтування формування митної доктрини глобального простору та розроблення на цій основі пріоритетів розвитку національних митних доктрин з урахуванням закономірностей їх функціонування у ньому, в тому числі й вироблення практичних рекомендацій щодо реалізації митної доктрини України.

Реалізація мети зумовила необхідність постановки і вирішення таких завдань:

- розкрити особливості архітекtonіки глобального простору для ідентифікації аксіологічних передумов функціонування країн із визначенням особливостей позиціонування країн із різним рівнем економічного розвитку;
- обґрунтувати сутність митної доктрини та виявити нові структурні елементи і закономірності її розвитку в умовах глобалізації для обґрунтування концепції її реалізації;
- уточнити сутність митної політики як домінанти митної доктрини, рушійні сили і чинники її формування для встановлення специфіки реалізації в умовах глобальних змін;
- узагальнити концептуальні засади реалізації митної доктрини у глобальному просторі, простежити їхню еволюцію з метою визначення перспектив застосування країнами митно-тарифних інструментів;
- виявити специфіку позиціонування країн із ознаками відкритої економіки у глобальному просторі для оцінки впливу глобалізації на їх активність;
- проаналізувати глобальний економічний простір в умовах утворення митних альянсів, у т. ч. Світової організації торгівлі, для виявлення парадоксів та перспектив їх подальшого функціонування;

- визначити наслідки тарифного захисту національних економік для з'ясування напрямків конвергенції митних відносин та їх ролі у цих процесах;
- встановити стадії виникнення ризиків у митній справі для обґрунтування рівнів управління ними;
- ідентифікувати параметри, що відображають формування митної доктрини на національному рівні, для визначення їх впливу на макроекономічні показники;
- розкрити діалектику реалізації митної доктрини на національному рівні, зокрема України, та визначити основні протиріччя між економічним розвитком і митною політикою для обґрунтування впливу митно-тарифного регулювання на розвиток соціально-економічних процесів в країні;
- окреслити основні принципи реалізації моделі митної логістики у глобальному просторі щодо підвищення якості управління ризиками;
- розробити напрями трансформації митних ініціатив в умовах кризових явищ, щоби обґрунтувати практичні рекомендації для узгодження інтересів країн в контексті формування і реалізації митної доктрини.

Об'єктом дослідження є процес формування і реалізації митної доктрини в глобальному просторі.

Предмет дослідження – теоретико-методологічні та прикладні аспекти формування та просторового розвитку митної доктрини як системного явища з відповідними принципами й закономірностями реалізації.

Методи дослідження. У процесі вивчення митної доктрини глобального простору застосовано сукупність методів наукового пізнання, що дозволило реалізувати концептуальну єдність дослідження. У науковій роботі використано методологію системного аналізу митної доктрини, що дало можливість проаналізувати і узагальнити напрацювання класиків економічної думки й сучасних дослідників міжнародної торгівлі та митної політики і застосувати ці

знання для виявлення особливостей економічного розвитку національних економік.

Для досягнення поставленої мети використано такі методи: наукової абстракції; логіко-семантичний – для розкриття змісту окремих категорій, зокрема «глобалізація», «глобальний простір», «митна політика», «митна доктрина»; економетричні – для виявлення залежності (кореляційного зв'язку) між окремими елементами митної доктрини; методи кластерного, регресійного та факторного аналізу; порівнянь – для виявлення закономірностей, відмінних рис і особливостей позиціонування країн у глобальному просторі; абстрактно-логічний – із метою узагальнення теоретичних положень, установлення причинно-наслідкових зв'язків і формування висновків; історичний – у дослідженні генезису й розвитку митної політики та її основних форм; структурно-функціонального аналізу – для визначення чинників, що формують національну митну доктрину; статистичних порівнянь для виявлення позицій країн у глобальному просторі.

Інформаційною базою дослідження слугували: праці вітчизняних і зарубіжних учених, законодавчі та нормативно-правові акти з питань митної політики, статистичні матеріали Державної митної служби України, Міністерства економіки України, офіційні публікації Державного комітету статистики України та міжнародних організацій (Світового банку, Міжнародного валютного фонду, Світової організації торгівлі, Всесвітньої митної організації й інших).

Наукова новизна одержаних результатів полягає у розробці теоретико-методологічних положень формування митної доктрини глобального простору, визначенні основних тенденцій й закономірностей та виробленні рекомендацій щодо інтеграції національної митної доктрини України у глобальні процеси.

Основні положення, які визначають наукову новизну дослідження, полягають в тому, що:

вперше:

- визначено сутність митної доктрини як системи теоретико-концептуальних принципів і положень формування та реалізації напрямків

взаємодії країн у процесі регулювання зовнішньоекономічних потоків для забезпечення збереження системи інтересів, сформованої в межах країни, та їх узгодження в глобальному просторі, що дало змогу обґрунтувати основні рівні реалізації, а відповідно і закономірності формування митної доктрини; у цьому контексті запропоновано багаторівневу структуру митної доктрини глобального простору виходячи із системного підходу до її функцій, цілей, елементів, що дозволило визначити адаптивні схеми збереження національних інтересів у митному середовищі глобального простору;

- розроблено структурно-логічну схему впливу сегментів митної доктрини на макроекономічні показники, що дало змогу сформулювати теоретико-методологічні засади оцінювання головних параметрів формування та реалізації митної доктрини на національному рівні у взаємозв'язку з тенденціями її впливу на результативний показник валового внутрішнього продукту країн-членів Світової організації торгівлі. Це дозволило провести сегментацію глобального простору за обраними значимими параметрами та здійснити позиціонування країн;

- проведено типологізацію країн-членів СОТ за обраними для дослідження тарифними характеристиками, на основі чого визначено спільні та відмінні риси у захисті ними національних пріоритетів розвитку, виявлено умови та тенденції координації їхньої митної політики відповідно до вимог СОТ у частині застосування тарифних інструментів. Це дозволило з'ясувати проблемні напрямки у діяльності Світової організації торгівлі та визначити шляхи їх вирішення через узгодження національних інтересів країн-членів; аргументувати доцільність спрощення умов торгівлі між країнами-членами митних альянсів;

удосконалено:

- теоретичні засади конвергенції митних відносин у глобальному просторі в умовах ризику та невизначеності, що дало змогу сформулювати напрямки гармонізації та спрощення митних процедур на основі вимог Кіотської конвенції й обґрунтувати роль інформаційних технологій у вказаних процесах

на прикладі запровадження електронного декларування товарів. На відміну від існуючих підходів, визначені напрямки враховують як безпосередньо процедури митного оформлення і контролю, так і ті, що передують його проходженню і здійснюються уже після розміщення товарів у відповідний митний режим;

- трактування митної політики, яку запропоновано розуміти як систему напрямків гармонізації та консолідації інтересів країн у глобальному просторі для формування адекватного митного середовища, здатного підвищити ефективність торгових, фінансових, інформаційних та інших потоків із збереженням національних інтересів країн, з обґрунтуванням основних принципів та інструментів; на відміну від існуючих підходів авторське визначення дозволяє розглядати митну політику як домінуючу митної доктрини, яка реалізується не лише на національному, але й наднаціональному та глобальному рівнях;

- методологічний підхід до управління ризиками в митній справі в умовах гармонізації митних відносин з метою підвищення ефективності структурних процедур митного оформлення та контролю на основі розробленої схеми управління ризиками та деталізації стадій їх виникнення у процесі переміщення товарів і предметів через митний кордон країни, що дозволило виявити значимі фактори впливу на прийняття рішень суб'єктами ЗЕД на кожній з них;

- механізм модифікації тарифного навантаження на сектори економіки щодо «зв'язаних» тарифів у країнах-членах СОТ, яке дало змогу визначити підходи до процедури узгодження тарифних ліній у практиці СОТ і вказати на особливості його застосування економічно розвиненими країнами та країнами, що розвиваються, при цьому підтверджено вплив зміни обраного (за вимогами СОТ) розміру коефіцієнту зниження на рівень «зв'язаних» тарифів, а відповідно і на захист національних інтересів;

дістало подальшого розвитку:

- розкриття сутності глобалізації, в результаті чого останню визначено як процес новітньої економіки, що показує ступінь залучення всіх країн світу та

інтенсифікацію їх активності у об'єктивно існуючому відтворювальному просторі, виходячи із ступеня участі у міжнародному поділі праці. Це дало можливість обґрунтувати, що економічний простір не змінює порядку свого існування, а залишається навіть при зміні господарських параметрів, відповідно він є не умовою існування країни, а її середовищем, де вона реалізує свою економічну потужність відповідно до рівня розвитку технічної оснащеності та наукового потенціалу;

- обґрунтування діалектики основних концепцій митної політики в глобальному просторі, зважаючи на зростання відкритості національних економік та їхньої вразливості до зовнішніх загроз, які посилилися в умовах світової економічної кризи. На основі ґрунтовного й системного аналізу акцентовано на поглибленні протиріч реалізації основних концепцій в умовах нестабільності, на основі чого визначено напрямки зміни застосування митних інструментів у практиці країн;

- виявлення сучасних тенденцій реалізації митної доктрини на національному рівні на прикладі України, що дало змогу з'ясувати основні протиріччя у її формуванні та реалізації в контексті узгодження фіскального та регулюючого впливу на соціально-економічні процеси в країні, і відповідно узагальнити їх наслідки та окреслити напрямки реалізації митної доктрини, враховуючи економічне позиціонування України у глобальному просторі;

- розроблення стратегії інституційної структури функціонування системи митних органів України, в якій враховано основні показники їхньої діяльності на основі проведеного кластерного аналізу для митниць за обраними параметрами, що відображають проходження товарних потоків через ці митниці.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони дають можливість розвинути теоретичні та методологічні підходи до формування митної доктрини глобального простору в умовах нестійкого економічного середовища. Висновки і рекомендації дисертаційної роботи

мають практичне значення щодо стратегічних напрямків розвитку митної взаємодії між країнами та формування національної митної доктрини України.

Пропозиції автора щодо вдосконалення законодавства у сфері митної справи в Україні використані Комітетом Верховної Ради України з питань податкової та митної політики при розробленні проекту Закону України «Про внесення змін до Митного кодексу України» (довідка № 006-1/09 від 15. 01. 2009 р.). Рекомендації з оптимізації структурної організації митних органів України, вдосконалення системи аналізу та управління ризиками в митній справі використані Державною митною службою України в ході реалізації завдань з контролю за дотриманням законодавства України з питань митної справи і захисту економічних інтересів (довідка №11/5-8794 від 14. 09. 2009 р.).

Основні положення дисертаційної роботи увійшли у цикл наукових праць «Формування та реалізація новітньої митної парадигми в Україні», за який автора нагороджено премією Президента для молодих учених 2006 року (довідка Комітету з Державних премій України в галузі науки і техніки № 429 від 11. 09. 2009 р.).

Основні теоретичні положення наукового дослідження використовуються у навчальному процесі за програмою підготовки магістрів у Тернопільському національному економічному університеті при викладанні дисциплін «Митна справа», «Митні розрахунки і звітність», «Світові торгові системи» (довідка № 126-15/2232 від 1.10. 2009 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійним завершеним дослідженням. Наукові положення, розробки, результати, висновки і рекомендації, що винесені на захист, дисертант отримала самостійно. Особистий внесок у працях, опублікованих у співавторстві, вказано у переліку публікацій.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні й методологічні положення дисертаційної роботи були оприлюднені на міжнародних і всеукраїнських науково-теоретичних та науково-практичних конференціях, науково-методичних семінарах і круглих столах: «Проблеми економічної

інтеграції України в ЄС: європейські студії» (м. Ялта–Лівадія–Форос, 2000 р.), «Економічні проблеми ринкової трансформації України» (м. Львів, 2002 р.), «Митна політика України в контексті європейського вибору: проблеми та шляхи її вирішення» (м. Дніпропетровськ, 2003 р.), «Сучасні технології виробництва в розвитку економічної інтеграції та підприємництва» (м. Хмельницький, 2003 р.), «Економічний і соціальний розвиток України в ХХІ столітті» (м. Тернопіль, 2004 р.), «Науковий потенціал майбутнього на шляху до європейської інтеграції» (м. Дніпропетровськ, 2004 р.), «Україна у світовій економічній спільноті» (м. Дніпропетровськ, 2004 р.), «Регіональні проблеми зайнятості і ринку праці» (м. Тернопіль, 2004 р.), «Расширение Европейского Союза и Республика Беларусь на новой границе» (Білорусь, м. Мінськ, 2004 р.), «Розвиток фінансової системи України в умовах економічних трансформацій» (м. Вінниця, 2006 р.), «Ломоносов-2006» (Росія, м. Москва, 2006 р.), «Митна політика України в умовах інтеграції до світової спільноти» (м. Дніпропетровськ, 2006 р.), «Формування єдиного наукового простору Європи та завдання економічної науки» (м. Тернопіль, 2007 р.), «Міжнародний бізнес та менеджмент: проблеми та перспективи в умовах глобалізації» (м. Тернопіль, 2008 р.), «Модернізація на ікономиката-макроікономически, фінансови и социальни аспекти» (Болгарія, м. Свіштов, 2008 р.), «Сучасні проблеми глобальних процесів у світовій економіці» (м. Київ, 2008 р.), «Актуальні проблеми теорії і практики менеджменту в умовах трансформації економіки» (м. Рівне, 2009 р.).

Публікації. Основні наукові положення дисертаційної роботи опубліковано у 53 наукових працях, у тому числі: в одноосібній монографії (17,7 д.а.) та одній колективній монографії, в якій авторіві особисто належить 1,5 д.а., чотирьох навчальних посібниках, а також у 25 статтях у фахових наукових виданнях (особисто автору належить 10,6 д.а.), 5 статтях в інших наукових виданнях, 16 тезах науково-практичних конференцій. У загальному обсязі наукових праць автору належить 67,82 д.а.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ МИТНОЇ ДОКТРИНИ ГЛОБАЛЬНОГО ПРОСТОРУ

1.1. Сутність і архітектоніка глобального простору

Розвиток людства наприкінці ХХ ст. окреслив нову дилему, розуміння якої дасть змогу відкрити шлях до економічного процвітання і загального добробуту, не лише змінивши орієнтири стратегічних напрямків прогресивного існування людської спільноти та окресливши якісно новий рівень трансформацій, а й забезпечивши сподівання на зміну пріоритетів цього розвитку паритетним консенсусом країн. Стрижневою та об'єднавчою ідеєю цієї епохи є глобалізація, але не лише як предмет наукових досліджень та численних дискусій, а й як вектор перспективного і водночас результативного багатоформатного міжкраїнного співробітництва. Заклик «глобалізуймося» став стратегічним орієнтиром для одних, а інші й досі піддають його нищівній критиці.

Функціонування світового господарства та реалії розвитку міжнародного співробітництва країн в таких умовах обумовили необхідність розроблення нової моделі їх взаємодії. Саме відсутність обґрунтованої доктрини такого співробітництва ставить нині під загрозу вироблені впродовж століть принципи та механізми реалізації основних форм міжнародних економічних відносин, а відповідно вплине на розвиток глобальної цивілізації. Враховуючи зростання мобільності, динамічності та змінності основних форм міжнародних економічних відносин, професор А. Філіпенко пропонує розглядати їх у наступних форматах:

- 1) виявлення найзагальніших закономірностей універсального характеру, що відображають історичний генезис та структуру світового господарства, яке функціонує як цілісна система на основі взаємодії ендогенних та екзогенних факторів;

2) прояв цих закономірностей на різних етапах у цивілізаційному, регіональному та трансконтинентальному вимірах;

3) створення адекватного інституційного механізму регулювання й управління міжнародними господарськими зв'язками на національному на інтернаціональному рівнях [425, с. 11].

Традиційною та найбільш розвиненою формою міжнародних економічних відносин є міжнародна торгівля, яка виступає водночас і органічною складовою світового господарства. Особливістю міжнародного співробітництва країн у сфері торгівлі в останні роки став її безпосередній зв'язок із іншими формами міжнародних економічних відносин та вплив на них. За словами фінансиста Дж. Сороса лише в економічній теорії усі країни отримують вигоди від міжнародної торгівлі при запровадженні рівних умов, а на практиці ці умови є доволі неоднорідними [384, с. 48], що потребує перегляду як концептуальних положень розвитку міжнародної торгівлі, так і розробки теоретико-методологічних засад формування і реалізації дієвого механізму регулювання цих процесів. Тому за основу взаємодії суб'єктів світогосподарських зв'язків обрано митну доктрину, яка із відповідним інструментарієм регулювання міжнародних економічних відносин буде спрямована на досягнення консенсусу між країнами у вирішенні соціально-економічних проблем.

Формування та реалізації митної доктрини на умовах конвергенції, системності та єдності усіх елементів стає невід'ємною складовою стратегії глобального розвитку, з огляду на її значимість як основи сучасного міжнародного економічного співробітництва. У перспективах розвитку світової економіки фахівці МВФ як один із найсуттєвіших чинників подолання наслідків економічної кризи виділяють узгодження інтересів країн через часткову відміну протекціоністських заходів та недопущення їх застосування у дискримінаційних цілях й усунення окремих учасників світогосподарських процесів на периферію глобальної взаємодії [515]. Беручи за основу запропонований А. Філіпенко підхід до розуміння сутності та проявів

міжнародних економічних відносин, проаналізуємо визначивши генезис, функціонування та розвиток митної доктрини у вказаних площинах глобального простору зважаючи на симетрію розвитку світового господарства.

Глобалізація як панівна ідея взаємодії країн у ХХІ ст. нині засвідчила неспроможність її повної реалізації, оскільки нема діалектичного зв'язку всередині системи між основними її складовими, інституційного механізму втілення у життя, оскільки були порушені тектонічні підвалини розвитку людства, вироблені впродовж століть через усталене домінування одних держав над іншими. Стратегія глобального розвитку, спрямована на вдосконалення міжнародних економічних відносин через запровадження міжнародними організаціями інституційних механізмів регулювання, виявилася недостатньо розробленою й адаптивною, змінивши відповідно традиційне сприйняття позиціонування країн у глобальному просторі та економічну карту світу. Не заперечуючи позитивні ефекти глобальної взаємодії, можна константувати, що у глобальному масштабі виявляються лише природні явища й катаклізми, а глобальні соціум, суспільство, культура та інші є утопією, як і озвучена у наукових колах проблема глобальної бідності, в глобальності якої виникають сумніви з огляду на зростання бідності в традиційних для неї регіонах планети, де рівень злиденності був спровокований передчасними реформами (див. п. 1.2).

Отже, якщо аналізувати глобалізацію в контексті формування та розвитку процесу, характерного для більшості країн, то згадана концепція, хоч і мала право на існування, не отримала підтвердження. Якщо розглядати глобалізацію як формування ідеї єдності та консолідованого розв'язання загальносвітових проблем, то ця інтерпретація має право на подальший розвиток.

Багатоаспектна і тривала полеміка про сутність глобалізації вкотре підтвердила: щодо глобальних проблем неможливо досягти консенсусу. Досі не визначено єдиного розуміння поняття «глобалізація», незважаючи на тривалі дискусії, що отримали назву «Глобальний диспут». Саме від тлумачення терміна «глобалізація» та його основних характеристик залежатиме розкриття її

ролі в розвитку окремої держави та, відповідно, залучення й участь останньої в глобальних процесах. Із огляду на обмеженість нашого дослідження неможливо охопити всі теоретико-концептуальні напрацювання з проблем глобалізації. Окреслені нижче підходи щодо її сутності не передбачають аналізу більшості наукових праць загалом, оскільки за основу взято ідею, що глобалізація є абстрактним поняттям, багатогранність якого очевидна, бо воно охоплює різні сфери діяльності, але «...не має такого самостійного та цілісного характеру, щоби можна було говорити про виникнення теорії глобалізації [288, с. 339]». Так, автором терміна «глобалізація» є Т. Левіт, який у 1983 р. в економічному журналі «Harvard Business Review» опублікував статтю «Глобалізація ринків» («The Globalization of markets»), назвавши глобалізацією процес злиття ринків товарів. Досліджуючи проблему просування товарів на ринки, вчений дійшов до висновку, що багатонаціональний комерційний світ наближається до завершення, і так створюється транснаціональна корпорація [495]. Це твердження Т. Левіта є передбаченням сьогодення, оскільки саме нині «...створюється нова система світового економічного відтворення, коли на загальнопланетарній економічній сцені дедалі більшу роль починають відігравати глобальні й транснаціональні фірми [237]».

Таким чином, термін «глобалізація» має недовготривалу історію, проте як процес дослідження це поняття було застосовано вже на початку ХХ ст. Зокрема, Н. Ейнджен у праці «Велика ілюзія» (1909 р.) акцентував увагу на неможливості виникнення глобальних воєнних конфліктів через економічну залежність країн одна від одної. Однак, як підтверджує історія, припущення вченого не відповідає дійсності, оскільки геополітичні амбіції – це поштовх до воєнних дій.

Другим етапом відродження глобальних процесів було визнання Вашингтонського консенсусу. Вперше термін «глобалізація» вжив американський економіст Дж. Вільямсон у 1989 р. – для узагальнення рекомендацій, що має враховувати країна, яка прагне реформувати економіку:

1) бюджетна дисципліна (великий і стійкий бюджетний дефіцит сприяє інфляції та відпливу капіталу, отже, уряди мають утримувати його на мінімальному рівні);

2) пріоритетність суспільних витрат (субсидії потрібно зменшити або скасувати; урядові витрати мають бути спрямовані на освіту, охорону здоров'я і розвиток інфраструктури);

3) податкова реформа (база оподаткування «має бути широкою» і граничні ставки податків – «помірними»);

4) процентні ставки (на внутрішніх фінансових ринках мають визначати розміри процентних ставок певної країни; позитивні реальні ставки відсотків перешкоджають відпливу капіталу і збільшують нагромадження);

5) обмінні курси валют (країни, котрі розвиваються, мають затвердити «конкурентні» обмінні курси, що стимулюватимуть експорт);

6) лібералізація торгівлі (тарифи потрібно мінімізувати і не застосовувати щодо проміжних товарів, необхідних для виробництва експорту);

7) прямі іноземні інвестиції (закордонні капіталовкладення можуть забезпечити надходження необхідного капіталу і здобуття рівня кваліфікації, а тому їх потрібно заохочувати);

8) приватизація (приватна промисловість функціонує ефективніше, тому державні підприємства варто приватизувати);

9) надмірне регулювання (надлишкове урядове регулювання може сприяти корупції та спричинити дискримінацію дрібних підприємств, що не мають широкого доступу до вищих ешелонів бюрократії);

10) право власності (потрібно закріпити це право; недовіра до законів і правової системи зменшують стимули до нагромадження).

Зазначені принципи стали основою ліберального фундаменталізму в 1990-х рр., перетворившись в умови надання позик Міжнародного валютного фонду. Модель Вашингтонського консенсусу була впроваджена у країнах Центральної Європи та СНД на початку цих років. Як альтернативні згаданій моделі можна виокремити такі: азіатська (на ефективність певною мірою

вплинула фінансова криза наприкінці 1990-х рр.); авторитарна китайська (1980-і рр.); шведська модель державного дирижизму (1950–1980 рр.) та ін.[17, с. 42-43]. Разом з тим, як свідчать дослідження, саме через вплив зовнішніх факторів не вдалося побудувати стабільну та ефективну бюджетну систему в країнах СНД [48]

Особливістю обґрунтування сутності глобалізації, на відміну від інших явищ або процесів, є те, що всі наукові дослідження щодо неї можна розмежувати за двома напрямками вивчення: з боку дослідників-прихильників чи науковців, котрі визнають глобалізацію, але лише як чинник виникнення загроз для розвитку людства. У контексті цих спрямувань побудуємо власне дослідження. Серед прихильників глобалізації виокремимо вченого У. Андерсена, котрий визначив це явище як потік конвергуючих сил, що створюють справжньо єдиний світ. При цьому науковець проаналізував не лише економічний аспект, а й особливості нових зв'язків у культурі, біосфері, системі права та управління тощо [511].

Німецький соціолог У. Бек розуміє глобальність так: «Ми давно живемо в світовому суспільстві в тому розумінні, що уявлення про замкнутий простір перетворилося на фікцію [32, с. 25]». Водночас глобалізація, на думку дослідника, є «...діалектичним процесом, який створює транснаціональні соціальні зв'язки і простори, обезцінює локальні культури і сприяє виникненню третіх культур [32, с. 28]». Подібні думки висловлює Ю. Павленко, який сутність глобалізації вбачає у перетворенні людства на єдину поліцивілізаційну структурно-функціональну систему [311, с. 103]. Об'єктивним явищем вважає глобалізацію В. Парцванія, оскільки воно є обов'язковою складовою процесу соціалізації [315, с. 2498].

На дуалізм поняття «глобалізація» вказує М. Загладін. Це явище є «внутрішньо суперечливим процесом. Вона [глобалізація. – І. І.] відкриває нові можливості економічного розвитку, вказуючи на взаємодію народів і держав, але водночас загострює наявні або спричиняє нові проблеми, котрі доцільно визначити як «виклики» [80, с. 3]». На підтвердження наведемо думку вченого

А. Уткіна, який вважає термін “глобалізація” – метафорою, що придумана для виявлення змісту і розуміння природи сучасного капіталізму [417, с. 9].

У світі, як зазначив А. Філіпенко, домінує тенденція щодо світової економічної інтеграції, тобто і до глобалізації господарського розвитку окремих країн і світової економіки загалом [421, с. 103]. Разом із тим слід зауважити, що інтеграція – це процес об’єднання, як правило, або в межах географічної близькості, або за рівнем економічного розвитку (наприклад, Європейський союз, НАФТА, Асоціація країн Південно-Східної Азії (АСЕАН), а в процесі глобалізації беруть участь більшість країн світу з незіставними індикаторами розвитку (наприклад, членами СОТ є як економічно розвинені країни, так і ті, що розвиваються). Крім того, відповідно до ефекту доміно, внаслідок зазначених процесів можуть постраждати країни, що не інтегрувалися. Водночас, на думку В. Пантіна, важливою закономірністю розвитку світової історії є те, що домінування лише процесів інтеграції як рушійної сили глобалізації в кінцевому випадку гальмує цей процес [312, с. 105]. У окремих дослідників часові межі історичного розвитку глобалізації розглянуті через процес інтеграції ринків, особливо з кінця ХІХ ст., де наявна статистична база про виробництво та рух товарів і капіталу, міграцію населення [480, с. 1-10].

В. Рюмін визначив глобалізацію як продукт кінця ХХ–початку ХХІ ст., що є результатом науково-технічної революції та інформаційних технологій. Дослідник виділив такі хвилі глобалізації:

- перша (кінець ХV ст.–початок ХVІ ст.) – географічна, оскільки формуються колоніальні імперії;
- друга – зумовлена промисловою революцією;
- третя – зароджується нині, для неї характерний розвиток транснаціональних корпорацій, інформаційних технологій [362, с. 63-64].

Наявність суттєвих розбіжностей у часових межах глобалізації в наукових доробках зарубіжних економістів із питань глобалізації кінця ХХ ст. можна обґрунтувати наявністю суттєвих відмінностей в уявленнях про

глобалізацію як соціально-історичний процес [444, с. 212]. Н. Крафт (The London School of Economics and Political Science) у 2000 р. опублікував наукове дослідження «Globalization and Growth in the Twentieth Century», що служило основою більшості сучасних наукових праць для визначення хронології глобалізації, насамперед, економічних процесів [482]. Першу хвилю глобалізації вчений датував 1870–1913 рр., другу – окреслив від початку 1950-х рр. Міжвоєнний період за основними параметрами свідчить про спадання процесів інтеграції. Так, сповільнення пояснюють світовими кризами в усіх індустріально розвинених країнах, наслідками періоду Великої депресії та протекціоністською торговою й обмеженою валютною політиками. У даний період національні економіки стали менш відкриті у відтворювальному розумінні й менш взаємопов'язані одна з одною, ніж у 1913 р. чи 1900 р. [276, с. 29].

У доповіді Світового банку «Глобалізація, зростання і бідність. Побудова загальної світової економіки» («Globalization, Growth, and Poverty: Building and Inclusive World Economy») виокремлено три хвилі глобалізації: I – 1870–1914 рр., II – 1950–1980 рр., III – 1980–2000 рр. Третя хвиля обмежена 2000 р. [85, с. 29-30]. Ця доповідь базована на дослідженнях історичних хвиль глобалізації. Дж. Наваретті в праці «Тенденції торгівлі і захисних заходів» стверджує про наявність чотирьох хвиль глобалізації, серед яких три характеризують тенденцію до її зростання, а глобалізацію ототожнює з процесом міжнародної інтеграції економічної діяльності [286].

У звіті СОТ «World trade report 2008 Trade in Globalizing World» періоди глобалізації сформовані з урахуванням інтеграції ринків та розвитку торгівлі:

- 1) 1850–1913;
- 2) 1950–1973;
- 3) 1974–2007,

при цьому розділені зміни у трьох сферах: економіці, політиці, технологіях [519, с. 15-16].

Разом із тим, за іншими дослідженнями, процеси глобалізації мають ще недавнє історичне минуле та довгий родовід, і оскільки процес глобалізації

втілює ті перетворення, що відбуваються в просторовій організації соціальних відносин, то й розглядати його доцільно крізь призму історії [476].

Дослідник процесів глобалізації в історичному вимірі В. Пантін під хвилями історичного розвитку розуміє не замкнуті цикли відтворювальних процесів, а еволюційні цикли, що є фрагментом траєкторії руху соціальної або іншої систем, у початковій та кінцевій точках якої система має схожі, але не тотожні, параметри. Циклічність глобалізації як еволюції Мегасоціуму вчений подав наступним чином:

I. Античний цикл (VIII ст. до н. е.–II ст. н. е.): хвиля диференціації (VIII–IV ст. до н. е.); хвиля інтеграції (III ст. до н. е.–II ст. н. е.);

II. Середньовічний цикл (III–XIII ст.): хвиля диференціації (III–VII ст.), хвиля інтеграції (VIII–XIII ст.);

III. Цикл “Нова епоха” (XIV–XXI (XXII) ст.): хвиля диференціації (XIV–XVIII ст.), хвиля інтеграції (XIX–XXI (XXII) ст.) [312, с. 268].

Загалом глобалізація як процес формується під впливом багатьох чинників, що іноді є суперечливими за природою. Але не можемо не погодитися з думкою Л. Клейна, професора Пенсільванського університету, лауреата Нобелівської премії з економіки (США), що до таких чинників належать:

- рух товарів між країнами і секторами економіки;
- рух послуг між країнами і секторами економіки;
- рух фінансового капіталу між країнами;
- переміщення людей між країнами, зумовлене потребами здійснення економічних функцій;
- валютні операції на міжнародних валютних ринках;
- рух інтелектуальної продукції та ідей між дослідницькими і навчальними центрами.

Разом із тим зазначимо, що вплив згаданих факторів є спорідненим, бо кожен із них діє в межах певної системи, тобто вони відображають схожий процес: свободу реального та віртуального переміщення об’єктів між країнами.

Але свобода переміщення та її ступінь є лише однією, а не винятковою, ознакою глобалізації. Саме тому глобалізацію слід розглядати у різних площинах суспільних інтересів, адже, як зазначив С. Долгов, «не ліберальна економіка зумовила глобалізацію, а, навпаки, розвиток процесів глобалізації дедалі більше потребує ліберальної політики [122, с. 8]», тому як рушійні фактори глобалізації запропонував такі:

- економічний – значна концентрація і централізація капіталу, зростання великих компаній та фінансових груп;
- політичний – державні кордони поступово втрачають значення, стають прозорішими;
- міжнародний – відбуваються великомасштабні світові події (наприклад, Уругвайський раунд);
- технічний – можливості швидкого поширення ідей, товарів, фінансових ресурсів;
- суспільний – послаблення ролі традицій і звичаїв, мобільність людей у географічному, духовному, емоційному просторах;
- лібералізацію, регулювання ринку товарів і капіталу [121, с. 6-7].

Таким чином, ліберальну економічну думку та ідеї (а точніше – неоліберальну модель, що переважає нині на практиці і предтечею якої вважають ліберальну модель, котру досліджували М. Фрідменен, Ф. Хайек та ін.), покладені в основу теорії інтернаціоналізації та глобалізації, можна сформулювати так: форсування гомогенізації механізмів господарського регулювання країн, що належать до світового господарства; стійкість ринкового механізму, який визнано основним регулятором розвитку, обмеження ролі держави в управлінні міжнародними економічними процесами; внутрішній суверенітет, національне господарство є стримуючими та віджилими категоріями [233, с. 4].

Проте тріумф ліберальної демократії можливий лише за умови не форсування глобальних явищ і процесів, а ведення зваженої та поступової тактики дій для досягнення єдиних стратегічних цілей економічного розвитку.

Цілком слушно стверджує С. Перегудов, що в умовах виникнення та розвитку соціально-економічних і політичних протиріч між країнами неоліберальна глобалізація викривляє об'єктивний процес взаємозбагачення, формування «глобального громадянського суспільства», а національна і релігійна відмінності призводять до катастрофічних наслідків (наприклад, терористичний акт у США у 2001 р.) [318, с. 24-25]. Разом із тим, єдиною силою, яка може пом'якшити негативний вплив глобалізації, схваливши програму псевдоальтернативної глобалізації або запропонувавши нову концепцію світового розвитку, є соціал-демократія.

Найхарактернішою ознакою глобалізації вважають знищення інформаційно-часових бар'єрів, тобто глобалізація є процесом стрімкого формування єдиного загальносвітового фінансово-інформаційного простору на базі нових, переважно комп'ютерних, технологій [340, с. 16]. В. Єфремов, досліджуючи циклічність індустріального розвитку, виокремив п'ять циклів, останній із яких розпочався у 1990-х рр., а його головними чинниками є інформація (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Цикли індустріального розвитку [137, с. 15]

	Роки	Головний чинник	Пріоритетні галузі
Перший	1785–1845	Енергія води	Текстильна, металургійна
Другий	1846–1900	Енергія пари	Сталеварна, залізничний транспорт
Третій	1901–1950	Електрична та хімічна енергія	Електротехнічна, хімічна, автотранспорт
Четвертий	1951–1990	Атомна енергія, мікроелектронні компоненти	Авіакосмічна, атомно-енергетична, електронна, телекомунікаційна
П'ятий	1991–2020	Інформація	Інформаційна

Якщо зіставити періодичність даних циклів із хвилями глобалізації, то стане очевидно, що другий створив передумови для першої хвилі, третій цикл частково припадає на першу хвилю глобалізації та створює її передумови, а четвертий–п'ятий за допомогою головних чинників забезпечили виникнення другої хвилі та її зростання. З огляду на це інформацію вважають одним із чинників глобалізації. Саме тому глобалізацію визнають черговим етапом інтернаціоналізації, базованої на розвитку інформаційних технологій [305, с. 3].

Незважаючи на початок Глобального диспуту ще в 1970–1980 рр., і термінологія, і хронологія глобалізації, як і види глобалізації, донині є суперечливими питаннями, про що й свідчить наше дослідження. Для підтвердження визначимо основні підходи до структурування глобалізації. Так, учений М. Іванов вважає, що глобалізація охоплює всі сфери суспільного буття: економічну, соціальні відносини, культуру, ідеологію, сферу відносин людства з навколишнім світом [158, с. 4]. Дослідник О. Ігнатов запропонував наступну структуру глобалізації: 1) ментальна або культурно-ідеологічна глобалізація; 2) територіальна; 3) економічна (охоплює глобалізацію ринків); 4) інформаційно-комунікаційна; 5) етнічна [165]. Однак такий підхід, на наш погляд, не відображає чітких критеріїв структурування, тому незрозуміло, якими критеріями керувався автор при одночасному розмежуванні, наприклад, територіальної та економічної глобалізації, адже остання може бути і територіальною, залежно від місць концентрації ринків (із чим ми не можемо погодитися, бо економічна сфера є набагато ширшим поняттям, аніж ринок). А у випадку територіальної глобалізації варто було би вести мову про регіональні осередки її прояву.

Із огляду на викладене, нам більше імponує модель глобалізації Ю. Яковця, що охоплює наступні сфери:

1) демографічно-екологічну (автор зазначив, що катастрофа в даній сфері можлива, якщо людство не обмежить демографічного зростання, наука не відкриє нових ресурсозберігаючих технологій та енергетичних джерел, не

перетворить їх на екологічно орієнтований постіндустріальний технологічний спосіб виробництва);

2) техносферу;

3) економічну (глобальна економіка стає пріоритетним феноменом, що має власні закономірності, тенденції, механізми функціонування і розвитку);

4) геополітичну (політична карта світу нагадує яскраву ковдру, в якій світові гіганти є сусідами карликових держав);

5) соціокультурну, що є найсуперечливішою [470, с. 7-11].

Разом із тим, у більшості наукових праць подані лише елементи економічної глобалізації. А. Філіпенко до таких елементів зарахував: міжнародно-технічну сферу, систему міжнародного виробництва, світовий ринок та міжнародну торгівлю, міжнародну валютно-фінансову систему [421, с. 105]. Аналізуючи проблеми глобалізації, В. Ушаков теж висловив власне бачення її структури і подав власну секторну модель глобалізаційної економіки, яка містить такі елементи:

1) міжнародну торгівлю;

2) глобальну інфраструктуру;

3) технології;

4) сировинні ресурси;

5) світові фінанси;

6) регіональну відокремленість господарського устрою [418].

Досліджуючи економічні аспекти глобалізації, науковець С. Долгов визначив такі напрямки глобалізації економічної діяльності, які не є постійними і зазнають змін під впливом зовнішніх факторів:

I. Міжнародна торгівля.

II. Міжнародний рух факторів виробництва: капіталу і робочої сили.

III. Міжнародні фінансові операції: кредити; цінні папери; похідні фінансові інструменти; валютні операції [121, с. 27].

Таким чином, науковець, обґрунтовуючи свою позицію, розглянув економічну глобалізацію як таку, що не обмежена лише внутрішньою

структурою, а органічно взаємопов'язана з її проявами в інших сферах планетарного життя [121, с. 24].

Економічний розвиток держави традиційно поєднують із її фінансовими можливостями, розвитком фінансово-кредитної системи, участю в розвитку та діяльності світових фінансових ринків. Таке розуміння цілком правомірне, бо «фінанси виконують певне коло функцій, що відповідають економічній моделі суспільства [157, с. 32]». Оскільки глобальні процеси охопили важливі сфери економічного життя (наприклад, торгівлю), то черговим об'єктом впливу є саме фінансова сфера. Цей підхід зумовив виникнення такого нового явища, як фінансова глобалізація, дещо хаотичного з точки зору його тлумачення.

Із огляду на суперечливість трактування, фінансова глобалізація не має однозначного визначення, що викликає сумніви у достовірності та об'єктивності її наявності. Для ґрунтовного дослідження даного аспекту глобалізації проаналізуємо науковий доробок вітчизняних і зарубіжних учених, які досліджували зазначену проблематику. Так, у монографічному дослідженні З. Луцишин зазначила, що «фінансова глобалізація є і проявила себе як постфактум, не будучи при цьому інтегрованою», але фінансову глобалізацію ототожнено із глобальним фінансовим сектором, тобто це підтверджує наявність такого явища, проте воно не належить до системних. Разом з тим, запропонувала альтернативний підхід – введення поняття «глобалізація фінансів», що охоплює уявлення про світ як про взаємопов'язаний, значною мірою інтегрований ринок, котрий не має меж [256, с. 235]. Таке тлумачення не дає змоги стверджувати про глобальність розвитку фінансових відносин, а передбачає можливість здобути місце на цьому ринку для країн, які не належать до глобальної фінансової системи.

Аналізуючи глобалізацію економічної діяльності, науковці як її складову виокремлюють міжнародні фінансові операції. Так, С. Долгов не досліджує фінансову глобалізацію як відокремлену систему, а лише вважає розвиток міжнародних фінансових операцій напрямком глобальної діяльності [121, с. 215]. Разом із цим учений зазначив, що фінансова сфера – найбільш рухома і піддається глобалізації, але водночас є надто незалежною і певною мірою

відірваною від реального сектору економіки. У фінансовій сфері, на думку науковця, глобалізація фінансових ринків досягнута ще не сповна. С. Долгов розглядає її у вузькому значенні, обмежившись дослідженням лише фінансового ринку та уникаючи вживання терміна «глобалізація фінансів» або «фінансова глобалізація». Більше того, інші вчені, досліджуючи напрямки глобалізації економіки, не вважають фінансову глобалізацію системним явищем. Вони лише фрагментарно аналізують міжнародний рух капіталу, акцентуючи увагу на глобалізації фінансового ринку та мотивуючи це тим, що «одним із проявів глобалізації є інтернаціоналізація фондового ринку [83, с. 57]» .

Не всі країни сьогодні мають рівні можливості для реалізації економічних інтересів, відрізняються ступенем розвитку національних фінансових систем, що деформує їхню роль та участь у глобальних процесах, тому С. Удовік схиляється до думки, що фінансова глобалізація є міфом, який сприяє поділу світу на багатих та бідну периферію, наслідком чого може бути системна економічна катастрофа [410, с. 246]. Погоджуючись із даною позицією, зазначимо, що стверджувати про фінансову глобалізацію ще надто рано, адже нема глобальної фінансової системи у традиційному розумінні функціонування системи, її інституційного забезпечення. Доречніше було б наголошувати на глобальних тенденціях у сфері фінансових відносин, тобто наявності глобального фінансового середовища.

Цікавою у плані дослідження є позиція О. Назарчука, який запропонував розглядати глобалізацію з філософської точки зору, визначивши її як один із проявів історичної мутації, але саме це поняття найадекватніше відображає сутність змін, що відбуваються на даному етапі. Автор стверджує: якщо раніше мутація спричиняла локальні кризи, то нині вони трансформувалися в глобальні, проте не всі країни виробили механізми адекватного реагування [288, с. 8-9]. Учений сформував чотири методологічних підходи до систематичного вивчення глобалізації [288, с. 341-347]:

1. Епоха глобального економічного зростання. Даний підхід (оптимістичний) визначає результат нової якості економічних відносин у світі. Глобалізація за цим підходом – це інтенсифікація економічного розвитку, що позитивно впливає на інші сфери суспільства. Завдяки їй життя людства стає керованішим та гармонійнішим, а проблеми можуть бути розв’язані завдяки розумній соціальній інженерії.

2. Епоха глобального мультикультурного суспільства. Глобалізація служить ознакою міжкультурних та геополітичних відносин. Вона відображає новий етап історії, що замінив порядок фрагментації колоніальних держав у довоєнний період та епоху світового протистояння під час холодної війни. Глобалізація спричиняє нові проблеми та нові конфлікти. Американський політолог Самуель Ф. Хантінгтон, творець концепції «зіткнення цивілізацій», у однойменній науковій праці зазначив, що джерелом конфліктів у світі перестануть бути ідеологія та економіка, а межами, що розділять людство, буде культура, а нації–держави стануть головними діючими особами у міжнародних справах. Конфлікт між цивілізаціями, що настає, – це завершальна фаза еволюції глобальних конфліктів у сучасному світі [433, с. 33].

Згідно зі згаданим підходом, економічний розвиток у процесі глобалізації змінить геополітичну карту світу, що спричинить нові конфлікти, в основі яких буде конфлікт між західною та незахідними цивілізаціями.

3. Глобалізація як системна трансформація соціуму. Згідно з цим підходом глобалізація є порушенням та руйнуванням традиційного системно-політичного порядку, в основі якого – принцип державного суверенітету і національно-культурної інтеграції. Тобто ідея глобалізації та її реалізації підривають національний суверенітет держав.

4. Глобалізація як руйнування культур і традицій. Прихильники цього підходу категоричні щодо негативних проявів глобалізації.

Протягом останніх років для усунення різких перепадів поглядів на глобалізацію у наукову літературу введено термін «глокалізація», який поєднав ознаки глобального та локального. Англійський соціолог Роланд Робертсон

ззначив, що глобалізація не сприяє локалізації, вона відбувається на надлокальному рівні, а нинішні процеси найкраще описує глокалізація. Вчений вважає, що ідея глокалізації пов'язана з мікромаркетингом: «притосування та рекламування товарів і послуг на глобальній або майже глобальній основі для дедалі сильніше диференційованих специфічних локальних ринків [90, с. 52]».

Безперечно, таке твердження може бути застосоване для просування компанії на ринки інших країн (окрім того, таку стратегію японські компанії почали застосовувати ще в 1980-х рр.), у соціально-культурному просторі, однак, на нашу думку, в економічному просторі його реалізувати на національному і наднаціональному рівнях не можна, оскільки глобальний розподіл національних інтересів через їх вирішення на локальному рівні сприяє налагодженню інтересів, а отже, і є причиною загарбання (саме загарбання) вже зайнятих ніш глобального простору. Разом із тим, є безліч проблем, розв'язання яких неможливе без узгодження інтересів не одного десятка країн, коли прийняті рішення стосуватимуться далеко не локального рівня. Якщо ж розглядати глобалізацію як зв'язок і одночасну наявність багатовимірного процесу глобалізації та його локальний або регіональний вплив, тобто це локальний рівень впливу глобалізації, то таке розуміння характеризує власне глобалізацію, але приховує її під іншим терміном.

У. Бек у доповіді «Власне життя в зухвалому світі: індивідуалізація, глобалізація і політика» (м. Санкт-Петербург, Росія, 2002 р.) зазначив, що люди борються за власне життя в світі, який дедалі більше уникає їх, який безповоротно пронизаний глобальними зв'язками. Так, індивідуалізація і глобалізація, за У. Беком, постійно перетинаються (що підтверджує нашу гіпотезу про наявність глобального простору), тому вчений ввів таке поняття, як «глобалізація біографії», що означає «полігамію місця: люди люблять одразу кілька місць, кілька культур». У цьому разі простежується маніпулювання категоріальним апаратом, адже зміна місця проживання, місця перебування, розширення власного світосприйняття та сфери діяльності не

позбавляють людину відчуття своєї неповторності, особистого життя і реалізації власного «я».

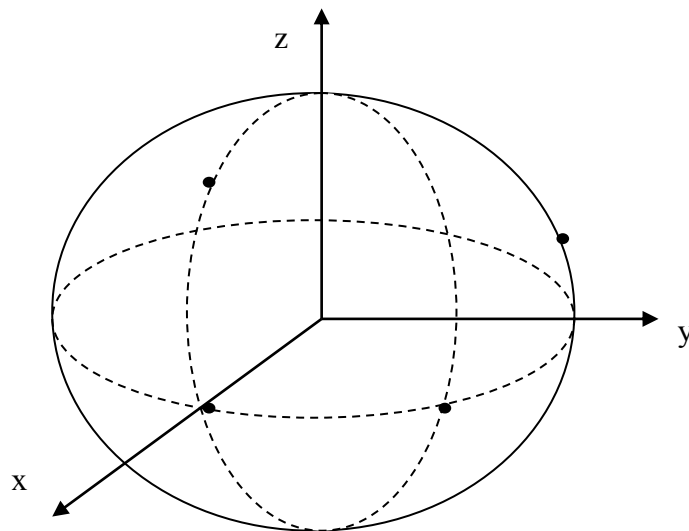
Що ж тоді можна вважати глобалізацією? Чи не є це лише мовною грою (грою слів)? Як зазначив Л. Вітгенштейн, видатний німецький філософ, у праці «Філософські дослідження» (1945 р.), «якщо комусь показують фігуру шахового короля і кажуть, що «це король», то цим йому не пояснюють застосування даної фігури, хіба що він уже знає правила гри... Можна уявити, що він уже вивчив правила гри, але йому ніколи не показували реальної ігрової фігури. Форма шахової фігури відповідає звучанню або візуальному образу певного слова [55]».

Незважаючи на довготривалу полеміку та суттєві розбіжності у тлумаченні терміна «глобалізація», пропонуємо розуміти його як утвердження домінування певних ідей або принципів на більшості території планети. Глобалізація не є процесом у повному розумінні цього слова, бо процес – це сукупність, послідовність дій (етапів), спрямованих на досягнення результату. Вважаємо, що проголошення таких гасел глобалізації, як «подолаємо бідність», «знищимо хвороби», залишаються лише фразами з огляду на їхній утопізм. Неоднозначність думок стосовно її сутності, які часто є діаметрально протилежними, пояснюється тим, що кожен із науковців у її тлумачення вклав власне бачення проблеми. Отже, на нашу думку, найповніше відобразатиме її внутрішню будову і призначення терміна «глобалізація» таке трактування: «Глобалізація – це становлення і гармонізація багатовимірного й багаторівневого світу, взаємопов'язаного в одних вимірах та гетерогенного в інших, де перехід між вимірами здійснюватиметься за семіотичними методами [410, с. 367]» .

Таким чином, глобалізація – це зростання ступеня залучення країн та інтенсифікація їх активності у об'єктивно існуючому глобальному просторі, учасниками якого є держави і народи світу, відмінність між котрими полягає в ступені залучення й активності в межах простору, тобто безучасним не може бути ніхто. Пасивність учасників глобального простору слід розглядати не в

контексті небажання чи недовіри як спонукальних мотивів до бездії, а як наслідок невідомості та нерозвиненості відповідних структур.

Глобальний простір, на відміну від системи, не зникає і не змінює порядок наявності, він залишається і при зміні розташування точки чи множини точок, тобто простір є не умовою наявності точки (країни), а її середовищем, де вона реалізується з допомогою певних кількісних та якісних характеристик. Будучи не обмеженим видимими кордонами, простір сприяє розвитку і взаємодії країн. Такі міркування підтверджують, що глобальний простір вміщує всі країни, але їх відмінність полягає у градації в даному середовищі щодо умов розвитку. Крім того, жодна з країн не спроможна повторити становище (соціально-економічні умови) іншої, як і будь-яка точка сферичної системи координат (рис. 1.1).

Джерело: Складено автором

Рис. 1.1. Позичування країн у глобальному просторі.

Зауважимо, що глобальний простір у наукових дискусіях рідко є предметом для обговорення. Досліджуючи лексичне значення терміна, узагальнено поширені підходи до його трактування та виокремлено наступні.

Так, «глобальний простір» – це:

- простір для співробітництва щодо розв'язання спільних проблем;

- територія найвищих стандартів сучасного періоду;
- простір інтересів країн «золотого мільярда», «акул імперіалізму», внаслідок чого виникає конфронтація;
- віддалений, віртуальний, екзотичний простір, що не має точок дотику з «нашим» життям [155].

За умови взаємодії країн формується глобальне поле, яке, на відміну від простору, є суб'єктивним чинником наявності країн, але глобальне поле охоплює всі точки простору. Суб'єктивність глобального поля можна пояснити впливом на нього зовнішніх факторів, змінних, що дає системі змогу розвиватися в різних напрямках (прикладом втручання може бути функціонування наднаціональних інститутів). За умови автаркічного відособлення країни формується не глобальне, а локальне поле, але якщо країна раніше була відкрита, то відбувається процес трансформації.

Якщо враховувати взаємодію країн, то цей процес має залежати від співвідношення потенціалу, значимості цих країн у розв'язанні глобальних проблем, але зважаючи й те, що у кожній з них сформоване локальне поле. Залишитись осторонь глобального простору країна не може, але за її бажання може впливати на свій стан у глобальному полі: або перебувати в стані спокою (за відсутності руху і нульової швидкості розвитку); піддаватися впливу зовнішніх факторів (нарошуючи або зменшуючи при цьому свій потенціал); перебувати в стані інерції (перешкоджати зміні свого руху під впливом зовнішніх чинників). У польовій фізиці рух (розвиток) тіл можливий тільки за взаємодії один із одним [351]. Аналогічної думки дотримується і фізик Л. Крейдик, який стверджує, що стан маси тіл у просторі дорівнює нулю, але в польовій фізиці відбувається обмін між тілами, у результаті якого і формується їх маса. Беручи за основу модель взаємодії тіл та враховуючи те, що гравітація є фундаментальною властивістю всіх тіл, приходимо до висновку, що глобальна взаємодія в межах простору – необхідна умова динамічного розвитку як країн, так і дієвості простору.

Структурно деталізувати глобальний простір неможливо з наступних причин. По-перше, для простору нема такої характеристики, як обмеженість, тому за певних умов може відбутися його реструктуризація та виникнення нових елементів, а закінчення одних елементів може одночасно бути початком інших. По-друге, в межах глобальної взаємодії у просторі надзвичайно важко відокремити, наприклад, соціальну політику від економічної, релігійну – від соціальної. Саме відсутність критеріїв поділу не дає змоги чітко окреслити структуру простору. В такому випадку пропонуємо структурувати середовище глобального простору як множини об'єктів взаємодії, за критерієм сфер взаємодії, тобто простір охоплює:

- політичний
- інформаційний
- економічний
- соціальний
- ідеологічний
- культурно-етнічний простори.

На основі викладеного можна вважати, що глобальний простір – це форма форм або структура структур, кожна з яких відповідно має власну структуру, що формується під впливом взаємодії країн.

Досліджуючи особливості функціонування глобального простору, доходимо до висновку, що є багато проблем, які актуальні для більшості населення планети Земля. Зокрема, їхнє сприйняття на загальнопланетарному рівні дає змогу стверджувати про глобальність цих проблем, але не щодо розв'язання, а в процесі усвідомлення важливості, прямого чи посереднього впливу на людину. Не можна заперечити їхню наявність раніше, проте глобальними вони є тому, що становлять загрозу для розвитку людства, яке це усвідомило.

Таким чином, нині у світі сформувалися об'єктивні передумови для перегляду концептуальних засад розвитку світової економіки за моделлю, базованої на ідеї розвитку багатополюсного світу. Відповідно, це потребує

розробки спільних механізмів взаємодії країн у глобальному просторі через виявлення проблемних аспектів, дотичних для кожної з них, та пошуку напрямків їх не відособленого вирішення, а узгодження із дотриманням принципу транспарентності, щоби кожна з країн змогла у певній мірі задіяти свій економічний потенціал та отримати вигоди від таких змін. Пріоритетність у даному контексті належить формуванню митної доктрини глобального простору, адже саме на перетені митних інтересів країн найбільш помітна їх конфліктність, хоча уже адаптовано спільні механізми їх співробітництва через принципи ГАТТ/СОТ. Разом з тим, саме у даній площині створені достатньо вагомі передумови для консолідації країн в напрямку формування багатополюсного співробітництва з огляду на відмінності у розвитку країн.

У даному контексті варто звернути увагу на такий підхід: чи відбуваються зміни глобального простору за умови штучного прискорення розвитку людства та окремих країн? Ураховуючи те, що простір структурно складається з підпросторів, які неспроможні змінюватися зі схожими часовими просторовими характеристиками, можливі варіанти, коли підпростори у різних площинах (на різних територіях) рухатимуться з різною швидкістю, тим більш відмінною від базової (еволюційної). У таких випадках нема синхронності руху, мотаторів глобального простору з рухом підпростору, що спричиняє конфлікт розвитку та руху в просторі. Чим може бути обумовлена різниця у швидкості руху підпросторів? У процесі дослідження ми виокремили один із найважливіших чинників зміни, пришвидшення або сповільнення руху – це аксіологічні передумови входження країн у стадію активності в просторі, що формувались еволюційним шляхом у процесі поетапного розвитку окремих цивілізацій.

1.2. Аксіологічні передумови функціонування країн у глобальному просторі

Розвиток міжнародних економічних відносин у середині ХХ ст. зіштовхнувся з новими принципами взаємодії країн та реформування національних господарств. Поступовий еволюційний процес розвитку країн отримав прискорення завдяки черговому проголошенню ідей єдності та консолідації, що виявилось не співмірним із основними заданими параметрами функціонування країн. Вагомим внеском у побудову міжкраїнного співробітництва у новому форматі стало створення інституцій Бретон-Вудської системи, практична реалізація ідей об'єднаного спрямування на Європейському просторі. Економічно розвинені країни були готовими до результатів таких новацій, адже це забезпечувало задоволення їхніх інтересів, але цього не скажеш про країни, що розвиваються, – через еволюційний розвиток таких держав. Вони практично за жодними параметрами не були готовими до змін. Якщо розглядати сучасне суспільство як таке, що розвивається, то важливим є врахування впливу зовнішніх та внутрішніх чинників. Тим більше, що у біфуркаційному стані подальша еволюція непередбачувальна, оскільки можливий вплив некерованих випадкових чинників, які діятимуть у періоді переходу [424, с. 85].

Варто зазначити, що процес еволюційних змін має на меті не лише кінцевий економічний ефект, а й поступовість його досягнення, крім того, неможливим є співпадання в часі точок біфуркації для країн із різним соціально-економічним потенціалом. На підтвердження даної тези наведемо основні закономірності еволюційного процесу, незалежно від просторових і часових характеристик:

- 1) процес еволюції спрямований на ускладнення структур та збільшення їх елементів;
- 2) нові системи виникають унаслідок комбінації попередніх;
- 3) у процесі еволюції зростає структурне розмаїття;

- 4) при побудові нових систем використовують укрупнені елементи;
- 5) умовами еволюції є змінність, спадковість, природній відбір (*I. I.* – переносючи дану тезу в площину економічних систем, зазначимо, що і для них ці умови справджуються, але прискорена еволюція змусила багато країн прийти до суттєвого рівня злиденності та зробила їх потенційним об'єктом для природного відбору, про що мова далі);
 - 6) для еволюційного процесу притаманна ланцюгова реакція;
 - 7) утворення нових структур потребує значно менше витрат, аніж попередніх;
 - 8) у міру ускладнення структур знижується їхня структурна стійкість, але зростає стійкість потокових процесів;
 - 9) будь-яка система є самоорганізованою і з часом із підсистеми формується домінуюча;
 - 10) локомотив еволюції – різні види взаємодії;
 - 11) еволюційні переходи є, як правило, плавними та нелінійними. Точка біфуркації змінює темпи еволюції;
 - 12) розвиток адаптивних систем – основний мотив еволюції [336].

Лише дотримання цих закономірностей забезпечує поступову еволюцію країн як цілісної системи та цивілізацій як найвищого рівня розвитку людства.

Глобалізація як стратегічний орієнтир та феномен визначатиме долю людства у XXI столітті, але не лише етносів, народностей, держав, а й цивілізацій, адже в глобальному потоці у майбутньому можуть розчинитися локальні цивілізації [470, с. 44]. Структурно цивілізація є складним соціальним організмом, що формує так звану «піраміду цивілізацій», незалежно від приналежності до певного виду локальної цивілізації (рис. 1.2), відповідно порушення системності даної конструкції, зміна елементу всупереч законам системи руйнує цю систему, тобто цивілізацію.

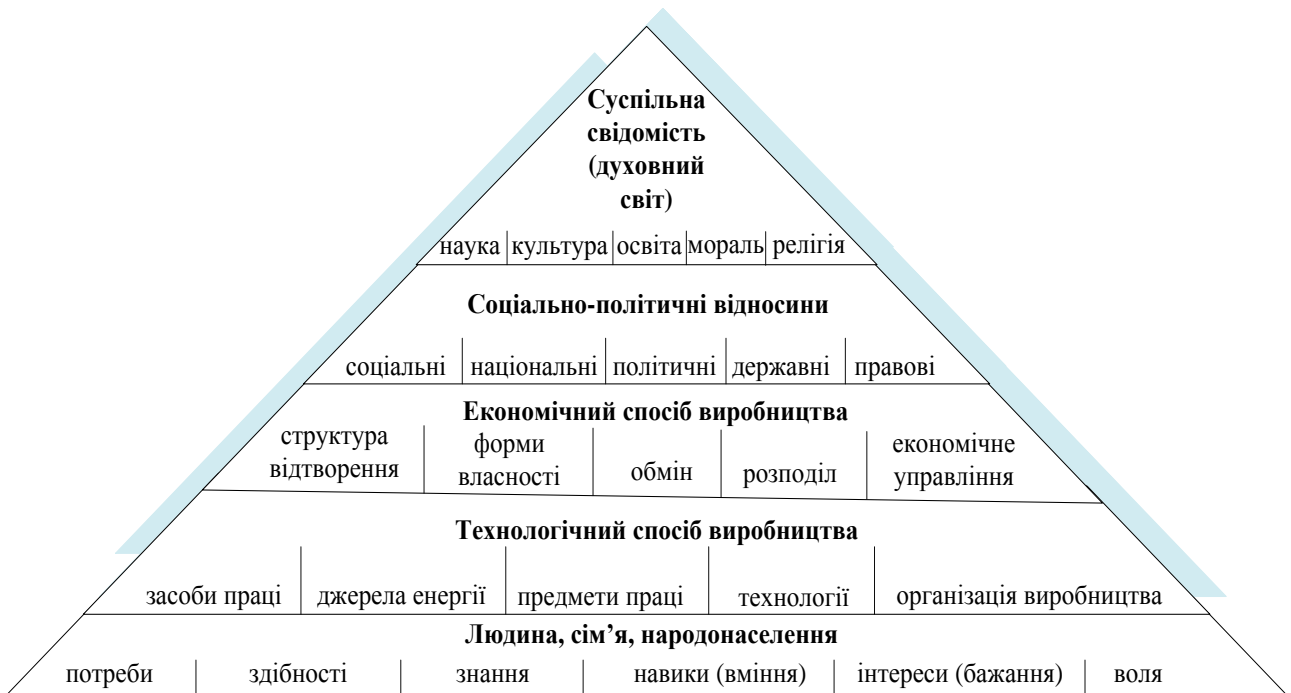

Рис. 1.2. Система цінностей та елементи «піраміди» цивілізацій [243, с. 90].

Виникнення цивілізацій пов'язують із формуванням суспільства, а цивілізацію як складний історичний феномен слід розглядати з позицій наступних еволюційних підходів. Це:

1) певна множина об'єднань людей, які живуть спільним історичним життям і є носіями цивілізації, взаємодії хоча б з однією множиною в просторі, що й формує єдиний життєвий простір множини в цілому, який може змінюватися у часі за розмірами і розташуванням на планеті, але цілісність є умовою виникнення цивілізацій;

2) певні результати спільної життєдіяльності втілюються в систему влади, господарства, вірувань, культури, характеру людського матеріалу та способів життя населення, об'єднання. Саме взаємодія між множинами дає змогу виробляти спільні умови проживання, що робить їх соціально різними;

3) результати спільної життєдіяльності стають фактором подальшого спільного життя та еволюції цих об'єднань. Цей фактор у майбутньому стримує вихід об'єднання з множини. Коли результати стають основою соціальної

системи об'єднань множини, формується зріла цивілізація, яку в такому стані переслідують конфлікти, завойовницькі війни та ін.;

4) цивілізація – історичне явище, яке виникає, живе, вдосконалюється, змінюється та занепадає [156, с. 268–272].

Розвиток цивілізацій показує, що є цивілізації, стійкі до зовнішнього середовища та його впливу, інші ж самознищуються або занепадають, і причина цього, на нашу думку, полягає не в економічних, технологічних та політичних факторах, а саме в духовній сфері, бо генетична схильність цивілізації до об'єднання заради спільних ідей, що сформували її, спроможна долати будь-які критичні точки. Прикладами можуть бути Японія, Китай, зокрема в останньому, незважаючи на політичний устрій, головною ідеєю, яку пропагують, є постійне самовдосконалення та організованість.

Безперечно, формування системи цінностей окремої цивілізації постійно відчуває вплив факторів ризику, що можуть бути внутрішніми та зовнішніми, але змінюють рух розвитку й унеможливають існування системи в ідеальному стані. В. Жіветін виділив чотири стани існування цивілізацій:

- в ідеальному стані;
- під впливом внутрішніх та зовнішніх факторів ризику;
- під впливом внутрішніх чинників, що формують фактори ризику і фактори розвитку;
- під впливом управління з боку духовної і світської влад, спрямованого на нейтралізацію факторів ризику [138].

Наприкінці ХХ–на початку ХХІ ст. розпочався сьомий виток цивілізаційної спіралі (формується гуманістично-ноосферна постіндустріальна світова цивілізація і п'яте покоління локальних цивілізацій). Основними викликами, з якими зіштовхнеться глобальна цивілізація, називають: демографічний; економічний (недостатність енергетичних та інших природних ресурсів); глобалізація з неоліберальною моделлю, яка поглиблює розрив між багатими та бідними [243, с. 97-98].

Не можна не погодитися з думкою Ю. Яковця: найцінніше, що людство нагромадило за часи свого існування – це цивілізація, яка вже сьогодні у своєму розмаїтті прояву опинилася під загрозою через інтенсивний вплив та тиск глобалізації [470, с. 43-44]. Разом з тим, справедливо вказує професор В. Сіденко на відповідність високому рівню економічного розвитку країн більш складної системи факторів економічної глобалізації [377, с. 79 –81].

Спробуємо з'ясувати, наскільки реальна загроза глобалізації і чи є вона взагалі, чи має змогу така тенденція виробити або змінити реальні цінності людства. Зрозуміло, що глобалізація – це потужний імпульс для країн, що через певні причини не змогли вийти на світову арену політичного, економічного, культурного життя планети, більшість із яких отримали доступ до світових інвестиційних ресурсів та ринків. Іноземне інвестування як найдинамічніша і багатостороння форма міжнародних економічних відносин є невід'ємною складовою внутрішніх соціально-економічних процесів держав, що значною мірою визначило їхню зовнішньоекономічну стратегію. Так, 2004 р. – це переломний етап у залученні іноземних інвестицій після їхнього стрімкого зменшення у 2001 р. Дослідження залучення прямих іноземних інвестицій засвідчує зменшення їхніх обсягів, які наблизилися до середнього рівня 1993–1998 рр. (380,0 млрд. дол. США). Разом із цим, їхнє збільшення у країнах, що розвиваються, відбулося майже в 1,7 раза щодо середнього рівня 1993–1998 рр. (233,2 млрд. дол.). На користь останніх змінилось і структурне співвідношення інвестицій. Так, у 2004 р. частка надходження ПІІ у розвинені країни становила 58,6% (лідирує США), в країни, що розвиваються, – 36%, у країни Південно-Східної Європи та СНД – 5,4% (табл. А.1, Додаток А). У 2007 р., незважаючи на початок фінансової кризи у всіх трьох групах країн – розвинених, які розвиваються і в країнах із перехідною економікою Південно-Східної Європи та СНД – помітним було зростання обсягів ПІІ, що відображало порівняно високі темпи економічного зростання та динаміку діяльності корпорацій. Сполучені Штати Америки продовжують зберігати лідируючу позицію провідної країни, куди вкладають інвестиції. Таким чином, якщо на розвинені

країни припадає основна частка ПІІ у вигляді вкладень в акціонерний капітал, а інші форми – це міжфірмові позики і реінвестування доходів, то в країнах, що розвиваються, суттєвим джерелом інвестування є реінвестування доходу.

Разом з тим, світова фінансова криза матиме значний вплив на умови іноземного інвестування. За прогнозами очікується скорочення їх обсягів до 1,2 трлн. дол. США у 2009 р. і несуттєве їх збільшення на 0,2 трлн. дол. США у 2010 р. Наслідки кризи позначилися і на просторовому розміщенні прямих іноземних інвестицій, зокрема зросла частка їх вкладення в глобальних потоках у економіку країн, що розвиваються, та з перехідною економікою. У галузевому розрізі стійкими до наслідків кризи виявилися сільське господарство та галузі видобувної промисловості.

Розподіл інвестицій між розвиненими країнами і тими, що розвиваються, на нашу думку, не дає змоги заповнити ніші об'єктів інвестування у країнах, що розвиваються. Так, інтерес інвесторів до країн Африканського континенту на сучасному етапі можна пояснити наявністю нерозроблених копалин природних ресурсів. За даними ЮНКТАД, суттєвими є інвестиції в гірничодобувну промисловість. Сприятливим можна вважати національний інвестиційний клімат, адже щорічно зростає кількість країн, що передбачає певні зміни для іноземних інвесторів.

Так, у 2004 р. в 102 країнах світу було внесено 271 зміну в закони, що регулюють прямі іноземні інвестиції, 90% яких спрямовані на створення сприятливого інвестиційного клімату (табл. А.2, Додаток А). За даними ЮНКТАД, у 2000 р. більш як 97 країн уклали 158 двосторонніх інвестиційних договорів, а в 2001 р. їхня кількість становила 2099, у 2004 р. – 2392 та 2559 договорів про вирішення питань щодо подвійного оподаткування. Разом із тим, у багатьох країнах інвестиційний клімат залишається нестабільним із огляду на не тільки економічні, а й політичні чинники (наприклад, у Болівії, Венесуелі). Водночас за останнє десятиліття помітно збільшилися зміни, спрямовані на створення менш сприятливого інвестиційного клімату, а відповідно має негативний вплив на рух міжнародного капіталу

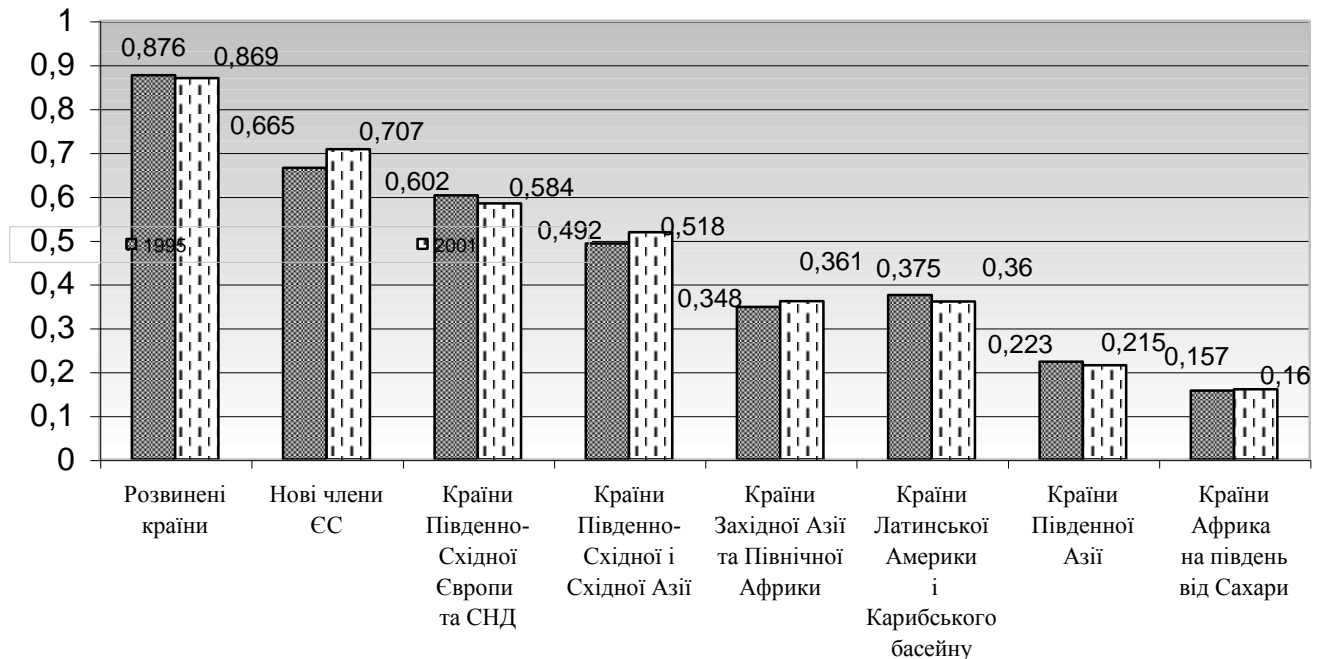
Поглиблення інтернаціоналізації та глобалізації неможливе без розвитку транснаціональних корпорацій, зокрема в контексті поглиблення міжнародного поділу праці і телекомунікаційної революції. За даними Конференції Організації Об'єднаних Націй з торгівлі і розвитку, у світі нині є понад 79000 ТНК, що мають 990000 філій за кордоном. У 2001 р. в закордонних філіях ТНК було задіяно приблизно 54 млн. працівників, у 2004 р. – 57 млн. порівняно з 25 млн. у 1990 р., у 2007 р. – 82 млн.; обсяг їхніх продажів, що становив майже 19 трлн. дол., у 2004 р. в 1,2 раза перевищував обсяг світового експорту, а у 1990 р. ці два показники були приблизно однаковими; за той самий період сумарний обсяг вивезених прямих іноземних інвестицій збільшився з 1,7 трлн. дол. до 9,7 трлн. дол., а у 2007 р. перевищив 15 трлн. дол. (табл. А.3, Додаток А).

Триває процес консолідації через транскордонні злиття та поглинання, що сприяло зростанню обсягів ПІІ. Так, у 2007 р. таких угод укладено на суму 1637 млрд. дол. США, що на 21% перевищило показник 2000 р. Основними галузевими напрямками діяльності ТНК є автомобільна й нафтова промисловості, телекомунікації, електро-, газо- і водопостачання. На глобальні транскордонні ЗіП помітного впливу не мала і криза іпотечного кредитування, що розпочалася в США.

У чому полягає причина, що ТНК обрали політику зростання обсягів діяльності за кордоном, але зменшили операції в своїй країні? Основними спонукальними мотивами системи міжнародного виробництва є ведення ліберальної політики, в результаті чого було відкрито національні ринки, збільшилися темпи технологічного прогресу, який супроводжується зростанням ступеня ризику, а це зумовило активізацію діяльності компаній на світових ринках у пошуку найефективніших напрямків інвестування.

Одним із перспективних і водночас ризикованих напрямків діяльності ТНК є науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи, на яких акцентовано у доповіді про світові інвестиції за 2005 р.: «Транснаціональні корпорації та інтернаціоналізація НДВКР» (ЮНКТАД). Нині інноваційний потенціал країн світу доволі різноманітний. До найпривабливіших належать

нові члени ЄС, країни Південно-Східної Європи, СНД та Південно-Східної Азії, найменшим потенціалом володіють країни Африки на південь від Сахари (0,16) (рис. 1.3). Привабливими для здійснення майбутніх НДДКР залишаються Китай, США та Індія.

Джерело: Складено автором за даними: World Investment Report 2005: Transnational Corporations and the Internationalization of R&D. [Electronic Resource]. – Mode of access: http://www.unctad.org/en/docs/wir2005_en.pdf

Рис. 1.3. Регіональний середньоарифметичний показник індексу інноваційного потенціалу.

Інтерес ТНК до НДДКР можна пояснити розвитком інформаційно-телекомунікаційних технологій і можливістю впровадження новітніх технологій, необхідністю адаптації власної діяльності до вимог національних ринків. На їхню частку припадає близько половини сукупних світових витрат на НДДКР (за даними ЮНКТАД). Розподіл витрат на НДДКР провідних ТНК світу подано на рис. А.1 (Додаток А).

Не в усіх країнах ТНК відіграють однакову роль, зважаючи на відмінності, наявні в їхньому соціально-економічному розвитку. Розроблений ЮНКТАД індекс потенціалу в сфері ввезення ПІІ дає змогу ранжувати країни відповідно до їхнього потенціалу щодо залучення ПІІ. Цей індекс базований на структурних чинниках, які є малозмінними і стабільними.

За даними «World Investment Report-2002», до першої двадцятки країн за цим показником у 1998–2000 рр. належали економічно розвинуті країни або країни, що розвиваються з високим рівнем доходів, а всі позиції в останній двадцятці відведено країнам, що розвиваються (табл. А.4, Додаток А).

Ранжування країн відповідно до їхнього реального становища та потенціалу дають змогу визначити таку матрицю: країни з високими реальними показниками щодо ввезення ПІІ і з високим рівнем потенціалу; країни з високими реальними показниками щодо ввезення ПІІ і з низьким рівнем потенціалу; країни з низькими реальними показниками щодо ввезення ПІІ і з високим рівнем потенціалом; країни з низькими реальними показниками щодо ввезення ПІІ і з низьким рівнем потенціалу.

У 1998–2000 рр. налічувалося 42 країни, які поєднували високий рівень потенціалу і високі реальні показники. До цієї групи належали такі країни: промислово розвинені – Німеччина, Великобританія, Франція, Швейцарія і Швеція; азіатські, в т. ч. нового покоління, – Гонконг (Китай), Малайзія, Сінгапур і Таїланд; латиноамериканські країни, як, наприклад, Аргентина і Чилі; новачки у сфері ПІІ – Угорщина, Ірландія, Коста-Ріка і Польща.

Аутсайтери (їх 42 країни) – це, згідно з класифікацією ЮНКТАД, бідні країни, які з економічних або інших причин не залучили очікувану частку глобальних ПІІ, тому вони мусять поліпшити внутрішній інвестиційний клімат, щоб посісти вищі сходинки за рейтингом.

Так, поряд із сприянням розвитку країн, підтримання їхнього економічного потенціалу та примноження міжнародних інвестицій дають змогу розширити діяльність щодо можливостей вкладення ПІІ в економіку багатих країн, а аутсайтери можуть розраховувати на збільшення інвестиційних потоків переважно за участю міжнародних організацій, тим самим активізувати розвиток міжнародних економічних відносин.

Але країни змушені для захисту національних інтересів застосовувати і протекціоністські заходи. За даними ЮНКТАД більшість із 42 країн, обраних для дослідження, за період листопад 2008 р. – червень 2009 р. не прийняли

заходів обмежуючого спрямування стосовно іноземних інвестицій, але частково їх застосували при вкладенні інвестицій у чуттєві галузі з метою забезпечення економічної безпеки. У майбутньому, ймовірно, ця політика матиме продовження, зокрема через обмеження вивозу капіталу з країни, надання переваг національним інвесторам [517]. Продовжують зберігатися протекціоністські заходи для поступлення іноземного капіталу в країнах у стратегічних галузях, до яких відносять наступні: виробництво радіоактивних матеріалів, генерування електроенергії і видобуток природних копалин; сфера телекомунікацій, включаючи засоби масової інформації, поштові послуги, телеграфний і телефонний зв'язок; авіаційні, залізничні і морські перевезення; рибний лов; оборонна промисловість; нерухомість, земельні ресурси і сільськогосподарські угіддя [472].

Іншим, на наш погляд, важливим елементом процесу глобалізації та проявом її позитивного впливу на економічний розвиток країн є лібералізація торговельних взаємин. Оскільки нові принципи торгівлі ми аналізуватимемо далі, тут обмежимося лише констатацією зазначеного факту.

Одним із рушійних чинників глобалізації та розвитку світового господарства нині є інформатизація суспільства, що виявляється, передусім, в усуненні часових бар'єрів стосовно переміщення інформації. Слушним є твердження, що на сучасному етапі розвитку цивілізації головним аспектом у такому плані є швидкість [463, с.4]. Це, насамперед, швидкість передання інформації, адже застосування мультимедіаматеріалів та комп'ютерних мереж дає змогу скоротити час навчання втричі, а рівень запам'ятовування матеріалу підвищити на 35–40%. В умовах інформаційної інтеграції світу складаються передумови для глобалізації таких процесів, що дотепер залишалися локальними за природою (наприклад, отримання освітніх послуг). Одним із напрямків упровадження цієї ідеї є нетрадиційна для країн пострадянського простору така форма організації навчального процесу, як дистанційне навчання, формування електронного уряду.

Завдяки третій інформаційній революції формується нова світова економіка, що сприяє знищенню державних кордонів. При аналізі розвитку світової економіки зрозуміло, що саме інформаційні технології, які об'єднали основні фінансові центри, дали поштовх до формування світового фінансового ринку. Таким чином, добовий обсяг міжбанківських операцій збільшився з 600 млрд. дол. США в 1987 р. до 1,5 трлн. дол. у 1998 р., тобто оборот фінансових ринків відповідав річному ВВП США [439, с. 30].

Створення єдиного інформаційного поля є, безперечно, позитивним процесом, проте в цьому разі спрацьовують чинники невідфільтрованості та неконтрольованості інформації, що надходить до користувача, можливості психологічного тиску і насадження ідеології, нерівномірної участі держав в інформаційній взаємодії, відсутності контролю та неоподаткування електронної торгівлі.

Нині є великий «цифровий розрив» між розвиненими країнами та країнами, що розвиваються, і малорозвиненими, основні показники якого – доступність телефонного зв'язку, чисельність комп'ютерів та користувачів мережі Інтернет. Інтернет – наймогутніший каталізатор глобалізації економіки. В 1991 р. кількість комп'ютерів із доступом в Інтернет у всьому світі становила близько 5 млн., у 1996 р. – 60 млн. Обсяг інформаційного обміну за допомогою мережі Інтернет подвоюється через кожних 100 днів, тобто щорічно збільшується в 7,3 раза. Новітні телекомунікаційні й інформаційні технології дали змогу створити наднаціональні мости, завдяки яким інформація легко поширюється за державні кордони, тобто створюється глобальний кіберпростір.

Доступ до нових технологій розширив мережу поширення інформації, показником чого є комп'ютеризація та мобілізація населення. Проте розташування користувачів Інтернет не рівномірне: 50% проживають у США, 40% – в Європі, 5% – в Японії і Кореї; на всі інші країни припадає також 5%. Якщо визначати частку населення, котре користується мережею Інтернет, то в різних країнах можна помітити суттєві відмінності. Лідирує в цьому переліку США, а Україна займає лише 112 місце серед 186 країн, маючи показник 0,41,

тоді як Росія – 46 місце. Якщо розглядати розподіл країн за кількістю користувачів мережі Інтернет на 100 жителів, то список країн, які в останні роки увійшли у першу двадцятку, очолюють Гренландія, Нідерланди, Барбадос, Швеція, Канада (рис. А.2, Додаток А).

Разом із цим, регіональний розподіл користувачів комп'ютерів підтверджує, що для деяких країн світу характерні низький рівень розповсюдження комп'ютерів та ізолюваність від світового інформаційного простору (табл. 1.2). Слід зазначити, що програми комп'ютеризації населення не можуть бути власне проблемою бідних жителів, які проживають менш як на 1 дол. США в день, – це є проблемою держави, обумовленою численними прорахунками у реалізації програм розвитку, в т.ч. й спрямованих на впровадження інформаційно-комп'ютерних технологій.

Таблиця 1.2

Регіональний розподіл персональних комп'ютерів у світі, 2006-2008 рр.

Регіон	Кількість ПК на 100 осіб	Кількість інтернет-користувачів на 100 осіб
Європа і Центральна Азія	16,59	28,92
Латинська Америка і Карибський регіон	8,86	22,31
Східна Азія і Тихоокеанський регіон	7,25	9,32
Середня Азія та Північна Африка	6,41	13,08
Африка на південь від Сахари	6,22	4,60
Південна Азія	5,60	6,62
Загалом у світі	23,84	25,45

Джерело: Складено автором на даними International Telecommunications Union. [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.itu.int/ITU-D/ict/material/>

Хоча протягом 1994–2004 рр. зростання кількості телефонних ліній було не таким значним, як щодо забезпечення мобільними телефонами (рис. А.3,

Додаток А), проте в останньому випадку помітною є різниця між розвиненими країнами та тими, що розвиваються (слід ураховувати, що до них належать і країни з низьким рівнем доходів, як наприклад, Афганістан, Камерун, Кенія та ін.).

Якщо проаналізувати забезпеченість населення засобами мобільного і телефонного зв'язку, то стає зрозумілим, що лідирують країни з високим рівнем доходів, але в динаміці найпозитивніша тенденція спостерігається в країнах із низьким рівнем доходів – кількість користувачів телефонного та мобільного зв'язку впродовж 12 років зросла приблизно у 13 разів (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

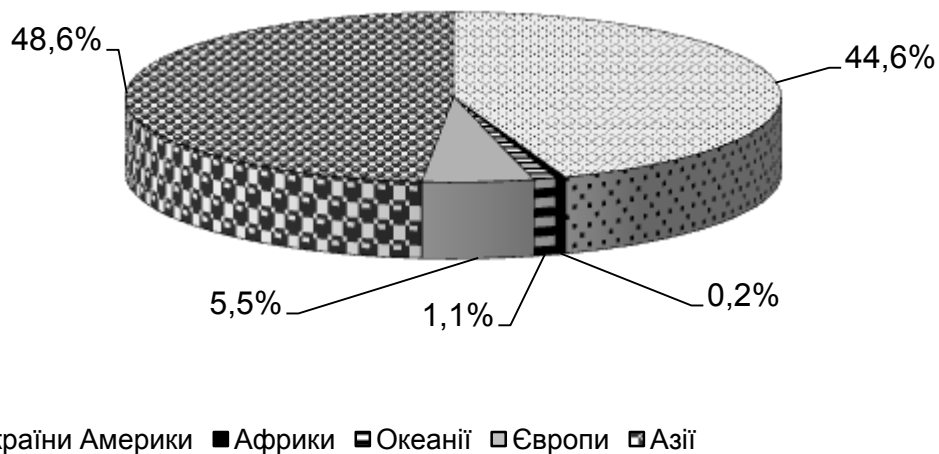
Динаміка забезпечення телефонним та мобільним зв'язком у країнах із різним рівнем доходів (на 100 жителів)

	1995–1999 рр.	2000–2004 рр.	2005–2007 рр.
Усі країни світу	23	46,99	74,86
Країни з високим рівнем доходів	60,88	110,7	141,6
Країни з доходом вище середнього	22,31	49,50	93,56
Країни з доходом нижче середнього	7,89	20,72	49,81
Країни з низьким рівнем доходу	1,14	3,52	13,10

Джерело: Складено автором да даними Світового банку. [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://info.worldbank.org/etools/wti2008/>

Регіональний розподіл користувачів мобільних послуг можна відобразити наступним чином: країни Європи – 71% населення, країни Південної та Північної Америки – майже вдвічі менше, країни Азії – 19%, Африки – менше 10%. Разом із цим, новими у світі є послуги 3G мережі, користувачами яких у 2004 р. були 160 млн. осіб.

Проте регіональний розподіл настільки диверсифікований (рис. 1.4), що не дає змоги стверджувати про їхнє глобальне застосування, хоча це один із майбутніх напрямків розвитку телекомунікаційних послуг. Слід зазначити, що 3G мережі донедавна не було і в Україні. Її мали впровадити до кінця 2006 р., хоча не новими є моделі мобільних телефонів із доступом до цих послуг.

Джерело: Складено автором на дані International Telecommunications Union. [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.itu.int/ITU-D/ict/material/>

Рис. 1.4. Регіональний розподіл абонентів 3G-послуг у 2004 р.

У 2003 р. вперше у «World Telecommunication Development report–2003» було визначено індекс доступу країн до інформаційно-комунікаційних технологій (індекс доступу до цифрових технологій), для розрахунку якого застосовано показники, подані на рис. А.4 (Додаток А).

За цим індексом, 178 країн ранжовано у чотири групи: найширший, широкий, середній і низький рівні доступу. До першої групи належать переважно розвинені країни, до останньої – країни, що розвиваються, і малорозвинені. Ця ситуація підтверджує рівень комп'ютеризації населення малорозвинених країн і забезпеченості їх зв'язком, хоча нині завдяки ініціативі Леланда всі країни Африки на південь від Сахари мають доступ до Інтернету [250, с. 15].

Дослідники проблем глобалізації наголошують на дуалізмі її проявів: 1) глобалізація – це єдиний шанс малорозвинених країн і країн, що розвиваються, для адаптації у світовому просторі; 2) глобалізація – це загроза для бідних

країн, які через певні причини неспроможні конкурувати з економічно розвиненими країнами.

Зупиняючись на дослідженні проблем бідності країн в умовах глобалізації, з'ясуємо, чи справді вона зробила світ біднішим, чи бути бідним вигідно як для бідних країн (вони виступають у ролі жертви «монстра» глобалізації), так і високорозвинених (завжди приємно зробити крок, який схвалить суспільство та світова спільнота).

Для оцінювання рівня бідності Світовий банк застосовував два показники: денний рівень доходів на 1 (1,08) та 2 (2,15) дол. (цифри в дужках подано за паритетом купівельної спроможності 1993 р.). Як середній показник використовують рівень бідності 1,25 дол. у цінах 2005 р. на основі стандартів найбідніших країн світу. Так, на менш як на 1 дол. у день живе більше 1 млрд. осіб і 2 дол. – 2,6 млрд. осіб (слід урахувати, що нема даних 67 країн). Так, частка населення, котре проживає менше ніж на 1,25 дол. США в день, протягом 1981–2005 рр. зменшилася вдвічі (з 52 до 26%). Суттєві зрушення помітні у країнах Східної Азії, в яких у 1982 р. близько 80% населення жило менше ніж на 1,25 дол., а у 2005 р. його частка скоротилася до 18%. У країнах Південної Азії частка бідного населення за досліджуваний період зменшилася з 60% до 40% (рис. А.5, Додаток А). Проаналізувавши рівень бідності у світі та його динаміку, можна зробити висновок про позитивні зрушення в напрямку її протидії (за винятком країн Африки від півдня до Сахари), що можна пояснити збільшенням фінансування потреб бідних країн.

Так, якщо загалом у світі рівень бідності знизився за рахунок зменшення кількості бідного населення у країнах Східної Азії і Тихоокеанського регіону, то в окремих регіонах, незважаючи на економічне оздоровлення, кількість бідних осіб не вдалося зменшити. За прогнозами, до 2015 р. більше мільярда осіб житиме на менше ніж 1,25 дол. у день. У «Доповіді про розвиток людини–2005» одним із чинників, що може подолати бідність, визначено економічне зростання, яке в середньому мало б становити 1–2% і допомогло б зменшити бідність наполовину протягом 25 років. Так, у 1990–2003 рр. коефіцієнт

щорічного приросту ВВП на душу населення у 41 країні був від'ємний і в 28 – у межах 0–1%, а 6 країн ОЕСР із високими доходами мали приріст 1–2% і 15 – більш як 2% (протягом аналізованого періоду доходи зросли на 24%).

Чіткої градації країн на розвинені й ті, що розвиваються, нема, але до останніх належать країни з низьким і середнім рівнями доходів, хоча такий підхід є певною мірою відносним.

На продовження власного бачення проблеми звернемося до термінологічного трактування «бідних» країн. Світовий банк при класифікації країн для аналітичних цілей (184 члени Світового банку і країни, що розвиваються, мають населення більш як 30 тис. осіб, тобто загалом це 208 країн) використовує такі критерії:

1) регіональна належність:

- країни Східної Азії і Тихоокеанського регіону;
- Європи і Центральної Азії;
- Латинської Америки і Карибського басейну;
- Близького Сходу та Північної Африки;
- Південної Азії;
- Африки від південь до Сахари;

2) рівень доходу¹:

- країни з низьким рівнем доходів (не більш як 765 дол.);
- нижчим, аніж середній (766–2975 дол.);
- вищим, аніж середній (2975–9385 дол.);
- з високим (9386 дол. і більше) (табл. Б.1, Додаток Б);

3) рівень заборгованості (на основі коефіцієнтів заборгованості):

- країни з високим рівнем заборгованості²;
- із помірним;

¹ Мається на увазі валовий національний дохід на душу населення. Така класифікація щорічно переглядається. У даному разі наведені показники 2004 р.

² Для найбідніших країн із високим рівнем заборгованості (27 країн) Міжнародна асоціація розвитку згідно з Ініціативою для бідних країн з високим рівнем заборгованості передбачила механізм списання боргу, сума якого становить 54 млрд. дол. США (для 18 країн проходить завершальний етап, а для інших термін продовжено до кінця 2006 р.), що дало змогу розширити обсяги державних витрат, спрямованих на зменшення бідності, з 5940 млн. дол. (6,4% ВВП) у 1999 р. до 9072 млн. дол. (7,8% ВВП) у 2004 р.

- з невисоким;
- країни, які не класифіковано за рівнем заборгованості.

Якщо проаналізувати розподіл країн за рівнем доходів, то лише 25% належатимуть до багатих (11,5% з них – країни-члени ОЕСР).

Одним із комплексних показників, що застосовують для оцінювання рівня розвитку країни, є Індекс розвитку людського потенціалу (ІРЛП), за яким країни класифікують так: країни з високим рівнем розвитку людського потенціалу; країни зі середнім рівнем розвитку людського потенціалу; країни з низьким рівнем розвитку людського потенціалу (перелік країн наведено у дод. Б (табл. Б.2)).

Основними складовими згаданого індексу є довголіття і стан здоров'я впродовж життя (очікувана тривалість життя при народженні); знання (рівень писемності дорослого населення та валовий коефіцієнт тих, хто навчається в освітніх закладах), на основі яких визначають індекс освіти; гідний рівень життя (ВВП на душу населення, паритет купівельної спроможності в дол. США), тому й індекс визначають як середньоарифметичне трьох індексів за елементами. На рис. Б.1 (Додаток Б) подано механізм та умови розрахунку ІРЛП. Слід зазначити, що загальний індекс ураховує не лише фінансово-матеріальний бік буття людини, а й духовний, і всі три індекси мають однакове валове значення в групі. Україна за ІРЛП належить до країн із середнім рівнем, займаючи 76 місце серед 177 країн (175 країн-членів ООН, Гонконг і Палестина). Протягом останніх років практично в усіх регіонах світу рівень людського розвитку зростає, однак є країни (переважно країни Африки від півдня до Сахари та шість колишніх республік СРСР), де він зменшується (табл. 1.4).

Так, у 2003 р. індекс РЛП різко зменшився у 18 країнах, 12 із яких розташовані в Африці (ПАР – 35 пунктів, Зімбабве – 23). Причинами спаду індексу РЛП в країнах Африки є економічна стагнація та зменшення тривалості життя внаслідок поширення інфекційних хвороб. У країнах СНД помітною була аналогічна ситуація за ІЛРП (Україна – зниження на 17 пунктів, Росія – на 15),

зумовлена економічними наслідками розпаду СРСР та зменшенням тривалості життя. У 2005 р. показники ІРЛП поліпшились у більшості країн, згаданих у таблиці, зокрема для Росія, України, Молдови, Казахстану, Ботсвани, ЦАР та ін.

Таблиця 1.4

Країни, в яких індекс розвитку людського потенціалу зменшувався

Період	Кількість	Країни
1980–1990 рр.	6	Гайана, Гаїті, Нігер, Замбія, Демократична Республіка Конго, Раунда.
1990–2003 рр.	18	Ботсвана, Камерун, ЦАР, Демократична Республіка Конго, Кот-д'Івуар, Казахстан, Кенія, Лесото, Молдова, Росія, ПАР, Свазіленд, Таджикистан, Танзанія, Україна, Замбія, Зімбабве.

Джерело: Складено автором за даними Human Development Report 2005. International cooperation at a crossroads: Aid, trade and security in an unequal world. [Electronic Resource]. – Mode of access: http://hdr.undp.org/en/media/HDR05_complete.pdf

Поряд із наведеним індексом, для країн, що розвиваються, використовують індекс злиденності населення, для якого застосовують ті самі елементи. Проте у першому випадку визначають імовірність при народженні того, що тривалість життя буде меншою, ніж 40 років, у другому – рівень грамотності дорослого населення, у третьому – недоступність із точки зору гідного рівня життя на основі: а) відсотка населення, котре не має стійкого доступу до поліпшених джерел води; б) відсотка дітей із заниженою для свого віку масою тіла. Загалом індекс злиденності населення для країн, що розвиваються, визначають за формулою:

$$I_3 = \left[\frac{1}{3} \left(P_1^\alpha + P_2^\alpha + P_3^\alpha \right) \right]^{1/\alpha}, \text{ де } \alpha = 3.^3$$

Аналогічний індекс злиденності розраховують і для країн ОЕСР, де тривалість життя у першому показнику збільшена до 60, в другому визначають процент функціонально неписьменного населення, третім показником є відсоток населення, котре живе за межею бідності. Разом із цим, вводять четвертий

³ Умови визначення детально подано у праці [508]

елемент – соціальну ізоляцію (рівень застійного безробіття). Згідно з даними Доповіді про розвиток людини–2007/2008, перше місце (за порядком спадання) займає Швеція, а останнє – Італія, оскільки при визначенні індексу суттєва роль відведена рівневі писемності та відсотку населення, котре живе за межею бідності, а не ВВП на душу населення.

Непоодинокими є випадки, коли за одним показником (ВВП на душу населення) одна країна випереджає іншу (наприклад, Гватемала і В'єтнам), але за індексом РЛП В'єтнам займає 105 місце, а Гватемала – 118 за рейтингом. Така ситуація свідчить, що країна неправильно розпоряджається власними доходами та не спрямовує їх на розвиток освіти і добробуту населення. У такому разі підтверджується теза, що бідність нації – це проблема країни насамперед в плані активізації свого потенціалу для можливого розв'язання.

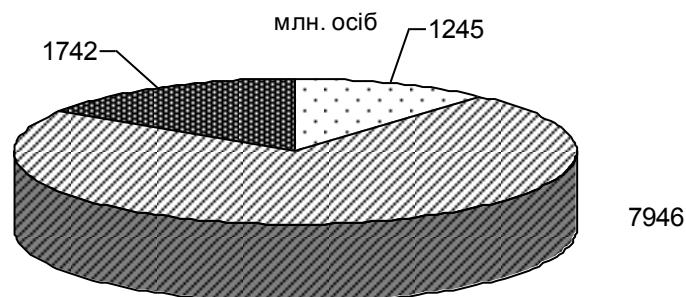
У цій площині автори наукової літератури доволі часто полемізують щодо «багатої Півночі і бідного Півдня», а процес глобалізації є вигідним лише для перших. Із цим твердженням можна погодитися лише частково. Так, Близький Схід – це країни зі слабким інституційним забезпеченням, нерозвиненими державними інституціями, повільним економічним розвитком, де небезпечними є стан бідності та хвороби, але це країни зі сильними релігійними переконаннями та культурними традиціями.

«Розширений Близький Схід – це регіон, що живе в зовсім інших координатах, відмінних від західних політичних, соціальних і культурних умов, де останні є недоречними». Таку думку висловили учасники ситуаційного аналізу «Росія і розширений Близький Схід» [357].

Разом із тим, у матеріалах дослідження В. Хорос зазначив, що нині й у перспективі даний регіон – територія поширення глобального тероризму. Це є підтвердженням того, що в одній площині глобального простору країни можуть бути центром, а в іншій – периферією (даний термін застосовують до країн, що розвиваються. Аналогічними є «напівпериферія», «глибокий Південь» та ін.) [435, с. 112-113].

Таким чином, доходимо до висновку, що бідність – це не тільки проживання на менше ніж 1 або 2 дол. у день, а й проблема здоров'я, тривалості життя, рівня освіченості. Для підтвердження цієї тези простежимо, як розвиваються найбідніший за статистикою регіон – Африка від півдня до Сахари та інші малорозвинені країни і ті, що розвиваються, адже саме тут нема стійкої тенденції до зменшення кількості бідних людей. Акцентувати увагу пропонуємо на чинниках, котрі, на нашу думку, негативно, позначаються на економічному та соціальному забезпеченні розвитку людей у країнах цього регіону.

1. Масштабне зростання чисельності населення. На перший погляд, народонаселення жодним чином не пов'язане з проблемами глобалізації, в т. ч. бідності. Але факти – вагомий аргумент. Так, у 2005 р. загальна чисельність населення планети становила 6464,7 млн. осіб, із них 1211,3 млн. проживають у більш розвинених регіонах, 5253,5 млн. – у менш розвинених, 759,4 – у найменш розвинених. Водночас прогнозована чисельність населення на 2050 р., подана на рис. 1.5, збільшуватиметься за рахунок суттєвого приросту і в менш розвинених регіонах, і в найменш розвинених. Зокрема, у 2005 р. середньорічні темпи зростання населення у країнах Африки становили 2,1% (слід урахувати показник смертності дітей, який є вищим, ніж в інших регіонах), Азії – 1,2%, Латинської Америки і Карибського басейну – 1,4%, проте в Європі приросту населення нема.

Джерело: Конференції ООН з торгівлі і розвитку) [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.unctad.org/Templates/Startpage.asp?intItemID=2068&lang=1>

Рис. 1.5. Прогнозована чисельність населення, 2050 р.

У липні 2009 р. чисельність населення світу мала б досягти 6,8 млрд. осіб, та за прогнозами становитиме у 2012 р. 7 млрд., у 2025 р. – 8 млрд., у 2045 р. – 9 млрд. Зменшення приросту населення – один із чинників, що впливає на тривалість періоду збільшення населення планети на 1 млрд. Пікового значення приросту населення – 2% – було досягнуто у 1965–1970 рр. Але, якщо впродовж 2005–2010 рр. чисельність населення збільшиться на 78 млн. щорічно, то 75 млн. припаде на найменш розвинені країни, разом із тим тенденція до приросту населення у таких країнах спостерігатиметься і за прогнозами на 2050 р., а у розвинених країнах населення зменшуватиметься приблизно до 1,3 млн. щорічно.

Ретроспективний аналіз підтверджує, що в деяких країнах не забезпечується відтворення населення, і якщо в 1970-х рр. у розвинених країн (36) на одну жінку припадало не менше двох дітей, то наприкінці 1990-х рр. лише в чотирьох країнах збереглася така тенденція.

Отже, якщо зростає чисельність населення у бідних країнах, то держава, яка не спроможна забезпечити належні послуги і добробут сотні жителів (умовно), не зможе цього здійснити і для вдвічі більшої їхньої кількості. Саме тому важливим у даному контексті є розроблення та підтримка урядових програм планування сім'ї.

2. Охорона здоров'я і материнства. Це одне з найболючіших питань не тільки бідних, а й багатих країн. До нагальних проблем, що потребують розв'язання, належать:

а) дитяча смертність у віці до 5 років (на 1000 народжених) (у 2000 р. даний показник для країн із низьким рівнем доходу порівняно з 1990 р. зменшився з 144 до 69; хоча у найменш розвинених країнах у 2005 р. він становив 160/149 (хлопчики/дівчата)). Разом із тим темпи дитячої смертності зменшилися з 2,3% у 1980-х рр. до 1,9% в наступному десятилітті. На наш погляд, дану проблему слід розглядати в іншій площині: забезпечення здоров'я дітей шляхом їхнього повноцінного харчування, створення відповідних умов на робочих місцях для матерів у період вагітності. Так, у світі в середньому 62%

пологів відбуваються з допомогою кваліфікованих акушерів, у найменш розвинених країнах – 32%, хоча цей показник доволі варіює: 6% – в Ефіопії, 11% – у Непалі, 44% – у ЦАР, 14% – Афганістані, 86% – у Судані.

б) доступ населення до поліпшених джерел води. Це актуально, оскільки хвороби, що передаються через вживання непридатної для споживання води, є другою за вагомістю причиною дитячої смертності [489]. Нині більш як 1 млрд. осіб у світі не забезпечені питною водою. За даними Фонду ООН у сфері народонаселення, значну проблему мають найменш розвинені країни.

в) надання медичних послуг. Як свідчить аналіз, значний ефект дає впровадження комерційної системи медичних послуг за умови зменшення витрат урядів, що є неможливим та фінансово обтяжливим у країнах із низьким рівнем доходів. Наприклад, щоб до 2015 р. досягти виконання завдань у сфері охорони здоров'я, що визначені в Цілях розвитку тисячоліття, необхідно втричі збільшити кількість медичного персоналу в країнах Африки, тобто на 1 млн. осіб.

3. Рівень освіти. Доступ до здобуття освіти (початкової, середньої та вищої) є суттєвим чинником, що впливає на рівень життя населення. Нині 110 млн. дітей у країнах, що розвиваються, не відвідують школу. Так, за прогнозом на 2015 р. їхня чисельність має зменшитися до 46,7 млн. осіб, проте за збереження наявних тенденцій цього досягти не вдасться, хоча помітний певний прогрес. Наприклад, частка неграмотної молоді (віком 15–24 роки) у найменш розвинених країнах зменшилась із 44% (у 1990-х рр.) до 35% (2000 р.), і орієнтовно має становити 23% у 2015 р. У світі частка неграмотного дорослого населення впродовж 1970–2000 рр. зменшилась з 37% до 20% – у результаті збільшення кількості осіб, які здобули першопочаткову освіту.

4. Забезпеченість енергоресурсами. Масштабне застосування непридатних джерел палива нині загрожує не лише екологічній безпеці країн і планети, а й здоров'ю населення. Забезпечення енергоресурсами – це головна проблема, яку Світовий банк визначив для зменшення масштабів бідності [124]. Для її розв'язання розробляють проекти щодо подання енергії у найвіддаленіші за

економічною характеристикою країни, бо лише 23% населення країн Африки на південь від Сахари мають доступ до енергоресурсів, близько 41% – у країнах Південної Азії, на 20% бідних країн припадає 4% світового споживання енергії, тоді як на 20% багатих – 58%.

Так, у контексті зближення країн та активізації міжнародних економічних відносин зростає кількість мігрантів у світі. Нині кількість осіб, які проживають за межами національної держави, за даними Світового банку (Global Economic Prospects 2005), досягла близько 200 млн.[486]. У доповіді Світового банку “Про перспективи світової економіки в 2006 р.” зазначено, що міжнародна міграція є одним із заходів, котрі дають змогу підвищити добробут мігрантів і членів їхніх сімей.

На сучасному етапі міграція населення має двоякий ефект. По-перше, як правило, мігрує населення з бідних країн за умови голоду, безробіття та воєнних загроз у національних державах. Так, за даними ООН, кожний десятий житель розвинених країн є мігрантом, а в країнах, що розвиваються, – один із кожних 70. Першість належить США, де кількість мігрантів становить близько 35 млн. Незважаючи на зростання кількості мігрантів у світі (192 млн. у 2005 р. і, за прогнозами, 210 млн. у 2010 р.), їхня частка становитиме не більше 3% від усього населення світу. Згідно з прогнозами, близько 128 млн. міжнародних мігрантів (61%) проживатимуть у розвинених країнах, а 81 млн. (39%) – у країнах, що розвиваються. Згідно з прогнозами, у 2010 р. на частку міжнародних мігрантів припадатиме 10% населення розвинених держав і лише 1,4% населення країн, що розвиваються. Щодо географії, то найбільша кількість мігрантів припадатиме на країни Європи (33%), Азії (28%), Північної Америки (24%), Африки (9%), Латинської Америки, Карибського басейну та Океанії – по 3% у кожному регіоні (табл. 1.5).

Із огляду на це слід зазначити, що неконтрольована та нелегальна міграція (нині таку можна спостерігати при виїзді громадян із України і країн СНД за кордон) становить серйозну загрозу для світової спільноти.

**Чисельність міжнародних мігрантів та їхніх розподіл за регіонами,
1990–2010 рр.**

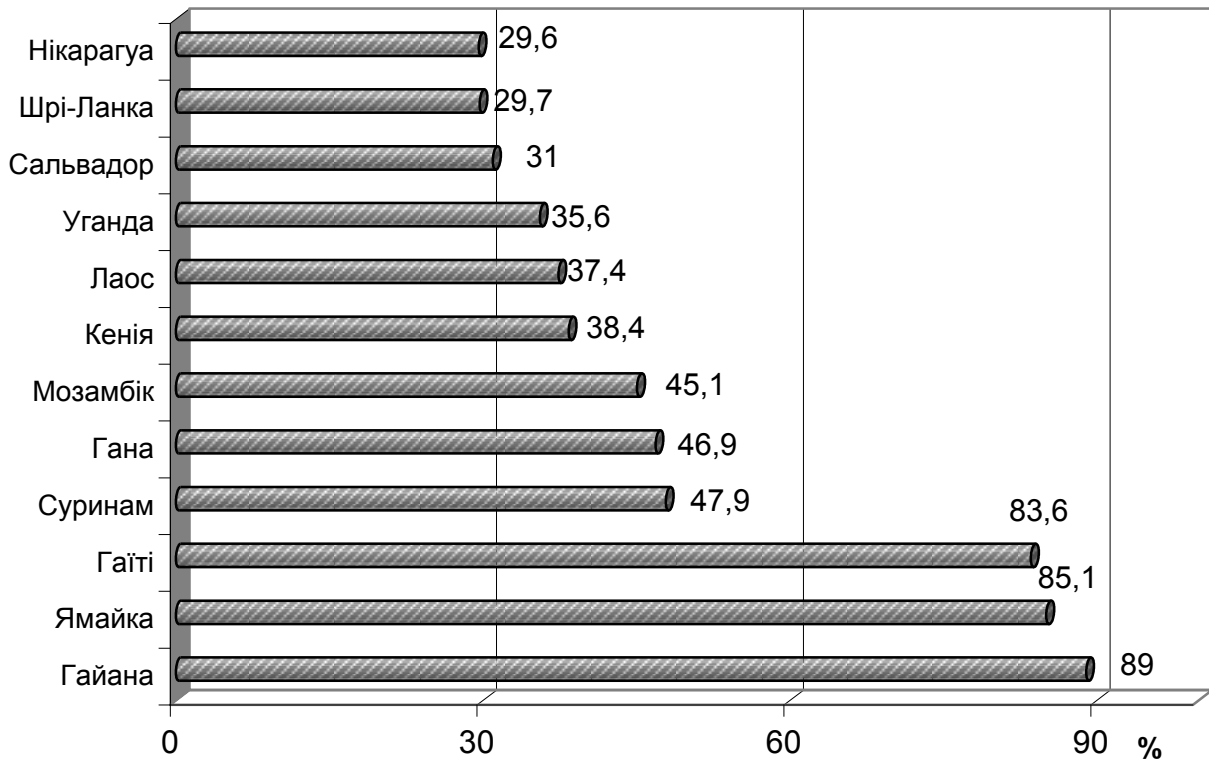
Регіон	Число міжнародних мігрантів, млн. осіб		Приріст (млн. осіб) 1990–2010	Процентний розподіл		Процентна частка жінок-мігрантів	
	1990 р.	2010 р.		1990	2010	1990	2010
<i>Світ</i>	155	210	55	100	100	49	49
• Розвинені регіони	82	128	46	53	61	52	52
• Менш розвинені регіони	73	82	9	47	39	45	45
• Найменш розвинені регіони	11	12	1	7	6	47	48
<i>Африка</i>	16	19	3	10	9	46	48
<i>Азія</i>	50	58	8	32	28	45	44
<i>Латинська Америка і Карибський басейн</i>	7	7	0	5	3	50	50
<i>Північна Америка</i>	28	50	22	18	24	51	50
<i>Європа</i>	49	70	20	32	33	53	53
<i>Океанія</i>	4	6	2	3	3	49	51

Джерело: Складено автором за даними Світового банку. [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://econ.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/EXTDEC/EXTDECPROSPECTS/>

Водночас дешева робоча сила, здебільшого нелегалізована та нерестрована, дає змогу наймачам отримувати доходи, звільнені від обліку й оподаткування. Так, у 1976 р лише 6% країн висловили стурбованість щодо процесу міграції і вжили обмежуючі заходи, а в 2001 р. їхня кількість збільшилася до 40%.

Разом із тим, як підтверджує практика, значною є еміграція кваліфікованих осіб, що зумовлює проблему їхнього працевлаштування за фахом, адже невирішеним донині є питання визнання національних дипломів у інших країнах (воно актуальне і для України, бо більшість дипломів державних ВНЗ, не кажучи вже про приватні, не сертифіковані в інших країнах, за винятком спільних домовленостей і програм між навчальними закладами) (рис. 1.6). По-друге, міграція населення в пошуках роботи – це заробіток коштів, які мігранти спрямовують у свої країни для власних родин, що дає змогу підвищити їхній добробут. У деяких країнах (Албанія, Ямайка, Нікарагуа, Самоа та ін.) грошові перекази емігрантів становлять десятку частину від

валового національного продукту. За даними МВФ, мігрує населення як розвинених країн, так і тих, що розвиваються. Його захищають національні комітети (наприклад, Державний комітет в Україні), у міжнародному просторі – Організація Об'єднаних Націй, зокрема Департамент із економічних і соціальних питань, Комітет із питань трудящих-мігрантів, Група Світового банку.

Джерело: Складено автором за даними Світового банку. [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://econ.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/EXTDEC/EXTDECPROSPECTS/>

Рис. 1.6. Рівень еміграції кваліфікованих осіб у загальному обсязі емігрантів з країни (%).

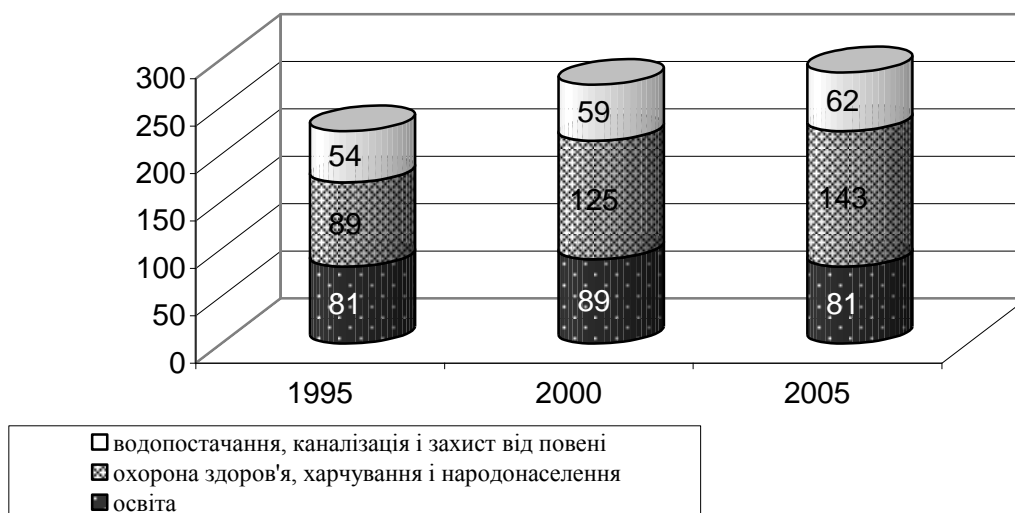
Таким чином, доходимо до висновку, що вимірювання рівня забезпеченості або бідності населення для більшості країн є лише наближеним із огляду на потребу наявності статистичної інформації про країну й адекватності національної статистичної інформації світовим стандартам. Проте очевидне те, що суттєвої допомоги потребують країни, які опинилися поза розвитком глобального суспільства (насамперед в економічно-соціальному плані) не з вини глобалізації, а через об'єктивні причини, зумовлені розумінням

ролі та місця людини в суспільному житті общини, країни, планети [488]. Правомірно постає запитання: чи зможуть у майбутньому багаті країни відмежуватися від проблем бідних верств світової спільноти, які перебувають на периферії розвитку? Вважаємо, що ні, оскільки уряди економічно потужних держав беруть участь у світових диспутах із питань бідності, допомагаючи бідним країнам, створено громадські організації, фонди, зокрема надієвішою є кредитна політика Міжнародного валютного фонду (діє Ініціатива надання допомоги найбіднішим країнам із тяжким тягарем зовнішнього боргу), Групи Світового банку (безпроцентні кредити МАР найбіднішим країнам) та ін. Група Світового банку (структурно складається з Міжнародного банку реконструкції і розвитку, Міжнародної асоціації розвитку, Міжнародної фінансової корпорації, Міжнародного агентства з інвестиційних гарантій, Міжнародного центру з урегулювання суперечок) є одним із головних донорів у підтримці програм зменшення бідності та фінансового оздоровлення економік бідних країн. Найважливішу роль у цьому відіграють МБРР та МАР, які спрямовують мобілізовані фінансові ресурси на потреби найбідніших верств населення, надаючи кредити для досягнення Цілей розвитку тисячоліття. Слід зазначити, що регіональний розподіл кредитів МБРР/МАР є здебільшого рівномірним, за винятком країн Близького Сходу (рис. Б.2, Додаток 2).

Розподіл обсягів кредитів МБРР/МАР за основними напрямками свідчить про зменшення обсягу фінансування людських ресурсів у 2008 р. порівняно з попередніми роками, хоча він збільшився порівняно з 2000 р. Разом із тим, у 2005 р. зріс обсяг коштів, спрямованих на розвиток сільських районів, охорону навколишнього середовища, раціональне використання природних ресурсів, соціальний розвиток, розвиток фінансового і приватного секторів, торгівлю. Проте за даними Світового банку за 2008 фінансовий рік зменшилося кредитування с/г розвитку, людського розвитку, фінансування проектів, пов'язаних із соціальним захистом населення; проте зросли видатки на кредитування управління державним сектором, розвиток фінансового і

приватного секторів, міського розвитку. Структуру кредитів, наданих МБРР/МАР, подано на рис. В.3 (Додаток Б).

Про важливість соціального розвитку людей свідчить зростання чисельності проектів МАР у соціальних секторах (рис. 1.7), де майже вдвічі збільшилась їхня кількість у сфері охорони здоров'я, харчування і народонаселення. Отже, одним із пріоритетних завдань Світового банку був і залишається розвиток людських ресурсів. Допомога в цьому напрямку передбачає вироблення: багатосекторальної стратегії боротьби зі смертоносними хворобами, надання базових послуг у сфері охорони здоров'я, нетрадиційність у підходах щодо надання послуг у сфері освіти бідному населенню, постійне акцентування на соціальному захисті за сприяння соціальних фондів і реформування структури соціальних витрат.

Джерело: Складено автором за даними Всесвітній банк. *Годовой отчет 2005. Обзор деятельности за год.* [Electronic Resource]. – Mode of access: http://siteresources.worldbank.org/INTANNREP2K5/Resources/1397293-1127325073491/51563_Russian.pdf

Рис. 1.7. Динаміка кількості проектів на етапі реалізації у соціальних секторах, що фінансує МАР.

Наскільки виправданою й ефективною можна вважати фінансову допомогу бідним країнам згідно з цілями розвитку? Вивчаючи це питання, дослідники дійшли до висновку, що бідні країни бажають отримувати гранти, на відміну від кредитів, і рівень ефективності допомоги залежить від розвитку державних інститутів, які не завжди правильно розподіляють одержані кошти.

Але важливою є допомога бідним країнам, насамперед, на соціальні потреби. Так, спрямовуючи кошти у такі країни, інвестор має дбати насамперед не про швидкість та обсяги віддачі (наприклад, у 2003 р. з 135 млрд. дол. іноземних інвестицій лише 9 млрд. дол. було спрямовано у країни Африки з огляду на високий ступінь ризику. Проте для досягнення 7% економічного зростання в рік необхідно інвестувати більш як 17 млрд. дол.), а йдеться і про соціальний ефект, який вони можуть забезпечити. Зокрема, це інвестиції в людський капітал, у його здоров'я, освіту з метою навчання людей бізнесу, організуванню малих підприємств, а керівництва цих держав – управлінню процесами в країні. Обсяг кредитних ресурсів, наданих країнам-позичальникам в Африці (3887,5 млн. дол.), у 2005 р. найбільшим був у розвиток фінансового і приватного секторів (768,2 млн. дол.) та управління державним сектором (708 млн. дол.) [66]. На нашу думку, не можна подолати бідність лише зусиллями світової спільноти. Економічно малорозвинені країни і ті, що розвиваються, мають регулювати ці процеси, щоб забезпечити стабільність розвитку.

Сучасний підхід до стратегії зменшення бідності формувався протягом 50 років відповідно до зміни розуміння суті проблеми. У 1950–1960-і рр. головним засобом забезпечення такої стратегії були інвестиції у фізичний капітал та інфраструктуру. В 1970-і рр. визначено потребу в інвестуванні сфері охорони здоров'я та освіти. Головні положення щодо цього були зафіксовані у Доповіді Світового банку про світовий розвиток у 1980 р. У 1980-х рр. акцент змістився на економічні аспекти управління. Було визначено два основних елементи стратегії: сприяння зростанню, що ґрунтуване на інтенсивному використанні робочої сили, з допомогою великої економічної відкритості; надання базових послуг бідним у сфері охорони здоров'я та освіти. У 1990-х рр. були розглянуті аспекти управління та створення належних інститутів. Стратегія полягала у створенні широких можливостей для боротьби з бідністю і сприянні щодо використання можливостей і підвищення рівня захищеності.

На необхідність глобального підходу до розв'язання зазначеної проблеми вказано в World Development Report 2000/2001: малорозвинені країни мають

розробити власну структуру заходів політики зменшення бідності, які відображали б національні пріоритети та місцеві реалії [514]. Безумовно, країни, що розвиваються, не зможуть самостійно забезпечити, наприклад, міжнародну фінансову стабільність, досягнення в галузі науки і техніки, охорони здоров'я, торговельну політику, тому розвинені країни й міжнародні організації мають цікавитися проблемами бідних країн та сприяти їхньому розвитку, якщо вони пропагують ідеї глобального суспільства.

Глобальний світ спричинює набагато більше загроз націям, аніж це було у минулих століттях. До основних загроз, що загострилися наприкінці 90-х рр. XX ст.–на початку XXI ст., належать такі:

- диспропорції в розвитку багатих та бідних країн;
- тотальна лібералізація торгівлі;
- відкритість національних економік;
- дестабілізація національних валютних систем;
- безперешкодне переміщення капіталу і робочої сили;
- неконтрольоване поширення інформації;
- універсалізація культур;
- інші.

Значною загрозою для країн вважаємо загострення релігійних конфліктів, наслідок яких – затяжні воєнні дії між ними. Щодо етнокультурного розвитку, то наочним є приклад втрати етнічної належності, зокрема, у людей, які мігрують, залишаючись проживати у США чи інших державах. Пізнання культурної спадщини інших народів необхідне, проте при цьому втрачають і забувають національні традиції та звичаї, мову тощо.

Разом із цим, інформатизація суспільства – це прискорювач глобалізації, насамперед економічних процесів, але водночас і суттєва перешкода для використання паперових носіїв інформації, адже суттєво зменшується кількість людей, які звертаються до літературної спадщини нації.

Одним із проявів глобалізації є зростання переливу фінансових потоків між країнами та розширення обсягів і зміна структури торгівлі. Саме остання є

проявом двоякого впливу глобалізації. Так, наприклад, надмірна підтримка розвинених держав-імпортерів сільськогосподарської продукції через механізм субсидування не дає змоги країнам, що розвиваються, збільшити ціну на аналогічні товари на світовому ринку. Дискримінаційні правила торгівлі обмежують країни, що розвиваються, відповідно, торгове безправ'я можна визначити як ще один чинник, що має розв'язати проблему бідності. Проте тільки в 2005 фінансовому році Світовий банк затвердив 15 нових проектів, де наголошено на питаннях торгівлі.

Глобалізація є об'єднуючим чинником і для злочинних угруповань, створюючи, зокрема, передумови для транснаціональної злочинності, яка щоразу вдосконалюється і набуває нових форм: торгівля людьми, зброєю, наркотиками, комп'ютерні віруси, відмивання тінювих грошей, порушення прав інтелектуальної власності тощо.

Відповіддю на виклики глобалізуватися є виступи антиглобалістів. Виникнувши в 1994 р. у Мексиці, антиглобалістський рух поширився на планеті, а виступи антиглобалістів супроводжують конференції міністрів СОТ, зустрічі країн-членів «великої вісімки» та інші світові форуми. Але це аж ніяк не свідчить про те, що виникнення антиглобалістських настроїв пов'язане з проблемами бідності націй (з огляду на причини та умови зародження антиглобалістського руху), вона є закономірним процесом неприйняття виникнення нового явища (хай навіть звичайного поняття «глобалізація») та його конфронтації. Людина завжди сумнівається в тому, що вона не апробувала, не дослідила, а все нове вважає чужим. Загалом акції антиглобалістів доволі різнопланові: це і бідність у малорозвинених країнах, й екологічна ситуація, і захист тварин тощо. Оскільки ХХ ст. – це період масштабних катастроф, криз та воєн, то саме вину за це покладають на процес глобалізації та констатують настання глобальної кризи. Слід зауважити, що антиглобалістський рух, не маючи чітко розробленої ідеології та програми дій, не можна вважати тим випадком, коли верхи не можуть управляти по-новому, а низи не хочуть жити по-старому.

У. Андерсен висловив тезу, що нема нічого глобальнішого, ніж антиглобалізм. Так, у 2003 р. кількість антиглобалістських організацій становила більше 2500. Наприклад, у 1999 р. в маніфестації антиглобалістів у Кельні взяли участь 50 тис. осіб, у 2001 р. у Генуї – 200 тис. Виникає запитання: чи не визначили антиглобалісти як ідею, заперечуючи глобалізацію, об'єднання людства, чи не створили організації з різних континентів, спільними для яких є їхні ідеології? Так, виникнення антиглобалістського руху підтвердило здатність людства до об'єднання заради глобальної ідеї, нехай навіть проти глобалізації.

Проведене дослідження аксіологічних передумов взаємодії країн у глобальному просторі ще раз підтвердило суттєві відмінності у їх розвитку, що є вагомим аргументом на користь того, що сформуванню єдиної, прийнятної для усіх концепції економічного співробітництва, ґрунтовану на формуванні та реалізації глобальної митної доктрини, на сьогодні неможливо. Світова економіка переходить на якісно новий рівень розвитку і основний акцент потрібно ставити на виробленні механізмів консолідації інтересів країн-партнерів та подолання протистоянь між ними.

1.3. Сучасна митна доктрина як домінанта глобального простору

Лібералізація умов співробітництва країн, розширення їхньої участі у міжнародному поділі праці та функціонування (і не безуспішне) міжнародних інституцій, зростання рівня відкритості національних економік – це найважливі причини послаблення ролі держави в регулюванні соціально-економічних процесів. Варто лише згадати, яких поступок із боку країн коштує вступ у Світову організацію торгівлі, про що ґрунтовніше йтиметься у третьому розділі. Разом із тим, взаємодія країн із питань зовнішньої торгівлі неминуче супроводжується узгодженням інтересів у митній сфері, тобто встановленням

оптимальних умов митного співробітництва, та передбачає цілеспрямовану і координовану ініціативну діяльність держави щодо застосування митних інструментів впливу на зовнішньоекономічне співробітництво з іншими країнами чи союзами.

Світова економічна думка впродовж років виробила різні теоретико-концептуальні підходи до розуміння ролі держави у регулюванні соціально-економічних процесів, а ідею втручання держави з допомогою адміністративно-правових, фінансових та інших важелів часто критикують. Фундаментальні принципи саморегулювання ринку та обмеження впливу держави заклав А. Сміт. Він вважав економіку, ринок саморегульованою системою, в яку держава може втручатися лише тоді, коли індивідууми неспроможні розв'язати проблеми.

Варто зазначити, що, аргументуючи важливість зовнішньої торгівлі для розвитку країни, вчений зазначав, що «вивезення золота та срібла є не головною і не єдиною вигодою, яку нації отримують від своєї зовнішньої торгівлі. Зовнішня торгівля дає змогу вивозити ту надлишкову частину від їхньої землі й праці, на яку в них нема попиту. І в обмін на це ввозити будь-які інші товари, на які в них є попит. Вона надає вартість надлишкам, обмінюючи їх на продукти. Завдяки їй обмеженість ринку не перешкоджає розвиткові поділу праці в будь-якій галузі ремесел або мануфактур до вищого ступеня досконалості».

Нову парадигму економічних відносин запропонував Дж. Кейнс у книзі “Загальна теорія зайнятості, процента і грошей” (1936 р.). На його думку, держава є активним суб'єктом економічних відносин, а її втручання в економіку зумовлене цілями досягнення добробуту нації та економічного зростання. Вчення Дж. Кейнса, сформоване в міжвоєнний період та спричинене потрясіннями Великої депресії, протягом тривалого часу не мало альтернатив, однак наприкінці ХХ ст. науковці дедалі частіше озвучують ідеї лібералізму, мондіалізму (трансформованого у регіоналізм), оскільки розвивається торгівля

не тільки товарами, а й послугами, зростають обсяги переміщення портфельних інвестицій, економіка більшості країн набула ознак відкритості.

Разом із тим, нині держави є активними суб'єктами міжнародних відносин, «на світовій арені діють не тільки ТНК або фінансові гіганти, а й країни та їхні об'єднання – союзи-держав, які створюються від небезпечних ефектів і для завоювання переваг у глобальній економіці [305, с. 3]». Якщо врахувати взаємовплив торгівлі між країнами та економічним зростанням, то залежно від типу зростання змінюються й умови торгівлі (табл. 1.6).

Таблиця 1.6

Вплив економічного зростання на умови торгівлі країни [217, с. 142]

Тип зростання	У країні	В світі
Експортрозширюючий	Погіршуються умови торгівлі	Поліпшуються умови торгівлі інших країн
Імпортозаміщуючий	Поліпшуються умови торгівлі	Погіршуються умови торгівлі інших країн

Це підтверджує, що спільні зусилля держав в економічній сфері мають бути спрямовані на отримання вигоди для всіх суб'єктів цих торговельних відносин (що й довів Д. Рікардо при розробленні теорії порівняльних переваг). Важливим аспектом зовнішньої політики залишаються проблеми валютного курсу. «Дуже часто девальвація валюти в одній країні зумовлює проблеми в іншій, пов'язаній із нею імпортом або експортом. Тільки-но девальвує валюта тієї або іншої країни, експорт цієї країни стає конкурентоспроможним [95, с. 517]».

Незважаючи на впровадження в економічне життя країн принципів лібералізації, важливість функціонування держави та її інституцій навіть в умовах глобалізації є очевидною, бо зумовлена необхідністю захисту економічної безпеки. Будучи таким чином у ролі гаранта безпеки, держава спрямовує всі зусилля на пошук нових, адекватних соціально-економічним тенденціям розвитку, важелів макроекономічного регулювання, зважаючи на те, що світові фінансові ринки певною мірою відсторонені від впливу держави,

а нині це питання стосується і торговельних відносин. Держава прямо або опосередковано визначає важливі параметри ринку, встановлює орієнтири для діяльності окремих підприємств. У межах національних держав формуються основні закономірності ринкової економіки, здатність ринку забезпечувати розподіл і використання ресурсів, системи господарської мотивації, стимули до підвищення ефективності та продуктивності тощо [234, с. 32]. Якщо базуватися на теоретичних постулатах макроекономічного відтворення, то експортна активність, точніше частка експорту у ВВП, є важливим індикатором забезпечення активного торгового експортно-імпортного потоку, що визначає загальний стан економіки, при якому важливим є врахування інфляційного чи дефляційного розривів.

Митна політика – один із напрямків діяльності держави з метою ефективного регулювання зовнішньоекономічних відносин. Її часто ототожнюють із митною системою, митно-тарифною політикою, митно-тарифним регулюванням. Подамо власне розуміння та відмінності цих дефініцій. Якщо вникнути в суть понять «політика» та «система», то в нашому разі політика – це сукупність дій, що реалізує держава, напрямок або характер її діяльності. Система як ширше поняття може бути формою, сукупністю принципів, організацією, будовою митної справи, тобто митну систему як суб'єкти формують державні органи, в т.ч. митні, та суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності. Саме з огляду на згадані неточності й диверсифіковано розуміння митної політики, в яких науковці намагаються поєднати зовнішньоекономічну та економічну політики, ринкові відносини. Наприклад, окремі вчені визначають митну політику як систему політико-правових, економічних й інших заходів, спрямованих на захист внутрішніх і зовнішніх інтересів для динамічного здійснення політичних та соціально-економічних перетворень в умовах формування ринкових відносин [443, с.3].

Згідно з дослідженням О. Гребельника, митну політику доцільно розглядати за наступними підходами:

- владно-правовий (митна політика передбачає регулювання ЗЕД на основі заходів адміністративно-владного спрямування);
- організаційно-інституціональний (митна політика формується через державні організації та інститути);
- економічний (із допомогою митної політики реалізують внутрішню та зовнішню економічну політику країни);
- психоетичний (митна політика – це характеристика психологічних відносин) [96, с. 23].

Відповідно до такої позиції виділено лише підходи до розуміння митної політики, однак не зазначено яких саме форм і напрямків вона може набувати при кожному з них. Цілком логічно було б здійснити таку деталізацію, адже, наприклад, згідно з владно-правовим підходом митна політика передбачає застосування адміністративних заходів у вигляді управлінських рішень, а оскільки така політика є прерогативою тільки держави, то вже за суттю ця політика – владно-правова. Те саме стосується й інших підходів. Тобто, дослідник вказує лише площини перетину інтересів в процесі реалізації митної політики.

Суперечливим є, на наш погляд, те, що І. Тимошенко трактує митну політику як систему державних економічних та інших митно-правових заходів із регулювання зовнішньої торгівлі, захисту національної економіки та вирішення фіскальних завдань, адже застосування митних заходів, якщо автор під ними розуміє тарифні й нетарифні, є економічним важелем впливу. Основними принципами митної політики він вважає такі:

- дотримання системи пріоритетів спрямування митної політики;
- поєднання інтересів держави та інтересів окремих учасників ЗЕД за обов'язкового пріоритету загальнонаціональних інтересів;
- гарантування внутрішньої і зовнішньоекономічної безпеки країни;
- поліпшення структури зовнішньоторговельного обороту;
- виведення з практики ЗЕД незаконного вивезення капіталу за кордон [401, с. 37, 41].

Через призму основних завдань сутність митної політики «виявляється в митно-тарифному законодавстві, організації митних союзів, укладенні митних конвенцій, створенні вільних митних зон тощо [287, с. 94]»; або ж інтересів, при цьому митна політика є діяльністю «політичних інститутів суспільства щодо виявлення, узгодження і координації політичних, економічних, правоохоронних, соціальних та інших інтересів за допомогою митної справи [244, с. 12]». Розглядають митну політику й як інструмент захисту національних інтересів, тобто як «комплекс заходів, спрямованих на забезпечення захисту національних інтересів і національної безпеки держави як у зовнішніх, так і внутрішніх аспектах [110, с. 94]».

Суттєвий вплив на розуміння митної політики має той суспільний устрій, в межах якого вона реалізується. Підтвердження цього знаходимо у енциклопедіях радянської доби. Зокрема, у Великій радянській енциклопедії митна політика розглядається «як частина зовнішньоторгової діяльності держави, що регламентує обсяги, структуру та умови експорту та імпорту товарів» і виокремлюються такі її прояви:

- митна політика капіталістичних держав, яка поєднує заходи агресивного протекціонізму та економічної експансії;
- митна політика країн, що розвиваються, яка проводиться в інтересах забезпечення економічної та політичної самостійності, зміцнення і розвитку національної економіки, носить яскраво виражений протекціоністський характер;
- митна політика соціалістичних країн, спрямована на дотримання принципу рівності і взаємної вигоди в міжнародній торгівлі з врахуванням інтересів кожної країни з метою економічного наближення держав, вирівнювання рівнів їх господарського розвитку, зміцнення світової системи соціалістичного господарства [42, с. 247-248].

Аналогічний підхід до трактування митної політики знаходимо і в українському енциклопедичному виданні [412, с. 43]. У іншій, більш раннього за часом видання, енциклопедії відсутній зазначений вище класифікатор митної

політики, вона трактується як «сукупність заходів щодо економічної охорони державного кордону, яка полягає в регулюванні ввезення іноземних та вивезення вітчизняних товарів і збирання мита при переході через кордон; складова частина торговельної політики держави [134, с. 15]».

Законодавчо у Митному кодексі України митна політика визначена як система принципів і напрямків діяльності держави у сфері забезпечення власних економічних інтересів та безпеки за допомогою митно-тарифних і нетарифних заходів регулювання зовнішньої торгівлі (ст. 2, Глава 1, Розділ 1) [278]. У новому проекті Закону України «Про внесення змін до Митного кодексу України» враховано новітні тенденції зміни європейського законодавства й запропоновано розуміти митну політику як систему принципів і напрямків діяльності держави у сфері забезпечення своїх економічних інтересів та безпеки за допомогою заходів митно-тарифного та нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності». Дане тлумачення має ряд суперечностей. Зокрема, політика визначена як система принципів, але не деталізовано, яких саме. Якщо це принципи митного регулювання (або принципи здійснення митної справи за Проектом), то про це варто було б зазначити. Разом із тим, у статті йдеться про застосування митно-тарифних та нетарифних заходів у процесі реалізації митної політики, що є дискусійним. Так, заходи – це сукупність дій або засобів (інструментів) для досягнення певної мети. Але сукупність дій не може нести тарифне або нетарифне навантаження, не може бути класифікована, ці дії мають бути спрямовані на застосування інструментів. Тому пропонуємо натомість «заходів» ужити термін «інструменти». Відповідно у Кодексі та новому проекті нема розуміння митних інструментів та ознак поділу на митно-тарифні (з виділенням митного тарифу) і нетарифні. Враховуючи викладене, пропонуємо законодавчо закріпити таке визначення митної політики: «Митна політика – це система принципів і напрямків діяльності держави у сфері правового регламентування та організації митної справи за допомогою інструментів митно-тарифного та нетарифного

регулювання зовнішньоекономічної діяльності з метою забезпечення національної безпеки».

Розглядаючи регулюючий прояв мита, М. Каленський виділив наступні види митної політики:

- протекціоністську – передбачає встановлення високих ставок мита для більшості імпортової продукції (за винятком товарів критичного імпорту);
- вільну – встановлення символічних ставок ввізного мита, що суттєво не впливають на ціну товару;
- стабілізаційну – передбачає компенсацію різниці між світовими цінами та цінами вітчизняних виробників [213, с. 64-65].

Реалізація основних засад митної політики та утверджених принципів міжнародної торговельної співпраці потребує практичного використання інструментів впливу на зовнішньоторговельні потоки. Якщо до створення Генеральної угоди з тарифів і торгівлі такі інструменти держава застосовувала лише відповідно до власних інтересів або інтересів держав-партнерів, то нині узгодження митних інтересів усіх країн-членів СОТ є основним питанням реалізації митної політики. Держава в особі основних інституцій законодавчого та виконавчого спрямування має повноваження застосовувати митні інструменти для досягнення цілей обраної зовнішньоекономічної стратегії. Класифікація митних інструментів не була одностайно визначена з огляду на відсутність фундаментальних досліджень із даної проблематики у сучасній науковій літературі. Зокрема, В. Покровська не виокремлює інструменти митної політики, а методами обмеження експорту та імпорту як основи національних систем регламентування зовнішньої торгівлі вважає: нетарифні елементи, тарифні, валютно-кредитні заходи, способи стимулювання експортного виробництва, технічні норми, стандарти та вимоги до товарів, що ввозять [333, с. 287], тобто митно-тарифне регулювання визначає як підсистему національної [правильніше було б говорити економічної. – *Авт.*] системи. В. Назаренко та К. Назаренко, вивчаючи основні напрямки митної політики, також

не розглядають ознаки класифікації інструментів, проте подають їхню детальну характеристику, зокрема, нетарифних обмежень, митних інструментів і валютного контролю [287].

Сформулювавши підхід до класифікації інструментів зовнішньоторговельної діяльності як основної ланки зовнішньоекономічної, М. Артемов виділив наступні:

- 1) митно-тарифні (митний тариф);
- 2) квазітарифні;
- 3) валютно-фінансові;
- 4) антидемпінгове, спеціальне та компенсаційне мито;
- 5) державна монополія на зовнішню торгівлю окремими товарами;
- 6) встановлення технічних бар'єрів;
- 7) квотування зовнішньоторговельних операцій;
- 8) ліцензування [13, с. 14].

За І. Тимошенком, основними методами тарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності є імперативний (авторитарний) та диспозитивний (демократичний). Оскільки нині в політиці країн переважає перший метод, то можливі такі його прояви: розпорядження, заборони, обмеження. Водночас останній метод реалізують через правовий механізм регулювання митних відносин. До спеціальних учений зарахував методи тарифного і нетарифного регулювання [401, с. 42-44].

О. Гребельник подав доволі суперечливу, систематизацію методів впливу держави на зовнішньоекономічні зв'язки через механізм митно-тарифного регулювання: адміністративні, економічні, правові [96, с. 42]. Якщо до економічних методів науковець зараховує митний тариф, податки і збори, то до їх підсистем, зокрема тарифних, належить тільки митний тариф. Такий підхід не дає змоги чітко розмежувати ці методи. На наш погляд, доцільно класифікувати тарифні інструменти на митний тариф і паратарифні методи. Щодо виділення третього методу, то до його елементів зараховують систему

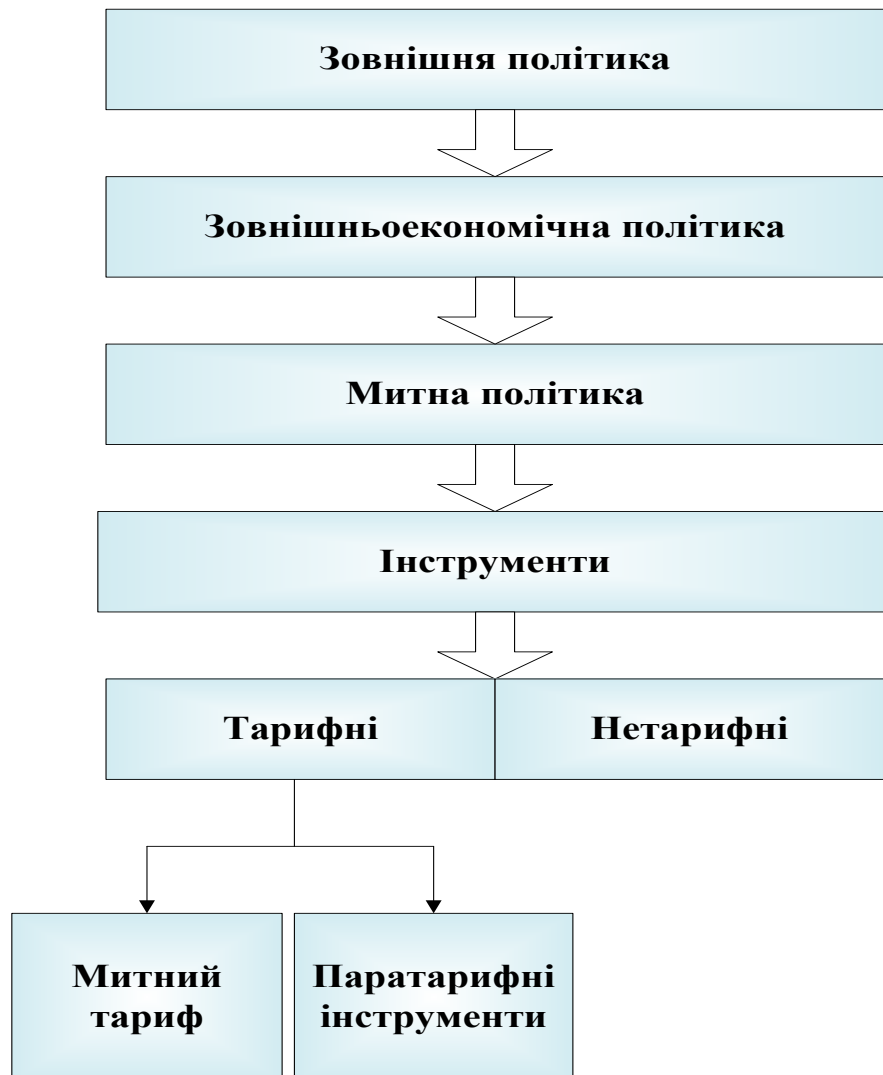
державних правил і нормативів, що, відповідно, передбачають формування правового поля.

Світова наукова думка виробила власне бачення розуміння і класифікації митних інструментів, основні ідеї якого було використано у вимогах СОТ до їхнього застосування. У Генеральній угоді з тарифів і торгівлі не подано тлумачення терміна «тариф», однак йдеться про неможливість установлення країнами-членами заборон та обмежень, за винятком мита, податків або інших зборів, застосування яких визначено ГАТТ/СОТ. Разом із цим, ГАТТ не забороняє використовувати тарифні інструменти, однак визначає правила та умови їхнього застосування. Проте визначення нетарифних, як і тарифних інструментів, у документах ГАТТ/СОТ нема. І. Дюмулен подав таку класифікацію нетарифних обмежень, визнану СОТ та ЮНКТАД:

- кількісні обмеження та подібні адміністративні заходи;
- нетарифні збори, фінансові заходи, попередні імпорتنі депозити, додаткові митні збори, антидемпінгове та компенсаційне мито, прикордонне оподаткування;
- обмежуюча практика урядових органів;
- субсидії та інші дотації експортерам та імпортозаміщуючим галузям; система розміщення урядових замовлень; транспортна політика та регіональна політика розвитку; НДДКД, що має пільгове державне фінансування; дискримінаційна політика щодо іноземних інвесторів; дискримінаційна податкова, фінансова, валютна політики, практика й політика регулювання платіжних бланків і валютної політики;
- митні процедури і формальності, якщо вони перевищують загальноприйняті норми, що перетворює їх на додатковий бар'єр у торгівлі, зокрема процедура митного оцінювання, система митної класифікації;
- технічні бар'єри в торгівлі [126, с. 150-152].

Як підсумок, слід зазначити, що такий підхід СОТ має, на нашу думку, певні недоречності, зокрема, недоцільно зараховувати до нетрадиційних ті

заходи, котрі безпосередньо пов'язані з установленням тарифів та впливають на їхню величину, наприклад, митні процедури і формальності. Як підтверджує вітчизняна практика, правильна процедура визначення митної вартості є причиною зменшення адвалерного мита, що нараховують на її основі. Суперечлива належність, наприклад, антидемпінгового мита до нетарифних інструментів, його вважають тарифним за суттю та участю у цінових процесах. Отже, пропонуємо таке розмежування митних інструментів (рис. 1.8).

Джерело: Складено автором

Рис. 1.8. Інструменти митної політики.

Функціонування держави як цілісної системи взаємопов'язаних ланок потребує ефективного управління цією системою. Для виводу країни на зовнішній ринок, відповідно, необхідне забезпечення адекватності внутрідержавного управління регіональним або ж світовим принципам,

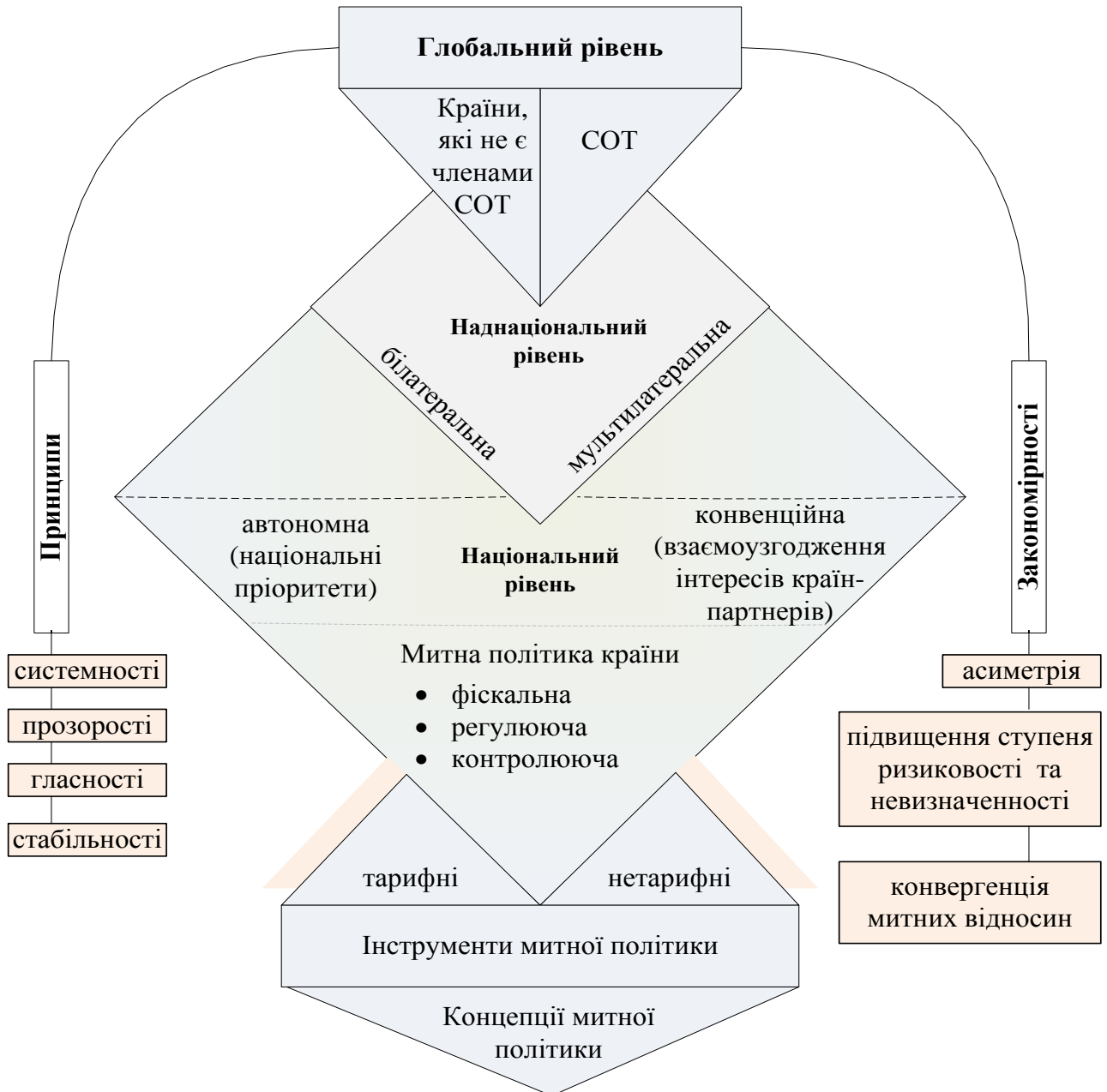
залежно від участі країни у діяльності наднаціональних організацій. На нашу думку, митна політика є чи не єдиним реальним напрямком впливу держави як на внутрішні тенденції розвитку, так і на зовнішні. Разом із тим, митна політика еволюціонує не відокремлено від соціально-економічної системи суспільства, а саме з допомогою реалізації її механізму країни можуть забезпечити реалізацію основних напрямків «піраміди цивілізації».

Традиційно, митну політику прийнято розглядати на національному рівні, коли основний мотив прийняття рішень перебуває тільки в площині інтересів держави. Тенденції розвитку міжнародних економічних відносин упродовж останніх десятиліть показують, що питання митної політики виходять далеко за межі національних кордонів, адже відбувається групування країн, як правило, за територіальною ознакою, для спільного вирішення питань, що стосуються переміщення товарів, предметів, людей. У такому випадку легалізація міграції населення між країнами з метою поліпшення матеріального благоустрою сприяє покращенню соціально-економічного забезпечення в країні для сімей мігрантів у їхніх рідних країнах. Разом із тим, питання регулювання митних відносин нині вже вийшли за межі і регіональних кордонів, формуючи глобальну систему регулювання митної взаємодії країн. Урахування рівнів реалізації митної політики, особливостей застосування інструментів і напрямів спрямування дає змогу трактувати митну політику як механізм гармонізації та уніфікації інтересів країн у глобальному просторі для формування адекватного митного середовища, здатного підвищити ефективність торгових, фінансових, інформаційних та інших потоків із збереженням стратегічних орієнтирів розвитку країн.

Пропонуємо розглядати митну політику на трьох рівнях:

- національному;
- наднаціональному, який може бути трансрегіональним, кросрегіональним;
- глобальному (рис. 1.9).

Залежно від рівня реалізації МП змінюються її основні характеристики. Так, на національному рівні МП виступає як діяльність держави в напрямку реалізації власних інтересів.

Джерело: Розроблено автором

Рис. 1.9. Митна доктрина глобального простору.

У випадку відмежованості від участі у регіональних та міжнародних організаціях, коли країну не зв'язують зовнішні зобов'язання, така політика може бути тільки споживацькою, без урахування інтересів інших країн. Як

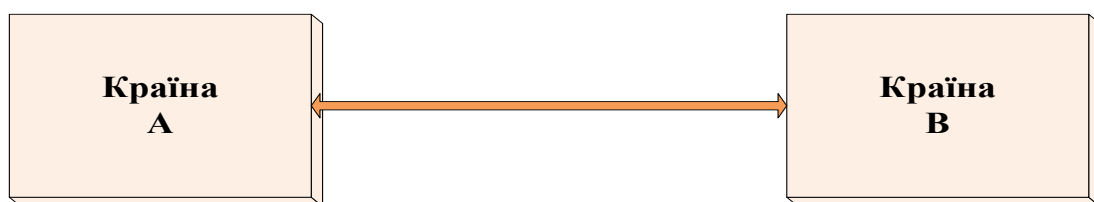
правило, у випадку перебування країни у такому стані вона регулює митні потоки лише у власних інтересах. Схожої політики дотримувалась і Україна на початку 1990-х рр., коли митні тарифи і напрямки митної політики змінювалися спонтанно, без будь-якої концепції, лише для задоволення короткотермінових потреб. Якщо ж країна є активним учасником глобального простору, то вона формує митну політику з урахуванням національних інтересів та можливості власного позиціонування на зовнішніх ринках.

Тому МП може бути або автономна або конвенційна, тобто реалізовуватись залежно від умов укладених угод. На національному рівні структурними елементами митної політики є: митне оформлення, митне оподаткування та митний контроль.

Основними інструментами митної політики є тарифні, паратарифні та нетарифні. Концептуальні основи МП на національному рівні відобразились у її напрямках, які взаємопов'язані та переплітаються на практиці:

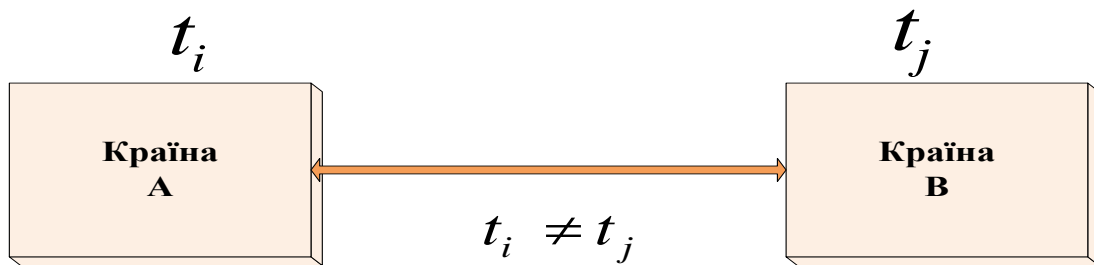
- 1) митна політика, спрямована на реалізацію принципів протекціонізму;
- 2) митна політика, спрямована на реалізацію принципів вільної торгівлі.

На регіональному рівні вважаємо, що основними напрямками митної політики може бути білатеральна і мультilaterальна.

Якщо білатеральна митна політика – симетрична, це означає, що країни є членами одних і тих самих або схожих за функціональним призначенням регіональних торгових блоків (митного союзу). Митна політика обидвох країн базована на одних і тих самих принципах, стосовно експортно-імпортних потоків за товарними групами діють однакові або близькі ставки тарифів та правила їхнього визначення.

Якщо митна політика білатеральна асиметрична, то тарифи однієї країни є протекціоністськими, а іншої – більш лібералізовані.

За таких умов білатеральна асиметрична модель митної політики не є тривалою у часі, бо жодна з країн в умовах конфлікту не зможе утримувати в часовому вимірі економічний ефект.

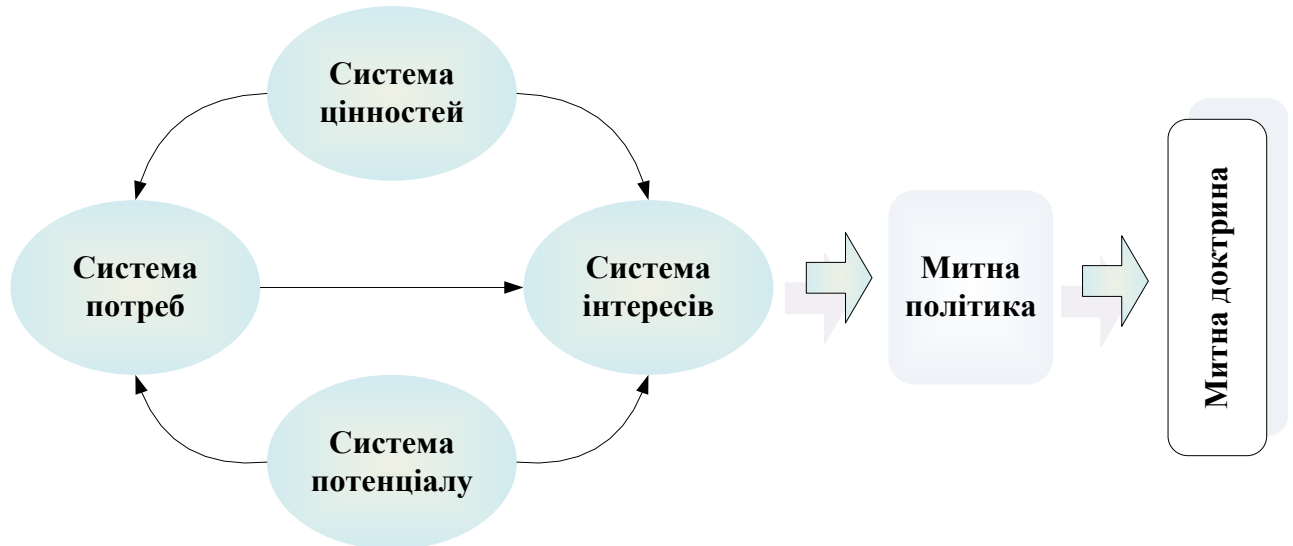
За умови мультилатеральної митної політики, вона є, як правило, симетричною, але може бути асиметричною на глобальному рівні, коли інтереси країн зіштовхуються з різним рівнем економічного розвитку.

Такий інтегрований підхід дозволив подати трактування митної політики як систему напрямків гармонізації та уніфікації інтересів країн у глобальному просторі для формування адекватного митного середовища, здатного підвищити ефективність торгових, фінансових, інформаційних та інших потоків із збереженням інтересів стратегічних орієнтирів розвитку країн. Тобто, примат національних інтересів у процесі митної взаємодії країн повинен зберігатися на усіх рівнях взаємодії, проте для узгодження цих інтересів потрібно дотримуватися засад консолідації.

Механізм реалізації митної політики на трьох рівнях із відповідними закономірностями та принципами побудови формує сучасну митну доктрину глобального простору як систему теоретико-концептуальних принципів і положень формування та реалізації напрямків взаємодії країн у процесі регулювання зовнішньоекономічних потоків для забезпечення збереження системи цінностей, сформованої в межах країни, та узгодження її інтересів в глобальному просторі.

Формування митної доктрини в сучасних умовах є необхідним фактором усвідомлення неможливості ізолюваного існування країн. Цей феномен потребує уваги та дослідження з кількох причин. По-перше, питання митної політики виходить за межі національних кордонів. По-друге, враховуючи

необхідність узгодження системи інтересів країни з іншими системами, відображеними на рис. 1.10, і під впливом яких формується позиція країни у глобальному просторі; відзначимо, що разом із тим, у просторі взаємодіють країни з відмінними від згаданих характеристиками.

Джерело: Розроблено автором

Рис. 1.10. Вплив системних елементів на реалізацію митної політики.

По-третє, у більшості випадків, країни обираючи напрями митної політики, не оцінюють фактори ризику, що можуть порушити систему. За таких умов митна доктрина має поєднати інтереси та потреби основного масиву країн, адже, наприклад, для бідних країн залишається актуальною проблема неможливості конкурування на ринках с/г продукції з огляду на високий рівень субсидування даної галузі у економічно розвинених країнах. Окрім того, незважаючи на задекларовані принципи ведення світової торгівлі в межах СОТ, нині вона не спроможна зорганізувати країни для спільного вирішення питань тарифного захисту внутрішніх ринків. До того ж дедалі більше країн прагнуть реалізувати основні напрямки митної політики через участь у митних союзах або РТ угодах. Таким чином, якщо країна прагне реалізувати власну митну стратегію у просторі, лише вимог і правил СОТ недостатньо, бо за умови дворівневої структури митної доктрини спостерігається суттєвий просторовий розрив між цими рівнями (рис. 1.9).

Обмеження лише 1 і 2 рівнями позбавляє країну можливості задоволення власних інтересів поза межами регіональних груп. Тому запропонована митна доктрина з її рівнями, принципами і закономірностями сприятиме поглибленню міжнародних економічних відносин, зможе в майбутньому поєднати хоча б частину непоєднуваного: реалізувати інтереси відповідно до потреб, урахувавши заданий потенціал, та зберегти ціннісні характеристики нації.

Таким чином, враховуючи те, що глобальний простір є неоднорідним, формування його митної доктрини повинно відбуватися на основі узгодження інтересів суб'єктів, а не їх функціонування за єдиною глобальною моделлю співробітництва. Разом з тим, на кожному із запропонованих рівнів існують відмінності у формах співробітництва, а відповідно це потребує деталізації основних концепцій митної доктрини.

1.4. Теоретичні концепції митної доктрини: їхня еволюція та перспективи розвитку

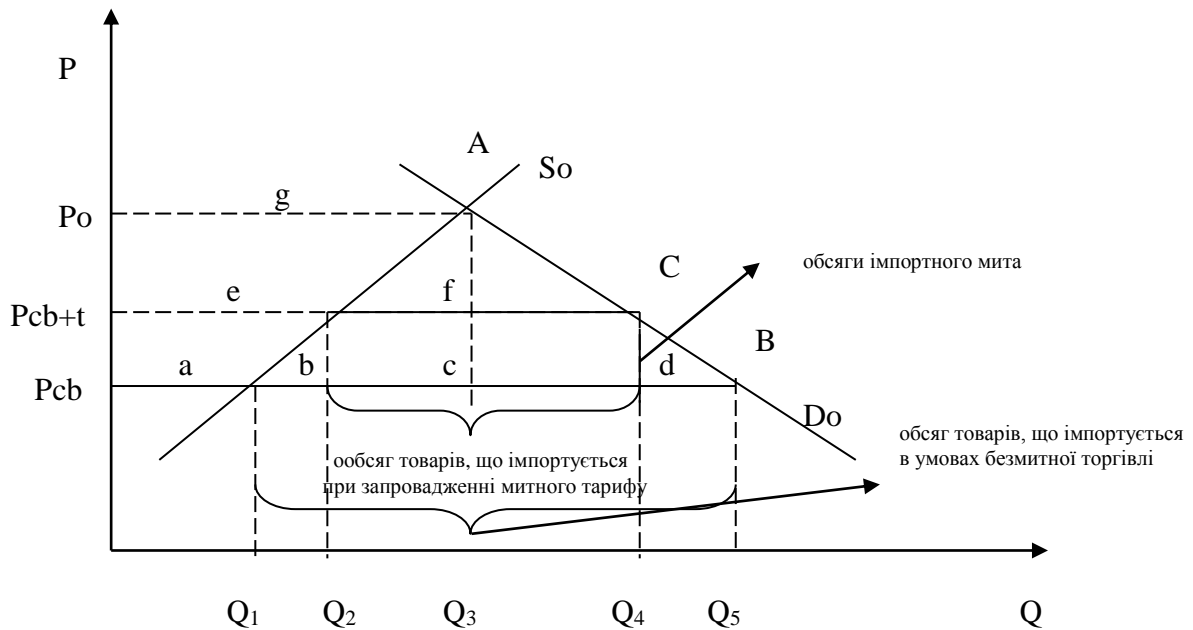
Сучасний розвиток людства, яке пройшло в історичному становленні різноманітні економічні перетворення, засвідчує, що є вічні проблеми, розв'язання яких супроводжується тривалими конфліктами, а відтак і можливим економічним занепадом. До однієї з таких проблем, беззаперечно, можна віднести дискусійність застосування політики протекціонізму та вільної торгівлі, глибокий конфлікт між теоретичними постулатами і практичними наслідками їхньої реалізації, неможливість визначити ту межу, яка розділяє обидва напрямки зовнішньоторговельної політики країн та спонукає їх вживати відповідних заходів у економічних стосунках між собою. Безперечно, такі питання стали нормою вжитку в практичній більшості наукових досліджень. Не вдаючись у деталізацію, зазначимо, що витoki дослідження

взаємоузгодження протекціонізму та вільної торгівлі слід шукати ще у працях класиків економічної думки. Разом із тим, нагромаджений пласт економічних знань у сфері зовнішньої торгівлі так і не забезпечив формування єдиної поведінки країн у глобальному економічному просторі. Спробуємо з'ясувати ті наріжні камені, що впродовж століть перешкоджають стабільності міжнародних економічних відносин та спонукають країни до агресії у зовнішній політиці.

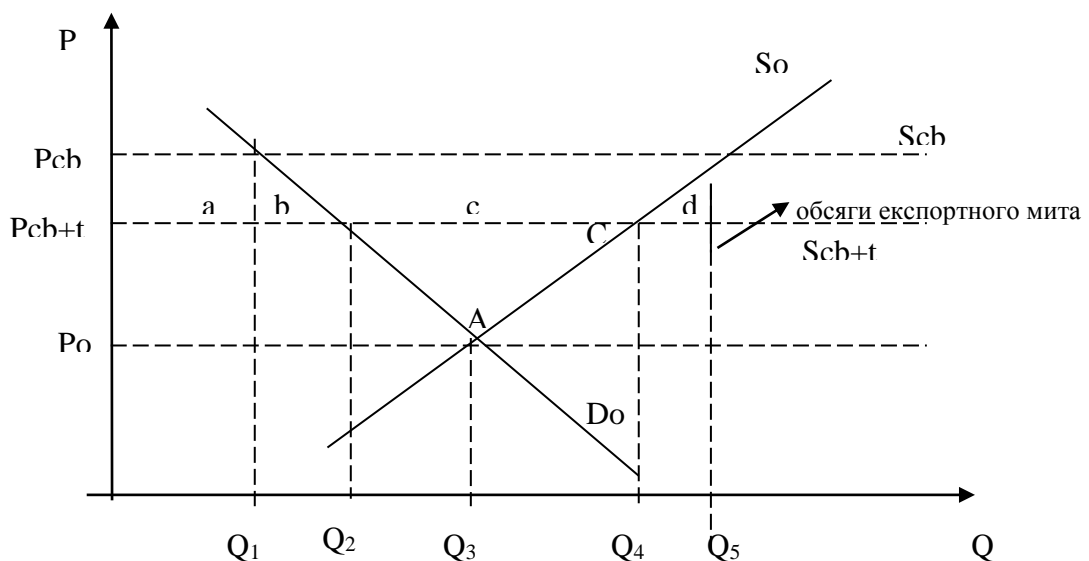
Традиційні тарифні інструменти (мито та інші митні платежі) за вимогами СОТ нині втрачають значимість, проте, на нашу думку, їх слід зберігати як суттєву ланку механізму реалізації національної митної політики. Таку позицію пояснюємо наступними аспектами. По-перше, ініціатором створення ГАТТ були економічно розвинені країни, які займають чільне місце у світовому господарстві. По-друге, периферійність існування багатьох економік спонукає їх до захисту власних інтересів, зокрема щодо експорту сировинних ресурсів та обмеження загрозованої конкуренції при імпорті готових виробів. По-третє, питання преференційної торгівлі є особливо актуальним із огляду на її вигідність передусім країнам, що розвиваються, і найменш розвиненим. Цей перелік аргументів може бути продовженим із огляду на багатоманітність інтересів, що лежать у площині митної політики. Значимість митного тарифу у формуванні митної доктрини не викликає сумнівів. Питання в іншому: чи спроможний митний тариф захистити національні економіки, а їх узгодження не призведе до маргіналізації окремих економік, навіть регіонів?

Економічний ефект від введення тарифних заходів різний для країн великих і малих. Так, велика країна – це країна, від зміни попиту якої на імпортні товари змінюються світові ціни на них, але не територіальні показники. Відповідно малою є країна, в якій зміна попиту на імпортні товари не зумовлює зміни світових цін. Вплив тарифу на економіку країни оцінюють постадійно: 1) закрита система, в т. ч. нема експортно-імпортних поставок; 2) дотримання принципу вільної торгівлі, коли імпорту є необмеженим для ввезення; 3) запровадження митного тарифу для обмеження імпортних потоків.

Інтерпретуємо моделі цієї ситуації, використовуючи макроекономічні інструменти (рис. 1.11 – для економіки малої країни, рис. 1.12 – для великої країни) [491].

a)

б)

Рис. 1.11. Вплив імпортного та експортного тарифів на економіку малої країни.

Ці моделі лише відображають ефект впливу запровадження тарифу, проте не враховують чинника впливу на світову ціну, диференціацію тарифних ставок, а також те, що ціни постачальників товарів на внутрішній ринок із

різних країн відрізняються тощо. Можна вважати, що схеми є наочним відображенням зазначених ефектів. Так, у випадку закритої економіки та відсутності зовнішніх товарних потоків увесь товар, що виробляють у країні, задовольняє внутрішній попит на нього, тобто рівноваги попиту та пропозиції досягають у точці А.

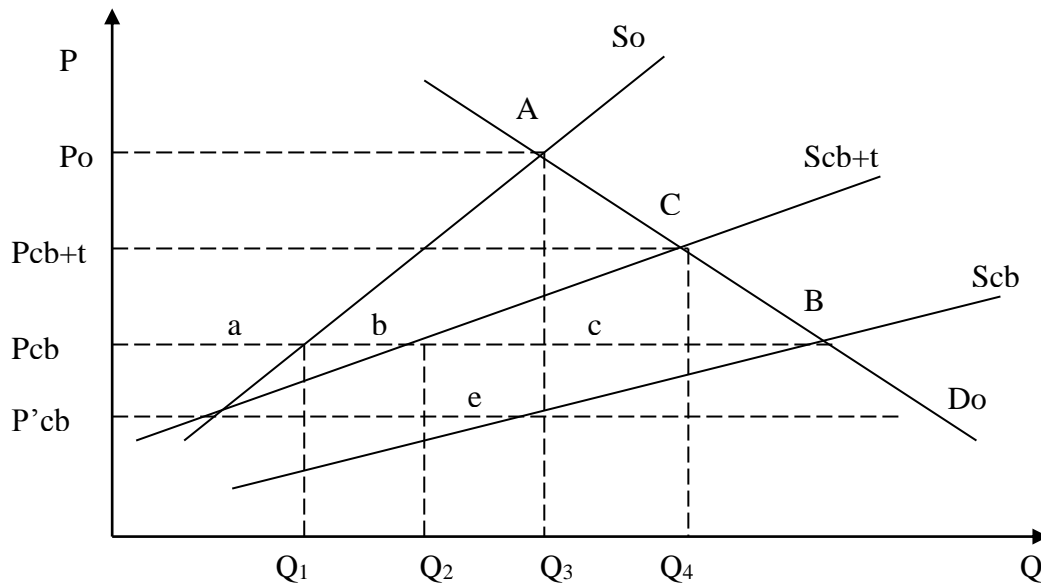

Рис. 1.12. Вплив імпортного тарифу на економіку великої країни.

За умови доступу іноземних товарів на внутрішній ринок іноземні постачальники ввозять товари за світовими цінами – P_{cb} (ціну P_{cb} можна вважати ціною рівноваги безмитної торгівлі), що є нижчими від внутрішніх у режимі автаркії. Відповідну криву пропозиції подамо у вигляді горизонтальної лінії – S_{cb} , що відображає обсяги пропозиції товарів із внутрішніх та зовнішніх джерел поставок. Таким чином, Q_1 – це внутрішня пропозиція, Q_1Q_5 – обсяг товарів, що імпортують. За умови відкритої економіки та безмитної торгівлі внутрішні виробники недопоставляють товарів обсягом Q_1Q_3 .

Саме ця ситуація є передумовою аналізу третьої моделі зовнішньоторговельних відносин країни – із застосуванням тарифних інструментів. Якщо держава запроваджує на товар мито t , то його ціна на ринку становитиме P_{cb+t} , а S_{cb+t} – це крива сукупного попиту, відповідно Q_2Q_4 – обсяг зовнішнього імпорту, який споживають, що підтверджує збільшення внутрішнього виробництва певного товару. При виявленні впливу ефектів митного тарифу на економіку великої країни етапи дослідження залишаються ті

самі (рис. 1.12), однак змінюється цінова політика (зменшення світової ціни з P_{cb} до P'_{cb} унаслідок запровадження тарифу).

Результати такого підходу подано в табл. 1.7. За умови запровадження експортного мита держава регулює його рівень, який має бути співвідносним із рівнем втрат, що виникають унаслідок обмеження експортних потоків.

Таблиця 1.7

Ефекти запровадження тарифів [491]

Ефекти	Мала країна		Велика країна
	Імпортний режим	Експортний режим	
Ефект перерозподілу	сегмент a	a	сегмент a
Доходи уряду (ефект доходів)	c ----- ($Q_4 - Q_2$) _{xt}	c	c+e ----- ефект внутрішніх доходів + ефект умов торгівлі
Ефект споживання	сегмент d		сегмент d
Ефект захисту	сегмент b		сегмент b

Щодо форм прояву митної політики виокремлюють політику протекціонізму як форму прояву відносин держави до зовнішнього економічного середовища відповідно до суспільних інтересів, та вільної торгівлі, яка передбачає захист національного виробника і внутрішнього ринку від надмірного імпорту товарів, що загрожує товарообігу вітчизняних товарів. Основою політики вільної торгівлі є свобода переміщення товарів, капіталу, робочої сили через митні кордони країни. Історично склалося так, що ідеї цього напрямку утвердилися в економічній думці за А. Сміта в період видання його книги «Дослідження про природу та причини багатства народів». Будучи прихильником вільної торгівлі, А. Сміт як чинники стимулювання зовнішньої торгівлі виокремив:

- повернення мита, яке застосовують у двох випадках: вітчизняні виробники отримували при вивезенні за кордон товару, що оподатковують акцизом або іншим податком, усю суму або частину сплачених податків; якщо товари, котрі ввозили, підлягали

оподаткуванню митом, то при їхньому вивезенні сплачену суму іноді повністю або частково повертали (*аналог теперішнього відшкодування податку на додану вартість*);

- премії, що видавали вітчизняним виробникам при вивезенні сировини або ж мануфактурних виробів (*аналог субсидування*);
- укладення вигідних торгових договорів із країнами;
- заснування колоній в інших країнах [378, с. 326, 329].

Оцінюючи науковий доробок А. Сміта та його послідовників, можна зробити висновок, що, розглядаючи свободу торгівлі, він аналізував насамперед колоніальну торгівлю. Так, Д. Рікардо зазначив: “А. Сміт показав усі вигоди вільної торгівлі й усю несправедливість, якої зазнають колонії внаслідок того, що метрополія заважає їм продавати свої продукти на найдорожчому ринку і купувати необхідні фабриката і матеріали на найдешевшому. Він підтвердив, що, дозволяючи кожній країні вільно обмінювати продукти свого виробництва, де і коли завгодно, ми сприяємо найефективнішому міжнародному розподілу праці й забезпечуємо людей життєво необхідними предметами [352]”.

Окрім того, А. Сміт, як і згодом Д. Рікардо, ґрунтував дослідження на визначенні переваг торгівлі між двома країнами та обмеженні двома товарами. Зазначимо, що перші спроби обґрунтувати в економічній думці роль торгівлі у розвитку держави були зробили меркантилісти, які вважали, що торгівля – це важливий метод збагачення, оскільки зворотним експортним потоком є потік золота в країну, зростання якого дає змогу збільшити її внутрішні видатки, разом із тим, імпорт доцільно обмежувати.

Підтримання ідеї вільної торгівлі декларував у працях Ф. Бастіа (1801–1850) – французький економіст і публіцист. В «Економічних софізмах» він зазначив, що «свобода торгівлі вирівнює умови виробництва – прямого чи непрямого, тому що вона залишає тільки неминучі відмінності, які полягають у транспортних витратах... Якщо дві країни поставлені в неоднакові умови виробництва, то з них обох від свободи обміну виграє насамперед та, яка

поставлена природою в менш сприятливі умови [26]». Такими аргументами вчений завдав суттєвого удару протекціоністським ідеям.

У XIX ст. активну діяльність щодо відміни протекціоністських заходів у той період в Англії здійснював політичний діяч та лідер руху за свободу торгівлі Р. Кобден (1804–1864). Він у промові перед виборцями у Рочдейлі в 1961 р. (після укладення англо-французького торговельного договору) сформулював основні наслідки лібералізації торговельних відносин і зазначив: «Становище французького населення, якому не вистачає одягу, нагадує становище англійського населення, яке зазнало такої самої недостачі в харчах 25 років тому, до зміни хлібних законів. Країна споживала ... менше, ніж потрібно було, і ніж вона почала споживати пізніше, коли мала змогу його купувати. Подібно до того, як для нашого народу запровадження вільного обміну дало змогу краще харчуватися, це дасть можливість французькому народові шляхом цього процесу, що відбувся в нас, в Англії, отримати кращий одяг: по-перше, тому що ми почнемо ввозити у Францію значну кількість предметів першої необхідності, а по-друге, тому що виробництво отримає сприятливий поштовх [228]».

Австрійський економіст Л. фон Мізес у праці «Лібералізм» (1927 р.) у розділі 3 «Ліберальна зовнішня політика» окремо висвітлив питання захисту вільної торгівлі. «В умовах абсолютної вільної торгівлі капітал і праця отримали б застосування там, де є сприятливі умови для виробництва. Інші місця використовували б доти, доки будь-де для виробництва були б сприятливіші умови. Капітал і праця мають тенденцію переміщуватися [274]», – зазначав він. На рівні інтеграційного об'єднання ідеї вільної торгівлі було реалізовано при створенні Європейського союзу для провадження спільної зовнішньоекономічної політики, єдиної в галузі безпеки, гармонізації оподаткування, створення митного союзу та єдиного внутрішнього ринку, забезпечуючи цим вільний рух товарів, послуг і капіталу.

Л. фон Мізес наголошував, що «рух за створення федерації європейських держав виріс із справедливого визнання неспроможності всіх форм

шовіністичного націоналізму. Однак те, що прибічники цього руху хочуть створити замість нього, нездійсненно, оскільки воно не має життєвої основи у свідомості людей. Навіть якщо мета пан'європейського руху могла б бути досягнута, то світ від цього не став би кращим. Боротьба об'єднаного європейського континенту з іншими великими світовими державами була б не менш згубною, ніж нинішня боротьба країн Європи між собою [274]».

Твердження Л. фон Мізеса були суперечливими: перші не отримали підтвердження, оскільки в 1957 р. було укладено Римський договір, хоча збереглися протиріччя, які загострилися після доленосного розширення ЄС у 2004 р.; з останніми можна погодитись, оскільки передумовами об'єднання країн Європи були економічні потрясіння у повоєнний період та утвердження США як лідера на світовій арені.

Так, незважаючи на спільну політику в сфері митної справи, країни ЄС застосовують нині одна проти одної митні обмеження та протекціоністські заходи, що іноді призводить до торгових війн. Наприклад, як продовження ембарго на імпорт м'яса в Європу з Великобританії, яке після трирічного періоду відмінила Європейська комісія, Німеччина відмовилася виконувати дане рішення та продовжила заборону. Таким чином, окремі компанії Великобританії вжили відповідних заходів щодо імпорту м'яса з Німеччини й скасували укладені контракти.

В азіатсько-тихоокеанському регіоні як утвердження принципів взаємної торгівлі та економічного співробітництва було створено у 1989 р. АТЕС – Азіатсько-Тихоокеанський форум економічного співробітництва. На 21 країну, що нині належить до АТЕС, у 2000 р. припадало 60% від світового ВВП, 40% населення планети, 41,6% території. На першому саміті країн АТЕС у Сіетлі були задекларовані основні принципи співробітництва, в т.ч. підтримка відкритої багатосторонньої торгівлі, а в Азіатсько-тихоокеанському регіоні – зменшення перешкод для ведення торгівлі. Вже через рік в Богорі (Індонезія) у Декларації лідерів було визначено терміни досягнення зазначених цілей: для країн, що розвиваються, – це 2020 р; для розвинених – 2010 р. У черговій

програмі на Осацькому саміті у 1995 р., крім перемовин про взаємну торгівлю, визначено 14 сфер взаємоспівпраці (в т. ч. тарифні та нетарифні бар'єри, митні процедури, інвестиції, виконання вимог СОТ, послуги й ін.) і 2 базових напрямки: лібералізація торгівлі та інвестиційної сфери, в т. ч. сприяння торгівлі й інвестиціям, та економічне і технічне співробітництво.

У 1994 р. утворено чергове інтеграційне об'єднання на американському континенті – НАФТА (North American Free Trade Area). Північно-американська зона вільної торгівлі об'єднала США, Канаду та Мексику. Причини виникнення НАФТА на світовій арені аналогічні створенню Європейського союзу, головна з яких – стрімкий розвиток європейських країн та Японії (тоді Китай не вважали потенційним економічним лідером). На відміну від ЄС, у НАФТА ввійшли країни з різними позиціями у глобальному просторі, що підтвердило можливість співпраці економічно розвинених країн із країною, котра розвивається.

Науковці цим трьом організаціям відводять основну роль у формуванні глобального ринку, бо на їхні країни припадає близько 80% від світового ВВП, 82% від державних бюджетів усіх країн світу і 85% експорту (табл. 1.8) [356].

Таблиця 1.8

Економічні показники діяльності міжнародних організацій

	НАФТА	ЄС	АТЕС (без США)
Населення	5	7	34
ВВП за паритетом купівельної спроможності	26	24	29
Державні витрати	21	40	21
Експорт	17	43	25
Споживання енергії	30	18	17
Інвестиції	19	19	36
Військові витрати	37	22	18

Джерело: Складено автором на дані Світового банку: World Development Indicators Online (WDI) [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://ddp-ext.worldbank.org/ext/DDPQQ/report.do?method=showReport>

Підхід до реалізації митної політики країн може служити диференційованим та виправданим, бо дає змогу поєднувати обидві форми митної політики та створити сприятливі умови для реалізації її визначеного вектора. Прикладом є укладення угод про вільну торгівлю і застосування нульових ставок мита.

Проте політика самозбереження держави, згідно з ціннісно-орієнтаційними засадами, змушує її впроваджувати протекціоністські заходи. Основні форми протекціонізму подано на рис. 1.13. Відповідно до зазначених класифікаційних ознак є різні форми протекціонізму, взаємопов'язані між собою. Найчастіше на практиці застосовують селективний або вибірковий протекціонізм для окремих галузей або товарів, до яких вжито заборонно-обмежуючих заходів, що дає державі змогу маневрувати та підтримувати партнерські відносини з країнами.

Складено автором

Рис. 1.13. Класифікаційні ознаки протекціонізму.

Досліджуючи протекціонізм, У. Самнер визначив його як «вчення про те, що мито є засобом, за допомогою якого можна створювати народне багатство». Разом із цим, «це вчення зовсім бездоказове, ґрунтоване не на фактах [367]».

Політику протекціонізму вперше реалізувала Англія в XVII ст. – щодо імпорту товарів із Голландії, яка на той період досягла економічного розквіту саме завдяки торгівлі та була місцем зосередження товарних поставок у Європі. Таких заходів було вжито згідно з Навігаційними актами, які забороняли ввезення в Англію товарів іноземними суднами, що згодом дало їй змогу отримати першість у морській торгівлі, проте не заборонили вивозити товари.

А. Сміт подав основні положення Навігаційних актів так:

- 1) усім суднам, на яких власники, капітан і $\frac{3}{4}$ екіпажу не були британськими підданими, заборонено торгувати з британськими поселеннями і колоніями або здійснювати каботажну торгівлю;
- 2) найбільші за обсягом предмети можна доставляти у разі дотримання основних вимог або ж на суднах країни, де вироблені товари, до того ж, власники, капітан і $\frac{3}{4}$ екіпажу є підданими цієї країни. Проте навіть за цих умов товар оподатковували подвійним митом;
- 3) заборонено ввозити певні товари навіть на британських суднах, за винятком країни, де вони були вироблені;
- 4) солена риба, плавники китів, китовий вус, жир, добуті й заготовлені не на британських суднах, при ввезенні у Великобританію оподатковували подвійним митом [378, с. 337-338].

Промислово розвинувшись у XVII–XVIII ст., Англія зробила певні кроки в напрямку реалізації принципів вільної торгівлі. Так, у середині XIX ст. вона відмовилася від протекціонізму в сільському господарстві, наприклад, у 1846 р. скасовано мито на імпорт зерна (що наприкінці 1970-х рр. мало негативні наслідки через нерозвиненість галузі й значну зовнішню конкуренцію)⁴;

⁴ «Хлібні закони» діяли у Великобританії і регулювали ввезення та вивезення зерна з країни з допомогою тарифних заходів. Насправді ці закони забороняли доступ іноземних товарів за прийнятними цінами, що стимулювало не розвиток внутрішнього ринку, а збагачення великих землевласників.

відмінено протекціоністські тарифи і Навігаційні акти⁵. Проте в 1890-х рр. Англія змушена була будувати зовнішню політику з використанням протекціоністських інструментів, де митні доходи становили майже п'яту частину державних. Аналогічна ситуація спостерігалась і в інших країнах, наприклад, наприкінці 1880-х рр. митні платежі у США формували майже половину доходів.

Подібні заходи впроваджувала і Франція. Генеральний контролер фінансів Франції Ж.-Б. Кольбер (1619–1683) після реформаційних заходів у 1667 р. ввів ультрапротекціоністський тариф, що мав на меті перешкодити ввезенню готових товарів у Францію. Внаслідок упровадження високих тарифних ставок на імпортовані товари в 1671 р. Голландія заборонила ввезення вина, горілчаних напоїв і мануфактурних виробів із Франції. Зовнішньоторговельні стосунки між країнами потепліли у 1678 р. [378, с. 340]. Загалом «промислова політика Кольбера, – як зазначив В. Малов, – ґрунтувалася на дуже старій, міцно вкоріненій ідеї про можливість досягнення економічної автаркії, тобто про те, що Франція здатна розвивати в себе всі види виробництва і ні в чому не залежати від сусідів [261]».

Російська наукова думка не позбавлена як ґрунтовних досліджень у сфері впровадження та реалізації тарифів, так і дискусій щодо узгодження національних інтересів у контексті реалізації політики протекціонізму й вільної торгівлі. Зокрема, дані питання розглядали у дореволюційний та післяреволюційний період Д. Менделєєв, І. Янжул, І. Кулішер, П. Струве, М. Шапошников та інші вчені. Їх праці розкривають передумови, етапність розвитку тарифної політики Росії, обґрунтовують основні результати впровадження протекціоністських заходів. Російського дослідника І. Посошкова, автора праці «Книга про бідність і багатство» (1724 р.), порівнюють із класиком економічної думки А. Смітом – із огляду на те, що він досліджував проблематику сутності багатства та способів його примноження.

⁵ Навігаційні акти англійського парламенту вперше були прийняті в 1381 р., наступні – у 1651 р. і переглядалися аж до кінця XVII ст. Їх відмінили в середині XIX ст.

Одним із прошарків суспільства, що сприяє збагаченню держави є, на думку І. Посошкова, «купці та ремісничий люд», а як реальну загрозу економічній безпеці держави він виокремлює безмитну торгівлю, бо зовнішня торгівля має бути регульованою. Товарами, на які при ввезенні слід встановити заборони, він вважав такі, що «скоро пропадають» (скляний посуд, гудзики, товари з парчі й ін.), та вироби, які вже виробляють у достатній кількості в країні: сіль, залізо, голки тощо. Разом із тим, дослідник не заперечував необхідність застосування жорсткої протекціоністської політики щодо експорту сировини з метою стимулювання вивезення вже готової продукції, тоді як у структурі російського експорту одними з основних статей були сировина і матеріали [142, с. 24-25, 29-30].

Одним із перших тарифів із яскраво вираженими ознаками протекціонізму був Митний тариф 1724 р., відповідно до якого встановили високі ставки ввізного мита (50–70% від вартості). Наступні митні тарифи (1765 р., 1782 р., 1819 р.) передбачали зменшення ставок мита або звільнення більшості товарів від оподаткування. В середині XIX ст. захисні заходи отримали чергове схвалення. Зокрема, така молода галузь економіки, як цукрова, була захищена високими митними ставками 80–100%. Тому протекціоністське призначення тарифу є очевидним, якщо врахувати, що середньоарифметичне його значення за іншими групами товарів становило близько 30%.

Протягом тривалого часу митна політика Росії була достатньо поміркованою щодо захисту національних інтересів, і перехідним у частині реалізації протекціоністських та фритредерських заходів став митний тариф 1822 р., який згодом змінив тогочасний міністр фінансів Росії Є. Канкрін – прихильник протекціоністського та фіскального, а не охоронного, мита. За словами П. Струве, «протекціонізм Канкріна ... перебував у тісному зв'язку з фіскально-фінансовими завданнями управління. Канкрін був охоронцем інтересів фіску і вбачав, як і пізніше, Вітте, в митові ідеальний метод оподаткування [390, с. 183]».

Протекціоністський характер мала митна політика Росії в період перебування на посадах міністра фінансів М. Бунге та І. Вишнеградського. Митна політика, що реалізував М. Бунге, була продовженням втілення на практиці протекційних заходів, що вже розпочав уряд, наприклад, введення 10% надбавки на всі товари, що ввозили (1881 р.), збільшення ставок мита на цемент (1881 р.), підвищення ставок на сільськогосподарські машини і метал (1885 р.). Згодом підвищення зазнали ставки ввізного мита на такі товари: чавун, залізо, сталь та вироби з цих металів (1887 р.), тютюн (1887 р.), хміль і хмельовий екстракт (1887 р.), плитковий чай (1887 р.), вагони (1889 р.), вовну (1889 р.), цукор (1890 р.). Обравши політику стимулювання експорту товарів (через надлишковість їхньої пропозиції та неплатоспроможність населення й низький попит) і обмеження імпорту, уряд того періоду зумів не тільки забезпечити тарифний захист вітчизняної економіки, а й штучно стимулювати зростання промисловості (а не всієї економіки) завдяки експортній орієнтації [148, с. 61-66]. Така ситуація мала наступні наслідки:

- обмеження і зменшення обсягів ввезення товарів (рис. 1.14).

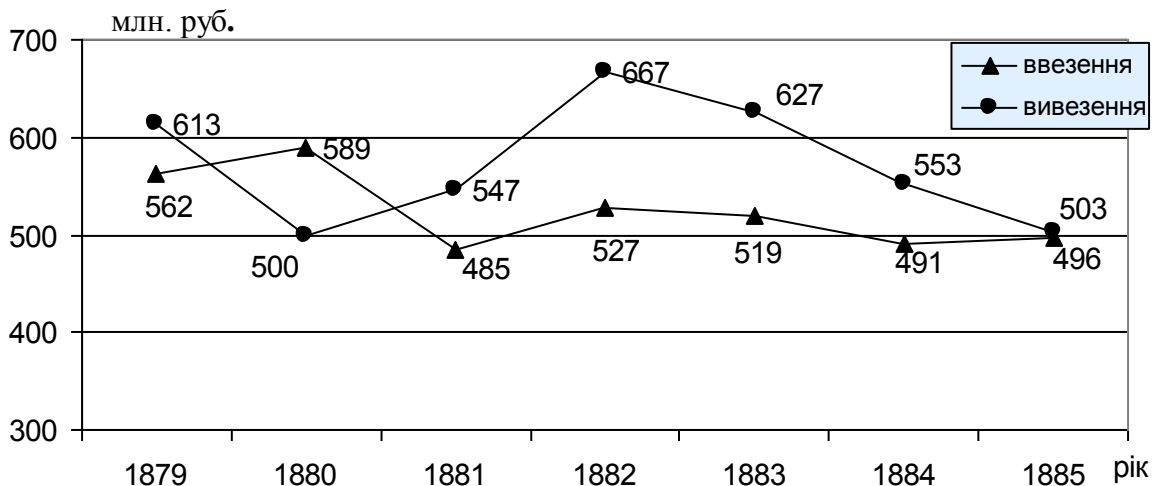

Рис. 1.14. Динаміка вивезення та ввезення товарів у Росію [148].

Така ситуація свідчила про справдження надій вітчизняних виробників-фабрикантів на збільшення внутрішнього виробництва, проте водночас насторожувала, бо сигналізувала або про зростання купівельної спроможності населення, або ж про перенасичення ринку;

- практично незмінними залишалися митні надходження, що свідчить про неефективність заходів, які вжив уряд, або налагодження контрабандних шляхів надходження товарів (рис. 1.15).

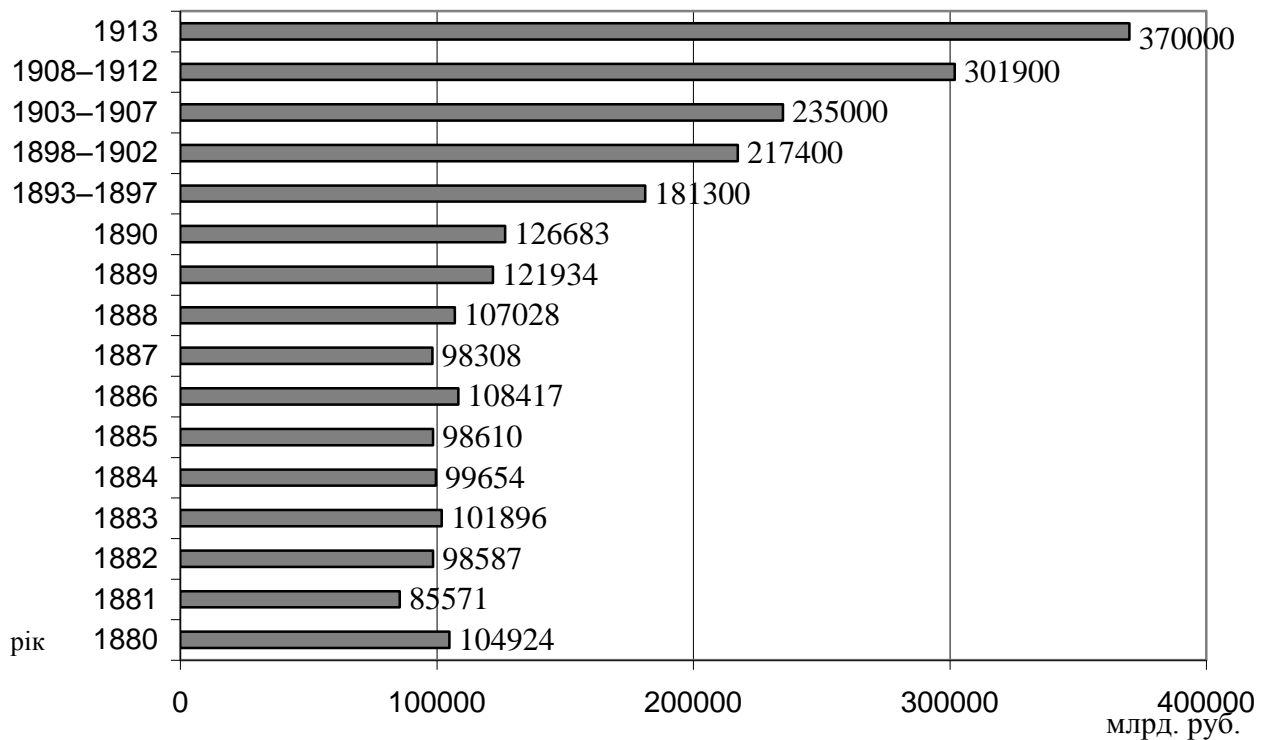

Рис. 1.15. Динаміка митних надходжень в умовах запровадження протекціоністських заходів у Росії [211, с. 358].

Разом із тим, М. Бунге був помірним протекціоністом, «талановитим економістом, який вийшов із фрітрідерської економічної школи 1840-х рр. і в душі – переконаний фрітрідер». Які ж тоді мотиви були покладені в основу його протекціоністської політики? Аналізуючи розвиток економіки Росії того часу, не можна не погодитися з П. Струве: це поєднання грошово-політичних та фіскальних мотивів [390, с. 241-246], із наступним здійсненням реформ у податковій та валютній сферах.

Політика захисту вітчизняного ринку отримала продовження у період перебування на посаді міністра фінансів С. Вітте. Він у 1893 р., за сприяння Д. Менделєєва, розробив програму розвитку промисловості й торгівлі Росії, де передбачив із допомогою покровительського тарифу, торгових трактатів та системи перевезень товарів залізницею забезпечити захист національного ринку від суперництва іноземних товарів.

Разом із тим, будучи прихильником учення Ф. Ліста, С. Вітте розумів неспроможність вітчизняної промисловості повністю задовольнити внутрішній попит, тому формування національної економіки мало відбуватись і за рахунок залучення іноземного капіталу. Міністр наполягав на збереженні митного тарифу, встановленого в 1891 р., хоча б до 1904 р., на усуненні обмежень припливу іноземного капіталу в країну. Більшість положень його доктрини були схвалені, однак іноземні компанії не отримали дозволу на придбання нерухомості [5, с. 75]. Дослідники так описали цей період: «Із приходом до влади Вишнеградського і Вітте очевидним стало різке посилення з боку держави втручання в економічне життя країни».

Відомий учений Д. Менделєєв не тільки займався науковими дослідженнями та винаходами у царині хімії, а й був одним із знаних економістів того часу. Основну свою увагу він зосереджував на тенденціях розвитку російської промисловості та пошуках механізмів прискорення розвитку власного виробництва. Одним із напрямків, у розвиток якого Д. Менделєєв зробив значний внесок, була митно-тарифна політика, зокрема, формування митного тарифу, узгодження політики протекціонізму та фритредерства. «Зовнішня ознака покровительської системи – щодо зовнішньої торгівлі – полягає в оподаткуванні митом ввезення ззовні товарів, які можна було б виробляти в самій країні, і забезпечувати з допомогою цього нові надійні заробітки своїм мешканцям, тобто збільшувати їхній добробут, особливо ще й тому, що землеробна праця ... нетривала [залежить від погодних умов, є сезонною та дешевою – *Авт.*], а фабрично-заводська промисловість вільна від цього [271, с. 159-161]». Учений також зазначив, що «фритредерство потребує повної свободи будь-яких промислових і торгових угод, вважаючи їх справою особистих, приватних інтересів та відносин, які не мають підлягати впливу державних заходів».

Протекціонізм він визначав як покровительство внутрішній промисловості, яке не лише виявляється у провадженні митної політики, а й

передбачає такі заходи (на підтвердження подано приклад німецького протекціонізму кінця XIX ст., який і містив зазначені компоненти):

- 1) виклик внутрішній конкуренції за допомогою полегшень розвитку внутрішньої промисловості;
- 2) покровительство свободі застосування праці в усіх видах економічної діяльності, наприклад, шляхів сполучення і торгівлі;
- 3) покровительство просвітництву, зокрема реальному, тобто життєвому.

Отже, «мито в протекціонізмі має відігравати роль засобу, але зовсім не цілі, хоча б і фіскальної [271, с. 99-100]». Якщо порівнювати фритредерство та протекціонізм, то, за висловлюванням Д. Менделєєва, перший сприяє зовнішній торгівлі країн, а інший перешкоджає цьому, бо спрямований на зростання власного виробництва для задоволення внутрішніх потреб. Разом із тим, протекціонізм, що «спрямований на економічну самостійність країни, не суперечить, а узгоджується з основною думкою про єдність усього людства і про взаємний обмін надлишками між країнами». Захищаючи протекціонізм, Д. Менделєєв не применшував ролі митниць у регулюванні торгівлі: вони є всюди, тому послідовного і цілісного фритредерства не може бути. Вчений запропонував розглядати англійське фритредерство як варіант протекціонізму, як політику, спрямовану на покровительство англійської промисловості та торгівлі.

«Менделєєвський тариф» (1891 р.), який практично заборонив безмитне ввезення товарів, за винятком, наприклад, хліба, льону, книг. Фактично цей тариф дав змогу забезпечити надійний захист російської промисловості, встановивши високий розмір мита на готові вироби, проте не врахував необхідності захисту сільського господарства (табл. 1.9), що було забезпечено подальшими митними тарифами.

Одним із видатних російських дослідників механізмів реалізації політики протекціонізму та вільної торгівлі був лідер і прихильник лібералізму початку XX ст. П. Струве. У наукових колах його називають філософом економічної науки та економістом-систематиком, який сповідував ідеї послідовного

емпіризму; численні його праці присвячені питанням економічного та соціального розвитку країни. У 1913 р. побачило світ його наукове видання «Торгова політика Росії», яке фактично є курсом лекцій із історії зовнішньоторговельної політики Росії, насичене й доповнене роздумами автора з приводу теоретичних основ зовнішньої торгівлі, феномену «економічної свободи», митного протекціонізму.

Таблиця 1.9

Ставки митного тарифу на метал та вироби з нього [451, с. 22]

	Ставки за тарифом 1891 р. (коп.)	Ставки за тарифом 1868 р. (коп.)
Залізна руда	10½	0
Чавун	45–52½	5
Рейки	90	20
Залізні та сталеві вироби котельної роботи	255	100
Паровози	300	75

Як справжній дослідник економічних категорій П. Струве під торговою політикою розумів не лише будь-який державний вплив на неї, а й суспільні відносини, що склалися в процесі. Тому зовнішню торгівлю він розглядав «як сукупність впливів держави, спрямованих на створення особливо сприятливих умов торгових інтересів членів даної державної цілісності стосовно до членів інших державних утворень [390, с. 3]». Уже з такого підходу видно примат громадянських інтересів над колективними, бо в основу інтересів держави мають бути покладені інтереси нації та кожного громадянина. Ця, на перший погляд, утопічна ідея має глибинний зміст: будь-яка політика держави покликана сповідувати і захищати національні інтереси, але саме у сфері зовнішньоторгової політики наявні класові інтереси, які протистоять один одному та перебувають у складній конфігурації, адже «зовнішня політика відображає буття держави». Ще на початку ХХ ст. П. Струве прийшов до висновку, що питання впровадження протекціоністської політики і митного покровительства та особливості застосування протекціоністських заходів

залежать не лише від економічного розвитку країн, а й від таких факторів, як: рівень населеності країни, розвитку продуктивних сил і виробничих відносин, природні та географічні умови країни.

Беручи за основу торговельної діяльності умови, що визначають статус торгівця товарами або торгово-політичну природу (не уточнено, що під цим слід розуміти) товару, економіст виділив дві системи торгової політики («в кожній із цих систем можливий різний ступінь регулювання з боку держави..., тобто різну ступінь протекціонізму або фритредерства»):

- а) персональну – надає певні переваги особам, розвиває так зване гостинне право;
- б) реальну – надає певні переваги товарам, розвиває митне право.

Професор Д. Боголепов пояснив характер тогочасного протекціонізму так: «не стільки розвиток продуктивних сил та охорона промисловості є його метою, скільки субсидування промисловців і забезпечення їм високих прибутків за допомогою наступальної політики [41, с. 182].

Із приводу функціонального призначення мита професор Д. Боголепов, як і П. Струве, зазначав, що воно може бути фіскальним, коли йдеться лише про інтереси фіску, та покровительськими, коли встановлення ставок мита на іноземні товари передбачає захист вітчизняного виробництва від іноземної конкуренції. Тільки фіскальним мито може бути у двох випадках:

- коли товар, що ввозять та оподатковують, не виробляють у даній країні, й нема потреби у реалізації захисної функції;
- коли товар, що ввозять, оподатковують у тому самому розмірі, що й аналогічний товар внутрішнього виробництва [41, с. 172].

Розглядаючи види мита залежно від напрямку переміщення товарів, Д. Боголепов виділив такі основні: ввізні; вивізні; транзитні; внутрішні, коли товари вітчизняного виробництва переміщуються в межах країни і підлягають оподаткуванню [цей вид мита нині втратив актуальність, але має велике історичне минуле – *Авт.*] [41, с. 170].

До 1890-х рр. Росія мала лише автономні тарифи, а з 1894 р. почали застосовувати конвенційні (договірні). Відповідно, Д. Боголепов виділив три види тарифу: автономні; конвенційні; диференціальні (підвищує ставки мита порівняно з автономним тарифом); застосовують у випадку необхідності поступок із боку іншої країни). Диференціальні тарифи часто є передвісниками справжніх митних воєн, унаслідок чого країни зазнають значних втрат, а лише потім укладають конвенційні договори. Як приклад, Д. Боголепов навів процес перемовин між Росією та Німеччиною з приводу тарифів. Цитуємо: «Росія уклала свій перший конвенційний договір із Францією. Укладення другого – з Німеччиною – вартувало їй митної війни, що тривала кілька місяців... Вона закінчилася укладенням у 1894 р. конвенційного договору, – першого російського значного договору [Німеччина була тоді основним торговим партнером Росії. – *Авт.*] ... Договір був укладений на 10 р. та відновлений у 1904 р., але ще більше не вигідним для Росії» [41, с. 184].

Таким чином, як основні риси митних відносин між країнами наприкінці XIX–напочатку XX ст. виокремлюють: активізацію застосування протекціоністських заходів, перші спроби утворення митних об'єднань (Брюссельський цукровий союз, Митний союз Німеччини, Австро-Угорщини, Італії, Швейцарії та ін.); інтенсивну мілітаризацію економік європейських країн, що потребувало застосування протекціоністських методів розвитку промисловості та обмеження залежності від імпорту [211, с. 350-351].

Післяреволюційний період був черговим експериментом у зовнішній торгівлі, коли як альтернативу протекціонізму впроваджено державну монополію. Дослідник Л. Красавін зазначив: «Монополія зовнішньої торгівлі встановлює економічну і торгову відокремленість Радянського Союзу від капіталістичного світу, що оточує радянські республіки. Монополія – це міцна огорожа, яку пролетарська держава звела на всьому кордоні як захист проти економічної інтервенції (втручання) [238, с. 27-28]». Монополію торгівлі вважали ефективнішим заходом і абсолютним протекціонізмом порівняно зі

збільшенням ставок мита, адже система митного оподаткування не спроможна в короткий термін переорієнтуватися на зміну митного тарифу.

Зміна економічного та політичного устрою країни у випадку з Росією є прикладом супутніх суттєвих змін у тарифній політиці. Так, одним із завдань було визначено збільшення промислового експорту, проте для обмеження вивезення окремих видів сировини, необхідних для підтримання вітчизняного виробництва, впровадили експортне мито.

Післявоєнний тариф (1922 р.) СРСР був спрямований на протилежні дії – лібералізація ввезення продовольчих товарів, оскільки внаслідок воєнних дій та блокад недостатньо розвиненим був ринок сільськогосподарської продукції, а попит значно перевищував пропозицію. Проте цей тариф М. Шапошников назвав таким, що був прийнятий у «пожежному порядку», без детальної перевірки кожної митної ставки. Історія підтверджує, що непослідовна тарифна політика – це зло для нації, її економіки, бо часту переорієнтацію тарифів нема змоги супроводжувати частими змінами у галузях промисловості, які не є мобільними за швидкістю змін. Досвід країн засвідчує, що головною перешкодою раціональній побудові митного тарифу є ті приватні інтереси, котрі завжди наявні при перегляді митних ставок.

Митний тариф (1923 р.), що був явно протекціоністським, виявився незіставним із реальними потребами народного господарства, тому його переглянули на основі такої директиви: фіскальне мито для предметів розкоші; помірне мито для предметів широкого вжитку, що не виробляли в країні; пільгові ставки мита і навіть безмитне ввезення для промислового устаткування і сировини, для певних сільськогосподарських машин [429, с. 13]. Ліберальна політика щодо експорту продукції сільського господарства, зокрема хліба, після безмитного його вивезення з огляду на високу врожайність у певний період, змусила державу переглянути очікувані показники, тобто суттєвих змін зазнала структура експорту (табл. 1.10) [429]. Згодом попередні тарифи, встановлені у 1922 і 1923 рр., були переглянуті через зміну сировинного забезпечення вітчизняного виробництва.

**Динаміка сільськогосподарського та промислового експорту
СРСР у 1923–1925 рр.**

	1923–1924 рр.		1924–1925 рр.	
	тис. руб.	%	тис. руб.	%
Сільськогосподарський експорт, у тому числі:	364357	69,8	339238	59,8
Хлібопродукти	223532	42,9	102928	18,1
– хліб	191977	36,9	52451	9,2
Промисловий експорт	158278	30,2	228345	40,2

Митний тариф із відпускнуї торгівлі (1924 р.), який затвердила Рада народних комісарів СРСР, базувався на двох принципово важливих підходах:

- протекційний – заборона або ж обмеження (шляхом нарахування мита) вивезення тих видів сировини, які необхідні для промисловості (наприклад, відходи та брухт металів і сплавів, вовна овеча і мериносова, верблюжа, бавовна та ін.);
- фіскальний – нарахування мита на такі товари, вивезення яких не порушує інтересів народного господарства, або різниця в цінах на які на внутрішньому та зовнішньому ринках настільки суттєва, що їхній експорт є вигідним і при нарахуванні мита (наприклад, невичинена пушнина, пух та пір'я птиці, невичинена шкіра, ікра, добрива, льон й ін.) [462, с. 73].

Дослідженню цих питань М. Шапошников ще у 1924 р. присвятив працю «Митна політика Росії до і після революції» [451]. Зокрема, вчений проаналізував питання, нині актуальні для українського суспільства: який напрямок – фіскальний чи регулюючий – має переважати при застосуванні митного тарифу; які наслідки підвищення митних ставок та домовленостей між країнами з митних питань тощо. Основну мету застосування митних тарифів науковець вбачав у тому, «щоби шляхом впливу на ціну закордонного товару утримувати або заохочувати придбання закордонного товару і, таким чином, опосередковано через посередництво ринку регулювати ввезення та вивезення

товару». Разом з тим, він не заперечує і фіскальну функцію митного тарифу. Так, за Новоторговим статутом (1667 р.) заморські вина та горілка підлягали митному оподаткуванню в розмірі від 6 до 60 єфимків, а на експорт хліба, поташу, шовку, хутра була державна монополія.

Постає запитання: що змушує країни обирати політику протекціонізму? Науковець Я. Новиков стосовно цього зазначив, що «три причини створили систему протекціонізму: клопотання зацікавлених осіб, бажання уряду забезпечити задоволення певних суспільних потреб із допомогою монополії та оманливі економічні переконання [299]». Німецький економіст Ф. Ліст пояснює змінність політики, наприклад, Англії як застосування країною правила обережності, коли, здобувши вершину, потрібно відштовхнути драбину, котрою прямував, щоби конкуренти не мали змоги скористатися нею [506]. Він одним із перших висловив недовірливе ставлення до вільної торгівлі, принципи якої слід переглядати для успішного розвитку держави.

Прихильництво Англії до вільної торгівлі Д. Боголепов пояснює тим, що завдяки ранньому розвитку англійської промисловості й багатому флоту Англія зайняла міцні позиції на світовому ринку товарів, тому не мала потреби в покровительському миті. Вона, навпаки, побоювалася митних бар'єрів, адже мала значну потребу в сировині та збуті своїх товарів [41, с. 175]. Д. Боголепов називав Ф. Ліста помірним протекціоністом, адже сучасний протекціонізм зумів розвинути на тому скромному підґрунті, яке він розвинув.

Відомий російський учений-економіст, автор фундаментальних досліджень економічної політики Англії, поміркований протекціоніст І. Янжул дискусії щодо негативів прояву вільної торгівлі та необхідності покровительського мита вважав злободенною темою цього періоду. В публічній лекції «Вільна торгівля і покровительська система» у Політехнічному музеї в Москві (1884 р.) зазначив, зокрема, що «обидві сторони [фритредери і протекціоністи. – *Авт.*] певним чином та в певних випадках є праві, оскільки питання про вільну торгівлю, як і більшість економічних питань, можна лише умовно вирішити. Як протекціонізм, так і вільна торгівля, мають тільки

відносно значення: в одній країні за одних умов протекціонізм є необхідним, в іншій, навіть у тій самій, але за змінних умов, вигідна вільна торгівля [473, с. 388]».

Разом із тим, на думку І. Янжула, раціональна митна система країни має базуватися на таких принципах:

- 2) рівень установленого мита має бути таким, щоби ввезення іноземних товарів не було неможливим, тобто ставка мита не повинна фактично забороняти ввезення. Для визначення оптимального рівня мита потрібно враховувати середній розмір заробітної плати, середній рівень прибутку, середній розмір технічного виробництва, тобто середній розмір витрат виробництва⁶;
- 3) враховуючи те, що покровительське мито впроваджують як засіб сприяння розвитку внутрішнього виробництва певної галузі промисловості, в міру досягнення намічених цілей таке мито має бути зменшене та відмінене, бо в нових умовах воно втрачає сенс і обґрунтування;
- 4) не має бути загального покровительського мита, однакового для всіх товарів, тому кожна галузь, кожна стаття тарифу повинні мати свою ставку мита, встановлену на основі даних статистики;
- 5) збільшення покровительського мита для однієї галузі або його введення зумовлять, як наслідок, виникнення вимог щодо їхнього встановлення для інших. Утворюється, таким чином, «хибне коло» («*cercle vicieux*»). Тому впроваджувати покровительське мито слід обґрунтовано [473, с. 393-398].

Досвід підтверджує, що в зовнішній політиці однієї держави поєднуються обидві форми митної політики. Д. Менделєєв інтерес до проявів митної політики пояснював так: «у науковій літературі переважають ідеї фритредерства, а в житті панує поняття протекціонізму [473]». Він також

⁶ Автор ідеї важливу роль у становленні національного виробництва відводить конкуренції з боку імпортерів, бо наслідком її усунення та монопольного становища вітчизняних виробників на внутрішньому ринку є відсутність стимулів до розвитку та впровадження технічних розробок.

зазначив, що «чистої фрітрідерської системи, чіткого та послідовного її застосування нема, наявність її навіть немислима за сучасного державного устрою життя людей. Тому всі розбіжності фрітрідерів і протекціоністів зводяться до подробиць на користь того чи іншого мита у тій чи іншій країні, в її сучасних обставинах». Безперечно, «розвиток не триває в одному напрямку ... і в різні епохи, в різні суспільні умови та через різні історичні обставини кожна країна розвиває особливу торгову політику, особливу в розумінні ступеня лібералізму і протекціонізму [390, с. 8]».

Л. фон Мізес щодо цього зазначив: «Теоретична демонстрація наслідків протекціоністських тарифів і вільної торгівлі є наріжним каменем класичної економічної теорії. Навіть в Англії, на батьківщині вільної торгівлі, панує протекціонізм [274]».

У праці «Американський менеджмент на порозі XXI століття» Дж. Грейсон (молодший) і К. О'Делл, характеризуючи уроки історії, визначають дев'ятий урок: парадокс протекціонізму: суперники помирають, а лідер програє. Як приклад аналізують зародження основ протекціонізму в Англії, США, Японії [97]. Тобто, після досягнення економічної зрілості країни-лідери використовують протекціоністські бар'єри для того, щоб зменшити рівень конкуренції на внутрішньому ринку, зберегти робочі місця і перешкодити змінам.

Такий підхід обґрунтований уже й у вітчизняній економічній літературі. Так, В. Сіденко вважає, що протекціонізм та вільна торгівля періодично замінюють один одного, але «державна повинна у початкових періодах ринкових перетворень – до того, як закінчені переважно процеси радикальної структурної трансформації і створені на цій основі нові, міжнародно конкурентоспроможні структури – пройти доволі вузьким коридором, що відділяє режим вільної торгівлі від жорсткого протекціонізму. Цей коридор є моделлю обмеженого, тимчасового й активного протекціонізму [389, с. 174-194]».

Зі середини XX ст. завдяки утворенню ГАТТ та реалізації задекларованих принципів поступово знижені тарифні бар'єри та спрощено процедури

переміщення товарів. У 1994 р. створенням СОТ завершився восьмий раунд торгових переговорів та обрано стратегію на подальшу лібералізацію торгівлі. Нині можна з упевненістю сказати, що задекларовані можливості реалізації моделі відкритої економіки не дали і в найближчі роки не дадуть бажаних результатів. Причина, передусім, у тому, що політика лібералізації торгівлі в межах ГАТТ на перших етапах охоплювала не лише зниження тарифів, а й гармонізацію та уніфікацію митних формальностей. Після створення СОТ у такій політиці не було потреби, тому основні зусилля країни-лідери спрямували на реалізацію власних інтересів. Цей конфлікт інтересів укотре загострився після невиконання зобов'язань Доського раунду і триває досі.

Разом із тим, причиною такої ситуації можуть бути неготовність країни до переорієнтації ринків збуту товарів, нетривалий адаптаційний період або, що вважаємо найважливішим, чітко розроблена (прихована) стратегія СОТ стосовно малорозвинених країн і країн, що розвиваються. Зокрема, це максимальне використання потенціалу держави, позбавлення за рахунок лібералізації оподаткування торгівлі суттєвих надходжень до бюджету та спричинення до залежності економіки країни від сильніших економік.

Нині доступ товарів країн, що розвиваються, на ринки розвинених країн є обмеженим. У доповіді Групи високого рівня з фінансування розвитку, створеної в межах ООН, зазначається, що основні вигоди від лібералізації торгівлі отримали промислово розвинені країни, а доступ країн, що розвиваються, на ринки багатих держав є суттєво обмеженим. Ринки основних товарів (не тільки сільськогосподарської продукції), виробництво яких у країнах, що розвиваються, відрізняється високим рівнем конкурентоспроможності, характеризується потужним протекціоністським захистом у найрозвиненіших країнах [349, с. 19].

За даними Світового банку, «протекціонізм багатих країн завдає країнам, що розвиваються, щорічні збитки на більш ніж 100 млрд. дол., це в два рази більше від усього обсягу допомоги, що надходить від Півночі Півдню [85, с. 11]». За таких умов країни-економічні лідери мають полегшити доступ на їхні

ринки товарів з інших країн. Разом з тим, економічно-торговий ефект має бути досягнутий і за рахунок лібералізації умов доступу на ринки між країнами, що розвиваються.

Проведене дослідження ще раз підтвердило неможливість та неспроможність світової наукової думки впродовж століть виробити єдині правила й умови застосування основних форм тарифної політики. Причинами є усталена система поглядів на цю проблему, глибокий історичний досвід, який не тільки не сприяє розв'язанню проблеми, а й загострює конфлікт причин і наслідків через неспівпадання інтересів країн. Тобто, сформована цілісна структура (гештальт) про протекціонізм та вільну торгівлю не дає змоги порушити таке їхнє сприйняття, що можливе лише при домінуванні проявів однієї з них.

За умови реалізації політики протекціонізму або вільної торгівлі в чистому вигляді не виникає сумнівів у доцільності застосування заходів, і лише в так званій зоні нестабільності проявляється когнітивний дисонанс. Його суть полягає в протиріччях, що виникають при неузгодженості як цілей обох форм митної політики, так й інструментів та основних результатів. Із теорії когнітивного дисонансу відомо, що саме в зоні нестабільності на основі поглиблення протиріч виникає зміна спрямування тарифної політики та примирення протиріч. Проте на практиці один дисонанс часто супроводжується іншим. У психології когнітивний дисонанс однієї людини призводить до зміни поведінки об'єкта та внутрішніх установок, а при реалізації напрямків державної митно-тарифної політики поєднуються інтереси груп людей, які по-різному сприймають кінцеві ефекти пропонованих заходів та з різним ступенем адекватності реагують на зміни.

За умови лібералізації торгівлі ще у XX ст. активно пропагували ідеї вільної торгівлі, але вже початок XXI ст. показав їхню абсурдність із огляду на невідповідність задекларованих цілей отриманим результатам. Окрім того, у світовій практиці сформовано критерії поділу та відповідного сприйняття країн, наприклад, за рівнем розвитку людського потенціалу, за рівнем економічного

розвитку, рівнем заборгованості, ступенем відкритості й глобалізованості та безліччю інших градууючих чинників. Саме за певними чинниками і розподіляють країни. Але ж чи можуть країни, що опинилися на нижчих щаблях, змінити своє позиціонування? З економічної точки зору – так, а враховуючи систему їхнього сприйняття – ні. Адже людина, якій постійно твердять про її неідеальність, у майбутньому не може адекватно оцінити своє становище. Крім того, неправильне розуміння цієї людини з боку інших осіб, які функціонують в іншому середовищі, лише підсилюють її низьку самооцінку, що в кінцевому випадку не дає шансів на подолання дисонансу. Тобто, градууючи країни, створюють штучні установки на приреченість на проживання в параметрах, що задали лідери. У такому випадку важливою є когніція та зміна поведінки всіх суб'єктів міжнародних економічних відносин. Леон Фестінгер, автор теорії когнітивного дисонансу, виділив наступні причини його виникнення між двома когнітивними елементами: логічна несумісність; відмінність культурних звичаїв; дисонанс виникає, коли одна думка є складовою загальнішої думки; дисонанс виникає на основі минулого досвіду [419].

Незважаючи на те, що теорія Л. Фестінгера з часом була переглянута та переоцінена, вона продемонструвала, що в основі виникнення протиріч – відмінності у знаннях і пізнанні, тобто так званий інтелектуальний конфлікт. Тому згаданий підхід є доволі слушним, бо ще жодна країна не отримала економічного ефекту від дотримання принципу абсолютизму при реалізації чи протекціонізму, чи вільної торгівлі. Країнам у жодному разі не слід категорично обирати будь-яку з окреслених моделей співіснування зі зовнішнім світом, потрібно лише виробити механізм узгодження інтересів у реалізації зовнішньої політики.

Саме вирішенню вказаних завдань і має сприяти запропонована митна доктрина глобального простору. Відповідно до рівнів реалізації митної доктрини і формуються концептуальні підходи до її побудови. Так на глобальному рівні основне призначення митної доктрини полягає у

забезпеченні регулюючого впливу на економічні процеси, що, наприклад, визначається регламентами СОТ. Тоді як на наднаціональному рівні більш помітне коригуюче спрямування. Так коригуючою за призначенням є митна доктрина при мультилатеральній взаємодії країн, адже зростає чисельність країн-партнерів, чітко не прописаний механізм взаємодії, що й змушує країни коригувати напрями реалізації митної політики відповідно до інтересів інших партнерів, тому митна політика знаходить свій прояв не лише в площині соціальних та економічних інтересів, але й політичних. У білатеральній моделі взаємодії країн, що передбачає двостороннє співробітництво, концептуально митна доктрина може мати два основних прояви: фіскально-орієнтована та регулююча залежно від встановлених умов співробітництва та основних домовленостей.

Реалізація митної доктрини на національному рівні охоплює усі три спрямування з огляду на те, що це є прикладна модель, яка враховує особливості застосування країною інструментів та форм митної політики. Тому країна, формуючи концептуальні підходи до реалізації цієї моделі, має враховувати можливість її адаптації до митної доктрини на наднаціональному та глобальному рівнях з метою консолідації системи інтересів між партнерами. Таким чином, логічним є обґрунтування необхідності розробки багатополіусної концепції митної доктрини глобального простору в контексті консолідації країн із врахуванням багаторівневості розвитку, їх активності та технологічного укладу.

Сформоване в процесі дослідження розуміння митної доктрини дозволяє комплексно підійти до розгляду її сутності та прояву у глобальному просторі на основі системного підходу, поєднавши як теоретичні, так і прикладні аспекти. Саме тому митну доктрину запропоновано розглядати у різних модусах, що забезпечує їх діалектичний зв'язок: 1) виходячи з точки зору сутності самого поняття доктрина – як системне вчення із визначеними теоретико-концептуальними принципами, що є підґрунтям розробки єдиної наукової митної парадигми із виявлення її особливостей на основних стадіях реалізації

згідно концепції Т. Куна. 2) як системне явище, яке ґрунтується не лише на ідеологічних принципах та теоріях, а покликане регулювати соціально-економічні процеси, проявляючи у цьому свою сутність, та узгодити інтереси країн за умови асиметрії їх розвитку у глобальному просторі.

Висновки до розділу 1

На основі аналізу теоретико-концептуальних засад реалізації митної доктрини в умовах різного позиціонування країн у глобальному просторі висвітлено аксіологічні передумови і наслідки функціонування країн в умовах глобалізації, доведено значимість митної політики у забезпеченні їхньої взаємодії на умовах партнерства та недискримінації.

1. Зважаючи на проголошення глобалізації об'єднавчою ідеєю, наприкінці ХХ ст. на її постулатах була зосереджена увага всієї світової спільноти. Разом із тим, на початку ХХІ століття її основи були піддані критиці з огляду на неспроможність повної реалізації через відсутність діалектичного зв'язку всередині системи між основними елементами, недостатньо розроблений інституційний механізм реалізації. Багатоаспектна та тривала полеміка щодо сутності глобалізації вкотре підтвердила, що стосовно глобальних проблем неможливо досягти консенсусу. Дискусія між прихильниками та противниками глобалізації триває й донині, проте так і не вдалося сформулювати єдиного визначення глобалізації. Особливістю обґрунтування її сутності є те, що всі наукові дослідження цієї проблеми поділяються на два розгалуження: прихильників і науковців, які визнають глобалізацію, але тільки як чинник виникнення загроз для розвитку людства.

2. У результаті дослідження ми дійшли до висновку, що глобальний простір – це форма форм або структура структур, кожна з яких відповідно має власну структуру, що формується під впливом взаємодії. Однак цей простір структурно складається з підпросторів, які не спроможні одночасно змінюватися, тобто рухатися з різною швидкістю у різних площинах, що й

деформує структуру простору і є причиною виникнення конфлікту розвитку та руху в просторі. У процесі дослідження нами вдалося виокремити один із найважливіших чинників зміни, пришвидшення, або сповільнення руху – це аксіологічні передумови входження країн у стадію активності в просторі, що формувались еволюційним шляхом у процесі поетапного розвитку окремих цивілізацій.

3. У сучасних умовах при розробці митної доктрини вкрай важливо враховувати рівень розвитку країн та його відповідність економічним реформам, тобто уникнути так званої трансплантації реформ, наслідки якої є непередбачуваними, тим більше, що проводять їх з ініціативи країн із високим рівнем економічного розвитку. Тобто, такі країни були готові до наслідків згаданих новацій у сфері міжнародної торгівлі відповідно до власних інтересів, тоді як країни, що розвиваються, через свій еволюційний розвиток не були здатні до змін. Маємо на увазі створення СОТ та перенесення акценту на усунення тарифних і нетарифних перешкод на шляху руху міжнародних торгових потоків. У дослідженні доведено, що процес еволюційних змін має на меті не лише кінцевий економічний ефект, а й поступовість його досягнення, крім того неможливим є співпадання в часі точок біфуркації для країн із різним соціально-економічним потенціалом. Тому при формуванні глобальної моделі взаємодії країн і майбутнього розвитку глобальних процесів слід враховувати, що є цивілізації, стійкі до зовнішнього середовища та його впливу, а інші самознищуються або занепадають, і причина цього, на нашу думку, не в економічних факторах, не в технологічних та політичних, а саме в духовній сфері, бо генетична схильність цивілізації до об'єднання заради спільних ідей, що сформували цю цивілізацію, спроможна долати будь-які критичні точки.

4. Після аналізу та узагальнення чинників, що сприяють зростанню активності країн у глобальному просторі, виокремлено міжнародну торгівлю, інвестиційну сферу та посилення ролі інформації (інформатизації) у реалізації економічних процесів. Доведена неможливість поглиблення інтернаціоналізації та глобалізації без розвитку транснаціональних корпорацій, зокрема в контексті

поглиблення міжнародного поділу праці й телекомунікаційної революції. Основними спонукальними мотивами системи міжнародного виробництва є ведення ліберальної політики, в результаті чого було відкрито національні ринки, збільшилися темпи технологічного прогресу, який супроводжується зростанням ступеня ризику, і це зумовило активізацію діяльності компаній на світових ринках у пошуку найефективніших напрямків інвестування.

5. Одним із реальних шляхів узгодження інтересів країн із їхніми потребами в умовах глобалізації є митна політика, з відповідними інструментами та формами реалізації, поєднання яких дає змогу створювати пільгові умови в сфері міжнародної торгівлі для країн, не спроможних виконувати зобов'язання міжнародних організацій через свій економічний розвиток. У роботі отримало підтвердження те, що світова наукова думка виробила єдині правила та умови застосування основних форм тарифної політики. Причиною цьому є усталена система поглядів на згадану проблему, глибокий історичний досвід, який не тільки не сприяє розв'язанню проблеми, а й загострює конфлікт причин і наслідків через неспівпадання інтересів країн.

Основні результати дослідження за даним розділом опубліковано у працях [133; 162; 164; 169; 170; 171; 172; 174; 175; 176; 180; 182; 185; 187; 189; 191; 192; 197; 199; 202; 204; 205; 464; 467; 494].

РОЗДІЛ 2

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ МИТНОЇ ДОКТРИНИ ГЛОБАЛЬНОГО ПРОСТОРУ

2.1. Моніторинг функціонування відкритої економіки в глобальному просторі

Функціонування країн за умови посилення їхньої взаємозалежності опинилося наприкінці ХХ ст. перед численними проблемами. Передусім, спостерігалась уніфікація законодавчо-правових засад економічного розвитку й співробітництва країн і гармонізація механізмів та процедур економічної взаємодії, які, зважаючи на неоднорідність параметрів розвитку країн, наштовхувалися на значний спротив та негативні наслідки адаптації.

На продовження даної проблематики зазначимо, що нова епоха дала змогу об'єднати державні утворення в процесі розв'язання спільних проблем, утвердивши принципи глобалізації та похитнувши разом із цим основи незалежності, окремі з яких закладені ще в XVII ст. Саме втрата суверенітету є найболючішим питанням, коли йдеться про глобалізацію. Думки щодо цих проблем діаметрально протилежні, але вже окреслення такого питання свідчить про його важливість. Як зазначив Д. Балуєв, ознакою глобалізації є підвищення не тільки рівня, а й взаємної вразливості країн. Фактично послаблюється внутрішній суверенітет держав. Глобалізація обмежує поле діяльності урядів окремих країн у плані суверенного формування своїх суспільств, ізольованого розв'язання проблем, що стосуються національної території [20, с. 107].

Цю ідею підтримав й В. Іноземцев, який стверджував, що в нових умовах принцип непорушності суверенітету не можна вважати абсолютним [166, с. 12-13]. Так, одним із принципів суверенітету, закладеним ще у Вестфальському договорі, є недопущення втручання зовнішніх чинників у внутрішнє життя країни, однак нині він втрачає своє першопочаткове значення. На наш погляд,

такий підхід є правильним, оскільки змінились умови діяльності країн на зовнішньому ринку, створено глобальні інституції, а країни, як зазначив В. Іноземцев, що перебували у витоків побудови Вестфальської системи, були представниками європейської християнської цивілізації та сповідували політику євроцентризму.

Концепцію суверенітету переглянуто на регіональних слуханнях у межах підготовки до Асамблеї тисячоліття Організації Об'єднаних Націй, а суверенітет визначено як такий, що не може бути абсолютним, а обмежений міжнародними зобов'язаннями держав. Подібні міркування висловив і С. Хоффман: «Свобода дії суверенної держави на світовій арені має бути обмежена і підлягати моніторингу та контролю з боку світового товариства [487, с. 18]».

Необхідність глобальної взаємодії, в тому числі у сфері економіки, є об'єктивним усвідомленням подальшої координації співпраці між державами. Якщо розглядати країну як цілісну систему взаємопов'язаних ланок, то саме реалізація принципів відкритого суспільства дає змогу здійснити трансформацію назустріч глобальному світу. На світовому форумі (м. Варшава, Польща, 2000 р.), присвяченому проблемам демократії, Дж. Сорос визначив принципи відкритого суспільства як такі, що сприяють свободі, демократії і закону, а відкрите суспільство є своєрідним ідеалом, до якого прагнуть недосконалі, але відкриті до позитивних змін суспільства.

У першому розділі вже йшлося про цивілізаційні передумови функціонування країн. Вважаємо, що саме вони є основою і моделей взаємодії країн. Так, Європейська модель економічної взаємодії країн має багатостолітню історію, основою якої є вироблені впродовж років цінностей. Представлена порівняно з американською моделлю, європейська є справді дієвою наднаціональною системою, яка поєднує інтереси всіх країн, що належать до співтовариства (табл. 2.1). Нині цінності, закладені на початку об'єднання Америки Томасом Джеферсоном, дещо змінилися в напрямку прагматизму.

Цінності «європейської» й «американської» мрій [100, с. 26]

Європейська мрія	Американська мрія
1. Універсалізм забезпечений рівністю всіх суб'єктів	1. Партикуляризм
2. Колективізм	2. Індивідуалізм
3. Несиловий вплив	3. Жорсткий вплив
4. Секулярність (зниження ролі церкви в житті суспільства)	4. Релігійність (релігія є важливою для 60% американців)
5. Якість життя: сповідується принцип «Працювати, щоби жити, а не жити, щоби працювати»	5. Ідеал збагачення
6. Стійкий розвиток	6. Матеріальний, лінійний прогрес
7. Розмаїття культур	7. Асиміляція (відсутність етнічно-культурної самобутності)
8. Права людини	8. Права власності
9. Багатосторонність	9. Односторонність
10. Взаємозалежність	10. Автономність

На підтвердження даної класифікації зазначимо, що силовий метод впливу США використовує не лише у внутрішній політиці, але й у зовнішній (варто згадати військові операції на території інших країн), що не позбавлені й економічних інтересів.

Інтереси двох сильних претендентів на лідерство (ЄС та США) протистоять в умовах взаємозалежності економік, до того ж, підходи до вирішення проблемних питань суттєво відмінні, тому очевидною є загроза зміни світопорядку завдяки не дипломатії, а застосуванню силових методів впливу. Таким чином, в умовах взаємозалежності економік та посилення глобалізації навіть невелика група людей, яка має спільну мету та достатню фінансову підтримку, спроможна не лише завдати удару найпотужнішій державі світу, а й дестабілізувати всю світову економіку [68, с. 50].

Разом із тим, «однією з рис західної цивілізації є мирне розв'язання проблем. Але ці мирні методи... примусово мирні. Західноорієнтація є

особливою формою колонізації, в результаті якої примусово створюється соціально-політичний устрій колоніальної держави. Колоніальна демократія – це не результат природної еволюції, а штучне нав'язування країни всупереч її історичній еволюції власної ідеології [156, с. 600-601]».

Тому цілком правильно, що «не кожному націю державу можна легко втиснути в послідовність розвитку, виведену зі західного досвіду руху через традицію до модерності й далі до постмодерності, тому і важливо бути чутливим до процесів глобалізації [90, с. 19]».

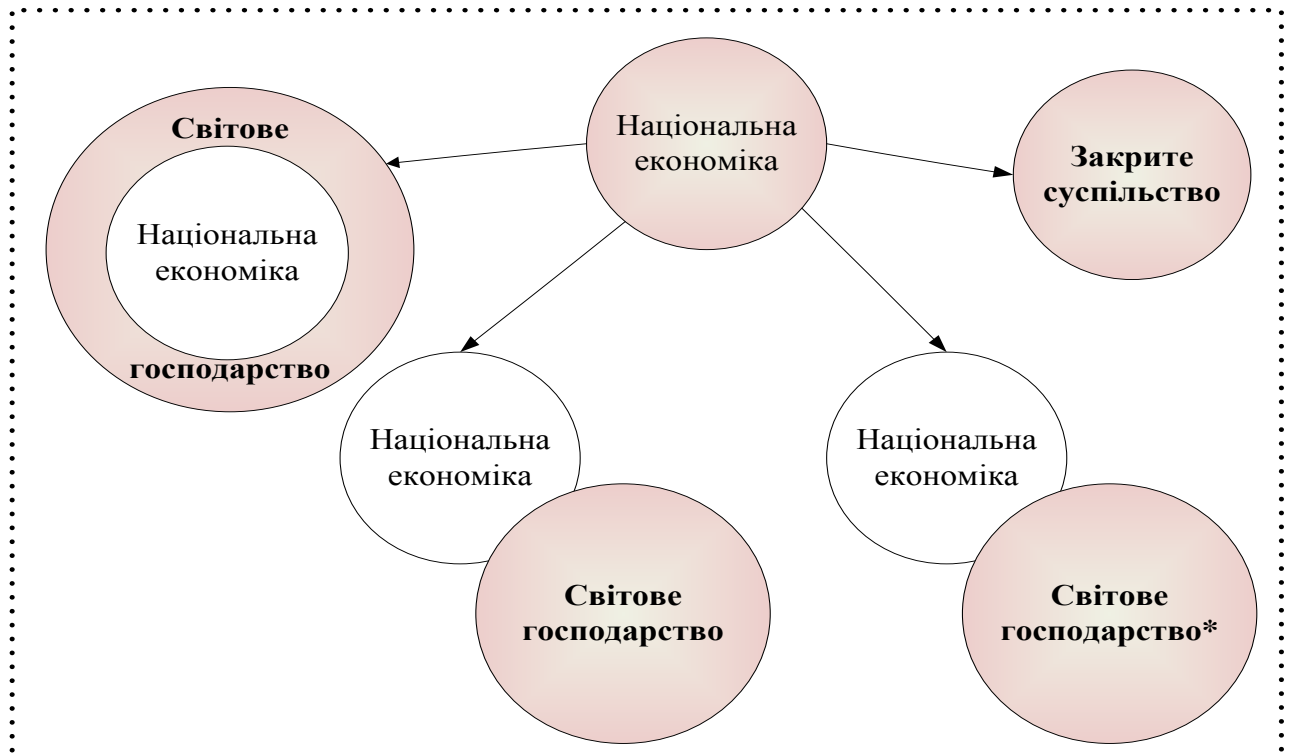
В. Полтерович назвав штучне запозичення інститутів із іншого інституційного середовища трансплантацією, результати якої визначені наступними групами факторів:

- соціокультурні характеристики;
- початкові інституційні й макроекономічні умови;
- вибір технології трансплантації [334, с. 26-28].

Така теза підтверджується й особливостями сучасного становлення світогосподарських відносин, де нема стабільності, соціально-економічного розвитку, посилення дії чинників, що впливають на виникнення середньо- та довготермінових загроз. Незважаючи на проголошені Цілі розвитку людства в Декларації тисячоліття (табл. Б.3, Додаток Б), досягнення яких мало б відбутися до 2015 р., більшість із них, на наш погляд, не вдасться досягти до окресленого терміну. І причиною цього дедалі частіше є нестабільність в економічній сфері, зокрема фінансовій та торговій.

Побудова абсолютно відкритого суспільства відбувається набагато швидше, ніж вихід із нього. Для цього процесу притаманний елемент незворотності, оскільки, як засвідчує практика, «вирватися з тенет» глобального простору і здобути незалежність, хоча б за первинними ознаками, не вдалося ще жодній державі. Якщо у другому випадку економіка країни відкрита настільки, що світове господарство є частиною її зовнішньої стратегії, але внутрішній ринок – розвинений, то у третьому випадку національна економіка стає потужною частиною світового господарства (рис. 2.1). У цьому

разі можливі два варіанти розвитку відкритості: або країна диктує умови гри іншим державам, або стає маргіналом (втрачаючи колишні цінності розвитку і недостатньо усвідомлюючи нові), проте її потужно використовують як сировинний придаток із дешевою робочою силою тощо. Було б помилковим стверджувати, що відкрита економіка – це втрата національного, насамперед економічного, суверенітету, але ступінь відкритості є прямою загрозою для національних пріоритетів розвитку.

**Світове господарство в даному разі розглядаємо як сукупність національних економік, пов'язаних спільними мотивами об'єднання. Світове господарство не ототожнене зі світовим ринком, для якого характерні стійкі відносини між країнами.*

Рис. 2.1. Альтернативи існування національної економіки у світовому господарстві.

Дослідник М. Поумер (Каліфорнія, США) визначив три принципово важливих, на його думку, аспекти відкритої економіки:

- відкрита економіка сприяє посиленню міжнародної економіки, що забезпечує ринкову дисципліну;
- відкрита економіка створює сприятливі умови для зрушень у соціальній та політичній сферах;

– перехід до відкритої економіки має бути поступовим [339, с. 44-46].

Відкрита економіка може існувати на трьох рівнях:

- 1) експорт товарів і послуг;
- 2) приплив та відплив капіталу;
- 3) рух валюти [323].

Проте третій рівень не слід вважати мірилом оцінювання відкритості економіки, застосовують здебільшого два перших. Відповідно виокремлюють два напрямки відкритості економіки: через торгівлю та фінансову політику.

Так, основним чинником для оцінювання фінансової відкритості країни є рух капіталу згідно з даними її платіжного балансу, а можливими показниками – частка валових приватних та прямих іноземних інвестицій у ВВП країни. Необхідність фінансової відкритості країн була очевидною вже наприкінці 1960-х – на початку 1970-х рр., оскільки розпад Бреттон-Вудської системи загострив проблеми дефіциту платіжних балансів і недостатності власних джерел фінансування економічних процесів. Проте Алан М. Тейлор вказував на нерівномірність переміщення фінансових потоків, бо нині відбувається фінансова диверсифікація для зменшення ризику [2, с. 28-29].

Разом із цим, модель відкритої економіки, особливо після фінансових криз і торгово-економічних потрясінь у світі, дедалі частіше переглядають щодо взаємодії національних економік на умовах глобального партнерства. У Доповіді Конференції ООН з торгівлі та розвитку «Про торгівлю і розвиток 2004 р.» наголошено, що саме узгодженню міжнародної торгівлі, валютної і фінансової систем слід приділяти увагу при формуванні комплексної аналітичної та політекономічної платформи для розроблення ефективної стратегії розвитку, адже переміщення товарів через кордон із комерційною метою безпосередньо пов'язані з валютним коливанням, і навпаки [120].

Початок XXI ст. засвідчив, що однією з основних ознак глобалізації за умови формування відкритих економік є зростання обсягів торгівлі, переміщення капіталів, поглиблення міжнародного розподілу праці.

Тенденція до зростання показників світової торгівлі була як у країнах, що розвиваються, так і в розвинених. Разом із цим, з 1980-х рр. темпи приросту торгівлі суттєво перевищують аналогічний показник ВВП, що певною мірою пов'язане з утвердженням принципів лібералізації торгівлі. Для країн, що розвиваються, зростання торгівлі стало можливим за рахунок розширення участі в діяльності Світової організації торгівлі, що, безперечно вплинуло на динаміку ВВП. Задіявши досі нереалізований потенціал, ці країни продемонстрували високі темпи приросту як за експортними, так й імпорними потоками. Дані табл. 2.2 демонструють помірне зростання обсягів світової торгівлі та ВВП у країнах світу до 2006 р.

Таблиця 2.2

Середньорічні темпи проросту світової торгівлі та ВВП, %

ВВП	У середньому за період, %			2007	2008		
	1986–1993	1994–2001	2002–2006			2009	2010
Світовий ВВП	3,2	3,7	4,0	5,2	3,2	-1,3	1,9
Розвинені країни	2,9	2,9	2,6	2,7	0,9	-3,8	0,0
Країни, що розвиваються	3,5	4,6	5,6	8,3	6,1	1,6	4,0
Торгівля (товари+послуги)	У середньому за період			2007	2008	2009	2010
	1986–1993 рр.	1994–2001 рр.	2002–2005 рр.				
Світова торгівля	5,4	7,2	5,2	7,2	3,3	-11,0	0,6
Імпорт							
Розвинені країни	5,8	7,4	4,2	4,7	0,4	-12,1	0,4
Країни, що розвиваються	3,7	7,0	8,7	14,0	10,9	-8,8	0,6
Експорт							
Розвинені країни	5,6	6,8	4,2	6,1	1,8	-13,5	0,5
Країни, що розвиваються	5,4	8,6	8,0	9,5	6,0	-6,4	1,2

Джерело: Складено за даними World Economic Outlook. Crisis and Recovery. [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2009/01/pdf/text.pdf>

Оцінка позиціонування країн, що розвиваються, упродовж 2007-2008 рр. показує сповільнення економічного зростання в них, але воно не таке стрімке порівняно із розвиненими країнами. Зафіксоване фахівцями МВФ скорочення

темрів зростання ВВП у 2007 р. продовжилося й у 2008 р. та матиме місце згідно з прогнозами у 2009 р. на 1,3%. Відновлення зростання можливе у 2010 р. на 1,9%, проте майбутній розвиток світової торгівлі залежатиме від темрів оздоровлення фінансового сектору. Аналіз показує, що торгівля зростала у сфері як товарів, так і послуг, оскільки в світі завдяки угодам та домовленостям ГАТТ/СОТ, зокрема “Генеральній угоді з торгівлі послугами”, утвердилися принципи та зобов’язання між країнами, що виникають у процесі торгівлі послугами (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Динаміка світового експорту товарів і послуг

	1960	1970	1980	1990	2000	2002
Товари						
Загалом країни світу (млн. дол. США)	13013 5	316428	2031219	3500278	6426893	6414058
Країни, що розвиваються, %	24,7	19,2	29,4	24,1	32,0	31,7
Країни Центральної і Східної Європи, %	10,6	10,1	8,0	5,0	4,2	4,9
Розвинені країни, %	64,7	70,7	62,6	70,8	63,8	63,5
Послуги						
Загалом країни світу (млн. дол. США)-	-	-	385352	824724	1511935	1610608
Країни, що розвиваються, %	-	-	17,9	18,1	23,1 /26,3 (імпорт)	22,6 /26,3 (імпорт)
Країни Центральної і Східної Європи, %	-	-	-	-	3,6 /26,3 (імпорт)	4,2 /26,3 (імпорт)
Розвинені країни, %	-	-	79,1	79,9	73,2 /26,3 (імпорт)	73,2 /26,3 (імпорт)

Джерело: Складено автором за даними World Trade Organization. [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://stat.wto.org/Home/WSDBHome.aspx?Language=E>

Разом із тим, даний сектор торгівлі недостатньо лібералізований та є ризикованим. Із огляду на недовготривалу історію дані послуги, як правило, можна отримати на національному ринку, але у більшості країн нема їхнього належного правового забезпечення. Щодо структури експорту послуг, то найдинамічніше розвиваються транспортні та туристичні послуги, зважаючи на високу їхню прибутковість.

Однак, диспропорції соціально-економічного розвитку країн є причиною неможливого забезпечення реалізації інтересів усіх країн глобального простору та нестабільності ступеня відкритості національної економіки. До 2007 р. дослідження зміни ВВП за регіонами засвідчували позитивну його динаміку, за винятком країн Південної Азії, Близького Сходу та Північної Африки. Якщо в країнах Південної Азії у 2003 р. приріст ВВП становив 7,5%, то в 2004 р. – 6,6%. Темпи приросту валового внутрішнього продукту в країнах, що розвиваються, відновилися переважно за рахунок здійснення суворої фінансово-економічної політики протягом останніх років. Проте можливі зміни в зменшенні попиту на експорт із цих країн мали відчутний стримуючий вплив. Наслідки фінансової кризи суттєво погіршили динаміку зростання ВВП, і, за прогнозами Світового банку, зростання можливе вже у 2010 р. Разом із тим, у країнах, що розвиваються, помітно зменшилися темпи зростання. Зусилля світової спільноти протягом останніх років були спрямовані у країни Африки на південь від Сахари для досягнення Цілей розвитку та зниження бідності, тому і вдалося забезпечити стабільний приріст ВВП, хоча й недостатній. Прогнозні тенденції зміни ВВП у регіональному масштабі подано в табл. 2.4.

Для оцінювання зовнішньоторговельної відкритості економік країни застосовують такі показники: експортну квоту, імпорتنу квоту, зовнішньоторгову квоту, обсяг експорту на душу населення. Розрахунок перших трьох параметрів для певних країн подано у табл. В.1.1 (Додаток В.1). Відкритими вважають економіки, в яких експортна квота перебуває поблизу значення 50%; тоді країна має сприятливі умови для переміщення експортно-імпортних потоків. Для порівняння були обрані постсоціалістичні держави, економічно розвинені та країни з невисоким рівнем доходів, але які є членами СОТ. Отримані показники дали змогу загалом проаналізувати ці проблеми, оскільки для визначення ступеня відкритості важливими є товарна структура та географічна спрямованість зовнішньоторговельних потоків.

Що ж таке відкрита економіка, і на яких принципах вона має базуватися? Безперечно, абсолютною відкритістю практично бути не може – з огляду на

Регіональні тенденції зміни ВВП

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	Прогноз	
							2009	2010
Країни з високим рівнем доходів	1,9	3,2	2,6	3,1	2,4	0,7	-4,2	1,3
Країни ОЕСР	1,8	3,1	2,5	2,9	2,5	0,6	-4,2	1,2
Країни Єврозони	0,5	1,8	1,3	2,7	2,7	0,6	-4,5	0,5
Японія	1,4	2,6	2,6	2,2	2,3	-0,7	-6,8	1,0
Сполучені Штати Америки	3,0	4,4	3,2	3,3	1,9	1,1	-3,0	1,8
Країни, що розвиваються	5,3	6,6	6,7	7,3	6,7	5,9	1,2	4,4
Країни Східної Азії і Тихоокеанського регіону	8,0	8,3	9,0	9,5	8,7	8,0	5,0	6,6
Країни Європи і Центральної Азії	5,9	6,8	6,0	6,8	6,0	4,0	-4,7	1,6
Країни Латинської Америки і Карибського басейну	1,7	5,7	4,7	5,6	4,8	4,2	-2,2	2,0
Країни Близького Сходу та Північної Африки	5,8	5,1	4,3	5,0	4,5	6,0	3,1	3,8
Країни Південної Азії	7,8	6,6	8,7	8,6	7,9	6,1	4,6	7,0
Країни Африки (на південь від Сахари)	3,4	3,8	5,8	5,6	5,8	4,8	1,0	3,7
<i>Країни, що розвиваються</i>								
За винятком країн із перехідної економіки	5,2	6,7	6,9	7,4	6,7	5,9	1,8	4,7
За винятком Китаю та Індії	3,9	5,8	5,2	5,9	5,3	4,5	-1,6	2,5

Джерело: Складено автором за Global Development Finance 2009: Global Development Finance 2009: Charting a Global Recovery. [Electronic Resource]. – Mode of access: http://siteresources.worldbank.org/INTGDF2009/Resources/gdf_combined_web.pdf

пріоритет національних інтересів; у випадку зміни пріоритетів теоретична відкритість трансформується в практичну, до того ж, втрачаються національна ідентичність та суверенітет. Тому питання економічної відкритості дуже тісно переплітається з іншими сферами суспільного життя. Приміром, із легкістю здійснення економічної діяльності, участі країни у глобальних процесах тощо. Згідно з проектом Світового банку та Міжнародної фінансової корпорації Doing Business щорічний індекс ведення бізнесу розраховують за наступними напрямками:

- 1) створення підприємства;
- 2) отримання дозволу на будівництво;
- 3) наймання робочої сили;
- 4) реєстрація власності;
- 5) отримання кредитів;

- б) захист інвесторів;
- 7) оподаткування;
- 8) міжнародна торгівля;
- 9) забезпечення виконання контрактів;
- 10) ліквідація підприємства.

Для проекту Doing Business-2010 передбачено впровадження ще одного напрямку – інфраструктури.

За згаданим індексом Україна впродовж останніх років перебуває в числі аутсайдерів серед 181 країни, обраної для дослідження (табл. В.2.1, Додаток В.2). Так, динаміка позиціонування України за окресленими напрямками (табл. 2.5) підтверджує недостатню адаптацію національної економіки до ряду реформ, здійснених протягом останнього часу.

Таблиця 2.5

Рейтинг України за умовами ведення бізнесу

	Проект 2008 р. (за станом на червень 2007 р.)	Проект 2009 р. (за станом на червень 2008 р.)
1. Реєстрація підприємства	113	128
2. Отримання дозволу на будівництво	175	179
3. Наймання робочої сили	103	100
4. Реєстрація власності	142	140
5. Отримання кредитів	61	28
6. Захист інтересів	141	142
7. Оподаткування	180	180
8. Міжнародна торгівля	121	131
9. Забезпечення виконання контрактів	48	49
10. Ліквідація підприємств	143	143
Загальний рейтинг	144	145

Джерело: Складено за даними Doing Business 2008, 2009. [Electronic Resource]. – Mode of access: http://www.doingbusiness.org/Documents/FullReport/2009/DB_2008_English.pdf.; http://www.doingbusiness.org/Documents/FullReport/2009/DB_2009_English.pdf.

Разом із тим, найсприятливіші умови для ведення бізнесу в Україні створено у сфері надання кредитів, адже за цим напрямком вона у проекті 2008 року займала 61 місце, а у проекті 2009–28 за рахунок зростання індексу кредитної інформації. Проте легкість отримання кредитів можна вважати і загрозою стійкості й надійності банківських установ з огляду на можливість повернення кредитів. Наприклад, занепокоєння викликає зростання наданих споживчих кредитів, великий відсоток резервів щодо виданих кредитів, збільшення суми безнадійних або сумнівних кредитів, тим більше, за дослідженням міжнародної агенції Standart&Poor's, близько 75% наданих кредитів властивий ризик неповернення, а НБУ оцінює ризик до 5%.

Спрощення процедур, необхідних для експортно-імпортних операцій, має бути прерогативою національної митної політики. Так, досліджуючи умови бізнесу в 181 країні, визначимо фаворитів за окремими критеріями. Зокрема, найбільшу кількість документів, необхідних для експорту товарів, вимагають у Фіджі (13), Анголі (12), Афганістані (12), Малаві (12), а найменшу – у Франції (2). Щодо документів для здійснення імпорту, то за кількістю лідирує Центральнаафриканська республіка (18), а найліберальніший імпортний режим у Франції (2) і Данії (3). Разом із тим, для здійснення експортних та імпортних операцій у Франції, наприклад, необхідно 9 і 11 днів; загалом приблизно така, а то й менша кількість днів потрібна практично у країнах Європи, тоді як в окремих країнах ці процедури тривають понад 2 місяці (Ангола – відповідно 68 та 62 дні; Афганістан – 74 та 77; Киргизька Республіка – 64 та 75; Таджикистан – 82 та 83; Узбекистан – 80 та 104; Ірак – 102 та 101 й ін.).

Україна за показниками, що відображають умови переміщення експортно-імпортних товаропотоків, перебуває на рівні, нижчому від середнього, займаючи 131 місце. Чинники, що впливають на її ефективність, наведено у табл. В.2.2 (Додаток В.2).

Викладене дає змогу зробити висновок, що Україні слід докласти значних зусиль для реформування системи обслуговування зовнішньоекономічної діяльності, в тому числі зовнішньої торгівлі, адже, незважаючи на численні

реформи у різних сферах економічного життя (правова, податкова, митна та ін.), їхня ефективність ще недостатньо висока. Так, Україна не змогла увійти до десятки країн, що лібералізували умови ведення бізнесу, на відміну від Азербайджану (внаслідок реформ зайняла 33 місце у рейтингу в звіті 2009 р. проти 97 місця у звіті 2008 р.), як і Киргизія (відповідно 68 і 99), Білорусь (відповідно 85 і 115) та ін.

Наступним індексом, що характеризує відкритість національної економіки, є оцінка економічної свободи, що здійснюють різні організації, серед яких виокремимо:

– Інститут Фрезера (Fraser Institute, Canada) та Інститут CATO (USA) – визначають індекс економічної свободи у світі для кожної країни за наступними напрямками:

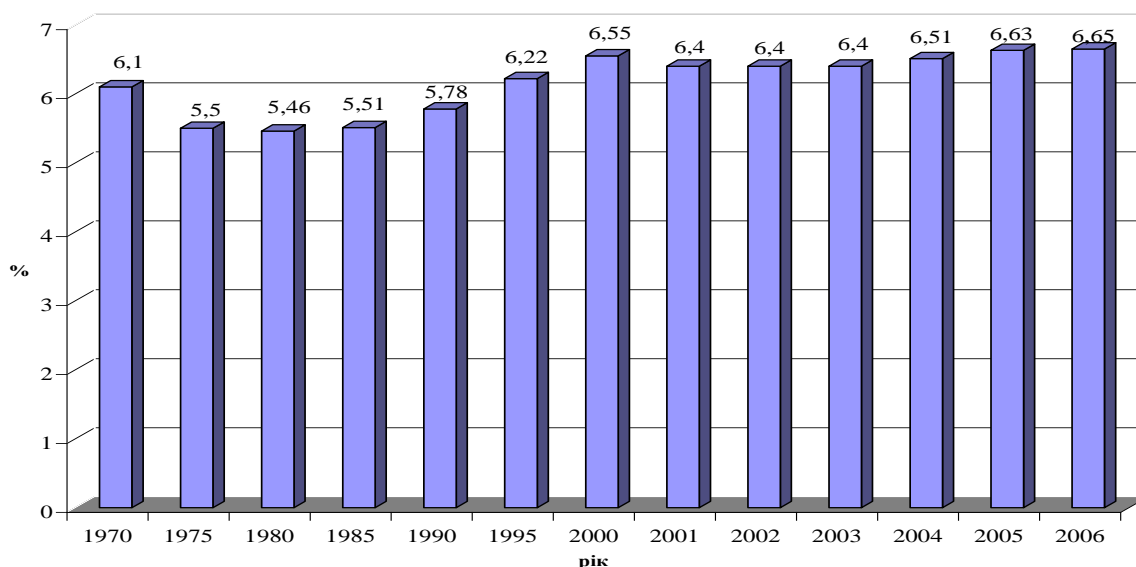
- розмір державного сектору: видатки, податки, підприємництво;
- правова система і забезпечення прав власності;
- грошова система;
- свобода зовнішньої торгівлі;
- регулювання кредиту, трудових відносин та бізнесу.

Система рейтингу за даним індексом становить від 0 до 10, де 10 – найвищий рівень свободи.

За рейтингом країни можна згрупувати у наступні квартилі:

- найбільший квартиль (most free quartile);
- другий квартиль (2 and quartile);
- третій квартиль (3 and quartile);
- найменш вільний квартиль (least free quartile).

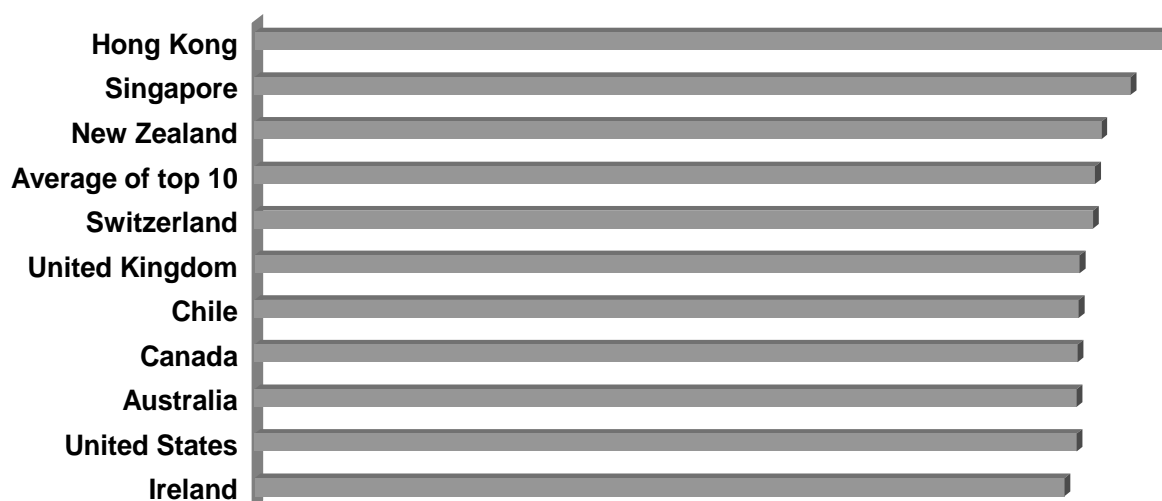
Загалом, динаміка світового індексу економічної свободи є суттєвим аргументом на користь лібералізації взаємодії країн та зростання їхньої відкритості (рис. 2.2).

Джерело: Розраховано автором за даними *Economic Freedom of the World. 2008 Annual Report*. [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.freetheworld.com/2008/EconomicFreedomoftheWorld2008.pdf>

Рис. 2.2. Динаміка світового індексу економічної свободи.

Найбільш економічно відкритою країною у рейтингу є Гонконг (рис. 2.3). Для порівняння: у рейтингу легкості ведення бізнесу Гонконг займає четверте місце.

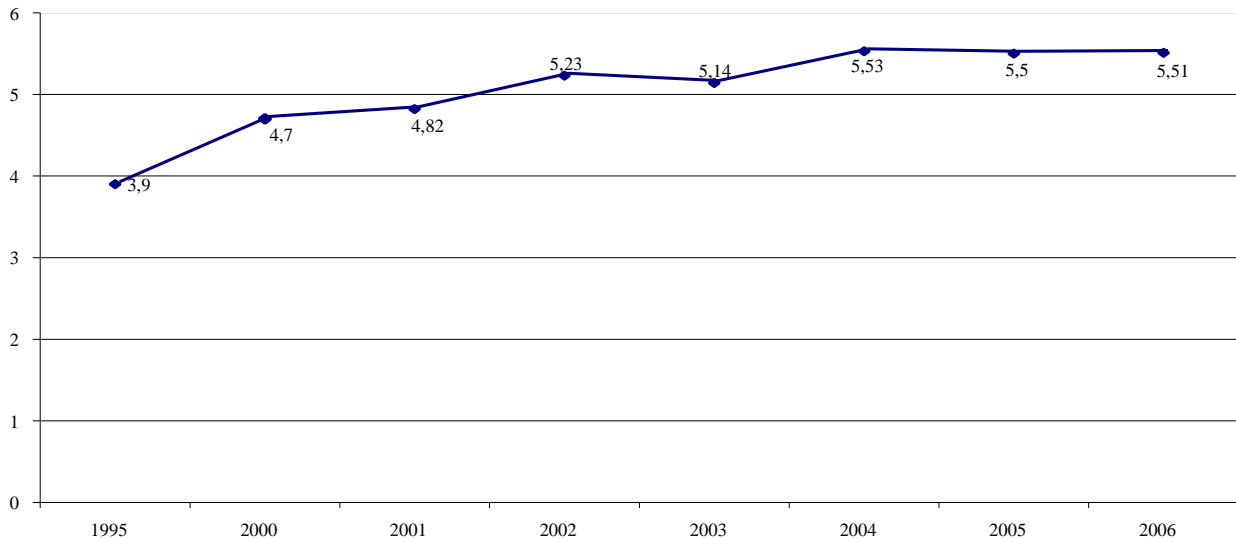

Джерело: Розраховано автором за даними *Economic Freedom of the World. 2008 Annual Report*. [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.freetheworld.com/2008/EconomicFreedomoftheWorld2008.pdf>

Рис. 2.3. Десять найбільш економічно вільних країн (за даними Індексу економічної свободи).

Україна у рейтингу даного дослідження займала у 2006 р. 114 місце серед 141 країни, у 2000 р. – 115 серед 123 країн, демонструючи найнижчі рейтинги щодо розвитку державного сектору.

Загалом, динаміка Індексу економічної свободи в Україні підтверджує позитивну динаміку, проте темпи зростання недостатні для формування стабільного економічного середовища (рис. 2.4).

Джерело: Розраховано автором за даними Economic Freedom of the World. 2008 Annual Report. [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.freetheworld.com/2008/EconomicFreedomoftheWorld2008.pdf>

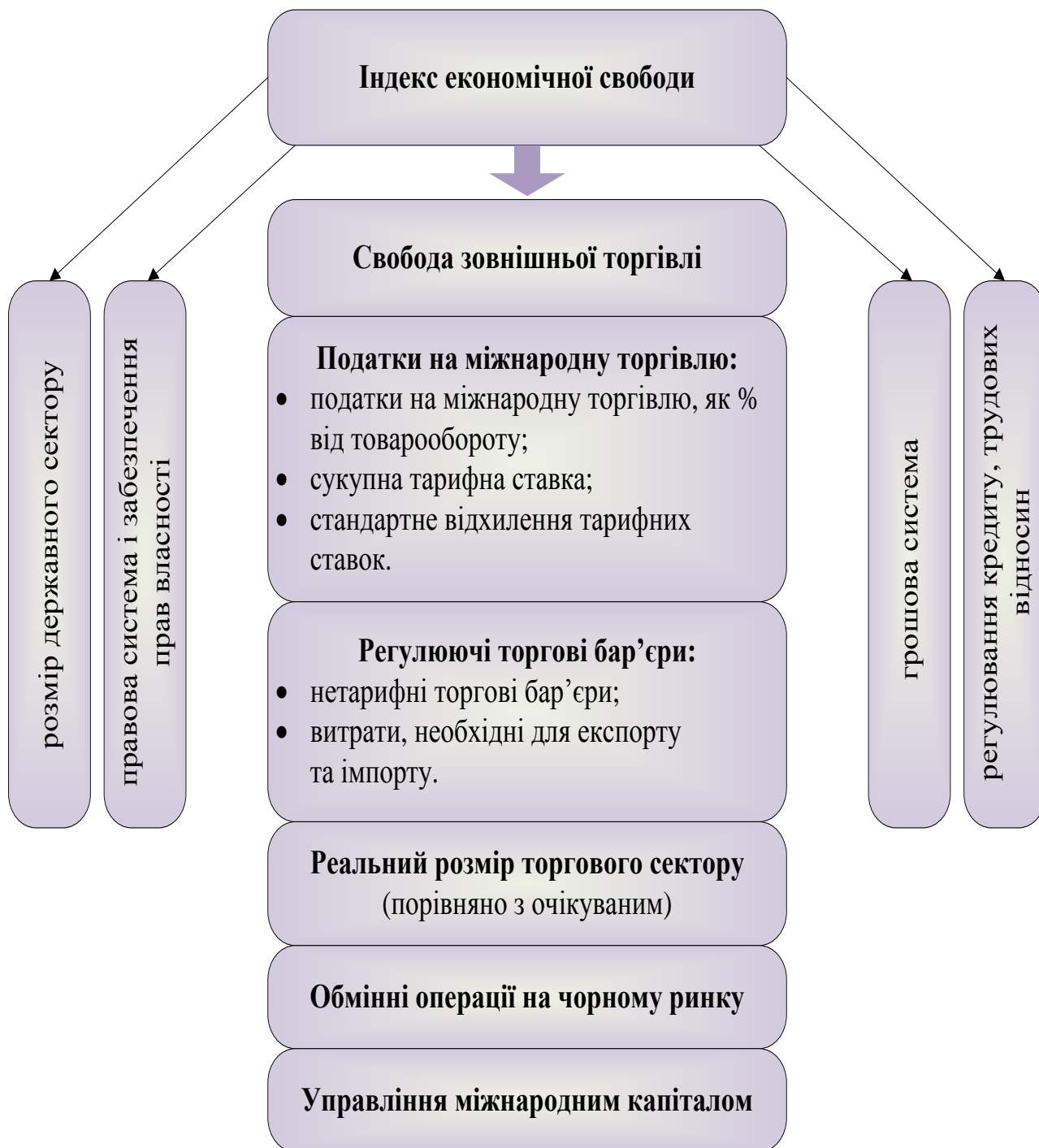
Рис. 2.4. Динаміка рейтингу України за індексом економічної свободи.

Значний інтерес у структурі даного індексу для нас становить напрям зовнішньої торгівлі – з огляду на обрану проблематику дослідження, тому деталізуємо його складові (рис. 2.5).

Дослідницький інститут The Heritage Foundation (USA) розраховує індекс економічної свободи для 162 країн за наступними напрямками:

- 1) business freedom (свобода підприємництва);
- 2) trade freedom (торгова свобода);
- 3) fiscal freedom (фіскальна свобода);
- 4) government size (державне втручання);
- 5) monetary freedom (монетарна свобода);
- 6) investment freedom (інвестиційна свобода);
- 7) financial freedom (фінансова свобода);

- 8) property rights (права власності);
- 9) freedom from corruption (вільність від корупції);
- 10) labor freedom (трудова свобода).

Джерело: Складено автором за даними *Economic Freedom of the World. 2008 Annual Report*. [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.freetheworld.com/2008/EconomicFreedomoftheWorld2008.pdf>

Рис. 2.5. Складові індексу свободи зовнішньої торгівлі.

Градацію країн здійснюють за шкалою:

- вільні країни (80–100%);
- здебільшого вільні (70–79,9%);
- помірно вільні (60–69,9%);
- здебільшого невольні (50–59,9%);
- невольні (0–49,9%).

Щорічний перегляд методологічних засад визначення індексу економічної свободи дає змогу враховувати всі факторні оцінки та визначати позиціонування країн за критерієм свободи.

Незважаючи на відмінності у методологічних підходах до визначення індексу з боку Heritage Foundation та Інституту Фрезера, лідируюче становище займають одні й ті самі країни, що свідчить про правдивість оцінки. Так, за індексом економічної свободи (the Heritage Foundation) продовжують лідирувати Гонконг (90,25%), Сінгапур (87,38%), Ірландія (82,35%) (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

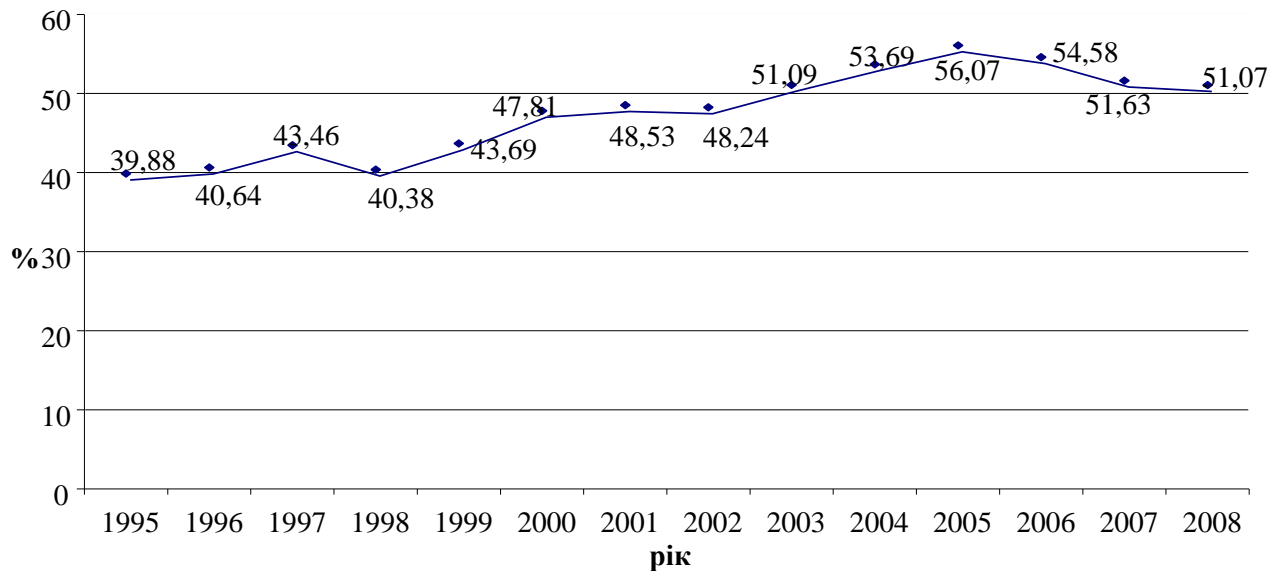
Країни-лідери за індексом економічної свободи (The Heritage Foundation)

Країна	Рік	Ранг	Напрямки індексу									
			1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Гонконг	2008	90,25	88,18	95,0	92,8	93,07	87,21	90	90	90	83	93,3
Сінгапур	2008	87,38	97,79	90,0	90,3	93,87	88,96	80	50	90	94	99
Ірландія	2008	82,35	92,22	86,0	71,5	64,5	84,91	90	90	90	74	80,4
Австралія	2008	82	89,32	83,8	59,2	62,83	83,68	80	90	90	87	94,2
США	2008	80,56	91,69	86,8	68,3	59,81	83,67	80	80	90	73	92,3
Нова Зеландія	2008	80,25	99,9	80,8	60,5	55,99	83,67	70	80	90	96	85,5
Канада	2008	80,18	96,74	87,0	75,5	53,67	80,98	70	80	90	85	82,9
Чілі	2008	79,79	67,48	82,2	78,1	88,24	78,82	80	70	90	73	90
Швейцарія	2008	79,72	83,89	87,2	68,0	61,55	83,57	70	80	90	91	82
	2008	79,55	90,79	86,0	61,2	40,06	80,75	90	90	90	86	80,7

*У звіті 2008 використано показники для дослідження за станом на червень 2007 р.

Джерело: Складено автором за даними The Heritage Foundation. [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.heritage.org/Index/>

Україна, як і в попередніх рейтингах, належить до аутсайдерів, що є черговим доказом неефективності здійснених в останні роки реформ. Дані рис. 2.6 підтверджують цю тезу, адже за 14 років, упродовж яких маємо дані, індекс свободи збільшився лише на 11,19%, тоді як, наприклад, Румунія збільшила свій показник на 19%, Азербайджан – на 15%.

Джерело: Складено автором за даними The Heritage Foundation. [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.heritage.org/Index/>

Рис. 2.6. Динаміка індексу економічної свободи України, що розрахувала The Heritage Foundation.

За даними Index of Economic Freedom-2009 позиції України не покращуються. Так, вона зайняла лише 152 місце, знизивши свій рівень до позицій невеликих країн із показником 48,8%. Разом з тим, за індексом свободи у сфері торгівлі, який відображає тарифні та нетарифні бар'єри, Україна розглядається як вільна країна із показником 84,0%, тоді як інвестиційна та фінансова складові індексу економічної свободи продовжують залишатися на дуже низькому рівні (відповідно із значеннями 30% і 40%). Оцінюючи позиції нашої країни, помітно, що причиною таких тенденцій є неефективна система регулювання та надмірне державне втручання в економічні процеси (39%), їх залежність від корупційних чинників (27%), що не сприяє розвитку бізнес-середовища.

На основі наявних даних спрогнозуємо, чи зможе Україна у найближче десятиліття досягти рівня хоча б помірно вільних країн, для чого використаємо прикладний пакет опрацювання статистичних даних STADIA [209] та оберемо ту математичну модель, яка одночасно оцінює ступінь адекватності до експериментальних даних. Такою моделлю у нашому випадку прийнято степеневу, яка має вигляд $y = 32,53 + 5,889\sqrt{t}$, де y – індекс економічної свободи; t – часовий період, рік. Кількісний аналіз даної залежності підтверджує позитивну динаміку індексу економічної свободи для України, проте у найближчі роки його зростання лише віддалено наблизить Україну до помірно вільних країн (рис. 2.7).

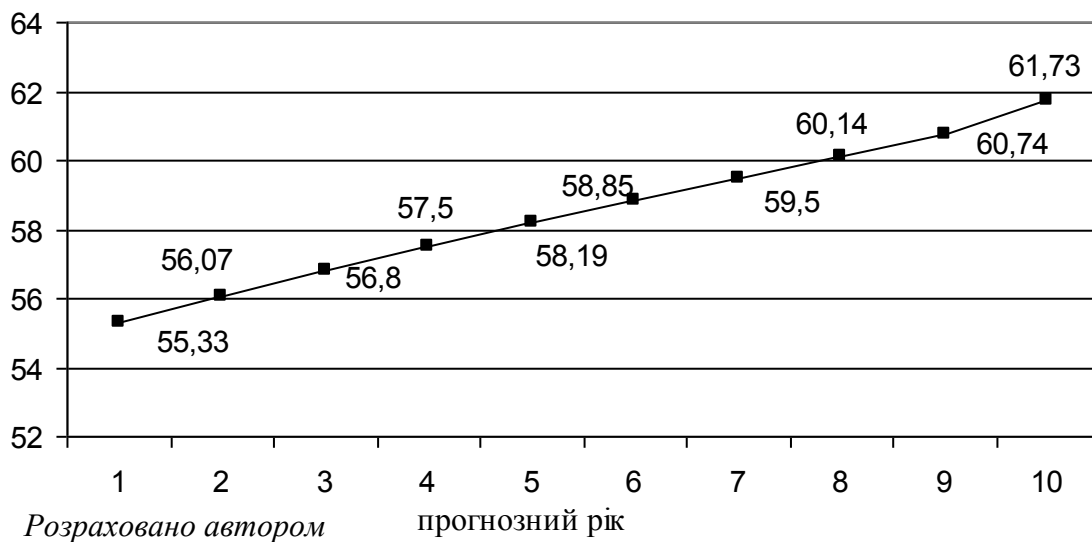

Рис. 2.7. Прогноз індексу економічної свободи України (на основі вихідних даних The Heritage Foundation).

Залучення країни у глобальне середовище й активність у глобальному просторі визначається вже озвученими факторами: це і участь у світовій торгівлі, у міжнародному інвестуванні, міграційних процесах та ін. У світовій практиці для встановлення рівня глобалізованості країни Швейцарський економічний інститут КОФ визначає індекс глобалізації. Його можна вважати одним із найбільш суперечливих, адже окремі країни іноді демонструють низький рівень економічної інтеграції, водночас – значні темпи технологічного розвитку.

Індекс глобалізації розраховують на основі наступних складових:

- економічна глобалізація (36%), що визначає торговельні потоки та інвестиційні (прямі й портфельні інвестиції (50%) і обмеження, до яких належать приховані імпорتنі бар'єри, загальна тарифна ставка, податки на міжнародну торгівлю (50%);
- соціальна глобалізація (38%), параметри якої охоплюють особисті контакти (міжнародний туризм та подорожі, міжнародні перекази і листування) (30%); інформаційні потоки (кількість користувачів інтернет, доступ населення до кабельного телебачення і радіомовлення та ін. (35%); культурна близькість (у тому числі чисельність ресторанів MCDonald'S, що є абсолютно безглуздом, бо аж ніяк не сприяє культурній взаємодії країн. У цьому випадку ще раз підтверджується теза про відмінність європейських та американських підходів до змісту культури) (35%);
- політична глобалізація (26%), факторами якої є кількість посольств у окремій країні, членство в міжнародних організаціях, участь у місіях Ради безпеки ООН.

Із позицій нашого дослідження особливий інтерес становить перша складова індексу, проте для глибокої оцінки позиціонування країни у глобальному просторі в сфері митного регулювання дві інші складові не менш важливі. Тобто, зовнішньоторговельне співробітництво формується під впливом не лише торгової та фінансової відкритості країн, а й політичної активності країни (навіть можна було б сказати, державної репрезентативності на світовій арені, бо термін «політичний» часто асоціюється у нас із політичними партіями і черговими виборами) та рівня доступу населення до інформаційно-телекомунікаційних технологій. У звіті про Індекс глобалізації 2008 р. (дані наведені з розрахунком за 2005 р.) лідируюче становище займали Бельгія, Австрія, Швеція, Швейцарія, Данія, Нідерланди, Об'єднане Королівство. Найменш глобалізованими залишаються країни Африки та Південно-Східної Азії (рис. В.2.1, Додаток В.2), щодо яких іноді взагалі нема даних для дослідження.

Якщо за раніше розглянутими індексами, наприклад, Сінгапур займав перші місця в рейтингу, але за рівнем глобалізації він – лише на 20 місці. Причина в наступному: за індексом економічної глобалізації дана країна – на першому місці, демонструючи активність у забезпеченні переміщення товарів і капіталу, й третє місце за рівнем соціальної глобалізації, але аж 100 позицію за рівнем політичної глобалізації. Тобто, щоб досягти належного рівня залучення країни у глобальний простір, недостатньо мати високий технологічний розвиток і забезпечувати зростання економічної відкритості.

Україна серед 122 країн впевнено утримує «золоту середину», зайнявши 42 місце, проте за рівнем економічної глобалізації вона опинилась аж на 62 місці, а за іншими двома складовими індексу глобалізації – відповідно 45 та 37 місця. Динаміка індексу глобалізації загалом та її складових засвідчує значні зусилля в напрямку руху назустріч світу, адже згадані індекси зросли вдвічі впродовж останніх 15 років, що й підтверджують дані табл. В.2.3 (Додаток В.2).

Разом із тим, наприклад, збільшилась участь України у діяльності міжнародних організацій, хоча членство за 1998–2004 р. зросло лише на 1 організацію; збільшився доступ населення до інформаційних ресурсів та технологій; знизилися бар'єри на шляху руху потоків товарів і капіталів.

Міжнародна консалтингова компанія А. Т. Kearney та журнал Foreign Policy також оцінюють рівень глобалізованості, охоплюючи 72 країни. Загалом, складові індексу схожі до КОФ індексу, проте технологічний розвиток розглядають окремо від соціального. Порівняння позиціонування країн у рейтингу засвідчує, що є неспівпадання країн за рівнем залучення в процесі глобалізації за різними методиками (табл. В.2.4, Додаток В.2).

Вочевидь, запропоновані підходи не враховують особливості розвитку країн, а високий рейтинг аж ніяк не засвідчує лідерство у глобальному просторі та високий добробут населення, для чого в таблиці й наведено дані про рівень ВВП на душу населення. Наприклад, Чехія за рівнем глобалізації увійшла у 20 країн, проте за рівнем ВВП на душу населення зайняла лише 37 місце у 2007 р. (17069,744 дол. США). Тому навіть на основі визначення позиціонування країн у

будь-якому з рейтингів (а вони враховують статичні дані таких авторитетних міжнародних організацій, як Світовий банк, МВФ) не можна однозначно визначити рівень глобалізованості країни, а слід вести мову лише про активність у певних сферах та її відкритість, передусім у сфері економічної взаємодії.

У 2001 р. вчені П. Ліндерт і Дж. Вілльямсон дослідили вплив глобалізації на нерівність розвитку в світі. Вони, зокрема, визначили залежність економічного зростання в 41 найменш розвиненій країні від ступеня відкритості для сфери торгівлі й продемонстрували, що достатньо і помірно відкриті країни зуміли впродовж 30 років підтримувати певний рівень зростання ВВП (табл. 2.7).

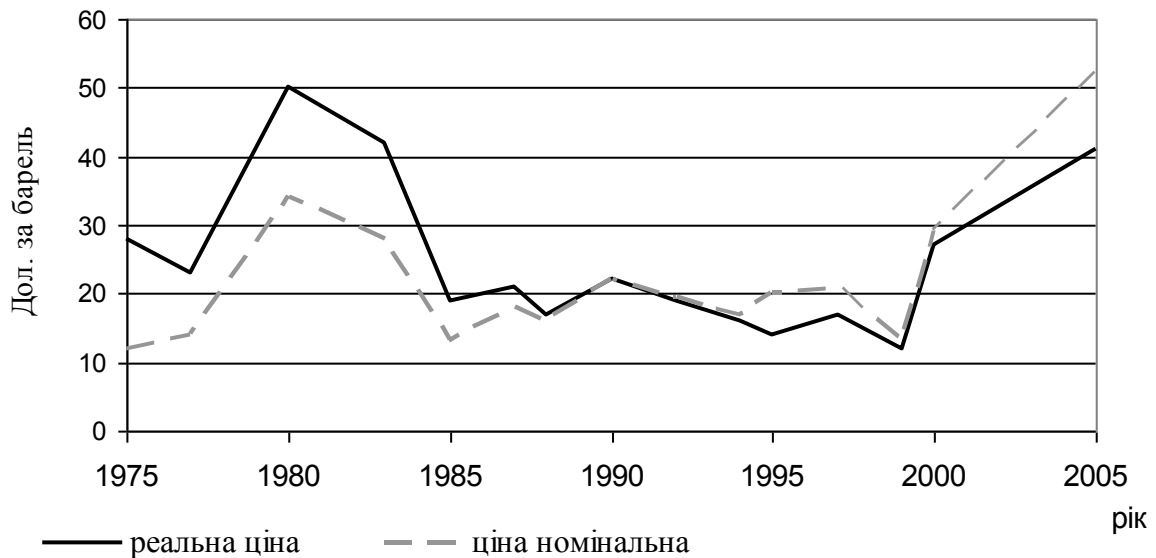
Таблиця 2.7

Орієнтація торгової політики і темпи приросту ВВП у найменш розвинених країнах [498, с. 48] (у праці ці країни подані як країни “третього світу”)

Орієнтація торгової політики	Середньорічні темпи зростання ВВП на душу населення		
	1963–1973 рр.	1973–1985 рр.	1980–1992 рр.
Сильно відкриті для торгівлі	6,9	5,9	6,4
Помірно відкриті для торгівлі	4,9	1,6	2,3
Помірно закриті для торгівлі	4,0	1,7	-0,2
Сильно закриті для торгівлі	1,6	-0,1	-0,4

Другий етап дослідження стосується початку торгової кризи 1973 р., поштовхом до якої стали воєнні дії Єгипту та Сирії проти Ізраїлю. На початку 1970-х рр. країни зуміли стабілізувати ціни на нафту (3 дол. за барель), але в 1973 р. ціни на сирію нафту підвищилися спочатку до 5 дол., а за два місяці – до 11 дол. Наприкінці 1970-х рр. видобуток нафти в країнах, що брали участь у

конфлікті, зменшився вдвічі, а знизити рівень ціни до попереднього рівня вдалося лише в середині 1980-х рр. (рис. 2.8).

Дані за 2005 р. встановлені гіпотетично на рівні 60 дол. для другого півріччя. Реальна ціна пристосована до номінальної ціни в готівці на сиру нафту згідно з коефіцієнтом дефляції світового ВВП (1990=100).

Джерело: Складено автором за даними World Trade Organization. [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://stat.wto.org/Home/WSDBHome.aspx?Language=E>

Рис. 2.8. Динаміка цін на нафту (1970–2005 рр.).

Найвідчутнішим це “нафтове потрясіння” було для США, наслідком якого стала економічна криза кінця 1970-х рр. Разом із цим, негативні наслідки нафтового експерименту позначились і на менш економічно розвинених країнах, адже з огляду на економічний розвиток вони були неспроможні швидко переорієнтуватися на ринку нафтопродуктів, тим більше, якщо залишалися закритими для торгівлі.

Розвиток торгівлі є потужним чинником поліпшення добробуту людей та економічного піднесення в країнах. Прикладом цього може бути Китай, який за останні роки досягнув значного експортного потенціалу, що дало змогу зменшити чисельність населення, яке перебуває за межею бідності⁷. Разом із тим Китай, будучи країною з централізовано-плановою економікою, зумів розпочати економічні реформи наприкінці 1970-х рр., а в 2004 р. зайняти 3

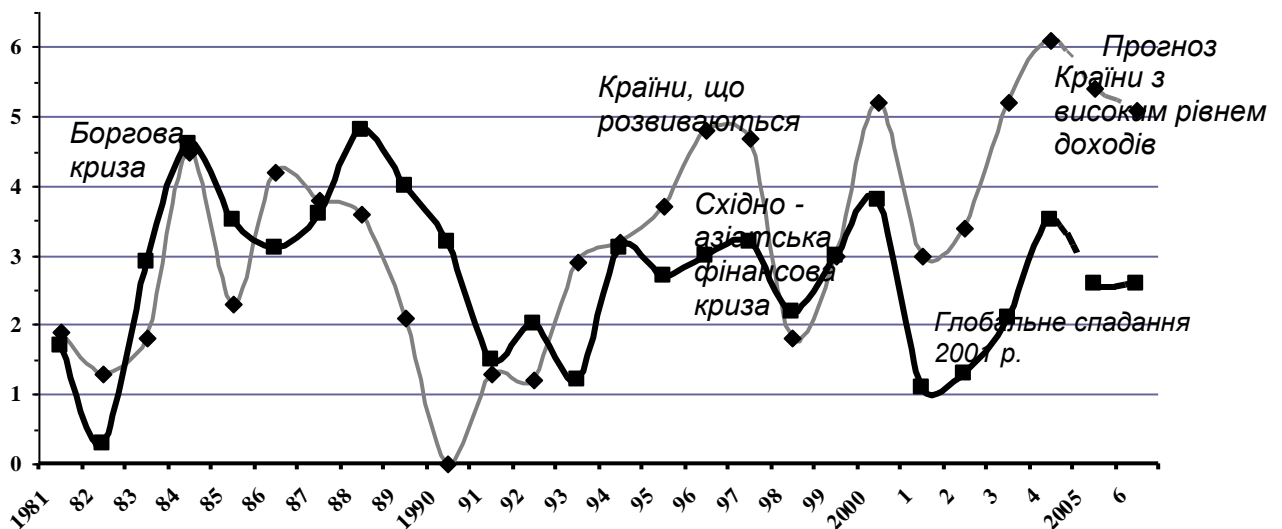
⁷Згідно з даними Світового банку (Доповідь про розвиток людини 2005), зазначаються позитивні зміни в Китаї, де вдалося досягти зменшення вдвічі бідності за доходами порівняно з 1990 р. За період 1981–2001 рр. частка населення, яке проживає за межею бідності, зменшилася з 64% до 17%. Проте суттєво відрізняються розміри ВВП на душу населення в провінціях. Так, у 2004 р. у Шанхаї розміри ВВП становили 6913 дол., Пекіні – 4632 дол., Шальдун – 2463 дол., Хубей – 1615 дол., Тибет – 972 дол., Гансу – 746 дол.

місце в світі за показниками зовнішньоторговельного товарообороту (в 1978 р. – 32 місце) (0,8% від світової торгівлі) (табл. В.3.1, Додаток В.3). Тобто, в основу економічної політики Китаю та реформування їх секторів було обрано стимулювання споживчого, інвестиційного та експортного попиту. Середньорічні темпи приросту зовнішньої торгівлі за період реформи становили 15,2%. Експортна могутність Китаю зросла переважно завдяки переорієнтації з внутрішнього на зовнішній ринок, збільшенню попиту на китайські товари, адже в структурі експорту переважає готова продукція (93% у 2004 р.). Щодо галузевого стимулювання, то основний акцент було зроблено на уже традиційних сферах (автомобільна, телекомунікаційна) та нових (харчова промисловість, розвиток техніки та інформаційних технологій). У продовження вказаних реформ було переглянуто основний інструментарій регулювання фінансово-податкової та банківської системи, цінової політики, що вказує на системність реформ як за прийнятими заходами, так і наслідками для економіки Китаю. Завоювання торгових позицій Китаю на світовому ринку і залучення іноземного капіталу в країну забезпечило зростання обсягів ВВП.

Іноземні інвестиції набули для Китаю значення важливого і стратегічного ресурсу, адже на кінець 2003 р. було укладено 464,8 тис. угод, в яких розглянуті питання залучення іноземного капіталу (табл. В.3.2, Додаток В.3). У 2004 р. було укладено 43664 угоди вартістю 156,6 млрд. дол. (майже досягнуто рівня 1993 р., але тоді було укладено 83595 угод на суму 123,3 млрд. дол.), у т. ч. 14,5 млрд. дол. – іноземні кредити, 153,5 млрд. – іноземні інвестиції, 3,1 млрд. – інші інвестиції, а обсяг фактично використаних інвестицій становив 64,1 млрд. дол.. Під впливом зазначених чинників щорічний приріст ВВП за 1978–2005 рр. дорівнював 9,6% (в 2005 р. – 9,9%), що дало змогу країні за обсягами ВВП зайняти шосте місце в світі. За умови збереження наявної тенденції в 2050 р. Китай зможе випередити Японію (за прогнозами Державного статистичного управління КНР). Згідно з даними дослідження інвестиційного банку “Lehmann Brothers”, це відбудеться вже до 2030 р. Зростання відкритості китайської економіки (здебільшого завдяки СОТ) дає змогу підтримувати торгіві

відносини зі США, ЄС, Японією, країнами-членами АСЕАН (рис. В.3.1, Додаток В.3).

Проте практика застосування протекціоністських заходів щодо імпорту китайських товарів (наприклад, введення в ЄС і США обмежень на імпорт текстильних виробів із даної країни) є стримуючим чинником економічного піднесення. Незважаючи на динамічність економічного розвитку Китаю, для нього, як і для інших країн, за зробленими у 2006 р. прогнозами експертів Світового банку, було передбачено перехід у стан рецесії, хоча 2005 р. перевищив усі сподівання, і зростання світового ВВП становило 4,8% (рис. 2.9).

Джерело: Складено автором за *Global Economic Prospects, 2005: Trade, Regionalism and Development. World Bank [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://siteresources.worldbank.org/INTGEP2005/Resources/gep2005.pdf>*

Рис. 2.9. Динаміка зміни реального ВВП, %.

Разом із тим, економіка Китаю зважаючи на світову економічну кризу, все ж порівняно з іншими країнами слабше відчує зменшення глобального попиту. Так, за прогнозами, темпи зростання сповільняться до 6,5% в 2009 р. з 13% у докризовий період. Але, незважаючи на суттєве зменшення експорту, наслідки кризи для Китаю виявилися не такими обтяжливими з наступних причин: експортний сектор займає невелику частку порівняно з імпортом, уряд надав державну допомогу на оздоровлення та лібералізацію грошово-кредитної системи, що дає змогу підтримати споживання й інвестування у розвиток інфраструктури.

Після кризи іпотечного кредитування в США у серпні 2007 р. світова економіка продемонструвала зниження основних показників активності, разом із тим, країни, що розвиваються, продовжували утримувати позитивні тенденції в економічному розвитку. Лише у вересні 2008 р. після дефолту американського банку Lehman Brothers, невиправданої державної фінансової підтримки з боку урядів США і країн Європи банківських установ відбувся черговий сплеск кризових явищ. Обсяги промислового виробництва і торгівлі товарами наприкінці 2008 р. суттєво зменшилися як у розвинених країнах, так і в тих, що розвиваються. За оцінками фахівців МВФ, світовий ВВП у цей період зменшився на 6,2% у річному вимірі порівняно зі зростанням в аналогічний період 2007 р. на 4%. Занепокоєння викликає і той факт, що негативна тенденція, незважаючи на прогнози, зберігалась і на початку 2009 р. Найвразливішими до економічної кризи виявилися розвинені країни, в яких зниження ВВП досягло 7,5%, і хоча США найбільше відчували її прояв через нестабільність фінансового ринку, в розвинених країнах Європи й Азії дошкуляли значні труднощі через спад обсягів торгівлі та зростання фінансових проблем унаслідок погіршення ситуації на ринку житла. У країнах, в яких формується ринок, відбувся спад ВВП, однак менш різкий, аніж у розвинених країнах, проте кризові явища охопили як фінансові, так і торгові потоки. У дослідженні МВФ зазначено, що спад активності через велику частку експорту товарів обробної промисловості в структурі зовнішньої торгівлі, проте для Індії та Китаю вона значно менша, що й обумовило меншу вразливість [515]. Серйозні наслідки криза спричинила і для країн Східної Європи та СНД, адже для них була властива суттєва залежність економіки від зовнішнього фінансування та експорту промислової продукції, зокрема експорту біржових товарів. Водночас через спад цін на біржові товари і слабкий попит на експорт товарів найбільше постраждали країни Африки, Латинської Америки та Близького Сходу. Тобто, за умови рецесії країнам слід, безперечно, реорганізувати фінансовий сектор, але не менш важливо виробити узгоджену

політику стимулювання глобального попиту та відмови від протекціоністських заходів у міжнародній торгівлі.

Поточна рецесія є синхронною і найважчою за останніх 50 років. Загалом, у розвитку світової економіки фахівці виділили чотири найнижчі точки глобальної економічної активності – 1975, 1982, 1991, 2009 рр. До кризових точок іноді відносять і 1998-й та 2001-й, проте в ці роки світовий реальний ВВП на душу населення не знижувався, а у зазначені чотири періоди зменшилися всі показники глобальної активності: темпи світового промислового виробництва, рівень безробіття, сукупний обсяг торгівлі, темпи споживання нафти та зростання потоку капіталу. На підтвердження основні показники глобальної активності у періоди рецесії наведено у табл. 2.8.

Таблиця 2.8

Показники економічної активності в періоди глобальної рецесії

Показники	1975 р.	1982 р.	1991 р.	2009 р. (прогноз)	середнє (1975,1982, 1991 рр.)
Обсяги виробництва на одну особу (за ПКС)	-0,13	-0,89	-0,18	-2,50	-0,40
Промислове виробництво	-1,60	-4,33	-0,09	-6,23	-2,01
Сукупний обсяг торгівлі	-1,87	-0,69	4,01	-11,75	0,48
Потоки капіталу (1)	0,56	-0,76	-2,07	-6,18	-0,76
Споживання нафти	-0,90	-2,87	0,01	-1,50	-1,25
Рівень безробіття (2)	1,19	1,61	0,72	2,56	1,18
Споживання на одну особу	0,41	0,18	0,62	-1,11	0,28
Інвестиції на одну особу	-2,04	-4,72	-0,15	-8,74	-2,30

(1) – зміни відношення суми припливу та відпливу капіталів до ВВП за дворічний період; (2) – зміна рівня безробіття у процентних пунктах.

Джерело: Складено автором *World Economic Outlook: Crisis and Recovery. International Monetary Fund. [Electronic Resource]. – Mode of access: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2009/01/pdf/text.pdf>*

Проте кожен із цих періодів має свої особливості: у першому випадку – кризою були, насамперед, охоплені розвинені країни, в другому – країни Латинської Америки, третьому – країни з перехідною економікою, США і країни ЄС. Четвертому періодові властива синхронна рецесія, яка охопила практично всі країни.

І саме у процесах глобалізації й слід шукати причини такої синхронності, адже країни, діючи за схожими принципами та механізмами у глобальному просторі, стають надзвичайно чутливими до навіть незначних змін, тим більше при конвергенції національних економічних систем, у т. ч. в сфері торгівлі. Таким чином, чергова світова фінансова криза виявилася надто важкою за наслідками та відсутністю розробленої й апробованої методики виходу з неї.

2.2. Конвергенція митних відносин у глобальному просторі

Взаємодія країн в умовах зростання взаємозалежності їх економік через активізацію експортно-імпортних товаропотоків, водночас і посилення зовнішніх загроз, пов'язаних із процесами глобалізації, поряд із лібералізацією торгівлі спонукає країни вживати адекватних заходів для захисту національних інтересів у процесі формування та реалізації митних відносин, спростивши при цьому митні процедури. Митні відносини можна розглядати у двох площинах: у вужчому розумінні, коли вони відображають відносини, що склалися між суб'єктами ЗЕД та митним органом у процесі переміщення товарів і предметів через митний кордон країни, а також як відносини, що склалися на всіх рівнях митної доктрини у процесі реалізації митної політики.

Митні відносини на основі загального підходу пропонуємо розглядати як інтертипні, тобто їх класифікуємо як наступні:

- тотожні (спільне сприйняття проблем та їх розв'язання, партнерські відносини);
- дуальні (доповнення, вироблення схожої системи оцінки явищ, подій, цінностей);
- активаційні (взаємовідносини, хоча їх і будують на активності, час від часу потребують дистанції за умови зростання напруженості та відстоювання самостійності);
- дзеркальні (відносини плідні, викликані різними підходами до розуміння ситуації);
- ділові (відносини рівних партнерів, коли діють схожими методами, але досягають різних цілей. Такий підхід важливий у подоланні спільних ворогів або труднощів, але часто наростає конкуренція, що збільшує дистанцію);
- міражні (прагнення партнерів незрозумілі й суперечливі, а намічені цілі – нереальні);
- квазітотожні (багато спільного сприйняття, але різне ставлення до цінностей);
- конфліктні (повна протилежність і конфліктність);
- відносини суперего (відносини і велика дистанція);
- відносини повної протилежності;
- споріднені відносини;
- напівдуальні відносини;
- відносини соціального спрямування (відносини динамічні, якщо розподілені сфери діяльності та впливу);
- відносини контролю (асиметричні відносини).

У взаємодії між суб'єктами митної політики митні відносини мають комбінований прояв, залежно від конкретного з прийнятих рішень, або в залежності від інтересів і потреб основних учасників. Так, наприклад, при

проведенні митного контролю представниками митних органів щодо суб'єктів ЗЕД присутні асиметричні відносини контролю; у випадку добросовісного виконання суб'єктами свої обов'язків з декларування товарів або подання відомостей – відносини дуальні, а у випадку порушення митних правил вони квазітотожні, коли кожен із учасників сповідує власні інтереси і т.п. На рівні політики держави митні відносини можуть бути: дзеркальні, коли, наприклад, узгоджуються питання преференційної торгівлі; міражні, що продемонструвало Декларування Цілей тисячоліття; дуальні, які мають місце при узгодженні напрямків митно-тарифного регулювання в країнах-членах СОТ та ін. Таке розмаїття митних відносин, тим більше, зважаючи на кількість країн-суб'єктів, що беруть у них участь, потребує вироблення якщо не єдиних, то споріднених норм регулювання. Безперечно, активну роль у конвергенції митних відносин відіграють міжнародні організації, прерогативою діяльності яких є регулювання переміщення товарів та предметів через митний кордон країни, не суперечачи національному законодавству.

Таке розмаїття митних відносин, тим більше, зважаючи на кількість країн-суб'єктів, що беруть у них участь, потребує вироблення якщо не єдиних, то споріднених норм регулювання. Безперечно, активну роль у конвергенції митних відносин відіграють міжнародні організації, прерогативою діяльності яких є регулювання переміщення товарів та предметів через митний кордон країни, не суперечачи національному законодавству.

Але світовий досвід показує, що більшість країн не готові до змін та лібералізації митних процедур. У звіті Світового економічного форуму The Global Enabling Trade report 2008 Сінгапур визнано країною з найменшим рівнем тягару митних процедур, він отримав показник 6,4 за 7-бальною шкалою оцінювання (1 – повільне у часі та громіздке проходження митних процедур, 7 – швидке й ефективне проходження). При дослідженні брали до уваги митні формальності, що застосовують при ввезенні та вивезенні товарів. Україна серед 118 країн за даними за 2007 р. змогла зайняти лише 108 місце серед 118 країн із індексом 2,7, незважаючи на реформи у митній сфері (Додаток Д). За

рівнем надання послуг митними органами та іншими, пов'язаними з митними процедурами, агентствами, перше місце зайняла Литва (індекс 10,2), друге – Нова Зеландія (9,5), третє – Сінгапур (9,5), за максимального значення індексу 11,5. Даний індекс охоплює 11 оглядів митних бар'єрів і наступні послуги: електронний обмін даними, тривалість роботи митних органів, швидкість митного огляду, вартість роботи митників у процесі митного контролю та ін. Україна (3,3) за даним індексом перебуває на 90 місці серед 118 країн (щодо 11 країн даних нема (Додаток Е).

Разом із тим, для вдосконалення роботи митна служба Сінгапуру проводить щорічне опитування суб'єктів ЗЕД, щоби виявити недоліки у своїй роботі. Таке дослідження здійснюють як за основними митницями переміщення громадян, так і за напрямками діяльності митних органів. Так, у 2007 р. на основних пунктах пропуску більше 90% опитуваних були задоволені результатами діяльності митних органів (табл. 2.9). Механізмом подання митних декларацій задоволені 98% опитаних, свідоцтвами про країну походження товару – 98%, класифікацією товарів для декларування – 87%, сплатою митних платежів – 98%, проте процедурами повернення сум надмірно сплаченого мита – 82%.

Таблиця 2.9

Рівень задоволення послугами митних органів Сінгапуру

Послуги	Рівень задоволення
1. Професіоналізм	93,1%
2. Люб'язність	93,4%
3. Чітке надання інформації	92,2%
4. Знання працівників митних органів	93,4%
5. Швидкість виконання митних формальностей	94,8%

Джерело: Складено автором за даними Singapore Customs / Trader's Satisfaction Survey Results. [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.customs.gov.sg/topNav/pub/Traders+Satisfaction+Survey+Results.htm>

Процеси конвергенції в митній сфері проявляються через гармонізацію та уніфікацію митного законодавства, вироблення єдиних правил митних

процедур, створення спільних умов для переміщення товарів через митні кордони країни та ін.

Конференція ООН із торгівлі та розвитку (ЮНКТАД), заснована у 1964 р., відіграє у межах ООН основну роль із питань регулювання торгівлі та інвестицій для забезпечення стійкого економічного розвитку, на реалізацію якого спрямовані й основні її конвенції, зокрема Угода про Глобальну систему торгових преференцій між країнами, що розвиваються (1988 р.), Конвенція ООН про уступку дебіторської заборгованості в міжнародній торгівлі (2004 р.) та ін. Одна з п'яти регіональних комісій ООН – Європейська економічна комісія (United Nations Economic Commission for Europe), заснована у 1947 р., – основними завданнями має розроблення конвенцій, норм і стандартів для спрощення та гармонізації економічного співробітництва між країнами. Основними конвенціями є: Митна конвенція про міжнародне перевезення вантажів із застосуванням книжки МДП (Конвенція МДП), Міжнародна конвенція про узгодження умов контролю вантажів на кордонах, Угода про міжнародні перевезення швидкопсувних харчових продуктів та про спеціальні транспортні засоби, призначені для цих перевезень, Конвенція про митні пільги для туристів та ін.

Всесвітня митна організація регулює торговельні потоки через приєднання країн конвенцій. Запровадження єдиних стандартів у митній сфері відображено в наступних документах: Конвенція про створення Ради Митного Співробітництва, Конвенція про Гармонізовану систему опису та кодування товарів, Конвенція про тимчасове ввезення (Стамбульська Конвенція), міжнародна конвенція про спрощення і гармонізацію митних процедур (оновлена Кіотська Конвенція), Міжнародна Конвенція про взаємну адміністративну допомогу у відверненні, розслідуванні та припиненні порушень митного законодавства (Найробійська Конвенція), Конвенція про контейнери.

Світова організація торгівлі є основоположною щодо висунення вимог та зобов'язання їх дотримання для країн-членів. Такі вимоги стосуються,

передусім, правил застосування тарифних і нетарифних інструментів, митної оцінки товарів, правильності визначення походження товарів та ін.

Митна оцінка товарів, що переміщують через митний кордон країни, є важливою основою стратегії національної митної політики та невід'ємною складовою митної взаємодії країн, зважаючи на зростання обсягів міжкраїнних торговельних потоків. Сутність та методика визначення митної вартості товарів задекларовані Угодою про застосування статті VII ГАТТ «Оцінка товарів для митних цілей», підписаною в процесі Токійського раунду.

Визначення митної вартості товарів, які переміщують через митний кордон, є однією з найскладніших процедур у світовій митній практиці. Митну вартість товарів і методів її визначення заявляє (декларує) митному органу декларант під час переміщення товарів через митний кордон країни поданням декларації митної вартості. Митна вартість товарів, яку заявляє декларант, та відомості про її визначення, що він подав, мають базуватися на об'єктивних, документально підтверджених даних, що піддаються обчисленню.

Стаття VII ГАТТ містить рекомендації стосовно методів і правил визначення митної вартості товарів, що переміщуються; визначає створення інститутів, механізмів реалізації положень даної угоди й особливості врегулювання суперечок; встановлює особливий та диференційований режим для країн, що розвиваються, і допомогу в реалізації положень статті VII.

Міжнародна конвенція Про гармонізовану систему опису і кодування товарів набула чинності з 1 січня 1988 р. (Україна стала її Договірною стороною у 2002 р.). Дана конвенція є одним із найважливіших документів уніфікації торговельних і митних відносин між країнами й забезпечила єдину систему класифікації товарів.

У 1950 р. в Брюсселі була підписана Конвенція про створення товарної номенклатури для митних потреб, і вона отримала назву Брюссельська товарна номенклатура. Цю номенклатуру розробили західноєвропейські країни, і вона становила переважно товарну класифікацію, яка враховувала насамперед потреби економіки цих країн.

Конвенція про БТН давала змогу країнам, які її підписали, уніфікуючи великі товарні позиції, виділяти дрібні позиції (підпозиції), враховуючи інтереси національної економіки. В цілому число неуніфікованих товарних підпозицій у тарифах, побудованих за БТН, становило в різних країнах від 2 до 7 тис.

За час дії БТН цю номенклатуру кілька разів поліпшували і доповнювали, однак необхідно було створити нову товарну номенклатуру, яка б стала прийнятною для всіх країн. Створення нового класифікатора розпочала в 1973 р. у Брюсселі робоча група з представників із 59 країн і 20 міжнародних організацій. У 1983 р. Рада з митного співробітництва прийняла проект міжнародної конвенції, що отримала назву Гармонізована система опису і кодування товарів (ГС). Перехід на Гармонізовану систему розпочався фактично 1 січня 1988 р.

Структурно Гармонізована система побудована так, що поєднує жорстко уніфіковану класифікаційну схему; вона нараховує 94 групи, 33 підгрупи, 1241 позицію, 3553 підпозицій і 5019 субпозицій, має наскрізне цифрове кодування, в якому перші дві цифри означають групу товарів. Наступні дві цифри означають місце товару всередині групи (товарна позиція), і ще дві цифри символізують місце товару всередині товарної позиції (субпозиція).

Конвенція ГС містить зобов'язання розвинутих країн застосовувати шестизначний ступінь дроблення для митних і статистичних потреб, у той час, як країни, що розвиваються, можуть обмежити класифікаційну схему чотирьохзначним рівнем (група і товарна позиція).

Так, для зміни національної системи кодування товарів відповідно до світових стандартів прийнято Закон України «Про Митний тариф України» від 5 квітня 2001 р. № 2371-III, що діє з 1 липня 2001 р. На базі ГС і Комбінованої номенклатури Європейського співтовариства (КНЄЕС) побудована Українська класифікація товарів зовнішньоекономічної діяльності (УКТ ЗЕД), в якій товари систематизовано у 21 розділ, 97 товарних груп, підгрупи, товарні позиції, субпозиції та підсубпозиції. У вантажній митній декларації товар

кодують десятизначним цифровим кодом відповідно до УКТ ЗЕД, у якому перші дві цифри означають товарну групу товару, перші чотири – його товарну позицію, перші шість – код товару згідно з ГС. Для класифікації товарів у різних товарних позиціях використовують такі критерії: матеріали, з яких товари виготовлені; функції, що вони виконують; ступінь обробки цих товарів.

Для того, щоб присвоїти товаріві код відповідно до УКТ ЗЕД, необхідно класифікувати його, тобто знайти місце цього товару в товарній номенклатурі. УКТ ЗЕД має 5 рівнів класифікації. Перший рівень – розділи. Їх в УКТ ЗЕД – 21. На цьому рівні товари згруповані за галузями промисловості. Наприклад, у розділі I систематизовані живі тварини та продукція тваринництва, у II – продукти рослинного походження, у V – мінеральні продукти, у VII – пластмаси та вироби з них; каучук і гумові вироби. Отже, спочатку необхідно визначити, до якої галузі можна віднести товар. Порядковий номер розділу не використовують у цифровому коді, але він служить для зручності орієнтації в УКТ ЗЕД. Другий рівень – групи. Всього їх 97. У них товари зібрані згідно з: матеріалом, із якого вони виготовлені (наприклад, група 50 – шовк, 72 – чорні метали); функціями, що вони виконують (наприклад, група 91 – годинники та їхні частини, 92 – музичні інструменти); ступенем обробки (наприклад, група 10 охоплює “зернові культури” у необробленому вигляді, 11 – продукцію борошномельно-круп’яної промисловості, 19 – вироби зі зерна хлібних злаків, борошна, борошняні кондитерські вироби). Цьому рівневі відповідають цифрові позначення з двома знаками від 01 до 97. Вони і є першими двома цифрами у десятизначному коді товару. Третій рівень – товарні позиції. На цьому рівні товари деталізують за специфічнішими ознаками. Товарні позиції – це чотиризначні коди, перші два знаки в яких є номером групи. Четвертий рівень – субпозиція. На цьому рівні здійснюють подальшу деталізацію. Товарні субпозиції – це шестизначні коди, перших два знаки в яких є номером групи, а наступні два – номером позиції. П’ятий рівень – підсубпозиція. На цьому рівні вводять додаткові критерії товару.

Тобто, для класифікації товарів у різних товарних позиціях використовують такі критерії: матеріали, з яких товари виготовлені; функції, що вони виконують; ступінь обробки цих товарів. Деякі товари можуть бути частинами і додатками інших товарів, що також враховано в товарній номенклатурі.

Одним із найбільш уніфікованих документів (окрім угод СОТ) є так звана Кіотська конвенція – Міжнародна конвенція про спрощення і гармонізацію митних процедур, укладена у 1973 р. в Кіото з ініціативи економічно розвинених країн, перегляд якої відбувся у 1999 р. в редакції Брюсельського протоколу. Першопочатковою метою укладення згаданої конвенції було визначено сприяння уніфікації митних процедур та, відповідно, спрощення процедур проходження митного контролю й оформлення, зберігаючи при цьому регулююче призначення митних органів для збереження пріоритетів національної економічної політики.

Структурно Конвенція сформована з наступних глав: Загальні положення; Визначення понять; Митне оформлення та інші митні формальності; Мито і податки; Гарантії, митний контроль; Застосування інформаційних технологій; Відносини між митною службою та третіми особами; Інформація, рішення і приписи митної служби; Оскарження з митних питань. Зрозуміло, що призначення конвенції має обмежену реалізацію фіскальних засад митних органів, а увагу акцентовано на запровадженні основних принципів митного регулювання, що є не примусовим, а рекомендаційним у контексті наближення ініціатив митних органів та розвитку міжнародного митного співробітництва.

Наближення країн у розробленні схожих схем митного контролю, вироблення єдиних правил митного оформлення та спрощення митних процедур забезпечує зростання міжнародної торгівлі і прискорення товарообігу. Якщо СОТ установлює єдині правила для застосування тарифних та нетарифних заходів регулювання міжнародної торгівлі, то Всесвітня митна організація розробила рекомендації щодо безпосередньо процедур переміщення товарів через митний кордон.

Складовими митних процедур є оформлення, сплата митних платежів, проходження митного контролю, тож основні положення Кіотської конвенції стосуються їхнього спрощення, гармонізації, інституційного та інформаційного забезпечення.

Застосування митних формальностей необхідне при переміщенні товарів через митний кордон і забезпечення норм митного права й охоплює зобов'язання особи, котра переміщує товар (подання необхідних документів, сплата податків та ін.), та зобов'язання митних органів (створення пунктів пропуску, встановлення годин роботи, огляд товарів, перевірка заявлених у декларації відомостей, визначення та збір митних платежів, випуск товарів у певний митний режим). Глава 3 Кіотської конвенції містить рекомендації з 11 частин із наступних питань.

Відповідно до «*Частини 1. Організація митних постів*» стандарти Конвенції вимагають утворення митних постів із урахуванням кількісних та структурних змін у торгівлі; лише після його утворення митні органи вживають адміністративних заходів для забезпечення його діяльності. Залежно від місця розташування, а відповідно інтенсивності та структури товарних потоків, митні пости можуть працювати у цілодобовому режимі з виконанням усіх митних процедур або у спрощеному режимі, коли окремі митні процедури можуть здійснювати на митницях вищого рівня (наприклад, в Україні окремі митні пости не повертають при виїзді з України коштів, сплачених при в'їзді на територію країни при митному режимі «транзит»). Так, в Україні згідно зі законодавством зони митного контролю встановлюють:

- у пунктах пропуску: автомобільних – на смугах легкового і вантажного автотранспорту, в залах митного огляду та інших приміщеннях; залізничних; авіаційних – у залах митного огляду, на стоянках і в літаках; морських та річкових – у залах митного огляду, на судах під час їх контролю, на контейнерних терміналах та в інших місцях, визначених у портах для оформлення вантажів і пасажирів;
- в службових приміщеннях митниці;

- на митних ліцензійних складах;
- у магазинах безмитної торгівлі;
- на митних терміналах, автопортах тощо;
- на територіях та в приміщеннях підприємств, що зберігають товари та інші предмети під митним контролем.

У випадку налагодженої митної співпраці країн у митних пунктах, розташованих на кордоні, можна проводити спільний митний контроль як одночасну процедуру, коли експорт із однієї країни оформляють як імпорт в іншу. Так, статтею 47 Митного кодексу України передбачено проведення такого контролю на підставі міжнародних договорів.

У вітчизняній практиці застосовували наступні види спільного митного контролю: на українсько-молдавському, українсько-польському, українсько-білоруському, українсько-російському, українсько-словацькому кордонах. Більшість із цих видів не виправдали себе, оскільки не забезпечили належну ефективність митного контролю, не дали відчутних результатів у спрощенні діяльності митних органів обох країн та зменшенні навантаження на працівників пунктів пропуску. Наприклад, Законом України від 11. 09. 1998 р. № 106-XIV було ратифіковано Угоду між Урядом України та Урядом Республіки Молдова про організацію спільного контролю в пунктах пропуску через українсько-молдовський державний кордон для скорочення часу митного контролю та підвищення якості роботи митних органів.

Під спільним контролем передбачали здійснення прикордонного, митного та інших видів контролю в пунктах пропуску контрольними органами сторін спільно на територію України або Республіки Молдова без розриву в часі між їхніми діями, до його закінчення.

Були встановлені наступні пункти пропуску для спільного контролю: Зелена–Медвеже; Кельменці–Ларга; Россошани–Брічень; Кучурган–Первомайськ; Маяки–Паланка–Удобне; Рені–Джурджулешть.

Прикордонний, митний та інші види контролю країни виїзду здійснюють контрольні органи перед прикордонним, митним й іншими видами контролю

країни в'їзду. Правила країни виїзду, пов'язані зі здійсненням контролю, втрачають чинність із моменту оголошення про закінчення прикордонного, митного та інших видів контролю. Повторний контроль із боку контрольних органів країни виїзду можливий при отриманні згоди контрольних органів країни в'їзду.

У зв'язку з невиконанням сторонами правових та технічних вимог згаданої Угоди спільний контроль було припинено. У 2009 р., зважаючи на вступ України до СОТ і зміни умов торгівлі з Молдовою як членом СОТ було прийнято рішення про відновлення типологічних схем спільного митного контролю на наступних автомобільних пунктах пропуску: Рені (Україна)–Джурджулешть (Молдова); Кельменці–Ларга; Россошани–Брічень та у пункті пропуску Зелена–Медвеже.

У визначених пунктах прикордонно-митний контроль транспортних засобів, котрі прямують із України, здійснюватимуть на молдавській території. Транспорт, що прямує до України, проходитиме контроль на українській території. Заплановано відновлення спільного контролю у пунктах Мамалига (Україна)–Крива (Молдова).

Частина 2. Права та обов'язки декларанта. При поданні документів, необхідних для переміщення товарів через митний кордон країни, митні органи мають володіти інформацією, хто є відповідальним за виконання обов'язків перед митною службою: власник або третя сторона, у т. ч. митні брокери, агенти і перевізники, тобто декларант. У Кіотській конвенції національному законодавству відведено виняткове право у визначенні, хто і за яких умов може виступати декларантом.

Частина 3. Митна декларація. У даному випадку передбачено переведення товарів у певний митний режим і їхнє заявлення митному органу з поданням необхідної інформації. При цьому можна застосовувати документи, передбачені міжнародними угодами:

а) для формальностей до подання декларації, яка введена в спеціальний додаток А.1 Конвенції, для тимчасового зберігання, введеною у спеціальний

додаток А.2, для складів, уведених у додаток J.4; в Конвенції про полегшення міжнародного морського судноплавства містяться форми FAL 1,2,3 відповідно для генеральної декларації, вантажної і декларації для корабельних складів. Для України вона набула чинності у 1993 р.

б) вантажна і генеральна декларації в міжнародних повітряних перевезеннях передбачені Конвенцією про міжнародну цивільну авіацію (1944р.) (додаток 9 до неї), проте на практиці найчастіше використовують вантажний маніфест. До цієї Конвенції Україна приєдналась у 1992 р. Генеральна декларація – документ, форму якого визначено Міжнародними стандартами та рекомендованою практикою «Спрощення формальностей» до Конвенції про міжнародну цивільну авіацію; містить відомості про власника повітряного судна або про виконання рейсу, а також реєстраційний номер повітряного судна чи його військовий знак, номер і дату виконання рейсу, назви аеропортів відправлення, проміжних посадок, призначення, час прибуття тощо. Вантажний маніфест (Cargo Manifest) є документом, що охоплює перелік вантажних відправлень усього вантажу та пошти, які перевозять на повітряному судні за відповідним маршрутом. Цей документ призначений для додаткового інформування митних органів про ввезення і/або вивезення вантажу, а також для отримання статистичної і комерційної інформації про перевезені вантажі. У вантажний маніфест при оформленні обов'язково мають бути внесені зведення про весь перевезений вантаж [290].

в) при тимчасовому ввезенні, декларація може бути замінена формами АТА або CPD Carnet згідно з Конвенцією про тимчасове ввезення (Стамбульська конвенція, 1990р.). Україна приєдналася до даної Конвенції у 2004 р., а з 01. 03. 2008 р. запровадила на своїй території обіг карнетів АТА.

Карнет АТА (Admission Temporaire-Temporary Admission) – це єдиний міжнародний митний документ, що дає право на звільнення від сплати митних платежів тимчасово ввезених товарів протягом одного року на території країн, що приєдналися до міжнародної системи АТА. Його приймають митні органи

країн-учасниць замість національних митних документів. В Україні АТА видає Торгово-промислова палата.

Щодо тимчасового ввезення некомерційних товарів, то їхній перелік було розширено для застосування АТА і запроваджено книжки CPD Carnet для тимчасового ввезення транспортних засобів.

Застосування цих документів не є обов'язковим, тобто декларант сам визначає доцільність їхнього застосування чи проходження процедури митного оформлення з національними правилами країн.

г) для міжнародного транзиту як декларація може бути використана форма TIR Carnet згідно з Митною конвенцією про міжнародне перевезення вантажів із застосуванням книжки МДП.

Книжка МДП (TIR Carnet) є міжнародним митним документом, що дозволяє перевозити товари в опломбованих кузовах автомобілів або контейнерах без проміжного митного контролю у країну призначення.

Основними принципами, на яких побудована Конвенція МДП, є: надійність транспортних засобів або контейнерів; наявність міжнародних гарантій; визнання книжки МДП (видають у країні відправлення); взаємне визнання заходів митного контролю. В окремих випадках декларант замість декларації може подавати митному органу тимчасову або неповну декларацію.

Частина 4. Подання та реєстрація митної декларації. Якщо митні процедури здійснює більше ніж один митний пост, то за вибором декларанта визначають того, хто здійснюватиме митні формальності стосовно товару, що переміщують. Митну декларацію можна подавати як у паперовій, так і в електронній формі. Особливості, час та момент подання декларації встановлені національним законодавством.

Частина 5. Зміни або відкликання митної декларації. Таке можливе за умови, що митний орган ще не розпочав перевірку декларації або огляд товарів, або ж за наявності обґрунтованих документів.

Частина 6. Перевірка митної декларації.

Частина 7. Спеціальні процедури для уповноважених осіб. Положення даної частини особливо важливі при впровадженні системи управління ризиками, що передбачає добір імпортерів/експортерів, які дотримуються митного законодавства, створюючи тим низькі ризики при митному контролі та оформленні. Митні процедури для таких суб'єктів ЗЕД спрощені, а їх згідно з Кіотською конвенцією називають «уповноваженими особами».

Завершальними частинами третьої глави Кіотської конвенції є:

Частина 8. Огляд товарів та відбір зразків.

Частина 9. Помилки.

Частина 10. Випуск товарів.

Частина 11. Відмова або знищення товарів.

Глава 4 Конвенції «*Мито та податки*» розкриває основні процеси і процедури, що стосуються оцінки, стягнення, сплати й повернення митних платежів. Разом із тим, її положення – рекомендаційні, адже механізми визначення та стягнення мита й інших податків і зборів є тільки в компетенції національних органів. Аналогічні міркування відображені й у Главі 5 «*Гарантії*».

Найважливішим напрямком діяльності митних органів є митний контроль для забезпечення дотримання митного законодавства, юридичних і правових норм при переміщенні товарів, предметів, громадян через митний кордон. Основними методами контролю, рекомендованими ВМО, є наступні:

- документальна перевірка;
- огляд товарів і транспортних засобів. Можливі два рівні огляду: 1) загальний огляд контейнерів та упаковок, перевірка пломбування, відповідність кількості й опису товарів; 2) перевірка даних вантажної митної декларації, тобто заявлена митна вартість, країна походження, класифікація товарів, ставка мита і т. п.;
- ідентифікація товару;
- митний контроль фізичних осіб.

Процедуру проходження митного контролю на кордоні країни традиційно сприймають як громіздку за часом та розумінням ресурсного забезпечення і документального оформлення. Саме тому з ініціативи ЄС у її країнах-членах й асоційованих членах реалізують програму «Електронна митниця», суть якої проявляється у впровадженні електронної форми декларування та митного оформлення. У європейських країнах формується так зване «електронне митне середовище» – шляхом упровадження електронних систем контролю за імпортом та експортом товарів, функціонування Митного інформаційного порталу ЄС. Формування єдиного інформаційного простору необхідне для ефективності та дієвості системи митної взаємодії країн.

Застосування інформаційних технологій стає суттєвим чинником підвищення ефективності митних процедур. У Главі 7 Кіотської конвенції «Застосування інформаційних технологій» зазначено, що їх застосування змінило заходи, за допомогою яких митні органи здійснюють свої функції з контролю та справлення податків. Нині запроваджена у більшості країн система подання декларацій у електронній формі та їх опрацювання дає змогу:

- збільшити продуктивність роботи як митних органів, так і суб'єктів ЗЕД;
- зменшити витрати митних органів шляхом: прискореного випуску товарів; своєчасного отримання точної інформації; використання кращих можливостей правозастосування; скоротити скупчення людей у приміщеннях митниці;
- ефективно проводити митне оформлення ще до прибуття товару на митницю.

До основних правил і процедур, на які найбільше впливатиме введення інформаційних технологій, пропонуємо віднести:

- інвентарний контроль вантажів;
- опрацювання митної декларації;
- повідомлення про випуск товарів;
- правозастосування з боку митних органів;

- попереднє оформлення пасажирів;
- облік доходів;
- статистичні дані про зовнішню торгівлю;
- інформаційні системи управління (АСУ);
- автоматизація управління.

Розроблення ІТ або адаптація до національних умов уже наявних – завдання номер один для митних органів, а наступним важливим фактором є захист системи від можливих ризиків (перелік яких є далеко не вичерпним):

а) випадковими: порушення зв'язку, пошкодження апаратних засобів, модифікація програмного забезпечення, несправність апаратних засобів / програмного забезпечення, природні чинники;

б) умисними: видалення програми або даних, модифікація програм або даних, доступ до даних без дозволу, пошкодження апаратних засобів.

Під час переміщення суб'єктом ЗЕД товарів через митний кордон у взаєминах із митною службою задіяні треті особи, якими згідно з главою 8 Кіотської конвенції «Відносини між митною службою і третіми особами» можуть бути: митні агенти та брокери, експедитори, модальні й мультимодальні перевізники і служби доставки.

У процесі діяльності митні органи зобов'язані керуватися стандартами Глави 9 «Інформація, рішення і вказівки митної служби», тобто здійснювати високоякісне інформаційне забезпечення всіх зацікавлених осіб, котрі співпрацюють із митними органами, в т. ч. третіх осіб. У випадку виникнення спірних питань суб'єкти ЗЕД мають право оскаржувати рішення митних рангів, керуючись Главою 10 Кіотської конвенції «Оскарження з митних питань» і національним законодавством.

Таким чином, розроблення й упровадження єдиних стандартів і правил для переміщення товарів та предметів через митний кордон, а також конвергенція напрямків та механізмів діяльності митних органів є складовою стратегії митної взаємодії країн для уникнення основних загроз у митній сфері та зменшення ризиків, що виникають при цьому.

Філософія ризику полягає в його ідентифікації та оцінюванні ризикового митного середовища. Особливістю визначення ризику і його мінімізації у митній сфері є значні обсяги об'єктів ризику, зокрема пасажиро- та товаропотоків, розширення митного співробітництва країн. Тому управління ризиком у митній справі – це багатостадійний процес, який має на меті мінімізувати ризикові ситуації та зменшити їх вплив на виконання основних завдань у процесі реалізації митної справи. Залежно від компетенції та функціонального призначення можуть бути такі рівні управління ризику: центральний, регіональний, локальний. Управління ризиками виконує функцію вирішення суперечностей між ефективним контролем, спрощенням митних процедур та полегшенням міжнародної торгівлі (рис. 2.10).

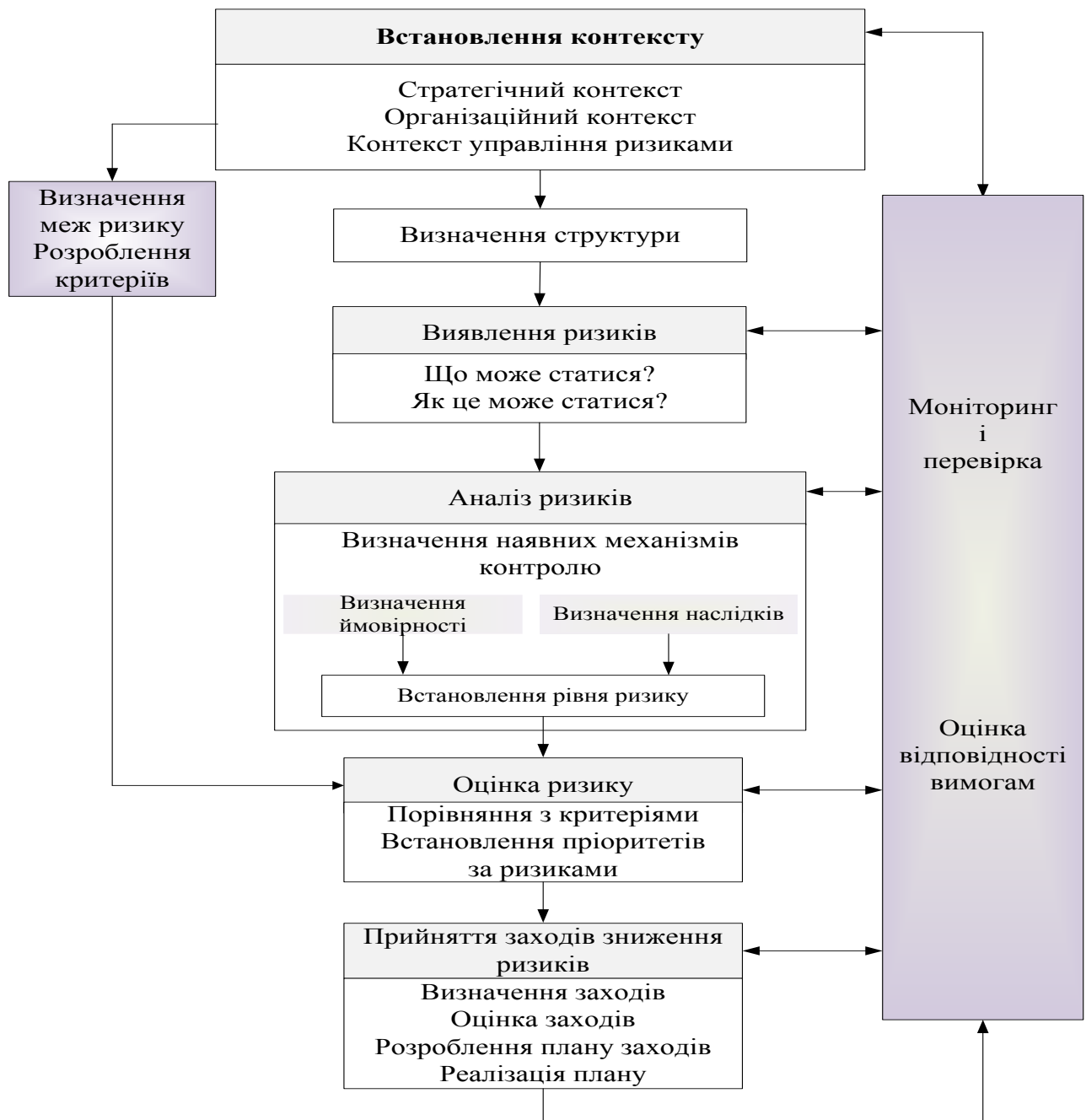

Джерело: Складено автором

Рис. 2.10. Матриця контролю / полегшення торгівлі.

Процес управління ризиками відображений на рис. 2.11. Він охоплює наступні етапи:

1) визначення структури аналізу ризиків, сфери ризиків та критеріїв оцінки. Приймають рішення про те, чи буде управління оперативним, тактичним або ж стратегічним;

Джерело: Розроблено автором

Рис. 2.11. Схема управління ризиками в митних органах.

2) визначення ризиків. Потребує опису процесу митного контролю: учасників, слабких і сильних сторін процесу, місця і часу ризиків, факторів, що вплинуть на збільшення ризику, причин виникнення ризикових ситуацій;

3) аналіз ризиків: визначають наскільки ймовірно настання тієї чи іншої події, і які потенційні втрати при її настанні. Якщо рівень ризику визначений допустимим, то нема потреби у продовженні проведення будь-яких заходів;

4) оцінка ризику. Якщо ризики недопустимі, тоді визначають їх пріоритети;

5) вжиття заходів для мінімізації ризику;

6) моніторинг та перевірка системи управління, зважаючи на те, що ризики не є статичними, змінюються під впливом обставин.

Управління ризиками в митній сфері можна деталізувати залежно від структурних елементів митних процедур. Разом із тим, класифікувати ризики можна залежно від стадій переміщення товарів та громадян через митний кордон країни (рис. 2.12):

Джерело: Розроблено автором

Рис. 2.12. Стадії виникнення ризиків у процесі переміщення товарів та предметів через митний кордон.

– на стадії, що передує проходженню митного контролю та оформлення. Ризики у даному контексті безпосередньо впливають на діяльність суб'єктів ЗЕД, проте їх ступінь не залежить від дій суб'єктів. Йдеться про інституційні умови реалізації митної справи, тобто нормативно-правове забезпечення та діяльність основних інституцій, що регулюють переміщення товарів і предметів через митний кордон країни. Ця сфера ризиків є найуразливішою для суб'єктів ЗЕД, бо формується митне середовище, ступінь адекватності якого інтересам суб'єктів і визначатиме їхню подальшу поведінку при проходженні митного контролю та оформлення. Показове у практиці України – запровадження так званого «білого» списку, визначення переліку суб'єктів, для яких можуть бути запроваджені спрощені митні процедури, введення в дію механізму «єдиного вікна» і т. п. Але у даному випадку слід шукати спонукальні мотиви для таких нововведень, адже держава та її інституції мають основні повноваження щодо запровадження митних процедур, посилення і спрощення бюрократичних процедур для здійснення ЗЕД. Залежно від створених умов для ЗЕД суб'єкт ЗЕД як суб'єкт митних відносин може або дотримуватися встановлених умов переміщення товарів через митний кордон або ж порушити митні правила.

– на стадії проходження митного оформлення та контролю виникають ризики як для суб'єкта ЗЕД, так і для митних адміністрацій. Для митних адміністрацій – це ризик порушення митних правил і, відповідно, несплати або неповної сплати митних платежів, контрабанда товарів і т. д. Для суб'єкта ЗЕД основні ризики є похідними від ризиків на попередній стадії. Тому саме там і слід шукати причини вчинення правопорушень. Разом із тим, незнання особливостей митного оформлення та декларування, неознайомлення зі змінами у митному законодавстві збільшує ймовірність виникнення ризику для суб'єкта ЗЕД на другій стадії. Саме для зменшення ступеня ризику і впроваджено інститут митних посередників, брокерів, витоки діяльності яких сягають ще зародження інституту вільних портів і складів. Діяльність митних посередників регулюються національним законодавством кожної країни або об'єднання країн (наприклад, законодавством ЄС).

– ризики на стадії після переміщення товарів і предметів через митний кордон. Основним для митних адміністрацій методом зменшення цих ризиків є проведення пост-аудиту. Для суб'єктів ЗЕД основні ризики пов'язані також з перевіркою їхньої діяльності, що стосується переміщення товарів через митний кордон.

Найнебезпечніша перша стадія, адже формування умов діяльності визначають подальшу діяльність та її ефективність. Серед психологічних факторів одним із визначальних залишається мотиваційний, згідно з яким у структурі (в даному випадку на рівні держави, регіональних об'єднань) формується система спонукальної мотивації до дії або без дії. Незважаючи на розмаїття теорій мотивації (їх відомо близько 50, а основні дослідники – Дж. Аткинсон, А. Маслоу, Х. Хекхаузен, В. Асаєв, А. Леонтьєв та ін.), і роль мотивації є очевидною. В поведінці людини як суб'єкта економічної діяльності можна виділити два функціональних аспекти: спонукальний та регуляційний. Перший забезпечує активну поведінку або її сповільнення, другий – відповідає за розвиток поведінки. Разом із тим, основні мотиватори в процесі здійснення суб'єктом ЗЕД формуються під впливом внутрішніх чинників (пов'язаних із розумінням ситуації: принципи, інтереси, схильності та ін.) та зовнішніх (пов'язаних зі спонуканням до дії), останні з яких у поведінці виявляються дієвішими.

Інші фактори, що впливають на ступінь ризику, виявляються, на нашу думку, менш дієвими порівняно з психологічними, і мають опосередкований вплив: політичні, технічні, економічні.

Саме на першій стадії суб'єкти ЗЕД приймають рішення декларувати товар у повному обсязі й вартості, правильно кодувати товар за УКТ ЗЕД згідно з правилами, дотримуватись умов відповідно до митного режиму, а також формують подвійний пакет товаросупровідних документів та ін.

Відповідно на другій стадії проявляється економічний ефект від прийнятих рішень. І якщо у першому випадку митні органи не відчують впливу ризиків, то у другому – основні ризики визначають показники їх

діяльності. Проте національне законодавство адаптоване до міжнародних стандартів, за умови виникнення підозри у працівників митних органів стосовно виникнення ризикових ситуацій, володіють правом, наприклад, обирати на власний розсуд інший метод декларування митної вартості або ж вимагати додаткової інформації і документального підтвердження, здійснювати запити в інші державні органи щодо сумнівних питань.

На третій стадії митні органи мають змогу впевнитись у правильності прийнятих рішень або навпаки, а суб'єкти ЗЕД, обізнані з обов'язковістю пост-аудиту, змушені будуть змінити стратегію поведінки, обрану на першій стадії переміщення товарів через митний кордон. Проведення аудиту після проходження товаром митного оформлення охоплює: аудит імпортера/експортера, митної вартості, митних брокерів, перевізників, аудит вільних економічних зон та ін.

Пост-аудит – це фактично митний контроль після випуску товарів згідно зі заявленим митним режимом, що дає змогу з'ясувати ті особливості переміщення товарів, які були не враховані в процесі митного контролю: виявити заявлення недостовірних даних про код товару, порушення митного режиму, реалізація товарів іноземного виробництва, котрі не пройшли митного оформлення.

Пост-аудит є новим напрямком у адміністративній діяльності митних органів, але в останні роки набуває дедалі більшого визнання з огляду на наступні причини:

- 1) забезпечує поєднання контролю вантажів та контролю торгівлі;
- 2) є тривалим у часі, тобто протягом певного періоду (у більшості випадків – до 3 років) здійснює нагляд за експортно-імпортною діяльністю суб'єктів ЗЕД;
- 3) зменшує адміністративний тиск на суб'єктів ЗЕД, посилює нагляд за їхньою діяльністю;
- 4) дає змогу відстежувати маршрут товару, ввезеного на територію країни.

Серед різноманітних технологій порушення норм митного контролю заниження митної вартості при заповненні вантажної митної декларації є найпоширенішою. Саме в управлінні ризиками необхідно зосереджуватися на правильності внесених відомостей (рис. 2.13).

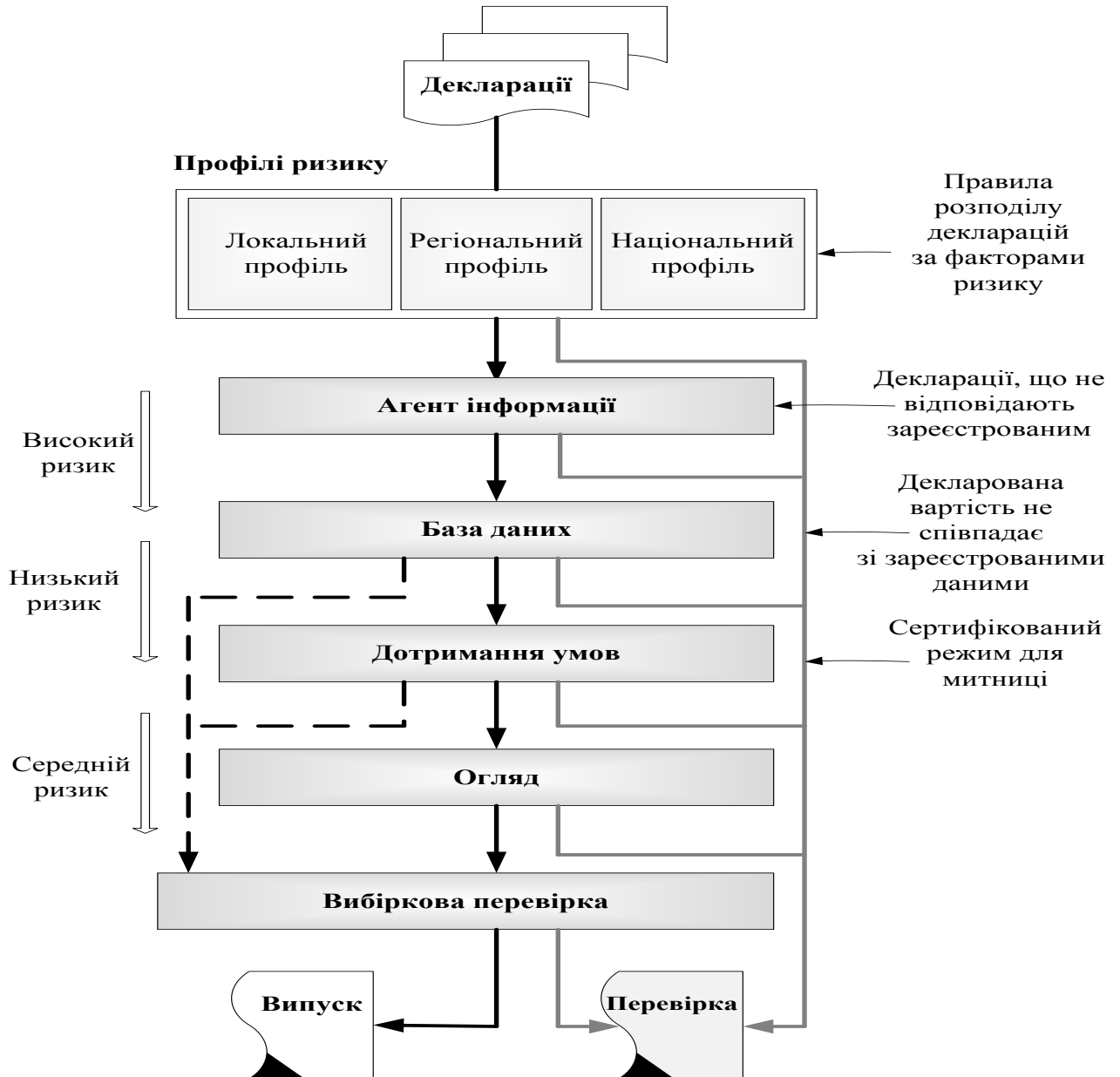

Рис. 2.13. Управління ризиками в процесі перевірки поданих декларацій.

У випадку, якщо суб'єкт зовнішньоекономічної діяльності перевозить через митний кордон країни товар, його митна вартість становить Q , але він вирішує, яку суму вартості x йому необхідно вказати при заповненні вантажної митної декларації. Дане рішення він змушений приймати в умовах

невизначеності, оскільки у разі $x \neq Q$ митні органи з деякою ймовірністю p можуть (її прирівнюють переважно до частки перевірених декларацій у відповідному регіоні) виявити факт відхилення. У такому разі дохід суб'єкта після сплати митних платежів та штрафу становитиме $(Q - F(x) - \Phi(Q - x))$, де $F(x)$ – податки з митної вартості x ; $\Phi(Q - x)$ – штраф при приховуванні митної вартості розміром $(Q - x)$. Якщо відхилення від сплати митних платежів не виявлено, то дохід у вигляді вартості, залишеної у розпорядженні суб'єкта, дорівнюватиме $(Q - F(x))$.

Далі припустимо, що поведінка суб'єкта задовольняє аксіому прийняття рішень в умовах невизначеності, а його функція корисності U залежить лише від залишеного доходу у вигляді приховування митної вартості.

Таким чином, «оптимальний» розмір вказаної у декларації митної вартості x^* визначатимемо за умови максимізації сподіваної корисності (математичне сподівання):

$$x^* = \max_{0 \leq x \leq Q} M(U), \quad (2.1)$$

$$\text{де } M(U) = (1 - p)U(Q - F(x)) + pU(Q - F(x) - \Phi(Q - x)). \quad (2.2)$$

Отже, маємо:

$$x^* = \max_{0 \leq x \leq Q} \{(1 - p)U(Q - F(x)) + pU(Q - F(x) - \Phi(Q - x))\}. \quad (2.3)$$

Для знаходження оптимальної стратегії необхідно розв'язати рівняння:

$$M'(U) = 0, \quad (2.4)$$

тобто матимемо:

$$-(1 - p)F'(x)U'(Q - F(x)) - p(F'(x) - \Phi'(Q - x))U'(Q - F(x) - \Phi(Q - x)) = 0. \quad (2.5)$$

Нехай r – ставка митного платежу ($r > 0$), k – величина штрафу ($k > 0$). З огляду на це, в разі пропорційного податку $F(x) = rx$ і пропорційних штрафів $\Phi(Q - x) = k(Q - x)$ співвідношення (2.5) набуде такого вигляду:

$$(1 - p)rU'(y) + p(k + r)U'(Z) = 0, \quad (2.6)$$

$$\text{де } y = y(x) = Q - rx, Z = Z(x) = Q - rx - k(Q - x).$$

Економічний зміст алгоритму полягає в тому, що за оптимального вибору розміру згаданої митної вартості зважені граничні корисності в обох можливих станах (приховані та виявлені факти відхилення від сплати митних платежів) будуть однаковими, тому будь-яке відхилення від цього вибору призводить до зменшення очікуваної корисності доходу. Якщо вибирають рівними $p\tau = r$ (очікуваний штраф за приховання одиниці вартості співпадає з податковою ставкою), то платник податків поводить себе абсолютно чесно в тому розумінні, що заявлена у його декларації митна вартість повністю збігається з реальною.

Рівняння (2.6) визначає оптимальний розмір заявленої митної вартості x^* як функцію параметрів Q, k, p, r .

До проблемних аспектів класифікації товарів належать: значна диференціація ставок мита на ідентичні та подібні товари; недосконала організаційна структура митниць та недостатнє кадрове забезпечення спеціалізованих підрозділів; невідповідність матеріальної і методологічної баз національних митних лабораторій сучасним світовим вимогам; неузгодженість їхніх окремих висновків із висновками органів стандартизації. У даному контексті актуальним є застосування інструментарію нейронних мереж. Наприклад, для добору суб'єктів ЗЕД – кандидатів для посиленних перевірок на вхід навчальної мережі подають послідовність векторів, компонентами яких є параметри цих суб'єктів. Нейронна мережа відбирає тих, які володіють такими самими характеристиками, що й навчальна вибірка. Алгоритм будують так, щоб він розбивав митні декларації, відповідно до проведених перевірок, на два класи: 1) дають очікувані обсяги надходження митних платежів; 2) очікувані надходження незначні. Митні декларації, відібрані мережею як потенційно продуктивні, далі аналізує експерт-аналітик, який і приймає остаточне рішення: варто здійснювати посилений контроль чи ні, і якщо варто, то на які питання слід насамперед звернути увагу. Такий піхід суттєво вплине на попередження виникнення ризиків у митній справі.

2.3. Методологічні засади оцінки митної доктрини країн у глобальному просторі

Незважаючи на динамічні темпи розвитку міжнародного співробітництва країн, зокрема у сфері торговельних відносин, формування достовірного інформаційного забезпечення міжнародної торгівлі під егідою міжнародних організацій, розроблення ними стандартів подання інформації і методологічного забезпечення оцінювання стану й розвитку зовнішньої, міжнародної та світової торгівлі, досі нема методологічних підходів до оцінювання митного середовища в країні.

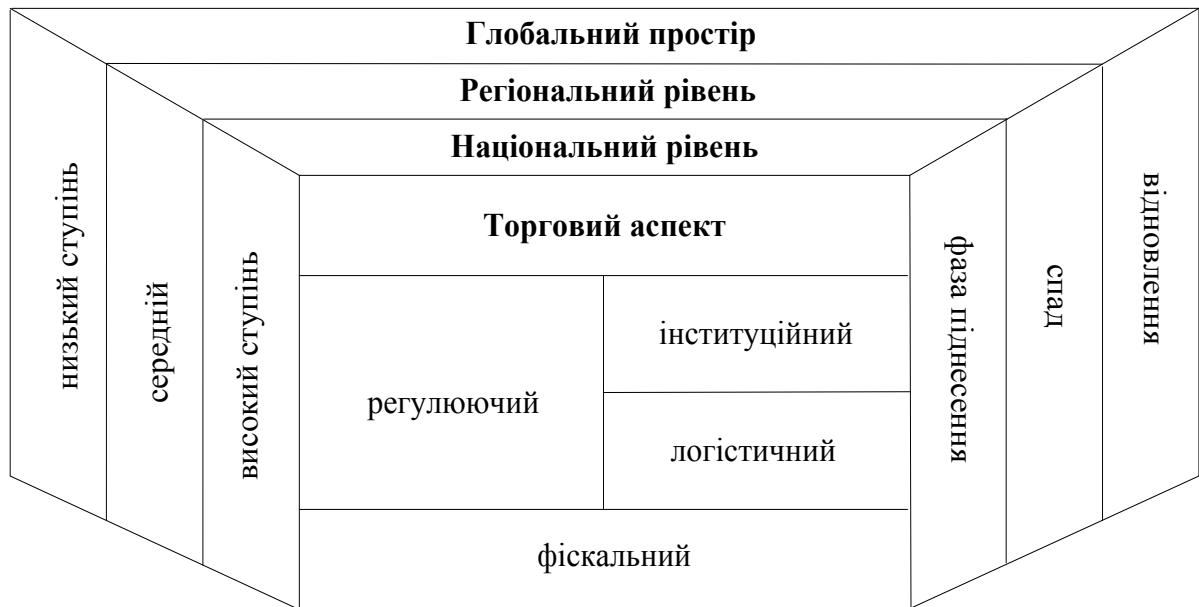
Митне середовище як факторна система формування митного клімату становить науковий інтерес стосовно виявлення основних чинників, що можуть впливати на зростання активності країни у митному просторі.

Оцінка активності країни в митному просторі дасть змогу розробити оптимальні стратегії її поведінки у глобальному просторі. Для такої оцінки в процесі дослідження мають бути вибрані ті характеристики, які найповніше відображають активність країни на всіх рівнях реалізації митної доктрини. Такий підхід обумовлений динамічністю процесів митної взаємодії країн в умовах глобалізації, необхідністю врахування національних особливостей побудови митної системи країни, адаптивність світових норм і стандартів до змінних параметрів соціально-економічного розвитку країн.

Нині, незважаючи на численні спроби вітчизняних і зарубіжних науковців, нема методологічного підходу до побудови інтегрального індексу митної взаємодії країн та визначення синтетичних характеристик. Наявні окремі методики розрахунку певних показників, що ми взяли для виведення інтегрального показника, без системного поєднання та компіляції не дають змоги окреслити ті макропараметри, які визначають значимість країни у глобальному митному просторі.

Щодо розмежування понять «митна активність» й «активність країни в митному просторі», то зазначимо наступне. Розглядаючи змістовне значення

слова «активність», під ним розуміємо діяльність у певних процесах і здатність до взаємодії. Митна активність суб'єктів відображає відносини, що склалися безпосередньо між ними у митній сфері, тобто при встановленні митних обмежень, митних формальностей, тоді як активність країни в митному просторі є значно ширшим поняттям, бо не лише характеризує відносини в митній сфері, а й відображає процеси, в інших сферах, наприклад, торговій, податковій, міграційній та ін.. Структурно основні аспекти активності країн в митному просторі пропонуємо розглядати в наступних аспектах: торговий, регулюючий (інституційний та логістичний), фіскальний, що проявляється на наступних рівнях митної доктрини: національному, регіональному та глобальному (рис. 2.14).

Джерело: Розроблено автором

Рис. 2.14. Концептуальна модель структури активності країни в митному просторі.

Перший рівень є базовим, бо відображає безпосередньо ті умови, які першочергово визначають активність країни в просторі. Дослідження дає змогу зі збереженням принципу ієрархічності виявити глибинні причини недовісти або недостатньої дієвості реформ у торговій та митній сферах. Цей рівень відображає митний клімат у країні. Другий рівень свідчить про активність країн у діяльності регіональних торгових угод та ефективність такої участі.

Найвищий рівень – глобальний відображає ступінь залучення країн до глобальних економічних процесів.

Щодо розуміння рівнів активності, то ми погоджуємося з думкою В. Століна, який їх суть звів до наступного: «1) кожний із рівнів розвитку того чи іншого процесу або структури є необхідним для наступного; 2) кожний із рівнів має власну «природу», тобто формується суттєво відмінними зв'язками; 3) кожний із нижчих рівнів є умовою розвитку вищих; 4) вищі рівні управляють нижчими; 5) іманентний розвиток кожного рівня не припиняється з розвитком вищого» [388].

Щодо циклічності активності країн, то вона не є постійною як у часовому вимірі, просторовому, так і за ступенем активності. Незважаючи на дискусійність і багатоаспектність циклічності економічних процесів, пропонуємо лише три фази активності країн: піднесення, спаду, відновлення з наступних причин. По-перше, активність у межах простору не має так званого «пікового» значення, досі нема досліджень щодо числового виміру активності. По-друге, взаємодія країн у митному просторі формується під впливом сукупності факторів, що стосуються різних сфер економічних відносин, тому недоцільно більше деталізувати фази активності. По-третє, активність у митному просторі є мобільним явищем, що миттєво реагує на зміну зовнішнього та внутрішнього факторів і здатна до швидкої трансформації, тому тривалість циклів різна для різних країн. На основі цих міркувань і було виділено три фази активності.

Як ми вже зазначили у розділі 1, в глобальному просторі задіяні всі без винятку країни, тому їх активність у митній сфері може бути: високою, середньою та низькою. Основні завдання оцінки активності країн полягають у наступному: формування системи синтетичних показників, що впливають на зміну активності країни у глобальному просторі; вибір та формування інформаційної бази для дослідження; відбір показників, ідентичних для всієї вибірки країн; здійснення оцінки; висновки та розроблення пропозицій.

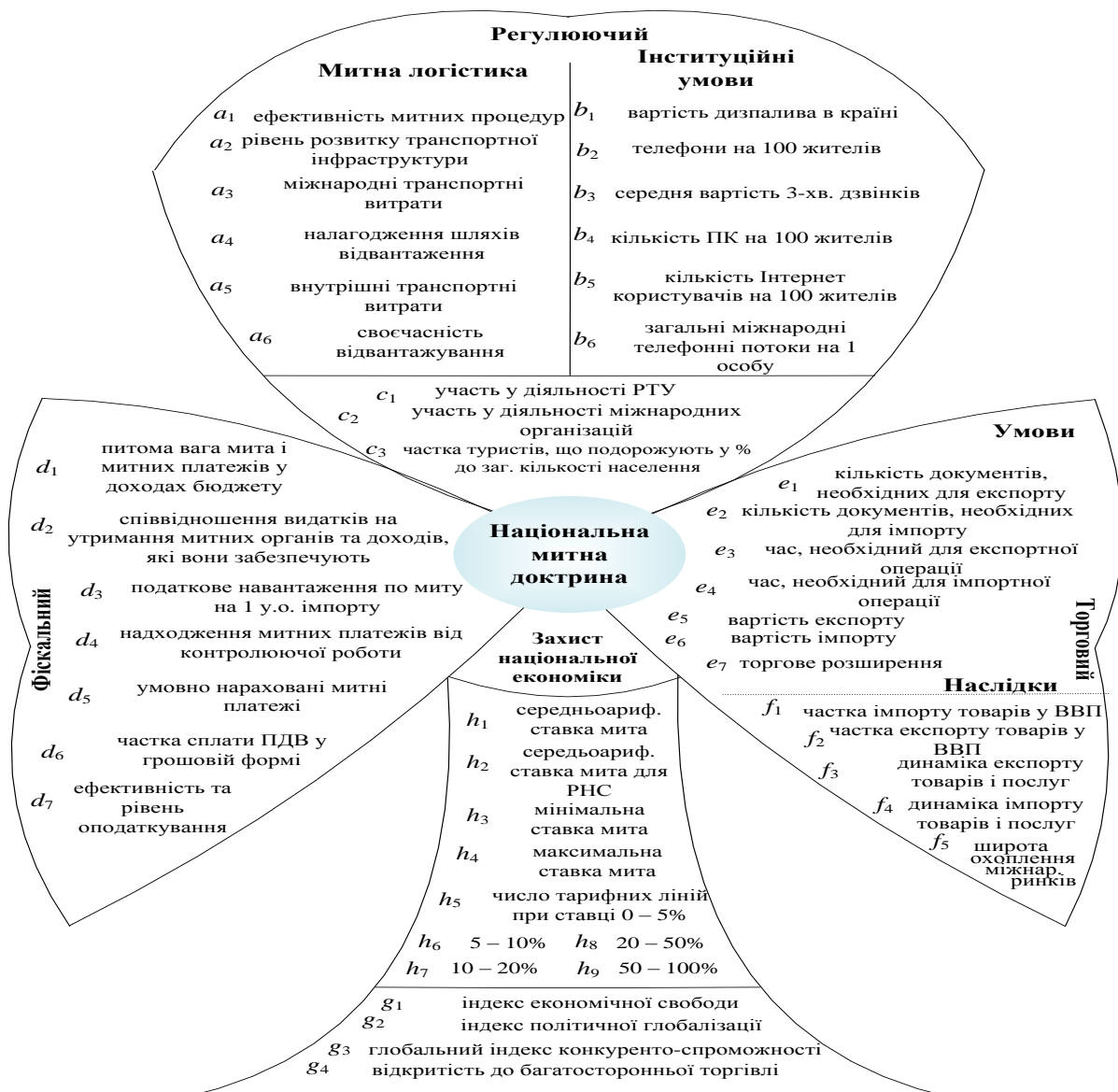
Разом з тим, активізація митної взаємодії країн потребує формування адекватного митного середовища, яке забезпечить як збереження національних інтересів, так і відповідне значиме позиціонування у просторі. Разом із тим, така оцінка митної доктрини глобального простору з позицій як охоплення країн, так і залучених факторів нашоухується на наступні проблеми. Перший (національний) рівень є базовим, бо відображає умови, а також передумови митної взаємодії країн. Такий підхід зберігає принцип ієрархії дослідження і дає змогу виявити глибинні причини недовісти або недостатньої дієвості реформ СОТ у сфері тарифного й нетарифного регулювання. Для нього характерні проблеми подання високоякісної статистичної інформації. Другий рівень розкриває регіональні аспекти митної взаємодії, тобто в межах регіональних об'єднань можуть формуватися власні методики розрахунку.

Стосовно найвищого рівня, то він ґрунтований на статистичних дослідженнях та методиках, що запропонували міжнародні організації та світові дослідницькі інституції. Певною мірою, щодо оцінки даного рівня є певний суб'єктивізм, бо наявні суттєві розходження в методиках, тим більше на основі експертних оцінок, а у більшості випадків не деталізовано, якими критеріями керуються експерти; стосовно окремих країн нема статистичної інформації через нерозвиненість у них належного інституту статистики.

Оскільки для визначення активності країн у митному просторі необхідна системна (впродовж років і практично для всіх країн) статистична база, оцінимо найнижчий рівень запропонованої моделі активності країн, а саме: сегменти формування та реалізації митної доктрини на національному рівні. Митний клімат, в якому реалізується національна доктрина, формується під впливом різних чинників. Це нове явище у науковій термінології, адже, зважаючи на нетривалу економічну самостійність України та позбавлення автономії у здійсненні власної митної політики в межах СРСР, не було потреби розробляти категоріально-понятійний апарат митної справи. Разом із тим, розширення країнами, а тим більше набуття членства у СОТ потребує не лише його трактування митного клімату, а і його державних (регіональних, міжнародних)

інституцій із приводу реалізації відносин, обумовлених функціонуванням митної справи і спрямованих на реалізацію митних ініціатив у глобальному просторі. Тому, безперечно, митний клімат є середовищем реалізації митної справи.

На підтвердження такої позиції запропоновано показники, що найповніше відображають характеристики основних сегментів національної митної доктрини (рис. 2.15), тобто з позиції країни, але враховуючи запропоновані рівні її формування.

Джерело: Розроблено автором

Рис. 2.15. Параметричні характеристики сегментів формування та реалізації митної доктрини на національному рівні.

Створення ефективної митної доктрини не має бути самоціллю держави задля підтримання рейтингових позицій, а формуватися під впливом наступних факторів: об'єктивних (територіальне розташування країни, природні умови, що визначають зовнішню спеціалізацію, історичний досвід) та суб'єктивних (напрями діяльності державних інституцій у митній та зовнішньоторговельній справі). Митне середовище країни є регульованою системою організаційних структур, форм, методів та принципів управління, за допомогою якої здійснюють регулювання та вплив на зміну концепцій митної доктрини. Запропоновано основні принципи, що мають бути покладені в основу формування доктрини на національному рівні:

- 1) принцип використання порівняльних переваг;
- 2) мінімізація ризиків у митній справі;
- 3) принцип універсальності й адаптивності до змінних умов;
- 4) принцип лібералізації умов зовнішньої торгівлі;
- 5) принцип комплексності;
- 6) принцип інтегрованості;
- 7) принцип інформаційної відкритості.

Для оцінки впливу основних характеристик національної митної доктрини на добробут країни беремо один із показників, що визначає його рівень: а саме ВВП на одну особу. Безперечно, він не є єдиним мірилом економічного зростання та добробуту, але займає чільне місце у факторному впливі та певною мірою формує інші чинники. Тому прийmemo його за результатуєчий показник, а вплив митної доктрини на нього за основними факторами – за робочу гіпотезу. Окреслена робоча гіпотеза дасть змогу при її побудові виявити найсуттєвіші фактори впливу з усього масиву даних.

На ВВП на одну особу, безперечно, можуть впливати безліч факторів, і це оцінюють нерідко інтуїтивно. Проте, за словами І. Канта, «в кожній науці стільки істини, скільки в ній математики». Враховуючи те, що сьогодні всі, тенденції, як і ті, що відображають основні економічні процеси, є водночас складним, але і єдиними у своїй складності, численні спроби розглянути

глобальні економічні процеси як однорідні, що лінійно розвиваються, наштовхуються на внутрішні суперечності. Традиційний аналіз даних передбачає знання моделі, для якої відомі зв'язки між змінними, і які можна математично описати. У нашому випадку зв'язки не є апіорно відомими. Тому для з'ясування чинників, що формують митний клімат країн, впливаючи на показник добробуту нації, скористаємося модулем Багатомірні адаптивні сплайни (MARSpline) який використовують у Data Mining, та програмою STATISTICA. Data Mining є класом аналітичного прикладного програмування, яке підтримує рішення, розшукуючи за прихованими взірцями інформацію в базі даних [375, с. 9].

Завдяки інструментальним засобам Data Mining можливим є одержання наступних типів інформації:

- класифікація – визначення характеристик окремих груп;
- кластеризація (групування) – ототожнення групи елементів, що використовують спільний параметр сигналу вхідних даних;
- упорядкування – ідентифікація зв'язків за періодами часу;
- прогнозування – оцінює майбутні значення [375, с. 11].

Застосування Data Mining у митній сфері має відігравати важливу роль, зважаючи на структуру й рівні митного простору, його різноманітність і нагромадження великого обсягу інформації, зростання управлінської та регулюючої функції митних установ у зовнішній торгівлі для попередження порушення митних правил і контрабанди товарів. До основних завдань, які успішно можна розв'язати за допомогою інструментів Data Mining у митному просторі, пропонуємо віднести: сегментація митного простору за різними значимими параметрами, щоби сформувати відповідну карту світу; аналіз митного ризику, який полягає в оцінюванні на основі нагромадженої інформації та виявлення профілів добросовісних і недобросовісних суб'єктів ЗЕД; створення профілів важливих у плані сплати митних платежів клієнтів; виявлення стереотипів порушення митних правил та контрабанди товарів, що дає змогу на 20–30% зменшити їх кількість; оцінка митної доктрини на різних

рівнях, визначення позиціювання країни у регіональному та глобальному просторах, виявлення схожих за митними параметрами груп товарів; профілізація митних установ, тобто виявлення основних характеристик митниць; верифікація показників митних органів щодо виявлених джерел додаткового нарахування митних платежів.

Процедура MARSpline дає змогу вивести функцію регресії зі зважених сум членів, що містять добутки базових функцій. Даний модуль є узагальненням методів, котрі Фрідман запропонував для вирішення регресійних засад та є непараметричною процедурою, в якій нема припущень про загальний вигляд функціональних зв'язків між залежними та незалежними змінними. Метод MARSpline дає змогу отримати змістовні моделі, з достатньо точними передбаченнями, навіть у випадку, коли зв'язок між предикторними і залежними змінними є немонотонним. Алгоритм у просторі всіх змінних здійснює пошук усіх вузлових точок і встановлює взаємозв'язки між змінними. Пошук базових функцій здійснюють доти, поки не буде максимізовано загальний критерій «підганання» найменших квадратів.

Завдання регресії у нашому випадку полягає у виявленні залежностей між залежною змінною (ВВП на одну особу) та незалежними (предикторними) змінними. Дослідження впливу вибраних факторів на ВВП на одну особу для 107 країн світу, які є членами СОТ, тобто мають наближені характеристики щодо митного регулювання товарних потоків, на основі даних табл. Додатку Ж дало змогу виокремити основні з них і визначити силу їх впливу (табл. 2.10).

Виявлені базові функції, значимі предикторні змінні, що використовують для їх побудови, а також статистика регресії наведені у табл. Додатку З. Таким чином, у результаті аналізу можемо зробити висновок, що зміни у тарифному і нетарифному регулюванні передусім імпортних товаропотоків (як і сам імпорт) не мають суттєвого впливу на зміну ВВП на одну особу, тому не беруть участі в побудові базових функцій.

Разом із тим, серед впливових факторів найзначимішими є: ефективність митного управління, відкритість країни до багатосторонньої торгівлі, розвиток

транспортної і телекомунікаційної інфраструктур. Відсутність серед значимих факторів середньоарифметичної ставки мита можна пояснити тим, що в процесі діяльності системи ГАТТ/СОТ тарифні позиції в країнах-членах є узгодженими, а рівень зв'язаних тарифів обумовлений при вступі країни до СОТ, тому цей інструмент нині дедалі більше втрачає вплив на зміну добробуту нації.

Таблиця 2.10

Фактори та сила їх впливу на показник ВВП на одну особу

Фактори	Сила впливу
Експорт товарів, млн. дол.	205455
Загальна податкова ставка (%)	25,9
Ефективність митного управління	5,3
Відкритість до багатосторонньої торгівлі	57,60–71,1
Широта охоплення міжнародних ринків	5,5
Розвиток транспортної і комунікаційної інфраструктури	1,7–4,4

Загальне рівняння моделі MARSpline можна подати так:

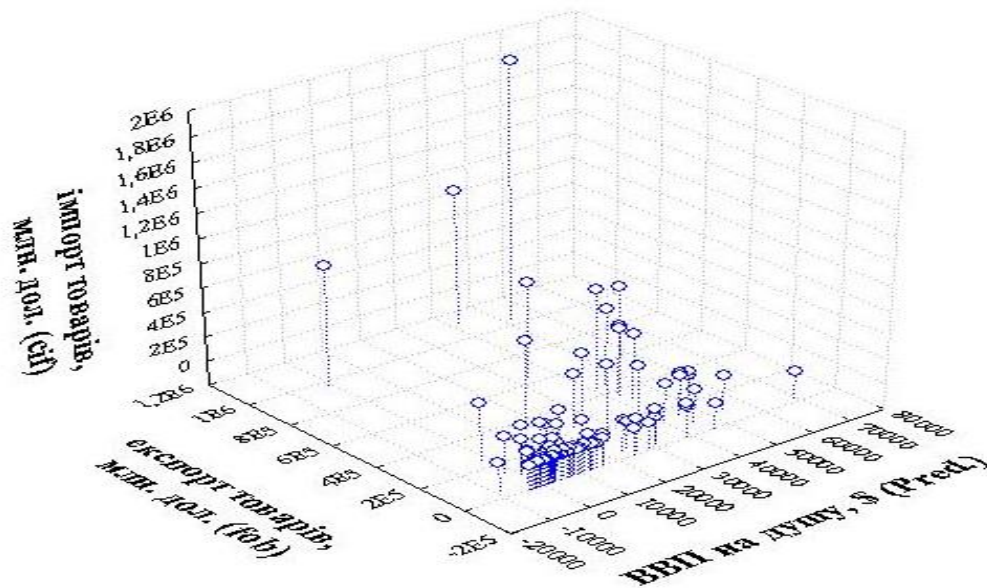
$$y = f(X) = \beta_0 + \sum_{m=1}^M \beta_m h_m(X) \quad (2.7)$$

Функція задана параметром β_0 і зваженою за допомогою β_m сумою кількох базових функцій $h_m(X)$.

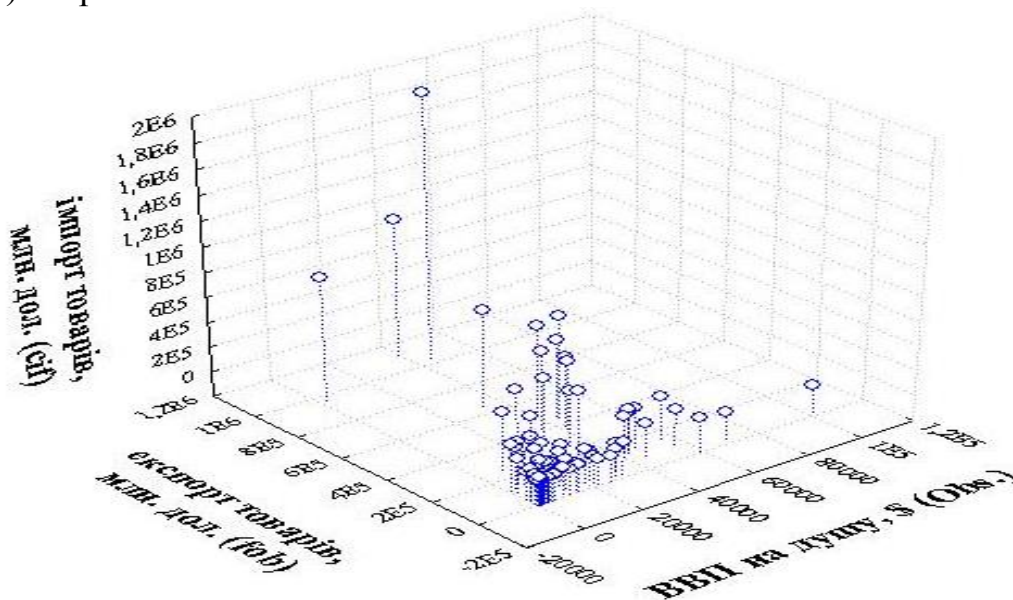
У нашому випадку рівняння мультифакторної регресії набере вигляду:

ВВП на одну особу, \$ = -2,77 + 1,13*max(0; індекс транспортної і комунікаційної інфраструктури - 1,7) + 1,47*max(0; 25,9 - загальна податкова ставка, %)+ 7,46*max(0; 205455 - експорт товарів, млн. дол. (fob)) - 1,97*max(0; індекс ефективності митного управління - 5,3) - 1,29*max(0; широта охоплення міжнародних ринків - 5,50) + 2,94* max(0; індекс транспортної і комунікаційної інфраструктури - 4,4) + 3,78* max(0; 57,6 - індекс відкритості до багатосторонньої торгівлі) + 3,68*max(0; індекс відкритості до багатосторонньої торгівлі - 68) - 4,63*max(0; індекс відкритості до багатосторонньої торгівлі - 71,1)

З'ясуємо залежності ВВП на одну особу від обраних факторів. Дослідження підтвердило, що у своїй сукупності експорт та імпорт не впливають на ВВП на одну особу як в обстеженні, так і в прогнозованій моделі (рис. 2.16), що свідчить про маніпулювання зміною експортно-імпортними товаропотоками і наявність політичного (в розумінні політики держави) ризику, тобто підтверджується те, що на зміну ВВП впливає лише чистий експорт, а не кількісні обсяги експорту та імпорту.

а) теоретичне

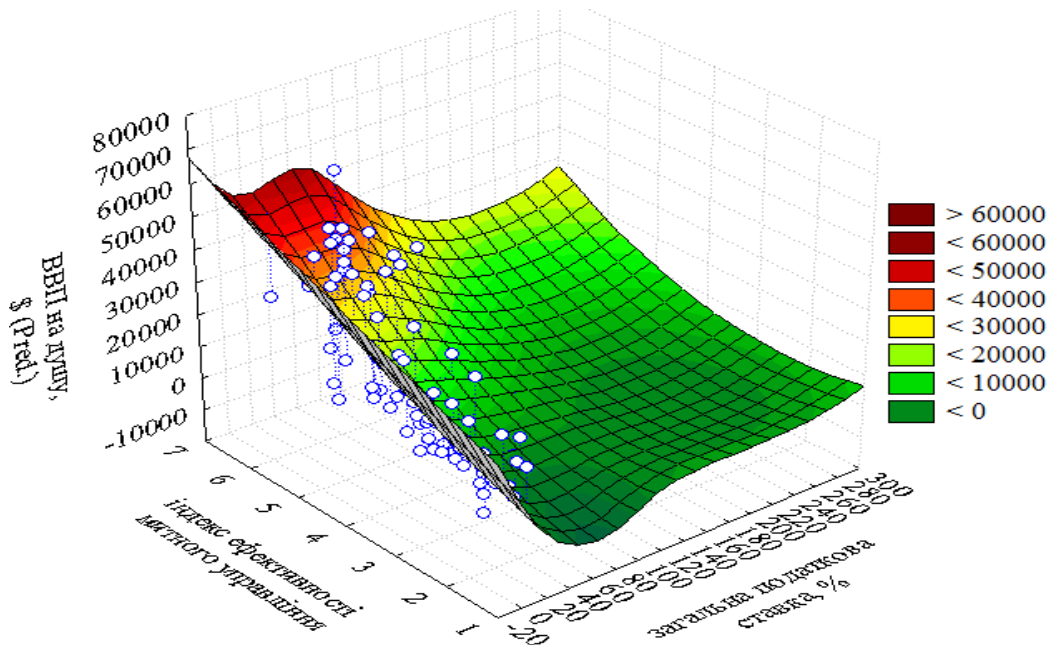

б) емпіричне

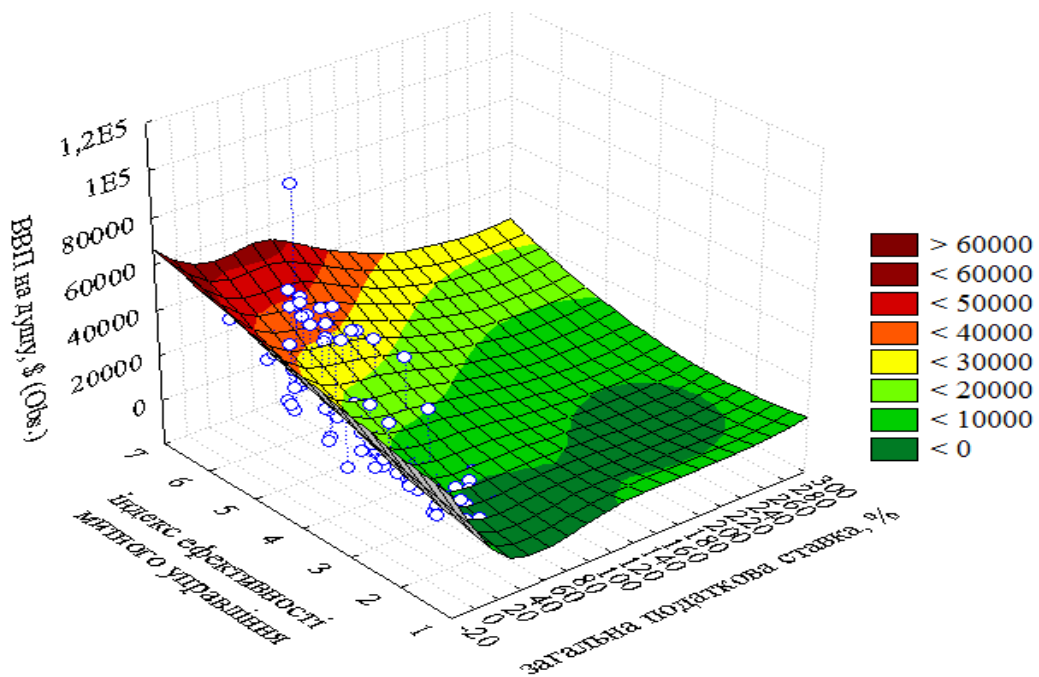
Рис. 2.16. Часткові залежності між ВВП на одну особу, експортом та імпортом товарів.

Застосування модуля MARSpline й отримане в результаті регресійне рівняння дало змогу визначити наступні значимі залежності:

➤ найсуттєвішого значення ВВП на одну особу досягають за максимальної ефективності митного управління та низького податкового тиску, що підтверджено як даними, так і теоретичною моделлю.

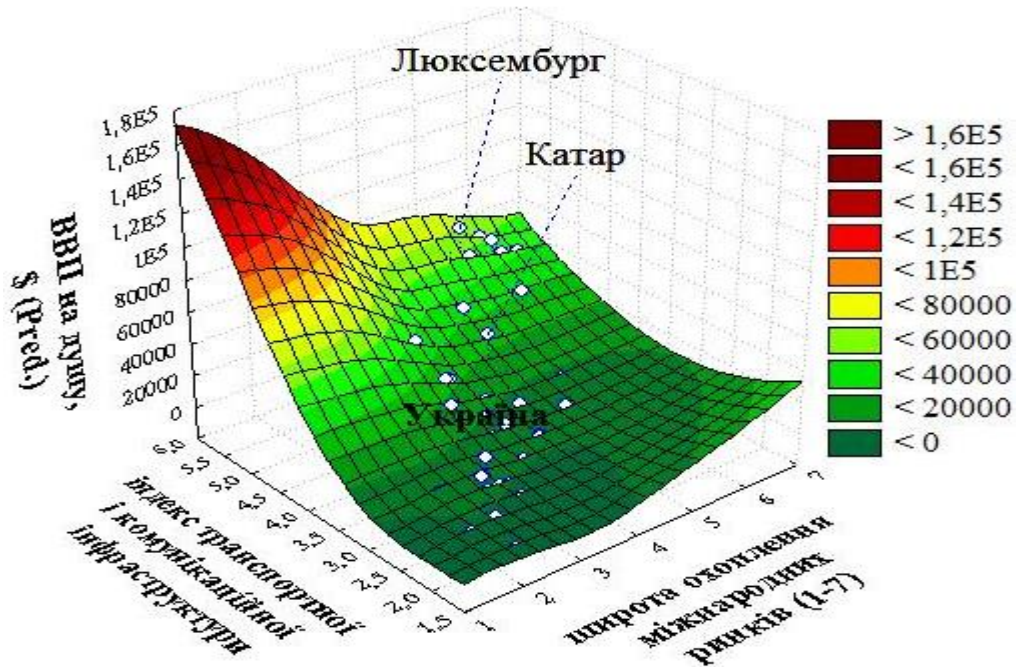
а) теоретичне

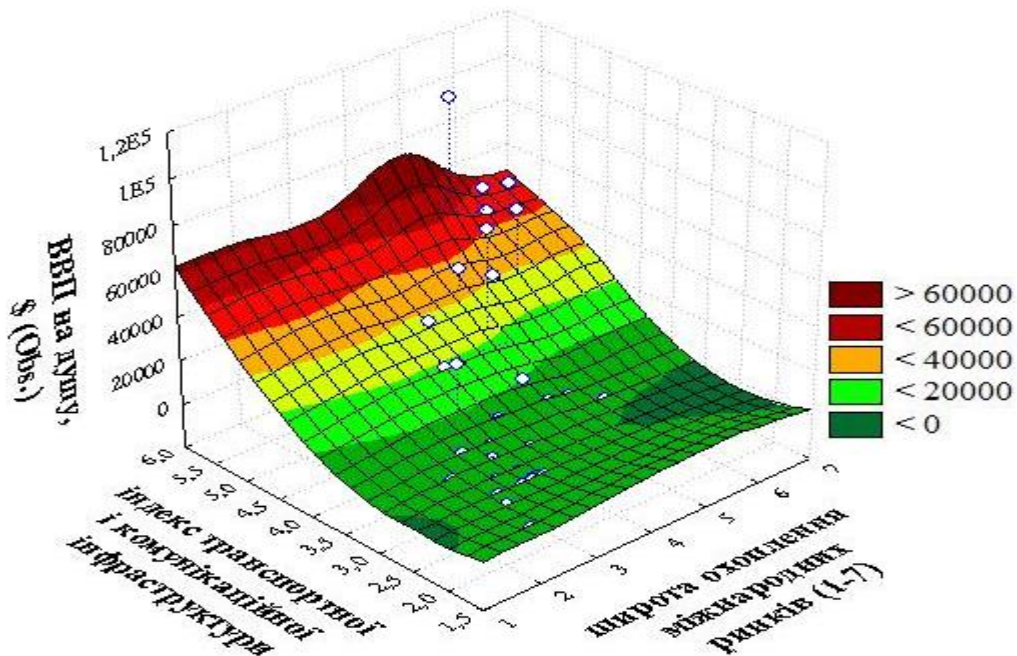
б) емпіричне

Рис. 2.17. Сплайнові регресійні поверхні (ВВП на одну особу, загальна податкова ставка, ефективність митного управління).

➤ ВВП на одну особу перебуває під впливом розвитку транспортної та телекомунікаційної інфраструктур. Практично всі країни відчувають цей вплив, що ще раз підтверджує необхідність розвитку митної, в т. ч. транспортної логістики для країни.

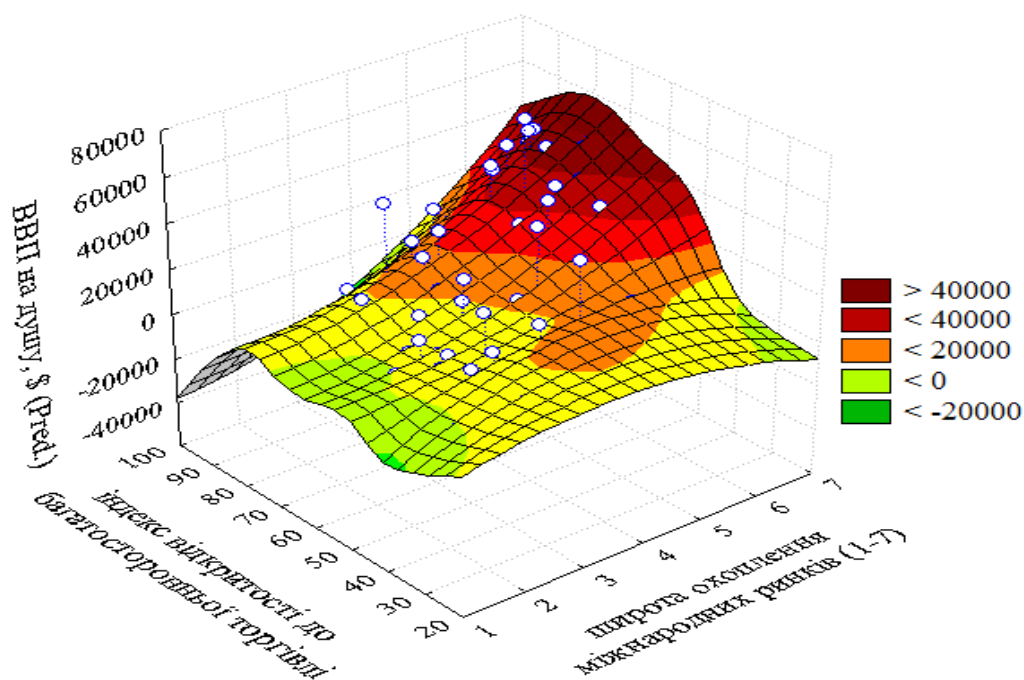
а) теоретичне

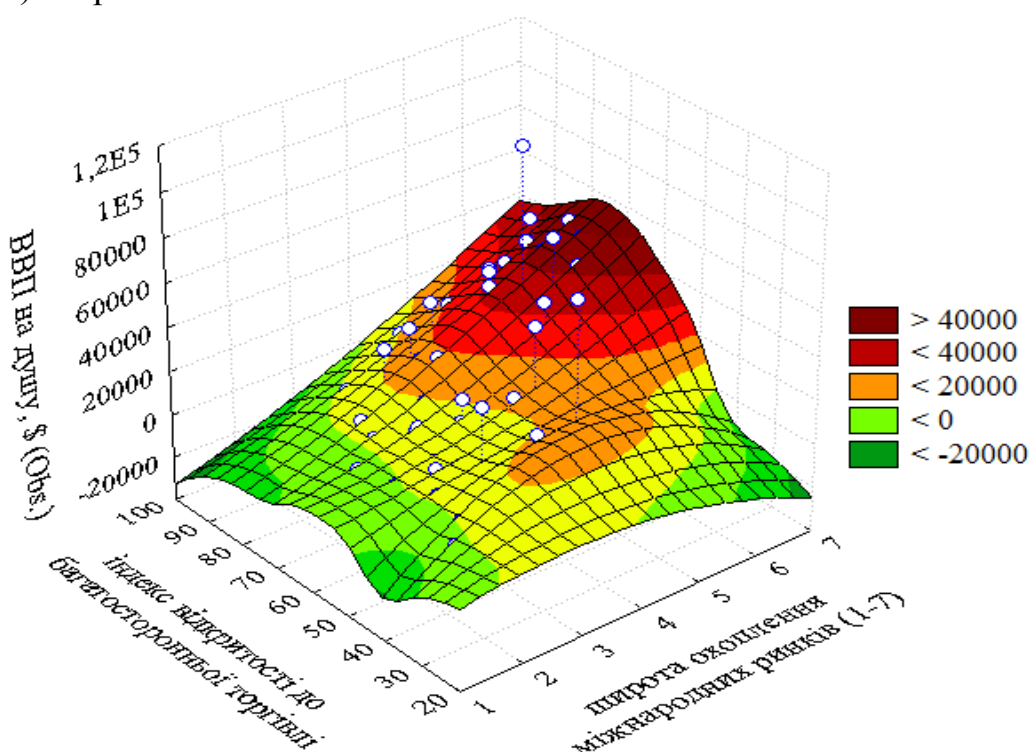
б) емпіричне

Рис. 2.18. Сплайнові регресійні поверхні (ВВП на одну особу, широта охоплення міжнародних ринків, розвиток транспортної і комунікаційної інфраструктур).

➤ найбільшого рівня ВВП на одну особу досягають при рівні відкритості економіки до багатосторонньої торгівлі (але не 100%) і максимальному позиціонуванні на міжнародних ринках.

а) теоретичне

б) емпіричне

Рис. 2.19. Сплайнові регресійні поверхні (ВВП на одну особу, широта охоплення міжнародних ринків, індекс відкритості до багатосторонньої торгівлі).

Практично в усіх розглянутих сплайнових регресійних поверхнях помітно множину країн, які через особливості розвитку не потрапляють на ці поверхні. Спільним для них усіх є не входження Люксембургу в поверхні як у теоретичній, так і в емпіричній залежностях. Оцінювання умов та причин невходження Люксембургу та інших країн має стати предметом подальших наукових досліджень. Разом із тим зазначимо: Люксембург – країна з помірним рівнем застосування тарифних і нетарифних інструментів (49,9% торгівлі охоплено дією нетарифних бар'єрів), сприятливими умовами для експортно-імпортних процедур, достатньо розвиненими умовами транспортної та комунікаційної інфраструктур, відкритістю до багатостороннього торговельного співробітництва, демонструючи найвищий рівень ВВП на одну особу. Другою країною, що яскраво виражено не потрапила у поле зору залежності, є Катар. Результати позиціонування країн за залежною змінною та предикторами підтверджують таку тенденцію (Додаток И).

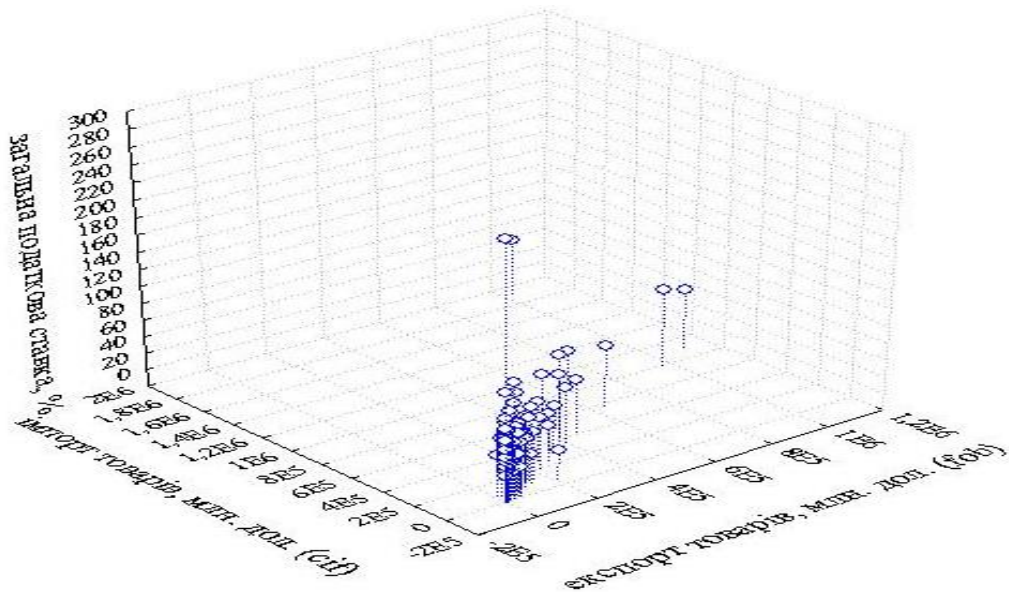

Рис. 2.20. Часткові сплайнові залежності (імпорт та експорт товарів, загальна податкова ставка).

Діаграма розсіювання показує, що нема чіткої залежності між експортом, імпортом і загальною податковою ставкою для більшості країн. Аналогічно як і між експортом товарів, загальною податковою ставкою та ставкою мита у РНС (рис. 2.21).

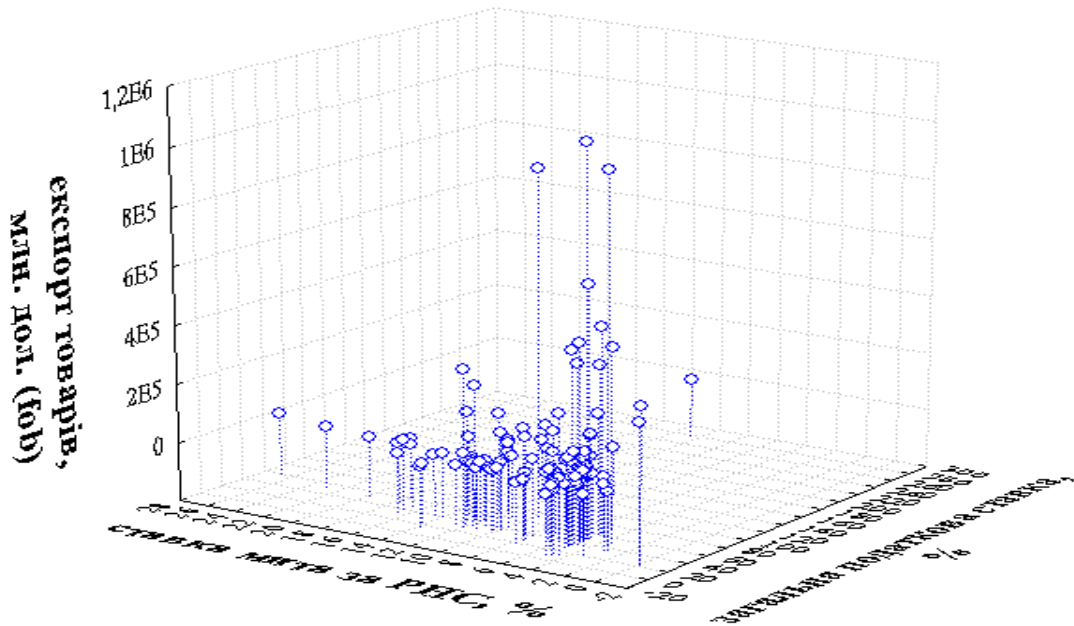

Рис. 2.21. Часткові сплайнові залежності (експорт товарів, загальна податкова ставка, ставка мита за РНС).

Найбільшого ефекту та результативності ефективності митного управління в країні досягають за високої широти охоплення міжнародних ринків (тобто, максимально можливого експортного потенціалу) та низької відкритості до багатосторонньої торгівлі, адже основні зусилля митних органів у процесі митного контролю та оформлення застосовують при імпорті товарів у країну, тому при зменшенні навантаження імпорتنих товаропотоків зменшується навантаження на митні органи. Своєю чергою, максимальної відкритості до торгівлі досягають за низького митного управління та низької широти охоплення ринків, тобто за відсутності належного митного контролю з боку державних інституцій і незначного продажу екпортуючих компаній на зовнішніх ринках. Найоптимальнішими для країни є поєднання високого митного управління, майже максимального охоплення міжнародних ринків при індексі відкритості до багатосторонньої торгівлі, що дорівнює $\approx 74\%$ (рис. 2.22).

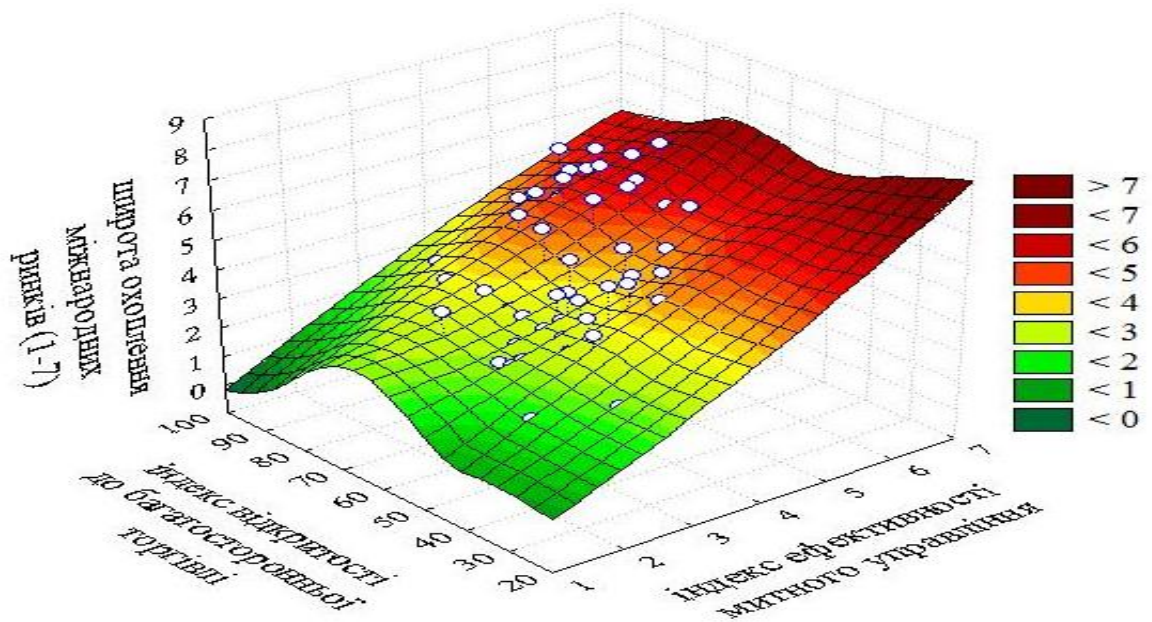

Рис. 2.22. Часткові сплайнові залежності (широта охоплення міжнародних ринків, відкритість до зовнішньої торгівлі, ефективність митного управління).

У випадку встановлення загальної податкової ставки 55% (до 60%) і запровадження максимально можливого з точки зору ефективності митного управління досягають найімовірнішого просування вітчизняних товарів на світових ринках. Разом із тим, неефективне митне управління, як і високий податковий тиск, не сприяють нарощуванню експортного потенціалу та виходу на зовнішні ринки.

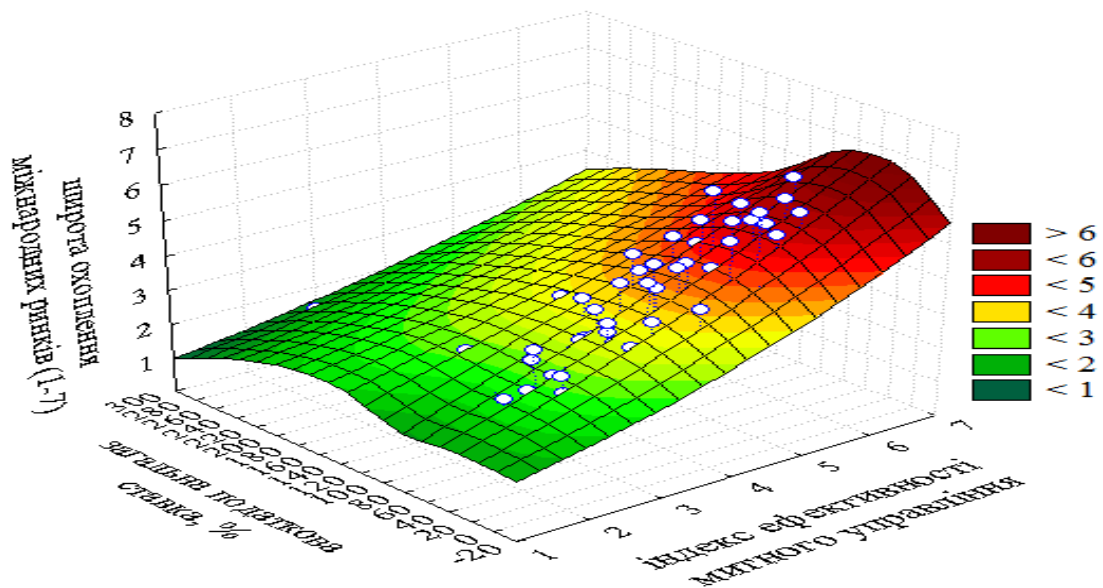

Рис. 2.23. Часткові сплайнові залежності (широта охоплення міжнародних ринків, загальна податкова ставка, ефективність митного управління).

При цьому важливу роль відіграє розвиток інституційного та інфраструктурного забезпечення, про що свідчить часткова сплайнова поверхня на рис. 2.24. Дослідження показує, що всі три фактори сукупно дають максимальний ефект при їхній максимізації.

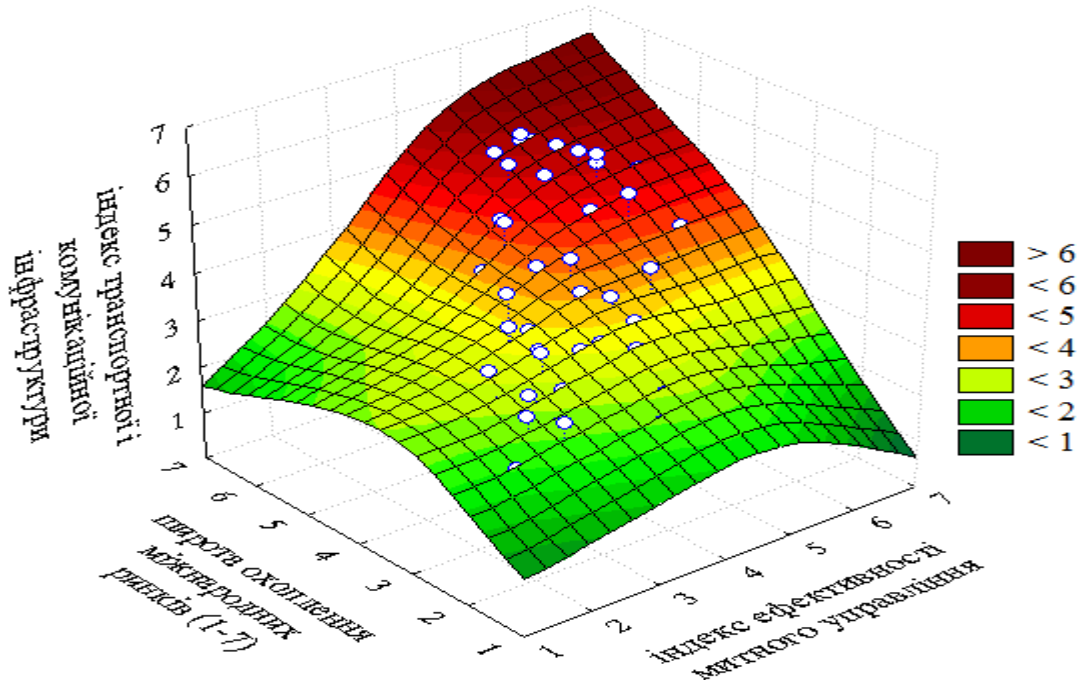

Рис. 2.24. Часткові сплайнові залежності (широта охоплення міжнародних ринків, розвиток транспортної і комунікаційної інфраструктури, ефективність митного управління).

У випадку побудови сплайнової поверхні для факторів (x_6, x_9, x_{10}) помітно, що при максимальному розвитку експортної діяльності країни та охопленні практично всіх зовнішніх ринків і встановленні незначного податкового тиску країни мають змогу сформувати добре розвинену інфраструктуру (практично досягти індексу $x_{10} = 6,8$), ймовірно за рахунок надходження коштів від експортерів та розширення їхньої діяльності (рис. 2.25).

Водночас графік демонструє, що пікове значення (ірреальне у даному випадку) розвитку транспортної інфраструктури можливе за надзвичайно сильного податкового тиску і забезпечення завдяки фінансовим доходам інфраструктурного розвитку. В такому випадку слід вести мову про подвійну політику держави: регулюючу, як за рахунок оподаткування експорту змінити

його обсяг (що не підтверджено розрахунковими даними) або фіскальну (як за рахунок оподаткування експорту профінансувати розвиток інфраструктури), що є у нашій моделі.

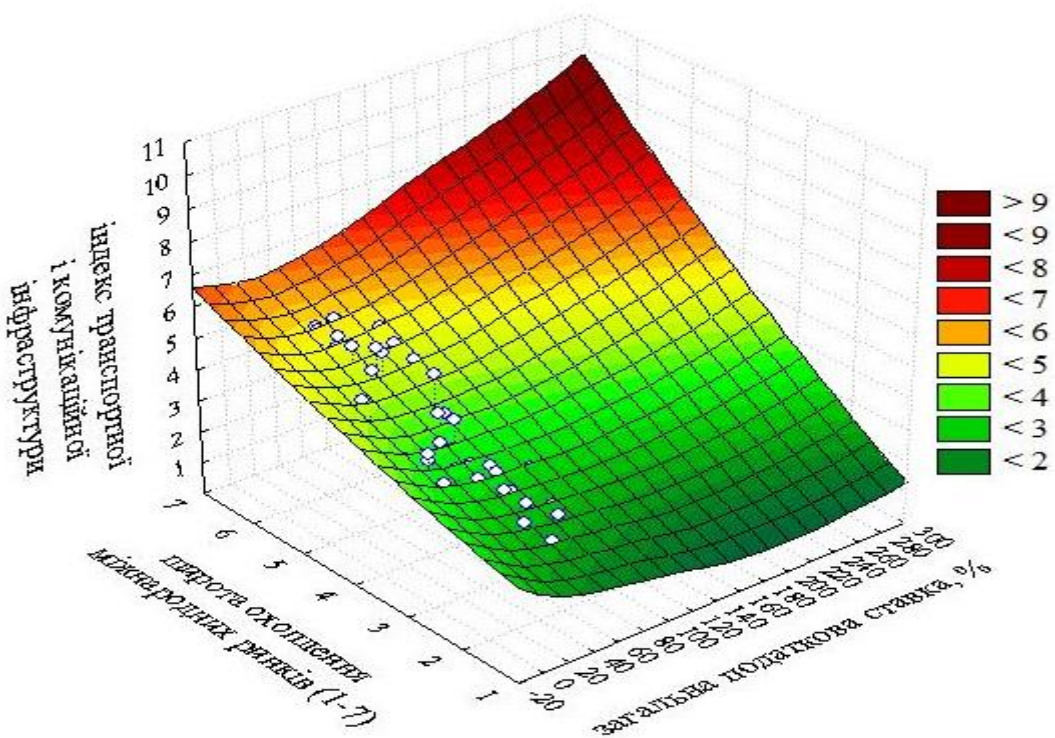

Рис. 2.25. Часткові сплайнові залежності (широта охоплення міжнародних ринків, розвиток транспортної і комунікаційної інфраструктури, загальна податкова ставка).

Простежимо вплив обраних для дослідження чинників на зміну експорту та імпорту товарів. Як свідчить часткова сплайнова поверхня (рис. 2.326), при поєднанні вискоєфективного митного управління і застосуванні тарифних та нетарифних бар'єрів (передусім нетарифних, бо, як показує сплайнова поверхня рис. 2.27, вплив ставки мита суттєво не впливає на динаміку імпорту товарів) можливо забезпечити сприяння імпорту через спрощення і гармонізацію митних процедур.

Разом із тим, помітнішим є вплив загальної податкової ставки на імпорт, при збільшенні якої останній суттєво зростає, ймовірно, при збільшенні податкового тиску на національних виробників вони не витримують конкурентної боротьби, національне виробництво скорочується, що сприяє ввезенню товарів іноземного виробництва (рис. 2.27).

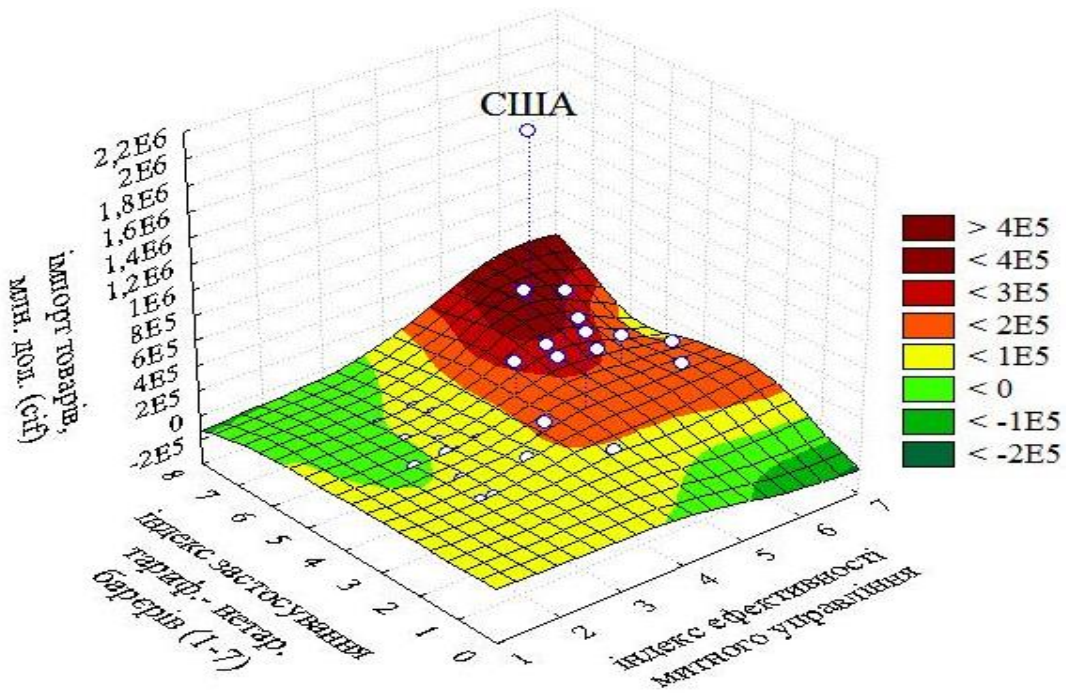

Рис. 2.26. Часткові сплайнові залежності (імпорт товарів, застосування тарифних-нетарифних бар'єрів, ефективність митного управління).

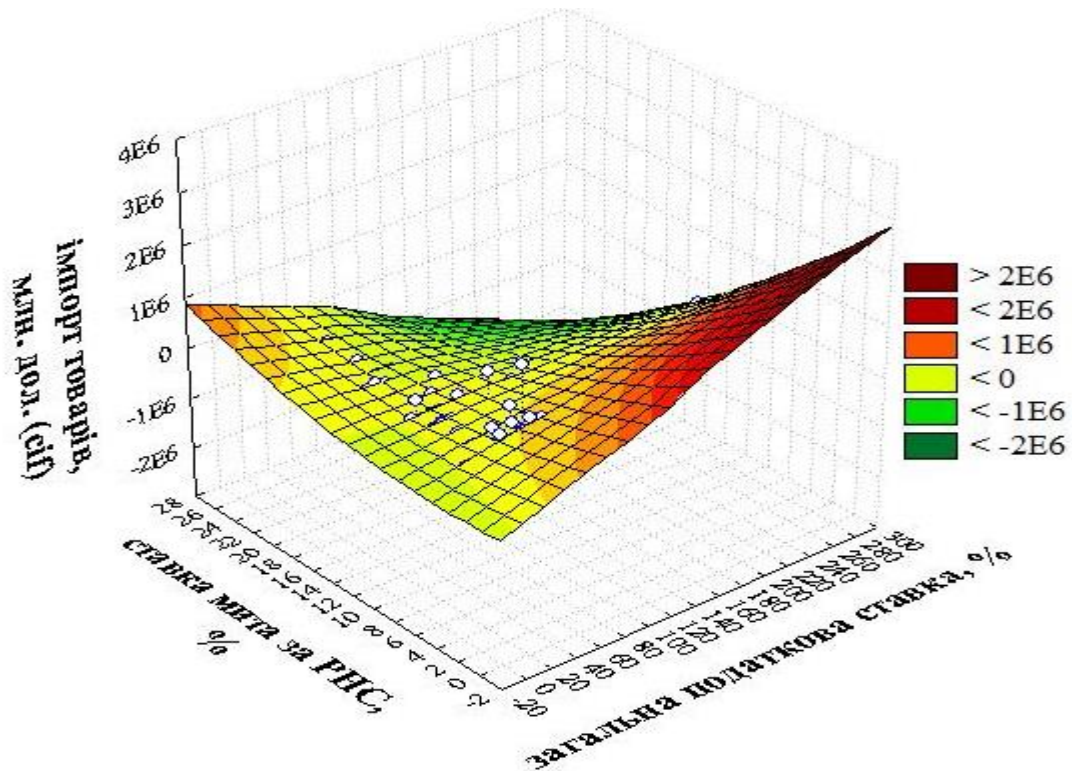

Рис. 2.27. Часткові сплайнові залежності (імпорт товарів, ставка мита за РНС, загальна податкова ставка).

Схожа ситуація з експортом товарів, коли за низької ставки мита (що сприятливе для імпорту товарів) та високої податкової ставки зростає експорт товарів за кордон (рис. 2.28).

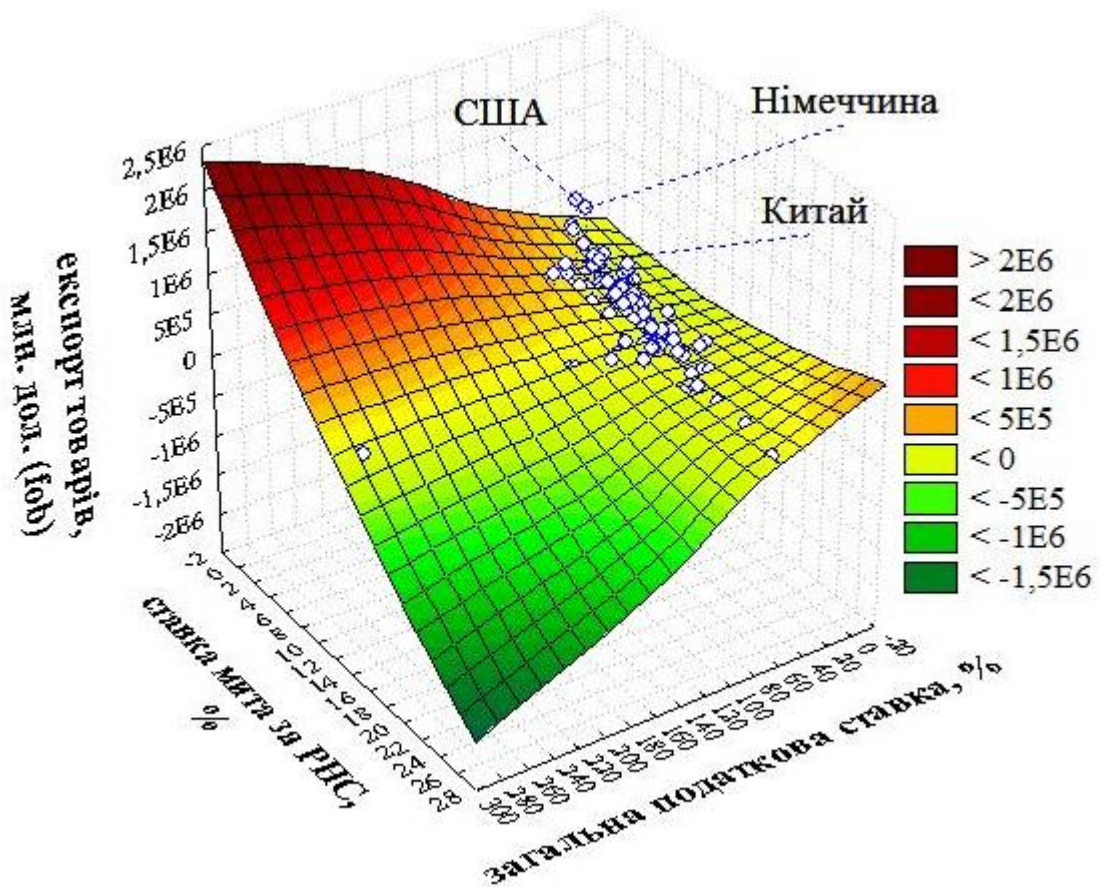

Рис. 2.28. Часткові сплайнові залежності (експорт товарів, ставка мита за РИС, загальна податкова ставка).

На експортні товаропотоки, на відміну від імпортних, суттєво впливають застосування тарифних і нетарифних бар'єрів (знову ж таки, акцентують на нетарифних бар'єрах, адже підтверджено невеликий вплив ставки мита) та ефективність митного управління. Сплайнова поверхня показує, що середнє значення індексу застосування тарифних і нетарифних бар'єрів та високий показник митного управління забезпечують збільшення експорту товарів із країн. Ще вагомішого ефекту досягають при збільшенні широти охоплення міжнародних ринків (рис. 2.29).

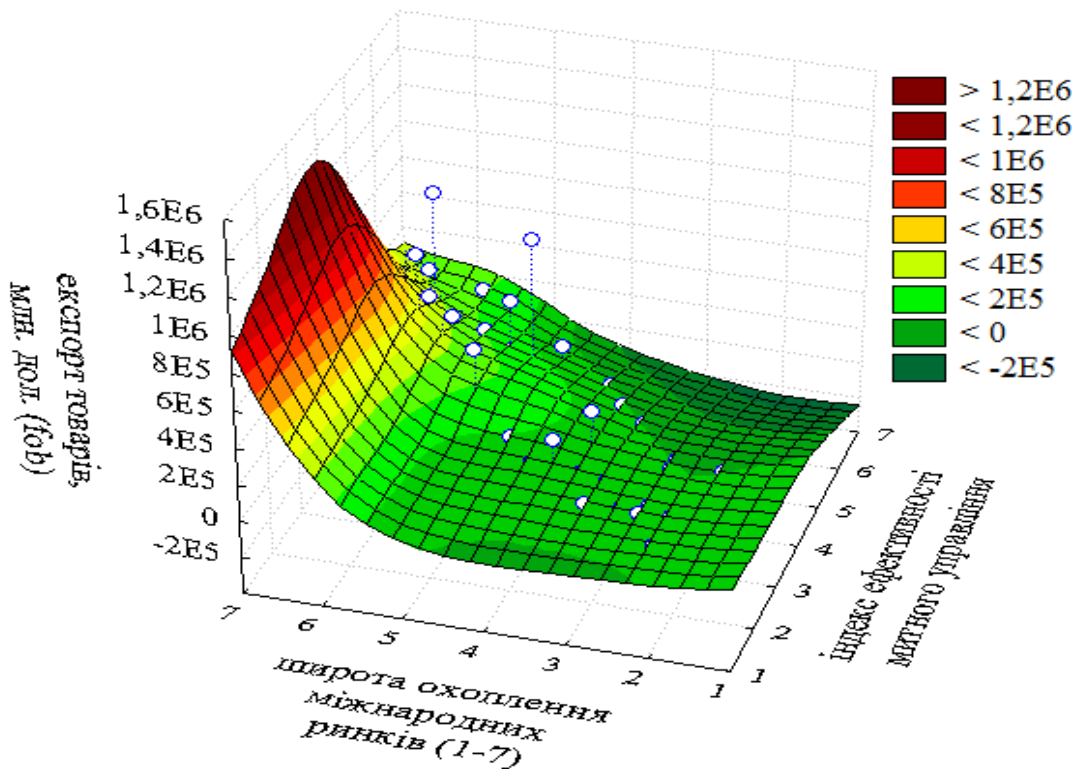

Рис. 2.29. Часткові сплайнові залежності (експорт товарів, широта охоплення міжнародних ринків, ефективність митного управління).

Проте у даному дослідженні було виявлено нюанс, що дає змогу стверджувати про справді полярний світ в економічній площині. Так, США при визначенні взаємовпливу в регулюванні експортно-імпортних товаропотоків опинилися поза регресійною поверхнею, тому їм властиві відмінні від інших країн параметри і закономірності розвитку. Така тенденція не була б насторожуючою, якби США належали до малорозвинених країн, але вони є одним із світових лідерів, що диктують правила торгівлі та принципи митного регулювання, залишаючись при цьому поза їхньою дією. Безумовно, такі суперечності потребують подальших досліджень.

За обраними для дослідження факторами згрупуємо країни, щоби визначити їх позиціонування в певних координатах. Зображення на рис. 2.30 демонструє диверсифіковане, негрупове позиціонування країн, тобто високий рівень митного управління мають країни як із високим, так і зі середнім індексом застосування тарифно-нетарифних бар'єрів, проте основна група

країн зосередилася на середньому рівні і вище середнього рівня нетарифного регулювання.

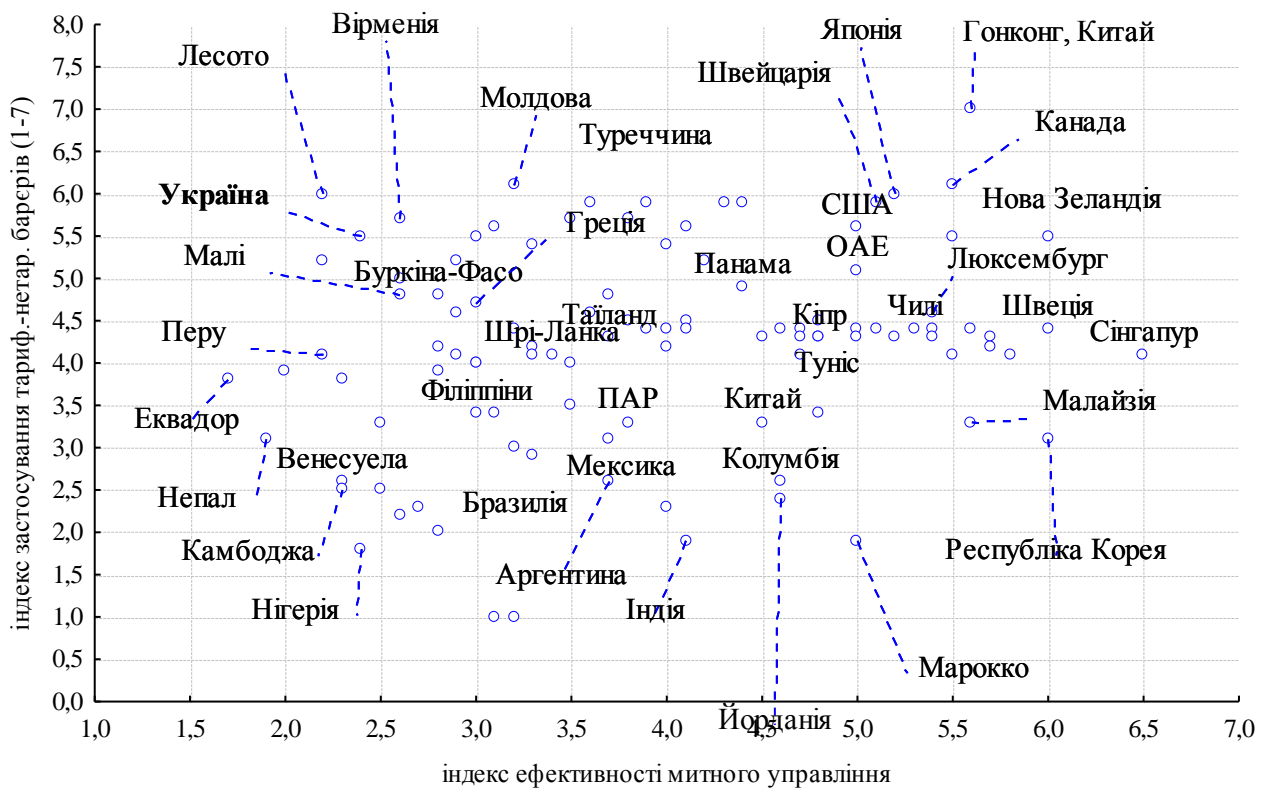

Рис. 2.30. Позиціонування країн у координатах [ефективність митного управління; застосування тарифних-нетарифних бар'єрів].

Економічно розвинені країни продовжують зберігати високий рівень нетарифного регулювання з одночасним високим рівнем митного управління. Основна група країн світу має ставки мита (РНС) 3–14%, а при цьому – різний рівень ефективності митного управління. Найнижчий його рівень мають Еквадор, Перу, Непал (НРК), Чад (НРК), Лесото (НРК), Мадагаскар (НРК), Україна та ін. (рис. 2.31). Зазначених країн більше десяти, а деякі понад 40 років є членами СОТ, проте, зменшивши ставку мита не задіяли управлінський механізм у регулюванні товаро- і пасажиропотоків.

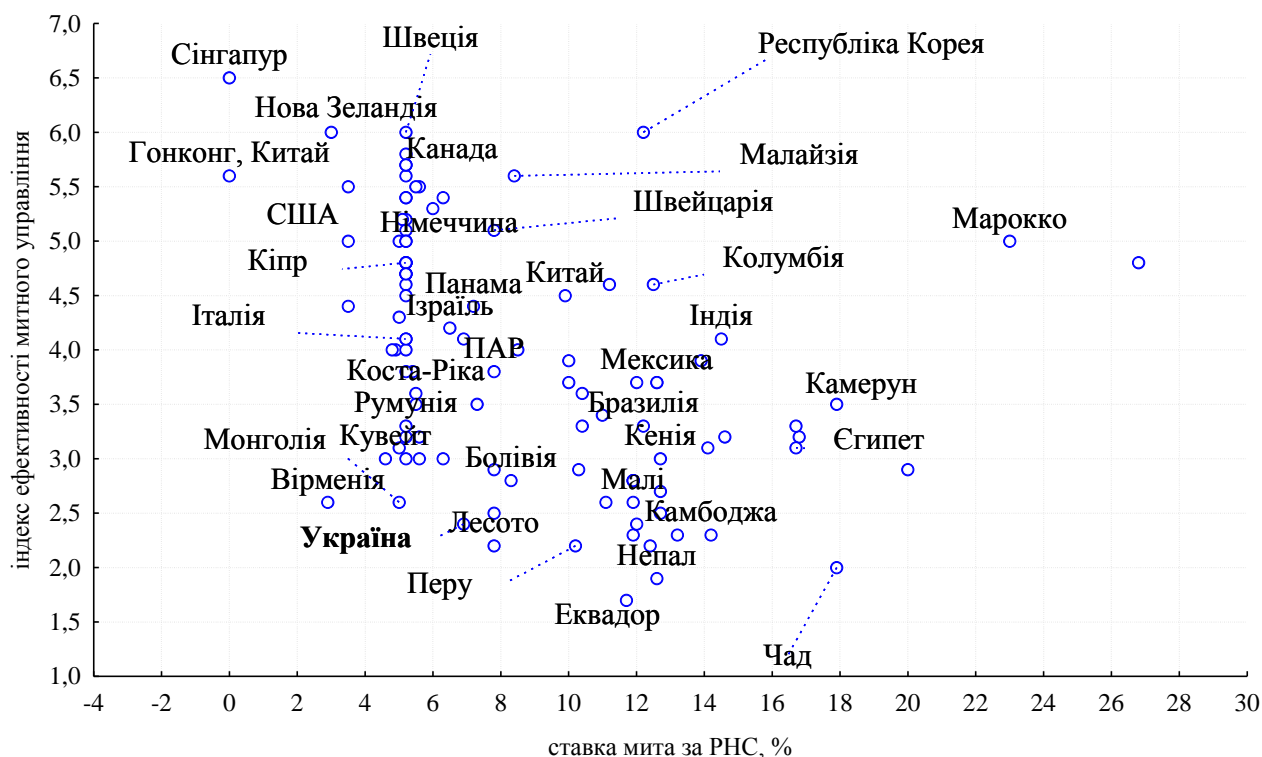

Рис. 2.31. Позичування країн у координатах [ставка мита за РНС; ефективність митного управління].

Разом із тим, багаторічні переговори з часу створення ГАТТ не забезпечили єдиного рівня тарифного регулювання, адже найменш розвинені країни належно захищають національні ринки (рис. 2.32).

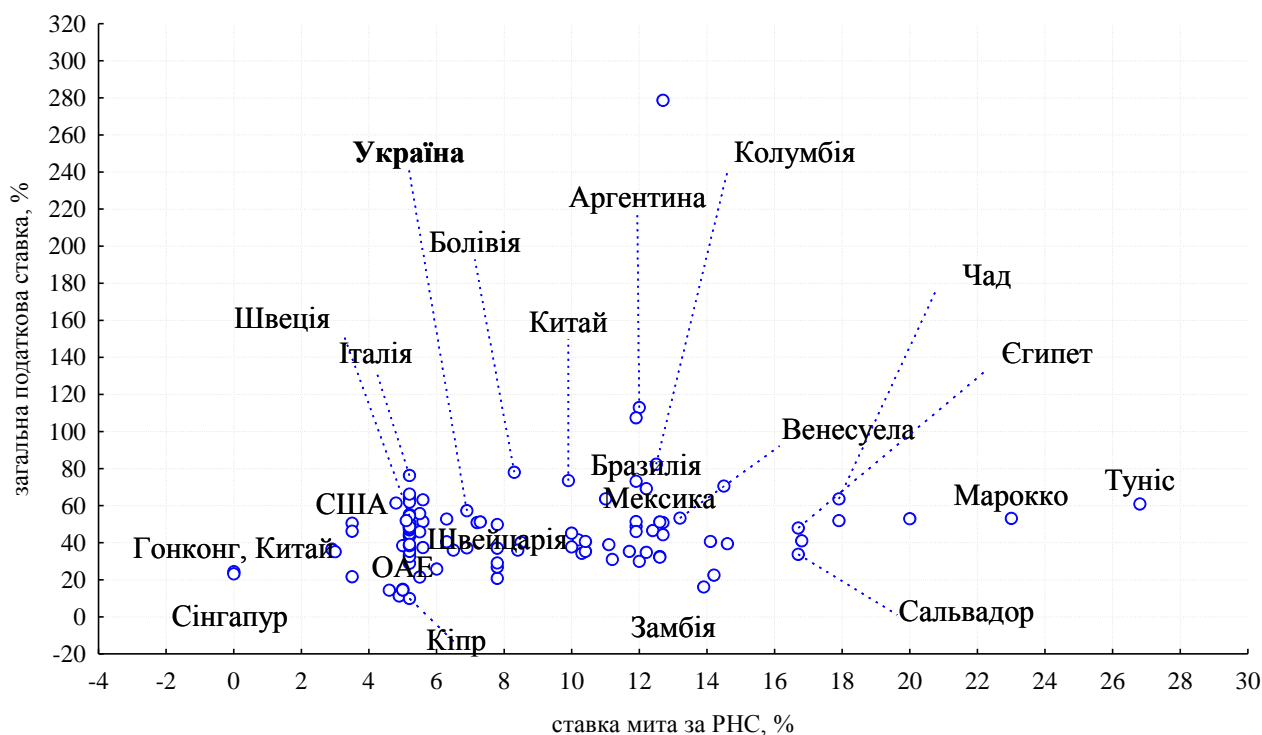

Рис. 2.32. Позичування країн у координатах [ставка мита за РНС; загальна податкова ставка].

Серед масиву країн особливо виділяються: за рівнем оподаткування – Бурунді (з низьким рівнем митного управління та середнім рівнем ставки мита =13%); Аргентина і Мавританія; за ставкою мита – Туніс, Марокко, Зімбабве, Чад, Камерун та ін.

Ці самі країни демонструють середній рівень відкритості до багатосторонньої торгівлі, а найвідкритішими є економічно розвинені країни, насамперед, члени ЄС (рис. 2.33).

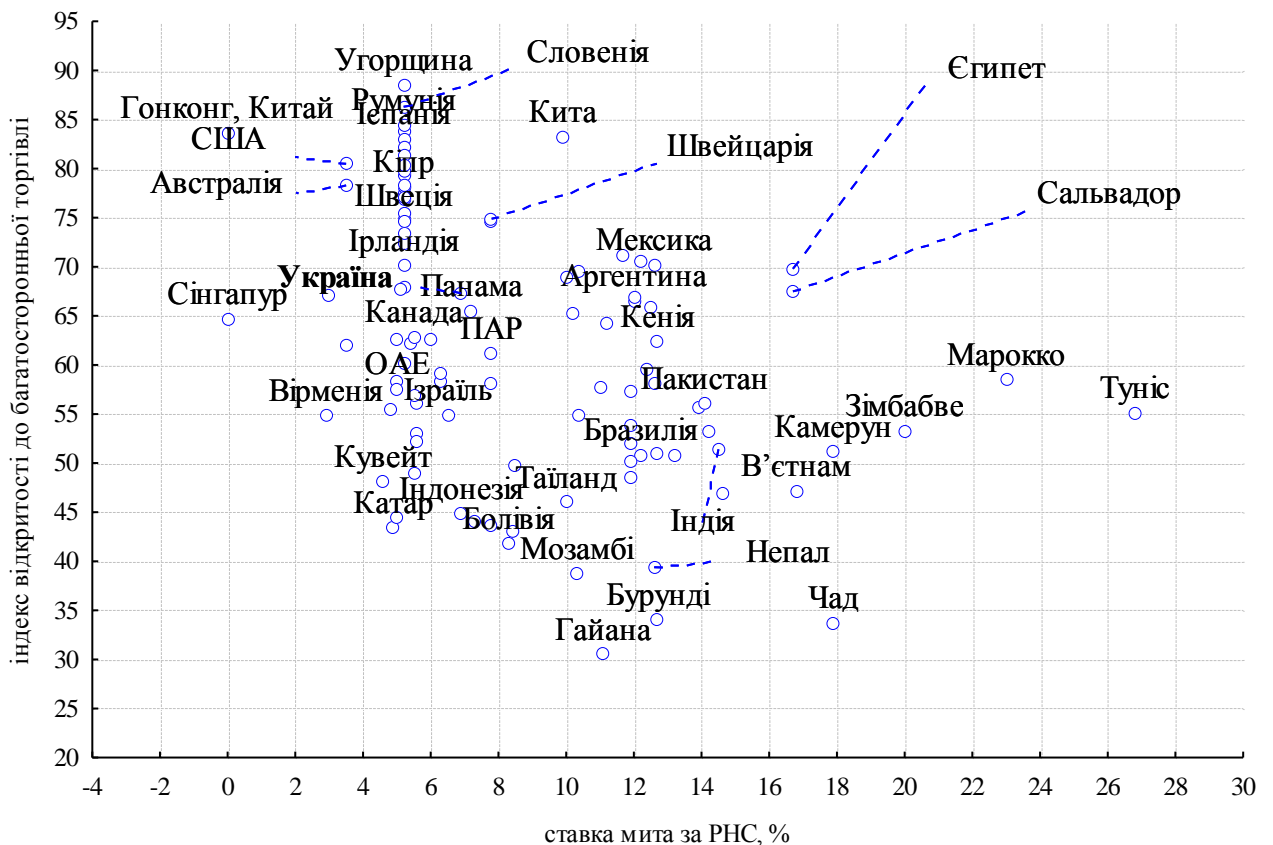

Рис. 2.33. Позичювання країн у координатах [ставка мита за РНС; відкритість до багатосторонньої торгівлі].

Наступний рис. 2.34 є підтвердженням нашої тези про неефективність використання фінансових ресурсів, що економічно розвинені країни та міжнародні організації спрямовують у розвиток найменш розвинених країн і тих, які розвиваються, їхнє недостатнє спрямування у розвиток інфраструктури, що перешкоджає збільшенню позиціонування цих країн на світовому ринку та не сприяє розширенню широти охоплення міжнародних ринків. Діаметрально протилежна ситуація в економічно розвинених країн. Нові країни-члени ЄС займають середній рівень у позиціонуванні.

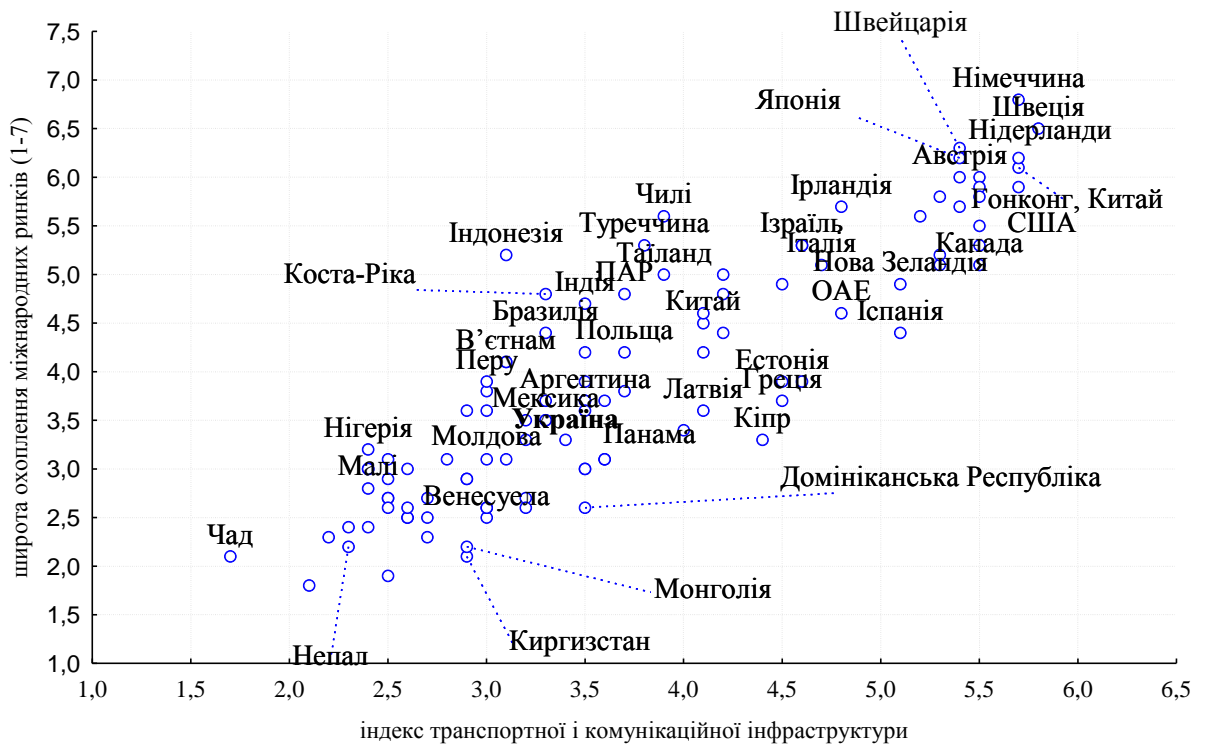

Рис. 2.34. Позиціювання країн за координатами [розвиток транспортної і комунікаційної інфраструктур; широта охоплення міжнародних ринків].

Оскільки дослідження впливу множини факторів завжди є складною процедурою, спробуємо виявити значимі фактори, що об'єднують змінні, які корелюються між собою. Передусім за допомогою тесту Фішера та програмного продукту STATISTICA визначимо значимість змінних; результати подано у табл. 2.11 із зазначенням F-value та p-value, а на рис. 2.35 для наочності відображено значимості змінних.

У нашому аналізі активними факторами виявились: експорт та імпорт товарів, питома вага безмитного імпорту, ставка мита, відкритість до багатосторонньої торгівлі, широта охоплення міжнародних ринків, розвиток транспортної та комунікаційної інфраструктур. Разом із тим, допоміжними є: застосування тарифних та нетарифних бар'єрів, загальна податкова ставка, ефективність митного управління.

Разом із тим, окрім видимих змінних у будь-якому процесі є латентні фактори, що можуть бути спричинені змінними та відображати приховані процеси. У нашому випадку отримані результати свідчать, що 10 розглянутих

змінних описують 7 факторів, тобто окремі змінні описують схожі явища. Таким чином, ми отримали 7 активних змінних та 3 допоміжних.

Таблиця 2.11

Ймовірність та значимість обраних змінних

	Best predictors for continuous dependers	
	F-value	p-value
індекс транспортної і комунікаційної інфраструктури	30,15237	0,000000
широта охоплення міжнародних ринків (1-7)	12,82926	0,000000
ставка мита за РНС, %	9,08577	0,000000
індекс ефективності митного управління	7,24941	0,000000
імпорт товарів, млн. дол. (cif)	8,70989	0,000001
індекс відкритості до багатосторонньої торгівлі	5,38565	0,000006

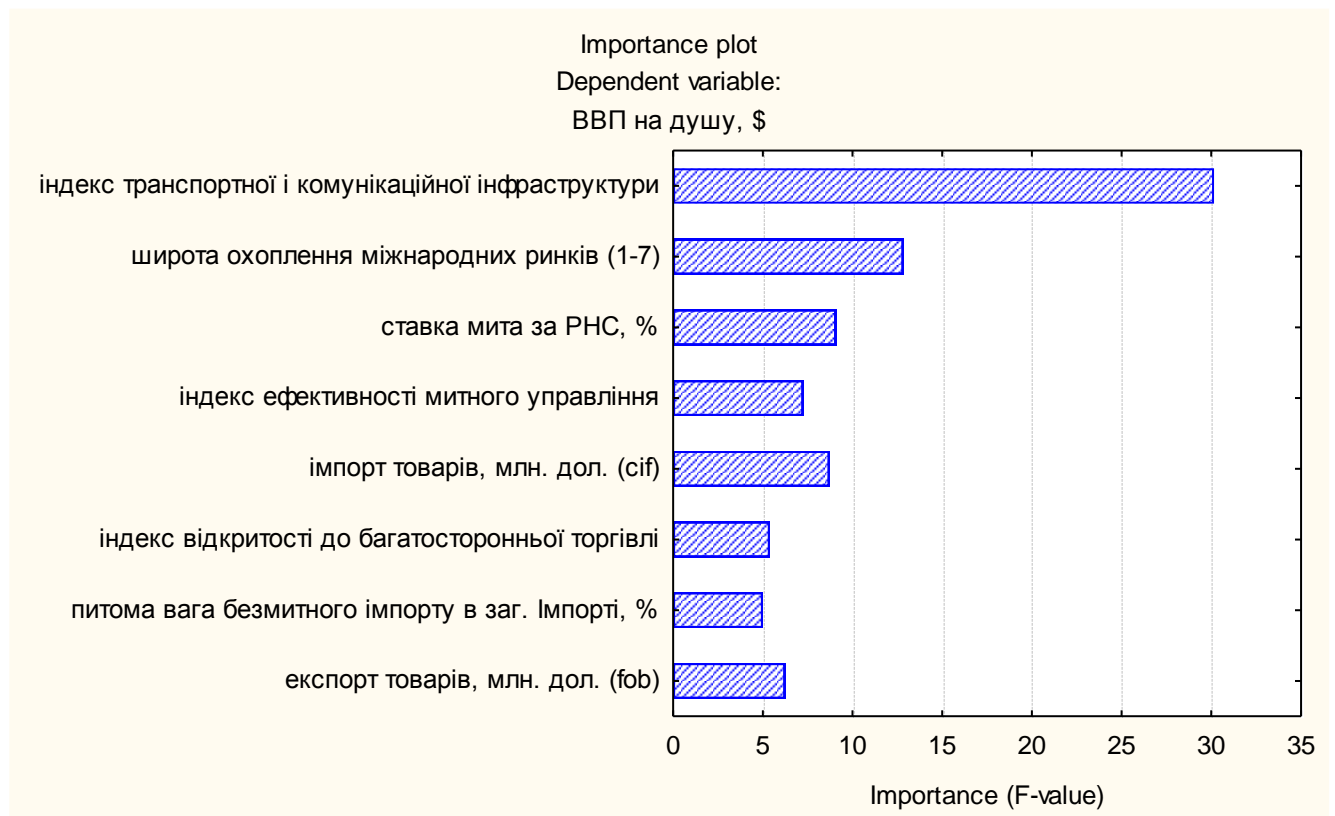

Рис. 2.35. Значимість впливу змінних на рівень ВВП на одну особу.

Проекції змінних за факторами (оскільки фактор 1 є найзначимішим, то простежимо його поєднання з іншими факторами) наведено у Додатку К, і вони засвідчують силу впливу змінних на фактори (у нашому випадку радіус

кола) та розподіл змінних у квадрантах. Серед основних факторів найзначиміший перший, який утричі перевищує другий і у 6–7 разів – 3–5. Шостий та сьомий фактори, зважаючи на низьку вагомість, можуть бути виведені з дослідження.

Таким чином, дослідження дало змогу виявити особливості, тенденції, спільні та відмінні риси для формування митного клімату і забезпечення економічного добробуту в більшості країн-членів СОТ, адже, перебуваючи в ній, країни змушені виробити стратегію і тактику, залежно від пріоритетів розвитку та позиціонування у глобальному просторі.

Говорити нині про єдину національну концепцію формування митного клімату є абсурдним, проте товар та капітал надходять у країну, де сприятливі умови для торгівлі, й навпаки, за жорсткого регулювання внутрішнього ринку збільшується експортна активність країни. СОТ ще слід виробити єдині критерії оцінювання експортно-імпортних товарних потоків, зобов'язати країни запровадити певні статистичні показники, що у комплексі відображали б адекватність митного середовища у країнах в умовах глобальної взаємодії.

Висновки до розділу 2

За результатами дослідження методологічних основ формування митної доктрини глобального простору, зокрема на основі проведення моніторингу формування відкритої економіки в умовах глобалізації і з'ясування ролі митного регулювання у збалансуванні національних інтересів, зроблено наступні висновки.

1. Комплексний аналіз функціонування країн у глобальному просторі засвідчив значні диспропорції в їхньому соціально-економічному розвитку, що є причиною неможливого забезпечення реалізації інтересів усіх країн та нестабільності ступеня відкритості національної економіки. Визначено альтернативні варіанти формування відкритої економіки у глобальному просторі, відмінні як ступенем залучення так і можливими наслідками для

національних господарств. Економічна відкритість країн в умовах глобалізації тісно пов'язана з іншими сферами суспільного життя, для підтвердження чого було розраховано основні індекси, що характеризують ступінь участі цих країн у процесах глобалізації та відображають умови для зовнішньоекономічної діяльності, а саме: індекс ведення бізнесу, в якому акцентовано увагу на показниках, що відображають умови здійснення експортно-імпортних операцій; індекс економічної свободи, яку визначають різні організації, серед яких виокремимо Інститут Фрезера (Fraser Institute, Canada) та Інститут САТО (USA); індекс глобалізації за методикою Швейцарського економічного інституту KOF; індекс рівня глобалізованості країн.

2. Доведено необхідність тарифного регулювання торговельних потоків в умовах зростання відкритості національних економік, однак слід враховувати, що економічний ефект від введення тарифних заходів є різним для країн великих і малих, тобто залежно від впливу зміни їх попиту на іноземні товари на світові ціни. Запропоновано оцінювати вплив митного тарифу на економіку країни з виокремленням таких можливих ситуацій: 1) закрыта система, в т. ч. нема експортно-імпортних поставок; 2) дотримання принципу вільної торгівлі, коли імпорт є необмеженим для ввезення; 3) запровадження митного тарифу для обмеження імпортних потоків. Аналіз наукових доробок із митної проблематики і законодавчої бази показав, що характеристика митного тарифу як систематизованого переліку ставок мита є доволі обмежена, бо розглядає тариф як констатацію вже усталеного явища. Тому пропонуємо тлумачити митний тариф як сукупність політичних (питання політики є одними з вирішальних при формуванні моделі взаємовідносин країни зі зовнішнім світом), економічних та соціальних відносин у процесі його формування та застосування на всіх рівнях митної доктрини у глобальному просторі.

3. У дослідженні визначено напрямки конвергенції митних відносин та деталізовано процес управління ризиками в митній сфері залежно від структурних елементів митних процедур. Запропоновано класифікувати ризики залежно від стадій переміщення товарів та громадян через митний

кордон країни. Тобто: на стадії, що передує проходженню митного контролю та оформленню (інституційні умови реалізації митної справ), де ризики безпосередньо впливають на діяльність суб'єктів ЗЕД; на стадії проходження митного оформлення та контролю виникають ризики як для суб'єкта ЗЕД, так і для митних адміністрацій (ризик порушення митних правил, та, відповідно, несплати або неповної сплати митних платежів, контрабанда товарів і т. д.); ризики на стадії після переміщення товарів та предметів через митний кордон, основним для митних адміністрацій методом зменшення є проведення пост-аудиту.

5. Для оцінки параметрів значимості країн у глобальному митному просторі запропоновано оцінювати їхню активність у митному просторі. Доведено, що митна активність суб'єктів відображає відносини, що склалися безпосередньо між ними у митній сфері, тобто при встановленні митних обмежень, митних формальностей, тоді як активність країни в митному просторі є значно ширшим поняттям, бо не лише характеризує відносини у митній сфері, а й відображає процеси в інших сферах, наприклад, торговій, податковій, міграційній та ін. Структурно основні аспекти активності країн в митному просторі пропонуємо розглядати в наступних аспектах: торговий, регулюючий (інституційний та логістичний), фіскальний, що проявляється на наступних рівнях митної доктрини: національному, регіональному та глобальному.

Основні результати дослідження за даним розділом опубліковано у працях [60; 133; 169; 175; 179; 183; 184; 188; 191; 194; 197; 201; 202; 204; 206; 464; 466; 492].

РОЗДІЛ 3

МИТНІ АЛЬЯНСИ ЯК ЕЛЕМЕНТ ГЛОБАЛЬНОГО ПРОСТОРУ

3.1. Фрагментація глобального простору через утворення митних альянсів

Співіснування країн у глобальному просторі має на меті поєднання різноманітних інтересів та пошук механізму їх узгодження в процесі спільної діяльності. Об'єднавчі ідеї задля реалізації національних амбіцій, а не вирішення питань збереження національних інтересів за допомогою залучення зовнішніх чинників, стали все дедалі частішими у світогосподарській практиці. Разом із тим, нинішня ситуація у глобальному економічному просторі суттєво відмінна від ситуації повоєнного світу в ХХ ст., коли країни об'єднувалися заради порятунку, а не процвітання на основі домінування. Безперечно, глобальний простір структурно складається з підпросторів, які не спроможні змінюватися за схожими характеристиками, тому можливі варіанти, коли підпростори у різних площинах (на різних територіях) рухатимуться з різною швидкістю, тим більше відмінною від базової. У таких випадках нема синхронності руху мотаторів глобального простору з рухом підпростору, що спричиняє конфлікт розвитку та руху в просторі. Одним із важливих чинників зміни, пришвидшення або сповільнення руху є формування за певними ознаками об'єднань країн для забезпечення їх активності в просторі. Такими об'єднаннями, на нашу думку, можуть бути митні альянси, тобто об'єднання або союзи, діяльність яких ґрунтована на принципах взаємовигідності та консенсусу. Якщо розглядати сферу міжнародної торгівлі, то саме вона служить об'єднавчим чинником країн задля уникнення диспропорцій розвитку.

Враховуючи численні спроби сформувати й обґрунтувати архітектуру глобального простору (відмінною ознакою якої вважають СОТ, котра вже тепер демонструє неспроможність адекватного розв'язання глобальних проблем), питання створення економічних альянсів часто розглядають у зарубіжній

науковій літературі як прояв та поглиблення міжнародної інтеграції, досліджують міжнародні організації [478; 479; 481; 484; 492; 497; 499]. Разом із тим, митний аспект функціонування таких об'єднань залишається осторонь ґрунтовних наукових досліджень, особливо в частині лібералізації митного регулювання у його межах, що й актуалізує дане дослідження.

Узгодження тарифних обмежень торговельних потоків є складовою не лише національної політики, а й регіональної в межах об'єднань та глобальної, адже неможливо самотужки розв'язати проблему уніфікації і гармонізації митних систем за умови зростання відкритості національних економік.

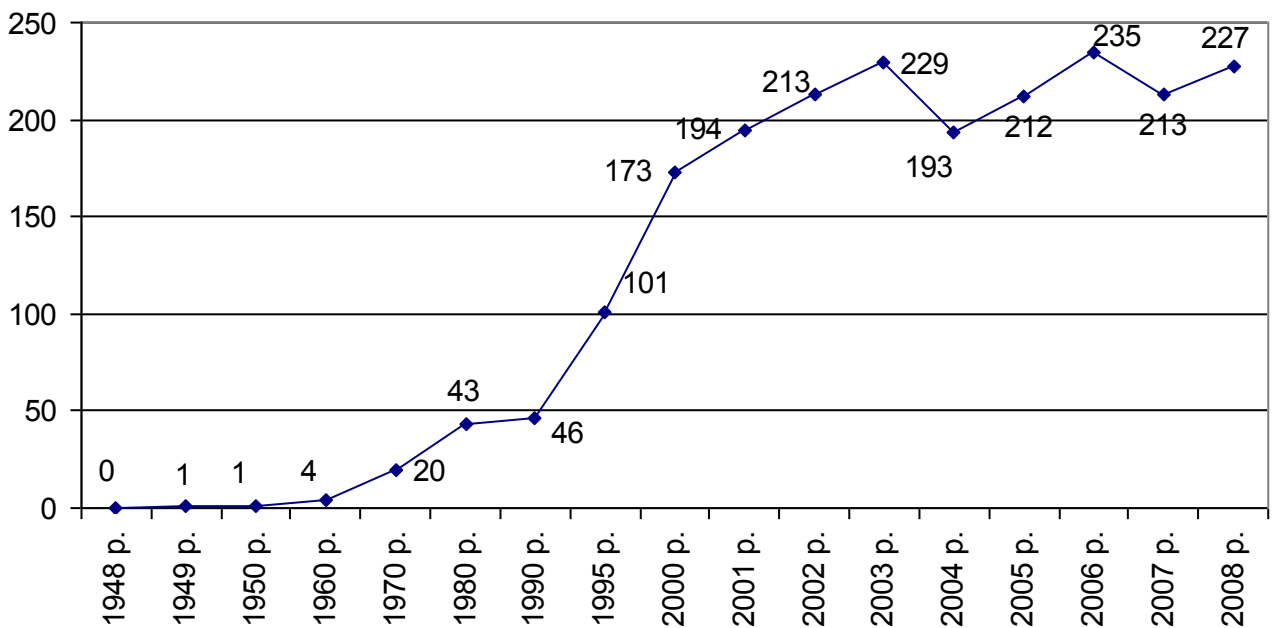
Основними викликами багатосторонньої системи торгівлі в СОТ вважають: 1) зростання участі у СОТ країн, що розвиваються; 2) підвищення уваги учасників багатосторонніх перемовин до зменшення торгових бар'єрів щодо торгівлі за межами регіону; 3) посилення впливу громадськості на процес перемовин із багатосторонньої торгівлі [355, с. 103].

Із огляду на це проблемами функціонування країн у межах СОТ вважаємо: неузгодженість законодавчої бази між країнами, незважаючи на необхідність її зміни відповідно до певного рівня перед вступом у СОТ; відмінності у інституційному забезпеченні, зокрема щодо захисту прав інтелектуальної власності; суперечливі наслідки вступу з огляду на недостатній для адаптації перехідний період; залучення до процесів уніфікації і гармонізації різних за рівнем економічного, політичного, соціального розвитку країн, а відповідно – різних за інтересами, потребами та потенціалом тощо.

Очевидно, прогнозуючи можливість формування єдиної організації в глобальному просторі, але неможливість протягом тривалого часу вишукувати об'єднавчі фактори, у СОТ регіональні торговельні угоди розглядають як один із чинників економічного розвитку країн та утвердження основних засад лібералізації, про що й було заявлено на Конференції міністрів у м. Доха. Світова організація торгівлі попереджає країну-претендента на членство про можливість створення зони вільної торгівлі або митного союзу тільки з метою сприяння розвитку торгівлі та лібералізації її умов. Д. Чистилін вказував на

протириччя процесів глобалізації та регіоналізації і виділив три етапи інтеграції національних господарств у глобальний простір: 1) встановлення національного суверенітету та створення базових передумов економічного зростання; 2) регіональна інтеграція, що сприяє зростанню обсягів торгівлі та збільшує регіональну ефективність використання ресурсів; 3) на основі регіональних союзів здійснюють «колективне» входження в систему міжнародних економічних відносин [447, с. 144]. Проте, як показує практика, в даній сфері безліч суперечностей, бо країни можуть одночасно бути членами різних альянсів, укласти двосторонні угоди сприяння торгівлі.

Процеси регіоналізації активно проявилися в другій половині ХХ ст. (рис. 3.1). На початку ХХІ ст. мова вже про створення міжрегіональних блоків та формування міжконтинентального ринку, що внесе суттєві зміни у формування міжнародних торгових потоків [75].

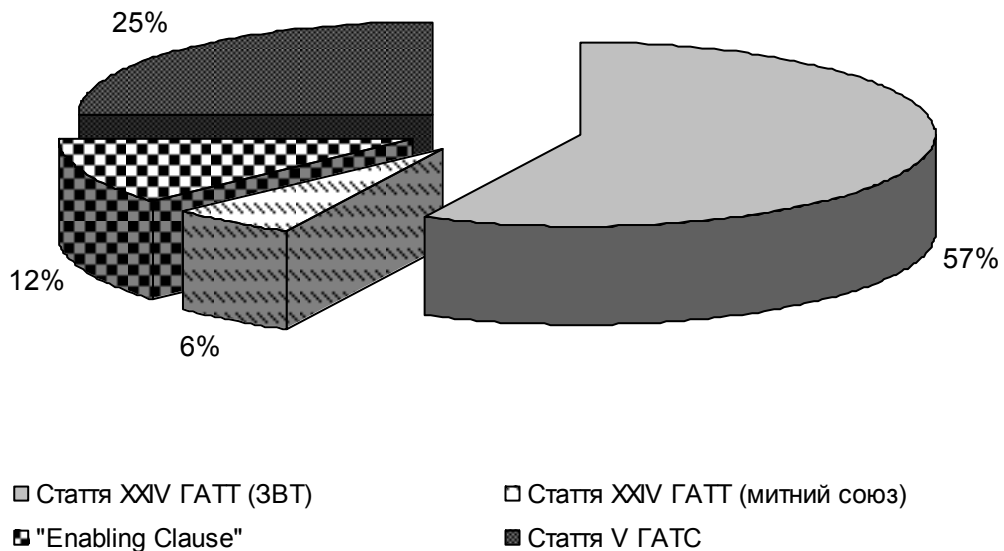

Джерело: Складено автором за даними World Trade Organization. [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://rtais.wto.org/UI/PublicMaintainRTAHome.aspx>

Рис. 3.1. Динаміка чинних зареєстрованих регіональних торговельних угод, за даними ГАТТ/СОТ.

Щорічний моніторинг, який проводить СОТ, підтверджує, що простежується тенденція реалізації митних інтересів країн через створенням зон вільної торгівлі та митних союзів (стаття ХХІV), адже це дає змогу країнам

зберігати власні інтереси як у межах альянсу, так і поза ним стосовно третіх країн (рис. 2.1).

"Enabling Clause" – стаття свідчить про надання диференційованого та сприятливого режиму торгівлі для країн, що розвиваються.

Джерело: Складено автором за даними World Trade Organization. [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://rtais.wto.org/UI/publicsummarytable.aspx>

Рис. 3. 2. Структура діючих РТУ (за станом на жовтень 2008 р.).

Світова організація торгівлі просторове розміщення регіональних торгових угод (зон вільної торгівлі, митних союзів, областей і митних об'єднань, де є тарифні преференції) здійснює не за континентальними географічними характеристиками, а за наступними географічними групами:

- ЄвроСередземномор'я, яке поділяють на Західну Європу, Північну Африку та Близький Схід;
- Африка (район Сахари);
- Східна Європа і Середня Азія – регіон, який охоплює країни колишнього Радянського Союзу;
- Азіатсько-Тихоокеанський регіон;
- Америка [496].

Об'єднавчі ідеї Європи зародилися ще наприкінці XVIII ст. – для сповідування концепції християнської релігії. У 1923 р. концепцію загальноєвропейського зібрання наведено у книзі «Пан'Європа», ідея якої полягала у створенні європейських сполучених штатів [168]. Згодом ідею об'єднання Європи висували в період Другої світової війни – як складову антифашистського руху. В післявоєнний період у «плані Маршалла», який запропонували США, йшлося про можливі економічні залежності країн Європи від США, що було одним із поштовхів до публічного вивчення питання поглиблення європейського співробітництва.

Західноєвропейська інтеграція є прикладом прагнення країн до об'єднання для їх ефективного існування, активізації взаємної торгівлі, вироблення єдиної політики щодо третіх країн. Так, А. Гальчинський зазначив, що західноєвропейська модель нині й у майбутньому буде найвищим досягненням сучасного цивілізованого розвитку, бо в умовах становлення постіндустріального суспільства Європа має набагато вагоміший потенціал поступального розвитку, ніж Америка [70, с. 8].

Європейський союз, передумовами створення якого були соціально-економічні чинники – наслідки Другої світової війни та необхідність захисту європейського континенту від американської експансії і могутності Радянського Союзу, – пройшов тривалий період становлення до створення спільного ринку: Європа шести (1957 р.), Європа дев'яти (1973 р.), Європа дванадцяти (1986 р.), Європа п'ятнадцяти (1995 р.), Європа двадцяти п'яти (2004 р.). Пройшовши всі доступні етапи інтеграції, Європейський союз не заперечує можливості створення повноцінного політичного союзу як вищого рівня інтеграції. Ідея створення політичного союзу не є новою для ЄС. Ще у 1961 р. Франція висловила пропозицію про створення такого союзу та впровадження міжурядової форми співробітництва.

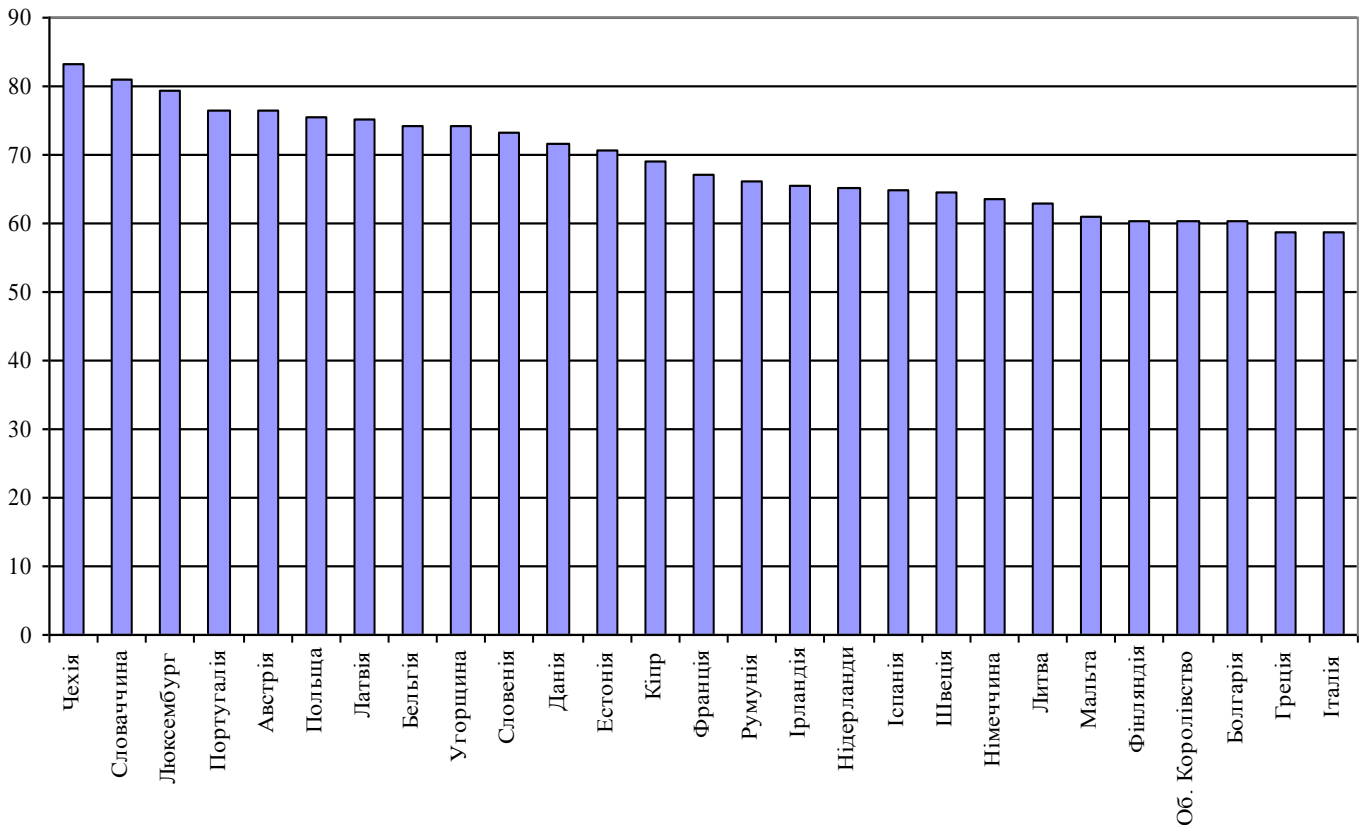
Проте на початку 1950-х рр. йшлося лише про створення Європейського об'єднання вугілля і сталі (European Coal and Steel Community – ECSC), заснування в 1951 р. якого означало відміну мита між країнами-членами при

перевезенні продукції вугільної та металургійної промисловостей. Згодом було створено Євроатом. Разом із цим, відбулися найгостріші дискусії щодо створення митного союзу, бо Великобританія, сповідуючи різновекторну політику, ратувала за надання європейським країнам права на самостійне визначення митних відносин із третіми країнами.

Формування єдиної політики регулювання зовнішньоторговельних потоків на європейському континенті утвердилося з укладенням Римського договору в 1957 р. Цим було започатковано створення єдиного економічного простору в Європі на основі митного союзу, спрямованого на забезпечення «трьох свобод»: вільного переміщення товарів, капіталу, осіб між країнами-членами (результатом реалізації яких є свобода підприємницької діяльності). З 1 січня 1959 р. розпочалася планомірна діяльність із формування митного союзу шляхом зменшення ставок мита, за винятком сільськогосподарської продукції, а в 1968 р. було завершено його утворення. Великобританія, котра залишилася поза Європейським економічним співтовариством, у 1960 р. стала ініціатором започаткування Європейської асоціації вільної торгівлі (ЄАВТ, European Free Trade Association – EFTA), а не митного союзу.

Зовнішньоторговельні потоки в ЄС регулюють переважно відповідно до принципів ГАТТ/СОТ, тому тарифні інструменти втрачають значимість, за винятком застосування антидемпінгових заходів та мита. Разом із тим, саме гармонізація митних формальностей між країнами-членами ЄС дала змогу створити митний союз, положення якого, однак, не поширюється на треті країни.

Нині близько 2/3 зовнішньої торгівлі ЄС припадає на її членів, це особливо це важливо для нових країн-членів, бо у їх торгівлі частка внутрішньої торгівлі перевищує 80% (рис. 3.3).

Джерело: Складено автором за даними European Commission. [Electronic Resource]. –
 Mode of access: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>

Рис. 3.3. Частка внутрігупової торгівлі країн-членів ЄС в їх загальній торгівлі у 2006 р., %.

Загалом, Європейський Союз виступає за зниження торгових бар'єрів у торгівлі в межах СОТ, активно послаблюючи вплив тарифу на обсяги торгівлі: 39% імпорту сільськогосподарської продукції постачають на умовах безмитного ввезення, а несільськогосподарської продукції – 62,3%. Тобто, зберігається суттєвий рівень захисту національного виробника сільськогосподарської продукції (в т. ч. субсидування сільського господарства), бо для її імпорту середньоарифметична ставка митного тарифу становить 15,1%, для несільськогосподарської продукції – 3,9%, загалом – 5,4%. Серед товарної структури імпорту найактивніше безмитну торгівлю використовують стосовно наступних товарів: кава і чай (80,4% його імпорту, хоча частка імпорту продукції в загальному обсязі імпорту незначна – 0,7%), текстиль

(100%), нафта (96,4%, частка імпорту товару – 21,7% від загального імпорту), вироби з дерева, папір (90,3%).

Таблиця 3.1

Застосування інструментів торгової політики ЄС [398, с. 22]

Заходи торгової політики в межах ГАТТ/СОТ	Значення	Динаміка і роль у майбутньому	Заходи з «тіньової зони»	Значення	Динаміка і роль у майбутньому
Тарифи ¹	+	0	Квоти	++	+
Антидемпінг	+	++	Добровільні обмеження експорту	++	++
Каральні мита	0	0	Стаття 115	++	0
Заходи самозбереження	0	+	Промислова політика ²	++	++
Новий інструмент торгової політики	0	0	Міжнародні угоди	0	0
			Внутрішні бар'єри	+	0

*0 – дуже малий вплив; + – дуже сильний вплив; ++ – значний вплив.

¹Без антидемпінгових.

²Зводиться переважно до антидемпінгового мита і заходів із добровільного обмеження експорту.

Основою митної політики Європейського союзу є Митний кодекс, затверджений за Постановою Ради Європейського економічного співтовариства № 2913/92 від 12 жовтня 1992 р. Зокрема, згідно з Митним кодексом встановлено, що митні правила мають складатися з даного кодексу та положень законодавства – як національного, так і співтовариства, котрі визначають порядок застосування інших правил. Даний кодекс необхідно застосовувати без шкоди для спеціальних правил, установлених в інших галузях:

- правила торгівлі між співтовариствами і третіми країнами;
- правила стосовно товарів, що підпадають під Угоду про створення Європейського об'єднання вугілля та сталі, Угоди про створення Європейського економічного співтовариства або Угоди про створення Європейського співтовариства з атомної енергії.

За винятком випадків, передбачених міжнародними конвенціями або звичайною практикою певного географічного та економічного масштабу, або в межах автономії союзу, митні правила ЄС слід застосовувати однаково на всій митній території Співтовариства. Окремі положення митних правил можна також застосовувати за межами митної території ЄС у рамках правил для певних галузей або міжнародних конвенцій.

Митні платежі, визначені законодавством у разі митного боргу, встановлюють згідно з Митним тарифом ЄС. За Митним кодексом митний борг визначають як зобов'язання особи сплатити суму ввізного мита (митний борг за ввезення) або вивізного мита (митний борг за вивезення). Митний тариф ЄС містить:

- а) об'єднану номенклатуру товарів;
- б) будь-яку іншу номенклатуру, що повністю або частково ґрунтована на об'єднаній номенклатурі або доповнює будь-які підрозділи і створена за нормами ЄС, котрі регулюють певні галузі з метою застосування тарифних заходів у торгівлі;
- в) коефіцієнти та інші види ставок, котрі застосовують, як правило, до товарів, охоплених об'єднаною номенклатурою: митні платежі; сільськогосподарські збори та інші податки на ввезення, введені відповідно до певних угод, що поширюються на деякі товари, які виготовляють із переробленої сільськогосподарської продукції;
- г) тарифні преференції, зазначені в угодах між ЄС і певними країнами або групами країн, які передбачають тарифні преференції;
- д) тарифні преференції, які співтовариство односторонньо ухвалило щодо певних країн, груп країн або територій;
- е) автономні заходи, що мають призупиняючу дію та їх вводять для зменшення ввізного мита на певні товари або для їхнього звільнення;
- є) інші тарифні заходи.

Згідно з Митним кодексом введено поняття товарів із співтовариства, що слід розуміти як:

- товари, котрі повністю добувають або виробляють у межах митної території союзу на умовах, зазначених у ст. 23 Митного кодексу, та до яких не належать товари, імпортовані з країн або територій, що не є частиною митної території співтовариства;
- товари, імпортовані з країн або територій, що не є частиною митної території співтовариства, які були пропущені для вільного використання;
- товари, що добувають або виробляють у межах митної території співтовариства з товарів, про які йдеться в другому окремому офіційному документі про вимоги, або з товарів, про які йдеться у першому та другому офіційних документах про вимоги.

Ст. 23 встановлено, що товари, які походять із певної країни, мають повністю отримувати або виробляти чи добувати в цій країні; термін «товари, повністю отримані в країні», означає:

- а) корисні копалини, видобуті в цій країні;
- б) овочеву продукцію, зібрану там;
- в) тварини, народжені та вирощені у цій країні;
- г) продукцію, вироблену зі живих тварин, вирощених у тій країні;
- д) продукцію, що є результатом полювання або рибальства в цій країні;
- е) морську рибну продукцію та іншу, що добувають із моря за межами територіальних вод судна, зареєстровані або записані в цій країні;
- є) товари, що добувають або виробляють на борту кораблів із продукції, зазначеної в підпункті (д), що походить із цих країн, за умови, що такі кораблі зареєстровані або записані в цій країні й плавають під її прапором;
- ж) продукцію, добуту зі шельфу або нижнього підґрунтового шару шельфу за межами територіальних вод, за умови, що така країна має виняткове право на експлуатацію такого шельфу або підґрунтового шару;
- з) відходи й залишки продукції після обробних операцій і використаних товарів, якщо вони були зібрані в цій країні та придатні тільки для використання як сировина;

и) товари, виготовлені в цій країні винятково з товарів, зазначених у підпунктах (а)–(з) або з їх похідних на будь-якій стадії виробництва.

Країною походження товарів, у виробництві яких беруть участь більш як одна країна, вважають ту, де такі товари проходять останнє, вагоме, економічно обґрунтоване виготовлення, або виробництво на підприємстві, обладнаному для цієї мети, в результаті чого утворюється новий продукт або те, що є важливим етапом виробництва.

Так, Митний кодекс ЄС (розділ 3) регламентує механізм визначення митної вартості. Ст. 29 передбачено визначення митної вартості за вартістю за угодою, тобто ціною, фактично сплаченою або яку сплачують за такі товари, продані для ввезення на митну територію союзу. Якщо митна вартість не може бути визначена за першим методом, то її визначають як:

а) вартість за угодою ідентичних товарів, що продані для експорту до співтовариства й експортовані одночасно або майже одночасно з оцінюванням товарів;

б) вартість за угодою подібних товарів, що продані для експорту до співтовариства й експортовані одночасно або майже одночасно з оцінюванням цих товарів;

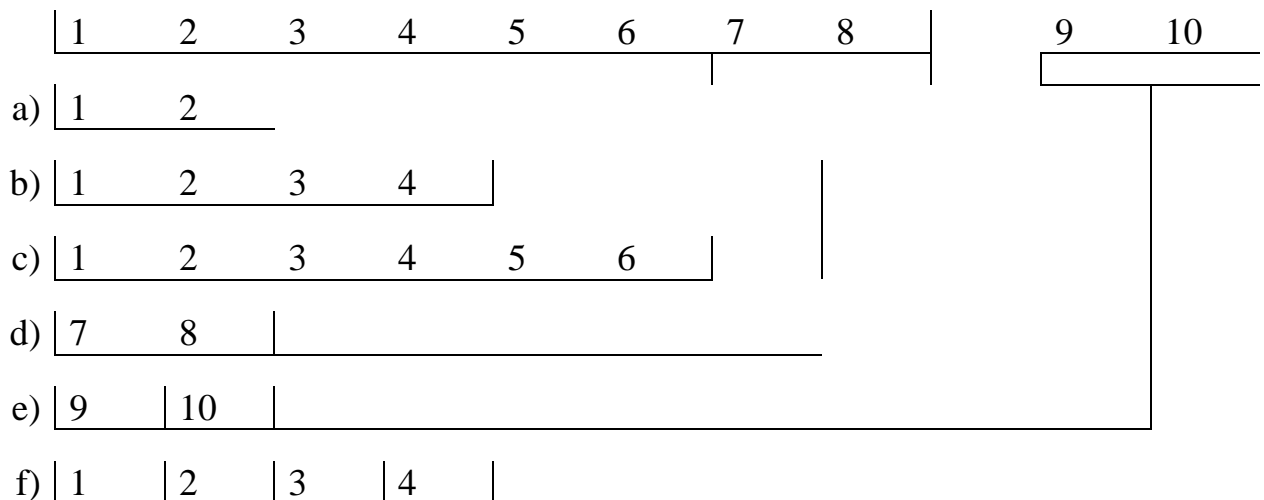
в) вартість, базована на ціні за одиницю товару, котрий імпортують, за умови, що такі ідентичні та схожі імпортовані товари продають у межах співтовариства в найбільшій сукупній кількості особам, які не пов'язані з продавцями;

г) розрахована вартість, що складається з:

- ціни або вартості матеріалів і фабрикатів або інших компонентів, залучених до виробництва ввезених товарів;
- суми прибутку і загальних витрат, що збігаються, як правило, з ціною товарів такого самого класу і типу, котру визначили виробники в країні експорту до співтовариства;
- вартості транспортування і страхування ввезених товарів.

У разі неможливості визначення митної вартості ввезених товарів за розглянутими методами її визначають на підставі даних, наявних у співтоваристві, застосовуючи вжиті заходи, сумісні з головними положеннями ст. 7 ГАТТ.

На основі Митного кодексу Європейська комісія ухвалила Регламент № 2454 від 2 липня 1993 р., що містить процедурні (імплементаційні) норми стосовно його виконання. Крім Митного кодексу, до джерел митного права в ЄС належить Регламент Ради ЄС № 2031/2001 зі змінами від 6 серпня 2001 р. до дод. 1 до Регламенту Ради № 2658/87 «Про митний тариф та статистичну номенклатуру і про Загальний митний тариф» (ССТ). Нині Єдиний тариф Європейського економічного співтовариства (TARIC) у мережі он-лайн подає Європейський митний комітет (рис. 3.4). База даних дає змогу за назвою товару визначити ставку ввізного мита при імпорті в країни ЄС або експорті митні обмеження (за кодом товару); визначити 10-тизначний код товару. Код TARIC формують так:

Джерело: Складено автором за матеріалами European Commission. [Electronic Resource]. – Mode of access: http://ec.europa.eu/taxation_customs/dds/cgi-bin/tarchap?Lang=EN

Рис. 3.4. Структура TARIC коду товару⁸.

Європейська асоціація вільної торгівлі є міжурядовою організацією, яка сприяє розвитку вільної торгівлі та економічної інтеграції для забезпечення економічного розвитку своїх країн-членів. Створення умов для розвитку

⁸ Гармонізована система опису і коду товару: а – товарна група, б – товарна позиція, с – код за ГС, д – комбінована номенклатура ЄС, е – додаткова класифікація тарифних позицій, ф – додаткові цифри.

торгівлі було суттєвим спонукальним мотивом для формування такої асоціації. Першопочатково, в 1960 р., біля витоків створення ЄАВТ була Великобританія. З часом відбулося розгрупування ЄАВТ, а її члени набули членства в Європейському союзі. Нині ЄАВТ об'єднує лише чотири країни: Ісландію, Ліхтенштейн, Норвегію, Швейцарію (рис. Л.1.1, Додаток Л.1). Проте триває активне співробітництво з ЄС, бо ЄАВТ має укладену з ЄС угоду про Європейський економічний простір (1992 р.), що набула чинності в 1994 р. Крім того, було укладено двосторонні угоди між країнами-членами інтеграційних угруповань про імпорту деяких видів сільськогосподарської продукції, а також із 1973 р. чинна угода про вільну торгівлю продукцією промисловості.

Активне співробітництво країн ЄАВТ з ЄС зумовлене кількома факторами. По-перше, це країни одного регіону, які сповідують практично однакові цивілізаційні цінності. По-друге, це близькі за рівнем економічного розвитку країни. Так, наприклад, за рівнем ВВП на одну особу три країни ЄАВТ значно випереджають середнє значення в ЄС-27 (тут варто врахувати дестабілізуючий вплив розширення ЄС, коли його членами стали країни Східної Європи) (рис. Л.1.2, Додаток Л.1).

Завдяки втіленню принципів вільної торгівлі у зовнішньоторговельні відносини між ЄАВТ та ЄС вдалося досягти стабільності торговельних потоків. Так, для ЄС країни ЄАВТ є другим за значимістю торговельним партнером після NAFTA за як імпортом, так й експортом (табл. 3.2), якщо врахувати, що членами ЄАВТ є лише 4 країни.

Проаналізувавши основні торгові ЄАВТ, приходимо до висновку, що ЄАВТ та ЄС взаємозалежні одна від одної, адже для країн ЄАВТ країни ЄС є першими за значимістю партнерами (ЄС-27 займає 72,6% у загальній торгівлі ЄАВТ, країни ФТА-партнери 5,6%, внутрігрупова торгівля – 0,7% у 2007 р.) (табл. Л.1.1, Додаток Л.1). Основою зовнішньої політики країн-членів ЄАВТ є проведення скоординованої політики стосовно переміщення товарів у торгівлі з третіми країнами, проте на майбутнє планується, що спільна діяльність

виходитиме за межі забезпечення реалізації чотирьох свобод. Умови співробітництва ЄАВТ передбачають укладення спільних декларацій та угод про вільну торгівлю (з 16 країнами підписані такі угоди) (табл. Л.1.2, Додаток Л.1).

Таблиця 3.2

Основні торгові партнери-альянси ЄС у 2007 р.

Регіональні партнери	Імпорт		Експорт		Імпорт+експорт	
	млн. євро	%	млн. євро	%	млн. євро	%
Світ	1426008	100	1239919	100	2665926	100
НАФТА	216318	15,2	308282	24,9	524600	19,7
Латинська Америка	88810	6,2	71398	5,8	160207	6,0
ЄС кандидати	53708	3,8	67987	5,5	121695	4,6
EFTA	157286	11,0	140426	11,3	297712	11,2
Країни Середземномор'я	60286	4,2	66964	5,4	127250	4,8
ASEAN	80364	5,6	54560	4,4	134925	5,1

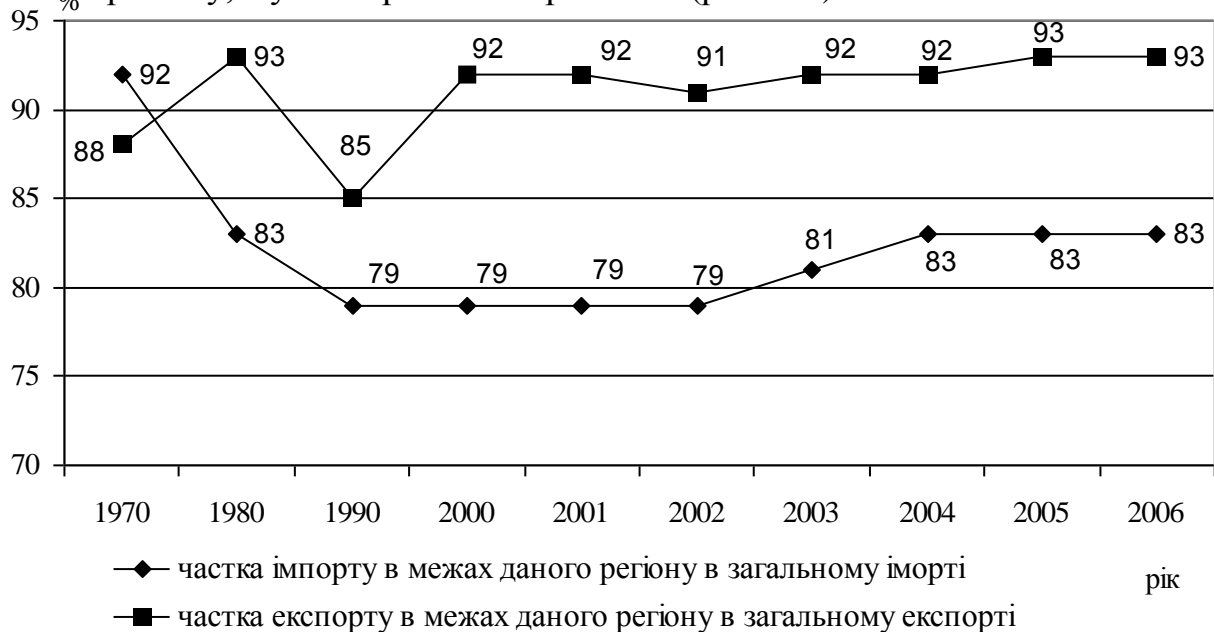
Латинська Америка: 20 країн; ЄС кандидати: Хорватія, Турція; країни Середземномор'я (за винятком Терції): Алжир, Західний берег річки Йордан і сектор Газа, Єгипет, Ізраїль, Йорданія, Ліван, Марокко, Сирія, Туніс.

Джерело: Складено автором за даними European Commission. [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>

Країни ЄАВТ активно торгують не лише з країнами ЄС та між собою, а й із країнами інших регіонів (рис. Л.1.3, Додаток Л.1). Разом з тим, США, Китай, Японія, Росія продовжують залишатися вагомими торговими партнерами (рис. Л.1.4, Додаток Л.1).

GCC (Gulf Cooperation Council) була утворена у 1981 р.; її членами є Саудівська Аравія, Бахрейн, Кувейт, Оман, Катар та Об'єднані Арабські Емірати. На 23-й сесії (Катар, грудень 2002 р.) країни-члени прийняли рішення створити з 1 січня 2003 р. митний союз і запровадити спільний митний тариф та митне законодавство, визначили умови переміщення товарів між країнами.

Більше 20 років знадобилося регіональному угрупованню, щоби забезпечити умови функціонування митного союзу, але частка внутрірегіональної торгівлі залишилася приблизно на попередньому рівні, а, географічна структура зовнішньої торгівлі розширилась: у 1970 р. 92% торгівлі припадали на країни цього ж регіону, а у 1980 р. та 2006 р. – 83% (рис. 3.5).

Джерело: Складено автором за даними ЮНКТАД. [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://stats.unctad.org/Handbook/>

Рис. 3.5. Динаміка експорту та імпорту товарів країн-членів ГСС у межах регіону.

Моніторинг фрагментації глобального простору через утворення митних альянсів свідчить про їх структурні та просторові відмінності. Так, на африканському континенті діють наступні альянси: Південноафриканський митний союз (SACU – Southern African Customs Union); Східноафриканське співтовариство (EAC – East African Community); Спільний ринок Східної та Південної Африки (COMESA); Економічне і валютне співтовариство Центральної Африки (CEMAC – Communauté économique et monétaire de l’Afrique Centrale), Економічне співтовариство країн Західної Африки (ECOWAS), Південноафриканське співтовариство розвитку (SADC) та інші. Один із найстаріших митних союзів було утворено у 1910 р. для розв’язання спільних економічних проблем – Південноафриканський митний союз.

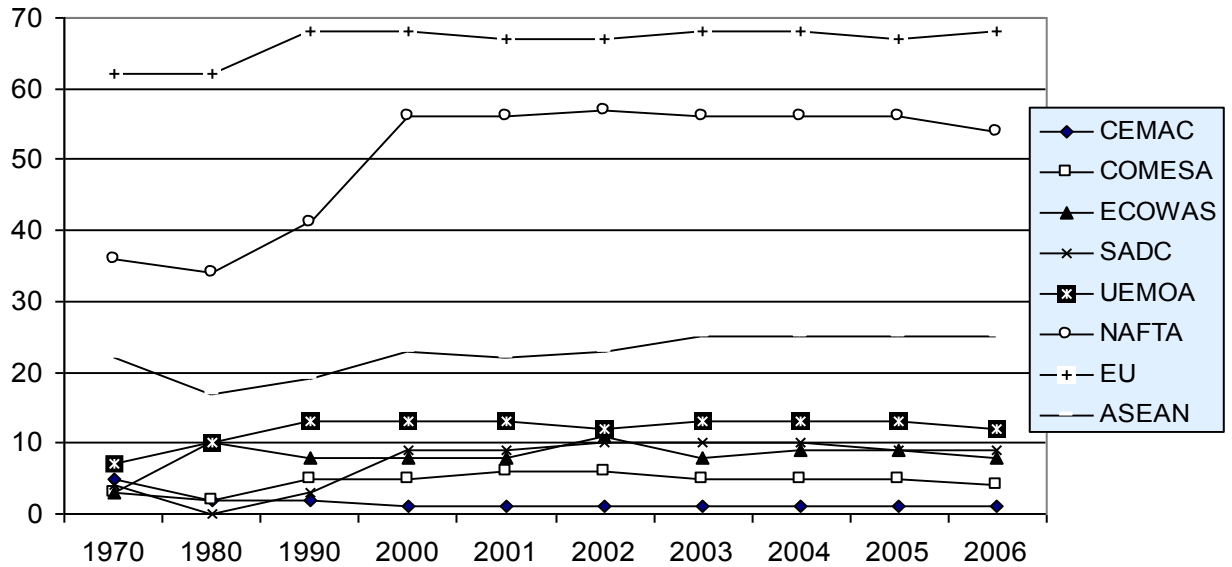
Спільний митний тариф, переміщення без обмежень товарів, розподіл доходів, отриманих від оподаткування торгівлі, створення належних інституцій політики (в т. ч. Митної Ради), координація державної політики у сфері промисловості та сільського господарства – це далеко не повний перелік досягнутих домовленостей у результаті зміни угоди про заснування у 1969 р. та 2002 р. Членами SACU є Ботсвана, Лесото, Свaziленд, Південна Африка і Намібія. В 2004 р. у митному союзі була прийнята програма п'яти митних ініціатив, у т. ч. запровадження єдиної форми митної декларації і забезпечення електронного обміну даними між митницями країн-членів.

У 1959 р. за участю чотирьох країн (Конго, Габон, Чад, Центральнаафриканської Республіки; у 1961 р. приєднався Камерун) було створено Екваторіальний митний союз, на основі якого у 1964 р. розпочав функціонування Митний та економічний союз Центральної Африки (UDEAC) (у 1983 р. його членом стала Екваторіальна Гвінея). У 1994 р. члени союзу з метою гармонійного економічного розвитку підписали угоду про створення Економічного та валютного співтовариства Центральної Африки (CEMAC).

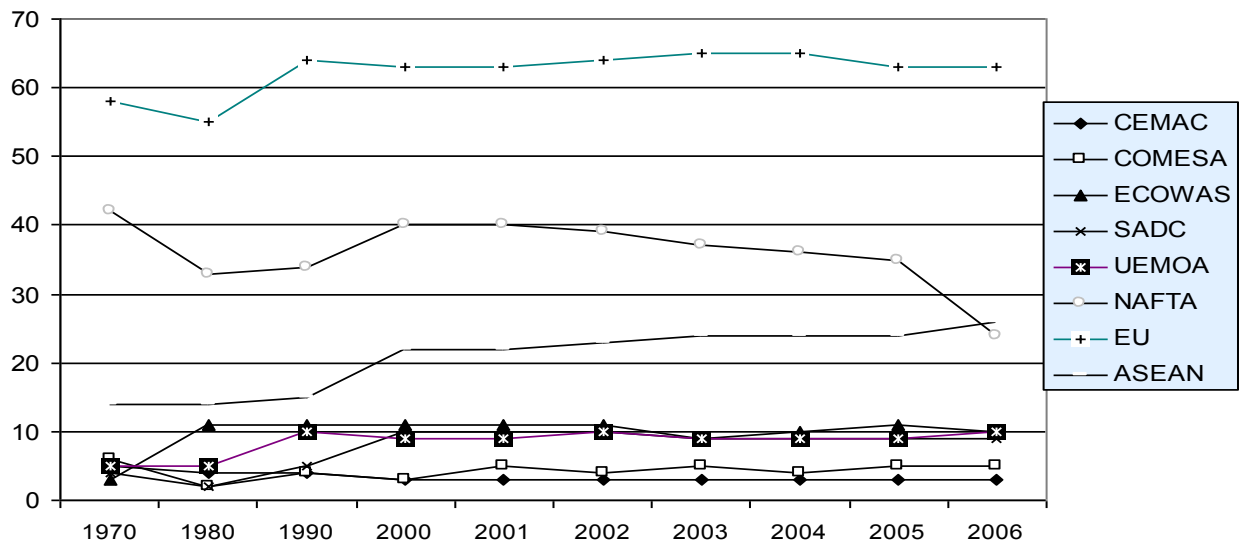
Функціонування альянсів в Африці має певні особливості. Насамперед, помітна активність країн щодо ступеня участі у діяльності альянсів, але вона має білатеральну спрямованість, а країни інших РТУ укладають двосторонні угоди. По-друге, африканські країни настільки активні, що стали членами кількох РТУ; але суттєвою проблемою залишається обмеженість зовнішньоторговельного (в т. ч. митного) співробітництва, адже членами даних митних альянсів є країни з однаковим, не надто високим, рівнем економічного розвитку. Якщо проаналізувати торгівлю між країнами всередині альянсу, то її частка дуже низька і впродовж років нема помітної динаміки, проте деякі з них активно торгують у межах регіону (рис. 3.6).

Узгодження митних процедур та допомога у сфері митної політики є, безперечно, прерогативою функціонування основних дво- та багатосторонніх угод в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні (табл. Л.2.1, Додаток Л.2). Таке співробітництво передбачає: класифікацію товарів (WCO HS), митну оцінку

(WTO CVA і стаття VII ГАТТ-94), сертифікат про походження товарів, передвідвантажувальну інспекцію, ризик-менеджмент, взаємодопомогу в митній сфері, автоматизовану митну систему, інформаційний обмін даними та ін.

а) експорт

б) імпорт

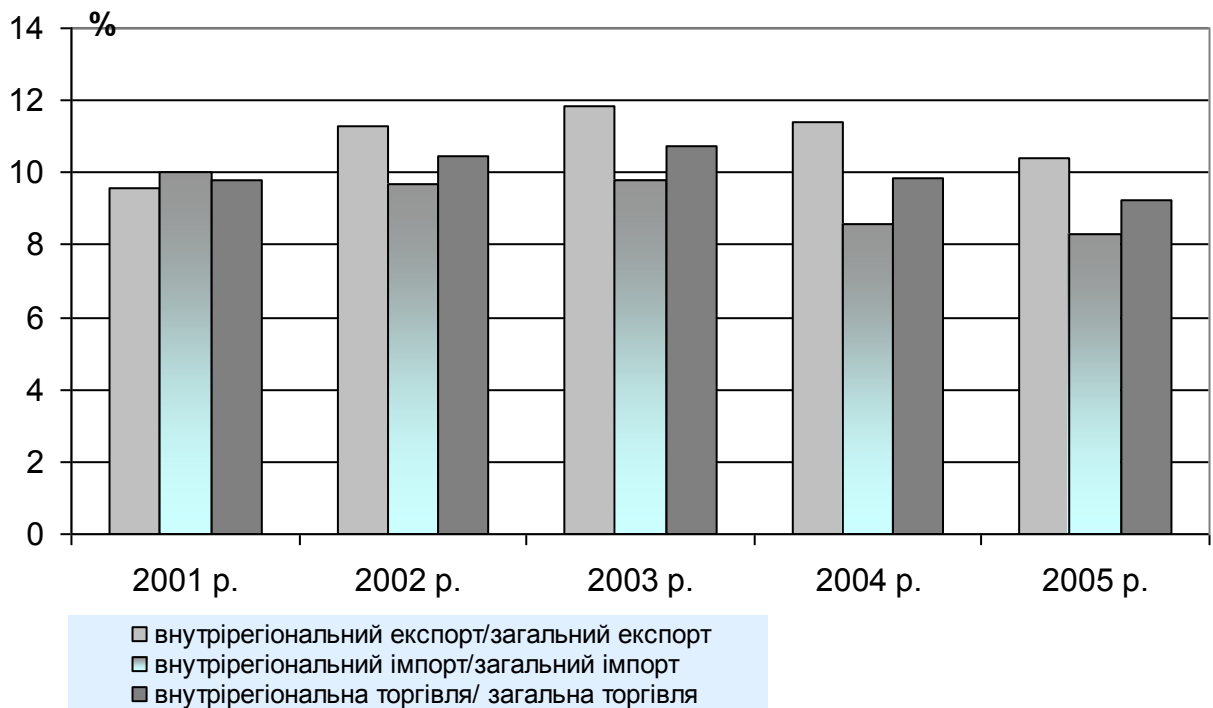
Джерело: Складено автором за даними ЮНКТАД. [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://stats.unctad.org/Handbook/>

Рис. 3.6. Динаміка торгівлі в межах регіональних альянсів (intra-trade) (частка торгівлі в межах групи у загальному обсязі торгівлі групи), %.

Усвідомлення країнами важливості спрощення та відміни тарифних обмежень, гармонізації митних процедур підтверджується 100% узгодженням

даних питань у межах альянсів, а питання нетарифних бар'єрів вирішується в 2/3 об'єднаннях. Така ситуація підлаштована і під вимоги СОТ щодо установлення ліберального тарифного режиму при збереженні нетарифних обмежень.

SPARTECA (Південно-тихоокеанська угода про регіональну торгівлю та економічне співробітництво) була утворена у 1981 р. і є преференційною торговою угодою, завдання якої в сприянні торгівлі полягає лише у допомозі в митній сфері, що не дає змоги досягти суттєвого рівня торгівлі в межах групи (не більше 11% упродовж останніх років) (рис. 3.7). Членами альянсу є Австралія, Нова Зеландія і країни Південно-тихоокеанського форуму.

Джерело: Складено автором за даними UNESCAP, Trade Agreement Database. [Electronic Resource]. – Mode of access: http://www.unescap.org/tid/aptiad/agg_db.aspx

Рис. 3.7. Динаміка внутрірегіональної торгівлі в межах SPARTECA.

AFTA (ASEAN Free Trade Area – Зона вільної торгівлі Асоціації країн Південно-Східної Азії) була утворена внаслідок тривалого (з 1992 р.) процесу перемовин між країнами про усунення тарифних та нетарифних бар'єрів із поступовим запровадженням безмитного імпорту до 2010 р. і для нових членів до 2015 р. Нині для понад 20 тисяч тарифних ліній встановлено нульові ставки, на більш як 60% запроваджено нульові ставки мита. Країни ASEAN активно

спрощують умови торгівлі не лише в межах альянсу, а й із іншими країнами й альянсами (наприклад, у 2004 р. було сформовано Угоду про вільну торгівлю з CER (Closer Economic Relations). Внутрігрупова торгівля для багатьох країн-членів ASEAN є особливо важливою з огляду на зниження тарифів. У 2006 р. для Лаосу частка торгівлі в межах альянсу становила 80% завдяки високій частці імпорту (85,2%); для Сінгапуру – 28,6% (за експортом – 30,9%, імпортом – 26,15) (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

**Торгівля країн-членів ASEAN в межах альянсу та зовнішня торгівля
ASEAN, 2006 р.**

	Експорт		Імпорт		Торгівля	
	у межах ASEAN		у межах ASEAN		у межах ASEAN	зовнішня торгівля ASEAN
	млн. дол. США	%	млн. дол. США	%	%	%
Бруней	1883,3	24,8	745,8	50,1	28,9	71,1
Камбоджа	235,4	6,7	991,2	33,9	19,1	80,9
Індонезія	18483,1	18,3	19379,2	31,7	23,4	76,6
Лаос	289,8	72,0	500,7	85,2	79,8	20,2
Малайзія	40979,6	26,1	32290,7	25,2	25,7	74,3
М'янма	2149,7	61,2	1174,7	55,5	59,0	41,0
Філіппіни	8192,2	17,3	10218,3	19,7	18,6	81,4
Сінгапур	83801,6	30,9	62300,4	26,1	28,6	71,4
Таїланд	26944,2	22,2	23539,8	18,5	20,3	79,7
В'єтнам	6214,0	16,8	12453,7	31,0	24,2	75,8
ASEAN	189176,8	25,2	163594,5	25,0	25,1	74,9

*Джерело: Складено автором за даними ASEAN Trade Database. [Electronic Resource].
– Mode of access: <http://www.aseansec.org/19230.htm>*

PICTA (Pacific Island Countries Trade Agreement Торгова угода між острівними державами) була підписана у 2001 р. й набула чинності у 2006 р. Її членами є: Острови Кука, Ніуе, Тонга, Фіджі, Папуа-Нова Гвінея, Вануату, Кірибаті, Самоа, Науру, Соломонові острови.

SAFTA (South Asia Free Trade Agreement – Південноазійська угода про вільну торгівлю) – була підписана у 2004 р. та об'єднує наступні країни: Бутан, Пакистан, Індія, Шрі Ланка, Мальдіви, Бангладеш, Непал, Афганістан. Унаслідок перемовин запроваджена програма лібералізації торгівлі, в процесі якої у перші роки тарифи зменшаться на 30% для найменш розвинених країн, на 20% – для інших країн, встановлення поетапної стратегії скорочення тарифів до 0–5% (7–10 років). Незважаючи на таку програму, альянс демонструє частку внутрішньої торгівлі між країнами на рівні 2–3%.

На американському континенті до основних митних альянсів належать NAFTA, CARICOM, MERCOSUR, Andean Community, LAIA. NAFTA (North American Free Trade Agreement, ALENA (франц.) є одним із альянсів, що демонструє суттєву частку внутрірегіональної торгівлі, проте в останні роки помітною є залежність від експорту (54% у 2006 р.). Дане об'єднання демонструє такі тенденції, зважаючи на приблизно однакові параметри розвитку країн-членів (США, Канада, Мексика) і зацікавленість країни одна в одній.

Латиноамериканська інтеграція має давню історію, але й є однією з найнепослідовніших у світовій практиці [504]. CARICOM (Caribbean Community and Common Market) утворений у результаті підписання угоди про перетворення CARIFTA зі зони вільної торгівлі у спільний ринок. Карибська асоціація вільної торгівлі була заснована у 1965 р. для виконання наступних завдань: збільшення обсягів торгівлі, її лібералізації за допомогою зменшення тарифів на товари, урізноманітнення географічної структури торгівлі. Проте заходи координації зовнішньої торгівлі не дали змоги країнам-членам активізувати торгівлю в межах альянсу, частка якої впродовж останніх 40 років не перевищила 18%. Разом із тим, в об'єднанні помітна значна нерівномірність участі країн у внутрішній торгівлі між ними, наприклад, найзалежнішими від внутрішнього імпорту є Ямайка (29,5% у 2006 р.), Барбадос (18,9%), Гайана (13,6%); найбільші обсяги експорту припадають на Тринідад і Тобаго (83,8%) (рис. Л.3.1, Додаток Л.3).

MERCOSUR як найбільший альянс Південної Америки розпочав своє функціонування з укладення угоди про вільну торгівлю між Аргентиною і Бразилією (1986 р.), Парагваєм, Уругваєм (1990 р.).

LAIA (ALADI франц., Latin American Integration Association) об'єднує Аргентину, Болівію, Венесуелу, Чилі, Колумбію, Кубу, Еквадор, Мексику, Парагвай, Перу, Уругвай, Венесуелу для надання преференційного режиму країнам, що розвиваються

CAN (Andean Community; Comunidad Andina – Андське співтовариство) започаткувала своє функціонування з травня 1969 р., коли п'ять країн (Болівія, Колумбія, Перу, Чилі, Еквадор) підписали Антський пакт про створення організації для сприяння гармонізації економічного розвитку та підвищення його рівня. Згодом від членства відмовилася Чилі, проте отримала такий статус Венесуела (вже у 2006 р. заявила про вихід із цієї організації). У 1993 р. для збільшення внутрірегіональної торгівлі було утворено зону вільної торгівлі. Досвід функціонування Антського співтовариства показав, що зменшення тарифів не є достатньою умовою лібералізації торгівлі в межах альянсу, адже країни не забезпечили реалізацію Кіотської конвенції, спрощення і гармонізацію митних процедур (полегшення відбулося лише для транзиту товарів).

Особливостями утворення митних альянсів задля спрощення умов руху товаропотоків між країнами, лібералізації торгівлі та підвищення зовнішньоекономічної активності, є запровадження безмитного режиму переміщення товарів через митні кордони країн та відміна або зведення до мінімуму тарифно-нетарифних обмежень. Проведене дослідження підтвердило, що формування митних альянсів відбувається виключно за територіальною ознакою, а укладення білатеральних угод – з позицій забезпечення національних економічних інтересів, однак лише двох країн. Тому вважаємо за необхідне з'ясувати, чи країни, об'єднані в митному альянсі за принципом територіальної близькості, мають спільні характеристики економічного розвитку та митного регулювання. Для цього за допомогою алгоритму методу

кластеризації зі застосуванням програмного продукту Statistica розприділено країни-члени СОТ за наступними змінними: x_1 – питома вага безмитного імпорту в загальному обсязі імпорту, x_2 – середньоарифметична ставка РНС; x_3 – індекс застосування тарифно-нетарифних бар'єрів; x_4 – загальна податкова ставка, %; x_5 – коефіцієнт ефективності митного управління; x_6 – коефіцієнт відкритості до багатосторонньої торгівлі; x_7 – широта охоплення міжнародних ринків; x_8 – індекс транспортної та комунікаційної інфраструктури; x_9 – середньоарифметична зв'язана кінцева тарифна ставка; x_{10} – % зв'язаних тарифів за всіма товарами; x_{11} – % зв'язаних тарифів за не с/г товарами.

Результати кластерного аналізу наведено у Додатку Л.4. Для забезпечення співмірності показників було проведено їх нормування. Таким чином було отримано 5 кластерів. Перший кластер склали 10 країн ($n_1 = 10$); другий – 37 країн ($n_2 = 37$); третій – 1 країна (Бурунді) ($n_3 = 1$); четвертий – 22 країни ($n_4 = 22$); п'ятий – 11 країн ($n_5 = 11$).

Матриця відстаней між центрами отриманих кластерів має вигляд:

$$R = \begin{bmatrix} 0 & 910,97 & 4693,81 & 802,61 & 534,77 \\ 30,18 & 0 & 6725,13 & 224,491 & 2063,86 \\ 68,51 & 82,01 & 0 & 6637,23 & 5412,16 \\ 28,33 & 14,98 & 81,47 & 0 & 1828,51 \\ 23,13 & 45,43 & 73,57 & 42,76 & 0 \end{bmatrix}$$

П'ятий кластер виділяється з поміж інших, у нього потрапили країни-члени COMESA та СЕМАС. У країн цього кластеру найбільша за розміром середньоарифметична зв'язана в межах домовленостей ставка мита та найнижчий серед усіх кластерів відсоток зв'язаних ставок за не с/г товарами та усіма товарами. У той же час помітна найнижча частка безмитного імпорту в загальному імпорті. Дві країни COMESA потрапили у перший кластер, особливістю якого є високий відсоток зв'язаних тарифів, але, як і для п'ятого кластеру, висока зв'язана ставка мита. Одна країна – Бурунді – сформувала третій кластер, відмінною рисою якої є надзвичайно висока (понад 250%) загальна податкова ставка.

Кластерний аналіз підтверджує, що у відповідні кластери потрапили країни з приблизно однаковим рівнем економічного розвитку та митного регулювання, тому спрощення умов торгівлі між ними при створенні митного союзу або зони вільної торгівлі не завжди дає бажані результати.

Економічний ефект від співробітництва країн із запровадженням однієї із форм РТУ передбачає зростання обсягів внутрігрупової торгівлі, а відповідно зміна у її географічній структурі має впливати на зміну ВВП на одну особу. Для встановлення причинно-наслідкового зв'язку знайдемо лінійні залежності між ними для наступних РТУ: ASEAN та СЕМАС за допомогою програмного продукту Statistica. Як основні змінні обрано: ВВП на одну особу, частка імпорту та експорту в групі у загальному обсязі відповідно імпорту та експорту, частка імпорту та експорту інших країн даного регіону у загальному обсязі відповідно імпорту та експорту (за даними UNCTAD Handbook of Statistics Online). Для повноти дослідження та більшої достовірності отриманих результатів часовий інтервал показників становить $t = 36$ років (з 1970 р. по 2006 р.).

Для митного альянсу СЕМАС значимі попарні кореляції між показниками представлені у Додатку Л.5.1 та вказують на наступні тенденції: незважаючи на існування кореляційних зв'язків між змінними, вони не є тісними у такій степені, щоби спричиняла зміну іншого. Так, наприклад, збільшення частки імпорту в межах групи на 1% зменшує ВВП на одну особу на 121,1 дол. США, а збільшення частки експорту в групі на 1% зменшує ВВП на одну особу на 136,3 дол. США, тоді як присутня незначна залежність динаміки ВВП на одну особу від зміни експортно-імпортних товаропотоків з країн-торгових партнерів, що знаходяться в межах даного регіону. Для перевірки існування нелінійних зв'язків між вказаними показниками використали прикладний пакет опрацювання статистичних даних STADIA. Отримані основні математичні моделі та коефіцієнти кореляції підтверджують низьку ступінь щільності кореляційного зв'язку між досліджуваними показниками (Додаток Л.5.2). Тому

у нашому випадку суттєвий вплив на ВВП на одну особу в країнах-членах СЕМАС мають інші фактори, але не динаміка торгівлі між ними.

Протилежними є отримані результати дослідження для країн-членів ASEAN, де присутній тісний зв'язок між обраними факторами, що підтверджують дані Додатку Л.5.3. Тобто, це свідчить про ефективність функціонування ASEAN як митного альянсу з наступних причин:

- зміна частки імпорту в межах групи в напрямку збільшення позитивно впливає на зміну ВВП на одну особу, зокрема зміна частки на 1% спричиняє збільшення останнього на 110,57 дол. США;
- зміна частки експорту в межах групи в напрямку збільшення має аналогічний вплив ВВП на одну особу, а її збільшення на 1% спричиняє збільшення останнього на 103,42 дол. США.

Таким чином, дослідження фрагментації глобального простору через утворення митних альянсів (під якими розуміли об'єднання, котрі репрезентують ознаки угоди вільної торгівлі та митного союзу) дало змогу зробити наступне узагальнення: в більшості альянсів не відчутно економічного ефекту від спрощення умов торгівлі між країнами-членами. Саме тут простежується відмежованість країн від функціонування об'єднання та недоцільність відміни тарифів, якщо, наприклад, їх частка експорту в межах альянсу є нижчою 1%.

Підтвердили ефективність створення та функціонування такі РТУ, як NAFTA, EU, ASEAN. Разом із тим, спрощення митних процедур, відміна тарифів, гармонізація митного законодавства є доволі складними та об'ємними процесами, що потребують затрат часу, людських і матеріальних ресурсів. Окрім того, країни, що мають схожі територіальні характеристики, рівень та потенціал економічного розвитку можуть мати схожу товарну структуру торгівлі, що змушує країни опановувати нові ринки поза альянсом для збуту продукції.

Саме тому вважаємо виправданим прагнення альянсів укласти регіональні торгові угоди з країнами з інших альянсів. У майбутньому важливо було активізувати митне співробітництво та зменшення тарифів між країнами з різними параметрами розвитку, наприклад, економічно розвиненими країнами і найменш розвиненими.

3.2. Митні ініціативи та принципи діяльності системи ГАТТ/СОТ

Потреба пошуку нових моделей розвитку країн у післявоєнний період ХХ ст. зумовила виникнення в економічній площині численних альянсів із огляду на усвідомлення важливості співпраці та координації зусиль. Саме в цю епоху і відбулося становлення ГАТТ – Генеральної угоди з тарифів і торгівлі та розпочалося планомірне впровадження задекларованих принципів ведення торгівлі. Створення ГАТТ об'єктивно було зумовлене не тільки спадом торговельної активності країн у глобальному просторі, а й значною диференціацією тарифів для як усієї продукції, так і товарів промисловості, що відповідно гальмувало розвиток торгівлі на початку ХХ століття. Передусім, розглянемо період із 1913 р. до 1925 р., тобто після закінчення так званого «золотого періоду» (1870–1913 рр.) у світовій економіці, коли країни почали запроваджувати протекціоністські заходи у вигляді підвищення тарифних ставок (табл. 3.4). У 1927 р. під егідою Ліги націй була зроблена спроба досягти домовленостей про непідвищення тарифних ставок. Прагнення країн до об'єднання стало особливо відчутним наприкінці 1940-х рр., коли об'єктивно зрозумілою проявилася зростаюча взаємозалежність країн у економічному просторі.

Таблиця 3.4

**Середньоарифметичні ставки митного тарифу основних учасників
міжнародної торгівлі, 1913–1925 рр., %**

	Промислові товари		Всі товари	
	1913 р.	1925 р.	1913 р.	1925 р.
Аргентина	28	29	26	26
Австралія	16	27	17	25
Австро-Угорщина	18	-	18	-
- Австрія	18	16	18	12
- Чехословаччина	18	27	18	19
- Угорщина	18	27	18	23
- Польща	13-18	32	12-18	23
Бельгія	9	15	6	8
Канада	26	23	18	16
Данія	14	10	9	6
Франція	20	21	18	12
Німеччина	13	20	12	12
Індія	4	16	4	14
Італія	18	22	17	17
Нідерланди	4	6	3	4
Іспанія	41	41	33	44
Швеція	20	16	16	13
Швейцарія	9	14	7	11
Великобританія	-	5	-	4
США	44	37	33	29
	25 (a)		16 (a)	

(a) – після 1914 р.

Джерело: Складено автором за *World trade report*. [Electronic Resource]. – Mode of access: http://www.wto.org/english/res_e/publications_e/wtr08_e.htm

Тим більше, що у середині 1930 рр. став помітним спад обсягів світової торгівлі через наслідки світової економічної кризи (рис. 3.8). Імпортні товаропотоки також були суттєво зменшені внаслідок потрясінь в економічному просторі. Саме сповільнення торговельної активності країн і було поштовхом до зміни архітектури торговельного простору, який трансформувався у глобальний. Імпортні товаропотоки також були суттєво зменшені внаслідок потрясінь в економічному просторі. Саме сповільнення торговельної активності країн і було поштовхом до зміни архітектури торговельного простору, який трансформувавсь у глобальний.

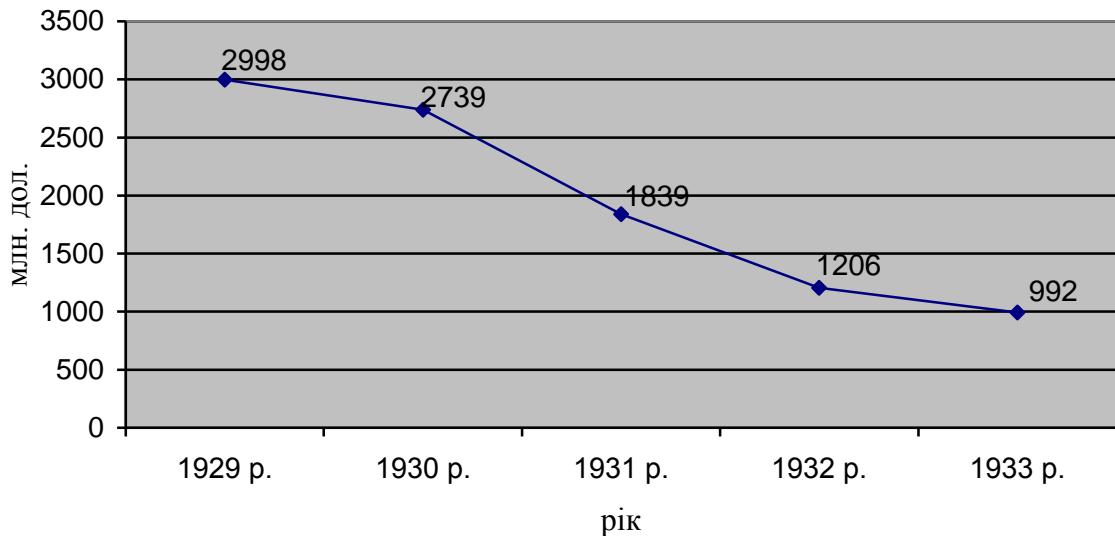

Рис. 3. 8. Динаміка обсягів світової торгівлі (1929–1933 рр.) [425, с. 270].

Економічні потрясіння у 1930-х рр. суттєво сповільнили й економічне зростання. Після подолання перших проявів світової кризи її наслідки були відчутними протягом тривалого часу; так у 1938 р. вдалося досягти обсягів експорту нижчих, аніж у 1923 р. У його динаміці можна виділити чотири періоди: 1900–1913 рр., 1921–1938 рр., 1948 (піковий період), 1950–1960 рр. (табл. М.1, Додаток М). Другий період демонструє всю вразливість світової економіки до економічних потрясінь, сповільнення експортної активності країн.

За період функціонування ГАТТ відбулося вісім раундів стосовно тарифних та нетарифних заходів країн-членів, а згодом – антидемпінгових, що дало змогу суттєво зменшити торгові бар'єри та створити нову модель регулювання торговельних відносин (табл.3.5). У 2001 р. на четвертій Конференції міністрів СОТ було оголошено відкриття дев'ятого раунду, який отримав назву «Раунд тисячоліття». Частота проведення перших шести раундів пояснюється неузгодженістю дій країн-членів, необхідністю вироблення спільної політики з питань зменшення тарифів і визнання тих інструментів зовнішньоторговельної політики, які б захищали внутрішній ринок країн-членів.

Таблиця 3.5

Раунди ГАТТ та основні питання переговорного процесу

Період проведення	Місце проведення	Основні питання переговорів	Кількість країн-учасників	Зменшення тарифів, %
1947 р.	Женева	Зменшення митних тарифів	23	-26 (поступки по 15000 тарифних ліній)
1949 р.	Аннесі	Тарифи	31	-3 (поступки по 5000 тарифних ліній)
1951 р.	Торквей	Тарифи	38	-4 (поступки по 8700 тарифних ліній)
1956 р.	Женева		26	-3
1960–1961 рр.	Женева, Діллон-раунд	Тарифи	26	-4
1964–1967 рр.	Женева, Кеннеді-раунд	Тарифи, розроблення Антидемпінгового кодексу	62	-38
1973–1979 рр.	Женева, Токійський раунд	Тарифи, нетарифні заходи	102	-33
1986–1994 рр.	Женева, Уругвайський раунд	Тарифи, нетарифні заходи, розроблення ГАТС, створення СОТ	123	-38

Джерело: Складено автором за матеріалами World Trade Organization. [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.wto.org/>

Перших п'ять раундів відбувалися шляхом поступового узгодження, бо основними членами ГАТТ були економічно розвинені країни, які неохоче відкривали внутрішній ринок для іноземних товарів, тим більше, якщо аналогічний товар чи продукція виробляють внутрішні виробники. На початкових етапах становлення цього багатостороннього форуму передбачали, що він буде тимчасовим, однак, незважаючи на недостатньо розроблене інституційне забезпечення та юридичний статус, ГАТТ проіснував до 1994 р. Саме в 1947–1994 рр. прийнято Антидемпінговий кодекс та Кодекс про митну вартість, узгоджено й інші питання та принципи як основу розвитку світових торговельних відносин.

Найвідчутніше зменшення тарифів забезпечено на останніх трьох раундах: Кеннеді, Токійському та Уругвайському, адже до Кеннеді-раунду членами СОТ було не більше 30 країн, а відповідно зростання їх кількості й

зумовило взаємний перегляд тарифів (табл. 3.6). Відмітною рисою останніх раундів стало залучення до глобальних торговельних процесів країн, що розвиваються, та найменш розвинених.

Таблиця 3.6

Зменшення ставок мита за останніх три раунди ГАТТ

Країни	Кеннеді-раунд			Токійський раунд			Уругвайський раунд		
	до	після	зміни,%	до	після	зміни,%	до	після	зміни,%
США	9,2	5,9	-36	6,3	4,3	-32	5,4	3,5	-35
Японія	7,3	4,5	-39	5,4	2,7	-50	3,9	1,7	-56
ЄС	7,7	4,8	-37	6,5	4,6	-29	5,7	3,6	-37
	1)				2)		3)		
Загалом	8,9	5,5	-38	6,2	4,1	-34	5,2	3,1	-39

1) – ЄС(6); 2) – ЄС(9); 3) – ЄС(12)

Джерело: Складено автором за матеріалами World Trade Organization. [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.wto.org/>

Основними принципами, на яких із 1947 р. базована торгівля між країнами-членами ГАТТ/СОТ, є такі: застосування режиму найбільшого сприяння (РНС) і національний режим. Формування режиму найбільшого сприяння (ст. 1 ГАТТ) передбачає такі умови: якщо одна країна-член надала іншій сприятливі умови для торгівлі, наприклад, зменшує митний тариф на певний товар, спрощує митні формальності, змінює спосіб стягнення митних платежів, застосовує недискримінаційні кількісні обмеження, то таку саму поступку вона має зробити для всіх інших країн-членів. «Будь-яка перевага, сприяння, привілеція або імунітет, що надає будь-яка договірна сторона будь-якому товару, який походить із іншої країни або призначений для будь-якої країни, слід негайно і безумовно надавати аналогічному товару, що походить із інших договірних країн або призначений для територій усіх інших договірних сторін» (ст. 1 ГАТТ-47).

Режим найбільшого сприяння має поширюватися не тільки на тарифне регулювання торговельних потоків, а й на:

- внутрішнє кількісне регулювання щодо змішування, переробки або використання товарів у певних кількостях чи пропорціях (ст. III п. 7 ГАТТ);
- встановлення та розподіл демонстраційних квот щодо кінематографічних фільмів (ст. IV ГАТТ);
- транзитний рух товарів через територію договірних сторін ((свобода транзиту) + (ст. V ГАТТ, проте положення статті не застосовують щодо транзитного руху літаків, але воно стосується повітряного транзиту товарів));
- вимоги маркування (ст. IX);
- недискримінаційне застосування кількісних обмежень (ст. XIII);
- недискримінаційну діяльність державних торговельних підприємств (ст. XVII);
- урядове сприяння економічному розвитку (ст. XVIII);
- загальні винятки, за умови, що їх не можна застосовувати як засіб свавільної чи невиправданої дискримінації між країнами, або приховане обмеження міжнародної торгівлі (ст. XX).

До основних винятків щодо режиму найбільшого сприяння належать: преференційні історичні угоди, укладені країнами до створення ГАТТ; преференції, що надають у митних союзах та зонах вільної торгівлі, прикордонних територіях; надання спеціального преференційного режиму для країн, що розвиваються, з метою їхнього економічного розвитку; звільнення країн від зобов'язань згідно з положеннями Угоди за умови особливих обставин.

Національний режим передбачає надання сторонам договірних відносин режиму, не менш сприятливого, ніж той, яким володіють аналогічні вітчизняні товари. Внутрішні податки і збори, законодавча база, умови внутрішнього продажу товарів, правила кількісного регулювання не слід застосовувати лише з метою захисту вітчизняного виробництва (ст. III ГАТТ).

Так, до базових концепцій, які є основою діяльності ГАТТ, належать такі:

- недискримінації, коли запроваджують рівнозначний режим для іноземних та вітчизняних товарів і забезпечують надання режимові найбільшого сприяння;
- прозорості, за якої договірні сторони зобов'язані повідомляти про власні торговельні заходи;
- консолідації (закріплення), тобто за умови зменшення мита його розмір неможливо відновити, а лише надати компенсацію стороні, яка постраждала від запроваджених заходів [139, с. 14-15].

У 1994 р. нові сценарії розвитку міжнародних торговельних відносин сприяли створенню Світової організації торгівлі (СОТ) як правонаступниці Генеральної угоди з тарифів і торгівлі (ГАТТ). Феноменом ХХ ст., дієвим наднаціональним органом є СОТ, що утвердилася в глобально-планетарному масштабі, об'єднавши країни різних континентів із різним рівнем розвитку та спеціалізацією. Від початку створення ГАТТ (1947 р.) до утворення СОТ кількість країн-учасниць збільшилась із 23, які брали участь у першому раунді торговельних переговорів, до 123, котрі ухвалювали рішення на Уругвайському раунді.

Як правонаступницю ГАТТ СОТ вважають організацією багатосторонньої торгівлі якісно нового виміру, наділяючи її наступними основними зобов'язаннями: вона урізноманітнює напрямки багатосторонньої торгівлі, охоплюючи нові й нові регіони, в результаті чого доступ до ринків країн-членів стає безпечнішим, але разом із тим СОТ суттєво обмежує коло можливостей, обумовлених для країн, що розвиваються [355, с. 37].

Марракеською угодою про заснування Світової організації торгівлі визначено основну мету її створення – забезпечення загальної інституційної основи для реалізації торговельних відносин між країнами-членами з питань, що регульовані угодами, та пов'язаними з ними правовими актами (ст. II). Згідно з угодою основними функціями СОТ є такі:

- сприяння реалізації, застосування, функціонування та досягнення цілей Марракеської і багатосторонніх торговельних угод;

- служить форумом для переговорів між його членами щодо їхніх багатосторонніх торговельних відносин;
- урегульовує суперечки між країнами-членами;
- співпрацює з Міжнародним валютним фондом та Міжнародним банком із реконструкції й розвитку і його філіями з метою єднання у здійсненні глобальної економічної політики.

Французький дипломат та політик Д. Жуано вважає створення СОТ «найбільшою реформою міжнародної торговельної системи від Другої світової війни. Завдяки їй інституційний триптих 1945–1948 рр. (ООН, МВФ/МБРР, МОТ) отримав частину, якої йому бракувало від провалу Гаванської хартії [139, с. 27]». Разом з тим, Світову організацію торгівлі визнають як якісно нову організацію, «спроможну регулювати світову торгівлю товарами і послугами на новій договірно-правовій базі» [270, с. 153].

Головним органом СОТ є Конференція міністрів, яка відбувається раз на два роки. Між конференціями її функції виконує Головна рада. Крім цього, до Світової організації торгівлі належать Секретаріат на чолі з Генеральним директором, Рада з торгівлі товарами, Рада з торгівлі послугами, Рада з торгових аспектів прав на інтелектуальну власність і комітети.

Перша конференція міністрів СОТ відбулася в грудні 1996 р. в Сінгапурі, друга – у травні 1998 р. у м. Женева (Швейцарія), третя – у листопаді–грудні 1999 р. в Сіетлі (США), четверта – у листопаді 2001 р. в м. Доха (Катар), п'ята – у вересні 2003 р. в м. Канкуні (Мексика), шоста – у грудні 2005 р. в Гонконгу.

У липні 2008 р. була зроблена спроба провести чергову конференцію, але оскільки згоди щодо зміни тарифів не досягли, переговорний процес так і не відбувся.

На четвертій конференції міністрів у м. Доха (Катар) у листопаді 2001 р. було започатковано новий раунд торгових переговорів. Зміст Доської декларації є достатньо широким, що засвідчують основні параграфи та предмет переговорів (табл. 3.7).

Доха-раунд можна вважати початком нових відносин у розвитку глобальних економічних процесів, про що 23 січня 2002 р. було заявлено на брифінгу секретаріату СОТ у Женеві. Ця конференція була не закінченням, а швидше початком нового раунду, який сприятиме розвитку міжнародної торгівлі.

Таблиця 3.7

Основні питання переговорів у Декларації Доха [300]

Параграф	Предмет переговорів
12	Повне виконання угод
13–14	Сільське господарство
15	Послуги
16	Доступ на ринки несільськогосподарських (усіх інших) продуктів
17–19	Права на інтелектуальну власність
20–22	Інвестиції
23–25	Конкуренція
26	Державні закупки
27	Стимулювання торгівлі
28–29	Правила СОТ щодо субсидій і контрзаходів
30	Вирішення спірних питань
31–33	Навколишнє середовище
34	Електронна комерція
35	Малі держави
36	Торгівля, державний борг та фінансування
37	Передача технологій
38–41	Технічне співробітництво і передача досвіду країнам, що розвиваються
42–44	Найменш розвинуті країни й пільгові умови
45–51	Організація та управління робочою програмою

Четверта конференція міністрів країн-членів СОТ, відкривши новий раунд, передбачала розгляд трьох принципово важливих документів: 1) Декларації міністрів; 2) Декларації про угоду з торгових аспектів прав інтелектуальної власності та питань охорони здоров'я; 3) Рішення з питань

застосування діючих угод СОТ із проблем, що є в цій сфері. Так, на черговому раунді торгівлю було визнано одним із інструментів стійкого розвитку країн.

Конференція, що відбулася, є актуальною й для країн, що розвиваються, оскільки чи не вперше на її засіданні було акцентовано увагу на адаптації економіки країн, що розвиваються, до вимог СОТ і на максимальному сприянні цьому процесові, про що зазначено в п. 44 Декларації міністрів. Зокрема, визнано, що застосування спеціального диференційованого сприятливого режиму для країн, що розвиваються, є складовою угод СОТ.

Такий підхід вважаємо правильним, якщо врахувати кількість країн, що розвиваються, – членів СОТ. Окрім того, зростає економічна активність цих країн: їхня частка у світовому ВВП збільшилася з 18% у 1990 р. до 21% у 2000 р., частка в експорті товарів – з 23% до 33%, частка у зовнішніх вкладеннях – відповідно з 5% до 12%. Доська декларація свідчить про нове значення, надане торговельному аспектові розвитку, присвятивши йому дві з перших статей (ст. 2 «Більшість держав-членів СОТ є країнами СОТ. У робочій програмі, ухваленій цією декларацією, маємо на меті зосередити увагу на їхніх проблемах і потребах»; ст. 3 «Ми визначаємо особливу вразливість найменш розвинених країн і специфічні структурні труднощі, з якими вони стикаються в світовій економіці. Ми рішуче налаштовані запобігти їхній маргіналізації і поліпшити їхню реальну участь у багатосторонній торговельній системі») [139, с. 70]».

На черговій конференції міністрів у Гонконгу темами перемовин були традиційне сільське господарство, доступ товарів із найменш розвинених країн (до 2010 р. згідно з домовленістю експорт із цих країн буде безмитний та без обмежень); доступ до ринків для промислових товарів, питання обмеження підтримки бавовняної галузі.

Як ми вже зазначали, Світова організація торгівлі в процесі діяльності активно співпрацює з іншими організаціями у сфері регулювання економічних відносин. Так, громадські організації мають змогу брати участь у засіданнях конференцій міністрів СОТ (табл. 3.8). Найпрезентативнішою за кількістю представників були п'ята та шоста конференції.

СОТ координує свою діяльність із Міжнародним валютним фондом та Світовим банком (така співпраця визначена «Declaration de Marrakech sur la contribution de l'OMC a une plus grande coherence dans l'elaboration des politiques economiques au niveau mondial»). МФВ та Світовий банк безпосередньо беруть участь у реалізації основних положень конференції Доха щодо країн, які розвиваються, а також розробляють перспективні шляхи розвитку світової економіки.

Таблиця 3.8

Участь неурядових організацій у конференціях міністрів СОТ [501]

Конференція міністрів	Кількість організацій, допущених до участі	Кількість організацій, що брали участь	Кількість учасників
Сінгапур, 1996 р.	159	108	235
Женева, 1998 р.	153	128	362
Сіетл, 1999 р.	776	686	Близько 1500
Доха, 2001 р.	651	370	370
Канкун, 2003 р.	961	795	1578
Гонконг, 2006 р.	1065	811	1596

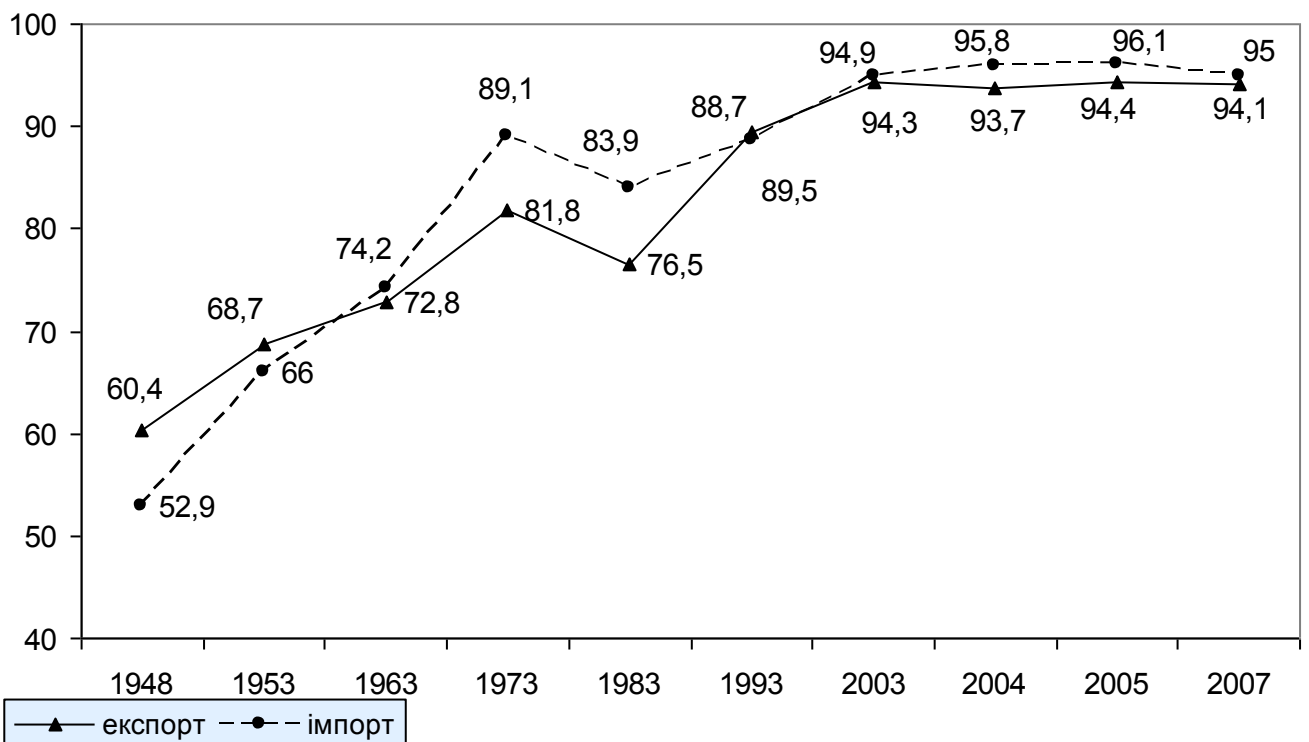
Країни-члени СОТ зобов'язані дотримуватись основних домовленостей та положень таких угод:

- 1) Генеральної угоди з тарифів і торгівлі (GATT – ГАТТ);
- 2) Угоди про сільське господарство;
- 3) Угоди про застосування санітарних та фітосанітарних заходів (SPS);
- 4) Угоди про текстиль та одяг;
- 5) Угоди про технічні бар'єри в торгівлі (ТВТ);
- 6) Угоди про пов'язані з торгівлею інвестиційні заходи (TRIMS);
- 7) Угоди про антидемпінгові мита (AD) – застосування ст. VI ГАТТ 1994;
- 8) Угоди про оцінку товарів для митних цілей – застосування ст. VII ГАТТ 1994;
- 9) Угоди про перевантажувальну інспекцію (PSI);
- 10) Угоди про правила визначення походження;

- 11) Угоди про процедури ліцензування імпорту;
- 12) Угоди про субсидії та компенсаційні мита (CVD);
- 13) Угоди про захисні заходи (SG);
- 14) Угоди про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (TRIPS);
- 15) Генеральної угоди про торгівлі послугами (GATS).

Такий широкий перелік питань, що є компетенцією СОТ, підтверджують її значимість для світової спільноти: це торгівля товарами, послугами, інтелектуальна власність, охорона навколишнього середовища та ін.

Нині під егідою СОТ об'єднано 154 країни, на які припадає близько 95% від світової торгівлі (рис. 3.9). На шостій конференції міністрів у грудні 2005 р. в Гонконгу її членами стали Королівство Тонга й Саудівська Аравія.

Джерело: Складено автором за даними World Trade Organization. [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.wto.org/>

Рис. 3.9. Динаміка участі країн-членів ГАТТ/СОТ у світовій торгівлі.

Разом із тим, динаміка розвитку торговельних відносин засвідчує активізацію їхніх учасників щодо як товарів, так і послуг, це особливо помітно, зокрема, після конференції міністрів у Доха (табл. 3.9).

Інтелектуальний капітал можна вважати одним із найцінніших ресурсів суспільства. Значимим він є в тих країнах, де була спроба переходу до соціально орієнтованої ринкової економіки. Слід зазначити, що критерієм соціально-економічного розвитку будь-якого суспільства є ступінь реалізації знань та здібностей людини в умовах інформаційного середовища. Проблема інтелектуальної власності – не нова для світової економічної думки, її вивчали в різні періоди та за різних умов суспільного ладу, ототожнюючи з інтелектуальним капіталом, людським капіталом, що свідчить про багатоаспектність підходів, які є іноді суперечливими.

Таблиця 3.9

Динаміка світового експорту товарів і послуг (млрд. дол. і %)

	Сума	Щорічний % зміни						
	2004	2001	2002	2003	2004	2006	2007	2008
Товари	8880	-4	5	17	21	14	16	15
Комерційні послуги	2100	0	7	13	16	12	12	18

Джерело: Складено автором за даними World Trade Organization. [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.wto.org/>

Міжнародний валютний фонд здійснив дослідження об'єктів інтелектуальної власності, яке засвідчило, що на економічно розвинені країни припадає більш як 90% від світової торгівлі ліцензіями. Нині міжнародний обмін ліцензіями в 3–4 рази перевищує темпи зростання світової торгівлі, а обсяги валютних надходжень від продажу ліцензій провідними країнами світу збільшилися з 1,18 млрд. дол. США у 1960 р. до 47 млрд. дол. у 1998 р.

На сучасному етапі СОТ є одним із важливих світових інститутів у сфері охорони інтелектуальної власності (важливою вважаємо й діяльність Світової організації інтелектуальної власності, прерогативою якої є розроблення та виконання міжнародних договорів щодо інтелектуальної власності), який забезпечує її належну правову базу.

Необхідність і важливість регулювання міжнародних потоків інтелектуальної власності засвідчило укладення Угоди про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights) у межах Уругвайського раунду переговорів у момент створення СОТ, де йшлося про необхідність для країн-учасниць переглянути та змінити національне законодавство у сфері охорони інтелектуальної власності з метою створення умов для ефективної зовнішньої торгівлі.

Ще одним напрямком діяльності, нетрадиційним як для організації, що регулює торговельні відносини, є збереження й захист навколишнього середовища не лише від товарів, які постачають, а й від методів виготовлення та виробництва, коли, наприклад, забруднюють навколишнє середовище, завдають шкоди живим організмам, і це призводить до зміни клімату тощо. Питання, пов'язані зі застосуванням основних інструментів із метою охорони природного середовища, СОТ розглядає переважно у вигляді суперечок. Наприклад, у 1991 р. надійшла скарга від Мексики на США, які обмежують імпорт тунця, оскільки його виловлюють разом із дельфінами, котрі здебільшого гинули. Разом із цим, Комісія з урегулювання суперечок рішення США визнала незаконним, адже ембарго на тунця не вплинуло на захист дельфінів [231, с. 21].

Природоохоронна суть стратегії СОТ не подана чітко в єдиному документі, але диверсифікована за такими основними: Марракеською угодою про заснування СОТ, де визнано, що метою діяльності сторін угоди є захист і збереження навколишнього середовища; Генеральною угодою з тарифів і торгівлі (право країн на запровадження заходів, необхідних для захисту життя або здоров'я людей, тварин, рослин (ст. XX); Генеральною угодою про торгівлю послугами (ст. XIV) та ін.

Значимими є досягнення СОТ в регулюванні трудових відносин у межах соціального стандарту. Так, не заохочують торгівлю товарами, виробленими в умовах примусової праці (ст. XX (e) ГАТТ – загальні винятки стосуються

продуктів праці ув'язнених), оскільки експорт товарів за дешевими цінами порівняно зі світовими забезпечують, в окремих випадках, виробництвом на основі залучення дешевої робочої сили та використання дитячої праці. В даному контексті Європейський союз запропонував таку концепцію стимулювання тих країн, котрі дотримуються Конвенцій Міжнародної організації праці (скасування примусової праці та дискримінації найму на роботу, свобода об'єднань, заборона використовувати дитячу працю): додаткове зменшення ставки мита на 5% [139, с. 86].

Саме охорона здоров'я, довкілля та соціальні норми були предметом перемовин на конференції міністрів у Сіетлі та Досі. Хоча згадані сфери малопов'язані з міжнародною торгівлею, але це лише на перший погляд, бо, наприклад, охорона довкілля безпосередньо пов'язана з переміщенням небезпечних відходів, заборонаю ввезення непридатних для використання товарів, знищення тваринного і рослинного світу з метою подальшого продажу та ін., екологічними загрозами. Таким чином, екологічні та соціальні питання набувають актуальності, що засвічують аспекти глобальних проблем, на яких наголосив П. Капіца:

- 1) техніко-економічні, пов'язані з виснаженням природних ресурсів земної кулі;
- 2) екологічні, пов'язані з біологічною рівновагою людини зі живою природою при глобальному забрудненні навколишнього середовища;
- 3) соціально-політичні, пов'язані з необхідністю їхнього розв'язання в масштабах усього людства [215, с. 396-397].

На майбутнє основними пріоритетами розвитку СОТ для забезпечення вигоди і для країн, що розвиваються, мають бути:

- узгодження дій щодо зменшення боргового тягаря на національному і глобальному рівнях та реформування структурної політики МВФ/Світового банку;
- запровадження у разі потреби для країн, що розвиваються, спеціального та диференційованого режимів, можливості збільшення тарифів або їх відміни;

- забезпечення преференційного доступу на ринки, зокрема для найменш розвинених країн;
- виконання Угоди про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності;
- зобов'язання економічно розвинених країн забезпечувати терміни їх виконання, визначені на Уругвайському раунді;
- відкриття світової торгівлі сільськогосподарською продукцією для сприяння експорту з країн, що розвиваються;
- зобов'язання не використовувати перемовини між країнами для перешкоджання освіті, охороні довкілля, водопостачання;
- зобов'язання поважати стандарти праці [355, с. 272-273].

3.3. Організаційно-економічні важелі застосування митних інструментів

Тарифним інструментам митної політики значну увагу приділяє Світова організація торгівлі, оскільки завдяки домовленостям ГАТТ/СОТ вдалося досягти зменшення тарифів у світі. Ініціатором такого процесу були економічно розвинуті країни (використовують мито для регулювання експортно-імпортних операцій), в яких доступ товарів на ринки країн, що розвиваються, був обмежений високим тарифним захистом (у таких країнах митна політика передбачає фіскальну мету). Традиційно головною темою переговорів між країнами на раундах ГАТТ стало зменшення тарифів, адже при їхньому використанні є спокуса встановити найефективніші ставки, щоб забезпечити бажану структуру імпорту та поповнити бюджет за рахунок митних надходжень, і лише на Кеннеді- та Токіо-раундах постало питання антидемпінгового мита й нетарифних заходів. Проаналізуємо особливості

узгодження тарифних позицій і нетарифного захисту в процесі приєднання країн до СОТ, котрий є, як правило, тривалим із огляду на відмінності в законодавчому забезпеченні зовнішніх відносин між країнами. Визначають такі моделі наближення національного законодавства до норм СОТ:

1) бразильська: прикладом є Бразилія, де основні правові документи СОТ були перекладені й опубліковані як національні законодавчі акти;

2) японська: прикладом застосування цієї моделі можуть бути як Японія, так і США. Японія, не змінивши національного законодавства, обумовила, що у випадку суперечливих та невирішених питань слід використовувати норми СОТ. А США обрали інший підхід: положення Уругвайського раунду не можуть бути правочинними, якщо суперечать національному законодавству країни;

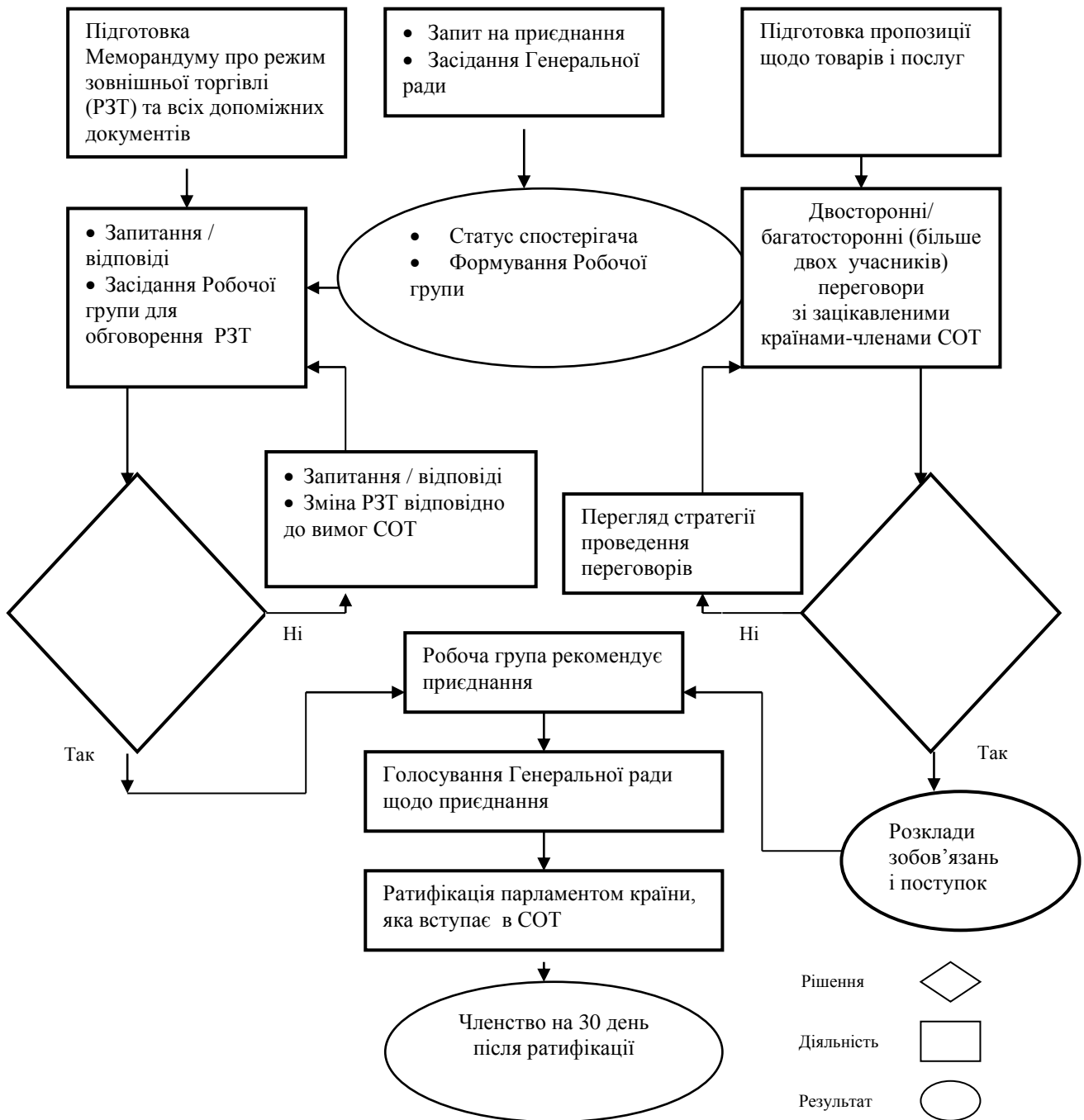
3) традиційна: реформування національного законодавства має відбуватися з дотриманням правових норм СОТ [126, с. 34-35].

Процес вступу країни у Світову організацію торгівлі (рис. 3.10) розпочинається з подання заявки на вступ Генеральному директорові СОТ, яку розглядає Генеральна рада, і в разі отримання країною статусу спостерігача формують Робочу групу.

Процес приєднання до СОТ передбачає такі автономні етапи:

- багатосторонні переговори в межах робочої групи, базовані на Меморандумі про зовнішньоторговельний режим у країні-претендентові;
- двосторонні переговори з питань доступу на ринок товарів, де країна має подати перелік тарифів та пропозицій щодо «зв'язаних» тарифів;
- двосторонні переговори з питань доступу на ринок послуг.

Переговори з питань сільськогосподарських субсидій відбуваються після надання країною відомостей про вітчизняну систему підтримки сільського господарства. На другому етапі для підготовки тарифних пропозицій країна має врахувати:

* Країна може розпочати реформування свого режиму зовнішньої торгівлі для забезпечення відповідності вимогам СОТ до подання заявки на вступ.

Рис. 3.10. Схема типового процесу вступу країни у СОТ [469, с. 12].

– захист ринку: підхід ґрунтований на тому, що митні тарифи є суттєвим законним інструментом для попередження експансії іноземних товарів, тому при їхньому узгодженні з країнами СОТ дуже важливо не знизити рівень тарифного захисту вітчизняної економіки, зокрема важливих галузей, щоб вони не були недієздатними;

– вплив на національну економіку: країна при зменшенні тарифів має враховувати їхній вплив на зміну макроекономічних показників;

– зменшення урядових доходів, оскільки мито, виконуючи фіскальну функцію, є вагомим джерелом доходів бюджету [399, с. 6-7].

При веденні тарифних перемовин важливим є чітке та обдумане встановлення «зв'язаних» ставок мита, адже після їхнього затвердження підвищення можливе після процедури модифікації ставок або відкликання попереднього тарифу, а також відшкодування збитків, що завдали інші договірні країни внаслідок змін (ст. XXVIII-94).

Процедура модифікації ставок передбачає: здійснення перемовин із країнами, які мають «початкове переговорне право»; консультації з країнами, які є важливими імпортерами на ринку певного товару. Зв'язування тарифів передбачає, що протягом узгодженого періоду країна забезпечить рівень установлених тарифів, який відповідатиме чинним ставкам митного тарифу, бути на нижчому або вищому рівні, ніж діючі. Разом із тим, на товари, за якими тарифи не зв'язані (в США – сира нафта, в Японії – рибні продукти), ставки мита можуть бути змінені без узгодження та обмеження, однак за вимогами СОТ практично всі тарифні позиції підлягають зв'язуванню (у США це 99%, Канаді – 99,6%, Австралії – 96%). Кінцеві ставки митного тарифу залежать від досягнутих поступок між країнами та перехідного періоду (Додаток М.2).

Формат тарифних поступок затверджують у процесі проведення переговорів про доступ на ринок товарів, а розклад поступок і зобов'язань за товарами має таку структуру (рис. 3.11).

Формат поступок може відрізнитися між країнами, але обов'язковою є наявність таких колонок, як предмета обговорення в процесі переговорів:

1) номер тарифної позиції. Товари подають у тій послідовності, в якій вони зазначені в ГС опису і кодування товарів;

2) опис товарів за ГС опису і кодування товарів. Важливим для формування митного тарифу за умови розширення зовнішньоторговельного

співробітництва є забезпечення правильності кодування товарів, адже це впливає на збільшення або зменшення податкового навантаження на товар.

Частина I. Режим найбільшого сприяння			
Розділ I. Сільськогосподарські товари			
		A. Тарифи	
		B. Тарифні квоти	
Розділ II. Інші товари			
Частина II. Преференційний режим			
Частина III. Нетарифні поступки			
Частина IV. Сільськогосподарські товари: зобов'язання щодо обмеження субсидування			
		Розділ I. Внутрішня підтримка: зобов'язання щодо загального обсягу внутрішньої підтримки	
		Розділ II. Експортні субсидії: зобов'язання щодо бюджетного фінансування і зменшення величини підтримки	
		Розділ III. Обмеження розміру внутрішніх субсидій	

Джерело: Складено автором

Рис. 3.11. Структура розкладу поступок та зобов'язань за товарами.

Конвенція про БТН дала змогу державам, які її уклали, уніфікуючи великі товарні позиції, виокремити дрібні (підпозиції), згідно з інтересами національної економіки. Загалом кількість неуніфікованих товарних підпозицій у тарифах, побудованих за БТН, у різних країнах становила від 2 до 7 тис. За період її дії цю номенклатуру кілька разів поліпшували і доповнювали, однак необхідно було створити нову товарну номенклатуру, прийнятну для всіх держав. Конвенція ГС містить зобов'язання розвинутих країн застосовувати шестизначний ступінь дроблення для митних і статистичних цілей, а країни, що розвиваються, можуть обмежити класифікаційну схему чотирьохзначним рівнем;

3) ставка митного тарифу. В цій колонці подають зв'язану ставку мита для перехідного періоду;

- 4) кінцева ставка митного тарифу, яку вводять після перехідного періоду;
- 5) перехідний період;
- 6) спеціальні захисні заходи;
- 7) першопочаткові переговорні права щодо тарифних поступок. Подають назва країни, з якою першою було проведено переговори щодо поступок;
- 8) інші податки і збори.

Після позитивного висновку Робочої групи та прийняття консолідованого висновку щодо можливості приєднання нової країни до СОТ готують доповідь, протокол та проект рішення про приєднання, які передають Генеральній раді (Конференції міністрів). Приєднання країни до СОТ визначають 2/3 голосів членів СОТ, а протокол про приєднання вступає в дію через 30 днів після його ратифікації країною-заявником на членство.

Одним із інструментів реалізації тарифних інтересів є застосування тарифних квот (коли країною для визначеного обсягу товару встановлена одна ставка, а для понадквотового рівня – інша), запроваджених у процесі Уругвайського раунду при тарифікації нетарифних заходів, хоча механізм їхнього застосування досі нерегульований. Обидві ставки мита можуть суттєво відрізнитися, наприклад, для сільськогосподарської продукції – це 40%, а понадквотова ставка може перевищувати 120%.

Нетарифне регулювання ЗЕД нині є однією з тих сфер, де неможливо досягти консенсусу щодо доцільності застосування. Засоби нетарифного регулювання, на перший погляд, не впливають на зовнішню діяльність так суттєво, як митно-тарифні, проте вони є важливими чинниками впливу на експортно-імпортні операції. Історія нетарифних обмежень недовготривала, особливого використання вони набули на початку ХХ ст. та у післявоєнний період. Призупинення їхнього масового використання розпочалось із прийняттям Генеральної угоди з тарифів і торгівлі. Найрезультативнішими можна вважати два раунди: Токійський та Уругвайський, у результаті яких досягнуто домовленість, що нетарифні обмеження не мають бути дискримінаційними, перешкоджати розвитку міжнародної торгівлі. Загалом

положення ГАТТ щодо застосування нетарифних обмежень доволі суперечливі. Так, за ст. 11 ГАТТ «Загальне скасування кількісних обмежень» країнам-членам заборонено застосування експортно-імпортних операцій із метою регулювання. Водночас зазначено, що такі обмеження можна застосовувати у вигляді квот, ліцензій, інших заходів у певних випадках. Ст. 12 дала змогу застосовувати кількісні обмеження для забезпечення рівноваги платіжного балансу країни. Ст. 13 ГАТТ «Недискримінаційне застосування кількісних обмежень» встановлено принципи недискримінації, яких мають дотримуватися країни-члени. Наприклад, якщо кількісне обмеження застосовують проти товару з однієї країни, то його потрібно використовувати щодо аналогічних товарів із інших держав, в іншому разі це буде виявом дискримінації. Ст. 14 «Винятки з правил про недискримінацію» фактично дає змогу застосовувати кількісні обмеження.

Застосування нетарифних заходів у регулюванні експортно-імпортних операцій є такими:

- заборона або обмеження експорту, які тимчасово застосовують для попередження або послаблення критичної нестачі продовольства чи інших товарів, що мають суттєве значення для країни-експортера;
- заборона або обмеження через застосування правил класифікації, сортування або реалізації товарів (наприклад, продажу товарів другого сорту як першого);
- обмеження імпорту сільськогосподарських товарів при здійсненні урядових заходів, спрямованих на зменшення національного виробництва подібних товарів або на ліквідацію затоварення;
- обмеження з метою забезпечення рівноваги платіжного балансу;
- обмеження в разі імпорту товарів у збільшеній кількості: кожний член СОТ має право на захисний захід, якщо імпорт загрожує розвитку національної галузі виробництва, яка виготовляє подібні або конкуруючі товари;
- обмеження імпорту текстильних виробів;

– нетарифні заходи, які застосовують країни, економіка котрих забезпечує низький рівень життя [154, с. 17].

Наявні й інші документи, що регламентують умови та порядок застосування нетарифних обмежень. Так, угода про процедури ліцензування імпорту є складовою системи багатосторонніх угод із торгівлі товарами та визначає правила ліцензування, порядок видач ліцензій, вимоги до отримувача ліцензій, розмежовує ліцензування неавтоматичне й автоматичне (має на меті забезпечення моніторингу за імпортними операціями).

Ліцензування вперше ініціювала Франція у 1931 р. Відтоді його застосування стає невід’ємним атрибутом зовнішньоекономічної політики будь-якої країни. Систему ліцензування використовують як метод протекціонізму і засіб контролю за квотуванням. Ліцензування – це введення спеціальних дозволів (ліцензій) на експорт або імпорт товарів, які видають на основі рішення відповідних органів влади або за іншими певними критеріями.

Нетарифні заходи регулювання ЗЕД належать до адміністративних, які можна вважати додатковими і тимчасовими. Як правило, їх застосовують тоді, коли економічні (в т. ч. тарифні) методи не є ефективними. Адміністративні методи регулювання економічних процесів виправдані в тих випадках, коли дії учасників ЗЕД спричиняють значні втрати для інших суб’єктів та держави. Крім того, в деяких сферах діяльності застосування адміністративних методів не є потребою: посилений державний контроль монопольних ринків, регулювання зовнішніх ефектів та їхнього впливу на навколишнє середовище, захист національних інтересів у системі світогосподарських зв’язків.

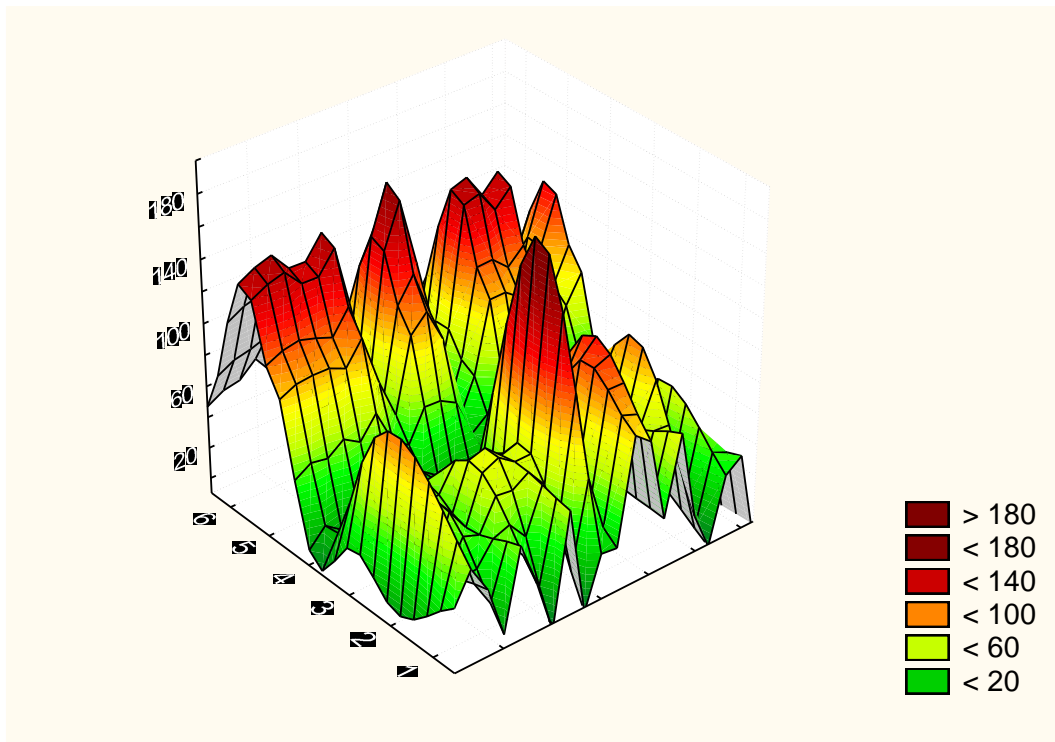
Технічні бар’єри – один із видів нетарифних обмежень, забезпечують технічну сумісність товарів, котрі переміщують через митний кордон, їхню відповідність якісним вимогам. Основною метою запровадження технічних бар’єрів є недопущення на вітчизняний ринок товарів, що загрожують національній безпеці, життю та здоров’ю людей, тварин, рослин, навколишньому середовищу. В 1979 р. на Токійському раунді переговорів ГАТТ укладено Угоду про технічні бар’єри в торгівлі (ТБТ), що згодом уведена в

пакет правових документів СОТ. Угода зобов'язала країн-членів створити на власній території інформаційний центр системи стандартизації в даній країні. Разом із тим, ця угода дає право державам, що розвиваються, не використовувати стандарти, які не відповідають потребам їхнього розвитку.

До нетарифних обмежень належать і заборони на ввезення-вивезення окремих товарів. У межах СОТ заборони імпорту й експорту товарів регулюють статті XI, XX, XXI ГАТТ. Їх запровадження спрямоване, як правило, на захист національної безпеки, суспільної моралі, охорону навколишнього середовища, недопущення загрози життю населення.

Незважаючи на зменшення тарифів між членами СОТ, є значна варіація в розмірах середньоарифметичної ставки тарифу і зв'язаних кінцевих тарифів (рис. 3.12). Для визначення причин такого коливання був використаний алгоритм методу кластеризації з використанням програмного продукту Statistica для 125 країн-членів СОТ ($n = 125$; 27 країн ЄС об'єднані під егідою ЄС, щодо Кабо-Верде нема даних). Кластеризація дасть нам змогу розподілити групу країн на підгрупи, тобто кластери. Сформовані таким чином із початкових багатовимірних даних однорідні підмножини виявлять розподіл країн у межах СОТ.

У нашому випадку потрібно зі сукупності об'єктів (країн) сформувати кластери за вибраними тарифними характеристиками – за умови, що об'єкт може належати тільки до одного кластеру. Тарифні характеристики наступні: x_1 – середньоарифметична зв'язана кінцева тарифна ставка, x_2 – середньоарифметична зв'язана кінцева тарифна ставка за сільськогосподарською продукцією, x_3 – середньоарифметична зв'язана кінцева тарифна ставка за несільськогосподарською продукцією, x_4 – середньоарифметична ставка РНС, x_5 – узгодження тарифів (%) за всією продукцією, x_6 – узгодження тарифів (%) за несільськогосподарською продукцією (Додаток М.3).

Джерело: Складено автором за даними World Trade Organization. [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.wto.org/>

Рис. 3. 12. Графік поверхності тарифних характеристик для країн-членів СОТ.

Використовуючи різні алгоритми кластерного аналізу, можна зробити висновки, що найсуттєвішим у нашому випадку є використання методу k -середніх, у результаті чого були отримані 7 кластерів. Алгоритм неієрархічної кластеризації (розділення набору з n елементів у кластери) k -Means наступний: обирають k довільних початкових центрів-точок у просторі (центроїди). Далі всі об'єкти групують на k -групи за близькістю віддалення від центроїда.

Наступним кроком є визначення нових центроїдів кластерів, що повторюються доти, доки центроїди кластерів та межі між ними не перестануть змінюватися. Перший кластер склали 17 країн ($n_1 = 17$); другий – 31 країна ($n_2 = 31$); третій – 15 країн ($n_3 = 15$); четвертий – 16 країн ($n_4 = 16$); п'ятий – 20 країн ($n_5 = 20$); шостий – 20 країн ($n_6 = 20$); сьомий – 6 країн ($n_7 = 6$).

Результати кластерного аналізу подані у Додатку М.4.

Матриця відстаней між центрами отриманих кластерів така:

$$R = \begin{bmatrix} 0 & 0,88 & 0,89 & 0,97 & 0,88 & 0,68 & 1,16 \\ 0,88 & 0 & 0,31 & 0,58 & 0,36 & 1,42 & 0,86 \\ 0,89 & 0,31 & 0 & 0,37 & 0,28 & 1,30 & 0,56 \\ 0,97 & 0,58 & 0,37 & 0 & 0,43 & 1,23 & 0,42 \\ 0,88 & 0,36 & 0,28 & 0,43 & 0 & 1,31 & 0,69 \\ 0,68 & 1,42 & 1,30 & 1,23 & 1,31 & 0 & 1,28 \\ 1,16 & 0,86 & 0,56 & 0,42 & 0,69 & 1,28 & 0 \end{bmatrix}$$

Елементи матриці свідчать на те, що шостий кластер приблизно однаково віддалений від інших кластерів (за винятком першого кластера). Перший кластер приблизно рівно віддалений від кластерів C_2 , C_3 , C_4 , C_5 , евклідова відстань відповідно дорівнює 0,88; 0,89; 0,97; 0,88 (рис. 3.13).

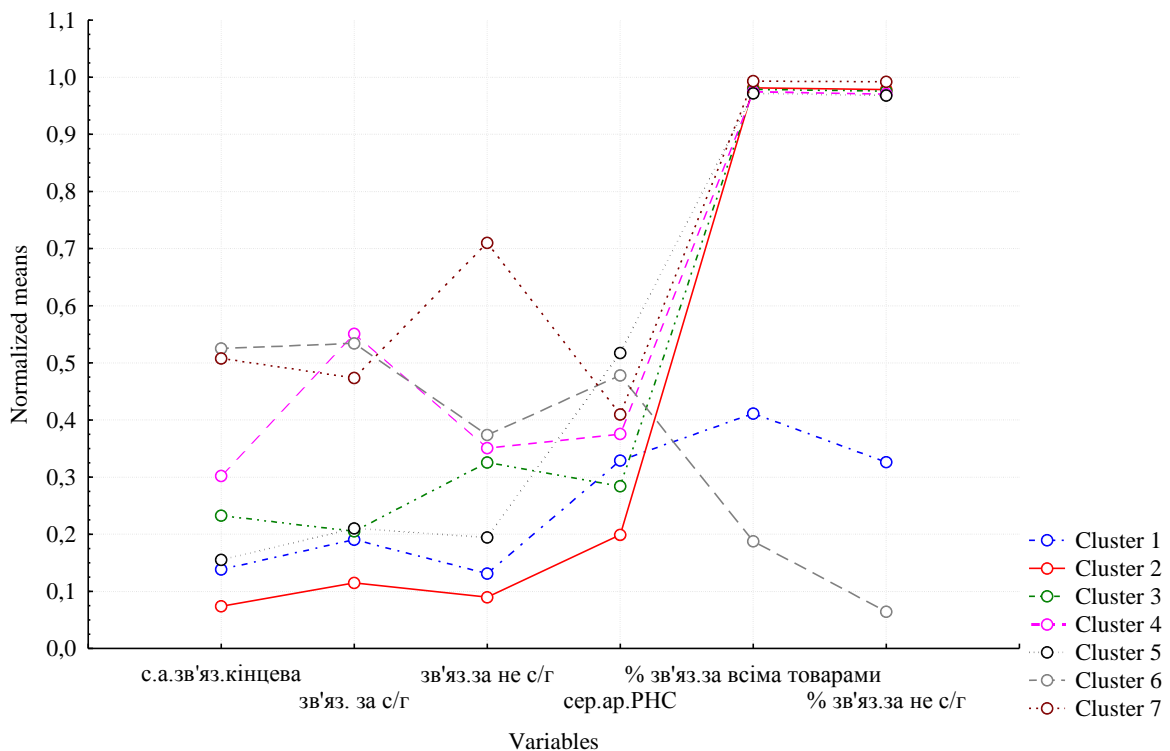

Рис. 3.13. Середні значення показників для кожного кластеру.

Для п'яти кластерів (C_2 , C_3 , C_4 , C_5 , C_7) характерний найбільший рівень зв'язування тарифів щодо імпорту стосовно як усієї продукції, так і несільськогосподарської продукції. Середні значення вибраних для кластерів показників коливається в межах 96,8–99,3%. Країни трьох кластерів (C_2 , C_3 , C_5) мають наближені середні значення за вибраними показниками. До другого кластеру увійшли країни зі сприятливим імпортним режимом і майже 100% зв'язуванням тарифів (Австралія, Вірменія, Грузія, ЄС, Канада, Киргизія,

Китай, Молдова, США, Україна та ін). Країни третього кластеру мають середній ступінь захисту несільськогосподарського сектору економіки. Шостий кластер, на наш погляд, найпроблематичніший: він демонструє високий рівень захисту національної економіки і низький рівень порівняно з іншими кластерами зв'язування тарифів, особливо щодо несільськогосподарської продукції. Цей кластер склали найменш розвинуті країни. Сьомий кластер об'єднує країни з високим рівнем захисту несільськогосподарського сектору, відповідно, і високими тарифними ставками. В цих країнах дуже низький процент імпорту, неоподаткованого митом, із несільськогосподарської продукції. Наприклад, Барбадос – 8,5%, Демократична Республіка Конго – 0%, Сент Кітс і Невіс – 7,7%.

Таким чином, проведений кластерний аналіз вказав на те, що система інтересів та практика застосування інструментів митно-тарифної політики є суттєво відмінними, а відповідно на даному етапі розвитку міжнародних економічних відносин створити єдині умови для їх консолідації в межах СОТ практично неможливо. Тобто, в діяльності СОТ є багато суперечливих моментів. Перш за все, це проявляється в несиметричності розвитку окремих секторів в межах глобальної торгової системи, а відповідно і форм міжнародних економічних відносин [377, с. 176]. Неузгодженість інтересів країн ускладнюється ще й тим, що консенсусу в межах СОТ досягають, як правило, на основі домовленостей між групами країн виходячи із пріоритетів їх інтересів [270, с. 148].

Результати дослідження черговий раз підтвердили, що передумови вступу до СОТ і економічні параметри країн настільки різні, що не дають змоги успішно завершити раунд Доха й узгодити всі інтереси та амбіції сторін, у т. ч. в контексті продовження зниження вже зв'язаних тарифів.

3.4. Фінансові інструменти захисту в регулюванні торговельних відносин

Зважаючи на послаблення ролі тарифних і нетарифних бар'єрів у зовнішньоторговельних відносинах між країнами, зберігається загроза національному виробникові та внутрішньому ринку, що, відповідно, потребує застосування допустимих законодавством ГАТТ/СОТ захисних заходів, які можуть мати прояви протекціонізму.

Для захисту національного ринку правовою базою СОТ дозволено застосовувати компенсаційні й антидемпінгові заходи як запровадження відповідного мита. Угода про субсидії та компенсаційні заходи (ГАТТ 1994) визначає субсидії як:

1) фінансове сприяння уряду на території країни-члена СОТ у таких випадках:

а) прямого переказу грошових коштів або прийняття урядом зобов'язань щодо переказу коштів (гарантії за позиками);

б) відмови уряду від стягнення доходів, що йому належать (податкові пільги);

в) надання урядом товарів і послуг, окрім загальної інфраструктури, або придбання (закупівля) товарів;

г) здійснення урядом платежів до механізму фінансування або передання окремих своїх функцій приватній особі на попередніх умовах, які не відрізняються від практики уряду;

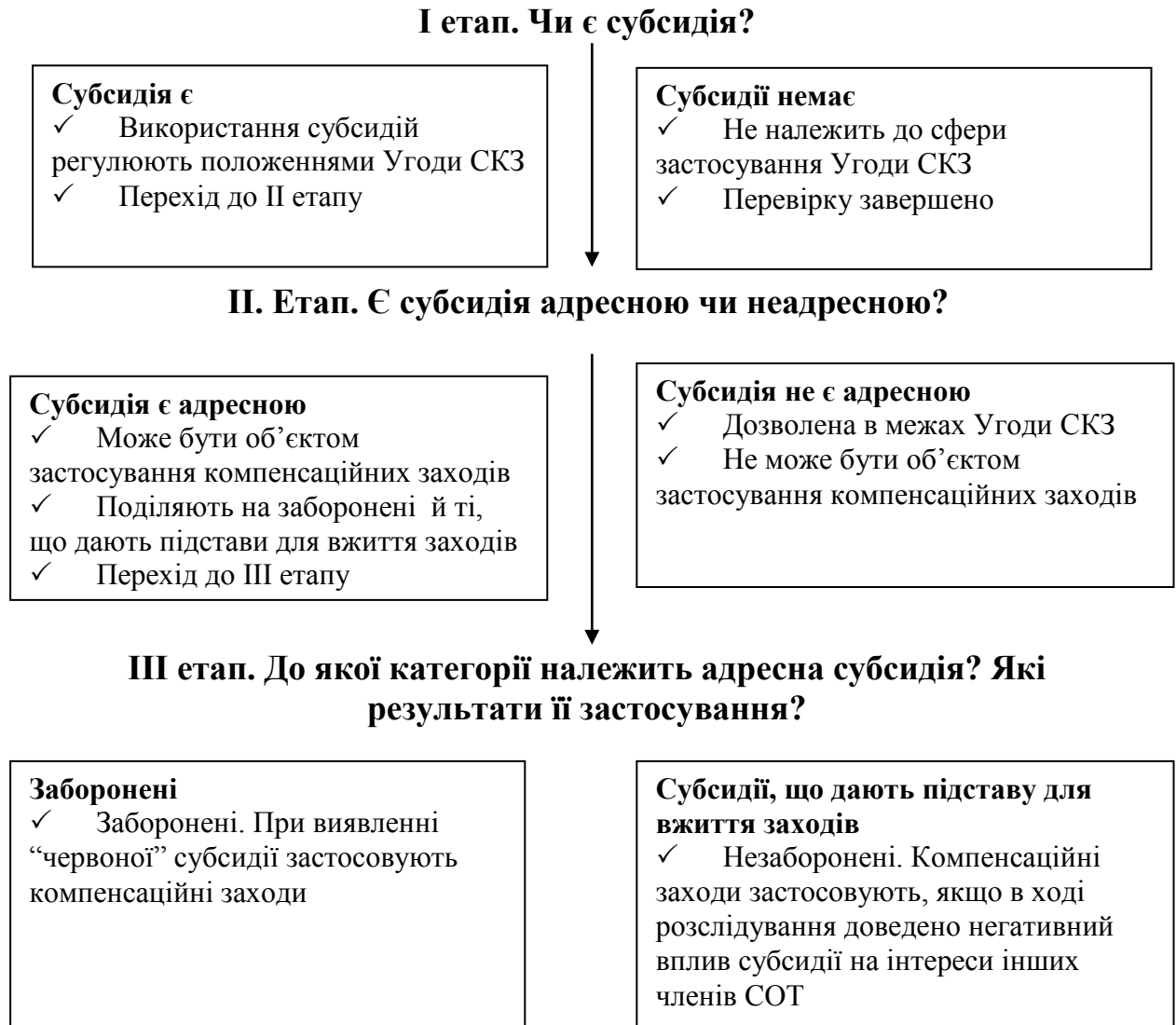
2) підтримка доходів та цін у трактуванні ст. XVI ГАТТ 1994.

При визначенні умов застосування субсидій головну роль відіграє їхня адресність (специфічність), яка полягає в тому, що доступ до неї можуть мати лише певні підприємства, група підприємств, галузі, але субсидія не є адресною, якщо право на її отримання – автоматичне і загальнодоступне. Такий підхід важливий і з позицій застосування компенсаційного мита, під дію якого підпадають лише специфічні субсидії.

Згідно з Угодою про субсидії та компенсаційні заходи встановлено такі види субсидій: заборонені (червоні) субсидії; субсидії, що дають підстави для застосування відповідних заходів (жовті); дозволені субсидії (зелені). «Зелені» субсидії є такими, які можуть застосовувати країни-члени СОТ та не підлягають обмеженню при вступі у СОТ. Разом із тим, дозволені субсидії повинні мати державний характер надання, незначний вплив на обсяги виробництва та не впливати на додаткові витрати споживачів. До дозволених субсидій згідно зі ст. 8 Угоди про специфічні та компенсаційні заходи належать:

- допомога на наукову діяльність (у т. ч. та, яку здійснюють вищі навчальні заклади, але не фундаментальні дослідження), якщо допомога покриває не більше 75% від вартості промислових досліджень або 50% від вартості розробок на доконкурентній стадії і спрямована на покриття таких витрат: персонал, інструменти, устаткування, землю, які використовують лише і постійно на дослідницьку діяльність, на консультаційні та еквівалентні послуги та інші, передбачені угодою;
- допомога неблагополучним регіонам на території країни-члена СОТ, яку надають у межах регіональної програми субсидування, є неадресною, і її розподіляють між регіонами за певних умов, наприклад, регіони не отримують додаткових пільг, є компактною адміністративною або економічною зоною, дохід на душу населення або ВВП на душу населення не має перевищувати 85% від середнього показника в країні або рівень безробіття має становити не менше 110% у середньому в країні;
- сприяння адаптації введення в дію виробничих потужностей до нових вимог щодо охорони навколишнього середовища, але таке виробництво має діяти хоча б 2 роки до процесу адаптації, заходи зі сприяння є однаковими, їх не можуть застосовувати для інших потреб.

Український центр міжнародної інтеграції (УЦМІ) запропонував трьохетапну методику аналізу законодавчих та нормативних актів щодо відповідності вимогам Угоди СОТ про субсидії і компенсаційні заходи (рис. 3.14).

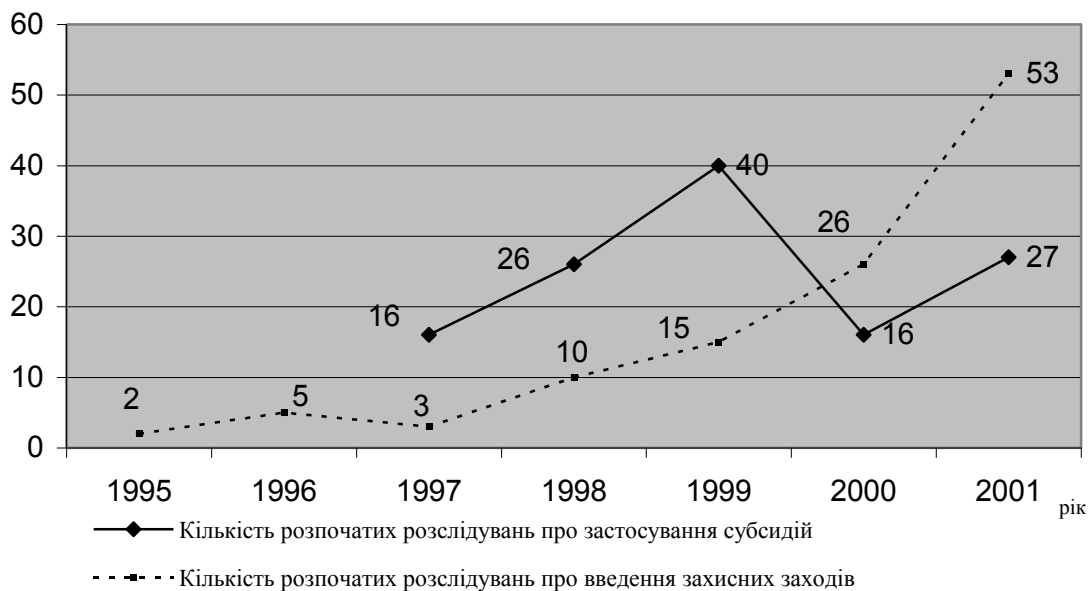
Джерело: Складено автором за матеріалами World Trade Organization. [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.wto.org/>

Рис. 3.14. Методика перевіряння відповідності субсидії вимогам СОТ.

Метою запровадження субсидій можуть бути: збільшення експорту вітчизняних товарів або зменшення їхнього імпорту на території країни. Так, залежно від мети субсидії є експортні (сума грошових коштів, які держава надає національному виробникові для заохочення експорту товарів і послуг) та імпортні (сума грошових коштів, які держава надає національному виробникові для підвищення конкурентоспроможності його продукції на внутрішньому ринку порівняно з аналогічними імпортними товарами).

Угода про субсидії та компенсаційні заходи передбачає, що компенсаційне мито можна застосовувати у разі прямого чи опосередкованого субсидування виробництва, виготовлення або експорту товару. Такі мита стягують у розмірі, що не перевищує суму наданої субсидії. Разом із тим, компенсаційне мито можна застосувати після розслідування щодо наявності субсидії та відмови країни-експортера добровільно компенсувати визначені зобов'язання.

Для країн, що розвиваються, є певні винятки з правил. Так, для них СОТ надає 8-річний період, протягом якого потрібно узгодити ці питання з Комітетом із питань субсидій та компенсаційних заходів. Із моменту створення СОТ була помітна тенденція до посилення протекціоністських заходів у регулюванні міжнародної торгівлі за допомогою нетарифних методів (рис. 3.15), а не принципів лібералізації. Для збереження стабілізації внутрішнього ринку згідно із ст. XIX ГАТТ країни-члени СОТ можуть застосовувати спеціальні захисні заходи як тимчасове мито або введення квоти, однак вони не повинні бути дискримінаційними, а отже, мають стосуватися всіх держав.

Джерело: Складено автором за *Rapport annuel 2005. Organisation mondiale du commerce*. [Electronic Resource]. – Mode of access: http://www.wto.org/French/res_f/booksp_f/anrep_f/anrep05_f.pdf.

Рис. 3.15. Динаміка розслідувань про застосування субсидій і введення захисних заходів між країнами-членами СОТ.

Усі члени СОТ згідно зі ст. 32.6 Угоди про субсидії та компенсаційні заходи зобов'язані подавати в комітет інформацію про застосування компенсаційних заходів. Разом із тим, в останні роки країни-члени СОТ виробили механізм застосування захисних заходів для протидії надходження субсидованих товарів на внутрішній ринок. Так, якщо з липня 2003 р. до червня 2004 р. країн-членів СОТ повідомили про 102 чинних компенсаційних заходи і зобов'язання, то їх кількість за аналогічний період 2006–2007 рр. зменшилася до 61 (табл. 3.10). Те саме стосується і розпочатих антидемпінгових заходів: у перший період було прийнято 239 рішень, а в другий – 159.

Таблиця 3.10

**Зведені відомості про прийняття рішень щодо компенсаційного мита
(липень 2006 р.–червень 2007 р.)**

Країни	На початок періоду	Попередні заходи	Остаточне мито	Зобов'язання	Чинні заходи (компенсаційні мита або зобов'язання)
Країни Південної Африки	0	0	0	0	1
Аргентина	0	0	0	0	3
Австралія	1	1	1	0	1
Канада	1	2	1	0	6
ЄС	0	0	1	0	13
Коста-Ріка	0	0	0	0	1
США	3	4	2	0	33
Мексика	0	0	0	0	2
Нова Зеландія	0	0	0	0	1
Перу	0	0	0	0	1
Чилі	2	0	0	0	0
Японія	0	0	0	0	1
Всього	8	7	5	0	61

Джерело: Складено автором за матеріалами Rapport annuel 2008. Organization mondiale du commerce. [Electronic Resource]. – Mode of access: http://www.wto.org/French/res_f/booksp_f/anrep_f/anrep08_f.pdf

Однією з галузей, де субсидування не заборонено нормами ГАТТ, є сільське господарство, але лише на Токійському раунді торгівля сільськогосподарською продукцією була визначена як окремий параграф (пункт) перемовин.

Уругвайський раунд висунув нові вимоги до застосування тарифних інструментів регулювання торгівлею сільськогосподарською продукцією, в т. ч. тарифної квоти. Учасники восьмого раунду досягли домовленостей про скорочення тарифів у середньому на 36% протягом 6 років для розвинених країн і на 24% – протягом 10 років для країн, що розвиваються, за винятком найменш розвинених країн (табл. 3.11). Проте при зменшенні нетарифних обмежень та їх трансформації в тарифні чотири країни використовували право застосування спеціального режиму для обмеження імпорту особливо «чутливої» продукції (наприклад, рису).

Таблиця 3. 11

Скорочення сільськогосподарських субсидій та зобов'язання за домовленостями Уругвайського раунду

	Розвинені країни, 6 років, 1995–2000 рр.	Країни, що розвиваються, 10 років, 1995–2004 рр.
Тарифи		
– середнє скорочення на всю продукцію	- 36%	- 24%
– мінімальне скорочення	- 15%	- 10%
Внутрішня підтримка (період 1986-1988 рр.)	- 20%	- 13%
Експорт		
– вартість субсидування	-36%	- 24%
– обсяги субсидованого імпорту (період 1986–1990 рр.)	- 21%	- 14%

Джерело: Складено автором за даними World Trade Organization. [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.wto.org/>

Субсидії сільському господарству надають у вигляді:

1) надбавки до закупівельних цін, коли держава компенсує вітчизняним виробникам сільськогосподарської продукції різницю, що утворилася між заявленою цільовою ціною і ринковою;

2) підтримки ринкової ціни у вигляді непрямой субсидії, коли держава регулює мінімальну ринкову ціну на сільськогосподарські товари, що продають у країні, а на іноземні товари встановлюють високу ставку імпортного мита;

3) виплати за оброблену землю (оплату проводять за 1 га угідь), що є найефективнішим видом підтримки розвитку сільського господарства;

4) компенсація затрат на придбання чинників виробництва (машин, устаткування, добрив та ін.) [18, с. с. 697-698].

Субсидування сільського господарства – це вагомий інструмент впливу на ціну його продукції на світовому ринку. Наприклад, країни, що розвиваються, побоюються втрат від надмірної підтримки розвиненими державами сільськогосподарського виробництва. Якщо оцінити позиції чистих імпортерів та експортерів сільськогосподарської продукції серед країн, що розвиваються, то основна їх чисельність припадає на ті, які мають низький рівень доходів (табл. 3.12).

Таблиця 3.12

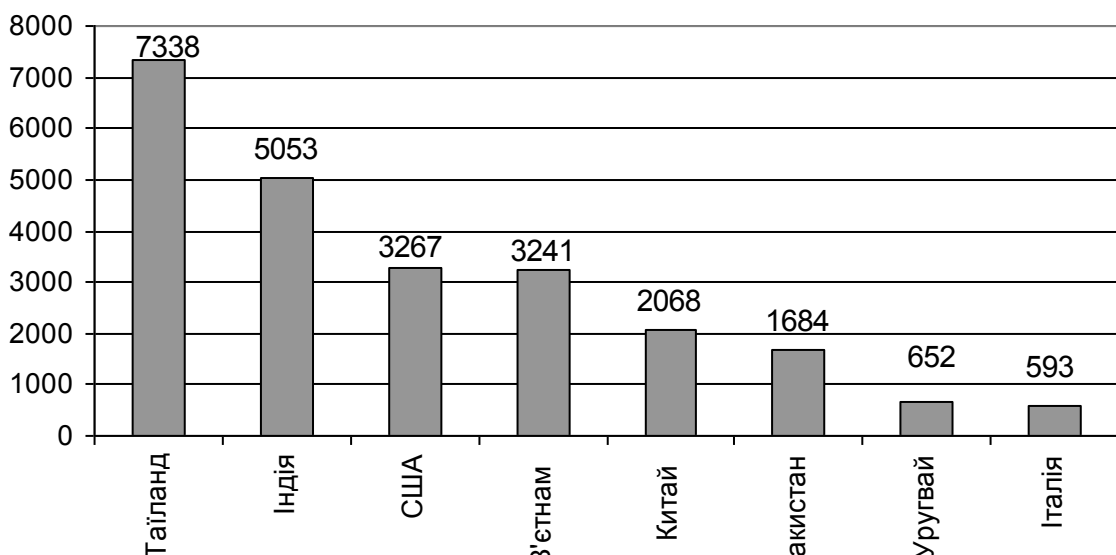
**Торгові позиції за продовольчими товарами
та сільськогосподарською продукцією країн, що розвиваються [507, с. 31]**

Країни	Із рівнем доходу вищим, ніж середній	Із середнім рівнем доходу	З низьким рівнем	Усі країни
Продовольчі товари				
Чисті імпортери	22	35	48	105
Чисті експортери	11	17	15	43
Всі країни	33	52	63	148
Продукція сільського господарства				
Чисті імпортери	23	32	30	85
Чисті експортери	10	20	33	63
Всі країни	33	52	63	148

Таким чином, субсидування сільськогосподарської продукції в економічно розвинених країнах часто негативно впливає на ціни малорозвинених держав. Субсидування сільського господарства в економічно розвинених країнах призводить до втрати у країнах, що розвиваються, близько 24 млрд. дол. від доходів від вітчизняного сільського господарства, а загальні втрати внаслідок неспівмірної цінової політики можуть збільшуватися до 72

млрд. дол. на рік [489, с. 130]. Так, С. Токарик зазначив: «Якщо промислово розвинені країни припинять підтримувати свій бавовняний сектор, то світова ціна на бавовну збільшиться, тому збільшиться експортна виручка бідних країн Західної Африки і Центральної Азії, які є її чистими експортерами [507, с. 33]».

Наприклад, субсидування США виробництва бавовни призводить до цінових диспропорцій, знижуючи ціни на світовому ринку на 9–13%, що дає змогу США, експорт якої становить 1/3 від світового експорту бавовни, бути лідером. Разом із тим, при коливаннях цін на світовому ринку країни з низьким рівнем доходу зазнають значних втрат; наприклад, зменшення світових цін на бавовну таких країн, як Малі, Буркіна-Фасо та ін. спричинило втрати 1–3% від їхнього ВВП, в Беніні кількість бідного населення зростає з 37% до 59%. Аналогічна політика США і в торгівлі рисом, зважаючи на те, що країна є третім за обсягами експортером у світі (рис. 3.16), але якщо вартість рису, вирощеного в США, становила 415 дол. за 1 т [489, с. 131-132], то експортна ціна – 237 дол. за т (за даними FAOSTAT), що змушує малорозвинені країни або зменшувати власну ціну для продажу товару, зазнаючи збитків, або згорнути виробництво, яке для деяких країн є важливим місцем зайнятості населення.

Джерело: Складено автором за Human Development Report 2005 International cooperation at a crossroads: Aid, trade and security in an unequal world. [Electronic Resource]. – Mode of access: http://hdr.undp.org/reports/global/2005/pdf/HDR05_chapter_4.pdf

Рис. 3.16. Обсяги експорту рису основними країнами-експортерами в 2002 р., тис. т.

На конференції міністрів СОТ у Доха питання субсидування було одним із найболючіших і залишилось одним із предметів перемовин на шостій конференції міністрів в Гонконгу, де досягнуто домовленостей про відміну експортних субсидій на сільськогосподарську продукцію в розвинених країнах.

С. Міхневич, досліджуючи тенденції світової торгівлі сільськогосподарської продукції, дійшов до протилежного висновку: що вільна торгівля не веде до стабілізації поставок, а демонструє перепади цін на світовому ринку. Відмінною ознакою даного сектору торгівлі є те, що на світовому ринку утвердилась обмежена кількість країн-експортерів, що також не сприяє стабілізації поставок та цін, а це неможливо виправити в короткотерміновій перспективі [279, с. 59]. Таким чином, лібералізація торгівлі негативно впливає на продовольчу безпеку.

Маніпулювання субсидованим експортом не є новим явищем у міжнародній практиці. Так, перед початком конференції міністрів у Гонконгу в 2005 р. США подали пропозицію протягом п'яти років зменшити на 60% субсидії, що надають вітчизняним аграріям, вимагаючи від торговельних лідерів та членів СОТ, Японії і країн-членів ЄС, відповідно, зменшення на 83%, зважаючи на більший рівень субсидування у цих країнах. Із першого погляду, в «благодійних помислах» США приховано елемент шантажу, бо нині зберігаються диспропорції у підтримці сільського господарства США та Європейським союзом (наприклад, у 2002–2003 маркетинговому році в Європейському союзі 70% експорту твердих сирів було субсидовано, сухого знежиреного молока – 98%), що й змушує США йти на такі кроки. Проте в 2002 р. Конгрес США ухвалив Закон про захист фермерів, терміном дії 10 років, протягом якого на підтримку вітчизняних сільськогосподарських виробників буде виділено 190 млрд. дол. [279, с. 60-61].

У «Доповіді про розвиток людини 2005» ООН зазначено, що ЄС та США щорічно на підтримку сільського господарства виділяють до 350 млрд. дол., що стимулює виробництво та збільшення експорту, а також зменшення імпорту. Разом із тим, таку підтримку отримує обмежене число сільськогосподарських виробників, які утримують і так міцні позиції на ринку. Наприклад, в ЄС у 2003

р. субсидії в розмірі 831 млн. євро були розподілені між шістьма цукровими заводами, в США лише 40% фермерів отримують субсидійну допомогу, і 5% із них (найзабезпеченіших) – половину всіх субсидій [489].

Країни-члени Європейського союзу – це чисті експортери молочних продуктів, тому для них суттєвою є підтримка через механізм субсидування вітчизняних сільськогосподарських виробників. Після завершення шостої конференції міністрів СОТ у 2005 р. для молочної галузі визначено нові орієнтири: скасування субсидій до 2013 р. Якщо простежити динаміку експорту молочних продуктів та цінової ситуації на ринках, то можна зробити висновок, що окремі країни ЄС отримують вигаши не за рахунок кількісних параметрів, а в результаті встановлення цін, вищих, аніж світові; це стосується, зокрема, масла вершкового, основним експортером якого є Нова Зеландія, котра встановлює ціну, значно нижчу, ніж країни ЄС (Додаток Н).

Запровадження розвиненими країнами торгових бар'єрів (імпортного мита і тарифних квот) є значною перешкодою для економічного зростання в державах, що розвиваються, а ставки імпортного мита збільшуються залежно від ступеня готовності товару.

Проте потреба в захисті національного ринку сільськогосподарської продукції виникає і в економічно розвинутих країнах. Так, у 1920-х рр. США спробували захистити вітчизняних виробників сільськогосподарської продукції від надмірного імпорту цих товарів за допомогою ввізного мита. В 1921 р. був ухвалений закон про надзвичайний тариф, у 1922 р. – закон про тариф Фордні-Маккамбера, який установив найвищі ставки мита. Закон Смутта-Хоулі про тарифи, за яким встановлювали високі ставки мита щодо 12000 видів товарів, отримав у відповідь аналогічні дії з боку урядів країн–торгових партнерів, а обсяг американського імпорту й експорту зменшилися відповідно на 29% та 33%. У 1934 р. ухвалено закон про торгові угоди з метою усунення негативних наслідків попередніх протекціоністських заходів.

Не менш болючими залишаються питання квотування, особливо для країн, що розвиваються і малорозвинених, зокрема, стосовно торгівлі цукром та

бананами, які неодноразово пропонували на порядок денний конференцій міністрів СОР і за яким так і не було укладено пакетної угоди між країнами-членами СОР у 2008 р. Наприклад, для сприяння імпорту бананів із країн Африки, Карибського та Тихоокеанського регіонів країни ЄС надавали суттєві преференції. Безперечно, вони мали ряд переваг порівняно з іншими країнами, якщо врахувати розмір квоти, рівень митного тарифу в межах та понад квоти, хоча для інших й було відмінено обмеження імпорту за допомогою запровадження квот. Із іншого боку, встановлення квоти для країн АКТ сприяє нерівномірності її розподілу між імпортерами, бо більше половини бананів постачають країни Карибського регіону (табл. 3.13).

Таблиця 3.13

Система регулювання імпорту бананів у ЄС, 2005–2006 рр.

	2005 р.			2006 р.		
	квота (тонн)	тариф (євро за т)	понад тарифну квоту (євро за т)	квота (тонн)	тариф (євро за т)	понад тарифну квоту (євро за т)
Треті країни	3113000	75	680	-	176	-
Країни АКТ (Африки, Карибського і Тихоокеанського регіонів)	750000	0	380	775000	0	176

Джерело: Складено автором за даними FAOSTAT. [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://faostat.fao.org/site/339/default.aspx>

Так, входження країн у глобальний простір визначається, по суті, незіставними для порівняння індикаторами соціально-економічного розвитку, що є передумовою запровадження з ініціативи суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності механізмів недобросовісної конкуренції. Часто це виявляється у постачанні товарів за демпінговими цінами, яке є прямою ціновою дискримінацією виробників країни, куди цей товар імпортують.

У світовій практиці одним із заходів протидії імпорту товарів за демпінговими цінами стало запровадження антидемпінгового мита. Питання

антидемпінгового захисту на рівні світової спільноти виникло під час Кеннеді-раунду Генеральної угоди з тарифів і торгівлі, коли було укладено Угоду про застосування ст. VI ГАТТ (набула чинності в 1968 р.), яку переглянули на Токіо- та Уругвайському раундах. Вироблення єдиних підходів до сутнісно-організаційних характеристик демпінгу дало країнам змогу змінити національне законодавство відповідно до вимог ГАТТ/СОТ.

Як захисний захід антидемпінгове мито запроваджують лише за умови реальної загрози національному виробникові, тобто демпінг у веденні зовнішньої торгівлі не є забороненим. Разом із тим, його часто використовують на практиці як інструмент захисту внутрішнього ринку. Після Другої світової війни запровадження антидемпінгових заходів на сільськогосподарську продукцію було пов'язане з її субсидуванням у країні-імпортері.

Виокремлюють такі чинники, що визначають активність застосування антидемпінгових заходів:

- 1) лібералізація торгівлі, яка сприяє її зростанню у кількісному вимірі та збільшенню кількості торгових конфліктів;
- 2) незадоволення спеціальними нормами, що дають змогу застосовувати захисні заходи для галузей, які страждають унаслідок збільшення імпорту;
- 3) постійне послаблення стандартів антидемпінгових розслідувань [19, 637-638].

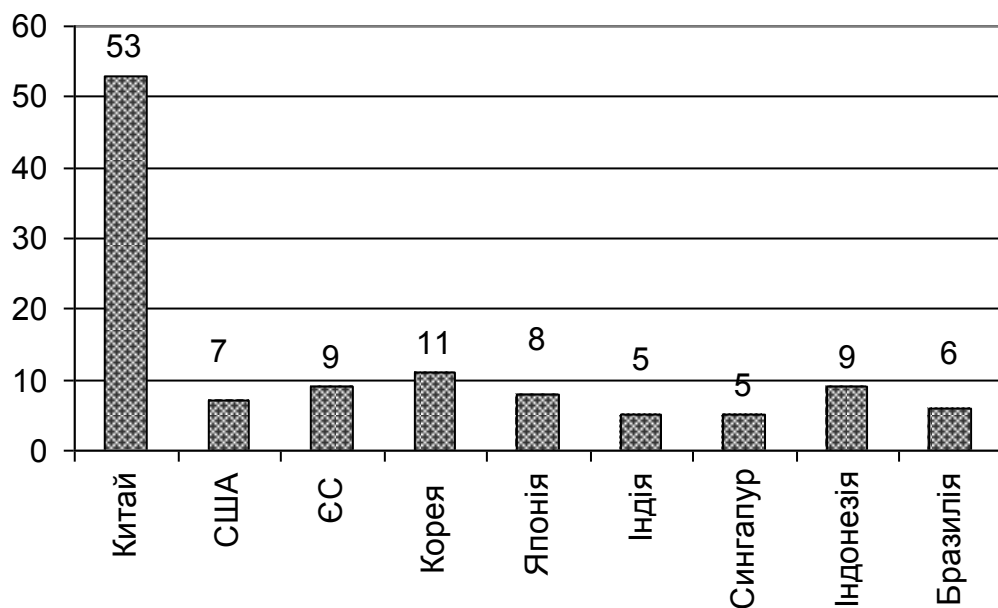
Зарахування антидемпінгового мита до нетарифних інструментів характерне тим, що його встановлюють на регламентоване митним тарифом мито; термін запровадження антидемпінгового мита заздалегідь обмежений; його застосування можливе лише після антидемпінгового розслідування та доведення факту демпінгу. Після завершення терміну дії антидемпінгового заходу (переважно до 5 років) його можна застосовувати заново. Антидемпінговий процес можуть зніціювати державні органи, наприклад, міністри або національні представники тих сфер економічної діяльності, які зазнають збитків від ввезення демпінгових товарів. Наступними ланками демпінгового процесу є антидемпінгове розслідування, прийняття рішення та

його виконання (в окремих випадках дія антидемпінгових заходів може бути достроково припинена). Кількісний обсяг антидемпінгового мита встановлює держава залежно від конкретної ситуації. Проте, наприклад, в антидемпінговому законодавстві Австрії вказано кількісні параметри, тобто ціну визнають демпінговою, якщо вона на 20% і більше нижча від ціни на внутрішньому ринку тієї країни, звідки походить товар.

Антидемпінгову політику Європейського союзу визначає регламент Ради Європи «Про захист від демпінгового імпорту з країн за межами ЄС» № 384/96. Створення ЄС згідно з Римським договором (ст. 3, розд. 3) як єдиної цілісної інституційної структури з делегованими повноваженнями зумовлює проведення спільної зовнішньої політики (в т. ч. торгової і митної) та політики безпеки, тому органи ЄС мають представницькі функції з контролю за експортно-імпортними потоками. Реалізацію регламенту Ради Європи № 384/96 забезпечує Комісія ЄС, яка здійснює антидемпінгові розслідування, за умови наявності демпінгу, величини збитків, спричинених імпортом товарів вітчизняній економіці, підтвердження наслідкового зв'язку між імпортом демпінгових товарів та сумою збитків.

Незважаючи на гучність запровадження антидемпінгових заходів, вони не є суттєвим бар'єром для входження країни у світову торговельну систему. Це, підтверджує, зокрема, механізм вступу Китаю у Світову організацію торгівлі, який, пройшовши 15-річний період переговорного процесу, був одним із лідерів щодо згаданої проблеми. За даними СОТ, за липень–грудень 2001 р. 19 країн-членів СОТ розпочали 186 антидемпінгових розслідувань щодо 55 держав і митних територій, у т. ч. Китаю – 15, США – 9, Бразилії – 9, Кореї та Японії – по 8. Разом із тим, лише 8 країн-членів запровадили 79 антидемпінгових заходів щодо 33 країн, у т. ч. Китаю – 21. За липень 2003 р.–червень 2004 р. щодо Китаю було вжито 59 антидемпінгових розслідувань (рис. 3.17). Незважаючи на це, на п'ятій конференції міністрів СОТ, у листопаді 2001 р., Китай став членом СОТ і нині має міцні позиції на світовому ринку та демонструє вражаючі темпи зростання експорту.

Ставши членом СОТ, Китай здобув змогу розширити експорт і завоювати нові ринки, а країни-лідери отримали важливого економічного суперника. Передбачаючи це, Китай⁹ під час переговорного процесу спрямував зусилля на зміцнення економічних позицій, змінивши протекціоністську доктрину (селективний протекціонізм) на лібералізацію зовнішньоекономічних відносин. Із середини 1990-х рр. економіка країни розвивалася незалежно від зміни обсягів зовнішньої торгівлі, що свідчить про максимально ефективне використання внутрішнього ресурсного потенціалу [304].

Джерело: Складено автором за *Rapport annuel 2008. Organisation mondiale du commerce. [Electronic Resource]. – Mode of access: http://www.wto.org/French/res_f/booksp_f/anrep_f/anrep08_f.pdf*

Рис. 3.17. Країни-експортери, щодо яких запроваджено два або більше антидемпінгових розслідування (липень 2006 р.–червень 2007 р.).¹⁰

На думку дослідників, приєднання Китаю до СОТ сприяє зміцненню його економічного потенціалу, збільшенню експорту з країн у результаті мінімізації дискримінаційних заходів щодо китайських товарів, залученню прямих

⁹ Згідно з вимогами СОТ, після набуття Китаєм статусу члена відбулися зміни: зменшення середнього рівня митних тарифів. Ця тенденція простежується і у підготовчий період: середня ставка тарифу на промислові товари становила в 1997 р. 24%, у 1999 р. – 17%, у 2000 р. – 16,4, у 2005 р. – 10%; поступова відміна застосування квотування і ліцензування; дотримання антидемпінгового законодавства; дозволено створювати іноземним банкам відділення та обслуговувати депозитні рахунки фізичних осіб у місцевій валюті, а згодом і юридичних осіб; зняття обмежень з діяльності іноземних автомобілебудівних компаній.

¹⁰ *Rapport annuel 2008. Organisation mondiale du commerce. – P.30.*

іноземних інвестицій, збільшенню згідно з прогнозами приросту ВВП [409, с. 33-34].

Досвід підготовки Китаю до вступу в СОТ може бути прикладом для розроблення економічної стратегії для інших країн: різка відмова від протекціоністських заходів і тотальна лібералізація є вкрай негативною. Крім того, такому процесові має передувати зміцнення конкурентної позиції на світовому ринку, а бути конкурентним означає забезпечувати порівнювані зі світовим рівнем споживчі, якісні та цінові характеристики товару або послуги, незалежно від того, для якого ринку вони призначені – внутрішнього чи зовнішнього [303].

Підсумовуючи, зазначимо, що сформовані в межах СОТ вимоги до використання інструментів митної політики, залишають за країнами право застосування захисних заходів для забезпечення національної економічної безпеки. Разом з тим, функціональне призначення цих регуляторних механізмів впливу на міжнародні торговельні потоки буде визначатися обраною країною концепцією митної доктрини, а відтак впливатиме на позиціонування країни у багатоформатному митному співробітництві.

Висновки до розділу 3

На основі аналізу фрагментації глобального простору через утворення митних альянсів зроблено наступні висновки.

1. Отримала підтвердження необхідність узгодження тарифних обмежень торговельних потоків, проте такі є складовою не лише національної, а й регіональної політики та глобальної. В умовах глобалізації країнам неможливо самотужки розв'язати проблему уніфікації та гармонізації митних систем за умови зростання відкритості національних економік. Проаналізувавши дані щорічного моніторингу, який проводить СОТ, ми отримали підтвердження, що простежується тенденція реалізації митних

інтересів країн шляхом створення зон вільної торгівлі та митних союзів (стаття XXIV), адже це дає країнам змогу зберігати їх інтереси щодо третіх країн як у межах альянсу, так і поза його межами.

2. Розкрито процес становлення системи ГАТТ/СОТ і вказано на основні напрямки діяльності. Ця система утвердилася в глобально-планетарному масштабі, об'єднавши країни різних континентів із різним рівнем розвитку та спеціалізацією. Від початку створення ГАТТ (1947 р.) до утворення СОТ кількість країн-учасниць збільшилася з 23, які брали участь у першому раунді торговельних переговорів, до 123, котрі ухвалювали рішення на Уругвайському раунді. Одним із найважливіших завдань СОТ залишається забезпечення тарифних перемовин між країнами, де важливим є чітке та обдумане встановлення «зв'язаних» ставок мита, адже після їхнього затвердження підвищення можливе після процедури модифікації ставок або відкликання попереднього тарифу, а також відшкодування збитків, що завдали інші договірні країни внаслідок цих змін (ст. XXVIII-94).

3. Після створення СОТ як правонаступниці ГАТТ суттєво змінюються умови та формат участі країн у цій організації, бо переглянуті умови участі країн, що розвиваються, а це ускладнює процес перемовин через неспівпадання інтересів основних її учасників.

4. Зважаючи на послаблення ролі тарифних і нетарифних бар'єрів у зовнішньоторговельних відносинах між країнами, активізуються загрози національному виробникові, що, відповідно, потребує застосування допустимих законодавством ГАТТ/СОТ захисних заходів, які можуть мати прояви протекціонізму. Дослідження підтвердило, що країни-члени СОТ схильні до застосування недобросовісного субсидування сільського господарства, вводять антидемпінгові заходи і запроваджують спеціальні види мита для усунення конкуренції на ринку товарів.

5. Обґрунтовано, що за умови посилення неузгодженостей між країнами-членами Світова організація торгівлі не спроможна сповна реалізовувати завдання, передбачені при її створенні. Тому на майбутнє основними

пріоритетами розвитку СОТ для врахування інтересів країн, що розвиваються, мають бути: запровадження у разі потреби для них спеціального та диференційованого режимів, можливості зміни зв'язаних тарифів; преференційний режим доступу на ринки для найменш розвинених країн; виконання Угоди про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності та ін.

Основні результати дослідження за даним розділом опубліковано у працях [60; 61; 131; 132; 133; 161; 173; 183; 193; 197; 198; 200; 203; 204; 208; 277].

РОЗДІЛ 4

ПАРАДИГМА МИТНОЇ ДОКТРИНИ КРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЇЇ ЕКОНОМІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ (на прикладі України)

4.1. Діалектика економічних інтересів країни та еволюція її митної доктрини

Митна політика країни є важливою складовою її економічної політики, з одного боку, та системою принципів і напрямків діяльності держави у сфері забезпечення своїх економічних інтересів та безпеки за допомогою митних інструментів регулювання зовнішньої торгівлі – з іншого. Мито й механізми його справляння виникли у найдавніший період, коли людство навчилося торгувати. Підтвердженням цього є наукові дослідження генезису митної справи та інституційного забезпечення в Україні [60; 211; 448].

Першими кроками до побудови митної системи незалежної України стало ухвалення Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» та Митного кодексу України (обидва 1991 р.). Відтоді вітчизняна митна політика зазнавала постійних змін щодо напрямків реалізації, була спрямована або на обмеження експорту, або на стимулювання імпорту, тобто відзначалась яскраво вираженою категоричністю. Так, 1991–1993 рр. характерні жорстким експортним та ліберальним імпортним режимами. Для другого етапу – 1994–1995 рр. – був притаманний процес лібералізації зовнішньоторговельного режиму, а митна політика передбачала суто фіскальну мету для поповнення дохідної частини бюджету. Третій етап – 1996–1998 рр. – став яскраво вираженим протекціоністським усупереч вимогам ГАТТ/СОТ, хоча і вдалося розпочати процес зменшення митних тарифів, відбувся перегляд нормативно-правової бази у сфері митної справи. Четвертий етап – від 1999 р. донині – передбачає адаптацію вітчизняної митної системи до вимог Світової організації торгівлі та Європейського союзу і є найважчим серед уже пройдених, бо саме нині Україна

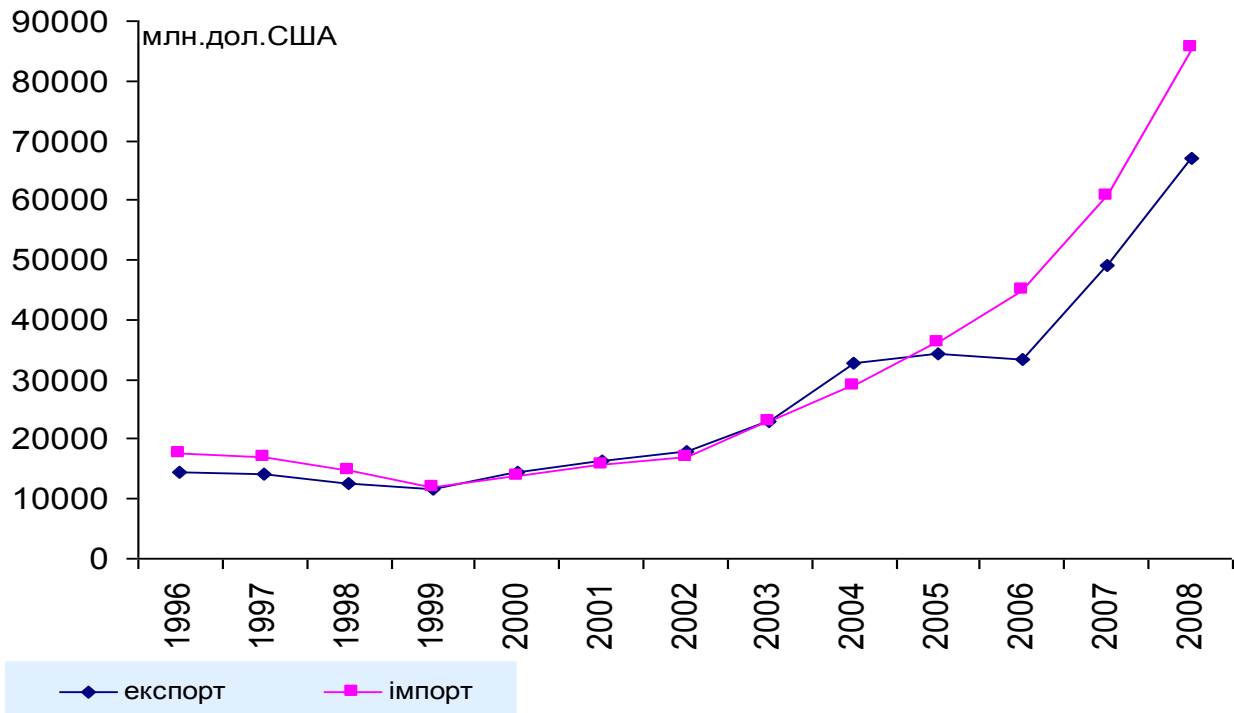
має остаточно визначитись із векторами зовнішньоекономічної діяльності та ініціативами щодо вступу в СОТ, узгодити інструменти митної політики та утвердити стратегії її реалізації.

На початку 1990-х рр. українська економіка потребувала, без перебільшення, кардинальних змін на основі комплексного підходу та продуманої стратегії розвитку. Україна як самостійна держава зі zdeформованою структурою національної економіки, зовнішньої торгівлі, зорієнтованою переважно на країни пострадянського простору, змушена була розпочати ряд економічних перетворень. Саме тоді шанс на виживання залежав від можливості обрати правильний напрямок економічного розвитку й адаптувати до цього вітчизняну економіку. Досвід підтверджує, що економічне оздоровлення неможливе без реалізації стратегічно орієнтованої зовнішньоекономічної (в т. ч. митної) політики.

Розвиток зовнішньоторговельних відносин нині є одним із чинників макроекономічного зростання в Україні. Від здобуття економічної самостійності до 1999 р. країна мала дефіцит торгового балансу (в 1996 р. досягнув 7% ВВП). Після неврегульованої зовнішньоекономічної політики України від періоду здобуття незалежності в 2000 р. відбулися позитивні зрушення, що зумовило збільшення експортно-імпортних операцій. До чинників зростання експортного потенціалу України в 2000 р. належали такі:

- підвищення експортних цін (вартість одиниці товарного експорту збільшилася на 14%);
- реальне знецінення гривні щодо іноземних валют;
- економічне зростання в основних торговельних партнерів України, насамперед у Російській Федерації [123].

Позитивна динаміка показників зовнішньої торгівлі була стабільною і тривала протягом 2001–2008 рр. (рис. 4.1).

Джерело: Складено автором за даними Державного комітету статистики України. [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Рис. 4.1. Динаміка експортно-імпорتنних товаропотоків.

Наведені дані засвідчують, що у 2004 р. основні показники зовнішньої торгівлі були характерні високими темпами зростання. Це стосується збільшення обсягів як експорту, так й імпорту товарів. Зокрема, зовнішньоторговельний оборот товарами у 2004 р. становив 61,7 млрд. дол. і збільшився порівняно з аналогічним періодом попереднього року на 33,8%. Обсяги експорту товарів у 2004 р. дорівнювали 32,7 млрд. дол. і зросли на 41,6%, або 9,6 млрд. дол.

Серед чинників, що зумовили значне підвищення показників експорту товарів за 2004 р., визначимо наступні: доволі висока кон'юнктура на основні товари українського експорту та продовження процесу відновлення міждержавної кооперації у машинобудівній галузі в межах країн СНД. У 2004 р. приріст експорту товарів за основними товарними групами відбувався за рахунок збільшення в машинобудівній галузі фізичної складової на 45,2%, вартісної – на 54,8%; у металургійній промисловості: фізичної складової на 17,1%, вартісної складової – на 82,9%; мінеральних продуктах: фізичної

складової на 24,2%, вартісної – на 75,8% та хімічній і пов'язаних із нею галузях промисловості фізичної складової на 21,0%, вартісної – на 79,0%.

Обсяги імпорту товарів у 2004 р. досягли 29,0 млрд. дол., зрісши на 26,0%, або 6,0 млрд. дол. Серед причин, що зумовили збільшення імпортних поставок в Україну, слід відзначити такі: відновлення виробничих схем у машинобудівній промисловості в межах спеціалізації та виробничої міждержавної кооперації у країнах СНД; збільшення інвестиційного імпорту, переважно вузлів та комплектуючих, які не виробляють на території України і використовують для виробництва продукції машинобудування, що здебільшого експортують; виконання російськими власниками українських нафтопереробних заводів своїх інвестиційних зобов'язань, насамперед щодо забезпечення підприємств сировиною тощо.

Дослідження показує, що структура імпорту товарів за 2004 р. була оптимальною, оскільки в ній 85,7% становили сировина та продукція промислово-технічного призначення (енергоносії – 35,0%, технічна сировина – 23,7%, продукція машинобудування – 26,9% тощо). Разом із тим, збільшення імпорту товарів у 2004 р. пов'язано зі збільшенням у цей період надходжень неблагородних металів та виробів із них у 1,5 раза; машин, устаткування та механізмів – у 1,4 раза; мінеральних продуктів – на 27,9%; текстилю і текстильних виробів – на 16,5%. У результаті цього в загальному обсязі імпорту товарів збільшилася частка електричних машин та устаткування – з 4,4% до 5,3%; реакторів ядерних котлів й устаткування – з 10,7% до 11,1%; транспортних засобів – із 7,4% до 7,7%; пластмас і виробів із них – із 3,4% до 3,7%; чорних металів – із 2,2% до 2,8%; проте зменшилася питома вага паперу й картону – з 3,1% до 2,3%; текстилю і текстильних виробів – із 3,7% до 3,4%; взуття – з 0,3% до 0,1%.

Позитивні тенденції у зовнішній торгівлі, визначені в 2000–2004 рр., тривали й у 2005–2007 рр., однак уперше з 1999 р. у 2005 р. спостерігалася активізація імпортних потоків товарів в Україну, що зумовлено збільшенням обсягів імпорту з Узбекистану (в 2,9 раза), Китаю (в 2,5 раза), Грузії (в 2,1 раза), Білорусі (на 72%),

Польщі (на 42%), Німеччини (на 22%), Росії (на 10%). Експорт товарів із України зріс завдяки збільшенню обсягів експорту в Білорусь (на 63%), Грузію й Азербайджан (на 35%), Італію (на 17%), Туреччину (на 9%).

Аналіз структури зовнішньої торгівлі України за 2007 р. засвідчує позитивну динаміку, зокрема, експорт товарів становив 49248,1 млн. дол. США, імпорт – 60669,9 млн. дол. США. Порівняно з відповідним періодом 2006 р. експорт збільшився на 28,4%, імпорт – на 34,7%. Від’ємне сальдо становило – 11421,8 млн. дол. (за 2006 р. – 6670,6 млн. дол.). Коефіцієнт покриття експортом імпорту становив 0,81 (за 2006 рік – 0,85). Зовнішньоторговельні операції проводили з партнерами із 204 країн світу. У загальному обсязі експорту товарів за 2007 р. порівняно з 2006 р. збільшилася частка механічних машин – із 5,3% до 5,6%, електричних машин – із 3,3% до 4,5%, залізничних або трамвайних локомотивів, шляхового обладнання – з 2,8% до 3,7%, жирів та олій тваринного або рослинного походження – з 2,5% до 3,5%, наземних транспортних засобів – із 1,5% до 2%. Натомість зменшилася частка виробів із чорних металів – із 6,2% до 5,9%, енергетичних матеріалів, нафти та продуктів її перегонки – із 6,7% до 5,3%, продуктів неорганічної хімії – із 2,8% до 2,3%, руд, шлаків та золи – з 2,4% до 2,2%, зернових культур – із 3,5% до 1,6%. Імпорт із країн СНД становив 42,2% від загального його обсягу, Європи – 38% (у т. ч. з країн Європейського Союзу – 36,6%), Азії – 14,7%, Америки – 3,7%, Африки – 1,1%, Австралії та Океанії – 0,2%. Збільшились обсяги імпорتنих надходжень в Україну з країн Африки (в 1,6 раза), Америки (в 1,5 раза), Азії (на 47,3%), з Європи (на 37,2%), Австралії та Океанії (на 29%), країн СНД (на 27%). Найбільші імпорتنі надходження здійснювали з Російської Федерації – 27,8%, Німеччини – 9,6%, Туркменістану – 7%, Китаю – 5,5%, Польщі – 4,8%, Італії – 2,9%, Казахстану – 2,6%. У загальному обсязі імпорту товарів у 2007 р. збільшилася частка наземних транспортних засобів, окрім залізничних – із 10,9% до 12,8%, механічних машин – із 11,5% до 12,3%, чорних металів – із

3,3% до 3,7%. Зменшилася частка енергетичних матеріалів; нафти та продуктів її перегонки – з 28,2% до 26,3%, електричних машин – із 6% до 5,2%.

У 2008 р. Україна здійснювала зовнішньоторговельні операції з партнерами з 217 країн світу. За 2008 р. експорт товарів становив 67002,5 млн. дол. США, імпорт – 85534,4 млн. дол. США. Порівняно з 2007 р. експорт збільшився на 35,9%, імпорт – на 41,1%. Від’ємне сальдо – 18531,9 млн. дол. (за 2007 р. – 11321,9 млн. дол.). Коефіцієнт покриття експортом імпорту дорівнював 0,78 (за 2007 р. – 0,81). Обсяги експортних поставок до країн СНД становили 35,5% від загального обсягу експорту, Європи – 29,5% (у т. ч. до країн Європейського Союзу – 27,1%), Азії – 22,8%, Америки – 6,2%, Африки – 5,8% та Австралії та Океанії – 0,1%. Порівняно з 2007 р. збільшились обсяги експорту товарів до Австралії та Океанії (в 4,1 раза), Америки (на 54,3%), Азії (на 47,4%), Африки (на 39,8%), країн Європи (на 33,6%), СНД (на 28%).

Найбільші обсяги експортних поставок здійснювали до Російської Федерації – 23,5% від загального обсягу експорту, Туреччини – 6,9%, Італії – 4,3%, Польщі – 3,5%, Білорусі – 3,1%, США – 2,9%, Німеччини – 2,7%. Порівняно з 2007 р. збільшився експорт товарів до найбільших країн-партнерів: США – на 84,2% (за рахунок збільшення поставок чорних металів та виробів із них, продуктів неорганічної хімії), Польщі – на 42,8%, Білорусі – на 34,8%, Туреччини – на 27,1%, Російської Федерації – на 24,2%, Німеччини – на 11,7%, Італії – на 8,8%.

У загальному обсязі експорту товарів порівняно з 2007 р. збільшилася частка чорних металів – із 33,9% до 34,3%, енергетичних матеріалів; нафти та продуктів її перегонки – з 5,3% до 6,1%, зернових культур – із 1,5% до 5,5%, залізничних або трамвайних локомотивів, шляхового обладнання – з 3,7% до 4%, руд, шлаків та золи – з 2,2% до 3,2%, добрив – із 2,7% до 3%. Натомість зменшилася частка виробів із чорних металів – із 5,9% до 5,3%, механічних машин – із 5,6% до 5,2%, електричних машин – із 4,5% до 4,2%, жирів та олій тваринного або рослинного походження – з 3,5% до 2,9%.

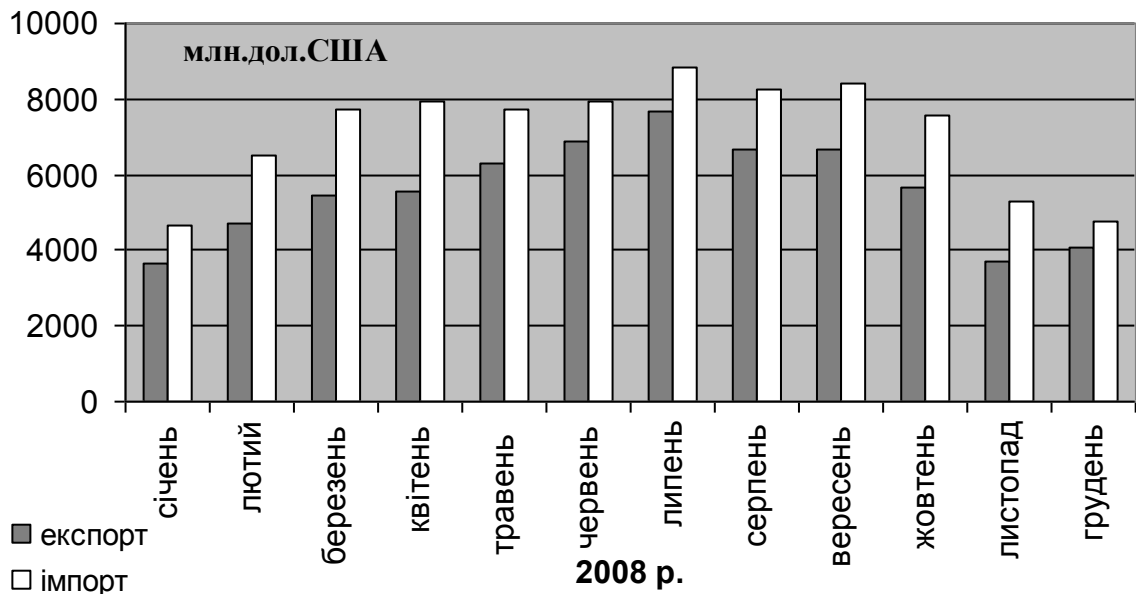
Аналогічною є і географічна структура імпорту: його частка з країн СНД становила 39,2% від загального обсягу, Європи – 35,6% (у т. ч. з країн Європейського Союзу – 33,7%), Азії – 17,9%, Америки – 4,9%, Африки – 1,8%, Австралії та Океанії – 0,5%. Збільшились обсяги імпорту надходжень в Україну з Австралії та Океанії (у 3,4 раза), Африки (у 2,3 раза), Америки (на 85,8%), Азії (на 71,2%), Європи (на 32,2%), країн СНД (на 31,3%).

Найбільші імпорту надходження здійснювали з Російської Федерації – 22,7%, Німеччини – 8,4%, Туркменістану – 6,6%, Китаю – 6,5%, Польщі – 5%, Казахстану – 3,6%, Білорусі – 3,3%. Зросли обсяги імпорту товарів із усіх основних країн-партнерів: Білорусі – на 94,4% (за рахунок збільшення поставок енергетичних матеріалів; нафти та продуктів її перегонки, наземних транспортних засобів, окрім залізничних та механічного обладнання), Казахстану – на 84,9%, Китаю – на 69,4%, Польщі – на 46,6%, Німеччини – на 22,9%, Туркменістану – на 19,6%, Російської Федерації – на 15,3%. У загальному обсязі імпорту товарів збільшилася частка енергетичних матеріалів; нафти та продуктів її перегонки – з 26,3% до 26,7%, наземних транспортних засобів, окрім залізничних – із 12,8% до 13,3%, чорних металів – із 3,7% до 3,9%, руд, шлаків та золи – з 1,6% до 2,4%. Зменшилася частка механічних машин – із 12,3% до 11,2%, електричних машин – із 5,2% до 4,4%, полімерних матеріалів, пластмас – із 4,4% до 4,1%.

За 2008 р. експорт давальницької сировини становив 70,7 млн. дол. і зменшився порівняно з 2007 р. на 15,3%. Водночас до України імпортовано готової продукції, виготовленої з давальницької сировини, на 72,5 млн. дол. (зменшення на 37,4%). В Україну надійшло іноземної давальницької сировини на 2502,4 млн. дол. (на 0,2% менше, ніж за 2007р.). Обсяг експорту готової продукції з імпортою давальницької сировини становив 4037,2 млн. дол. і збільшився порівняно з відповідним періодом попереднього року на 23,8%.

Незважаючи на позитивну динаміку в зміні зовнішньої торгівлі товарами, щомісячна динаміка засвідчує несприятливі впливи світової економічної кризи і на зовнішньоторговельну активність суб'єктів ЗЕД. Так, переломним у

сприятливій тенденції виявився жовтень того ж 2008 р., коли відбувся спад за як експортними, так і імпортними товарними потоками (рис. 4.2).

Джерело: Складено автором за даними Державного комітету статистики України.

[Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Рис. 4.2. Щомісячні обсяги зовнішньої торгівлі товарами у 2008 р.

Як підтверджує аналіз табл. 4.1, така тенденція продовжилась у січні 2009 р., проте позитивні зрушення тривали протягом лютого–березня, а у наступні місяці знову була помітна негативна динаміка експорту та імпорту товарів. Наведені дані свідчать про продовження впливу кризи на зовнішню торгівлю країн та нестабільність торговельних відносин, що підтверджує розгортання подій за одним із песимістичних сценаріїв розвитку світової економіки у післякризовий період.

Торгівля України послугами демонструє динамічне їхнє зростання у вартісному вимірі (табл. 4.2). У 2008 р. обсяги експорту послуг із України зросли порівняно з 2007 р. на 29,4%, імпорту – на 33,5% і становили відповідно 11741,3 та 6468,0 млн. дол. США. Значну частку в географічній структурі експорту й імпорту товарів та послуг мають країни СНД і країни-члени ЄС.

**Динаміка обсягів зовнішньої торгівлі України товарами у 2009 р.,
млн. дол. США**

Місяць	експорт	імпорт	сальдо
Січень	2437,2	2041,1	396,1
Лютий	2692,6	3800,6	-1108,0
Березень	3173,8	3936,5	-726,7
Квітень	3090,0	3591,3	-501,3
Травень	2911,2	3205,7	-294,5
Червень	3022,0	3198,2	-176,2
Липень	3214,5	3899,5	-685,0

Джерело: Складено автором за даними Державного комітету статистики України. [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

У товарній структурі експорту в країни ЄС переважають чорні метали (21,2%); енергетичні матеріали, нафта та продукти її перегонки (19,3%); руда, шлаки (6,9%); текстильний одяг (5,7%); деревина та вироби з неї (4%); вироби з чорних металів. Відповідно в імпорті переважають механічне обладнання, електричні машини та устаткування, наземні транспортні засоби, полімерні матеріали, фармацевтична продукція, папір і картон (Додаток II).

Експорт товарів до країн ЄС у 2008 р. становив 18129,5 млн. дол. США і збільшився порівняно з 2007 р. на 30,3%, імпорт – відповідно 28868,4 млн. дол. та 29,9%. Коефіцієнт покриття експортом імпорту у 2008 р. не змінився і дорівнював – 0,63. У загальному обсязі експорту країни частка країн ЄС становила 27,1%, імпорту – 33,7% (у 2007 р. відповідно 28,2% і 36,7%). Головними партнерами як в експорті, так і в імпорті товарів залишаються Німеччина (1836,3 і 7165,2 млн. дол.), Польща (2338,3 і 4280,3 млн. дол.) та Італія (відповідно 2911,7 і 2432 млн. дол.).

У 2008 р. експорт послуг до країн ЄС досягнув 4066,3 млн. дол. і збільшився порівняно з 2007 р. на 35,9%, імпорт – відповідно 3836,8 млн. дол.

та 47%. Питома вага експорту послуг до країн ЄС у загальному обсязі становила 34,6%, імпорту – 57,4% (у 2007р. відповідно 33%, 52,1%).

Таблиця 4.2

Товарна структура зовнішньої торгівлі країн ЄС з Україною

Гармонізована система Розділ	Імпорт у країни ЄС				Експорт з країн ЄС				
	Світ	Україна			Гармонізована система Розділ	Світ	Україна		
		млн. євро	%	частка в сукупному імпорті			млн. євро	%	частка в сукупному експорті
Всього	1174633	7666	100,0	0,65	Всього	1061013	13033	100,0	1,23
TDC XV	68785	2508	32,7	3,65	TDC XVI	323959	4547	34,9	1,40
TDC V	285051	1877	24,5	0,66	TDC VI	147050	1484	11,4	1,01
TDC VI	86677	542	7,1	0,63	TDC XVII	161883	1376	10,6	0,85
TDC XI	72989	465	6,1	0,64	TDC VII	41311	964	7,4	2,33
TDC XVI	286796	402	5,2	0,14	TDC XI	36294	906	7,0	2,50
TDC II	27439	398	5,2	1,45	TDC XV	70938	838	6,4	1,18
TDC IX	11609	314	4,1	2,71	TDC X	24077	524	4,0	2,18
TDC XVII	95001	179	2,3	0,19	TDC IV	33629	417	3,2	1,24
TDC III	3921	161	2,1	4,10	TDC XX	18195	329	2,5	1,81
TDC VIII	10001	122	1,6	1,22	TDC XIII	15222	263	2,0	1,73
TDC IV	25668	117	1,5	0,46	TDC XVIII	51674	238	1,8	0,46
TDC XX	29299	86	1,1	0,3	TDC V	42518	216	1,7	0,51
TDC VII	29457	68	0,9	0,23	TDC II	10465	159	1,2	1,52
TDC XIV	29685	53	0,7	0,18	TDC I	12366	148	1,1	1,119
TDC XII	13894	49	0,6	0,35	TDC XII	5824	138	1,1	2,37
TDC XIII	8215	22	0,3	0,26	TDC IX	8360	135	1,0	1,61
TDC X	13668	19	0,2	0,14	TDC VIII	8826	94	0,7	1,07
TDC XVIII	44962	18	0,2	,004	TDC XIV	28388	85	0,7	0,30
TDC I	16739	14	0,2	0,09	TDC III	2492	32	0,2	1,28
TDC XIX	704	1		0,17	TDC XIX	1702	7	0,1	0,41
TDC XXI	3116			0,01	TDC XXI	4275	3		0,007

Джерело: Складено автором за даними European Commission. [Electronic Resource]. –

Mode of access: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>

Дискусії щодо вступу України в СОТ (а згодом у ЄС) зумовили загострення іншого, не менш важливого питання: як Україна розвиватиме співробітництво з країнами – колишніми республіками СРСР? На нашу думку, дилема СОТ–країни СНД нині отримала радше політичне, ніж економічне забарвлення. Обґрунтуємо таку позицію. Насамперед слід зазначити, що українська економіка протягом тривалого періоду розвивалася за налагодженою моделлю зовнішніх економічних зв'язків, а політика колишнього Радянського Союзу була спрямована не на розвиток окремих

республік, а на посилення їхньої взаємозалежності, наприклад, шляхом сировинної залежності (коли виробництво розміщували в одній, а сировина була в іншій республіках). У 1990 р. Україна експортувала в радянські республіки 83% від свого загального експорту, а частка імпорту з цих республік становила близько 80% від сукупного імпорту. Навіть після розпаду СРСР такі зв'язки ще певний період тривали, зберігаючи обсяги і напрямки взаємодії. Згодом такі відносини ослабли, що й спонукало Україну до пошуку нових форм ведення зовнішньоекономічної діяльності та умов співпраці. Таке явище є об'єктивним процесом, зважаючи на те, що вихід національних компаній за межі своєї країни, раніше типовий для багатонаціональних компаній, освоєння нових ринків у найвитонченіших формах, пристосування до конкретних умов стають правилом [256, с. 76].

Із розпадом СРСР Україна втратила добре налагоджені зовнішньоторговельні відносини з колишніми республіками, а згодом і з країнами, які були основою західного «соціалістичного табору». Такі процеси дали поштовх до пошуку нашою країною нових торговельних партнерів та розширення спектра зовнішніх відносин. Із поміж усіх колишніх республік традиційно тісними залишаються економічні відносини України з Росією, оскільки це дві сусідні суверенні держави, що, на думку А. Гальчинського, мають багато спільного в історичній долі своїх народів, завжди були і залишатимуться залежними одна від одної [70, с. 77].

Незважаючи на спільні зусилля обох країн, показники щодо як експорту, так й імпорту суттєво змінилися, що свідчить про неспроможність досягти рівня 1996 р., хоча протягом 1996–2000 рр. Росія була найбільшим ринком збуту промислової продукції України. Частка цієї групи товарів у товарній структурі експорту в Росію постійно зменшувалася – з 16,08% у 1996 р. до 8,3% у 1999 р. За таких умов (ураховуючи і входження РФ в світову спільноту) вважаємо, що державам доцільно не взаємно звинувачувати одна одну (як наприклад, при антидемпінгових розслідуваннях), а об'єднати зусилля для

ефективної інтеграції та співпраці з країнами Заходу й міжнародними організаціями, зокрема зі СОТ.

Таке рішення має бути виправдане тим, що економічна самостійність України дала їй змогу, по-перше, диверсифікувати зовнішні відносини з країнами, тобто запровадити багатовекторну політику (табл. 4.3).

Таблиця 4.3

**Динаміка частки регіональних інтеграційних об'єднань
у зовнішньоторговельному обороті України (%) [295]**

Регіональні інтеграційні об'єднання	1996 р.	1998 р.	1999 р.	2000 р.	2001 р.	2002 р.
Всього	100	100	100	100	100	100
Країни ЄС	13,6	19,4	19,3	18,4	20,0	21,7
Країни СНД	58,1	44,3	42,7	43,9	42,2	38,2
Країни ЄврАзЕС	49,6	41,8	38,5	37,9	34,2	30,5
Країни ГУАМ	2,3	2,1	1,6	2,2	2,3	1,8

По-друге, СНД або ЄЄП є не глобальними організаціями, як СОТ, а чітко вираженими регіональними, тому доцільність вступу варто розглядати з позицій порівняння переваг вступу в аналогічні регіональні інтеграційні об'єднання (наприклад, Європейський союз). Разом із тим, участь у регіональних інтеграційних об'єднаннях не є перешкодою для участі в СОТ (наприклад, країни НАФТА). Незважаючи на близькість кордонів Європейського союзу і тривалий переговорний процес, набуття членства у ньому залишається віддаленою перспективою. Так, аналізуючи перспективи вступу нашої країни в СОТ, слід уникати політичних спекуляцій: або СОТ, або ЄЄП, бо питання може бути висловлене так: або ЄС, або ЄЄП.

У пошуку альтернативних напрямків співробітництва Україна ратифікувала Угоду про створення Єдиного економічного простору, тобто можливість створення зони вільної торгівлі, скасування всіх тарифних і нетарифних обмежень у контексті посилення регіональної співпраці. Це означає встановлення спеціального режиму для іноземних суб'єктів ЗЕД на території України. Загалом запроваджено такі правові режими:

- національний – іноземні суб'єкти господарської діяльності мають не менший обсяг прав та обов'язків, аніж суб'єкти господарської діяльності України;
- найбільшого сприяння – іноземні суб'єкти господарської діяльності мають обсяг прав, преференцій та пільг щодо мита, податків і зборів, якими користується або користуватиметься іноземний суб'єкт господарської діяльності будь-якої іншої держави, котрій надано зазначений режим, за винятком випадків, коли мито, податки, збори та пільги щодо них встановлюють у межах спеціального режиму, поданого нижче;
- спеціальний – застосовують до територій спеціальних економічних зон, територій митних союзів, до яких належить Україна, а також у разі встановлення будь-якого спеціального режиму згідно з міжнародними договорами за участю нашої країни.

Однак вважаємо, що така поспішність в ухваленні рішення створила певні перешкоди вступу України в СОТ та ЄС. Можливо, саме тому ЄС у квітні 2004 р. призупинив переговорний процес із Україною. Згідно з Угодою у ст. 4 йдеться про створення єдиного регулюючого органу, а рішення з поточних питань ухвалюватимуть із урахуванням економічного потенціалу країн-учасниць, що не передбачає вигоди для України. З іншого боку, ігнорувати східний напрямок співробітництва небажано, зважаючи на структуру зовнішньої торгівлі України товарами.

Країни-учасниці ЄЕП становлять 21,5% у структурі українського експорту товарів та 41,2% – в структурі імпорту. Якщо ж проаналізувати цей показник за країнами-членами ЄС, то на них припадає відповідно 34% і 53,5%. Проте за такого аналізу ми дотримуємось іншої позиції. Врахуємо такі дані: загальна сума експорту з України дорівнює 23080187,31 тис. дол. США, в країни-члени ЄС – 7871434,5 тис. дол., у країни-учасниці ЄЕП – 4958682,1 тис. дол., а суми імпорту відповідно становлять 23020771,01 тис. дол.; 12320730 тис. дол.; 9481872,5 тис. дол. Для розрахунку за країнами-членами ЄС ми брали до

уваги нове розширення, тобто 25 країн. Здійснивши розрахунки, отримаємо такі середні частки експорту та імпорту, що припадають на одну країну союзу: для Європейського союзу – $\overline{P_{експ}} = 1,36\%$; $\overline{P_{имп}} = 2,12\%$; для ЄЕП – $\overline{P_{експ}} = 7,2\%$; $\overline{P_{имп}} = 13,7\%$. Наприклад, на Росію припадає 18,7% від загального українського експорту. Таку тенденцію можна пояснити традиційними зв'язками з колишніми радянськими республіками, які певною мірою вичерпуються.

Щодо формування ЄЕП як альтернативи ЄС слід зазначити, що ідея економічної єдності в межах країн СНД не нова, але широка за обсягом інтеграція зумовлює виникнення суттєвих проблем, основними з яких є такі:

- 1) відмінність у геополітичній і зовнішньоекономічній орієнтації країн колишнього СРСР;
- 2) відсутність єдиної правової бази в країнах СНД (на відміну від спільних Директив Європейського союзу);
- 3) реалізація досягнутих домовленостей гальмується їхньою тривалою ратифікацією;
- 4) посилюється нерівномірність економічного розвитку країн-членів СНД [15, с. 95].

Незважаючи на відтермінування впровадження єдиного економічного простору в економічній стратегії України, у 2005 р. цей процес поновлений – підготовкою проектів, законів, що становитимуть основу правової бази ЄЕП. Проте слід зазначити, що зміст Угоди, зокрема ст. 4, є суперечливим для України, оскільки рішення з усіх питань приймають голосуванням, а кількість голосів кожної зі сторін визначають із урахуванням їх економічного потенціалу. Таким чином, підтверджується першість Російської Федерації у вирішенні будь-яких питань.

Саме на це було звернуто увагу КМУ у Висновку щодо проекту Закону України «Про ратифікацію Угоди про формування Єдиного економічного простору», оскільки ст. 4 Угоди ставить під сумнів державний суверенітет України і суперечить ст. 1 і ст. 2 Конституції України. Дискусійними були питання застосування антидемпінгових та компенсаційних заходів, адже за

умови вступу України у СОТ вона змушена застосовувати ці та інші захисні заходи щодо країн, які не є членами СОТ. За інших умов можливе порушення норм права ГАТТ/СОТ. Разом із тим, відсутність базових принципів формування митно-торговельних відносин між членами ЄСП зумовлює невпевненість щодо його демократичності. Україна на прикладі зовнішньої економічної політики ХІХ–ХХ ст. мала отримати повчальний урок співпраці з РФ.

Нинішня політика вітчизняного уряду спрямована на прискорення євроінтеграції, а формування ЄСП залишається формальним, адже багатовекторність вітчизняної зовнішньоекономічної політики будується на основі власних інтересів, разом з тим, як зазначає професор Будкін В. С., ефективне співробітництво можливе за умови розробки нової моделі відносин між країнами [414, с. 259].

Зростання відкритості національних економік потребує нових підходів до реалізації як національної митної системи, так і основних принципів митної доктрини СОТ. Суперечності як наслідок неспівпадання інтересів дедалі частіше стають причиною торгових конфліктів та війн.

Таким чином, митний тариф є важливим інструментом зовнішньоекономічної (в т. ч. зовнішньоторговельної, митної) політики держави, спрямованої на захист внутрішнього ринку і національного товаровиробника, забезпечення конкурентних позицій вітчизняних товарів.

Характеристика митного тарифу як систематизованого переліку ставок мита доволі обмежена, бо розглядає тариф як констатацію вже усталеного явища. Саме тому пропонуємо розглядати митний тариф як сукупність політичних (питання політики – одні з вирішальних при формування моделі взаємовідносин країни зі зовнішнім світом), економічних та соціальних відносин у процесі його формування, реалізації та функціонування на всіх рівнях митної доктрини у глобальному просторі. Базуючись на такому розумінні, простежимо особливості формування митного тарифу на різних рівнях митної доктрини для з'ясування особливостей побудови і застосування.

Проаналізуємо формування митного тарифу на національному рівні, тобто в Україні. Нині у нашій країні діють два основних законодавчих акти в сфері тарифного регулювання: Закон України від 05. 02. 1992 р. № 2097-ХІІ «Про Єдиний митний тариф» і Закон України від 05. 04. 2001 р. № 2371-ІІІ «Про Митний тариф України». Основні засади тарифного регулювання та види мита, які можна застосовувати, та звільнення від їх сплати регламентовані першим законом, в іншому подано класифікаційну схему товарів за УКТ ЗЕД та визначено для них повну, пільгову й преференційні ставки ввізного мита.

Але законодавець подає вузьке тлумачення митного тарифу, бо Законом України від 5 лютого 1992 р. № 2097-ХІІ «Про Єдиний митний тариф» визначено, що Єдиний митний тариф України – це систематизований звід ставок мита, яким обкладають товари та інші предмети, що ввозять на митну територію України або вивозять за межі цієї території [143]. Саме він встановлював на єдиній митній території України обкладення митом предметів, що ввозять на митну територію України або вивозять із цієї території. Законом України “Про Митний тариф України” митний тариф потрактований як систематизований згідно з Українською класифікацією товарів зовнішньоекономічної діяльності перелік ставок ввізного мита, яке справляють із товарів, що ввозять на митну територію України.

Основними елементами митного тарифу є товарна кодифікація, методи оцінювання митної вартості товарів, визначення країни походження товарів, митні ставки. Розрізняють тариф експортний (використовує обмежена кількість держав, переважно країни, що розвиваються) та імпорнтний (забезпечує захист економічної безпеки, національного виробника, впливає на формування оптимальної структури імпорту).

Основою митного тарифу є мито, яке залежно від напрямку переміщення товарів класифікують на:

- імпорнтне (ввізне) мито, що стягують при надходженні (ввезенні) іноземних товарів на внутрішній ринок країни;

- експортне (вивізне) мито – нараховують на товари при їх вивезенні за межі митної території країни;
- транзитне мито – стягують при транзиті товару через митну територію третьої країни.

Згідно з Єдиним митним тарифом, ввізне мито може бути диференційоване:

1) щодо товарів та інших предметів, що походять із держав, які разом із Україною належать до митних союзів або утворюють із нею спеціальні митні зони, і в разі встановлення будь-якого спеціального преференційного митного режиму згідно з міжнародними договорами за участю України застосовують преференційні ставки ввізного мита, передбачені Єдиним митним тарифом України;

2) щодо товарів та інших предметів, що походять із країн або економічних союзів, які мають в Україні режим найбільшого сприяння, котрий означає, що іноземним суб'єктам господарської діяльності цих країн або союзів належать пільги щодо мит, за винятком випадків, коли зазначені мита та пільги щодо них установлюють у межах спеціального преференційного митного режиму, застосовують пільгові ставки ввізного мита, передбачені Єдиним митним тарифом України;

3) щодо решти товарів та інших предметів застосовують повні (загальні) ставки ввізного мита, передбачені Єдиним митним тарифом України.

Експортний режим не є надто обтяжливим для української економіки, якщо, наприклад, взяти до уваги той факт, що в Китаї – 36 позицій експортної номенклатури, до яких застосовують експортне мито від 20% до 50%.

Експортне мито в Україні запроваджене на такі товари:

- живу худобу та шкіряну сировину (Закон України «Про вивізне (експортне) мито на живу худобу та шкіряну сировину» від 07. 05. 1996 р. № 180 (96–ВР); ставки встановлено у % до митної вартості, але є обмеження. Наприклад, на вівці живі діяла ставка 50%, але не менш як 390 євро за 1 т. Після вступу України до СОТ встановлені адвалерні

ставки на всі види худоби (50%) і на шкіряну сировину (30%). Такий рівень митного тарифу не є кінцевим, бо з 1 січня 2009 р. (року, наступного за роком вступу до СОТ) щорічно ставки експортного мита на худобу зменшуватимуть на 5% до 10% (протягом 8 років) і на шкіряну сировину – на 1% до 20% (протягом 10 років);

– насіння деяких видів олійних культур (Закон України «Про ставки вивізного (експортного) мита на насіння деяких видів олійних культур» від 10. 09. 1999 р. № 1033-IV). Кабінет Міністрів України щомісячно встановлює індикативні ціни на насіння олійних культур, види яких визначені за законом, із урахуванням рівня цін реалізації такого насіння на світовому ринку. Насіння, що вивозять за межі митної території України, реалізують за цінами, не нижчими від індикативних, що встановив Кабінет Міністрів України. Ставки визначені у % до митної вартості;

– відходи та брухт чорних металів (Закон України «Про вивізне (експортне) мито на відходи та брухт чорних металів» від 24. 10. 2002 р. № 216-IV). Ставки встановлено в євро за 1 т. На момент прийняття Закону були встановлені ставки 30 євро за 1 т. Зважаючи на вступ України до СОТ, країні надано перехідний семирічний період для поетапного зменшення митного навантаження з 25% (з дня вступу) до 10%.

Зважаючи на відміну заборони на експорт брухту легованих чорних та кольорових металів Законом України «Про ставки вивізного (експортного) мита на брухт легованих чорних металів, брухт кольорових металів та напівфабрикати з їх використанням» від 13. 12. 2006 р. № 441-V, запроваджено експортне мито на дану продукцію, який діє з дня вступу України до СОТ. Упродовж перехідного періоду ставки мита поступово знижуватимуть з 30% до 15%. При експорті цієї продукції для декларування митної вартості за основу братимуть ціни з урахуванням цінових тенденцій на світових біржах. Попри зняття заборони на експорт законодавством України встановлено п'ятирічний

термін, протягом якого товари вивозитимуть лише спеціалізовані металургійні переробні підприємства, на яких виготовлені такі товари, за наявності експортного сертифіката якості.

Належний експортний потенціал наша країна формує за допомогою тарифних інструментів із урахуванням позиціонування України на світовому ринку. Саме такий підхід було застосовано при встановленні переліку товарів, що підлягають митному оподаткуванню при експортуванні. Для підтвердження цього проаналізуємо тенденції виробництва у світі та Україні насіння олійних культур¹¹, що підлягає експортному оподаткуванню (табл. 4.4).

Таблиця 4.4

**Ставки вивізного (експортного) мита на насіння деяких
видів олійних культур**

Код товару згідно з УКТ ЗЕД	Опис товару згідно з УКТ ЗЕД	Ставка вивізного (експортного) мита у відсотках до митної вартості товару
120400	Насіння льону, подрібнене або неподрібнене	16
120600	Насіння соняшнику, подрібнене або неподрібнене	16
1207999900	Насіння рижію	16

**Складено автором*

Насіння соняшнику є цінним для можливої подальшої переробки на рослинну олію¹². Традиційно найбільші виробники соняшнику – країни Європи і колишні радянські республіки, на які припадає близько 58% від усіх світових посівних площ. У 2002 р. до трійки виробників соняшнику належали: Аргентина, Російська Федерація, Україна. Проте політика подальшої реалізації насіння суттєво відрізнялася за країнами (табл. 4.5).

¹¹ До олійних культур належать соняшник, соя, ріпак, редька олійна, льон олійник, гірчиця біла, рижій та ін.

¹² Грунтовне дослідження ринку олії та насіння соняшнику в Україні висвітлено в працях: *Обзор сектора подсолнечного масла: Обновленные данные на 2004 год и среднесрочная стратегия развития* // <ftp://ftp.fao.org/docrep/fao/008/af103b/af103b01.pdf>; *Оцінка податку на експорт насіння соняшнику в Україні: лютий 2005 р.* // http://ierpc.org/ierpc/wp/wp_29_ukr.pdf

Обсяги експорту насіння соняшнику за країнами, тис. т. [151, с. 199]

Експорт, тис. т	1996 р.	1997 р.	1998 р.	1999 р.	2000 р.	2001 р.	2002 р.
Усі країни	4540	4175	4415	3864	3870	2744	2318
РФ	1749	1049	1107	312	1115	252	87
Україна	866	1074	908	433	834	583	68
Аргентина	583	68	502	942	283	76	344
Франція	473	1094	702	422	527	556	373
Угорщина	220	156	145	148	280	200	316

Для утримання позиції на світовому ринку з експорту насіння соняшнику Україна обрала політику низької ціни. Якщо середня світова ціна у 1996–2002 рр. коливалася в межах 242–243 дол./т, то Україна, як і Російська Федерація, експортували цю продукцію за найнижчими цінами. Така ситуація є сприятливою для основних країн-імпортерів. Наприклад, Франція – провідний експортер насіння соняшнику, але у 1996 р. вона була одним із значимих імпортерів. Так, у 1996 р. ця країна 473 тис. т експортувала за ціною 326 дол./т, а 441 тис. т імпортувала за 306 дол./т. Проте слід зазначити, що критичними не тільки для Франції, а й для інших країн були 2000–2001 рр., впродовж яких Франція зменшила обсяги імпортних поставок до 78 тис. т та експортних – до 373 тис. т.

Порівняння динаміки рівня цін й обсягів експорту з України дає змогу стверджувати, що після критичного зменшення ціни в 2001 р. її збільшення до 271 дол./т супроводжувалось обмеженням експорту до 68 тис. т (рис. 4.3).

У 1993 р. Декретом КМУ від 11. 01. 1993 р. № 3-93 «Про вивізне (експортне) мито у 1993 році» було встановлено перелік товарів, експорт яких підлягав митному оподаткуванню; серед таких товарів було і насіння льону (10%) та соняшнику (30%). Проте вже з 1 січня 1994 р. даний Декрет втратив чинність. У 2003 р. Україна, наростивши обсяги виробництва, зайняла 1 місце, причиною чого було збільшення площі з 2718,0 тис. га до 3100,0 тис. га та врожайності з 12,0 тис. т до 13,5 тис. т. Із огляду на це було запроваджено

експортне мито на даний товар для стримування вивезення, а натомість – стимулювання експорту готової продукції, зокрема олії, в 1999 р. у розмірі 23%, згодом – 17%.

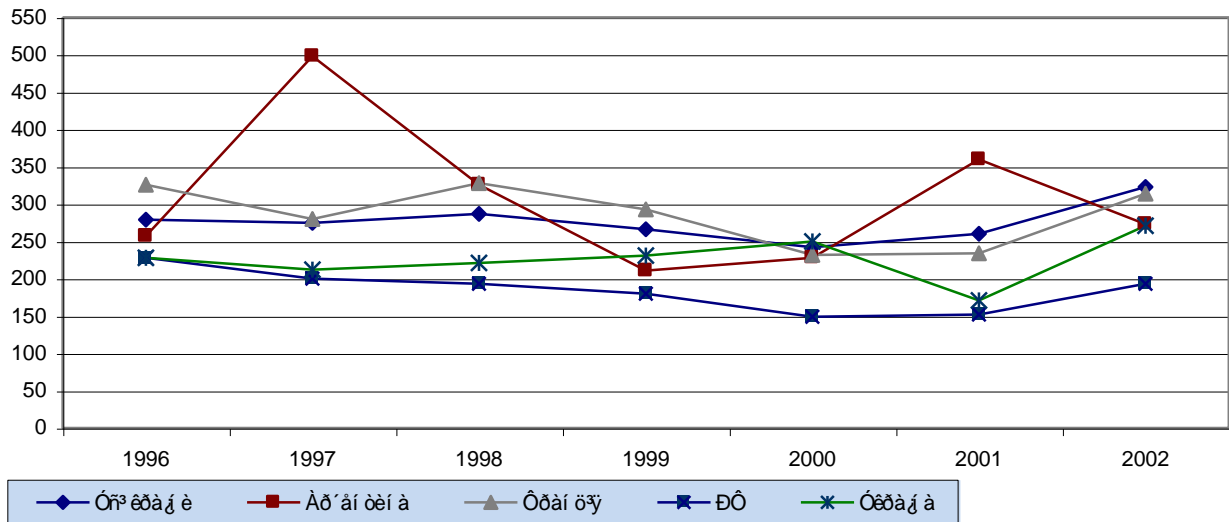
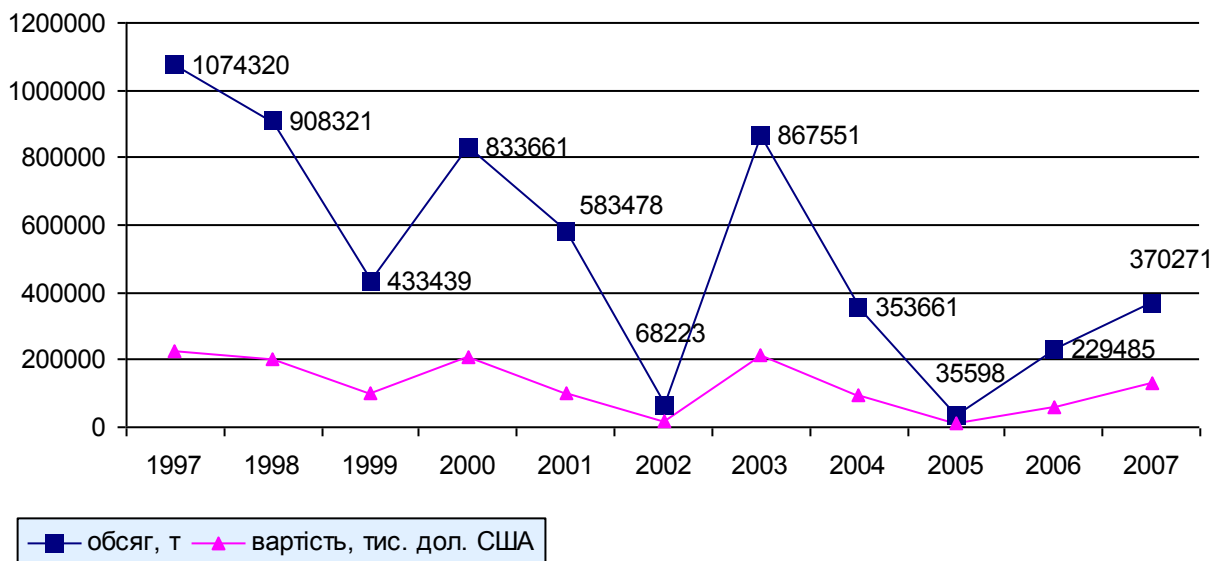

Рис. 4.3. Цінова політика країн при експорті насіння соняшнику [151, с. 351].

Зважаючи на набуття Україною членства у СОТ, експортне мито на деякі види олійних культур було знижено на 1% – до 16%, із наступним щорічним зниженням на 1% до 10%. Наше дослідження показує, що зміна митного тарифу суттєво не вплинула на зміну обсягів експорту насіння соняшника, а ціни на нього на внутрішньому ринку не зазнали суттєвих змін, за винятком 2001 р.

Джерело: Складено автором за даними Food and Agriculture Organization of the United Nations. [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://faostat.fao.org/site/339/default.aspx>

Рис. 4.4. Динаміка експорту насіння соняшнику з України.

Питання експортного мита на насіння соняшника особливо актуальне з огляду на те, що Україна має достатньо потужностей для власної переробки; водночас, основними країнами, куди експортують насіння, є країни-члени Європейського Союзу, хоча протягом останнього часу потенційними ринками збуту насіння соняшника стають країни Азії (табл. 4.6).

Таблиця 3.6

Географічна структура експорту насіння соняшнику з України

код товару 1206000000	2006 р.		2007 р.		за січень–серпень 2008 р.	
	тонн	тис. дол. США	тонн	тис. дол. США	тонн	тис. дол. США
Всього	229484	58128,18	370270	130411,0	4188	4558,3
1. Країни СНД	880	1308,65	17570	11218,9	584	1659,8
2. Інші країни	228604	56819,53	352700	119192,1	3604	2898,4
– Європа, в т. ч.	219586	54563,03	242098	69111,2	1071	1141,8
Іспанія	141951	34095,70	97003	25955,9	-	0,4
Італія	18419	4477,20	27460	7556,4	-	-
Нідерланди	9987	2517,34	36221	10634,1	-	-
Португалія	34802	9241,04	37016	9742,2	-	-
– Азія	8763	2163,44	110311	49931,0	2519	1740
– Африка	170	48,12	225	117,5	-	-
– Америка	83	44,95	63	32,5	14	17

Джерело: Складено автором за даними Державного комітету статистики України. [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Тому виправданою є позиція ЄС щодо відміни ставок експортного мита саме на ці сировинні ресурси, що забезпечить безмитне вивезення української сировини з одночасним її здешевленням на європейському ринку. Для України, безперечно, відміна тарифного захисту сприятиме нарощуванню виробничих потужностей для збільшення обсягів експорту, але й зменшення обсягів його переробки. При цьому важливо враховувати основні чинники, що визначатимуть урожайність і валовий збір соняшнику у майбутньому.

Загалом, установлення експортних й імпортних тарифів та їх зміну необхідно узгоджувати зі змінами кон'юнктури внутрішнього та світового ринків, тенденціями розвитку соціально-економічних процесів у країні. Проаналізуємо зміни митного тарифу України в 2003 р.

Упродовж 2003 р. Державна митна служба України забезпечила реалізацію при митному оформленні товарів положень таких законів України щодо внесення змін до ставок ввізного мита Митного тарифу України:

1) Закон України від 25. 12. 2002 р. № 370-IV «Про внесення змін до Митного тарифу України», за яким зменшено ставку ввізного мита на інсулін короткої дії, розфасований для роздрібної торгівлі, до 20% (замість діючої 30%);

2) Закон України від 26. 12. 2002 р. № 420-IV «Про внесення змін до Митного тарифу України». За цим Законом зменшено ставки ввізного мита на товари легкої промисловості з метою забезпечення переговорного процесу зі вступу України в Світову організацію торгівлі, приєднання до Генеральної угоди з тарифів і торгівлі та виконання відповідних Указів Президента України.

Закон України від 26. 12. 2002 р. № 420-IV суттєво не вплинув на зменшення тарифного захисту вітчизняного ринку товарів легкої промисловості. Так, до набуття ним чинності показник середньоарифметичної ставки ввізного мита за XI розділом Митного тарифу становив 6,1%. Після набуття чинності зазначеного Закону показник середньоарифметичної ставки за XI розділом дорівнював 5,7%;

3) Закон України від 03. 04. 2003 р. № 651-IV «Про внесення змін до Митного тарифу України» щодо встановлення ставок ввізного мита на насіння цукрових буряків 22 євро за 1 кг (замість чинної ставки ввізного мита 70%), що дасть змогу збільшити надходження до Державного бюджету;

4) Закон України від 03. 04. 2003 р. № 652-IV «Про внесення змін до Митного тарифу України», в якому передбачено, що з метою культивування у нашій країні високопродуктивних сортів гороху та реалізації експортного

потенціалу в цьому секторі сільського господарства встановити ставку ввізного мита на горох для сівби на нульовому рівні;

5) Закон України від 15. 05. 2003 р. № 745-IV «Про внесення змін до деяких законів України», за яким передбачено:

- деталізацію товарів із визначенням окремих кодів продукції згідно з Українською класифікацією товарів зовнішньоекономічної діяльності, оскільки за кількома кодами УКТ ЗЕД, що охоплюють широкий спектр товарів, не достатньо точно ідентифіковані окремі товарні позиції;
- зменшення ставок ввізного мита на деякі товари, які не виробляють або не вирощують в Україні, зокрема на цукрозамінники, банани, цитрусові, з 20% від митної вартості товару до 6% і на сировинну продукцію (лаки електротехнічні, компоненти для виготовлення волоконно-оптичних кабелів) з 10% від митної вартості товару до 3%;
- збільшення ставок ввізного мита на кришки типу «твіст-офф» з 15% від митної вартості товару до 19%, які в Україні виробляють у достатній кількості, для підтримання національного виробника;
- встановлення адвалерних ставок ввізного мита на квіткову продукцію з метою вдосконалення процедури митного оформлення і запобіганню спроб ухилення окремих суб'єктів ЗЕД від сплати податків у повному обсязі.

Зазначений Закон України був ухвалений для збільшення обсягів оподаткування внутрішнього виробництва при використанні сировини, на яку зменшені ставки ввізного мита, та збільшення надходжень до Державного бюджету від оподаткування імпорту товарів, які в достатній кількості виробляють в Україні;

6) Закон України від 05. 06. 2003 р. № 916-IV «Про внесення змін до Митного тарифу України», за яким передбачено зменшення ставок ввізного мита на деякі види ляльок, які не виробляють в Україні, установленням

адвалерних ставок мита: 5–10% (пільгова), 10–20% (повна) замість специфічних;

7) Закон України від 19. 06. 2003 р. № 981-IV «Про внесення змін до Митного тарифу України», за яким передбачено:

- деталізацію товарів із визначенням окремих кодів продукції згідно з УКТ ЗЕД відповідно до специфічних запитів країн-членів СОТ (дикий нешліфований рис, олія оливкова, деякі види риби, хімічна сировина, ваги для зважування тварин);
- зменшення ставок ввізного мита на деякі товари через відсутність їх виробництва та на сировинну продукцію: сировину для виробництва засобів захисту рослин – до 0% (пільгова), 5% (повна); орієнтовані поліетиленові плівки з остаточною деформацією при скручуванні – до 6,5% (пільгова та повна); спирт коньячний – до 0,01% (пільгова та повна);
- збільшення ставок ввізного мита на засоби захисту рослин – до 6,5% (пільгова та повна);

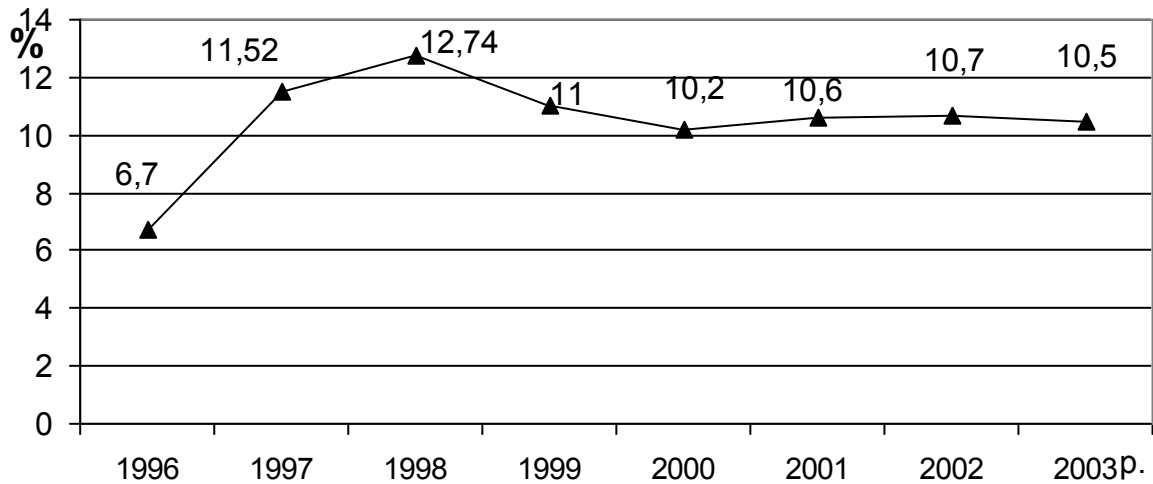
8) Закон України від 09. 07. 2003 р. № 3 043-IV «Про внесення змін і доповнень до Митного тарифу України», за яким передбачено:

- деталізацію чаю в одноразових фільтр-пакетиках;
- збільшення ставки ввізного мита на фасований чай до 1,0–2,0 євро за 1 кг (пільгова та повна);

9) Закон України від 09. 07. 2003 р. № 1046-IV «Про внесення зміни до статті 7 Закону України «Про державне регулювання імпорту сільськогосподарської продукції», за яким було передбачено тимчасове встановлення нульової ставки ввізного мита на зернові культури;

10) Закон України від 23. 10. 2003 р. № 1240-IV «Про внесення змін до деяких законів України з питань оподаткування щодо зернових культур», за яким дію нульових ставок ввізного мита на зернові культури продовжено до 1 липня 2004 р. [60, с. 21-24].

Упродовж 2001–2003 рр. показник середньоарифметичної ставки ввізного мита за Митним тарифом перебував практично на одному рівні (рис. 4.5). Тобто, зазначені закони України, за якими було внесено зміни до ставок ввізного мита Митного тарифу, суттєво не впливали на тарифний захист вітчизняного ринку товарів.

Джерело: Складено автором за даними Державної митної служби України. [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.customs.gov.ua/>

Рис. 4.5. Динаміка середньоарифметичної ставки ввізного мита згідно з Митним тарифом України за 1996–2003 рр.

Держмитслужба України в 2003 р. забезпечила реалізацію Закону України від 24. 10. 2002 р. № 216-IV «Про вивізне (експортне) мито на відходи та брухт чорних металів», за яким встановлено експортне мито 30 євро за т. ДМСУ у 2003 р. опрацювало три проекти законів України, за якими передбачено встановлення ставок вивізного (експортного) мита на:

- пшеницю (товарна позиція 1001УКТЗЕД) у розмірі 50% від митної вартості цієї продукції; деревину (товарні позиції 4401, 4402, 4403 та 4404 УКТЗЕД) у розмірі 6%–20%;
- деякі товари (продукцію) металургійної переробки брухту кольорових металів (товарні позиції 7202 60 00 00, 7401, 7402 00 00 00, 7403, 7406, 7407, 7408, 7409, 7415, 7418 і 7419 УКТ ЗЕД) у розмірі 38%;

та проекти Законів України щодо скасування вивізного (експортного) мита на насіння льону й рижу, зменшення ставок вивізного (експортного) мита на шкіряну сировину, відходи і брухт чорних металів.

2004–2006 рр. були характерні лібералізацією імпортного режиму, що обґрунтовано перспективами вступу України в СОТ, а відповідно і виконанням основних домовленостей. Разом із тим, у вітчизняній тарифній політиці відбулися такі зміни:

- Законом України від 20. 04. 2004 р. № 1691-IV «Про внесення змін до Митного тарифу України» тимчасово запроваджено тарифну квоту на ввезення у нашу країну пляшок для напоїв місткістю понад 0,33 л (код 7010922100) в обсязі по 200 млн. шт. на рік за пільговою (0%) ставкою ввізного мита;
- Законом України від 18. 06. 2004 р. № 1820-IV «Про внесення змін до Закону України «Про Митний тариф України» запроваджено зміни у пільговому оподаткуванні окремих товарів груп 25, 28, 29, 32, 38, 39 і 48, зокрема для більшості запроваджено нульову ставку (наприклад, на оксиди метану – з 2% до 0%);
- Законом України від 24. 06. 2004 р. № 1893-IV «Про внесення змін до Закону України «Про Митний тариф України» і Законом України від 15. 03. 2005 р. № 2470-IV «Про внесення змін до Митного тарифу України» встановлено суттєве зменшення ставок ввізного мита на екзотичні фрукти, текстильні товари, електротехніку, мобільні телефони, відео- та телеапаратуру;
- Законом України від 23. 06. 2005 р. № 2715-IV «Про внесення змін до Митного тарифу України» встановлено нульові ставки ввізного мита на товари групи 30 «Фармацевтична продукція», а також зменшено ставки за іншими товарами медичного призначення. Для більшості товарів групи 90 «Інструменти та апарати оптичні, фотографічні, кінематографічні, контрольні, вимірювальні,

- прецизійні, медичні або хірургічні; годинники; музичні інструменти; їх частини і приладдя» встановлено нульові ставки;
- Законом України від 07. 07. 2005 р. № 2775-IV «Про внесення змін до деяких законів України» зумовлено зміни:

1) Закону України «Про Митний тариф України»: встановлено повні ставки мита на рівні пільгових для товарів груп 01–05 розділу I “Живі тварини; продукти тваринного походження” та розділу II “Продукти рослинного походження” УКТ ЗЕД; специфічні та комбіновані ставки мита для груп 1–23 замінено на адвалерні, за винятком товарів 2203–2208 групи 22 «Алкогільні й безалкогільні напої та оцет» та групи 24 «Тютюн та промислові замітники тютюну»;

2) Закону України «Про Єдиний митний тариф», зокрема щодо ст. 19 (в), згідно з якою звільнені від сплати мита операції з ввезення на територію України валюти України, іноземної валюти, цінних паперів і банківських металів. Раніше, листом від 22. 09. 2004 р. № 25/4-14-34/11541-ЕП, ДМСУ повідомила, що банківські метали не передбачені у ст. 19(в), тому підлягають оподаткуванню ввізним митом, який утратив чинність згідно з листом від 15. 03. 2005 р. № 25/4-14-34/2442-ЕП;

3) Закону України «Про ставки акцизного збору на спирт етиловий та алкогільні напої», зокрема, доповнено ст. 3: при відвантаженні спирту етилового денатурованого (спирту технічного), який реалізують суб’єктам підприємницької діяльності з метою його використання як сировини для виробництва продуктів органічного синтезу, що не містять більше 0,1% залишкового етанолу, справляють акцизний збір 0 грн. за літр 100% спирту етилового. До отримання спирту етилового технічного суб’єктами підприємницької діяльності для виготовлення продуктів органічного синтезу видають податковий вексель, авальований банком, на суму акцизного збору, нарахованого на обсяг спирту етилового, що отримують, відповідно до ставки, котру визначають як різницю між повною ставкою акцизного збору на спирт

етиловий, що передбачена чинним законодавством, та ставкою 0 грн. за літр 100% спирту.

Цей Закон набув чинності з дня його опублікування, крім ставок ввізного мита за товарною підкатегорією 2001 10 00 00 і товарною позицією 2002, що набули чинності з 1 грудня 2005 р., а також за товарними підкатегоріями 0207 14 10 00-0207 14 60 00, які набудуть чинності з моменту вступу України в СОТ;

– Законом України від 17. 01. 2006 р. № 3351-IV «Про внесення змін до статті 19 Закону України «Про Єдиний митний тариф» від сплати мита звільнені на 2004–2009 рр. товари, які не виробляються в Україні, а ввозять для використання у видавничій діяльності та діяльності у виготовленні книжкової продукції, яку виробляють в Україні;

– Законом України від 21. 02. 2006 р. № 3455-IV «Про внесення змін до Митного тарифу України» вдвічі зменшено ставки мита (і повну, і пільгову) з 10 і 10% за штуку до 5 і 5% за штуку на трактори нові колісні (код 8701201000).

– Міністерство економіки України згідно з рішенням Митно-тарифної ради України (липень 2006 р., протокол № 65) розробило Проект Закону України «Про внесення змін до Митного тарифу України», що оприлюднений для обговорення.

– Законом України від 07. 07. 2005 р. № 2773-IV «Про внесення змін до Закону України «Про ставки вивізного (експортного) мита на насіння деяких видів олійних культур», визначено, що, з 1 січня 2007 р. визначені ставки у розмірі 16% щорічно зменшуватимуть на 1% до досягнення 10%. Проте ці зміни будуть чинними після здобуття Україною повноправного членства у СОТ.

2007 рік не вніс суттєвих коректив у частині трансформації митного тарифу, зважаючи на близьку перспективу вступу до СОТ, а основні зміни торкнулися переважно спрощення механізмів митного контролю та митного оформлення.

Залежно від способу нарахування застосовують такі види мита:

– адвалерне, що нараховують у відсотках до митної вартості товарів та інших предметів, які обкладають митом (79,8% від усіх ставок);

– специфічне, що нараховують у встановленому грошовому розмірі на одиницю товарів та інших предметів, які обкладають митом (16,13% від усіх ставок). Цей вид мита унеможлиблює зловживання з митною вартістю;

– комбіноване, що поєднує обидва цих види митного обкладення, почали застосовувати в Україні з 1995 р., і його частка в митному тарифі є незначною (4,02%).

За ознакою структурності митний тариф може бути:

- простий – передбачає єдину митну ставку для певного товару, незалежно від країни походження;
- складний – передбачає кілька митних ставок для певного товару; гнучкіший у використанні, оскільки за кожним товаром встановлюють дві або більше ставок, що дає змогу створити для окремих країн сприятливий режим митного оподаткування.

У складному тарифі найвищою є автономна ставка, а найнижчою – конвенційна. Автономну митну ставку країна встановлює самостійно, незалежно від будь-яких міжнародних договорів. Конвенційну митну ставку встановлюють на основі двосторонніх і багатосторонніх переговорів та фіксують в угоді. Така ставка значно нижча від автономної, і її використовують щодо товарів тих країн, із якими укладено угоди, або застосовують режим найбільшого сприяння.

Із метою захисту національних інтересів країни та внутрішнього ринку можливе запровадження особливих видів мита на імпортовані товари. В Україні, згідно зі ст. 11 Закону України «Про Єдиний митний тариф», введено такі особливі види мита: спеціальне, антидемпінгове та компенсаційне.

1. Спеціальне мито застосовують:

- як засіб захисту українських виробників;
- як засіб захисту національного товаровиробника, якщо товари ввозять на митну територію України в обсягах та (або) за таких умов, що заподіюють

значну шкоду або створюють загрозу заподіяння значної шкоди національному товаровиробникові;

– як запобіжний засіб щодо учасників зовнішньоекономічної діяльності, які порушують національні інтереси у сфері зовнішньоекономічної діяльності;

– як заходи у відповідь на дискримінаційні й (або) недружні дії інших держав, митних союзів і економічних угруповань, які обмежують здійснення законних прав та інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності й (або) ущемляють інтереси України;

2. Компенсаційне мито застосовують:

– відповідно до Закону України «Про захист національного товаровиробника від субсидованого імпорту» в разі ввезення на митну територію нашої країни товарів, які є об'єктом субсидованого імпорту, що заподіює шкоду національному товаровиробникові;

– у разі вивезення за межі митної території України товарів, для виробництва, переробки, продажу, транспортування, експорту або споживання яких безпосередньо або опосередковано була надана субсидія, якщо таке вивезення заподіює шкоду.

3. Антидемпінгове мито застосовують:

– відповідно до Закону України «Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту» в разі ввезення на митну територію нашої країни товарів, які є об'єктом демпінгу, що заподіює шкоду національному товаровиробникові;

– у разі вивезення за межі митної території України товарів за ціною, значно нижчою за ціни інших експортерів подібних або безпосередньо конкуруючих товарів на момент цього вивезення, якщо таке вивезення заподіює шкоду.

Умови застосування особливих видів мита в Україні встановлює Міжвідомча комісія з міжнародної торгівлі. Антидемпінгові заходи, застосовані нашою країною, проаналізовано у праці «Митна політика: фіскально-регулюючий аспект» [60, с. 28-30].

Непоодинокими є випадки застосування антидемпінгових заходів щодо України. Так, у травні 2003 р. Таїланд увів антидемпінгове мито на імпорт української гарячекатаної та холоднокатаної сталі – 71,52%. Такий крок не є попереджувальним, бо аналогічні заходи були застосовані в 1997 р. (45,56%). Лише в 2004 р. даний захід було скасовано.

Доволі болючими для української економіки є антидемпінгові заходи з боку країн-членів ЄС та РФ. Запровадження антидемпінгових заходів останньою є, на нашу думку, насамперед небажанням допустити конкурентів на російський ринок, а не загрозою національним виробникам. Так, суттєвим кроком із позицій світової спільноти для України є надання їй статусу країни з ринковою економікою (що сприятиме врегулюванню процесу запровадження антидемпінгових заходів і перегляду антидемпінгових мит) та відміна поправки Джексона-Веніка для нашої держави, запровадженої в 1974 р. (ст. 402 закону про торгівлю «Свобода еміграції в торгівлі Схід–Захід») із політичних переконань щодо колишнього Радянського Союзу.

Разом із тим, втрати для української економіки передбачає безпрецедентне за кількістю країн розширення Європейського союзу поряд із розробленою програмою сусідства. За даними Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України, загальний ефект втрат від поширення антидемпінгових заходів та кількісних обмежень новими країнами щодо українського експорту та відміни дії угод про вільну торгівлю становитиме 284,6–348,8 млн. дол.

4.2. Інституційне забезпечення реалізації національної митної доктрини

В умовах трансформаційної економіки у системі органів державного регулювання ЗЕД важлива роль відведена митним, які відповідно до законодавчо визначених функцій мають забезпечувати економічну безпеку країни, її суверенітет, запобігати порушенню митних правил і контрабанді.

Побудова та вибір оптимальної структури митної служби й варіанта розташування її органів на території країни є важливими елементами організації митної справи. Митна служба та її складові мають функціонувати як єдина система митних органів держави. Принцип єдиної системи митних органів взаємопов'язаний із принципами, на яких базується й здійснюється митна справа: єдиної митної політики, єдиної митної території, єдиного митного законодавства, єдиного тарифного регулювання.

Єдина система митних органів – це сукупність митних органів, їх взаємозв'язок та взаємодія в організації митної справи, що ґрунтована на загальних системних принципах: цілісності, структурності, ієрархічності, взаємозв'язку з іншими елементами економічної системи.

Цілісність системи – це взаємозв'язок елементів системи митних органів та їх здатність не суперечити між собою та зі системою. Структурність системи забезпечують організаційною структурою митних органів. Ієрархічність системи характеризує відносини субординації за вертикаллю і координації дій за горизонталлю. Взаємозв'язок системи з іншими елементами економічної системи є неминучим і необхідним, оскільки за допомогою цього принципу відбувається взаємозв'язок митних органів, органів державної влади та управління, суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності.

Характерними ознаками будь-якої системи є цілеспрямованість та доцільність, які надають їй самостійності.

Система митних органів України складається з Державної митної служби України, регіональних митниць, митниць, спеціалізованих митних управлінь та організацій, установ і навчальних закладів, митних постів та митної варти. З метою підвищення ефективності діяльності митної служби України, оптимізації її структури, розширення повноважень митниць із початку 2005 р. була здійснена реорганізація митних органів, зокрема митниці виведено з підпорядкування регіональних митниць та безпосередньо підпорядковано Центральному апаратові Державної митної служби.

Згідно з Наказом ДМСУ № 785 від 15. 09. 2006 р. про чергову реорганізацію в системі митних органів, спрямовану на вдосконалення їхньої структури, з 01. 10. 2006 р. створено: Центральну регіональну митницю; Західну регіональну митницю; Східну регіональну митницю; Південну регіональну митницю; Приморську митницю; Кримську регіональну митницю. Разом із тим, реорганізація митниць в Україні стала звичною справою, тому відстежити структуру митних органів надзвичайно важко. Так, структура митниць на 01. 05. 2008 р. наведена на рис. Р.1.1 (Додаток Р.1), але зазначимо, що у вересні 2008 р. було ліквідовано Керченську митницю з передачею документів до Кримської митниці; створено Київську центральну спеціалізовану митницю з підпорядкуванням ДМСУ; з 25. 12. 2008 р. ліквідовано Вадул-Сіретську митницю, а створено як її правонаступницю Чернівецьку митницю, з 01. 05. 2005 р. на її місці утворено Чернівецьку обласну митницю.

Основні завдання, які виконують митні органи, реалізуючи митну політику України, можна поділити на фіскальні та регулюючі. Оскільки нині акцент зроблено на останні, до них віднесено:

- виконання та контроль за дотриманням законодавства України з питань митної справи;
- захист економічних інтересів України;

- забезпечення виконання зобов'язань, передбачених міжнародними договорами України з питань митної справи, укладених в установленому законом порядку;
- сприяння захисту інтелектуальної власності учасників зовнішньоекономічних зв'язків, інших юридичних та фізичних осіб;
- застосування відповідно до закону заходів тарифного та нетарифного регулювання при переміщенні товарів через митний кордон України;
- здійснення митного контролю та митного оформлення товарів і транспортних засобів, що переміщують через митний кордон України, вдосконалення форм і методів такого здійснення;
- контроль за дотриманням правил переміщення валютних цінностей через митний кордон України;
- здійснення спільно з іншими уповноваженими органами державної влади заходів щодо захисту інтересів споживачів товарів і дотримання учасниками зовнішньоекономічних зв'язків державних інтересів на зовнішньому ринку;
- створення сприятливих умов для пришвидшення товарообігу і пасажиропотоку через митний кордон України;
- боротьба з контрабандою та порушеннями митних правил;
- розвиток міжнародного співробітництва у галузі митної справи;
- ведення митної статистики;
- ведення Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності;
- здійснення верифікації (встановлення достовірності) сертифікатів походження товарів із України.

Державна митна служба України (Держмитслужба України) є центральним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері митної справи. Держмитслужбу України очолює голова, якого призначає на посаду та звільняє з посади Президент

України в установленому законодавством порядку. Голова має перших заступників, у т. ч. першого заступника у зв'язках із Верховною Радою України, і заступників, яких призначає на посади за поданням Прем'єр-міністра України і припиняє їх повноваження на цих посадах Президент України. Голова Держмитслужби України в установленому порядку призначає на посади і звільняє з посад працівників центрального апарату Держмитслужби України, керівників регіональних митниць та їхніх структурних підрозділів, митниць, спеціалізованих митних управлінь й організацій, установ і навчальних закладів.

Регіональна митниця є митним органом, який на території закріпленого за ним регіону в межах своєї компетенції здійснює митну справу і забезпечує комплексний контроль за додержанням законодавства України з питань митної справи.

Митниця є митним органом, який безпосередньо забезпечує виконання законодавства України з питань митної справи, справляння податків і зборів та виконання інших завдань, доручених митній службі України. Митниця діє в межах території, що визначає спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади в галузі митної справи.

У складі митниці в пунктах пропуску через митний кордон України і на інших об'єктах чи територіях із значним обсягом зовнішньоекономічних операцій можна створювати митні пости (на правах структурного підрозділу митниці). Митні пости створюють, відповідно до потреби, у населених пунктах, на залізничних станціях, в аеропортах, морських та річкових портах й інших об'єктах, розташованих у зоні діяльності регіональної митниці, митниці.

У межах бюджетних коштів, передбачених для утримання митної служби України, тільки для забезпечення виконання завдань, доручених митним органам, відповідно до Митного кодексу і законів України у вітчизняній митній службі можуть створюватися експлуатаційні, транспортні, інформаційно-аналітичні, кінологічні спеціалізовані установи та освітні організації.

Митна варта – спеціальні підрозділи митних органів, призначені для боротьби з порушеннями митних правил, охорони територій, будівель, споруд та приміщень митних органів, охорони й супроводження товарів і транспортних засобів, забезпечення охорони зон митного контролю.

Необхідність діяльності митних органів є очевидною, зважаючи на багатоплановість їхньої діяльності та умови розвитку суспільства. Загальна кількість акредитованих у митних органах України учасників зовнішньоекономічної діяльності на початок липня 2006 р. становила 101,5 тис., із яких зовнішньоекономічні операції здійснювали 26,2 тис. учасників (26%). На початку 2009 р. помітна тенденція до зменшення чисельності акредитованих суб'єктів ЗЕД – 93,7 тис., водночас зростає кількість суб'єктів, які безпосередньо здійснювали ЗЕД – 36,4 тис. учасників ЗЕД (39 %). Майже чверть учасників ЗЕД здійснювали митне оформлення зовнішньоекономічних операцій у Київській регіональній митниці. Загальні обсяги оформлених протягом 2008 р. вантажів становили 427,6 млн. т, що на 56,6 млн. т менше, ніж було оформлено протягом 2007 р. В тому числі оформлено експортних вантажів – 149,8 млн. т (порівняно з 2007 р. обсяги зросли на 4%), імпорتنих – 101,1 млн. т (обсяги зменшилися на 14%), транзитних – 176,7 млн. т (на 20% менше, ніж за попередній рік). Протягом 2008 р. оформлено 3 492,1 тис. вантажних митних декларацій, що на 190,5 тис. шт. більше, ніж за 2007 р., пропущено 87,6 млн. осіб (на 4% більше, ніж у 2007 р.). Показники діяльності митних органів за цими напрямками подано в табл. Р.1.1 (Додаток Р.1).

Таким чином, основними завданнями митних органів є не тільки забезпечення повноти та своєчасності сплати митних платежів, здійснення митного оформлення й митного контролю за переміщенням товарів і предметів через митний кордон України, а й протидія митним правопорушенням тощо. Основними пріоритетами ДМСУ можна визначити такі:

- 1) виконання завдань, визначених Державним бюджетом України;
- 2) спрощення та модернізація митних процедур на кордонах і всередині держави;

3) забезпечення комплексного контролю за дотриманням митного законодавства суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності та громадянами;

4) розроблення та імплементація митного законодавства, що відповідає міжнародним стандартам і стандартам ЄС;

5) розвиток й удосконалення функціональних підсистем Єдиної автоматизованої інформаційної системи Держмитслужби та реалізація перспективних інформаційних технологій.

Спрощення і вдосконалення митних процедур спрямоване на пришвидшення переміщення пасажирів, вантажів, транспорту через митний кордон України, переважно завдяки запровадженню принципу «єдиного вікна», що дало змогу зменшити тривалість митних процедур; кількість працівників митних органів, які беруть участь у митному оформленні, кількість додаткових документів і копій; модернізувати та формалізувати процес митного контролю й оформлення. Разом із тим, затверджено максимальний час (нормативи), необхідний для здійснення митних процедур, що відповідає світовим стандартам, унеможливує зловживання посадовими особами митниць при проведенні контрольних операцій.

Разом із тим, для забезпечення взаємодії державних органів, які здійснюють контроль у пунктах пропуску через державний кордон України, запроваджено принцип «єдиного офісу». Саме в даному контексті ДМСУ й розробило проект Постанови КМУ «Про організацію роботи органів державної влади, що здійснюють контроль товарів і транспортних засобів за принципом «єдиного офісу» під час переміщення їх через митний кордон України».

Нині митні органи мають повноваження здійснювати попередній документальний контроль товарів, що підлягають санітарно-епідеміологічному, ветеринарному, фітосанітарному, екологічному, радіологічному та контролю за переміщенням культурних цінностей (відповідно до Інструкції з організації здійснення попереднього документального контролю товарів, що ввозять на митну територію України). Документальний контроль здійснюють на митному кордоні щодо 100% товарів, котрі підлягають екологічному контролю, та

більше ніж 40% товарів, котрі підлягають ветеринарному та фітосанітарному контролю.

Спрощення процедур митного оформлення супроводжується такими змінами до заповнення митних декларацій:

- скасовано вимогу подання для митного оформлення автотранспортних засобів, що здійснюють міжнародні перевезення, вантажної митної декларації типу «31АТЗ»;
- декларантові дозволено подавати лише один комплект документів, необхідних для здійснення митного контролю й оформлення товарів. Зменшено перелік документів, що потрібно подавати до митного оформлення: відмінено подання до митного оформлення аркуша проведення митного контролю й митного оформлення товарів та інших предметів за ВМД, реєстру документів, що подавав митному органу декларант разом із вантажною митною декларацією тощо;
- скасовано вимогу подання аркуша про пакування як підставу для митного оформлення товарів, що надходять у тарі (упаковці) й заявлені митному органу для оформлення в режимі випуску у вільний обіг;
- зменшено кількість типів вантажних митних декларацій, що подають до митного оформлення під час переміщення товарів через межі спеціальних економічних зон;
- запроваджено єдині вимоги до процедури анулювання вантажних митних декларацій чи результатів митного оформлення товарів, визначено механізм анулювання за заявою підприємства вантажних митних декларацій і результатів митного оформлення товарів, а також за рішенням суду;
- спрощено порядок заповнення граф ВМД при митному оформленні в обраному митному режимі товарів, що перебувають у режимі митного складу;

- скасовано декларацію-зобов'язання;
- скасовано необхідність подання вмотивованої заяви для розміщення товарів на митний ліцензійний склад, а також додатка до зовнішньоекономічного договору, в якому подано технологічну схему ремонту товарів;
- скасовано вимогу подання митному органу трьох примірників декларації митної вартості;
- скасовано окремі положення нормативно-правових актів Держмитслужби, що встановлюють форми заяв підприємств (7 форм заяв), і затверджено єдину форму заяви й правила її заповнення;
- затверджено нову редакцію Порядку застосування окремої митної декларації, зменшено кількість граф;
- внесено зміни до Порядку застосування тимчасової та неповної декларації відповідно до митного режиму імпорту [329, с. 43-44];
- затверджено зразки бланків уніфікованих адміністративних документів форм МД-2 та МД-3, що відповідають зразкам, установленим за митним кодексом ЄС.

Перспективність вступу України в СОТ сприяла значній лібералізації здійснення митного контролю та вдосконаленню його форм; зважаючи на набуття членства у даній організації, продовжує формуватися так званий «білий список» суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, до товарів яких застосовують спрощений механізм митного оформлення (в перелік введено 24 підприємства, з яких 20 – у 2005 р.); вибірково та з певною періодичністю проводять митний огляд товарів підприємств-резидентів, які сплачують податки в грошовій формі, не порушували митних правил (від 1 до 3 років); надають безперешкодний доступ митним органам до фінансово-банківських документів.

Суттєвим кроком у наближенні до світового законодавства є ухвалення Порядку прийняття попереднього рішення про країну походження товару, що

відповідає вимогам ЄС про надання митними органами-суб'єктами ЗЕД попередньої інформації про класифікацію товарів [289].

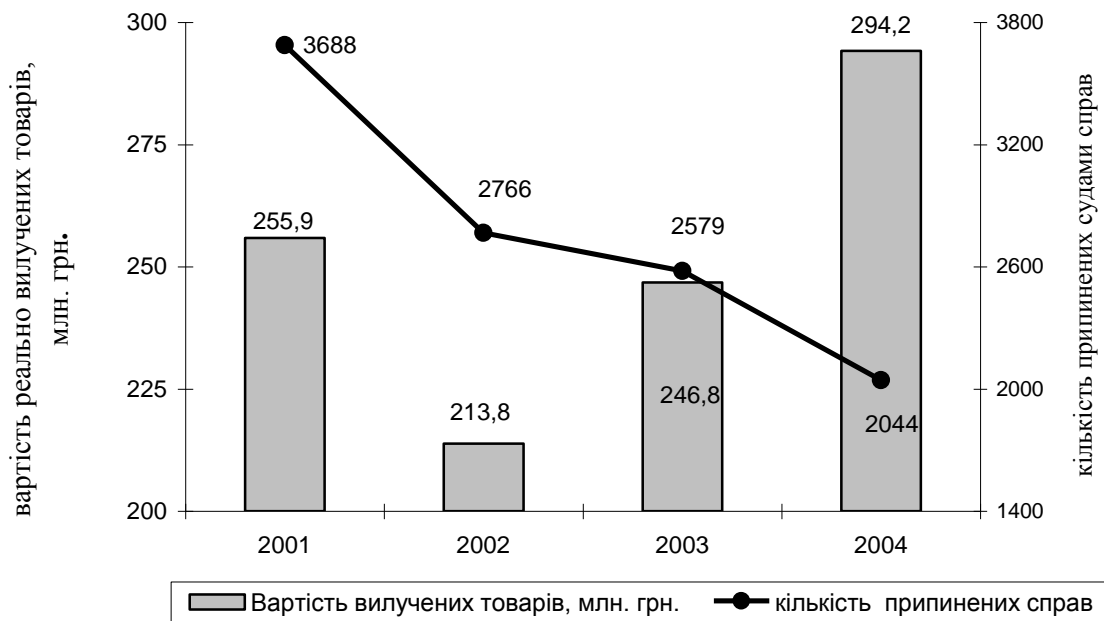
Контроль за визначенням країни походження є одним із пріоритетних завдань митної служби поряд із контролем за визначенням митної вартості, правильності встановлення коду товарів за УКТ ЗЕД. Так, лише в 2008 р. митні органи прийняли 9 922 рішення з перевірки правильності визначення країни походження товарів, у результаті чого до Держбюджету додатково спрямовано майже 42,7 млн. грн. надходжень, що у 3,7 раза більше, ніж у 2007 р. Найбільше додаткових надходжень до Держбюджету від роботи з визначення країни походження товарів надійшло від Київської регіональної (12,8 млн. грн.), Волинської (5,2 млн. грн.), Львівської (3,7 млн. грн.), Чопської та Південної (по 3,0 млн. грн.), Дніпропетровської (2,4 млн. грн.) митниць. Згадані митниці забезпечили понад 70% додаткових надходжень [331].

Виявлення порушень митних правил та контрабанди товарів при переміщенні товарів через митний кордон України є одними з напрямків діяльності митних органів. Види порушень митних правил та відповідальність за їх вчинення визначено главою 57 (ст. 329–355) Митного кодексу України. Основна мета таких правопорушень – уникнення митного контролю з приховуванням об'єкта оподаткування або зменшення його обсягу.

Найчастіше порушення, пов'язані з визначенням чи заявою митної вартості, підпадають під такі статті Митного кодексу України: ст. 340 «Недекларування товарів, транспортних засобів», ст. 354 «Використання предметів, щодо яких надано пільги щодо сплати податків та зборів, в інших цілях», ст. 355 «Дії, спрямовані на неправомірне звільнення від сплати податків і зборів або зменшення їх розміру» [278].

Динаміка вартості реально вилучених товарів при порушенні митних правил підтверджує тенденцію до збільшення обсягів переміщення товарів, що супроводжується порушеннями, водночас засвідчує ефективність митного контролю. В результаті здійснення заходів, спрямованих на виявлення та припинення фактів контрабанди, протягом 2008 р. митні органи порушили 328

кримінальних справ на суму 5 млрд. 515,2 млн. грн. У 2007 р. порушено 294 кримінальних справи, загальна вартість предметів контрабанди становила 421,0 млн. грн. Так, при зменшенні кількісних показників заведення справ про ПМП (25004 у 2008 р. щодо 39797 у 2003 р.) поліпшено якісні показники протидії митним правопорушенням, особливо це було помітно у 2003-2004 рр., коли зменшилися кількість припинених судами справ і зростає вартість вилучених товарів при порушенні митних правил (рис. 4.6).

Джерело: Складено автором за даними Державної митної служби України. [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.customs.gov.ua/>

Рис. 4.6. Вартість реально вилучених товарів у справах про порушення митних правил та припинення судами справ про ПМП.

Аналіз даних підтверджує, що предметами контрабанди в порушених протягом 2008 р. кримінальних справах були:

- промислові товари – у 88 справах на суму 5 млрд. 193 млн. грн.;
- продовольчі товари – у 26 справах на суму 217,8 млн. грн.;
- транспортні засоби – у 46 справах на суму 86,8 млн. грн.;
- валюта – у 10 справах на суму 16,3 млн. грн.;
- наркотичні засоби – у 115 справах;
- зброя, боєприпаси і радіоактивні речовини – у 33 справах;
- історичні та культурні цінності – у 18 справах.

Незважаючи на збільшення загальної кількості порушених порівняно з 2007 р. кримінальних справ, кількість справ, порушених за фактом, зменшилася на 15%. Разом із тим, залишається нерозв'язаною проблема довготривалого розслідування кримінальних справ: у 2008 р. до суду передано 123 кримінальні справи на суму 14,8 млн. грн., у т. ч. справи, порушені впродовж попередніх років. Розглянули суди лише 77 кримінальних справ на суму 7,4 млн. гривень.

Для підвищення якості розслідування кримінальних справ про контрабанду Держмитслужба ініціювала питання щодо введення працівників митних органів до слідчо-оперативних груп Служби безпеки України при розслідуванні найскладніших, резонансних кримінальних справ.

За фактами порушень митного законодавства було складено 25 004 протоколи про порушення митних правил на загальну суму 6 млрд. 92,8 млн. грн. (протягом 2007 р. заведено 25 500 протоколів на загальну суму 855,0 млн. гривень).

При митному контролі за сплатою податків на підставі спільного з ДПА «Порядку взаємодії митних та податкових органів при проведенні державного контролю за експортом окремих видів товарів суб'єктами ЗЕД» здійснюють обмін інформацією щодо експортних операцій. У 2008 р. митні органи України приймали участь у проведенні 16 377 спільних з іншими правоохоронними органами операцій з протидії контрабанді й порушенням митних правил, унаслідок чого було заведено 2 220 справ про порушення митних правил на загальну суму 155,3 млн. грн., порушено 60 кримінальних справ про контрабанду на суму 15,6 млн. гривень.

.Для запобігання та упередження виникнення зазначених ризиків зниження митної вартості, а отже, недоотримання відповідних надходжень до бюджету, а також для забезпечення функціонування системи управління ризиками при митному контролі й митному оформленні товарів, що імпортують на митну територію України, Державна митна служба України, розробила заходи, зокрема видано наказ ДМСУ від 19 квітня 2005 р. № 308 «Про встановлення індикаторів ризику». Відповідно до цього наказу запропонований

перелік товарів, на які встановлюють індикатори ризику, до цього переліку введено понад 400 найменувань товарів. Крім найменування товару, вказано його код, одиницю виміру та індикатор ризику (тобто рівень митної вартості за одиницю товару в доларах США на умовах DAF- кордон України).

Такий підхід дав змогу при заявленні до митного оформлення зазначених у переліку товарів за рівнями митної вартості, нижчими за встановлені індикатори ризику, посадовим особам митних органів звертати увагу на дотримання порядку декларування митної вартості та повноту здійснення передбачених законодавством форм митного контролю.

Даний наказ став поштовхом до практичного застосування засобів та інструментів регулювання митної вартості товарів із урахуванням індикаторів ризику. Так, у червні 2005 р. був розроблений Порядок використання індикаторів ризику при митному оформленні товарів, що імпортують на митну територію України, а в липні 2005 р. розпочав діяти програмно-інформаційний комплекс «Аналіз застосування індикаторів ризику», також стала чинною Методика моніторингу визначення митної вартості за митницями. Зазначена методика розроблена для оцінки визначення митної вартості митними органами за допомогою ціни, за якою здійснюють митне оформлення при ввезенні товару, що є меншою, ніж середня загалом у системі, а також оцінювання впливу зазначеного визначення митної вартості на стан справляння податків окремим митним органом.

Актуальними в напрямку посилення контролю залишаються:

- експортні операції з металобрухтом і насінням соняшнику;
- операції «псевдоекспорту», при викритті яких попереджується незаконне відшкодування ПДВ;
- перевірка та виявлення транспортних засобів, зареєстрованих у підрозділах МВС України без сплати митних платежів;
- перевірка законності митного оформлення риби та рибної продукції, яку було розміщено на митних ліцензійних складах і складах тимчасового зберігання;

– виявлення митних правопорушень, пов'язаних із зменшенням бази оподаткування, як правило, шляхом заниження митної вартості товарів.

Упродовж останніх років основними напрямками діяльності митних органів є: розроблення та імплементації митного законодавства до міжнародних стандартів і стандартів Євросоюзу; забезпечення комплексного контролю за дотриманням митного законодавства з боку суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та громадян; удосконалення механізму функціонування митної служби України; спрощення та модернізації митних процедур; активізація участі Держмитслужби в роботі з оптимізації митно-тарифної та податкової політики держави.

Зростає значимість для вдосконалення діяльності митних органів і розширення міжнародної співпраці інформаційних технологій та рівень їхнього впровадження. Актуальним вважаємо розширення обміну інформацією між митними службами різних країн. Однак інформаційне співробітництво не завжди є вигідним для країни, яка хоче приховати реальний товаропотік через кордон (зокрема, якщо товар – сумнівного походження та якості або перевезення здійснюють із порушенням міжнародних багатосторонніх і двосторонніх угод). Такий стан справ негативно впливає і на окремих суб'єктів ЗЕД, позаяк нереальними стають підробка митних документів, заниження митної вартості, а також зменшується ймовірність контрабандних шляхів переміщення товарів.

Ефективність діяльності митних органів визначається багатьма чинниками, важливе місце серед яких займає програмно-інформаційне забезпечення, оскільки відсутність або несвоєчасне отримання інформації створює значні труднощі та фінансові втрати для суб'єктів ЗЕД. Нині діє єдина автоматизована інформаційна система ДМС України у вигляді Центральної бази даних електронної митної інформації, створення якої розпочалося в середині 1990-х рр. Інформаційне забезпечення полегшує обмін даними між митними структурами, дає змогу за короткий термін отримати інформацію про суб'єкт ЗЕД, порушників митного законодавства, здійснити моніторинг

митного оформлення та митного контролю, якщо врахувати, що інформаційна система в митних органах містить 42 програмно-інформаційних комплексів, а в дослідній експлуатації перебувають 73 комплекси. Тобто, доходимо до висновку, що в діяльності митних органів щодо їхнього інформаційно-аналітичного забезпечення є проблеми, які потребують розв'язання з метою оптимізації основних напрямків їхнього діяльності.

У практичній діяльності митних органів України запроваджено ефективні методи виявлення товарів групи ризику, що надходять із країн, з якими Україна має укладені угоди про обмін інформацією стосовно потоків товарів, котрі переміщують, між митницями. Проте є країни, які відмовилися від такого співробітництва, для прикладу, один із важливих торгових партнерів України – Китай. Така ситуація не дає змоги сповна виявити товари, сумнівні для декларування, через відсутність митної інформації щодо обох країн: яка випускає товар та яка приймає.

Для з'ясування таких випадків необхідною умовою є наявність зіставних для порівняння даних, до того ж, згаданий аналіз можна проводити і щодо товарів із виявленням митниць, де такі ризики найчастіше виникають. Для дослідження пропонуємо обирати товари в межах однієї товарної групи або ті, що мають подібні характеристики. Товари прикриття та ризику переміщують, як правило, в межах однієї партії поставки.

Разом із тим, не всі товари можуть бути товарами прикриття для товарів ризику. Для достовірності виявлення ризику пропонуємо застосовувати алгоритм встановлення асоціативних зв'язків між цими товарами в межах однієї операції, тобто у нашому випадку це ймовірність ввезення товару А при одночасному ввезенні товару В.

На основі теореми множення ймовірностей імовірність сумісної появи двох подій дорівнює добуткові ймовірності настання однієї з них на умовну ймовірність настання другої, обрахованої при припущенні, що перша відбулася:

$$P(AB) = P(A) \times P(B | A) = P(B) \times P(A | B), \quad (4.1)$$

де $P(AB)$ – ймовірність настання події, коли в декларації одночасно вказано обидва товари;

$P(A)$ – ймовірність настання випадку, коли в декларації задекларовано лише товар А;

$P(B)$ – ймовірність настання випадку, коли в декларації задекларовано лише товар В;

$P(B|A)$ – умовна ймовірність ввезення товару В за умови, що подія А відбулася;

$P(A|B)$ – умовна ймовірність ввезення товару А за умови, що подія В відбулася.

Ймовірність є умовною, якщо при обчисленні ймовірності настання події на неї накладають додаткові умови.

Із формули (4.1) визначимо умовні ймовірності:

$$P(A|B) = \frac{P(AB)}{P(B)} \quad (4.2)$$

$$P(B|A) = \frac{P(AB)}{P(A)} \quad (4.3)$$

Тоді визначення асоціативних зв'язків можливе за наступними формулами:

$$P(A|B) = \frac{P(AB)}{P(B)} = \frac{M(AB)}{N} \div \frac{M(B)}{N} = \frac{M(AB)}{M(B)}; \quad (4.4)$$

$$P(B|A) = \frac{P(AB)}{P(A)} = \frac{M(AB)}{N} \div \frac{M(A)}{N} = \frac{M(AB)}{M(A)}, \quad (4.5)$$

де $M(AB)$ – кількість випадків, коли в декларації задекларовані обидва види товарів;

$M(A)$ – кількість випадків, коли в декларації є товар А;

$M(B)$ – кількість випадків, коли в декларації є товар В;

N – кількість декларацій, обраних у вибірку.

Для спрощення розрахунків та обмеження вибірки пропонуємо при виявленні асоціативних зв'язків враховувати ставки ввізного мита на обидва

товари та приймати для розрахунків їх мінімальне значення за кожним товаром упродовж аналізованого періоду.

При цьому необхідно виконувати наступні умови:

$$S(A) < S(B)$$

$$P(A|B) \text{ або } P(B|A) > 0,5$$

де $S(A)$ – мінімальна ставка ввізного мита за період t на товар А;

$S(B)$ – мінімальна ставка ввізного мита за період t на товар В.

Відповідно, враховуючи те, що митні платежі нараховують на основі або вартості, або кількості товарів, то на основі даного підходу можливо визначити різницю недонадходження митних платежів.

Таким чином, для виявлення попарних товарів групи ризику та прикриття, а відповідно ймовірності ризику, пропонуємо використовувати наступні індикатори:

$P(B|A)$ – умовна ймовірність ввезення товару В за додаткової умови, що подія А відбулася;

$P(A|B)$ – умовна ймовірність ввезення товару А за додаткової умови, що подія В відбулася;

$M(AB)$ – кількість випадків, коли в декларації є обидва види товарів;

$M(A)$ – кількість випадків, коли в декларації є товар А;

$M(B)$ – кількість випадків, коли в декларації є товар В;

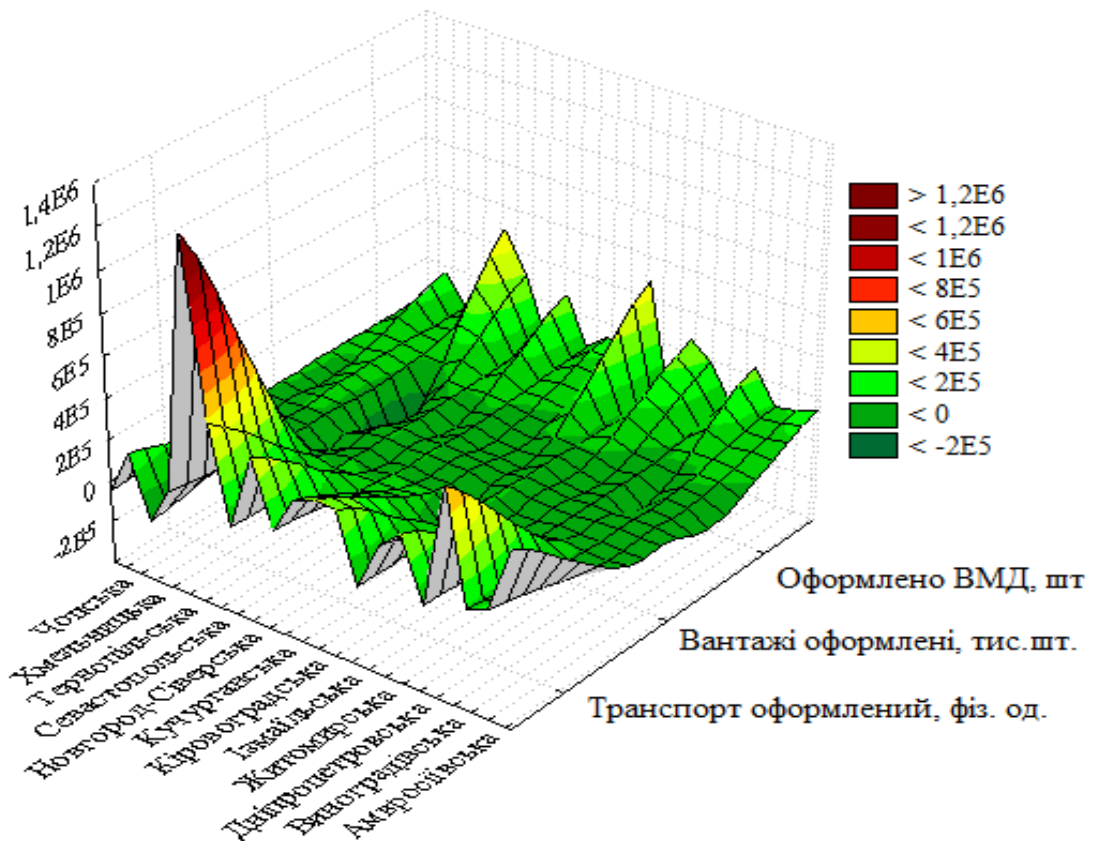
$S(A)$ – мінімальна ставка ввізного мита за період t на товар А;

$S(B)$ – мінімальна ставка ввізного мита за період t на товар В.

Нині ефективність митного управління в Україні залишається під сумнівом, адже не вироблено єдиної концептуальної моделі розвитку митних органів. Для з'ясування основних причин неефективності діяльності митних інституцій в Україні проведемо кластерний аналіз для 48 митниць за показниками, що відображають товарне навантаження на кожну з них, а саме: оформлені ВМД, оформлені вантажі й транспортні засоби. Результати дослідження за допомогою програмного продукту STATISTICA на основі

даних табл. Р.2.1 Додатку Р.2.1 засвідчили виділення групи митниць, спеціалізацією яких є пропущення (оформлення) транспортних засобів, але у більшості митниць помітне наближене за кількістю оформлення вантажів (рис. 4.7).

Постійна реорганізація митних органів не сприяє налагодженню системного процесу забезпечення надходження митних платежів до бюджету, незважаючи на те, що нема видимих причин такого явища.

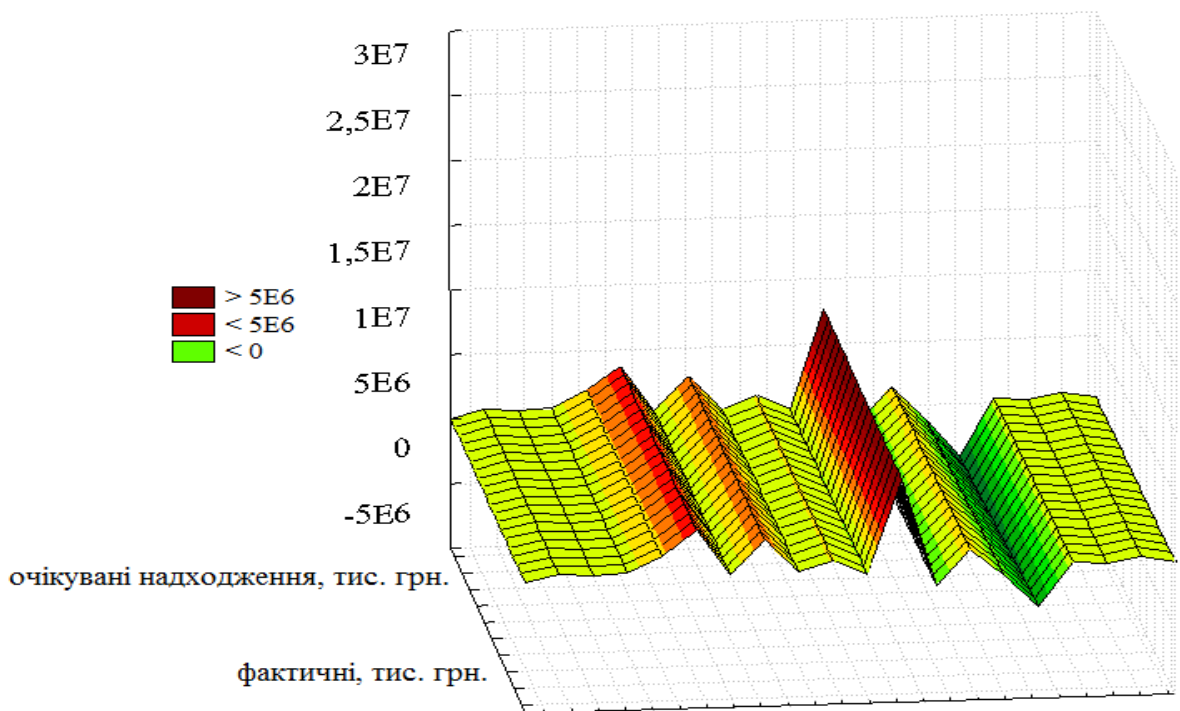
Джерело: Складено автором за даними Державної митної служби України. [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.customs.gov.ua/>

Рис. 4.7. Графік поверхностей характеристик інтенсивності потоків вантажів і транспортних засобів за митницями України.

Рис. 4.8 показує, що є митниці, для яких участь у забезпеченні надходження митних платежів до бюджету є вкрай низькою, разом із тим для більшості митниць виконуються заплановані показники, тобто товарні потоки, що підлягають оподаткуванню, є прогнозованими (очікувано високі або очікувано низькі), й у даному контексті саме це ставить під сумніви

ефективність територіальної та структурної організації діяльності митних органів, що може бути наслідком двох тенденцій:

- 1) або ж митні органи працюють настільки сумлінно, що товарні потоки є настільки прогнозованими;
- 2) або ж прогнозні показники встановлюють на основі минулорічних тенденцій із плануванням так званих ніш для контрабандних товарних потоків.

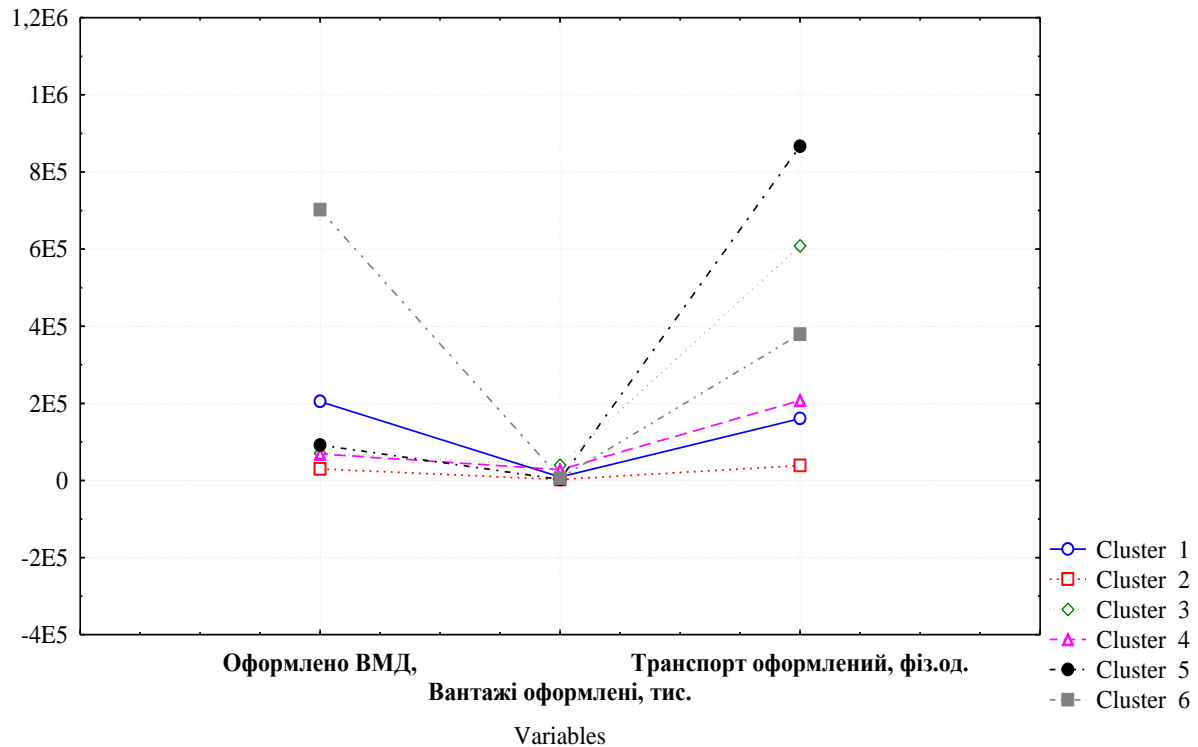
Джерело: Складено автором за даними Державної митної служби України. [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.customs.gov.ua/>

Рис. 4.8. Графік поверхності очікуваних і фактичних надходжень митних платежів до бюджету за митницями України.

Для кластерного аналізу використаємо метод k -середніх і в результаті отримаємо 6 кластерів. Результати аналізу представлені в Додатку Р.2.2.

Отримавши середні значення показників для кожного кластеру (рис. 4.9), можемо стверджувати, що практично в усіх митницях помітне схоже значення оформлених вантажів, а за двома іншими різниця є суттєвою. З-поміж усіх митниць варто було б акцентувати увагу на п'ятому кластері, де при високому значенні оформлених ВМД один із найнижчих показників оформлення

вантажів. Оскільки обидві митниці розташовані близько до кордону, високим є рівень оформлення транспортних засобів.

Джерело: Розраховано автором

Рис. 4.9. Середні значення показників для кожного кластеру.

Таким чином, кластерний аналіз показує, що навантаження товаропотоків і транспортних потоків суттєво відрізняються за митницями, так, митниці 2-го кластеру (а це близько 70% усіх митниць) мають низьку пропускну спроможність та невисоке забезпечення надходження митних платежів до бюджету. Тобто, впродовж останніх років не вдалося оптимізувати структуру митних органів України і забезпечити виконання ними основних завдань, визначених законодавством. З метою покращення роботи митних органів пропонуємо формувати структурну стратегію функціонування системи митних органів України із врахуванням основних показників їх діяльності на основі формування кластерів митних органів за обраними параметрами. Разом з тим, інтегральну та локальну надійність досягнення запланованих показників варто оцінювати не за підсумками року, а помісячно, щоби деталізувати фактори впливу на неї; визначати очікувані показники діяльності митних органів на основі встановлення середнього рівня за кластером для спостереження динаміки в окремому кластері

4.3. Моніторинг митного навантаження на вітчизняну економіку

Трансформація ролі держави в економічному житті суспільства не змінила призначення митних інструментів, утвердженого протягом багатьох років, зокрема, фіскального, незважаючи на вимоги СОТ щодо зменшення тарифного впливу на зовнішню торгівлю. Митні інструменти є складовими елементами зовнішньоторговельної та податкової політик, але в контексті останньої – у формі митних платежів, до яких згідно з Класифікатором митних платежів належать: митні збори, мито, акцизний збір, податок на додану вартість, єдиний збір, який справляють у пунктах пропуску через державний кордон України. Дослідження генезису процесів оподаткування підтверджує, що, незважаючи на неоднозначний період існування податків, їх виникнення пов'язане з формуванням перших державних утворень, тому першопочатково вони мали фіскальне призначення. Якщо на ранніх етапах розвитку податки були тимчасовими (у т. ч. мито), їх справляли епізодично, то згодом вони стали необхідним атрибутом фінансової міцності й економічної самостійності держави. Етапи розвитку податкової системи можна визначити так: I – податкові системи Стародавнього Світу–початок XVI ст.; II – XVI ст.–початок XIX ст.; III – XIX ст. і тепер. Нині більшість дослідників стверджує, що основи сучасної податкової системи можна спостерігати на прикладі побудови податкових систем Стародавньої Греції та Риму [130; 150; 293; 379; 468]. Надалі не спостерігалось небувалого розвитку податкових систем, у т. ч. в європейських країнах, а податки справляли у вигляді разових платежів. Другий етап розкриває роль податків у формуванні доходів держави, серед яких вони мали першочергове значення. Для цього періоду характерним є створення перших податкових систем із виокремленням класифікаційних ознак податків, формування наукових теорій оподаткування. Третій етап вважають початком пошуку оптимальної податкової системи з подальшим здійсненням податкових реформ у більшості економічно розвинених країн.

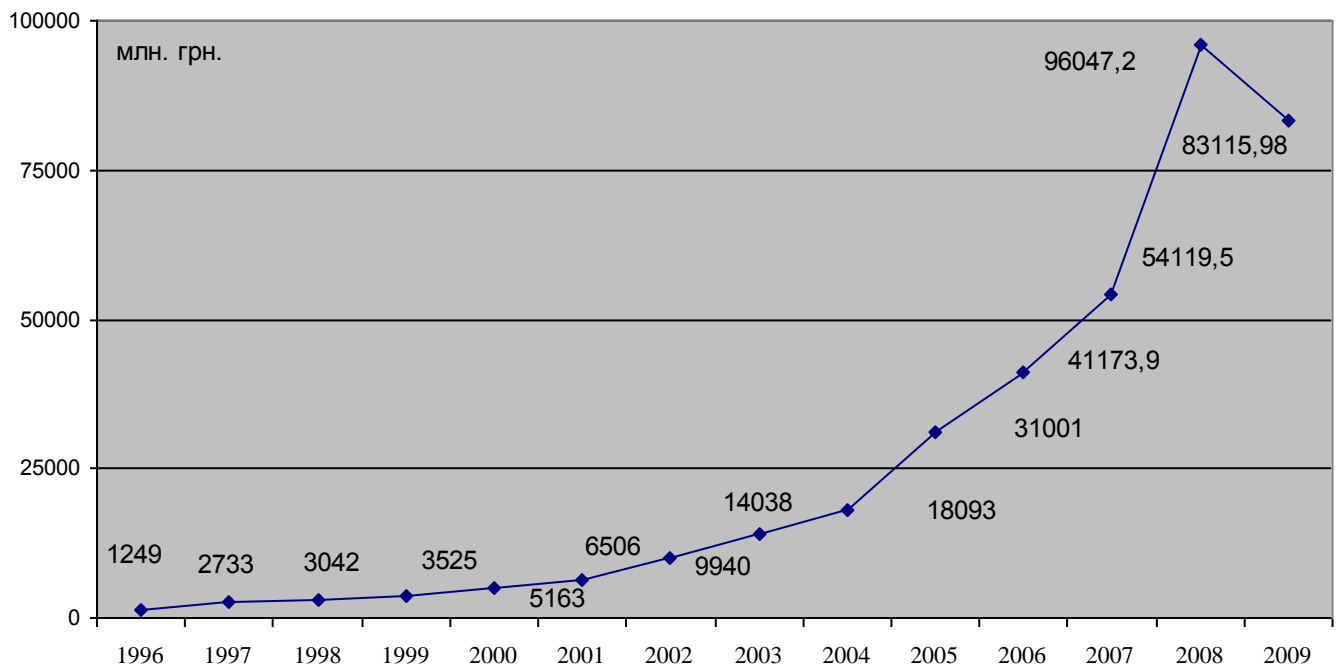
Дискусійність функціонування податку як економічної категорії та неоднозначність його трактування зумовили теоретичні пошуки обґрунтування наявності податкової системи та провадження податкової політики, що відобразилося в теоріях оподаткування. На увагу заслуговують класична та кейнсіанська теорії оподаткування. А. Сміт у книзі «Дослідження про природу і причини багатства народів» зазначив, що податок, який повинна сплачувати кожна особа, має бути точно визначеним, а не довільним.

Класики розглядали податок як один із видів доходів держави, необхідний для покриття її видатків, не визнаючи при цьому інших функцій податку. Саме А. Сміт уперше визначив принципи оподаткування, для дотримання яких податкова система повинна мати підпорядковане значення щодо економіки, тобто не вона має бути головною в економіці. Для ефективного функціонування податкової системи мають бути створені належні економічні умови. Ідеї А. Сміта й інших економістів країн Заходу розвивав М. Тургенєв (1789–1871 рр.) в опублікованій у 1818 р. книзі «Досвід теорії податків», де він виокремив п'ять головних правил справляння податків: 1) рівний розподіл податків – податки потрібно розподіляти між усіма громадянами в однаковій співрозмірності; 2) визначеність податків – кількість податку, час і вид платежу мають бути відомі; 3) збирання податків у зручний час – уся перевага податків на споживання полягає в тому, що кожний платить їх тоді, коли забажає; 4) дешеве збирання податків – уряд має піклуватися про те, щоби процес збирання податків не був дорогим; 5) загальне правило при стягуванні податків – податок потрібно справляти з доходу (чистого доходу), а не з капіталу. Економіст М. Тургенєв активно пропагував у Росії принципи А. Сміта і виступав за збалансованість фіскальних інтересів держави та платника. У працях Дж. Кейнса теорія оподаткування набула розвитку з урахуванням соціальної та економічної діяльності держави, в якій податки мали зайняти головне місце.

Разом із тим, запровадження або зменшення податків (у т. ч. митних) впливає і впливатиме на економічні процеси. Регулююче призначення митних

податків передбачає зміну географічного спрямування та структури товарних операцій відповідно до інтересів держави. Фіскальна функція митних податків створює об'єктивні передумови для підвищення ролі держави в економічних процесах суспільства, але не має перевищувати того рівня, коли починається зворотний процес: зменшення податкових надходжень до бюджету, зниження ділової активності суб'єктів ЗЕД. За таких умов податкові надходження від оподаткування зовнішньоторгових операцій зменшуються не тільки від зменшення обсягів зовнішньоторговельного обороту, що підлягає оподаткуванню, а й за рахунок приховування або зменшення бази оподаткування.

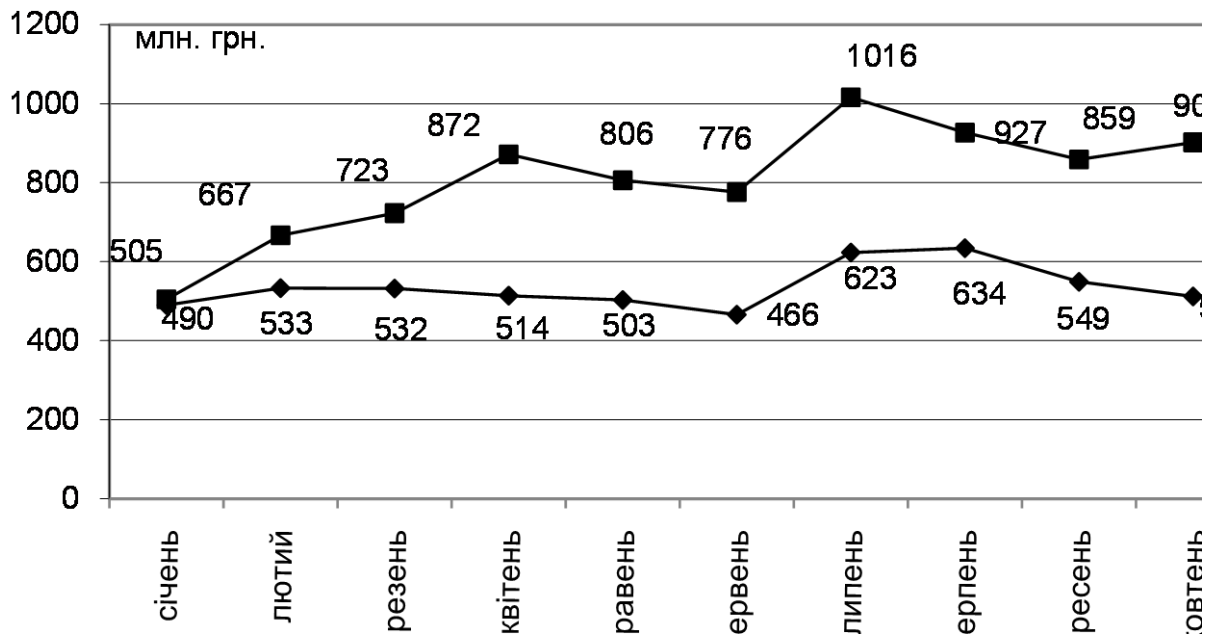
Підтвердженням цього є дослідження динаміки експортно-імпорتنих товаропотоків (див. п. 4.1). Разом з цим, надходження митних платежів до бюджету помітно активізувалися з 2002 р. по 2008 р. (рис. 4.10). Проте у 2009 р. відбулося зменшення вартісних показників загального імпорту товарів на 40,3%, в тому числі, імпорту, що підлягає оподаткуванню ввізним митом – на 59,1%, ПДВ – 41,2%, акцизним збором – на 73,8%, а відповідно і надходження митних платежів.

Джерело: Складено автором за даними Державної митної служби України. [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.customs.gov.ua/>

Рис. 4.10. Динаміка надходження до Державного бюджету доходів, забезпечених ДМСУ.

У 2002 р. митна служба зосередила зусилля на виконанні Плану заходів щодо забезпечення повного справляння податків і зборів до Державного бюджету; було запроваджено систему щомісячних планових завдань для регіональних митниць та митниць, що забезпечило позитивну динаміку надходжень (рис. 4.11). Цей підхід є виправданим, однак якщо в 2002 р. порівняно з 2001 р. обсяг імпорту товарів збільшився на 7,6%, а митні органи перерахували до бюджету в 1,5 раза більше коштів, тоді були знайдені додаткові шляхи їх мобілізації та збільшено податкове навантаження на імпортерів. Зокрема, середнє податкове навантаження з мита зросло на 14%, у т. ч. на 36% – для продовольчих товарів; на 16% – для металів та виробів із них.

Джерело: Складено автором за даними Державної митної служби України. [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.customs.gov.ua/>

Рис. 4.11. Динаміка щомісячних перерахунків коштів митними органами України до Державного бюджету.

Відрізнялося податкове навантаження й за територіями пріоритетного розвитку, наприклад, у Житомирській області на 1 дол. за товарами 1–24 груп УКТЗЕД воно становило 22 грн., а у Волинській – 8 грн.

Разом із тим, за структурою митних податків усі прогностичні значення було перевиконано, за винятком Єдиного збору, який справляють у пунктах

пропуску через державний кордон України (далі – Єдиний збір), відсоток виконання надходження якого становив 47% завдяки зменшенню ставок згідно зі Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про запровадження Єдиного збору, який справляється в пунктах пропуску через державний кордон України».

Суттєвим чинником збільшення надходжень до бюджету, що в 2002 р. мобілізували митні органи, можна вважати рекордне відтоді зменшення вексельних розрахунків за ПДВ до 3,1 млрд. грн. – порівняно з 5,9 млрд. грн. у 2001 р. Цього домоглися завдяки введенню законодавчих актів, що обмежували застосування вексельної форми розрахунків, зокрема Закону України від 20. 12. 2001 р. «Про внесення змін до деяких законів України з метою усунення випадків ухилення окремих підприємств, створених за участю іноземних інвесторів, від сплати податків, зборів (обов’язкових платежів)».

Упродовж 2003–2005 рр. зберігалася позитивна динаміка, досягнута в 2002 р. За 2003 р. до Державного бюджету України митні органи перерахували податків і зборів на 14 млрд. грн., що на 4,1 млрд. грн., або в 1,4 раза більше, ніж показник 2002 р. (табл. 4.7).

Таблиця 4.7

Виконання бюджетного завдання митними органами в 2002–2006 рр.

Види податкових надходжень	2002 р., млн. грн.		2003 р., млн. грн.		% виконання у 2003р.	2004 р. (факт)	2005 р. (факт)	2006 р. (факт)
	Бюджетне завдання	Фактичні надходження	Бюджетне завдання	Фактичні надходження				
ПДВ	6410	6786,5	8552,0	9445,8	110,5	11993,2	23001,4	31900,5
Акциз	354,8	466,8	163,6	544,1	332,5	544,4	502,0	916,2
Мито	2011,8	2117,7	2663,7	3336,8	125,3	4687,4	6518,2	7245,0
Митні збори	495	507,1	540,0	628,0	116,3	776,5	883,6	1004,5
Єдиний збір	88,5	41,2	45,0	58,3	129,5	63,4	68,7	81,5
Інші надходження від ЗЕД	–	–	8,0	4,2	52,6	28,2	27,2	26,1

Джерело: Складено автором за даними Державної митної служби України. [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.customs.gov.ua/>

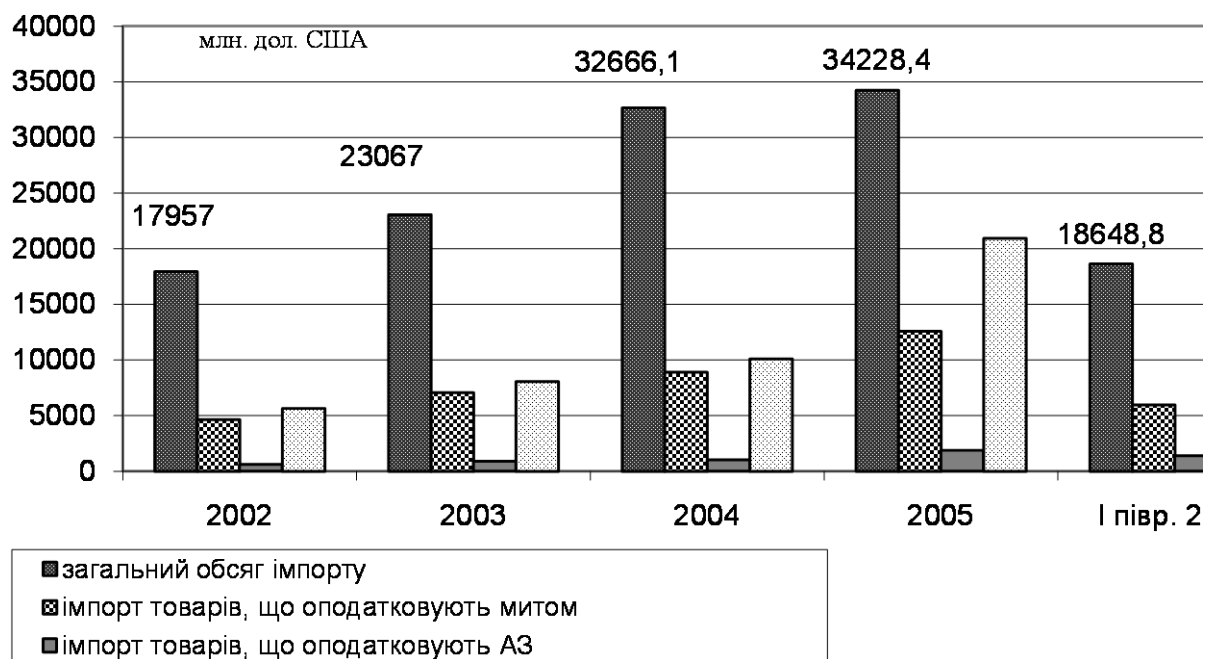
Наведені дані свідчать, що бюджетне завдання податкових надходжень у 2003 р. було виконано не лише в загальній сумі, а й за видами податків і зборів. У 2003 р. порівняно з попереднім збільшилися надходження мита на 57,6%, акцизного збору – на 16,6%, ПДВ – на 39,2%, митних зборів – на 23,9%, єдиного збору – на 41,5%. При цьому сума податкових надходжень у торговому обігу зросла на 44,2%, у неторговому – на 22,4%. Надходження у торговому обігу збільшилися за рахунок зростання на 40,6% загального обсягу імпорту (збільшення вартісних обсягів імпорту машин та устаткування, продовольчих товарів і продукції хімічної промисловості) та здійснених Держмитслужбою організаційних заходів, спрямованих на збільшення середніх митних вартостей імпортованих товарів (загальна сума коригування митних вартостей за 2003 р. становила 2,9 млрд. грн., що дало змогу отримати додаткових надходжень на 314,8 млн. грн.). Надходження у неторговому обігу збільшилися в результаті зростання надходжень від оподаткування легкових транспортних засобів на 34,3% (на 122,3 млн. грн.) за рахунок зростання податкового навантаження на один такий транспортний засіб у 1,4 раза (з 12,4 тис. грн./1 авто до 17,5 тис. грн./1 авто) при зменшенні кількості ввезених підакцизних автомобілів на 4,9%.

За 2004 р. митні органи забезпечили надходження до бюджету доходів у сумі 18,1 млрд. грн. Порівняно з тим самим періодом 2003 р. надходження до бюджету збільшено майже на 4,1 млрд. грн., або на 28,9%. Зростання платежів стимулюється насамперед стійкою тенденцією до збільшення обсягів імпорту порівняно з 2003 р., у т. ч. оподаткованого. Так, у 2004 р. загальні обсяги імпорту збільшилися на 26%, у т. ч. на 25,5%, що підлягали оподаткуванню ПДВ грошима; на 26,4%, що підлягали оподаткуванню ввізним митом; на 11,6%, що підлягали оподаткуванню акцизним збором [328].

У 2005 р. митні органи забезпечили надходження до Державного бюджету доходів у сумі 31,001 млрд. грн., зокрема, надходження в торговому обігу дорівнювали 29084,1 млн. грн., у неторговому – 943,9 млн. грн. Разом із тим, надходження у 2005 р. порівняно з 2004 р.: за ПДВ збільшилися на 11008,2 млн. грн. (на 91,8%), що зумовлено збільшенням імпорту товарів, які

оподатковуюють ПДВ у грошовій формі (рис. 4.12); за ввізним митом збільшилися на 2001,9 млн. грн. (на 50,1%), що також зумовлено зростанням імпорту товарів, котрі оподатковують ввізним митом, окрім того, слід урахувати зниження ставок ввізного мита згідно з вимогами СОТ; за митними зборами збільшилися на 107,1 млн. грн. (на 13,8%); за єдиним збором у пунктах пропуску через державний кордон України зросли на 5,3 млн. грн. (на 8,4%); за вивізним митом зменшилися на 171,1 млн. грн. (на 24,7%); за акцизним збором зменшилися на 42,4 млн. грн. (на 7,8%), при тому, що зросли обсяги імпорту товарів, які оподатковують акцизним збором, разом із тим, на 19,8% порівняно із 2004 р. збільшилася сума умовно нарахованого акцизного збору [329].

Саме тому вважаємо слушним прийняття Проекту Закону України «Про зміни до деяких законів України щодо обігу тютюнових виробів» (номер реєстрації 2102) з метою розширення легального імпорту сигарет та тютюну, для чого запропоновано знизити ставки ввізного мита й акцизного збору, адже, наприклад, податкове навантаження на імпорт одиниці такого товару в Україну становить 187–210% від початкової ціни, а в країнах ЄС – 35–50%.

Джерело: Складено автором за даними Державної митної служби України. [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.customs.gov.ua/>

Рис. 4.12. Порівняльна характеристика обсягів імпорту товарів та обсягів імпорту товарів, що оподатковують митними податками і зборами.

У 2006 р. митними органами було забезпечено надходження до Держбюджету доходів у сумі 41173,9 млн. грн. Загальні обсяги перерахувань порівняно з 2005 р. збільшилися з: ПДВ – на 8 899,1 млн. грн. (на 38,7 %); ввізного мита – на 977,4 млн. грн. (на 16,3 %); акцизного збору – на 414,3 млн. грн. (на 82,5 %); митних зборів – на 121,0 млн. грн. (на 13,7 %); єдиного збору – на 12,8 млн. грн. (на 18,6 %). Разом з тим, зменшилися надходження за ввізним митом – на 250,6 млн. грн. (на 48,1 %) (через значне зменшення кількості об'єктів оподаткування цим податком, а саме – зменшення обсягів експорту природного газу та металобрухту). У 2007 р. Державною митною службою було забезпечено надходження до Державного бюджету України доходів у сумі 54119,5 млн. грн., а загальні обсяги перерахувань порівняно з попереднім роком збільшилися за всіма видами митних платежів.

У 2008 р. до Державного бюджету України перераховано податків та зборів на 96 млрд. 47,2 млн. грн., що на 41 млрд. 927,7 млн. грн. (на 77,5%) більше, ніж у попередньому році (табл. 4.8). Імпорт товарів, оподаткованих митом, збільшився на 48,5%, оподаткованих акцизним збором – у 1,8 раза, оподаткованих ПДВ у грошовій формі – у 1,9 раза.

Загальні обсяги перерахувань за 2008 р. порівняно з 2007 р. збільшилися: за ПДВ – на 39 278,9 млн. грн. (у 1,9 раза); за ввізним митом – на 2 337,4 млн. грн. (на 24%); за акцизним збором – на 877,6 млн. грн. (у 1,7 раза); за єдиним збором – на 34,3 млн. грн. (на 33%). Зменшилися надходження з вивізного мита – на 93,3 млн. грн. (на 32%) та митних зборів – на 569,5 млн. грн. (на 53%) [331]. Надходження з вивізного мита зменшилися у зв'язку зі зменшенням обсягів вивезення природного газу і насіння олійних культур, із митних зборів – у зв'язку з втратою чинності постанови Кабінету Міністрів України від 27. 01. 1997 № 65 «Про ставки митних зборів» у зв'язку зі вступом України до СОТ.

У 2009 р. митними органами перераховано до державного бюджету 83 116,0 млн.грн., що на 12 931,2 млн.грн. (на 13,5%) менше ніж за 2008 р. зважаючи на наслідки світової економічної кризи, а відтак і зменшенням обсягів імпорту товарів (за виключенням природного газу). Зменшилися

надходження за видами митних платежів: з ПДВ – на 7 830,0 млн.грн. (на 9,7%); з ввізного мита - на 5 602,0 млн.грн. (на 47,0%); з єдиного збору – на 10,5 млн.грн. (на 7,6%). Збільшилися надходження: з акцизного збору – на 814,2 млн.грн. (на 36,8%); з вивізного мита на 185,3 млн.грн. (на 93,9%).

Таблиця 4.8

**Динаміка надходження податків і зборів до Державного бюджету
за 2007–2009 роки, тис. грн.**

	2007 р.	2008 р.	2009 р.	Відхилення 2008/2007	
				+/-	%
ПДВ	41 699 842,8	80 978 722,6	73 148 707,4	39 278 879,8	94,2
Акциз	1 332 131,7	2 209 724,0	3 023 898,7	877 592,3	65,9
Мито, у т. ч.	9 880 468,7	12 124 590,5	6 707 907,7	2 244 121,8	22,7
Ввізне мито	9 589 767,9	11 927 172,1	6 325 201,9	2 337 404,2	24,4
Вивізне мито	290 700,8	197 418,4	382 705,8	-93 282,4	-32,1
Митні збори	1 069 188,7	499 719,6	-	-569 469,1	-53,3
Єдиний збір	103 085,4	137 364,3	126 902,2	34 278,9	33,3
Плата за м/о	0,0	60 413,9	82 099,4	60 413,9	
Інші	34 790,1	36 664,8	26 463,4	1 874,7	5,4
Разом	54 119 507,4	96 047 199,7	83 115 978,8	41 927 692,3	77,5

Джерело: Складено автором за даними Державної митної служби України. [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.customs.gov.ua/>

Для визначення очікуваних обсягів надходження митних платежів за митницями використаємо інструментарій економетричного аналізу. На базі статистичних даних за 2001–2006 рр. щодо кожної митниці (табл. Р.3.1, Додаток Р.3) були побудовані економіко-математичні моделі динаміки обсягів надходження митних платежів. Для цього ми використали прикладний пакет опрацювання статистичних даних STADIA [309]. На відміну від інших відомих статистичних пакетів, за допомогою STADIA можна вибрати такі математичні моделі, які одночасно оцінюють ступінь адекватності до експериментальних даних. Це дає нам підстави для прогнозу обсягів надходжень і визначення типу динаміки цих обсягів із високим рівнем значущості, що нижчий від 0,05.

Основними математичними моделями в нашому дослідженні прийнято:

а) лінійна $y = a_0 + a_1 t$; (4.6)

$$\text{б) експоненти } y = e^{a_0+a_1t}; y = e^{a_0+a_1\sqrt{t}}; y = e^{a_0+\frac{a_1}{t}}; \quad (4.7)$$

$$\text{в) гіперболічна } y = a_0 + \frac{a_1}{t}; \quad (4.8)$$

$$\text{г) степенева } y = e^{a_0} \cdot t^{a_1}, \quad (4.9)$$

де y – обсяг надходжень митних платежів, тис. грн.; t – часовий період, рік.

Значення розрахованих коефіцієнтів кореляції побудованих моделей перебувають у межах від 0,78 до 0,99, що підтверджує високий ступінь щільності кореляційного зв'язку між досліджуваними показниками у вигляді запропонованих функцій. Значення коефіцієнтів детермінації – в наступних межах: від 0,61 до 0,98. Це свідчить про те, що від 61% до 98% експериментальних даних уведено до економіко-математичних залежностей, які ми побудували.

Використані типи математичних залежностей піддаються доступному аналізу, що дає змогу визначити тенденції змін досліджуваних показників. Для всіх моделей властива позитивна динаміка, оскільки вони є зростаючими математичними функціями. Наприклад, обсяг надходження митних платежів для Житомирської митниці має вигляд:

$$y = 28985 + 44601t. \quad (4.10)$$

Для періоду $t + 1$ маємо:

$$y_1 = 28985 + 44601(t + 1). \quad (4.11)$$

Тоді середньорічна зміна обсягів надходжень митних платежів буде:

$$y_1 - y = 28985 + 44601t + 44601 - 28985 - 44601t = 44601 \text{ тис. грн.} \quad (4.12)$$

Обсяг надходжень митних платежів для Глухівської митниці описано гіперболічною функцією виду:

$$y = 78450 - \frac{43300}{t}. \quad (4.13)$$

Кількісний аналіз даної залежності показує, що збільшення значення аргумента t призводить до зменшення значення дробу $\frac{43300}{t+1}$, а це, своєю чергою, приводить до збільшення значення функції. Разом із тим, аналіз підтверджує позитивну динаміку розвитку обсягів надходжень.

Обсягам надходжень митних платежів, які описують степеневою функцією (Харківська митниця), також властива позитивна динаміка розвитку.

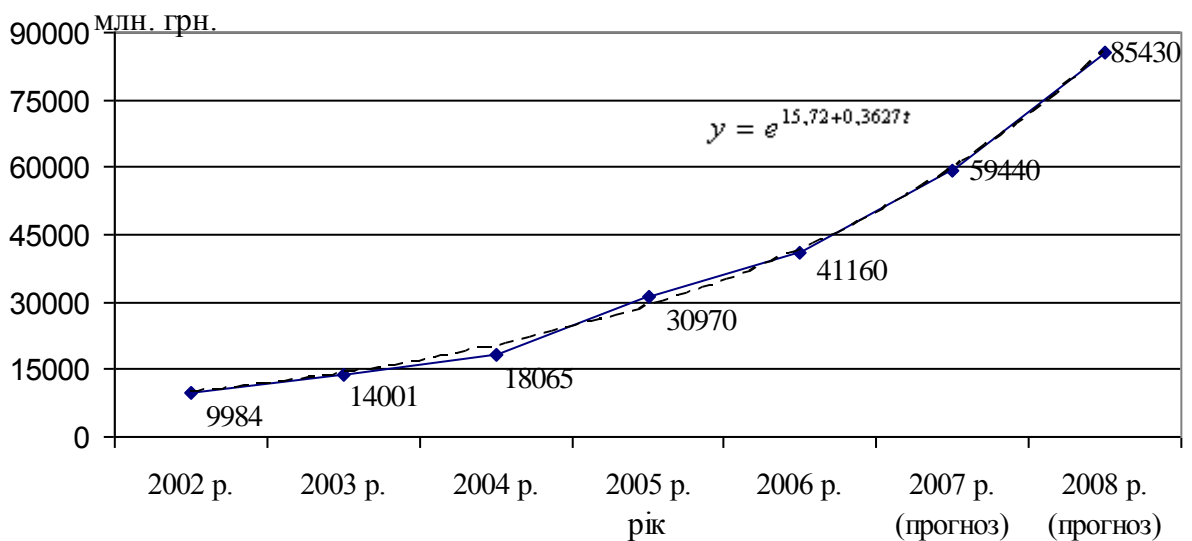
Зміну обсягів надходжень митних платежів, що моделюються експоненціальними функціями, можна визначити наступним чином. Наприклад, для Ужгородської митниці математична модель така: $y = e^{10,86+0,3898t}$. Для періоду $t+1$ маємо:

$$y_1 = e^{10,86+0,3898(t+1)}. \quad (4.14)$$

$$\text{Тоді } \frac{y_1}{y} = \frac{e^{10,86+0,3898(t+1)}}{e^{10,86+0,3898t}} = \frac{e^{10,86+0,3898t+0,3898}}{e^{10,86+0,3898t}} = e^{0,3898} \approx 1,48. \quad (4.15)$$

Дане співвідношення показує, що в середньому щороку обсяг митних надходжень на Ужгородській митниці збільшується в 1,48 раза або на 48%.

Загалом у митницях України обсяги надходжень митних платежів зростають щороку в середньому в 1,44 раза, або на 44% (рис. 4.13).

Джерело: Складено автором

Рис. 4.13. Динаміка та прогноз надходження митних платежів до бюджету.

Побудовані економіко-математичні моделі та здійснені прогнози на 2007 і 2008 рр. наведені в в табл. Р.3.2 (Додаток Р.3).

Підсумовуючи, деталізуємо ті факти, які за певних обставин зменшують обсяги перерахувань податків та зборів до бюджету митними органами або сприяють мобілізації коштів і забезпечують їхнє додаткове нарахування. До перших пропонуємо зарахувати: умовне нарахування митних платежів і співвідношення вексельної та грошової форм розрахунків за ПДВ.

Упродовж 2002–2004 рр. помітно збільшувалася сума умовно нарахованих митних платежів: із 10608,3 млн. грн. у 2002 р. до 16269,5 млн. грн. у 2004 р. Так, сума умовно нарахованих платежів відповідно до пільг, наданих законодавчими та іншими нормативно-правовими актами України, за 2003 р. становила 13,347 млрд. грн., що порівняно з попереднім роком більше в 1,2 раза, або на 2,4 млрд. грн. У 2004 р. відповідно – 16269,5 млн. грн., що на 21,9% більше, ніж у 2003 р. У структурі умовно нарахованих митних платежів мито імпортне становить 4248,9 млн. грн. (26,1%); мито експортне – 267,6 млн. грн. (1,6%); акцизний збір – 32,0 млн. грн. (0,2%); ПДВ – 11718,2 млн. грн. (72,0%); митні збори – 2,8 млн. грн.

Сума податків і зборів, що не сплатили суб'єкти господарювання на підставі судових рішень, за 2004 р. дорівнювала 4206,5 млн. грн. Це на 2797,4 млн. грн., або майже у 3 рази більше, ніж за 2003 р. (Чорноморська, Донбаська, Східна, Кримська регіональні, Ягодинська, Закарпатська, Чопська, Амвросіївська, Магістральна митниці) [328].

Насамперед це рішення про звільнення від сплати податків при переміщенні товарів 1–24 груп УКТ ЗЕД та підакцизних товарів через межі СЕЗ і ТПР (91,21% від обсягу звільнень), митне оформлення яких здійснювали Донбаська регіональна (3607,7 млн. грн.), Чопська (163,9 млн. грн.), Ягодинська (60,8 млн. грн.) й Амвросіївська (3,5 млн. грн.) митниці.

Сума умовно нарахованого податку на додану вартість у 2004 р. становила 11,72 млрд. грн. На Угоди про вільну торгівлю припадає 6,25 млрд. грн. При пільговому митному оформленні туркменського та узбецького газу

нараховано 1,98 млрд. грн. (табл. 4.9). Загалом, найвагоміші суми митних платежів у 2004 р. умовно нараховані на підставі Угод про вільну торгівлю з країнами СНД, Балтії і Македонією – 9,42 млрд. грн. (57,9%); при пільговому митному оформленні туркменського й узбецького газу – 1,98 млрд. грн. (12,1%); при тимчасовому ввезенні (лізингу) – 1,22 млрд. грн. (7,5%); при пільговому митному оформленні лікарських засобів – 1,25 млрд. грн. (7,7%); при митному оформленні товарів, що ввозили у спеціальні економічні зони, території пріоритетного розвитку і технопарки – 0,792 млрд. грн. (4,9%)

Таблиця 4.9

Динаміка умовних нарахувань митних платежів за 2003–2006 рр., млн. грн.

Назва виду платежу	2003 р.	6 місяців 2004 р.	Питома вага, %	2004 р.	Питома вага, %	6 місяців 2005 р.	Питома вага, %	2005 р.	Питома вага, %	2006 р.
Ввізне мито	4063,3	1847,8	26,9	4248,9	26,1	2839,7	38,1	5270,3	39,4	4257,0
Вивізне мито		129,5	1,9	267,6	1,6	105,8	1,4			
Акцизний збір	13,6	10,9	0,2	32,0	0,2	15,9	0,2	51,8	0,4	95,3
ПДВ	9266,8	4889,2	71,1	11718,2	72,0	4482,9	60,2	8048,8	60,2	4133,6
Митні збори	3,5	0,9	0,0	2,8	0,0	0,8	0,0	1,9	0,0	1,9
всього	13347,1	6878,3	100,0	16269,5	100,0	7445,1	100,0	13372,8	100,0	8488,9

Джерело: Складено автором за даними Державної митної служби України. [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.customs.gov.ua/>

У 2005 р. умовно нараховано 13372,8 млн. грн. митних платежів і зборів, що на 2896,7 млн. грн. менше, ніж за 2004 р. Відчутними були наслідки розширення ЄС та недієздатності угод про вільну торгівлю з країнами Балтії, тому на підставі Угод про вільну торгівлю з країнами СНД і Македонією було нараховано 4996,1 млн. грн. умовних платежів (37,4% від загальної суми, а в 2004 р. частка угод становила 57,9%). При цьому умовне нарахування збільшилося: при митному оформленні туркменського та узбецького газу – на 3567,7 млн. грн. (26,7%); при митному оформленні товарів, які ввозять у режимі тимчасового ввезення, – на 2120,2 млн. грн. (15,9%). Проте умовне нарахування зменшилося: при митному оформленні лікарських засобів – на 1496,3 млн. грн. (11,2%); при

митному оформленні товарів, що ввозять у СЕЗ, ТПР та технопарки, – на 210,3 млн. грн. (1,6%) [327].

Тенденція до зменшення умовно нарахованих митних платежів спостерігалася в 2006 р.: сума умовно нарахованих митних платежів становила 8488,9 млн. грн., що на 36,5% менше, ніж у 2005 р. Майже вдвічі зменшилися умовні нарахування за ПДВ. В той же час більш, ніж на 40% зросли умовні нарахування акцизного збору. У 2007 р. сума умовно нарахованих податків і зборів становила 10630,4 млн. грн., таке зростання порівняно із 2006 р. відбулося за рахунок збільшення сум мита та ПДВ. Сума податків та зборів, умовно нарахованих відповідно до пільг, у 2008 р. становила 11 668,9 млн. грн., що на 1 038,6 млн. грн. (9,8%) більше, ніж за 2007 р. (табл. 4.10). Найбільші суми умовних податків та зборів протягом 2008 р. було нараховано:

- на підставі Угод про вільну торгівлю з країнами СНД та Республікою Македонія – 4 037,3 млн. грн. (34,6% загальної суми умовних нарахувань). Обсяги наданих податкових пільг зменшилися порівняно з 2007 р. на 988 млн. грн.;

- при митному оформленні лікарських засобів і товарів медичного призначення – 3 645,8 млн. грн. (31,2% загальної суми умовних нарахувань). Обсяги наданих податкових пільг збільшилися порівняно з попереднім роком на 967,8 млн. грн.;

- при митному оформленні товарів, що ввозять у режимі тимчасового ввезення, – 3 219,8 млн. грн. (27,6% загальної суми умовних нарахувань). Обсяги наданих податкових пільг збільшилися порівняно з 2007 р. на 987,0 млн. грн.

Окрім того, умовно нараховано 93,1 млн. грн. ПДВ при митному оформленні гуманітарної допомоги, операції з імпорту якої не є об'єктом оподаткування ПДВ.

Сума податків та зборів, умовно нарахованих відповідно до пільг, наданих законодавчими та іншими нормативно – правовими актами України станом за станом на 01.01. 2010 р. становила 12 231,5 млн. грн. Зменшилися обсяги

наданих пільг при митному оформленні на підставі угод про вільну торгівлю з країнами СНД та Республікою Македонія – на 1 731,6 млн. грн.; гуманітарної допомоги – на 30,5 млн. грн. Разом з тим, збільшилися обсяги наданих пільг при митному оформленні: товарів, що ввозяться у режимі тимчасового ввезення – на 1 335,0 млн. грн.; лікарських засобів та виробів медичного призначення – на 800,7 млн. грн.

Таблиця 4.10

Динаміка умовних нарахувань митних платежів за ВМД, млн. грн.

Назва виду платежу	2007 рік за станом на 01. 01. 2008 р.	% від загальної суми умовних нарахувань	2008 рік за станом на 01. 01. 2009 р.	% від загальної суми умовних нарахувань	2009 рік за станом на 01. 01. 2010 р
Мито	5 511,9	51,9	4 657,4	39,9	2773,1
Акцизний збір	46,7	0,4	38,5	0,3	21,8
ПДВ	5 069,3	47,7	6 972,6	59,8	9285,4
Митні збори	2,4	0,0	0,4	0,0	151,2
Всього	10 630,3	100	11 668,9	100	12231,5

Джерело: Складено автором за даними Державної митної служби України. [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.customs.gov.ua/>

Підтвердженням взаємозалежності митного оподаткування та зовнішньої торгівлі є очікувані результати і наслідки від розширення Європейського союзу в 2004 р. (табл. Т.5.1, Додаток Р.4), зокрема, припинені угоди про вільну торгівлю з країнами Балтії (втрати 14,8 млн. дол.). Саме тому важливим для України є вступ у СОТ та можливість створення зони вільної торгівлі з країнами ЄС для подолання наявних викликів і загроз.

Фіскальна значимість ПДВ суттєво применшується через законодавчо визначену можливість здійснення розрахунків за ПДВ зі застосуванням векселя. Механізм застосування вексельної форми розрахунків визначено згідно з Постановою КМУ від 01. 10. 1997р. № 1104 «Про затвердження Порядку випуску, обігу та погашення векселів, які видаються на суму податку на додану вартість при імпорті товарів на митну територію України». Зобов'язання щодо

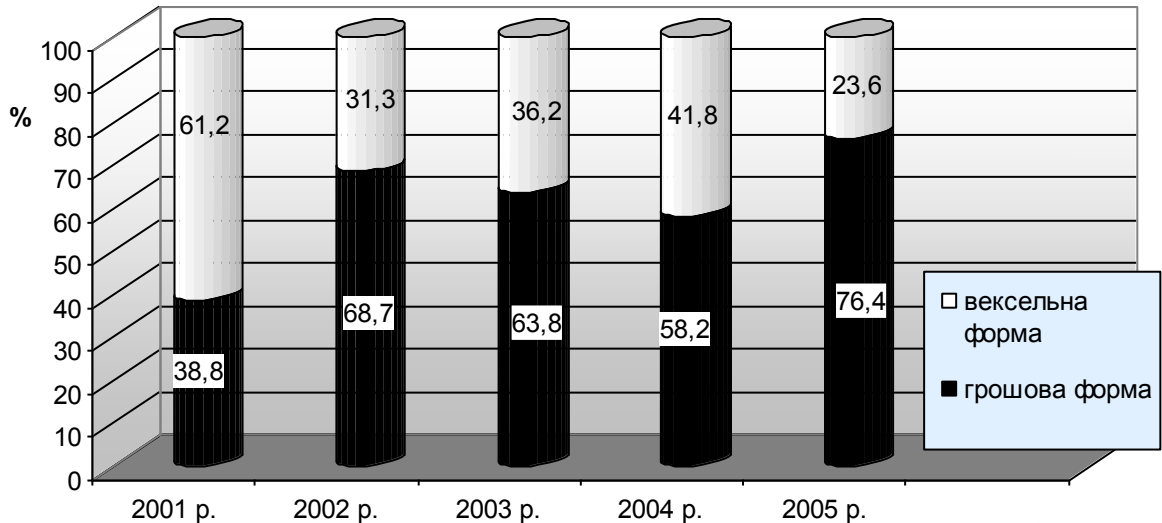
сплати податку на додану вартість при імпорті товарів на митну територію України виникають у день оформлення вантажної митної декларації (за винятком тимчасової чи неповної, періодичної чи попередньої декларації), однак сплату можна відтермінувати, видавши податковий вексель. Разом із тим, податковий вексель може видати лише особа, яка відповідає всім без винятку наступним вимогам:

- є платником податку на додану вартість відповідно до вимог законодавства;
- зареєстрована як платник податку на додану вартість згідно зі законодавством та внесена до реєстру платників податку на додану вартість;
- має індивідуальний податковий номер, присвоєний як платникові податку на додану вартість.

Однак під дію цього положення не підпадають операції з підакцизними товарами і товарами груп 1–24 УКТ ЗЕД.

Податковий вексель складається з податкового зобов'язання, тобто суми ПДВ, що має бути сплачена при імпорті товарів. За однією ВМД сума може бути сплачена або повністю у грошовій формі, або векселем. Якщо ж вартість однієї партії товарів перевищує 80 млн. грн., на повну суму податкового зобов'язання за 1 ВМД можна надавати кілька податкових векселів.

Динаміка співвідношення вексельних і грошових розрахунків засвідчує зростання частки перших у загальній сумі, однак у 2005 р. питому вагу векселів у розрахунках вдалося скоротити на 11,4% порівняно з 2004 р. (рис. 4.14). Така тенденція зберігалась і в 2006–2007 рр. Вексельні розрахунки за ПДВ здійснювали лише до січня 2008 р., оскільки надання відтермінування щодо сплати податкових зобов'язань суб'єктів господарювання за податками, зборами, обов'язковими платежами заборонено ст. 63 розділу I Закону України «Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 28. 12. 2007 р. № 107-VI.

Джерело: Складено автором за даними Державної митної служби України. [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.customs.gov.ua/>

Рис. 4.14. Питома вага грошових і вексельних розрахунків за ПДВ у 2001–2005 рр.

До чинників, що суттєво впливають на нарахування митних платежів, належать: класифікаційна робота митних органів щодо правильності класифікації товарів за УКТ ЗЕД, перевірка визначення країни походження товарів та коригування заявленої митної вартості товарів. Саме завдяки цим заходам із 2002 р. надходження митних платежів до бюджету стрімко спали.

Митна вартість як основа нарахування адвалерних митних платежів є одним із об'єктів зловживання суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності шляхом її заниження, неправильного обрання методу митного оцінювання товарів, що імпортують на митну територію України. Так, у 2002 р. завдяки посиленню контролю за правильністю визначення митної вартості зазначена вартість імпортованих товарів збільшилася на 1,4 млрд. грн., або в 2,2 раза, а сума додаткових надходжень коштів від її коригування до Державного бюджету становила 174 млн. грн. (73% – ПДВ, 27% – ввізне мито) (рис. 4.15). До імпортованих товарів, митна вартість яких зазнала коригування, належали: легкові й вантажні автомобілі, запчастини до них, товари легкої промисловості, побутова техніка. Наприклад, середня митна вартість окремих видів пральних машин збільшилася з 158 до 418 дол. за одиницю товару.

Джерело: Складено автором за даними Державної митної служби України. [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.customs.gov.ua/>

Рис. 4.15. Динаміка результатів роботи митних органів з визначення митної вартості товарів, котрі імпортували.

За підсумками діяльності у 2002 р. були розроблені заходи щодо вдосконалення нормативно-методологічного забезпечення роботи з контролю за визначенням митної вартості, зокрема, підготовлено проект Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку та умов декларування митної вартості товарів, що переміщуються через митний кордон України»; згідно з наказом Держмитслужби від 6 лютого 2002 р. зараховано квіти, банани та цитрусові до переліку товарів, при митному оформленні яких обов'язкове подання суб'єктами ЗЕД довідки про визначення митної вартості відділами тарифів та митної вартості; Держмитслужби від 24 вересня 2002 р. введено форми звітності про митне оформлення окремих товарів; підготовлено проект наказу «Про визначення місць митного оформлення окремих видів товарів». Забезпечено функціонування та оновлення даних програмно-інформаційного комплексу «Інформаційно-пошукова система опрацювання й аналізу цінової інформації при визначенні митної вартості товарів».

Протягом 2003 р. митні органи опрацювали 255 тис. звернень щодо визначення митної вартості товарів, більш ніж у 95 тис. випадках (37%)

ухвалено рішення про коригування митної вартості (86,2 тис. за імпортом та 8,8 тис. – за експортом). У результаті коригування митну вартість імпортованих товарів збільшено на 2,9 млрд. грн., що порівняно з попереднім роком більше в 1,8 раза. У 2004 р. митні органи продовжували здійснювати контроль за митною вартістю, зокрема, було опрацьовано понад 655,4 тис. запитів щодо визначення митної вартості товарів (505,4 тис. запитів за імпортом та 149,8 тис. запитів за експортом). Окрім цього, ухвалено 96,9 тис. рішень про коригування митної вартості імпортованих товарів, що на 1,9 тис. рішень більше, ніж у 2003 р. Не був винятком у напрямку забезпечення додаткових надходжень від коригування митної вартості 2005 р. Так, показник 2004 р. вдалося перевищити в 2,2 раза. Основними товарами імпорту, митну вартість яких коригували, були такі: автомобілі й запчастини до них, меблі, товари легкої промисловості, побутова техніка, продовольчі товари, картонно-паперова продукція, будівельні матеріали, тютюнова сировина. При експорті коригування здійснювали щодо таких товарів: вироби з металу, лісоматеріали, спирт, продовольчі товари. Найефективніше правильність визначення митної вартості товарів контролювали у I півріччі 2006 р. – завдяки посиленню співпраці зі суб'єктами ЗЕД та їхніми об'єднаннями, останні з яких зобов'язалися заявляти митну вартість на основі достовірної інформації про товари та їхню вартість, отримавши натомість лібералізований механізм митного оформлення цих товарів. Разом із тим, законодавчо механізм визначення митної вартості згідно з Митним кодексом України змінено відповідно до Угоди про застосування статті VII ГАТТ. Товари, митна вартість яких підлягала коригуванню, залишилися незмінними порівняно з 2005 р.

Протягом 2008 р. митні органи прийняли 230,7 тис. рішень щодо коригування митної вартості. Здійснення заходів із посилення контролю за правильністю визначення митної вартості товарів дало змогу протягом 2008 р. додатково скерувати до Держбюджету України 3 349,4 млн. грн., що у 2,5 раза більше, ніж у попередньому році (1 318,6 млн. грн.). У структурі додаткових

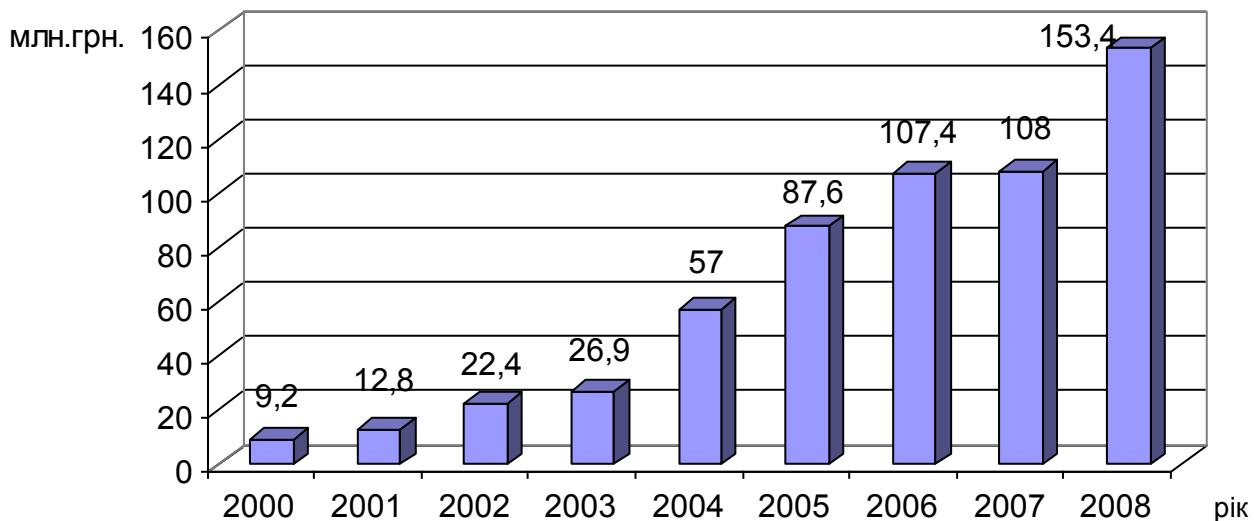
надходжень від коригування митної вартості імпортованих товарів податок на додану вартість становить 78%, ввізне мито – 22 %.

Протягом 2008 р. найбільші суми додаткових надходжень від коригування митної вартості забезпечили Київська регіональна (745,0 млн. грн.), Південна (646,6 млн. грн.), Ягодинська (178,8 млн. грн.), Київська обласна (177,6 млн. грн.), Львівська (131,4 млн. грн.) митниці. Основними товарами, митну вартість яких коригували, були: автомобілі й запчастини до них, будівельні матеріали, взуття, одяг, побутова техніка, риба продукція [331].

Разом з тим, недосконалість вітчизняної практики в частині законодавчого забезпечення попередження недостовірного декларування митної вартості та внесення відомостей у декларацію спонукає суб'єктів ЗЕД до заниження митної вартості. Зокрема, нечітко регламентованою є відповідальність суб'єктів ЗЕД при порушенні правил декларування та не встановлена межа відповідальності, яка враховувала б розмір незадекларованої митної вартості, повторність такої процедури з боку суб'єкта протягом певного періоду часу.

До проблемних аспектів класифікації товарів належать: значна диференціація ставок мита на ідентичні та подібні товари; недосконала організаційна структура митниць і недостатнє кадрове забезпечення спеціалізованих підрозділів; невідповідність матеріальної та методологічної баз митних лабораторій сучасним вимогам; неузгодженість їхніх окремих висновків із висновками органів стандартизації, що виникає внаслідок відмінності у класифікаційних підходах, визначених в УКТ ЗЕД та Державних стандартах, незважаючи на те, що Україна стала Договірною стороною міжнародної конвенції з Гармонізованої системи опису та кодування товарів. Разом із тим, нині особливу увагу приділяють товарам, при митному контролі яких найчастіше виявлено проблеми щодо класифікації, наприклад, тим товарам, для яких передбачено пільги в оподаткуванні; товарам, наближеним за характеристиками до підакцизних.

Завдяки класифікаційній роботі митних органів спостерігається позитивна динаміка у забезпеченні додаткових нарахувань митних платежів (рис. 4.16). Якщо в 2002 р. основними товарами, за експортом яких приймали класифікаційні рішення, були брухт та відходи чорних і кольорових металів, вироби з кольорових металів, то в наступні роки ними стали такі: механічне обладнання; чорні метали; електричні машини та устаткування; мінеральні продукти, продукція хімічної промисловості; продукція тваринного і рослинного походження.

Джерело: Складено автором за даними Державної митної служби України. [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.customs.gov.ua/>

Рис. 4.16. Додаткові нарахування митних платежів від класифікаційної роботи за 2000–2006 рр.

При імпорті основними класифікованими товарами є: механічне обладнання (21% від загальної кількості); полімерні матеріали (12%); електричні машини та устаткування (9%); транспортні засоби (9%); фармацевтична і косметична продукція. Зростання надходження митних платежів від класифікаційної роботи є результатом законодавчого врегулювання цих питань в Україні, вдосконалення експертної та дослідної роботи митних лабораторій.

У 2008 р. додаткові надходження до бюджету за рахунок посилення контролю за роботою з прийняття класифікаційних рішень склали 153,4 млн. грн

Митні органи у 2008 р. перевірили майже 140 тис. преференційних сертифікатів, за результатами перевірки яких 843 визнано недостовірними. Прийнято 9 922 рішення з перевірки правильності визначення країни походження товарів, у результаті чого до Держбюджету додатково спрямовано майже 42,7 млн. грн. надходжень, що у 3,7 раза більше, ніж у 2007 році. Найбільше додаткових надходжень до Держбюджету від роботи з визначення країни походження товарів надійшло від Київської регіональної (12,8 млн. грн.), Волинської (5,2 млн. грн.), Львівської (3,7 млн. грн.), Чопської та Південної (по 3,0 млн. грн.), Дніпропетровської (2,4 млн. грн.) митниць. Згадані митниці забезпечили понад 70% додаткових надходжень [331].

Таким чином, аналіз митного навантаження на суб'єктів ЗЕД в Україні засвідчив, що зростання обсягів митних платежів до бюджету є результатом не стрімкого зростання обсягів імпорту та експорту, що підлягають оподаткуванню, збільшення ставок мита, а вдосконалення контролюючих заходів митних органів у процесі митного оформлення. Це означає, що фіскальне призначення митних платежів забезпечується реалізацією регулюючої функції митних інструментів.

4.4. Передумови і результати вступу України до Світової організації торгівлі

Співробітництво України з міжнародними економічними організаціями є одним важливих напрямків її участі у міжнародних економічних відносинах. Враховуючи імперативи національних інтересів країни приєднання до норм та принципів Світової організації торгівлі було визначено складовою вітчизняної стратегії соціально-економічного розвитку. Процес вступу України в СОТ розпочався 30 листопада 1993 р., коли до Секретаріату ГАТТ було подано

офіційну заявку Українського Уряду. Наступними кроками було створення 17 грудня 1993 р. Робочої групи для розгляду поданої Україною заявки та представлення в червні 1994 р. Меморандуму про зовнішньоторговельний режим, проведення перемовин. Переговорний процес нашої країни з країнами-членами СОТ триває близько 14 років. Основними його складовими є:

- узгодження умов зменшення тарифних бар'єрів із членами Робочої групи (42 члени);
- проведення і завершення багатосторонніх переговорів із країнами-членами СОТ;
- гармонізація законодавчої бази відповідно до вимог СОТ.

Основою реформування вітчизняного митного тарифу згідно з вимогами СОТ стала Концепція трансформації митного тарифу України на 1996–2005 рр. відповідно до системи ГАТТ/СОТ, затверджена Указом Президента України від 06. 04. 1996 р. № 255/96. Зокрема, у Концепції було акцентовано на реформуванні митного тарифу так, щоби він відповідав вимогам СОТ і забезпечував стабільність та розвиток економіки України. З огляду на це визначено такі ставки:

- ставки ввізного мита на промислові товари, граничний рівень яких не перевищує 30%, а на сільськогосподарську продукцію – 70% від їхньої митної вартості;
- низькі ставки ввізного мита на сировину, середні – на напівфабрикати та високі – на готову продукцію (тарифна ескалація);
- високі ставки ввізного мита на хімічні товари, що належать до гармонізованого тарифу ГАТТ/СОТ, якщо аналогічні товари виробляють або можуть виробляти в Україні, з поступовим зменшенням таких ставок протягом перехідного періоду до рівня, визначеного гармонізованим тарифом ГАТТ/СОТ на відповідні товари. Високі ставки не можна встановлювати на напівфабрикати, що використовують для виробництва в Україні хімічних товарів;

- високі ставки ввізного мита на товари, виготовлені з чорних металів, якщо аналогічні товари виробляють або можуть виробляти в Україні;
- високі ставки ввізного мита на літаки цивільної авіації і запчастини до них із подальшим зниженням протягом перехідного періоду до рівня, передбаченого рішенням Уругвайського раунду переговорів;
- високі ставки ввізного мита на сільськогосподарські машини та обладнання, якщо аналогічні машини й обладнання виробляють в Україні, з одночасним установленням низьких ставок мита на ті види машин, обладнання, котрі не виробляють в Україні й потрібні для розвитку агропромислового комплексу;
- високі ставки ввізного мита на предмети розкоші й автомобілі (ставки ввізного мита на підакцизні товари не можуть перевищувати 70% від їхньої митної вартості);
- середні ставки ввізного мита на текстиль, одяг та іншу продукцію легкої промисловості з поступовим переходом протягом перехідного періоду до низьких ставок мита.

Для забезпечення координації діяльності органів виконавчої влади України щодо її вступу у СОТ у 1999 р. було створено Міжвідомчу комісію з питань вступу України до Світової організації торгівлі (Постанова КМУ від 25. 10. 1999 р. № 1967 «Про затвердження Положення про Міжвідомчу комісію з питань вступу України до Світової організації торгівлі»). Основними завданнями цієї комісії були:

- координація діяльності виконавчої влади з питань підготовки та проведення переговорів щодо умов вступу України в СОТ, підготовки й надання Секретаріату і країнам-членам СОТ усіх необхідних документів, пов'язаних із вступом у цю міжнародну організацію;
- аналіз актів законодавства України з метою гармонізації й зміни їх відповідно до норм та принципів СОТ, договорів і домовленостей,

підписаних у межах багатосторонніх торговельних переговорів країн-членів СОТ;

- координація здійснення заходів щодо отримання і використання технічної допомоги з боку СОТ, інших міжнародних організацій, а також іноземних держав із питань вступу в СОТ;
- забезпечення постійного інформування Секретаріату СОТ і керівників місій країн-членів СОТ про законодавство України, економічне становище та хід економічних реформ в Україні.

Розуміючи важливість спрямування вектора співробітництва з країнами Заходу на сучасному етапі, Україна з 2002 р. активізувала переговорний процес із країнами-членами СОТ. За станом на червень 2006 р. наша країна підписала 45, а протягом останніх чотирьох років – 36 двосторонніх протоколів щодо доступу до ринків товарів і послуг (табл. 4.11), завершено також переговори з Вірменією, Тайванем (Додаток. С).

Таблиця 4.11

**Підписання Україною двосторонніх протоколів щодо доступу
до ринків товарів і послуг**

Рік	Кількість протоколів	Країни
2001	3	Мексика, Уругвай, Нова Зеландія
2002	6	Канада, Корея, Словенія, Грузія, Латвія, Індія
2003	11	Бразилія, Болгарія, Естонія, країни ЄС, Ізраїль, Куба, Польща, Чехія, Словаччина, Таїланд, Угорщина
2004	10	Аргентина, Гондурас, Домініканська Республіка, Литва, Малайзія, Монголія, Парагвай, Туреччина, Швейцарія, Шрі-Ланка
2005	10	Еквадор, Індонезія, Ісландія, Китай, Молдова, Норвегія, Перу, Сальвадор, Хорватія, Японія
2006	5	Австралія, Єгипет, Колумбія, Панама, США

Джерело: Складено автором за даними World Trade Organization. [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.wto.org/>

У межах переговорного процесу зі вступу в СОТ Україна заявила про приєднання до 16 з 19 секторальних угод та ініціатив, що охоплюють широкий перелік промислової продукції (табл. 4.12).

Таблиця 4.12

Приєднання України до секторальних угод та ініціатив

Рік приєднання	Секторальні угоди щодо:
2004 р.	хімічної гармонізації, сталі, іграшок, деревини, текстилю та одягу, кольорових металів, фармацевтичних препаратів, інформаційних технологій
2005 р.	паперу, сільськогосподарської техніки, меблів
2006 р.	наукового обладнання, будівельної техніки, медичного обладнання
2010 р.	цивільної авіації
Через 3 роки після вступу в СОТ	дистильованих спиртів

Джерело: Складено автором за даними World Trade Organization. [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.wto.org/>

Законодавче забезпечення митного регулювання торговельних відносин дедалі вдосконалюється. Прикладом може служити перегляд вітчизняного митного законодавства відповідно до вимог СОТ, зокрема, згідно зі Законом України від 22. 12. 2005 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» механізм визначення митної вартості товарів змінено відповідно до вимог ст. VII ГАТТ «Оцінка товарів для митних цілей», також внесено зміни щодо процедурних питань антидемпінгового розслідування до Закону України «Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту» та ін. Такі підходи наближають Україну до міжнародних стандартів у галузі митної справи.

Суттєвим кроком у наближенні до стандартів СОТ було прийняття нового Митного кодексу України, що набув чинності з 01. 01. 2004 р. Незважаючи на

необхідність його вдосконалення і постійні зміни, він є базовим уніфікованим документом, що визначив основи організації вітчизняної митної справи. Зокрема, його понятійна частина та структура максимально наближені до світових, у т. ч. європейських стандартів. Для порівняння проаналізуємо структуру Митних кодексів України та Польщі. Остання прийняла кодекс у 1997 р., але у 2000 р. він змінений відповідно до Митного кодексу ЄС (Додаток Т).

Слід зазначити, що законодавчі неузгодженості були основною перешкодою для вступу України в СОТ. Так, лише на початку жовтня 2006 р. Президент України подав на розгляд до Верховної Ради України 16 законопроектів, що сприяли дотриманню вимог і принципів Світової організації торгівлі:

- «Про внесення змін до Закону України «Про податок на додану вартість» щодо оподаткування сільськогосподарських підприємств»;
- «Про внесення змін до деяких законів України (щодо плати за ліцензії та акцизного збору на виробництво спиртів, алкогольних напоїв та тютюнових виробів)»;
- «Про внесення змін до Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України»;
- «Про внесення змін до Закону України «Про молоко та молочні продукти»;
- «Про внесення зміни до статті 7 Закону України «Про пестициди і агрохімікати»;
- «Про внесення змін до Закону України «Про державне регулювання виробництва і реалізації цукру»;
- «Про встановлення тарифної квоти на ввезення в Україну цукру-сирцю з тростини»;
- «Про внесення змін до статті 25 Закону України «Про видавничу справу»;

- «Про внесення змін до статті 8 Закону України «Про охорону прав на зазначення походження товарів»;
- «Про внесення змін до Закону України «Про страхування»;
- «Про внесення змін до Закону України «Про вивізне (експортне) мито на живу худобу та шкіряну сировину»;
- «Про внесення змін до статті 9 Закону України «Про лікарські засоби»;
- «Про встановлення ставок вивізного (експортного) мита на брухт чорних металів, брухт кольорових металів та напівфабрикатів з їх використанням»;
- «Про внесення змін до Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність»;
- «Про внесення змін до Закону України «Про вивізне (експортне) мито на відходи та брухт чорних металів»;
- «Про внесення змін до Закону України «Про банки і банківську діяльність».

Вступ України в СОТ фахівці оцінюють неоднозначно, проте в необхідності такого кроку сумнівів нема. Так, А. Філіпенко, проаналізувавши вступ до СОТ у політичному, економічному, соціальному, нормативно-правовому, інституційному вимірах, передбачив отримання таких важливих результатів:

- диверсифікація експорту, збільшення його масштабів у результаті лібералізації торговельного режиму основних партнерів, підвищення темпів розвитку експортоорієнтованих галузей;
- оптимізація регуляторних механізмів, поглиблення ринкових реформ;
- поліпшення стану інституціонально-економічної системи країни, формування конкурентного середовища, активізація інвестиційної діяльності.

Негативним проявом вступу в СОТ науковець вважає загострення конкуренції, ліквідацію пілг, субсидій тощо [413, с. 9].

Таким чином, основними перевагами нашої країни є такі: збільшення експорту українських товарів; отримання режиму найбільшого сприяння з країнами, на частку яких припадає більш ніж 95% від світової торгівлі; поліпшення структури експорту; вдосконалення законодавства; цивілізоване вирішення спірних питань; захист інтересів національних товаровиробників на світових ринках; забезпечення участі України в світовій економічній системі як рівноправного партнера; залучення прямих іноземних інвестицій (наприклад, у Болгарії інвестиції протягом першого року після вступу в СОТ збільшилися в 3,7 раза); вступ у СОТ є передумовою початку переговорів із ЄС про утворення зони вільної торгівлі.

Беззаперечною перевагою вступу України в СОТ є механізм урегулювання питань, пов'язаних із демпінгом. Із огляду на це здобуття статусу країни з ринковою економікою зменшує тягар антидемпінгових розслідувань.

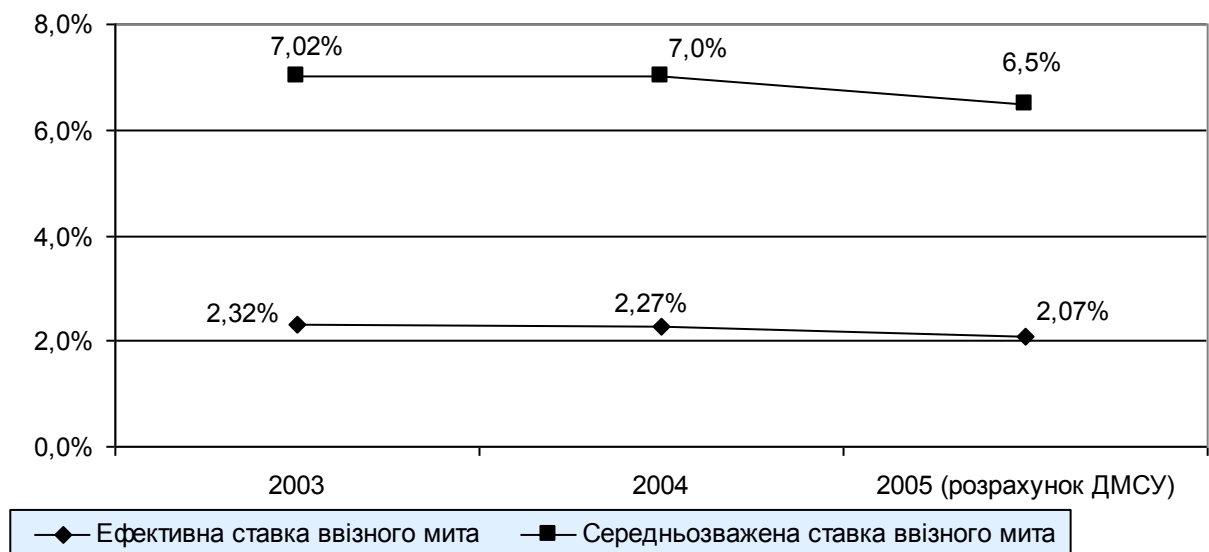
За розрахунками Міністерства економіки України, до позитивних макроекономічних чинників вступу нашої країни в СОТ належать:

- додаткове зростання ВВП на 1,5–2%;
- збільшення експорту продукції в обсязі 1,5 млрд. дол., а за сприятливих умов – до 2 млрд. дол.;
- зростання прибутків прибуткових підприємств майже на 8 млрд. грн.;
- додаткове надходження до Держбюджету приблизно 1 млрд. грн. за рахунок скасування переважної більшості пілг зі сплати ввізного мита (загальний позитивний вплив на доходи бюджету може досягти 2–3 млрд. грн.).

Однією з головних проблем, пов'язаних зі вступом у СОТ, було зменшення тарифних і нетарифних обмежень, що Україна застосовувала для захисту внутрішнього ринку. Незважаючи на зроблені СОТ спроби лібералізувати зовнішню торгівлю, міжнародна конкуренція спонукає держави

до застосування окремих протекціоністських заходів із метою захисту внутрішнього ринку, які в останній період найпомітніше виявляються у вигляді нетарифних обмежень. Зрозумілою є позиція СОТ щодо таких заходів, оскільки в країнах, що розвиваються, і малорозвинутих бюрократичні процедури негативно впливають на зовнішню торгівлю, тому їх слід перетворити на тарифні. За умови відміни нетарифних обмежень, багато українських підприємств зіткнуться з реальною конкуренцією і на першому етапі можуть програти у конкурентній боротьбі. Разом із цим, реальне конкурентне середовище зумовлює поступове переведення національного виробництва в інший, принципово новий режим функціонування.

Розмір тарифу в Україні не є обтяжливим для економіки, крім цього, імпорتنі тарифи працюють неефективно, що засвідчує динаміка середньозважених та ефективних ставок ввізного мита (рис. 4.17).

Джерело: Складено автором за даними Державної митної служби України. [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.customs.gov.ua/>

Рис. 4.17. Рівень митного тарифу в Україні.

Таким чином, зменшення ставок митного тарифу не є загрозою для розвитку національного виробництва, як і більшість інших домовленостей, адже після вступу Україна має право переглянути окремі положення (але не концептуальні) щодо доступу на ринки товарів і послуг. Разом із тим, можна стверджувати лише про певні загрози, оскільки певні дії України можуть мати

негативний прояв у перші роки вступу, а до кінця перехідного періоду – позитивний ефект. До можливих загроз, на нашу думку, належать: обмеження державної підтримки вітчизняних виробників, насамперед сільськогосподарських, наданням субсидій та пільг (Україна взяла зобов'язання зменшити сукупний вимір державної підтримки на 20% протягом п'яти років; для сільськогосподарської продукції підтримка може становити 5% від вартості її виробництва); ймовірність надходження низькоякісних імпортованих товарів, оскільки високовартісні товари не матимуть значного попиту через низьку купівельну спроможність населення; нашвидкоруч прийняті закони і часта їх зміна не підтверджені розрахунками; згорання окремих вітчизняних виробництв через низьку конкурентоспроможність їхньої продукції (зазначений чинник є несприятливим лише на перших етапах перехідного періоду, доки не будуть запроваджені нові стандарти якості продукції).

Вступ України до СОТ має значний вплив на розвиток сільського господарства та може загострити питання продовольчої безпеки, які нині для нашої країни є одними з нагальних, зважаючи на розширення її участі в діяльності міжнародних інституцій та перспектив вступу в СОТ. Ця теза підтверджується і складністю та тривалістю зміни вітчизняної законодавчої бази у сфері сільського господарства відповідно до вимог цієї організації.

У проекті Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Комплексної програми підтримки розвитку українського села на період до 2015 року» для оцінки продовольчої безпеки визначено наступні критерії:

- критерій достатності продовольчого споживання (відношення фактичного рівня споживання основних продуктів харчування на одну особу до науково обґрунтованих норм здорового харчування;
- доступності продовольчого споживання (відношення вартості річного набору продуктів харчування на одну особу, що відповідає науково обґрунтованим нормам здорового харчування, до річного доходу на душу населення). В Україні на потреби споживання продуктів харчування громадяни витрачають понад 60% доходу;

- продовольчої незалежності країни (частка продовольчого імпорту в загальному обсязі продовольчого споживання – становить близько 14% при максимальному граничному значенні даного індикатора для забезпечення стану зовнішньоекономічної безпеки країни 25–30%, хоча у Голландії даний індикатор перевищує 60%).

Ю. Чириченко при побудові імітаційної моделі продовольчого балансу країни визначив такі компоненти: блоки 1 та 2 – процес експорту й імпорту продовольчої продукції, блок 3 – процес споживання продовольчої продукції, блок 4 – процес її виробництва. Як головні зовнішні фактори, що впливають на стан продовольчої безпеки, науковець виділив: зміну основних країн щодо імпорту та експорту продовольства, цінову політику [446, с. 79].

Гарантування продовольчої безпеки є фактично питанням спроможності країни забезпечити належний рівень розвитку та здоров'я населення за рахунок як власного виробництва, так й імпортих поставок. Окрім природно-кліматичних і територіальних умов, важливою є політика держави в даній сфері. У товарній структурі зовнішньої торгівлі України в 2006 р. продукти рослинного походження займали в експорті 5,1%, в імпорті – 1,5%; продукти тваринного походження – відповідно 1% та 1,3%; жири й олія – 2,5% та 0,4%; готові харчові продукти (групи 16, 17, 19 за УКТ ЗЕД) – 0,7% та 0,6%. Згадані товари становлять основу набору продуктів харчування для основних соціальних та демографічних груп населення, затвердженого Постановою КМУ № 656 від 14. 04. 2000 р. [337]. Очевидними є диспропорції у затверджених нормах та реальному споживанні окремих продуктів харчування (табл. 4.13). Так, якщо в рік згідно з Постановою КМУ № 656 на одну працездатну людину має припадати, наприклад, 42 кг м'яса та 9 кг м'ясопродуктів, то реальне їх річне споживання однією особою становить 52,8 кг¹³. Разом із тим, щодо молочних продуктів ситуація інша: при затверджених нормах 145,5 кг (для

¹³ Для розрахунків беремо нормативи для однієї працездатної особи заважаючи на те, що, за даними Державного комітету статистики України, найбільшу частку згідно із віковими ознаками, займає саме працездатне населення (не слід ототожнювати із зайнятим населенням).

дітей віком до 6 років ця норма значно вища) споживають 260,4 кг; норматив щодо цукру становить 24 кг, а споживають 43,2 кг.

Таблиця 4.13

**Споживання продуктів харчування в домогосподарствах України
(у перерахунку в первинний продукт) у середньому за місяць у розрахунку
на одну особу**

Продукти харчування	1999 рік	2000 рік	2001 рік	2002 рік	2003 рік	2004 рік	2005 рік
– м'ясо і м'ясопродукти, кг	3,7	3,3	2,8	3,3	3,9	4,0	4,4
– молоко і молочні продукти, кг	18,7	17,1	17,3	18,8	19,1	20,2	21,7
– яйця, шт.	19	18	16	17	17	18	21
– риба і рибопродукти, кг	1,3	1,3	1,4	1,4	1,4	1,6	1,8
– цукор, кг	2,7	3,5	3,3	3,1	3,2	3,6	3,6
– олія та інші рослинні жири, кг	1,5	1,8	2,0	2,0	2,0	1,9	1,9
– картопля, кг	10,2	10,4	11,1	10,3	9,9	10,1	9,6
– овочі й баштанні, кг	10,0	9,5	9,0	9,5	9,0	8,7	9,1
– фрукти, ягоди, горіхи, виноград, кг	2,0	2,5	2,2	2,4	2,5	2,7	3,1
– хліб і хлібні продукти, кг	9,1	10,7	10,7	10,7	10,3	10,4	10,3

Джерело: Складено автором за даними Державного комітету статистики України.

[Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Однією з нагальних для розв'язання залишається проблема розвитку цукрової галузі в Україні, бо споживання цукру як стратегічного продукту в гарантуванні економічної безпеки значно перевищує внутрішній обсяг виробництва. Таку ситуацію можна пояснити наступними причинами: низька врожайність цукрових буряків (лише у 2004 р. вона зросла до 238,0 ц/га порівняно з 156,3 ц/га у 1999 р.); зменшення посівних площ (з 1022,1 тис. га у 1999 р. до 732,0 тис. га у 2004 р.); недостатня конкуренція серед операторів на внутрішньому ринку, де діють два потужних оператори (у 2004 р. їм належало 23% виробництва цукру) та ряд дрібних компаній. Разом із тим, у 2004 р. вперше за останні роки вдалося виробити цукор із власної сировини в обсягах, що дали змогу покрити нижню межу потреби населення країни в споживанні

цукру [411].¹⁴ Але, якщо у 1985–1990 рр. в Україні виробляли близько 5 млн. т цукру щорічно, то за 2004–2005 рр. – у середньому 2 млн. т.

Державну політику в даній сфері реалізують за допомогою встановлення розмірів квот ввезення цукру-сирцю з тростин на пільгових умовах митного оподаткування для збереження стабільної цінової динаміки на ринку цукру. Так, наприклад, Законом України від 30. 11. 2006 р. № 404-V «Про встановлення тарифної квоти на ввезення в Україну цукру-сирцю з тростини» встановлено щорічну тарифну квоту на ввезення 260 тис. т в країну цукру-сирцю з тростини за ставкою мита 2% (ця норма діє з 1 січня 2009-го року, року, наступного за роком вступу України до СОТ). Наприклад, у 1998 р. квота становила 300 тис. т за ставкою ввізного мита 15% митної вартості, але не менше як 0,05 екю за кг [411]; у 1999 р. – 60 тис. т за ставкою 1% митної вартості, але не менше ніж 1 екю за 1 т [146]; у 2000 р. – 260 тис. т за ставкою 5%, але не менш як 5 євро за 1 т [145]; у 2001 р. – 260 тис. т за ставкою 1%, але не менше ніж 5 євро за 1 т [147]. У 2003 р. квота становила 560 тис. т, у 2004 р. – 125 тис. т. Ввезення цукру-сирцю в обсягах понад квоту оподатковують митом на загальних умовах, динаміка ставок якого подана у табл. 4.14.

Упродовж більш як 15 років економічної самостійності Україна не змогла розробити обґрунтований митний тариф, тому найважчими після вступу до СОТ будуть роки перехідного періоду. За умов послаблення захисту внутрішнього ринку ефективно діяти зможуть лише конкурентоспроможні виробники. Світова практика показує, що, незважаючи на достатність глобальних запасів продовольства та відносно низькі світові ціни, багато країн установлюють імпорتنі тарифи на продовольчі товари для стимулювання й захисту високозатратного внутрішнього виробництва. Але страждають від цього, як правило, країни, що розвиваються, і малорозвинені, бо саме вони

¹⁴ Виходячи із набору продуктів харчування мінімальна потреба цукру для працездатної людини становить 24 кг на рік (без врахування використання цукру для виробництва інших продуктів харчування, наприклад, кондитерських та хлібобулочних виробів), тоді як мінімальне граничне значення індикатора стану продовольчої безпеки має становити в середньому 38 кг, тобто річна потреба цукру в країні дорівнює 1800 тис. т. Проте у 2005 р. за даними Державного комітету статистики України річне споживання цукру становило 2019,6 тис. т. Тобто, хоча й незначна залежність від імпорту сировини для виробництва цукру в Україні зберігається.

несуть основний тягар як власної протекціоністської політики, так і протекціонізму багатих країн [296].

Таблиця 4.14

Динаміка ставок ввізного мита на цукор-сирець із тростини

	Згідно з Декретом КМУ № 4-93 «Про Єдиний митний тариф України»		На 10. 02. 1997 р.		На 01. 06. 1998 р.		На 01. 06. 2000 р.		За Законом України від 05. 04. 2001 р. № 2371-III «Про Митний тариф України»	
	пільгова	повна	пільгова	повна	пільгова	повна	пільгова	повна	пільгова	повна
цукор-сирець з тростини	30%	60%	50%, але не менш ніж 0,2 єкю за 1 кг	50%, але не менш ніж 0,2 єкю за 1 кг	50%, але не менш ніж 0,3 єкю за 1 кг	50%, але не менш ніж 0,3 єкю за 1 кг	50%, але не менш ніж 0,3 євро за 1 кг	50%, але не менше ніж 0,3 євро за 1 кг	50%, але не менш ніж 0,3 євро за 1 кг	50%, але не менш ніж 0,3 євро за 1 кг

Джерело: Складено автором за Законом України про Митний тариф України. [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1087.721.0>

Проте слід наголосити: якщо загалом для економіки України членство в СОТ має позитивний ефект, то здебільшого такими є і секторальні наслідки, як, наприклад, відміна квот на експорт із України в країни ЄС продукції металургійної галузі. У цій сфері нині помітні значні перепади, хоча в 2003 р. Україна була на 7 місці в світі за обсягами виробленої сталі, близько 80% продукції з якої реалізують на зовнішніх ринках. Однак численні антидемпінгові заходи та розслідування, високі тарифні бар'єри обмежують імпорт продукції. Такої політики члени ЄС дотримуються і щодо української металопродукції. За даними Міністерства економіки, жорстка обмежувальна політика стосовно нашої країни має продовження і після травневого розширення ЄС, а це спричиняє втрату ринків збуту в країнах Східної Європи. З огляду на те, що металургійна промисловість є однією з основних експортноорієнтованих галузей економіки України, перспективою слід вважати зняття обмежень щодо цієї галузі при вступі нашої держави в Світову

організацію торгівлі. У страховому секторі ймовірним наслідком є активізація іноземних постачальників страхових послуг, хоча це певною мірою сприятиме розширенню асортименту послуг та підвищенню їхньої якості. Легка промисловість здебільшого не зазнає негативного впливу СОТ, адже торговельна лібералізація сприятиме зростанню експортних поставок, бо вітчизняні споживачі цієї продукції зорієнтовані на внутрішній ринок. Хімічна промисловість, зважаючи на необхідність технологічного переозброєння, потребує додаткових іноземних вкладень. Разом із тим, потрібно переорієнтувати низькотехнологічний експорт, оскільки можливе обмеження внутрішнього ринку збуту для національних виробників.

Нині Україна вступила у перехідний період після вступу до СОТ, тому основні зусилля нині доцільно слід спрямувати на дотримання вимог СОТ і впровадження комплексного концептуального підходу до процесу інтегрування в СОТ із визначенням реальних загроз та прогнозованих результатів.

Висновки до розділу 4

Підбиваючи підсумок викладеному, варто відзначити принципові положення цього розділу дисертаційного дослідження.

1. Здійснене дослідження дає підстави стверджувати, що взаємодія країн у сфері міжнародної торгівлі неминує супроводжуватися узгодженням інтересів і у митній сфері, а це передбачає встановлення оптимальних умов митного співробітництва, цілеспрямовану та координовану ініціативну діяльність держави щодо застосування інструментів митного регулювання. Особливе місце у даних процесах належить інституційному забезпеченню митної справи, зокрема, важлива роль відведена митним органам, які мають повноваження гарантувати економічну безпеку країни, її суверенітет, запобігати порушенню митних правил і контрабанді.

2. Побудова та вибір оптимальної структури митної служби і варіанта розташування її органів на території країни – важливі елементи організації

митної справи. Митна служба та її складові мають функціонувати як єдина система митних органів держави. Принцип єдиної системи митних органів взаємопов'язаний із принципами, на яких базована й здійснюється митна справа: єдиної митної політики, єдиної митної території, єдиного митного законодавства, єдиного тарифного регулювання.

3. В Україні діяльність митних органів адаптована до основних вимог Всесвітньої митної організації та Світової організації торгівлі. Разом із тим, окремі підходи до організації діяльності митних органів потребують удосконалення з метою підвищення ефективності їх діяльності в умовах ризику і забезпечення стабільного функціонування митної справи. Основними напрямками удосконалення їх діяльності є: імплементація митного законодавства до міжнародних стандартів і стандартів Євросоюзу; забезпечення комплексного контролю за дотриманням митного законодавства суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності та громадянами; вдосконалення механізму функціонування митної служби України; спрощення та модернізації митних процедур.

4. Обґрунтовано необхідність удосконалення діяльності митних органів на основі розширення міжнародної співпраці та використання інформаційних технологій у їх роботі. Актуальним вважаємо розширення обміну інформацією між митними службами різних країн. Однак інформаційне співробітництво не завжди є вигідним для країни, яка хоче приховати реальний товаропотік через кордон (зокрема, якщо товар – сумнівного походження та якості або перевезення здійснюють із порушенням міжнародних багатосторонніх і двосторонніх угод). Такий стан справ негативно впливає і на окремих суб'єктів ЗЕД, позаяк нереальним видаються підробка митних документів, заниження митної вартості, а також зменшується ймовірність контрабандних шляхів переміщення товарів.

5. Розкрито фіскальне та регулююче призначення митно-тарифних інструментів. Регулююче призначення митних податків передбачає зміну географічного спрямування та структури товарних операцій відповідно до

інтересів держави. Фіскальна функція митних податків створює об'єктивні передумови для підвищення ролі держави в економічних процесах суспільства, але не має провокувати зниження ділової активності суб'єктів ЗЕД. За посилення податкового навантаження ймовірно або зменшення бази оподаткування через зменшення обсягів зовнішньоторговельного обороту, або ж приховування об'єктів оподаткування.

6. Із метою виявлення проблемних питань у діяльності митних органів України було здійснено оцінку очікуваних обсягів надходження митних платежів за митницями на основі використання інструментарію економетричного аналізу. На базі статистичних даних за 2001–2006 рр. щодо кожної митниці з використанням прикладного пакета опрацювання статистичних даних STADIA були побудовані економіко-математичні моделі динаміки обсягів надходження митних платежів. У результаті обрано такі математичні моделі, які одночасно оцінюють ступінь адекватності до експериментальних даних, що дало підстави для прогнозу обсягів надходжень і визначення типу динаміки цих обсягів із високим рівнем значущості, який менший від 0,05.

7. Адаптація вітчизняної митної справи впродовж останніх років відбувалася відповідно до вимог СОТ. Незважаючи на песимістичні прогнози стосовно результатів членства України у даній організації, дослідження показало, що загалом для економіки воно має позитивний ефект, і здебільшого такими є й секторальні наслідки. У найближчій перспективі важливо дотримуватися вимог СОТ до адаптаційного періоду.

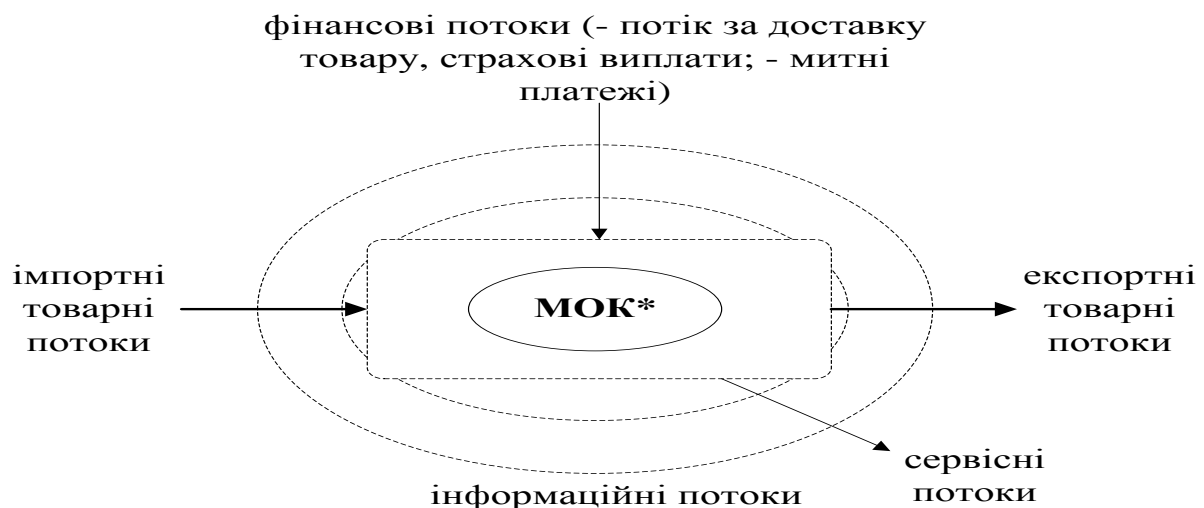
Основні результати дослідження за даним розділом опубліковано у працях [60; 61; 131; 132; 133; 161; 164; 172; 177; 178; 182; 183; 184; 186; 190; 195; 196; 204; 207; 208; 277; 465; 492].

РОЗДІЛ 5

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МИТНОЇ ДОКТРИНИ В ЗМІННОМУ ГЛОБАЛЬНОМУ ПРОСТОРИ

5.1. Реалізація моделі митної логістики у глобальному просторі

Розширення географічної і товарної структури зовнішньоекономічної діяльності, збільшення суб'єктів ЗЕД, запровадження новітніх технологій у процес зовнішньої торгівлі та діяльність митних органів потребує нині вдосконалення процесу переміщення товарів через митний кордон країни. Ефективним заходом у даному контексті стає формування системи митної логістики найоптимальнішого та найменшзатратного призначення, суть якої полягає в супроводженні руху товарів та предметів. Застосування заходів митної логістики дає суб'єктам ЗЕД змогу отримати чіткі схеми їх діяльності на певному етапі руху товару, а митним органам – упевненість у прозорості переміщення й законності митних процедур на основі отриманої інформації. Під логістикою зазвичай розуміють здатність управляти потоками на основі вивчення середовища їх реалізації. В митній логістиці виділяють наступні основні потоки, які взаємопов'язані (рис. 5.1)

* МОК – система митного оформлення і контролю

Джерело: Складено автором

Рис. 5.1. Потоки митної логістики.

Найважливішими суб'єктами логістики у даному випадку є митні органи, від яких або за ініціюванням яких залежать середовище функціонування суб'єкта ЗЕД, ефективність та результативність його діяльності, швидкість проходження митних процедур. Проте проблема, що виникає у даному випадку в суб'єктів ЗЕД, полягає у відмінностях розвитку митної логістики в різних країнах, що потрібно враховувати для своєї діяльності в умовах іншого середовища.

Пропонуємо розглядати митну логістику не лише як процес, а як систему світогляду на переміщення через митний кордон різноманітних потоків (матеріальних, фінансових, пасажиропотоків, інтелектуальних та ін.), пов'язану з їх оптимізацією та ефективністю. Ця система має ряд підсистем, що формуються не лише на національному, а й на глобальному рівнях, тому потребує зважених підходів до оцінки як внутрішнього (національного) економіко-правового середовища, так і зовнішнього.

Логістичні схеми в митній справі забезпечують на основі новітніх інформаційних технологій, але їх особливості в тому, що митні органи – не єдині, хто задіяний у цих процесах, це й інші органи державного управління, зовнішньоторговельні та митні посередники, суб'єкти ЗЕД, споживачі, кожний із яких має власну мету та економічні інтереси (табл. 5.1).

На практиці саме неспівпадання цілей основних суб'єктів ЗЕД сприяє порушенню балансу митного середовища. Так, митні органи не лише мають фінансові інтереси, а й виконують регулюючу функцію, тоді як спрощення митних процедур для суб'єктів ЗЕД важливе з позиції зменшення часових характеристик та фінансових витрат, а останні суб'єкти логістики мають тільки споживацький інтерес.

Основними принципами формування митної логістики є:

➤ цілісності та системності, за умови, що всі суб'єкти діють як взаємопов'язані для досягнення єдиної мети ефективного управління, при цьому задають цільову функцію, яку реалізують не окремі елементи, а система;

Економічні інтереси суб'єктів митної логістики

Суб'єкти митної логістики	Основні цілі
1. Державні органи, насамперед митні органи	– збільшення зовнішньоторговельного обороту; – активізація діяльності суб'єктів ЗЕД; – збільшення надходжень митних платежів; – спрощення процедур митного контролю та оформлення, а відповідно – зменшення навантаження на працівників митних органів; – підвищення ефективності митного адміністрування.
2. Суб'єкти ЗЕД (імпортери та експортери)	– скорочення часу на проходження митних процедур; – спрощення затратних митних процедур.
3. Митні та зовнішньоторговельні посередники	– отримання доходу від наданих послуг.

Джерело: Складено автором

- раціональності, коли обирають ті рішення, які є оптимальними для всіх учасників за даних умов;
- глобальної оптимізації, коли локальні цілі суб'єктів узгоджують для оптимізації глобальної мети;
- принцип координації;
- принцип інформаційного забезпечення;
- принцип стійкості й адаптивності;
- принцип інтеграції, забезпечує синергетичний зв'язок, коли за спільних дій незалежних елементів досягають загального ефекту.

У дослідженнях Світового банку логістичному забезпеченню процесу доставки товару до кордону та його переміщенню через кордон приділена значна увага та відповідно, розраховано загальний індекс розвитку логістики (LPI), що відображає роботу логістичних систем. Його оцінюють за 5-тибальною шкалою, де 5 – найвищий рівень роботи і є однією зі складових, що відображають торгові полегшення. Структурно індекс охоплює сім ключових підкатегорій:

- 1) ефективність митних та інших процедур;

- 2) якість транспортної інфраструктури;
- 3) міжнародні транспортні витрати;
- 4) компетентність логістики;
- 5) налагодження шляхів відвантаження;
- б) внутрішні транспортні витрати;
- 7) своєчасність відвантаження.

Рейтинг країн за загальним індексом митної логістики за останні роки дав змогу виокремити країни, сприятливі за ефективно розробленим системним механізмом митної логістики (табл. У.1, Додаток У.1). Очолює лідерство Сінгапур – країна про забезпечення умов бізнесу в якій та її участь у глобальних процесах уже йшлося у попередніх параграфах. Структурно цей індекс у Сінгапурі демонструє найкращі показники. Для порівняння розглянемо структуру даного індексу для України і країн-сусідів (Молдови, Румунії, Словаччини, Польщі, Білорусії, Росії) та Німеччини як одного з основних торгових партнерів України (табл. 5.2).

Таблиця 5.2

Складові загального індексу логістики для окремих країн світу

	1	2	3	4	5	6	7	Заг.
Сінгапур	3,9	4,3	4,0	4,2	4,2	2,7	4,5	4,2
Німеччина	3,9	4,2	3,9	4,2	4,1	2,3	4,3	4,1
Румунія	2,6	2,7	3,2	2,9	2,9	2,6	3,2	2,9
Словаччина	2,6	2,7	3,1	3,0	2,9	3,1	3,3	2,9
Польща	2,9	2,7	2,9	3,0	3,1	3,2	3,6	3,0
Молдова	2,1	1,9	2,4	2,2	2,5	2,9	2,7	2,3
Росія	1,9	2,2	2,5	2,5	2,2	2,4	2,9	2,4
Білорусь	2,7	2,6	2,1	2,1	2,7	3,1	3,0	2,5
Україна	2,2	2,4	2,5	2,4	2,5	3,3	3,3	2,6
ЄС-27	3,24	3,37	3,36	3,43	3,48	2,75	3,88	3,46

Джерело: Складено автором за матеріалами World Bank. [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://info.worldbank.org/etools/tradesurvey/mode1b.asp#ranking>

Разом із тим, розподіл країн за ефективністю митних процедур подано у табл. У.2 Додатку У, з якого помітні значні відмінності між розвиненими

країнами й тими, що розвиваються, проте саме цей фактор, на нашу думку, є одним із найважливіших, зважаючи на функціональне призначення митних органів. Так, за *LPI* – ефективністю митних процедур Україна посіла 98 місце, Росія – 138, залишивши позаду Зімбабве, Непал, Бенін, Нігер та інші найменш розвинені країни. За якістю транспортної інфраструктури та розвитком інформаційних технологій Україна зайняла 74 місце, Російська Федерація – 93. При розгляді попереднього питання ми вже дослідили вплив розвитку митного управління і транспортної інфраструктури на добробут нації, тому даний рейтинг ще раз засвідчує: активність країн у митному просторі неминуче потребує реформації, передусім у системі митних органів, запровадження нових форм та методів контролю, спрощення митних процедур, формування логістичних схем для спрощення переміщення товарів і забезпечення належного рівня транспортної інфраструктури. Саме тому в останні роки Світовий банк активно підтримує реформи та фінансує проекти у митній сфері.

Світовий банк, сприяючи лібералізації торгівлі, забезпечує не тільки активізацію торговельних потоків, а й підвищення рівня зайнятості та зменшення бідності. Дослідження реформ у сфері торгівлі, котрі ініціював Світовий банк, свідчать про те, що в країнах, які розвиваються, результати цих реформ виявилися суперечливими. На перших етапах варто було б врахувати національні особливості економік окремих країн і можливі наслідки застосування шоківих заходів.

Не були також враховані можливості країн підтримувати здобутки торгових реформ. Тому реформи Світового банку в сфері торгівлі протягом трьох етапів, для яких уже є результати і можлива оцінка, підтверджують тезу: на першому етапі – 1987–1994 рр. – Світовий банк відіграв суттєву роль у розвитку торгівлі шляхом лібералізації її умов та інституційних й інфраструктурних змін; другий і третій етапи виявилися менш результативними (табл. 5.3).

**Проекти Світового банку, пов'язані з лібералізацією торгівлі
(кількість проектів)**

Рік	Торгова лібералізація	Торгові полегшення		Фінансування торгівлі		Технічна допомога при вступі до СОТ
		інституційні	інфраструктурні	державне	приватне	
1987–1994	135	122	44	24	39	1
1995–1999	70	76	43	3	18	1
2000–2004	25	665	35	3	11	2
1987–2004	230	263	122	30	68	4

Джерело: складено автором за Assessing World Bank Support for Trade, 1987-2004: An IEG Evaluation [Electronic Resource]. – Mode of access: http://suterresources.worldbank.org/EXTASSWBSUPTRA1987?Resources?trade_evaluation.pdf

Наприклад, Світовий банк активно допомагає країнам, що реформують митну систему, зокрема в частині заходів, пов'язаних із функціонуванням митниці, здійсненням митних формальностей та полегшення торговельного співробітництва. Найбільше таких проектів реалізовано в країнах Європи та Центральної Азії (технічного сприяння) й Африки на південь від Сахари (структурного коригування) (табл. 5.4).

Об'єднання країн у глобальному просторі не є новим явищем у світі, проте нині суттєво змінюється специфіка їх функціонування за умови лібералізації торгівлі, гармонізації системи митного регулювання міжнародної торгівлі, запровадження нових моделей взаємовідносин. Безперечно, світ стає відкритим для утвердження позитивних тенденцій та чутливим до нових і викликів. Залежно від кількості сторін, що представляють свої інтереси у митних альянсах, вони можуть бути двосторонні (білатеральні) та багатосторонні (мультилатеральні), з деталізацією за рівнем охоплення:

регіональні (представляють основні форми міжнародної економічної інтеграції) та глобальні (прикладом може бути Світова Організація торгівлі).

Таблиця 5.4

Розподіл проектів, спрямованих на проведення митних реформ

Фінансовий рік	1982–1986 pp.		1987–1991 pp.		1992–1996 pp.		1997–2002 pp.	
	ПТС	ПСК	ПТС	ПСК	ПТС	ПСК	ПТС	ПСК
Африка на південь від Сахари	1	1	5	7	3	13	2	8
Східна Азія і Тихоокеанський регіон		1		1	1	3	1	1
Європа і Центральна Азія			1		3	2	12	10
Латинська Америка і Карибський регіон	2		1	8		7	2	2
Близький Схід та Північна Африка		2		2	1	3	1	5
Південна Азія		1		1		1	2	
Всього	3	5	7	19	8	29	20	26

ПТС – проекти технічного сприяння, ПСК – проекти структурного коригування
Джерело: Складено автором за Assessing World Bank Support for Trade, 1987-2004: An IEG Evaluation [Electronic Resource]. – Mode of access: http://suterresources.worldbank.org/EXTASSWBSUPTRA1987?Resources?trade_evaluation.pdf

Разом із тим незрозумілою є позиція Світового банку стосовно різниці у ступені захисту для країн із низьким та середнім рівнем доходів, адже перші не зможуть протягом семи років (2 роки до реформи + п'ять після її початку) зменшити кількість товарних, до яких застосовують нетарифні інструменти, з 66,1% до 9,0%; у сфері тарифів – із 31% до 5,4% (табл. У.3, Додаток У). Очевидно, саме тут і варто шукати прорахунки Світового банку щодо реформування умов торгівлі з метою подолання бідності.

Безумовно, всі ці реформи є результатом планомірного впровадження у практику стратегії лібералізації торгівлі методом зниження тарифних і нетарифних обмежень із ініціативи ГАТТ.

Безперечно, фінансування та реалізація проектів Світового банку спрямовані на модернізацію і технічне оснащення митних органів, яких сьогодні вже не можуть діяти без впровадження інформаційних технологій, адже будь-який процес управління має базуватися на опрацюванні інформації, що циркулює в логістичній системі між її структурними елементами.

Це обумовлено зростаючим інформаційним обміном і забезпеченням інформаційної підтримки прийняття рішень. Взаємодія митних органів із іншими суб'єктами митної логістичної системи ґрунтована на аналізі інформаційних потоків і дає змогу забезпечити та підвищити якість процесів декларування й контролю.

Так, систему електронного декларування в митній логістичній системі визначають як основу модернізації та оптимізації діяльності митних органів [135, 72]. Електронне декларування суттєво змінює правила процедурного механізму стосовно товарів, які переміщують через митний кордон, що дає змогу суттєво скоротити час і зменшити матеріальні затрати, та ризики у митній справі.

Переваги застосування інформаційних технологій у митних логістичних системах полягають у наступному:

- 1) забезпечення ефективного митного контролю, зокрема збільшення і систематичний аналіз вибірки за критеріями ризику;
- 2) вдосконалення контролю за декларуванням митної вартості й країною походження товарів;
- 3) підвищення ефективності митного оформлення, скорочення часових та зменшення матеріальних і трудових затрат;
- 4) забезпечення налагодженого пропуску товарних потоків, уникнення скупчення товарів та громадян на кордоні;
- 5) прискорення поміщення товарів у відповідний митний режим;
- 6) формування достовірного інформаційного поля та можливість отримання даних про товар ще до його прибуття;

7) єдине застосування митного законодавства, адже в ручному режимі виникає спокуса різного трактування законодавства;

8) забезпечує ефективність фіскальної функції митних органів та облік митних платежів, допомагає виявити суми несплачених податків;

9) дає змогу сформувати широку статистичну базу про зовнішньоторговельні потоки;

10) достовірність інформації, виявленої в процесі митного контролю.

Згідно з Кіотською конвенцією запровадження інформаційних технологій у митних органах впливає на такі сфери митної логістики:

- інвентарний контроль вантажів;
- опрацювання митної декларації;
- повідомлення про випуск товарів;
- правозастосування з боку митних органів;
- попереднє оформлення пасажирів;
- облік доходів;
- статистичні дані про зовнішню торгівлю;
- інформаційні системи управління.

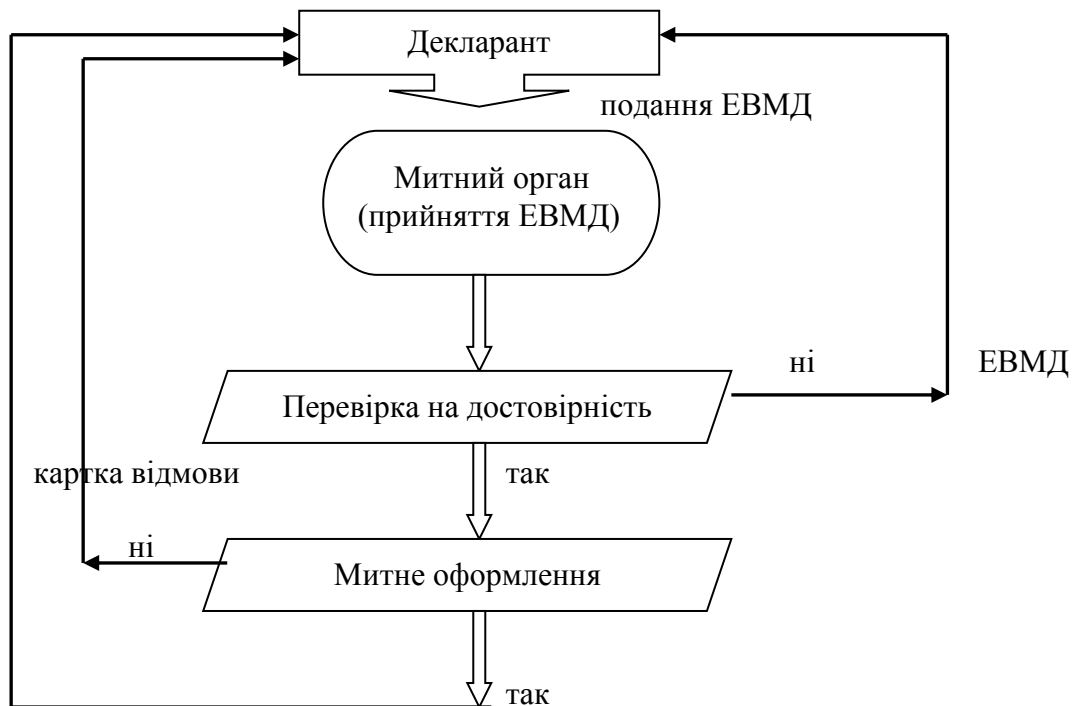
В Україні для прискорення товарообігу та оптимізації митних процедур і проведення митного контролю затверджено Концепцію створення, впровадження і розвитку системи електронного декларування товарів у контексті запровадження комплексної системи управління ризиками і електронного декларування відповідно до Кіотської конвенції. Система електронного декларування дає змогу запровадити електронний документообіг між митними органами та суб'єктами ЗЕД на основі використання електронного цифрового підпису. Передумовами для такої Концепції було прийняття Закону України від 22. 05. 2003 № 851-IV «Про електронні документи та електронний документообіг» і Закону України від 22. 05. 2003 № 852-IV «Про електронний цифровий підпис». Згодом відповідно до наказу ДМСУ від 15. 09. 2004 р. № 671 «Про проведення експерименту з використанням електронної форми декларування» були затверджені Тимчасові

правила митного контролю та митного оформлення товарів і транспортних засобів, котрі декларують із поданням вантажної митної декларації в електронній формі. Було видано наказ ДМСУ від 26. 09. 2007 р. № 800 «Про митний контроль та митне оформлення товарів, які декларуються з поданням вантажної митної декларації та документів контролю за переміщенням товарів у електронному вигляді». Для уникнення суперечностей у процесі електронного декларування було встановлено наступні поняття:

ЕЦП – електронний цифровий підпис; ЕВМД – вантажна митна декларація, що декларант подає митному органу тільки в електронному вигляді, містить додаткові аркуші, доповнення і специфікації (у разі їх застосування) та підписана ЕЦП декларанта; ЕД – електронні копії документів, необхідних для митного контролю та митного оформлення товарів і транспортних засобів, що переміщують через митний кордон України, які підписують ЕЦП декларанта та він подає митному органу разом із ЕВМД тільки в електронному вигляді; ЕПП – попереднє повідомлення, що декларант подає митному органу тільки в електронному вигляді та підписане ЕЦП декларанта; ЕПД – попередня митна декларація, яку декларант подає митному органу тільки в електронному вигляді, та підписана ЕЦП декларанта. Процедура електронного декларування може бути відображена у вигляді наступної схеми (рис. 5.2).

Проаналізуємо етапи даної процедури декларування. Основа інформаційної взаємодії декларанта та митного органу – авторизовані повідомлення в електронній формі, засвідчені електронним цифровим підписом (ЕЦП). ЕВМД є документом, тому після подання не може бути змінена та відкликана. ЕВМД та ЕД, що підтверджують заявлені в митній декларації відомості, подає у формалізованому вигляді декларант – у форматах, що встановила Держмитслужба України. Якщо формат ЕД не встановлено, то ЕД створює декларант, відсканувавши документи на паперових носіях. ЕД, необхідні для митного оформлення товарів, та їх реєстр подає декларант. У

випадку подання документів іноземною мовою митний орган може вимагати подачі їхнього перекладу державною мовою.

Джерело: Складено автором

Рис. 5.2. Процедура декларування зі застосуванням ЕВМД.

Якщо для митного контролю та оформлення декларант подає електронні документи, котрі повторюються і при наступному митному оформленні, то одночасно формують їх електронний архів, який надалі використовуватимуть. Тобто, при наступному поданні вказують лише їх номер архіву.

Під час приймання ЕВМД та ЕД здійснюють процедуру перевірки з використанням програмного забезпечення для з'ясування цілісності й достовірності електронного документа. У випадку, якщо документ не має ЕЦП, його приймають до подальшої перевірки.

ЕВМД та ЕД перевіряють із використанням ПІК єдиної автоматизованої інформаційної системи ДМСУ протягом трьох годин із моменту їх надходження, тобто в автоматичному режимі, здійснює такі основні функції:

- 1) прийняття ЕВМД;
- 2) передавання ЕВМД;

- 3) перевірка достовірності ЕЦП декларанта;
- 4) форматно-логічний контроль за ЕВМД та ЕД;
- 5) аналіз ЕВМД зі застосуванням автоматизованої системи аналізу та управління ризиками;
- 6) формування протоколів прийняття ЕВМД;
- 7) відображення екранних форм ЕВМД та ЕД;
- 8) роздрукування екранних форм ЕВМД та ЕД;
- 9) збереження прийнятих ЕВМД та ЕД.

Формування електронної бази даних у ДМСУ охоплює інформаційні масиви про основних учасників логістичних систем та окремі операції:

- 1) підприємства, що перебувають на обліку в митних органах України;
- 2) митні ліцензійні склади;
- 3) підприємства, що порушили митні правила;
- 4) підприємства, які отримали свідоцтво про визнання підприємства декларантом;
- 5) перевізники, митні перевізники;
- 6) недійсні книжки МДП;
- 7) особисте митне забезпечення;
- 8) товари, що найчастіше класифікували не за своїм найменуванням;
- 9) митний реєстр об'єктів права інтелектуальної власності;
- 10) підприємства, до яких застосовані спеціальні санкції відповідно до статті 37 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» та ін.

Якщо ж ЕВМД подана з помилками, то їх перелік скеровують декларантові в авторизованому повідомленні для усунення цих помилок. Подання митному органу ЕВМД та ЕД після усунення помилок слід здійснювати з дотриманням термінів декларування. Якщо ЕВМД проходить форматно-логічний контроль, то її приймають для оформлення, їй присвоюють реєстраційний номер та скеровують декларантові у авторизованому повідомленні. У випадку відмови в митному оформленні ЕВМД посадова особа ПМО оформляє в електронному вигляді Картку відмови в прийнятті митної

декларації, митному оформленні чи пропуску товарів і транспортних засобів через митний кордон України.

У випадку позитивних результатів перевірки ЕВМД представник митного органу, який здійснює митне оформлення, отримує повідомлення зі зазначенням основних відомостей і аналізує результати контролю. Паперові примірники митний орган може вимагати у випадку:

- якщо за результатами аналізу ЕВМД зі застосуванням автоматизованої системи аналізу та управління ризиками передбачено необхідність перевірки паперових носіїв інформації;
- якщо в ході перевірки митної декларації виникла необхідність здійснення запиту до інших структурних підрозділів митного органу;
- якщо посадова особа митного органу прийняла рішення про необхідність проведення митного огляду товарів;
- виявлення ознак злочину або порушення митних правил;
- якщо законодавством України встановлено обов'язкове проставлення під час здійснення митних процедур відміток митного органу на документах, що використовують при митному оформленні (облік квот за експортними або імпорнтними ліцензіями тощо).

У цьому разі посадова особа ПМО роздруковує екранну форму ЕВМД на паперовий носій (аркуш формату А4), у графі «D» основного аркуша вчиняє запис «Електронне декларування» та проставляє свої підпис і прізвище та відбиток штампа «Під митним контролем». На додаткових аркушах роздрукованої екранної форми ЕВМД і доповненнях до неї та специфікаціях (у разі їх застосування) проставляють тільки відбиток штампа «Під митним контролем». Декларантові скеровують авторизоване повідомлення з вимогою подання документів, необхідних для митного контролю та митного оформлення, на паперових носіях.

У разі припинення за результатами митного контролю рішення про завершення митного оформлення товару за ЕВМД посадова особа підрозділу митного оформлення справляє суми податків і зборів (обов'язкових платежів) у

порядку, встановленому законодавством України; заповнює графі ЕВМД шляхом проставляння за допомогою ПІК відміток, які визначила Держмитслужба України, що свідчать про результати митного контролю і завершення митного оформлення за ЕВМД; проставляє за допомогою ПІК відповідні відмітки в ЕД.

ЕВМД вважають оформленою за наявності у ній проставлених посадовою особою ПМО за допомогою ПІК відміток, які визначила Держмитслужба України, що свідчать про результати митного контролю і завершення митного оформлення товарів за ЕВМД.

Оформлена ЕВМД є підтвердженням надання особі права на розміщення товарів у заявленому митному режимі й прав і обов'язків зазначених у ЕВМД осіб щодо здійснення ними відповідних фінансових, господарських та інших операцій.

Україна змушена була здійснити такі кроки в напрямку запровадження електронного декларування з огляду на необхідність приєднання до Кіотської конвенції та враховуючи перспективи створення зони вільної торгівлі з ЄС. У ЄС відповідно до Резолюції Ради ЄС від 05. 12. 2003 р. 2003/С305/1 було прийнято рішення про створення безпаперового обслуговування митних процедур. Основними нормативними документами, що визначають основи побудови електронної митниці в країнах ЄС, є:

- Рішення № 253/2003/ЕС Європейського Парламенту і Ради від 11 лютого 2003 про ухвалення програми заходів для митниці в Співтоваристві (Митниця 2007);
- Резолюції Ради ЄС від 5 грудня 2003 р. про створення простого і безпаперового оточення для митниці та торгівлі (2003/С 305/01);
- Повідомлення Комісії для Ради, Європейського Парламенту та Європейського Економічного і Соціального комітету про просте й безпаперове оточення для Митниці та Торгівлі від 24. 07. 2003, COM(2003) 452 final, 2003/0167 (COD);

- Проект Е-Митниця бачення і багаторічний стратегічний план, Європейської Комісії TAXDU/477/2004 від 20. 10. 2004 р.;

- Повідомлення Комісії для Ради, Європейського Парламенту та Європейського Економічного і Соціального комітету та Комітету регіонів про роль Е-Уряду для європейського майбутнього 26. 09. 2003 р.

Ця програма є набагато ширшою, ніж електронне декларування, адже передбачає обмін інформацією між митними управліннями всіх країн-членів, тобто її реалізація охоплює наступні проекти:

- Автоматизована Система Експорту (AES) (2003–2007);
- Автоматизована Система Імпорту (AIS) (2004–2009);
- Обмін інформацією щодо ризику (2004–2007);
- База даних АЕО (Авторизованих Економічних Операторів) (2005–2009).

Основні вимоги ЄС та проектні етапи сформовані у вітчизняній Концепції створення багатофункціональної комплексної системи «Електронна митниця», схваленої Розпорядженням КМУ від 17. 09. 2008 р. № 1236-р. У ній, зокрема, зазначено, що створення системи «Електронна митниця» спрямоване на зміцнення митної безпеки України, адаптацію Єдиної автоматизованої інформаційної системи Держмитслужби та нової комп'ютеризованої транзитної системи ЄС, оперативне отримання актуальної і достовірної інформації про наміри щодо здійснення зовнішньоекономічних операцій, створення умов для прискорення процедур митного контролю та митного оформлення, поліпшення соціального та інформаційного обслуговування населення, вдосконалення інформаційної інфраструктури Держмитслужби.

Етапи реалізації концепції тривають 5 років (рис. У.1, Додаток У), і, як результат, мають бути послідовно реалізовані всі заходи, спрямовані на усунення різниці між митними процедурами в Україні та ЄС.

Протягом останнього періоду спостерігається посилений інтерес до нейронних мереж як нового напрямку в практиці створення програмних систем, котрі застосують у різних сферах людської діяльності. Нейронні мережі – це інструмент імітаційного моделювання, що для опрацювання сигналів використовує явища, аналогічні тим, які відбуваються в нейронах живих організмів. На сучасному етапі штучні нейронні моделі – це високорозвинута галузь науки як у теоретичному, так і в прикладному аспектах. Математичний апарат програмних продуктів нейронних мереж дає змогу не тільки отримувати в дискретному вигляді шукані параметри, а й мати функціональне подання вихідного параметра від вхідного за умови незмінності інших, тобто вияв якісного співвідношення між ними.

Інструментарій нейронних мереж можна використовувати і в діяльності митних органів. Так, наприклад, для добору суб'єктів ЗЕД – кандидатів для посилених перевірок на вхід навчальної мережі подають послідовність векторів, компонентами яких є параметри цих суб'єктів. Нейронна мережа відбирає тих, які володіють тими самими характеристиками, що й навчальна вибірка. Алгоритм будують так, що він розбиватиме митні декларації, відповідно до проведених перевірок, на два класи: 1) дають очікувані обсяги надходження митних платежів; 2) очікувані надходження незначні. Митні декларації, відібрані мережею як потенційно продуктивні, далі аналізує експерт-аналітик, який і приймає остаточне рішення: варто здійснювати посилений контроль чи ні, і якщо варто, то на які питання слід насамперед звернути увагу.

У конвергенції митних відносин країн узяла участь і UNCTAD, яка забезпечила програмне забезпечення системи ASYCUDA (Automated SYstem for Customs Data) – комп'ютеризованої системи митного управління, що містить дані з основи процедур зовнішньої торгівлі та сприяє обміну торговою і митною інформацією між країнами. Нині ця програма працює у більш як 90 країнах світу (Додаток Ф.1).

Привертає той факт, що країни, які територіально межують із Україною (зокрема, Румунія, Молдова, Словаччина) вже запровадили систему ASYCUDA у діяльності митних органів. Для України в майбутньому, зважаючи на вступ до СОТ та орієнтацію на створення зони вільної торгівлі, інформаційна база про товарні потоки є вкрай необхідною. На рисунках Додатку Ф.2 перераховано основні митниці в Румунії та Молдові, де впроваджено таку систему.

У країнах Південно-Східної Європи інтенсивно реалізують проект «Торгівля і транспортна допомога в південно-східній європейській програмі» (Trade and Transport Facilitation in Southeast Europe Program). Членство країн у даній програмі забезпечує отримання кредитного фінансування від МБРР і МАР для проведення митних реформ. Ця програма має наступні складові: митна реформа, процедури послуг, допомога торговому розвитку, підтримка інтегрованої митної інформаційної системи, спрощення переміщення через кордон та ін.

До країн, що входять у систему TTFSEP, долучилася ще й Молдова, реалізація програми в якій мала не меті зменшення процедур при переміщенні через кордон, спрощення декларування, запровадження пост-аудиту.

У Балтійському регіоні для реалізації логістичних схем і співробітництва у 1995 р. було розроблено програму «Тематика в логістиці міжнародної торгівлі та управління поставками» TEDIM (Telematics in Foreign Trade Logistics and Delivery Management) (рис. 5.3). Членами даної програми є Естонія, Фінляндія, Німеччина, Литва, Латвія, Польща і Росія. Данія та Швеція не є членами, але беруть активну участь у реалізації програми. Стратегія TEDIM полягає у форумі співробітництва з питань логістики у міжнародній торгівлі та формуванні інтегрованої інформаційної сітки в межах «Північного виміру». Розвиток даної логістичної системи має на меті спростити перешкоди на шляху переміщення товарних потоків та оптимізувати вартість вантажоперевезень. У TEDIM основою логістики є управління загальним інформаційним потоком у електронному сервісі, у поєднанні з послугами моніторингу.

Джерело: Складено автором за матеріалами програми Telematics in Foreign Trade Logistics and Delivery Management. [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.tedim.com/default.asp?t=1>

Рис. 5.3. Сфери розвитку логістичної системи TEDIM.

На співробітництво не лише митних служб різних країн, а й усіх суб'єктів митної логістики також спрямовані Рамкові стандарти ВМО, які у 2005 р. схвалили країни-члени. Складовими елементами стандартів є те, що:

- 1) вони передбачають гармонізацію вимог стосовно подання інформації щодо вантажів;
- 2) усі країни, що приєдналися, беруть зобов'язання щодо послідовного запровадження управління ризиками;
- 3) за запитом приймаючої країни країна відправлення зобов'язана за допомогою зіставної методики оглянути вантаж з підвищеним ступенем ризику;
- 4) митні адміністрації мають надавати пільги компаніям, що дотримуються мінімальних стандартів безпеки.

У 2004 р. було видано наказ ДМС України від 19. 08. 2004 р. № 607 «Про затвердження порядку визначення підприємств-резидентів», щодо яких можна встановлювати спрощений порядок застосування процедур митного оформлення та які відповідають критеріям:

- 1) Державної митної служби України:

– підприємство перебуває на обліку в митному органі як суб'єкт зовнішньоекономічної діяльності та здійснює таку діяльність на регулярній і постійній основі протягом принаймні двох років, що передують моментів здійснення оцінки підприємства;

– підприємство є імпортером товарів і сплачує податки та збори (обов'язкові платежі) тільки в грошовій формі або ж є експортером власної продукції;

– керівники та інші працівники підприємства не мали протягом двох років, що передують моменту здійснення оцінки підприємства, порушень законодавства України з питань митної справи під час виконання ними трудових обов'язків;

– підприємство дотримується вимог статті 416 Митного кодексу України щодо обмеження в роботі, яка пов'язана зі здійсненням контролю за роботою близьких родичів посадових осіб відповідно митного органу;

– підприємство уклало з Державною митною службою України угоду про надання посадовим особам митних органів прав безперешкодного доступу до фінансових та банківських документів підприємства, що стосуються переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон України, після закінчення операцій із митного контролю, митного оформлення й пропуску товарів і транспортних засобів через митний кордон України;

2) Міністерством економіки та з питань європейської інтеграції України:

– до підприємства не застосовано спеціальні санкції, передбачені статтею 37 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність»;

3) Державною податковою адміністрацією України:

– на момент звернення підприємство не має податкового боргу зі сплати податків і зборів (обов'язкових платежів) до бюджету;

– за наявності протермінованої дебіторської заборгованості за зовнішньоекономічними операціями підприємство вжило заходів щодо її погашення;

– нема фактів про те, що податкові органи проводять розслідування щодо підприємства.

Лише узгодження інтересів суб'єктів митної логістики дасть змогу виконати рамкові стандарти ВМО безпеки і полегшення світової торгівлі, бо у них передбачено:

- 1) стандарти співробітництва між митними адміністраціями;
- 2) стандарти «першої опори»:
 - комплексне управління ланцюгом поставок товарів;
 - право огляду вантажів;
 - використання сучасних технологій у процесі митного огляду;
 - система управління ризиками;
 - вантаж або контейнер підвищеного ризику;
 - попередня електронна інформація;
 - цільовий добір і комунікації;
 - показники ефективності;
 - оцінка безпеки;
 - морально-етичні якості персоналу;
 - огляд із метою безпеки при відправленні.
- 3) партнерство між митними органами і підприємства:
 - повноваження;
 - технології;
 - комунікації;
 - полегшення в постачанні товарів
- 4) стандарти «другої опори»:
 - партнерство;
 - безпека;

Утворення логістичних систем у глобальному просторі має певні особливості, адже необхідні забезпечення перевезення вантажів між різними країнами, що потребує оптимізації часових та фінансових затрат, а відповідно

обрання оптимального маршруту, планування всіх етапів руху, проходження митниці, зберігання вантажів і т. д.

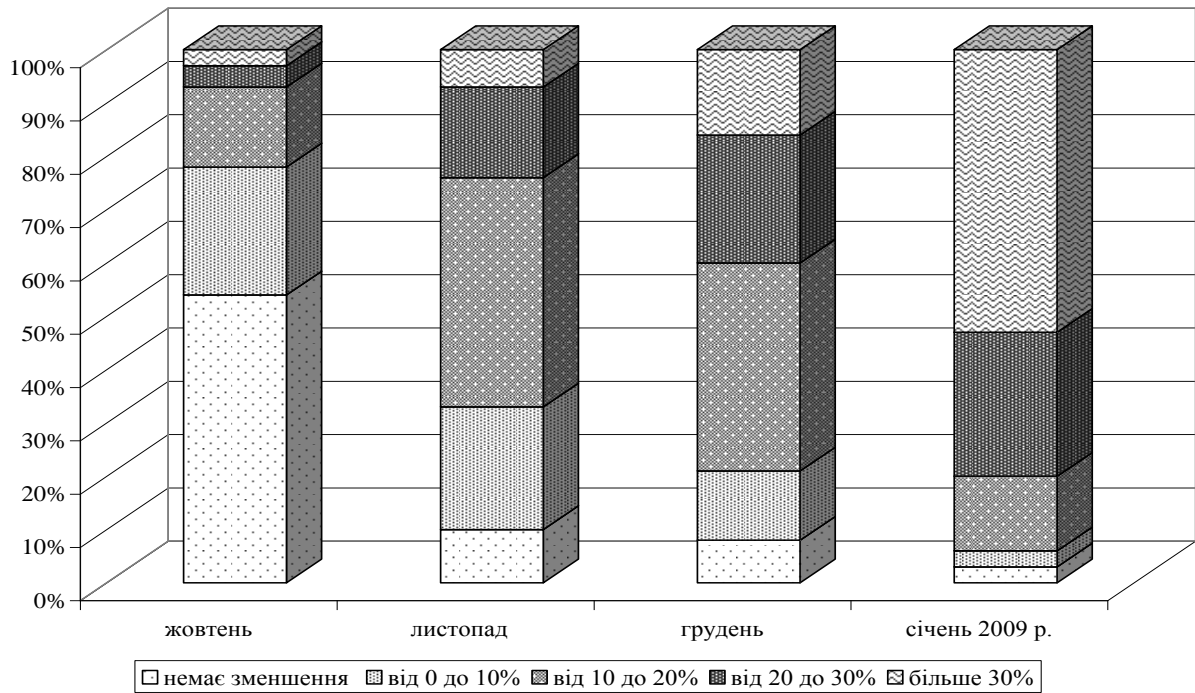
Тому очевидно, що розв'язати цю проблему окремі країни своїми силами не можуть, а утворити глобальну логістичну систему неможливо, що й спонукає країни до об'єднання, як правило, за територіальною ознакою.

5.2. Напрямки трансформації митних ініціатив в умовах кризових явищ

Світова економіка переживає сьогодні значні труднощі через посилення кризових явищ, які, беручи початок із фінансового сектору, мають значний вплив на реальний. Наслідки кризи охопили всі без винятку країни, проте окремі з них завдяки економічному розвитку змогли задіяти нагромаджений економічний потенціал, щоби в майбутньому забезпечувати хоча б мінімальні темпи економічного зростання. Криза ліквідності, що почалась у 2007 р. через проблеми іпотечного кредитування в США, трансформувалась у кризу фінансову, іноземного інвестування та міжнародної торгівлі товарами й послугами, особливо наприкінці 2008 року.

Для багатьох країн, що розвиваються, міжнародна торгівля була чи не єдиним способом подолання бідності, а участь у світовій торгівлі – основою стратегій економічного розвитку. За умов змінності економічного середовища країни, що розвиваються, будуть не спроможні мобілізувати необхідні для відновлення кошти за умови зменшення фінансування програм розвитку з боку міжнародних економічних організацій та розвинених країн. У більшості країн у січні 2009 р. експортні поставки зменшилися на 30%. Так, більше ніж на 40%

зменшивсь експорт у Чилі, Угорщині, Росії, Філіпінах, Сингапурі та Швеції (рис. 5.4).

Джерело: Складено автором за даними Світового банку. [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://.worldbank.org//>

Рис. 5.4. Розподіл країн (41 країна) за рівнем зменшення динаміки експорту (%) у жовтні–грудні 2008 р. та січні 2009 р.

За прогнозами Світового банку, у 2009 р. внаслідок сповільнення темпів економічного розвитку чисельність населення, котре проживає на менше ніж на 1,25 дол. США в день, збільшиться на 46 млн. осіб, 53 млн. осіб не зможуть досягти рівня доходів 2 дол. США на день[509]. Найвразливішими до змін виявилися країни, що розвиваються. Так, 40% серед 107 країн, обраних для дослідження, потрапили в зону високого ризику, більше 50% – відчують помірний ризик і менше 10% – потрапили в зону незначного ризику (рис. X.1). У Додатку X (табл. X.1) наведено розподіл країн, що розвиваються, за рівнем впливу кризи і спроможністю (інституційною та фінансовою) подолати її наслідки.

В останні роки країни, що розвиваються, відігравали помітну роль у світовій торгівлі завдяки зростанню їхнього експортного потенціалу. Так, у цих

країн частка експорту у ВВП в 1995 р. становила $\frac{1}{4}$ частину, тоді як у 2007 р. – більше половини. А в розвинених країн згадана частка практично не змінилася: 21,87% – у 1995 р. і 28,40% – у 2007 р. Разом із тим, експорт найменш розвинених країн становив 45,23% у 2007 р. проти 17,08% ВВП у 1995 р. (табл. 5.6). Частка експорту країн, що розвиваються і не мають виходу до моря, зростає з 23,28% до 58,71%. Дані табл. X.2 (Додаток X) ще раз підтверджують, чому саме країни, що розвиваються, та найменш розвинені виявилися найвразливішими до наслідків фінансової кризи.

Країни LDC зосереджені переважно на африканському континенті (32 країни за даними ЮНКТАД у 2008 р.), азіатському (8) і на острівних територіях (10). Усі вони мають різну експортну спеціалізацію, що ускладнює вироблення єдиних підходів до регулювання їх експортної діяльності з боку міжнародних організацій. Разом із тим, основними залишаються експорт послуг та продукції сільськогосподарського виробництва (табл. 5.5).

Таблиця 5.5

Класифікація найменш розвинених країн за експортною спеціалізацією, 2003–2005 рр.

нафтопродукти	с/г продукція	мінерали	промислова продукція	послуги	диверсифіковані експортери
Ангола	Афганістан	Бурундія	Бангладеш	Ефіопія	Мадагаскар
Екваторіальна Судан	Бенін	Центральна Африканська Республіка	Гаїті	Гамбія	Сенегал
Ємен	Буркіна Фасо	Гвінея	Непал		
	Ліберія	Малі			
	Малаві	Мавретанія			
	Сомалі	Мозамбік			
	Тувалу	Нігерія			
	Уганда	Замбія			

Джерело: Складено автором за даними Світового банку. [Electronic Resource]. –

Mode of access: <http://worldbank.org/>

У Доповіді UNCTAD в 2007 р. цим країнам було визначено два шляхи розвитку. Перший – вони не зможуть позбутися проблем злиденності, тому до 2015 р. залишатимуться осередком бідності, епідемії і сподіватимуться лише на допомогу світової спільноти для подолання гуманітарної катастрофи та вирішення військових конфліктів. Другий – передбачав їх перехід до стійкого розвитку з поступовим зменшенням зовнішньої фінансової допомоги. Події 2008–2009 рр. засвідчили, що перший сценарій досі є єдиним варіантом розвитку, точніше занепаду цих країн.

Так, при порушенні проблем важливості розвитку країн-лідерів поза увагою, за межею бідності, залишаються країни, що розвиваються і найменш розвинені. Саме розширення їхньої участі в світогосподарських процесах, у т. ч. у діяльності СОТ, започаткувало соціально-економічний переділ світу. Насамперед, лібералізація торгівлі для цих країн мала стати вигідною не лише для них, а й для так званих «багатих» держав завдяки відкриттю нових ринків збуту та доступу до сировинних ресурсів. Вважаємо, що ця, на перший погляд, гуманна стратегія зазнала спротиву країн, які розвиваються, що негативно вплинуло на результативність раунду Доха, котрий так і не вдалося завершити.

Так, у 2002 р. США були ініціатором подальшої лібералізації торговельних відносин щодо промислових і споживчих товарів, запропонувавши поступове зменшення тарифних ставок із боку країн-членів СОТ (до 2010 р.). Окрім цього, визначено, що до 2015 р. ці ставки мають бути нульовими. Зменшення тарифних ставок було передбачено не лише з метою лібералізації торгівлі, а й для задоволення власних інтересів: безмитна торгівля дасть змогу збільшити національний дохід США на 95 млрд. дол., а експорт промислових товарів – на 83 млрд. дол. щорічно [332].

Проте така ініціатива США не була схвалена, оскільки більшість економічно розвинених країн утримують високі позиції тарифного захисту власних економік, а принципи вільної торгівлі реалізують переважно у межах інтеграційних об'єднань. Разом із тим, за підтримку ідеї усунення торгових бар'єрів виступає більшість економістів. Зокрема, У. Клайн стверджує, що

такий підхід дасть змогу за 15 років вивести зі стану бідності близько 500 млн. осіб, а країни, що розвиваються, в результаті відміни обмежень стосовно їхнього експорту в промислово розвинені держави отримали б близько 100 млрд. дол. [227, с. 22].

При зниженні рівня митного оподаткування імпортних потоків (у 2005 р. в адвалерному еквіваленті) порівняно з Японією та Європейським союзом, у США зберігаються високі тарифи на ввезення готового одягу в середньому на 16,5%, на скляний та керамічний посуд – на 38% і 33,2%. Найвживанішим інструментом щодо сільськогосподарської продукції є квотування, зокрема, в межах квоти ставка імпортного мита на цукор становить 2% (понад квоту 129%), молокопродукти – 11% (70%) [304]. Разом із тим, поширеною є практика застосування технічних бар'єрів, які в США розробляють близько 3 тис. організацій.

Митне регулювання в Японії – одне з найліберальніших поміж економічно розвинених країн, адже імпорт переважно звільнений від застосування кількісних обмежень. Митний тариф Японії є складним і має таких чотири складових:

- базові ставки (їх майже не застосовують із огляду на дію тимчасових ставок);
- ставки мита, визначені згідно зі системою ГАТТ/СОТ;
- преференційні ставки (встановлені для найменш розвинених країн згідно з класифікацією ЮНКТАД);
- тимчасові ставки [262].

Країнами-членами ЄС традиційні для них галузі, зокрема, сільське господарство, суднобудування, металургійна промисловість, захищені від імпортних потоків за допомогою апробованих протекціоністських заходів: маніпулювання тарифними ставками, субсидування, квотування, дискримінаційні правила реалізації товарів. Наприклад, останні стосуються торгівлі бананами, яка є значимою для країн, що розвиваються.

Аналізуючи геоекономічну та геостратегічну структури міжнародних відносин, можна зробити висновок, що найпотужніший економічний потенціал мають США. Так, у 1999 р. зовнішньоекономічний потенціал цієї країни становив близько 300 млрд. дол., а ВВП – більше ніж 8,3 трлн. дол. Канадський дослідник А. Беттлер зазначив, що держави можуть бути світовим або глобальним лідером відповідно до закону полюсу: в геоекономічному просторі глобальний або регіональний полюс означає визначення суб'єкта, який відрізняється від інших суб'єктів перевагою своєї економічної потужності над економічним потенціалом країни, що йде позаду, як мінімум, у 2 рази [50]. Крім того, вчений увів поняття центру сили, де за основу взяв зовнішньоекономічний потенціал, що перевищує аналогічний потенціал країни-конкурента не менш як у 4 рази. Саме такі країни і визначають вектори економічної політики в світі. Однак науковці (зокрема, країн Заходу) розмежовують поняття “країна-гегемон” та “країна-лідер”, де перше свідчить про військово-політичні переваги, а інше – про економічні. Проте орієнтація на однополярність міжнародних економічних відносин підпорядковує світовий розвиток цілям та інтересам однієї держави, яка з лідера перетворюється на гегемона.

Разом із тим, щоб утвердитися на світовій арені, країна має володіти такими перевагами, які визначають її роль у формуванні світового порядку:

- військовою силою, яка визначається потенціалом і глобальними можливостями розгортання і контролю;
- економічним потенціалом;
- таким рівнем розвитку технологій, який забезпечує лідируюче становище у сфері науки і техніки;
- домінувати в міжнародних інституціях, що є наднаціональними;
- мати культуру, яку прагнуть наслідувати.

Саме за цими характеристиками у США нема конкурентів [1, с. 31-32]. Лідерство цієї держави має давні передумови, бо після Другої світової війни вона залишилася єдиною великою індустріальною країною, промисловість якої не була розрушена внаслідок війни, а, навпаки, отримала новий імпульс для

розвитку: з виробниками зі США інші держави не мали змоги зрівнятися щодо обсягів та якості продукції на внутрішніх і зовнішніх ринках [51, с. 67]. Економічний розвиток США був пов'язаний із інноваційним розвитком, соціальним забезпеченням і захищеністю населення, достатнім доступом до енергетичних і сировинних ресурсів. Завдяки активній участі у світогосподарських процесах країна потужно використовує світові ресурси для розв'язання національних проблем. Разом із цим, незважаючи на зменшення частки США в світовому обсязі прямих капіталовкладень, зростають їх обсяги в абсолютному вимірі; завдяки ТНК, які мають 23000 філій у світі, створено міжнародну виробничо-постачальну імперію; збільшується обсяг операцій із американськими цінними паперами, що дає змогу бути активним учасником світового фондового ринку тощо [276, с. 372-378].

Сполучені Штати Америки, незважаючи на проблему дефіциту торгового балансу, в торговельній політиці виробили гнучку стратегію застосування захисних заходів та ліберального доступу іноземних товарів на внутрішній ринок. Іноді ініціативи США сприймають як виклики, спроможні похитнути позиціонування інших економічно розвинених країн. Збільшення бюджетного (455 млрд. дол.) і торгового (490 млрд. дол.) дефіцитів цієї держави є значною загрозою, адже саме фінансово-бюджетні важелі протягом тривалого періоду були спрямовані на підтримку економічного зростання. Нинішня ситуація характерна посиленням співпраці з країнами Східної Азії. Потенційно США можна вважати правлячою країною на світовій політичній та економічній аренах, однак Європейський союз, як і Японія (а в останній період і Китай), прагнуть похитнути ідею щодо американського панування. Проте унікальність становища США полягає в тому, що майбутнє цієї країни визначатиметься не позиціями наддержав, а тим, наскільки слабкі держави вважатимуть її дружнім партнером або ж об'єднаються в коаліцію проти її гегемонії [436, с. 82-84].

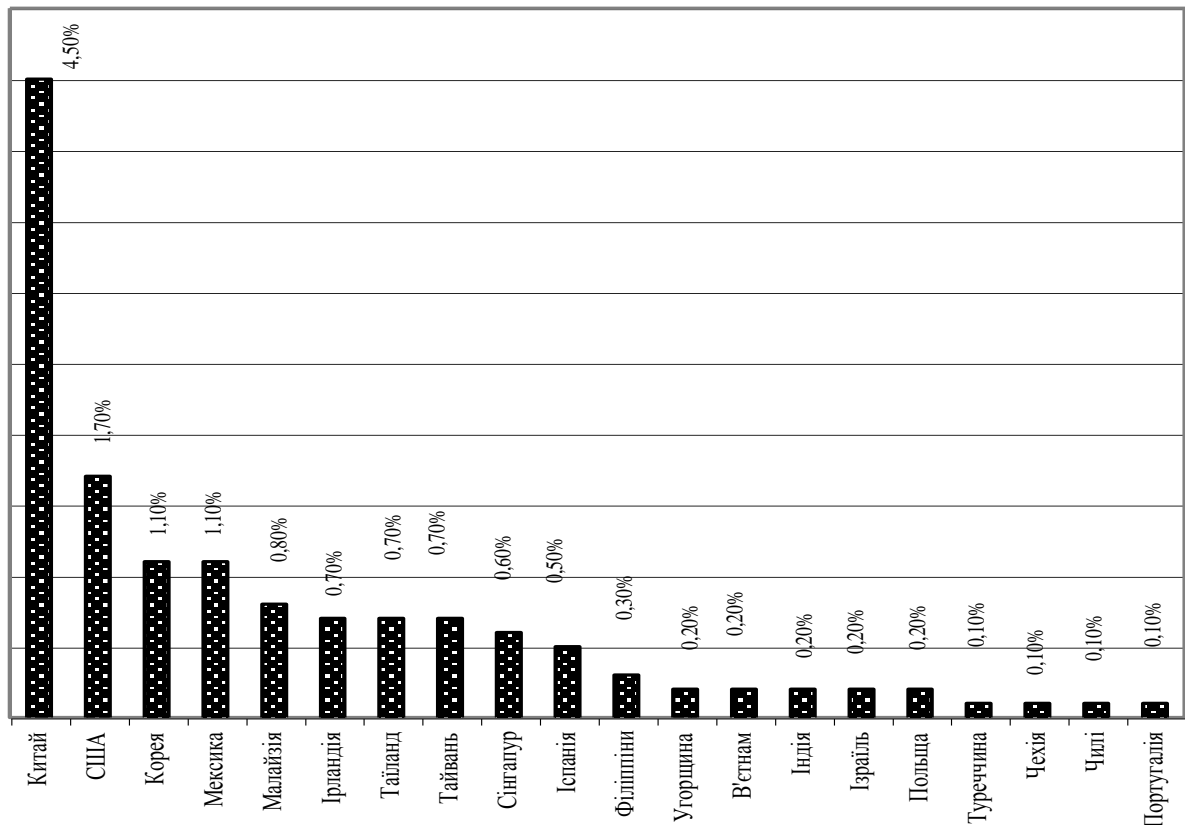
Дестабілізуючими чинниками для США виявилися: динаміка ринку житла (незбігання пропозиції з низьким рівнем попиту), наслідком якої стало зниження рівня зайнятості в цій сфері; військові дії в Іраку й Афганістані, що

негативно впливає на рівень дефіциту Федерального бюджету; природні катаклізми (наприклад, ураган Катріна, потреба фінансування відновлення прибережної території Мексиканської затоки тощо).

Разом із тим, міцні позиції Європейського союзу можуть похитнутися через зменшення обсягів споживання домашніх господарств (зокрема в Німеччині) й надходження чистого експорту. Незважаючи на стійкий рівень інвестування, економіка європейських країн залежить від таких зовнішніх чинників, як коливання цін на нафту та світовий попит, і внутрішніх – невиконання країнами-членами зобов'язань згідно з Пактом про стабільність та зростання через недостатню бюджетну консолідацію [321].

У процесі зовнішньої торгівлі для країн важливим є посилення експортної конкуренції, яку слід розуміти як диверсифікацію “кошика”, що забезпечить вищі темпи зростання експорту протягом певного періоду, модернізацію таких складових експортної діяльності, як технологія і кваліфікація кадрів, та розширення бази вітчизняних фірм, які зможуть успішно конкурувати на міжнародному рівні. Підвищення експортної конкурентоспроможності передбачає як отримання результатів, так і може спричинити певні наслідки. З погляду ринкових часток, лише на 20 країн, разом узятих, припадає понад $\frac{3}{4}$ вартісного обсягу світової торгівлі. Основними торговельними державами є такі розвинуті країни, як Німеччина, США та Японія.

Однак найбільшого приросту ринкових часток протягом 1985–2000 рр. досягли переважно країни, що розвиваються, – Китай, Тайвань, Мексика, Корея, Сінгапур і Таїланд – та країни з перехідною економікою – Угорщина, Польща і Чехія (рис. 5.5). Окрім цього, сім із цих країн нині належать до двадцятки найбільших експортерів світу. Така ситуація свідчить про зміни, що відбуваються в структурі світової торгівлі, де на арену виходять держави, котрі за класифікацією належать до країн, що розвиваються.

Джерело: Складено автором за даними Світового банку. [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://worldbank.org/>

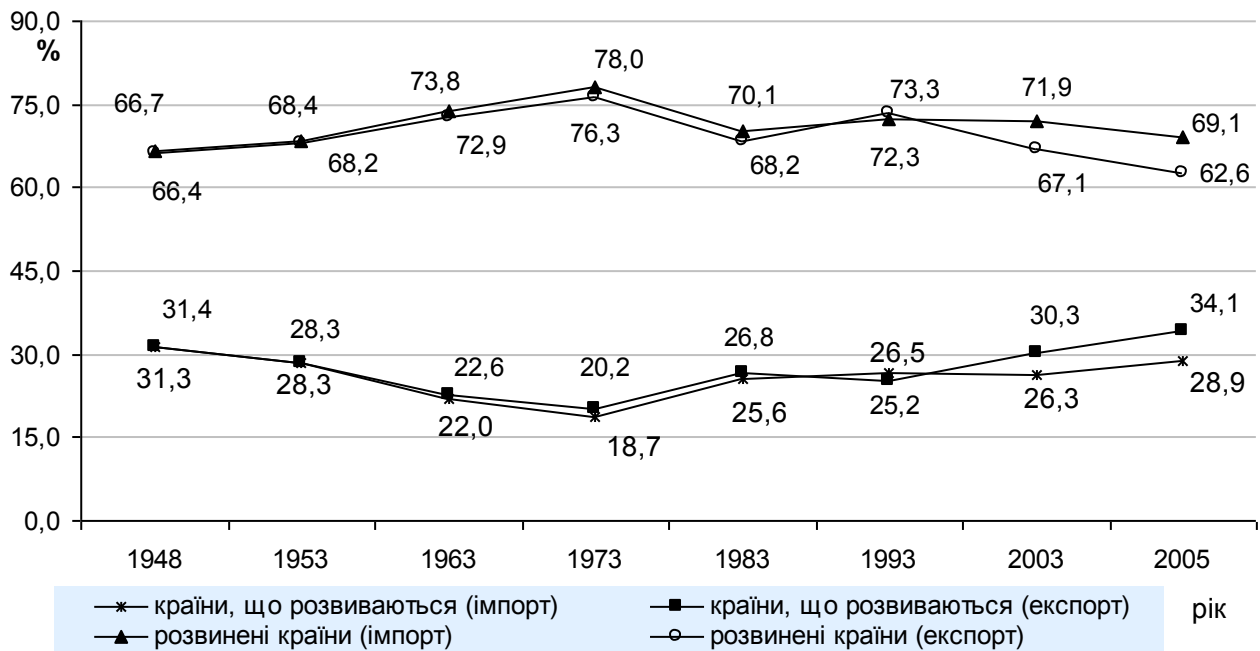
Рис 5.5. Зміни участі країн у світовому експорті в 2000 р.

Разом із тим, фінансова криза внесла свої корективи у лібералізацію торговельних відносин та зміну стратегії країн щодо застосування інструментів захисту національних інтересів. Протекціоністські імпульси можуть поширюватися серед країн та призвести до значних затяжних конфліктів. Велику надію щодо вирішення конфліктних ситуацій та їх недопущення покладають усе-таки на СОТ. Проте здебільшого проблеми впливу лібералізації торгівлі на економічне зростання країни вже неможливо розв'язати лише зусиллями СОТ:

- наявні моделі не враховують проблему неповної зайнятості та безробіття в умовах лібералізації;
- лібералізацію здійснюють в умовах недосконалих (особливо в країнах, що розвиваються, і найменш розвинених) ринків страхування ризиків (у т. ч. соціального), що виникають в умовах зміни моделі побудови взаємовідносин із іншими країнами;
- складність ринкового регулювання процесів ціноутворення;

- зміна фіскального призначення митних податків і зборів, що негативно вплине на формування дохідної бази держави;
- зростання нерівності країн за умови лібералізації [139, с. 34-41].

Безперечно в умовах лібералізації торгівлі стають вразливими найменш розвинені країни. Разом із тим, незважаючи на проголошені заяви розвинених країн у напрямку сприяння торгівлі, протягом останніх конференцій міністрів СОТ не вдалося досягти перерозподілу позицій між цими країнами на світовому ринку товарів (у частині як імпорту, так і експорту) (рис. 5.6). Не можна повністю погодитися з думкою, що, вочевидь, СОТ не забезпечила належного моніторингу впроваджених заходів, який би дав змогу врахувати всі упущення попередніх років.

Джерело: Складено автором за матеріалами World Trade Organization. [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.wto.org/>

Рис. 5.6. Динаміка участі країн, що розвиваються, та розвинених у світовій торгівлі товарами (частка імпорту й експорту цих країн у світовій торгівлі).

З'ясуємо, наскільки ефективною виявилися політика СОТ щодо узгодження тарифів і забезпечення їх зв'язування. Загалом, процес приєднання до СОТ передбачає такі автономні етапи:

- багатосторонні переговори в межах робочої групи, базовані на Меморандумі про зовнішньоторговельний режим у країні-претендентові;
- двосторонні переговори з питань доступу на ринок товарів, де країна має подати чинний перелік тарифів та пропозицій щодо «зв'язаних» тарифів;
- двосторонні переговори з питань доступу на ринок послуг;
- переговори з питань сільськогосподарських субсидій відбуваються після надання країною відомостей про вітчизняну систему підтримки сільського господарства.

Одним із найзначиміших і складних є другий етап, бо на ньому потрібно врахувати:

- захист ринку: підхід ґрунтований на тому, що митні тарифи є суттєвим законним інструментом для попередження експансії іноземних товарів, тому при їхньому узгодженні з країнами СОТ дуже важливо не знизити рівень тарифного захисту вітчизняної економіки, зокрема важливих галузей, щоб вони не були недієздатними;
- вплив на національну економіку: країна при зменшенні тарифів має враховувати їхній вплив на зміну макроекономічних показників;
- зменшення урядових доходів, оскільки мито, виконуючи фіскальну функцію, є вагомим джерелом доходів бюджету [399, с. 6–7].

При веденні тарифних перемовин важливим є чітке та обдумане встановлення «зв'язаних» ставок мита, адже після їхнього затвердження підвищення можливе після процедури модифікації ставок або відкликання попереднього тарифу, а також відшкодування збитків, завданих іншими договірними країнами внаслідок змін (ст. XXVIII-94).

Процедура модифікації ставок передбачає: здійснення перемовин із країнами, які мають «початкове переговорне право»; проведення консультацій із країнами, котрі є важливими імпортерами на ринку певного товару.

Зв'язування тарифів передбачає, що протягом узгодженого періоду країна забезпечить рівень установлених тарифів, який відповідатиме чинним ставкам митного тарифу, бути на нижчому або вищому рівні, ніж діючі. Разом із тим, на товари, за якими тарифи не зв'язані (в США – сира нафта, в Японії – рибні продукти), ставки мита можуть бути змінені без узгодження та обмеження, однак за вимогами СОТ практично всі тарифні позиції підлягають зв'язуванню. Кінцеві ставки митного тарифу залежать від досягнутих поступок між країнами та перехідного періоду. Механізм урегулювання тарифних поступок – це свого роду спільна гра з реалізації власних інтересів за рахунок зростання відкритості ринків інших країн в обмін на зниження тарифів або відміну певних нетарифних обмежень.

Після набуття членства у СОТ країни можуть переглядати вже узгоджені тарифи, але це стосується всіх членів. Щодо торгівлі товарами, то Світова організація торгівлі визначила два шляхи зменшення тарифного навантаження на сектори економіки. Так, перший передбачає скорочення тарифів незалежно від рівня першопочаткової ставки (був використаний для Кеннеді-раунду, коли відбулося лінійне скорочення тарифів на 50%), а другий – скоординованіший, бо враховує гармонізацію та узгодження тарифів у процесі перемовин. Для числового аналізу в даному випадку застосовують гіпотетичний тарифний профіль (hypothetical tariff profile).

Так звана «швейцарська» формула скорочення зв'язаних тарифів у країнах-членах СОТ (запропонувала Швейцарія на Токійському раунді) має наступний вигляд:

$$T_1 = \frac{a \times T_0}{a + T_0},$$

де T_1 – кінцевий рівень тарифу, T_0 – базовий (початковий) рівень тарифу, a – коефіцієнт зниження.

Методика зниження рівня вже зв'язаних тарифів передбачає запровадження адаптаційного періоду: 5 років для розвинених країн із застосуванням коефіцієнта $a = 8$ та 9 років для країн, що розвиваються, із

$a = 19 - 23$ [483]. Країни, що приєдналися до СОТ в останні роки, будуть звільнені від перегляду зв'язаних тарифів, адже для них і так ще не закінчився перехідний період. У 2005 р. делегація Аргентини, Бразилії та Індії висунули пропозицію про запровадження нової формули розрахунку зв'язаної ставки мита, бо, на думку представників цих країн, швейцарська формула не враховує національні особливості секторального розвитку країн, особливо тих, що розвиваються. Запропонована формула має вигляд:

$$T_1 = \frac{b \times T_a \times T_0}{b \times T_a + T_0},$$

де T_1 – кінцевий рівень тарифу, T_0 – базовий (початковий) рівень тарифу, T_a – середнє значення зв'язаного тарифу, b – коефіцієнт зниження.

Залежно від обраного значення коефіцієнта b , змінюється рівень кінцевого зв'язаного тарифу. Разом із тим, такий підхід дає змогу визначити галузеві особливості регулювання імпорту. Проведемо дослідження можливих варіантів зміни рівня зв'язаних тарифів для основних світових імпортерів за окремими групами товарів (табл. Ш.1, Додаток Ш).

Аналіз даних обґрунтовує позицію щодо застосування другої формули, адже коефіцієнт b слід обирати залежно від важливості імпорту окремого товару для країни. Разом із тим, наприклад, для Індії ставка мита за окремими товарами суттєво перевищує середньоарифметичну ставку для всієї несільськогосподарської продукції, тому застосування коефіцієнта $a = 19$ виявиться суттєвим полегшенням для імпортерів такої продукції (так, при ставці 100,7% та $a = 19$ кінцевий тариф для даного товару дорівнюватиме 15,98%, що є абсурдним із позиції захисту національних інтересів).

Дискусійність застосування одного з цих методів не дає змоги членам СОТ нині виробити єдину стратегію встановлення тарифів для країн та можливості захисту найчуттєвіших секторів економіки. Не для всіх країн пропозиція про запровадження коефіцієнтів для розвинених країн – 8–9%, для

країн, що розвиваються – 19–23% є вигідною. Так, на липневих перемовинах у 2008 р. представник Аргентини розкритикував запропоновані зміни, зазначивши зокрема, що застосування у швейцарській формулі коефіцієнта 8 знизить тарифи Європейського Союзу та США більше ніж на 42%, а застосування Аргентиною коефіцієнта 20 зумовить зниження тарифів на 60%. Із іншого боку, Аргентина порівняно з ЄС та США зберігає високий рівень тарифного захисту, тому зниження чинних тарифів на 60% забезпечить приблизно схожий рівень захисту національної економіки. Помітною є й різниця між країнами у розподілі тарифних ліній, наприклад, для Аргентини 51,3% імпорту сільськогосподарської продукції підлягає оподаткуванню митом за ставкою 5–10%, а безмитна торгівля становить лише 5,9%, щодо несільськогосподарської продукції, то 44,6% її імпорту оподатковують за ставкою 15–50%. Ситуація тарифного регулювання імпорту у ЄС та США зовсім інша, що підтверджує розподіл тарифних ліній за імпортом (табл. Ш.2, Додаток Ш).

Наприклад, ЄС до 39,7% сільськогосподарського та до 62,3% несільськогосподарського імпорту застосовує умови безмитної торгівлі (але у даному контексті не слід забувати про внутрігрупову торгівлю ЄС), для несільськогосподарського імпорту максимальна ставка мита не перевищує 25%, хоча діє механізм захисту внутрішнього ринку виробництва с/г продукції, чого нема в Аргентині, де максимальна ставка не перевищує 50%. Аналогічно ЄС розробляють тарифну стратегію для себе і США. Необхідність продовження розпочатого раунду Доха та узгодження тарифів у частині їхнього зв'язування є очевидною з огляду на відмінність у рівнях зв'язування в економічно розвинутих країнах та країнах, що розвиваються, не кажучи вже про малорозвинені (табл. Ш.3, Додаток Ш).

Проте не можна повністю погодитися з думкою вчених, що Раунд Доха сприяв зростанні ролі країн, що розвиваються, у глобальному управлінні [408, с. 125-126]. Насправді, він підкреслив неспроможність адаптації до нових умов

і вказав на те, що окремі заяви СОТ залишаються декларативними, що й не дає змоги завершити цей раунд.

При оцінці розподілів охоплення зв'язаними тарифами тарифних ліній очевидно, що НРК є найменш активними у частині узгодження тарифів за несільськогосподарською продукцією, проте утримують високий захист ринку с/г продукції в країні (табл. 5.6).

Таблиця 5.6

Розподіл ставок мита за країнам

		Охоплення зв'язаними ставками	Середньоарифметична кінцева ставка	Середньоарифметична ставка РНС
Розвинені	Загалом	81,5	40,4	10,5
Найменш розвинені		54,9	59,9	13,4
Транзитивні		100,0	7,1	7,4
Країни, що розвиваються		96,6	11,6	5,5
Розвинені	Несільськогосподарська продукція	78,8	30,4	9,6
Найменш розвинені		48,0	44,4	13,1
Транзитивні		100,0	6,3	6,6
Країни, що розвиваються		96,1	6,3	3,0
Розвинені	с/г продукція	100,0	58,7	16,8
Найменш розвинені		100,0	74,8	15,6
Транзитивні		100,0	12,5	12,6
Країни, що розвиваються		100,0	43,9	22,2

Джерело: Складено автором за даними *World Tariff Profiles 2008*, *World Trade Organization*. [Electronic Resource]. – Mode of access: http://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/tariff_profiles08_e.pdf

Упродовж 2008 р. тривали перемовини між країнами-членами СОТ про укладення рамкової угоди з питань глобальної торгівлі, умовами якої є узгодження питання захисту чутливих галузей, скорочення обсягу субсидування с/г та встановлення кількісного обмеження товарів, врегулювання питання преференційної торгівлі окремими видами с/г продукції; надання права країнам, що розвиваються, на тимчасове збільшення тарифів у виняткових випадках. Якщо обсяги імпорту зростуть на 40%, тоді можна було б

підвищити ставку не більше ніж на 15%, і ці зміни стосувалися лише 2,5% тарифних ліній, для яких діють зв'язані ставки. Проти такої зміни в обмеженні динаміки імпорту виступають країни, що розвиваються, для яких межа зростання імпорту є завищеною, а збитки національним виробникам можуть бути завдані і за набагато менших темпів його зростання. Проаналізувавши темпи зростання імпорту в країнах, що розвиваються, доходимо до висновку, що їх побоювання очікуваних тарифних змін є небезпідставними, адже їм, як і найменш розвиненим країнам, упродовж останніх семи років не вдалося наблизитися до рівня 40% (за винятком Індії у 2005 р.): для країн, що розвиваються, імпорт зростав у середньому на 14%, для найменш розвинених країн – на 15% (табл. 5.7).

Таблиця 5.7

Динаміка імпорту товарів (щорічний процент зміни, %)

	Роки			
	2005	2006	2007	2000–2007
Світ	14	15	14	11
Північна Америка	14	11	6	7
Південна і Центральна Америка	23	22	26	12
Європа	10	15	16	12
ЄС	10	14	15	12
Африка	21	14	22	15
Південна Африка	17	24	18	17
Середній Схід	21	13	23	16
Азія	17	16	14	13
Країни, що розвиваються	18	17	18	14
Найменш розвинені країни	21	15	17	15

Джерело: Розраховано автором за даними World Trade Organization. [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.wto.org/>

Разом із тим, причиною такої ситуації можуть бути неготовність країни до переорієнтації ринків збуту товарів, нетривалий адаптаційний період або, що вважаємо найважливішим, чітко розроблена (прихована) стратегія СОТ щодо малорозвинених країн і країн, що розвиваються. Зокрема, це максимальне використання потенціалу держави, позбавлення за рахунок лібералізації

оподаткування торгівлі суттєвих надходжень до бюджету та спричинення залежності економіки країни від сильніших економік.

Для подальшого розвитку Світової організації торгівлі зі збереженням задекларованих принципів та зростання її ролі у сприянні інтеграції країн, що розвиваються, у світову торгівельну систему професор Паризького інституту політичних досліджень Бернард Хукман запропонував наступні три основні умови:

- 1) прийняття країнами, що розвиваються, базового переліку правил доступу на ринки та визнання ними всіх вимог СОТ;
- 2) надання країнам право не виконувати «небазові» правила СОТ;
- 3) відмова від дискримінаційних торгових преференцій та перехід до фінансування на основі грантів [437].

Викладене свідчить, що узгодження інтересів країн у межах СОТ відбувається надзвичайно повільно та, цілком ймовірно, що до 2015 р. не вдасться досягти цілей, заявлених як Цілі тисячоліття. Історія підтверджує, що непослідовна тарифна політика – це зло для нації, її економіки, бо часту переорієнтацію тарифів неможливо супроводжувати частими змінами у секторах економіки, які не є мобільними за швидкістю змін, інституційними змінами та ін. «Досвід усіх країн і народів засвідчує, що головною перешкодою до раціональної побудови митного тарифу є ті приватні інтереси та апетити, котрі завжди існують при перегляді митних ставок».

У прогнозах і перспективах світового розвитку дедалі частіше подають обґрунтовані моделі побудови відносин між країнами, які так чи інакше пов'язані з полярністю розвитку: чи то однополярність (монополярність), чи біполярність. Проаналізуємо розвиток відносин на основі полярності. Прикладом біполярної моделі розвитку світу є США та колишній Радянський Союз, політика яких базувалася на полярних ідеологічних засадах. Ці держави утвердилися на світовій арені не лише як економічні центри, а й центри сили.

Сучасний розвиток країн позбавлений яскраво відмінних характеристик (маємо на увазі США–ЄС або ж США–Японія (враховуючи посилення

співпраці США зі східноазіатськими країнами), проте останній варіант малоймовірний, бо Китай, за умови збереження досягнутих темпів економічного зростання, нині становить значну конкуренцію Японії, яка зазнала стагнації впродовж десяти років і лише в 2003 р. відбулось економічне пожвавлення). Отже, якщо згадані діади побудовані на подібних ідеологіях, то так званий « червоний » Китай не належатиме до цього альянсу.

Претендентом на монополярну модель є США, проте її позиція нині доволі хитка. За умови дослідження цієї дилеми наприкінці ХХ ст. відповідь була б очевидною – США. На сучасному етапі економіка цієї країни характерна не лише ліберальним розвитком, науково-технічним прогресом, соціальним захистом, а й військовими конфліктами і терористичними загрозами. Своєю чергою, Європейський союз, пройшовши можливі стадії інтеграції, не став єдиним монолітним об'єднанням, оскільки й досі певні країни відмовляються вводити єдину європейську валюту.

Оцінюючи парадигму розвитку відносин між країнами у глобальному просторі, пропонуємо обмежити вживання таких термінів, як «біполярність», «монополярність», «багатополярність», адже ця термінологія відображає процес протистояння держав (або їхніх угруповань). Так, універсальний принцип герметизму, релігійно-філософської течії епохи еллінізму, принцип полярності звучить так: усе подвійне; все має полюси; все має щось протилежне собі; схоже і несхоже – це одне й те саме; протилежності протилежні за природою; між ними є відмінність лиш у ступені; крайності сходяться; всі істини – це лише напівістини; всі парадокси можуть бути примирені.

Якщо проаналізувати доповіді Світового банку, Міжнародного валютного фонду, Світової організації торгівлі, то помітне протистояння не між економічно розвиненими країнами, а між ними та країнами, що розвиваються. Наприклад, СОТ визначила два основних напрямки економічного розвитку, які, на наш погляд, є лише декларативними:

– світовим лідерам та організаціям необхідно розпочати виконання своїх зобов'язань та супроводжувати його широкомасштабними заходами щодо

лібералізації торгівлі, зокрема, сільськогосподарською продукцією, відповідно до домовленостей раунду розвитку, розпочатого в Доха;

– країни, що розвиваються, змушені пришвидшеними темпами розпочати провадження (або ж продовжити) такої політики, котра б сприяла стійкому економічному зростанню та зменшенню бідності [322].

Такі приклади є непоодинокими, тому створюється враження, що ці групи країн розвиваються полярно і саме в цьому прихований зміст біполярності світу.

Ю. Яковець передбачає, що в майбутньому домінуватиме тенденція формування багатополюсного світу. Жодна країна не зможе реалізувати власні стратегічні завдання у сфері зовнішньої політики без урахування складної та нестійкої геополітичної рівноваги, багатоланкових політичних зв'язків і залежностей. Разом із тим, можливим є розвиток процесів глобалізації за двома сценаріями:

I-й – песимістичний, в якому переважатимуть ідеї неоліберальної моделі. Даний варіант реалізують в інтересах ТНК і західних цивілізацій, що призведе до поглиблення диспропорцій у розвитку багатих та бідних країн, утвердження однополярного світу, уніфікації цивілізацій, знищення культурного різноманіття;

II-й – оптимістичний, який передбачає формування глобального громадянського суспільства в умовах глобального діалогу і взаємопорозуміння рівноправних [470, с. 405-406].

Таким чином, вважаємо, що розвиток людства має тривати не в напрямку пошуку інструментів перемог і знищення один одного, а шляхом усвідомлення законів єдності та функціонування планети як системи елементів, яка порушується при зникненні будь-якої з ланок, але є дієвою на основі визначення не центрів економічної сили, а могутності.

Ф. Фукуяма, відомий політолог та соціолог, опублікував сенсаційну працю «Кінець історії», в якій висловив ідею, що західна лібералізація утвердилась як кінцева форма суспільної свідомості. Разом із тим, «фінал

історії буде сумним періодом. Боротьба за визнання, готовність жертвувати життям заради абстрактних ідей, всесвітня ідеологічна боротьба, що потребує сміливості, відваги, уяви та ідеалізму, – все це зміниться економічними розрахунками, розв'язанням утилітарних технічних проблем, турботами про екологію і задоволення витончених вимог споживача [430]».

Це спричинило різні відгуки, бо зміна світопорядку не передбачена в планах жодної з країн, тим більше, якщо він має відбутися на користь іншої. Разом із цим, висловлювання Ф. Фукуями можна вважати пророчими, оскільки він розумів, що загрозами лібералізму є націоналізм та релігія, остання з яких нині значно впливає на побудову відносин між країнами, але, на думку політолога, для цього потрібні конфлікти між великими державами, які стають менш дієспроможними на історичній арені.

Чи має завершення історія людства у тій формі, яку ми нині спостерігаємо та переживаємо? Можливо, що так, але це має бути новий, черговий виток цивілізаційної спіралі. За умови утвердження принципів полярності, світ приречений на самознищення, незважаючи на розвиток торгівлі, зменшення обсягів бідності, усунення тарифних бар'єрів тощо. Цей перелік можна продовжити, адже світ не такий уже «плоский, а багато країн застрягло та люди застрягли в глобальних «кратерах», які псують глобальний пейзаж [36]».

Іншим принципом герметизму є ритмічність, згідно з чим: усе втікає та витікає, все має свої припливи і відпливи, всі явища виникають і занепадають, ступінь розмаху вправо є також ступенем розмаху вліво, завдяки ритму одне компенсується іншим. Таким чином, глобалізація, в т. ч. економічних процесів, зростання відкритості економік є закономірним процесом, коли збагачення та добробут одних країн відбувається за рахунок занепаду інших. Саме тому світовій спільноті слід акцентувати на перерозподілі здобутих позицій у світі, адже позбутися нерівності та бідності можна лише за умови зміни не стратегії, а філософії розвитку світових лідерів.

Висновки до розділу 5

Із урахуванням аналізу перспектив розвитку митної доктрини у змінному глобальному просторі можна зробити наступні висновки.

1. Зростання пасажиро- і товаропотоків між країнами спонукає країни не лише до гармонізації митних відносин, а й до формування логістичних схем. Пропонуємо розглядати митну логістику не лише як процес, а як систему світогляду на переміщення через митний кордон різноманітних потоків (матеріальних, фінансових, пасажиропотоків, інтелектуальних та ін.), яка пов'язана з їх оптимізацією для ефективності функціонування системи. Як і будь-яка система, митна логістика складається з підсистем, що формуються не лише на національному, а й на глобальному рівнях, а це потребує зважених підходів до оцінки як внутрішнього (національного) економіко-правового середовища, так і зовнішнього. Саме через відмінності цілей основних суб'єктів ЗЕД порушується баланс митного середовища. Якщо митні органи не лише дбають про фінансові інтереси, а й виконують регулюючу функцію, то спрощення митних процедур для суб'єктів ЗЕД важливе з позиції зменшення часових характеристик та фінансових витрат, а посередники у митній справі мають на меті реалізацію фінансових інтересів.

2. Оцінено логістичне забезпечення процесу доставлення товару до кордону і переміщення через нього, та, відповідно, розраховано загальний індекс розвитку логістики (LPI), що відображає роботу логістичних систем й оцінюється за 5-бальною шкалою, де 5 – найвищий рівень роботи і є однією зі складових, що відображають торгові полегшення. Структурно індекс розкриває: ефективність митних та інших процедур; якість транспортної інфраструктури; міжнародні транспортні витрати; компетентність логістики; налагодження шляхів відвантаження; внутрішні транспортні витрати; своєчасність відвантаження. Рейтинг країн за загальним індексом митної логістики протягом останніх років дав змогу виокремити країни, сприятливі за ефективно розробленим системним механізмом митної логістики. Водночас, розподіл країн за ефективністю митних процедур демонструє значні

відмінності між розвиненими країнами і тими, що розвиваються, тому цей фактор є, на нашу думку, одним із найважливіших, зважаючи на функціональне призначення митних органів.

3. Вагому роль у реалізації митної логістики відіграє застосування інформаційних технологій. Переваги такого підходу вбачаємо у наступному: забезпечення ефективного митного контролю, зокрема збільшення та систематичний аналіз вибірки за критеріями ризику; вдосконалення контролю за декларуванням митної вартості й країною походження товарів; підвищення ефективності митного оформлення, зменшення матеріальних, часових та трудових затрат; забезпечення налагодженого пропуску товарних потоків, уникнення скупчення товарів і громадян на кордоні; прискорення поміщення товарів у відповідний митний режим; формування достовірного інформаційного поля та можливість отримання даних про товар ще до його прибуття; єдине застосування митного законодавства; ефективність фіскальної функції митних органів та облік митних платежів; формування широкої статистичної бази про зовнішньоторговельні потоки; забезпечення достовірності інформації, виявленої у процесі митного контролю.

4. Аналіз вимог Кіотської конвенції стосовно запровадження інформаційних технологій у митних органах, дав змогу визначити ті сфери митної логістики, де згадані технології відіграють вирішальну роль: інвентарний контроль вантажів; обробка митної декларації; повідомлення про випуск товарів; правозастосування з боку митних органів; попереднє оформлення пасажирів; облік доходів; статистичні дані про зовнішню торгівлю; інформаційні системи управління.

5. Відповідно до Кіотської конвенції в Україні для оптимізації митних процедур та проведення митного контролю було затверджено Концепцію створення, впровадження і розвитку системи електронного декларування товарів у контексті запровадження комплексної системи управління ризиками та електронного декларування, оцінку й аналіз якої проведено у роботі.

6. Незважаючи на лібералізацію торговельних відносин між країнами, світова фінансова криза внесла корективи щодо зміни стратегії країн до застосування інструментів захисту національних інтересів. Зростання протекціоністських заходів у торгівлі між країнами може призвести до затяжних конфліктів, тому арбітром у даному випадку має виступати СОТ. Поведений моніторинг заходів, які СОТ застосовує для врегулювання незгодженостей між розвиненими країнами і тими, що розвиваються, підтвердив, що самотужки, без залучення регіональних організацій та ініціативи країн, вирішити дані питання неможливо.

Основні результати дослідження за даним розділом опубліковано у працях [60; 161; 164; 173; 178; 181; 183; 197; 199; 204; 464].

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення й запропоновано нове розв'язання наукової проблеми – формування, реалізації та розвитку митної доктрини глобального простору з урахуванням позиціонування у ньому країн із різним рівнем економічного розвитку. В роботі на основі комплексного підходу досліджено проблеми реалізації національних інтересів через застосування форм та інструментів митної політики відповідно до вимог міжнародних організацій, напрацьовано пропозиції та рекомендації щодо формування митної доктрини і визначено напрямки реалізації митних відносин між країнами в умовах загострення кризових явищ у світовій економіці. За результатами дослідження сформульовано теоретико-методологічні й практичні висновки, пропозиції та рекомендації, що полягають у наступному:

1. Дослідження сутності поняття «глобалізації» дало змогу зробити висновок про об'єктивне існування глобального простору, який вміщує всі країни з різним рівнем розвитку. Визначено причини, що не дають змоги структурно деталізувати глобальний простір: для останнього нема такої характеристики як обмеженість, тому за певних умов можуть відбутися його реструктуризація та виникнення нових елементів, в тому числі й на основі уже існуючих. У межах глобальної взаємодії в просторі надзвичайно важко виокремити критерії його поділу, що й не дає змогу чітко окреслити структуру простору. Разом з тим, запропоновано структурувати середовище глобального простору як множини об'єктів взаємодії, за критерієм сфер взаємодії, тобто простір повинен охоплювати: політичний; інформаційний; економічний; соціальний; ідеологічний; культурно-етнічний підпростори. Саме на перетині інтересів країн у цих підпросторах відбуватиметься формування митної доктрини.

2. Опрацювання структурних підходів до глобалізації та її економічної складової, показало, що лібералізація міжнародної торгівлі, інтенсивне іноземне інвестування та інформатизація – одні із характерних рис глобальних процесів на початку XXI ст. Проведене дослідження аксіологічних передумов взаємодії країн у глобальному просторі окреслило суттєві відмінності у їх розвитку, що є вагомим аргументом на користь того, що сформувати єдину, прийнятну для усіх моделей

економічного співробітництва, ґрунтовану на формуванні та реалізації глобальної митної доктрини, виробленої в межах СОТ, на сьогодні неможливо.

3. На основі дослідження еволюції теоретичних концепцій формування митної політики доведено, що митна політика є одним із напрямків діяльності держави з метою ефективного регулювання зовнішньої торгівлі. Відсутність обґрунтованої та системної концепції митної доктрини – пряма загроза застосування країнами антагоністичних протекціоністських заходів. Тому запропонований у роботі механізм реалізації митної політики на трьох рівнях (національному, наднаціональному, глобальному) із відповідними закономірностями та принципами побудови формує сучасну митну доктрину глобального простору. Доведено, що митна доктрина в умовах зростання відкритості національних економік та посилення їх взаємозалежності є однією з підвалин дієвості глобального простору, а її формування має бути спрямованим на забезпечення збереження національних інтересів країни.

4. Для виявлення загроз національним інтересам країн проаналізовано позиціонування країн за основними індексами, що характеризують відкритість національних економік. Необхідність перегляду регулювання міжнародної торгівлі із застосуванням тарифних інструментів є актуальною, враховуючи вимоги Світової організації торгівлі. Воно має зберігатись як суттєва ланка механізму реалізації національної митної політики, з наступних причин: ініціатором створення ГАТТ були економічно розвинені країни, які займали чільне місце у світовому господарстві; периферійність багатьох економік спонукає їх до захисту власних інтересів, зокрема щодо захисту експорту сировинних ресурсів та обмеження загрозової конкуренції при імпорті готових виробів; питання преференційної торгівлі особливо актуальне з огляду на її вигідність передусім країнам, що розвиваються, та найменш розвиненим.

5. Обґрунтовано, що для уникнення суперечностей при взаємодії країн у митній сфері в контексті регулювання торговельних потоків необхідними є впровадження єдиних стандартів і правил для переміщення товарів та предметів через митний кордон, а також конвергенція напрямків і механізмів діяльності митних органів. Основною метою конвергенції в митній сфері має бути уникнення

та зменшення ризиків при реалізації митної доктрини, та визначено їх напрямки, що проявляються через гармонізацію й уніфікацію митного законодавства, вироблення єдиних правил проведення митних процедур, створення наближених або єдиних умов для переміщення товарів через митні кордони країни. Тому стандарти міжнародних організацій, які визначають напрямки гармонізації та уніфікації митних відносин між країнами, спрямовані на усунення бар'єрів на шляху переміщення товарів, формування єдиного інформаційного поля, активізацію зовнішньоекономічної діяльності.

6. Сфера митних відносин перебуває під впливом внутрішніх та зовнішніх ризиків. Особливістю визначення ризику та його мінімізації у митній сфері є значні обсяги об'єктів ризику, зокрема пасажиро- і товаропотоків, розширення митного співробітництва країн. Запропоновано розглядати управління ризиком у митній справі як багатостадійний процес, який покликаний мінімізувати ризикові ситуації та зменшувати їх вплив на виконання основних завдань у процесі реалізації митної справи. Залежно від компетенції та функціонального призначення визначено такі рівні управління ризиком: центральний, регіональний, локальний. Процес управління ризиками в митній справі структуровано за наступними етапами: визначення процедури аналізу ризиків, сфери ризиків та критеріїв оцінки; визначення ризиків; аналіз ризиків: визначення ймовірного настання тієї чи іншої події і потенційних втрат при її настанні; оцінка ризику; вжиття заходів щодо мінімізації ризику; моніторинг та перевірка системи управління.

7. Проведено оцінку митного середовища формування та реалізації митної доктрини на національному рівні. Для такої оцінки в процесі дослідження обрано ті характеристики, які найповніше відображають умови формування національної митної доктрини. Такий підхід обумовлений динамічністю процесів митної взаємодії країн в умовах глобалізації, необхідністю врахування національних особливостей побудови митної системи країни, адаптивністю світових норм і стандартів до змінних параметрів соціально-економічного розвитку країн. Як основні завдання оцінки митного середовища запропоновано: сформувати систему синтетичних показників, котрі впливатимуть на зміну активності країни у

глобальному просторі; забезпечити вибір та формування інформаційної бази для дослідження; провести відбір показників, ідентичних для всієї вибірки країн; здійснити оцінку за отриманими розрахунками.

8. З'ясовано вплив параметричних характеристик митної доктрини на показник ВВП на одну особу. Проведений аналіз підтвердив, що зміни у тарифному та нетарифному регулюванні, передусім, імпортних товаропотоків не впливають суттєво на зміну ВВП на одну особу, тому ці предиктори не беруть участі в побудові базових функцій. Як значимі фактори виділено: експорт товарів, загальну податкову ставку, ефективність митного управління, відкритість країни до багатосторонньої торгівлі, широту охоплення міжнародних ринків, розвиток транспортної та комунікаційної інфраструктури. Відсутність серед таких факторів середньоарифметичної ставки мита обґрунтована тим, що в системі ГАТТ/СОТ тарифні позиції у країнах-членах є узгодженими, а рівень зв'язаних тарифів обумовлюють при вступі країни до СОТ, тому цей інструмент нині дедалі більше втрачає вплив на зміну добробуту нації. Отримане регресійне рівняння засобами Statistica 8.0 із використанням модуля MARSpline вказало на наступні значимі залежності: найсуттєвішого значення ВВП на одну особу досягають за максимальної ефективності митного управління та низького податкового тиску, що підтверджено як окремими даними, так і теоретичною моделлю; ВВП на одну особу практично у всіх країнах перебуває під впливом розвитку транспортної та комунікаційної інфраструктури; найвищого рівня ВВП на особу досягають за високої відкритості економіки до багатосторонньої торгівлі і максимального позиціювання на міжнародних ринках.

9. Засобами факторного аналізу ідентифіковано позиції країн у глобальному просторі за активними факторами: експорт та імпорт товарів, питома вага безмитного імпорту, ставка мита, відкритість до багатосторонньої торгівлі, широта охоплення міжнародних ринків, розвиток транспортної та комунікаційної інфраструктури. Група допоміжних факторів включала: застосування тарифних та нетарифних бар'єрів, загальну податкову ставку, ефективність митного управління. Дослідження дало змогу виявити особливості, тенденції, спільні та

відмінні риси у формуванні національних митних доктрин і забезпеченні економічного добробуту у більшості країн-членів СОТ.

10. З'ясовано, що економічний ефект від співробітництва країн із запровадженням однієї із форм РТУ передбачає зростання обсягів внутрігрупової торгівлі, а відповідно зміна у її географічній структурі має впливати на зміну ВВП на одну особу. Дослідження фрагментації глобального простору через утворення митних альянсів дало змогу зробити наступне узагальнення: в більшості альянсів спрощення умов митного регулювання між країнами-членами не забезпечило зростання обсягів торгівлі між ними, хоча й присутня позитивна динаміка. Разом з тим, підтвердили власну значимість такі регіональні торгові угоди (РТУ) як НАФТА, ЄС, АСЕАН. Дослідження дало змогу зробити висновок, що країни зі схожими територіальними характеристиками та рівнем економічного розвитку можуть мати схожу товарну структуру торгівлі, що змушує їх опановувати нові ринки поза альянсом для збуту продукції. Обґрунтовано прагнення альянсів укладати регіональні торгові угоди з країнами, що належать до інших альянсів.

11. Деталізовано тенденції та умови застосування країнами-членами Світової організації торгівлі тарифних і нетарифних інструментів. Визначено причини коливання в розмірах середньоарифметичної ставки тарифу і зв'язаних кінцевих тарифів. Кластерний аналіз показав, що передумови вступу до СОТ і економічні параметри країн настільки різні, що не дають змоги успішно завершити раунд Доха та узгодити всі інтереси й амбіції сторін, у т. ч. в контексті продовження зниження вже зв'язаних тарифів.

12. Аналіз інституційного забезпечення формування і реалізації митної доктрини в Україні підтвердив, що постійна реорганізація митних органів (на відміну від ротації особового складу) не сприяє налагодженню системного процесу забезпечення надходження митних платежів до бюджету, незважаючи на те, що нема видимих причин такого явища. Для поліпшення роботи митних органів розроблено структурну стратегію функціонування системи митних органів України, що враховуватиме основні показники їх діяльності на основі формування кластерів митних органів за обраними параметрами. Разом з тим, інтегральну та локальну надійність досягнення запланованих показників варто оцінювати не за

підсумками року, а помісячно, щоби деталізувати фактори впливу на неї; визначати очікувані показники діяльності митних органів на основі встановлення середнього рівня за кластером для спостереження динаміки в окремому кластері.

13. Розроблено алгоритм протидії ухиленню суб'єктів ЗЕД від сплати митних платежів у повній сумі та кількісної оцінки «корисності» прийняття таких рішень із боку суб'єктів ЗЕД. На основі авторського дослідження типових схем ухилення від сплати митних платежів суб'єктами ЗЕД при перевезенні товарів через митний кордон України встановлено недосконалість вітчизняної практики в частині законодавчого забезпечення попередження недостовірного декларування митної вартості та внесення відомостей у декларацію. Зокрема, нечітко регламентованою є відповідальність суб'єктів ЗЕД при порушенні правил декларування та не встановлена межа відповідальності, яка враховувала б розмір незадекларованої митної вартості, повторність такої процедури з боку суб'єкта протягом певного періоду часу.

14. Запропоновано впровадити у практичну діяльність митних органів України ефективні методи виявлення товарів групи ризику, що надходять із країн, з якими Україна не має угод про обов'язковий обмін між митницями інформацією стосовно потоків товарів, котрі переміщують. Для таких випадків необхідною умовою має бути наявність зіставимих для порівняння даних, до того ж такий аналіз можна проводити і за товарами з виявленням митниць, де такі ризики найчастіше виникають. Для дослідження запропоновано обирати товари в межах однієї товарної групи або ті, що мають подібні характеристики, адже товари прикриття та ризику переміщують у межах однієї партії поставки. З метою достовірності виявлення ризику обґрунтовано застосування алгоритму встановлення асоціативних зв'язків між цими товарами в межах однієї операції.

15. Для зменшення ризиків у процесі реалізації митної доктрини доцільно використати логістичні схеми у митній справі, які базовані на наступних принципах: цілісності та системності; раціональності; глобальної оптимальності; координації; інформаційного забезпечення; стійкості й адаптивності; інтеграції, що дасть змогу забезпечити синергетичний ефект від поєднання незалежних елементів. При цьому проаналізовано шляхи узгодження тарифів і забезпечення їх

зв'язування в країнах-членах СОТ. Після набуття членства у СОТ країни можуть переглядати вже узгоджені тарифи, але це стосуватиметься всіх членів, але наслідки скорочення тарифів є відмінними для країн із різним рівнем економічного розвитку, що черговий раз підтверджує неможливість повного узгодження інтересів країн у межах СОТ.

Із врахуванням сучасних тенденцій розвитку світової економіки результати дослідження спрямовані на розв'язання важливої науково-практичної проблеми – формування та реалізації митної доктрини глобального простору, що у сукупності дало змогу визначити напрямки узгодження митної взаємодії країн в нестабільному економічному середовищі з метою створення сприятливих умов для збереження національних економічних інтересів та активізації зовнішньоекономічних відносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азроянц Э. А. Глобализация: катастрофа или путь к развитию? Современные тенденции мирового развития и политические амбиции. / Э. А. Азроянц – М. : Новый век, 2002. – 416 с.
2. Алан М. Тэйлор. Глобальные финансы: прошлое и настоящие / Алан М. Тэйлор // Финансы&развитие. – 2004. – Март. – С. 28–31.
3. Алтухов В. Многомерный мир третьего тысячелетия / В. Алтухов // МЭиМО. – 2000. – № 7. – С. 30–38.
4. Амитан В. Н. Формирование региональной таможенной логистической системы / В. Н. Амитан, Р. Р. Ларина, Ю. Ю. Рибас. – Донецк : Юго-Восток Лтд, 2003. – 66 с.
5. Ананьич Б. В. Сергей Юльевич Витте и его время / Б. В. Ананьич, Р. Ш. Ганелин; РАН. Ин-т российской истории; СПб. фил. – Санкт-Петербург : Дмитрий Буланин, 1999. – 430 с.
6. Андрианов В. Новая архитектура глобальной финансовой системы / В. Андрианов // Маркетинг. – 2009. – № 2. – С. 3–9.
7. Андрущенко В. Л. Фінансова думка Заходу в ХХ столітті: (Теоретична концептуалізація і наукова проблематика державних фінансів) / В. Л. Андрущенко. – Львів : Каменяр, 2000. – 303 с.
8. Аникин А. В. О типологии финансовых кризисов / А. В. Аникин // Вестн. Моск. ун-та. — 2001. – № 4. – С.43–54. – (Сер.6. Экономика).
9. Аникин А. Финансовые кризисы в России, Азии, Латинской Америке / А. Аникин // МЭиМО. – 2000. – № 12. – С. 15–22.
10. Антидемпінговий кодекс України: практика та проблеми застосування / С. Г. Осика, В. В. Коновалов, О. О. Покрещук, А. С. Осика. – К. : УАЗТ, 2001. – 378 с.
11. Апокин А. Проблема глобальных дисбалансов в мировой экономике / А. Апокин // Вопросы экономики. – 2008. – № 5. – С.51–61.
12. Араб-Оглы Э. А. Европейская цивилизация и общечеловеческие ценности / Э. А. Араб-Оглы // Вопросы философии. – 1990. – № 8. – С. 10.

13. Артемов Н. М. Финансово-правовое регулирование внешнеторговой деятельности / Н. М. Артемов. – М. : МЦУПЛ, 1999. – 479 с.
14. Архипова М. Ю. Эконометрическое моделирование финансовых показателей при межстрановых сопоставлениях: уч. пособ. / М. Ю. Архипова, Т. В. Дахнова, А. М. Сенектутов. – М., 2003. – 47 с.
15. Астапов К. Формирование единого экономического пространства стран СНГ / К. Астапов // МЭиМО. – 2005. – № 1. – С. 95–99.
16. Афонцев С. Либерализация торговли и торговый баланс / С. Афонцев // Вопросы экономики. – 2005. – № 7. – С. 19–36.
17. Афонцев С. Экономическая политика и модели экономического развития / С. Афонцев // МЭиМО. – 2002. – № 4. – С. 40–47.
18. Бабицкий Д. Сельскохозяйственные субсидии в Беларуси: анализ эффективности и оценка соответствия требованиям ВТО / Д. Бабицкий // Эковест. – 2003. – Вып. 3. – № 4. – С. 685–710.
19. Баканов А. Антидемпинговые меры против стран с нерыночной экономикой: некоторые концептуальные проблемы и один пример / А. Баканов, Л. Жулего // Эковест. – 2003. – Вып. 3. – № 4. – С. 637–638.
20. Балуев Д. Г. Современная мировая политика и проблемы личностной безопасности: монография / Д. Г. Балуев. – Нижний Новгород, 2002. – 208 с.
21. Барановський О. І. Предтечі фінансових криз / О. І. Барановський // Фінанси України. – 2009. – № 3. – С. 3–22.
22. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення) / О. І. Барановський. – К. : КНТЕУ, 2004. – 760 с.
23. Барановський О. І. Фінансові кризи: передумови, наслідки і шляхи запобігання: монографія / О. І. Барановський. – К. : КНТЕУ, 2009. – 754с.
24. Барковский А.Н. Модели внешнеэкономических связей стран СНГ и их влияние на интеграционные процессы в Содружестве: учеб. пособие / А. Н. Барковский; Фин. акад. при Правительстве РФ. – М., 2003. – 90 с.
25. Барлыбаев Х. А. Глобализация: за и против устойчивого развития? / Х. А. Барлыбаев. – М. : РАГС, 2006. – 260 с.

26.Бастиа Ф. Экономические софизмы / Ф. Бастиа. – М. : Социум; Экономика, 2002. – 304 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.sotsium.ru/books/33/33/bastia_sophismes_pt1.html

27.Бачурин А. Интеграция экономик и создание общего рынка – веление времени / А. Бачурин // Экономист. – 1996. – № 7. – С. 43–50.

28.Бдоян И. Т. О механизме разрешения международных торговых споров в рамках ВТО / И. Т. Бдоян // Вестник Московского университета. – 1998. – № 6. – С. 93–102. – (Серия Право).

29.Безмитна торгівля в Україні: процес становлення та розвитку / [упоряд.: С. Ф. Віннік, З. Х. Рашдорф.]. – К. : Знання, 2004. – 344 с.

30.Бей О. Вільна торгівля і стратегія протекціонізму / О. Бей // Політика і час. – 1997. – № 5–6. – С. 52–64.

31.Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну / У. Бек; [пер. с нем. В. Седельника и Н. Федоровой]; послесл. А. Филиппова. – М. : Прогресс–Традиция, 2000. – 384 с.

32.Бек У. Что такое глобализация? Ошибки глобализма – ответы на глобализацию / У. Бек; [пер. с нем. А. Григорьева, В. Седельника]; общ. ред. и послесл. А. Филиппова. – М. : Прогресс–Традиция, 2001. – 304 с.

33.Белопольский Н. Г. Энвайроника – наука будущего развития человечества / Н. Г. Белопольский. – [3-е изд., перераб. и доп.]. – Донецк, 2007. – 436 с.

34.Бенедикт Клементс. Внешняя помощь: гранты или кредиты / Бенедикт Клементс, Санджив Гупта, Александр Пивоварский и Эрвин Р. Тионгсон // Финанси&развитие. – 2004. – Сентябрь. – С. 46–49.

35.Бенсман О. О. "Электронна митниця" - головний механізм забезпечення митної безпеки держави / О. О. Бенсман // Митна справа. – 2007. – № 2. – С. 19–20.

36.Бердсолл Н. Усиление неравенства в новой глобальной экономике / Н. Бердсолл // Вопросы экономики. – 2006. – № 4. – С. 84–89.

37. Білик Ю. Оцінка порівняльних переваг в умовах міжнародної економічної інтеграції / Ю. Білик // Економіка України. – 2007. – № 6. – С. 69–77.
38. Білорус О. Г. Глобалізація і національна стратегія України. – К. : ВО “Батьківщина”, 2001. – 301 с.
39. Білорус О. Г. Економічна система глобалізму / О. Г. Білорус. – К. : НАН України; ІСЕМВ, КНЕУ, 2003. – 357 с.
40. Білорус О. Імперативи стратегії розвитку України в умовах глобалізації / О. Білорус // Економіка України. – 2001. – № 11. – С. 4–10.
41. Боголепов Д. Краткий курс финансовой науки / Д. Боголепов. – Х. : Пролетарий, 1925. – 281 с.
42. Большая Советская Энциклопедия: в 30 томах / [гол. ред. А. М. Прохоров]. Изд. 3-е. – М. : «Советская Энциклопедия». – 1976. – Т 25. – 600 с.
43. Борисоглебская А. А. Мировой финансовый кризис / А. А. Борисоглебская // США: экономика, политика, идеология. – 1998. – № 5. – С. 33–46.
44. Бочан І. О. Глобальна економіка: підручник / І. О. Бочан, І. Р. Михасюк. – К. : Знання, 2007. – 403 с.
45. Будкін В. С. Сучасні тенденції регіональних змін в міжнародній торгівлі / В. С. Будкін // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 1. – С. 104–110.
46. Будкін В. Сутнісні характеристики та форми транскордонного економічного співробітництва / В. Будкін // Економіка України. – 2008. – № 12. – С. 52–63.
47. Будкін В. С. Митний фактор розвитку національної інноваційної діяльності / В. С. Будкін // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2009. – № 4. – С. 58–63.
48. Будкін В. Особливості бюджетної політики пострадянських держав / В. Будкін // Вісник ТНЕУ. – 2008 – № 4. – С. 7–19.
49. Бурцева С. А. Глобализация: геостатический поход / С. А. Бурцева. – М. : Финансы и статистика, 2005. – 448 с.

50. Бэттлер А. Контуры мира в первой половине XXI века и чуть дальше / А. Бэттлер // МЭиМО. – 2002. – № 1. – С. 73–80.
51. Валлерстайн И. Геополитические миросистемные изменения: 1945–2025 годы / И. Валлерстайн // Вопросы экономики. – 2006. – № 4. – С. 67–83.
52. Васильев В.С. Мировой финансовый кризис. Фаза 2 [Рецессия] / В. С. Васильев, Е. А. Роговский // США-Канада: экономика, политика, культура. – 2009. – № 3. – С. 23–41.
53. Ващенко В. В. Митно-тарифне регулювання зовнішньоекономічної діяльності / В. В. Ващенко // Фінанси України. – 2000. – № 3. – С. 40–46.
54. Виноградова О. Роль Державної митної служби в реалізації європейського вибору України / О. Виноградова // Економіка. Фінанси. Право. – 2002. – № 4. – С. 33–35.
55. Витгенштейн Л. Философские работы / Л. Витгенштейн; [пер. с нем М. С. Козлова, Ю. А. Асеева]. – М. : Гнозис, 1994.
56. Вишневський В. П. Можливі наслідки зменшення експортного мита в рамках приєднання України до СОТ / В. П. Вишневський // Фінанси України. – 2007. – № 1. – С. 28–36.
57. Вишняцкий Л. Б. Человек в лабиринте эволюции / Л. Б. Вишняцкий. – М. : “Весь мир”, 2004. – 156 с.
58. Внешняя торговля и внешнее сотрудничество. Китай: факты и цифры, 2005. / Китайский информационный интернет-центр [Электронный ресурс] — Режим доступа: <http://china.org.cn/>
59. Водянова А. Таможенно-тарифная политика в контексте новых макроэкономических реальностей / А. Водянова // Российский экономический журнал. – 2000. – № 5–6. – С. 87–95.
60. Войцещук А. Д. Митна політика: фіскально-регулюючий аспект / А. Д. Войцещук, І. О. Іващук. – К. : Мануфактура, 2005. – 160 с.
61. Войцещук А. Д. Світова організація торгівлі та перспективи вступу до неї України / А. Д. Войцещук, І. О. Іващук // Митна політика України в умовах інтеграції до світової спільноти: матеріали міжнар. наук.-практ. конф.

(Дніпропетровськ, 14 квітня 2006 р.). – Дніпропетровськ : Академія митної служби України, 2006. – С. 20–22.

62. Воловик Е. Глобализация экономики и ее влияние на национальные бюджеты / Е. Воловик // Проблемы теории и практики управления. – 1999. – № 5. – С. 41–45.

63. Волчкова Н. Новая теория международной торговли и новая экономическая география / Н. Волчкова // Вопросы экономики. – 2009. – № 1. – С. 68–83.

64. Воронков О. Г. Глобализация экономики и ее моделирование / О. Г. Воронков, Е. Г. Холод. – Днепропетровск, 1998. – 26 с. – (Препринт АЗУ-98-2).

65. Вплив кризи на основні сектори економіки та зовнішню торгівлю України: Наук.-аналіт. дослідж. / За ред. В. М. Гейця, В. О. Точиліна. – К., 1999. – 86 с.

66. Всемирный банк. Годовой отчет 2008. Обзор деятельности за год. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://siteresources.worldbank.org/EXT/ANNREP2K8/Resources/5164353-1222371156065/Russian.pdf>.

67. Гавриков Д. Европейский союз как территория противоречий / Д. Гавриков // МЭиМО. – 2004. – № 12. – С. 88–95.

68. Галкин А. А. Глобализм и терроризм / А. А. Галкин // Прогнозы и стратегии. – 2007. – № 1. – С. 46–50.

69. Гальчинський А. С. Глобальні трансформації: концептуальні альтернативи: Методологічні аспекти / А. С. Гальчинський. – К. : Либідь, 2006. – 310 с.

70. Гальчинський А. С. Україна – на перехресті геополітичних інтересів / А. С. Гальчинський. – К. : Знання України, 2002. – 180 с.

71. Геєць В. Взаємодія глобального і національного в сучасних економічних умовах / В. Геєць // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2003. – № 6. – С. 6–15.

- 72.Геєць В. М. Нестабільність та економічне зростання / В. М. Геєць. – К. : Ін-т економ. прогноз., 2004. – 344 с.
- 73.Герст П. Сумніви в глобалізації / П. Герст, Г. Томпсон; [пер. з англ.]. – К. : К.І.С., 2002. – 306 с.
- 74.Гілпін Р. Проблеми глобального капіталізму: Світова економіка в ХХІ столітті / Р. Гілпін; [пер. з англ. С. І. Фатія]. – Харків : Каравела, 2004. – 360 с.
- 75.Гладій І. Й. Регіоналізація світового ринку: євроінтеграційний аспект: монографія / І. Й. Гладій. – Тернопіль : Економічна думка, 2006. – 544 с.
- 76.Глазьев С. Мировой экономической кризис как процесс смены технологических укладов / С. Глазьев // Вопросы экономики. – 2009. – № 3. – С. 26–38.
- 77.Глобализация и либерализация: Процесс развития в условиях двух мощных тенденций: Доклад Генерального секретаря ЮНКТАД девятой сессии Конференции. – Нью-Йорк–Женева: ООН, 1996. – 266 с.
- 78.Глобализация и международная торговая система: Вопросы, касающиеся правил происхождения. – Женева: ООН (ЮНКТАД), 1998. – 49 с.
- 79.Глобализация и национальные финансовые системы / [под ред. Дж. А. Хансона, П. Хонохана, Дж. Маджнони]; [пер. с англ.]. – М. : Весь мир, 2005. – 320 с.
- 80.Глобализация и Россия (круглый стол) // МЭиМО. – 2002. – № 9. – С. 3–25.
- 81.Глобализация мирового хозяйства: уч. пособ. – М. : ИНФРА-М, 2006. – VIII, 376 с.
- 82.Глобализация мировой экономики и антикризисное управление / Сб. науч. стат. Ч. I. – М. : Финансовая академия, 2002. – 148 с.
- 83.Глобализация экономики и внешнеэкономические связи России / Под ред. И. П. Фаминского. – М. : Республика, 2004. – 448 с.
- 84.Глобализация экономики Китая. – М. : Памятники исторической мысли, 2003. – 391 с.

85.Глобализация, рост и бедность: Построение всеобщей мировой экономики. / Под. ред. Пахалова М.Ю.; [пер. с англ.]. – М. : Весь мир, 2004. – 216 с.

86.Глобализация: внешнеэкономическая деятельность и регионы России: монография. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 355 с.

87.Глобалізація і безпека розвитку: монографія / О. Г. Білорус, Д. Г. Лук'яненко та ін.; кер. авт. колект. і наук. ред. О. Г. Білорус. – К. : КНЕУ, 2001. – 733 с.

88.Глобальна торгова система: розвиток інститутів, правил, інструментів СОТ: монографія / [кер. авт. кол. Т. М. Циганкова]. – К. : КНЕУ, 2003. – 660 с.

89.Глобальні виклики сучасності // Політика і час. – 2001. – № 11. – С. 8–33.

90.Глобальні модерності / За редакції Майка Фезерстоуна, Схота Леша, Роланда Робертсона; [переклад з англ. Тараса Цимбала]; за наукової редакції к.соціол.наук Ірини Чудовської-Кандиби. – К. : Ніка-Центр, 2008. – Вип. 12. – 400 с. – (Серія “Зміна парадигми”).

91.Глобальное сообщество: новая система координат (подходы к проблеме). – СПб. : Алетейя, 2000. – 320 с. – (Глобальные проблемы XXI века).

92.Глобальные тенденции развития человечества до 2015 года: Материалы Национального разведывательного Совета США; [пер. с англ. М. А. Леонович.]. – Екатеринбург : У-Фактория, 2002. – 119 с.

93.Глобальные трансформации: Политика, экономика, культура; [пер с англ. В. В. Сапова и др.]. – М. : Праксин, 2004. – 576 с.

94.Говор Д. І. Стан і перспективи міжнародного співробітництва митних органів України / Д. І. Говор // Митна справа. – 2006. – № 54 – С. 49–54.

95.Государственное регулирование рыночной экономики. – М. : Путь России, Экономическая литература, 2002. – 590 с.

96.Гребельник О. П. Основи митної справи: навч. посіб. / О. П. Гребельник. – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 600 с.

97.Грейсон Дж. К. младший Американский менеджмент на пороге XXI века / Грейсон Дж. К. младший, О’Делл К. – М. : Экономика, 1991. – 320 с.

98. Григорьев Л. Финансовая система и экономическое развитие / Л. Григорьев, Е. Гурвич, А. Саватюгин // МЭиМО. – 2003. – № 7. – С. 62–75.
99. Гринин Л. Е. Глобальный кризис как кризис перепроизводства денег / Л. Е. Гринин // Философия и общество. – 2009. – № 1. – С. 5–32.
100. Громико А. А. Интересы России, США и “европейская” мечта. / А. А. Громико // Прогнозы и стратегии. – 2007. – № 1. – С. 24–29.
101. Гуд А. М. Митно-правове регулювання зовнішньоекономічної діяльності підприємств як базовий інститут митної справи / А. М. Гуд // Митна справа. – 2006. – № 3. – С. 48–52.
102. Гусев В. Державна інноваційна політика: аспекти інтернаціоналізації / В. Гусев // Економіка України. – 2003. – № 6. – С. 77–84.
103. Данилевский Н. Я. Россия и Европа: Взгляд на культурные и политические отношения славянского мира к германо-романскому / Н. Я. Данилевский. – М. : Известия, 2003. – 607 с. – (Мыслители России).
104. Данилов-Данильян В. Глобальный кризис как следствие структурных сдвигов в экономике / В. Данилов-Данильян // Вопросы экономики. – 2009. – № 7. – С. 31–41.
105. Делич Э. Формы и методы государственного протекционизма в сельском хозяйстве / Э. Делич // Економіка АПК. – 1995. – № 8. – С. 83–88.
106. Делягин М. Г. Мировой кризис: общ. теория глобализации: курс лекций / М. Г. Делягин; Ин-т проблем глобализации. – [3-е изд.]. – М. : ИНФРА-М, 2003. – 767 с.
107. Дергачев В. А. Глобалистика: учеб. пособ./ В. А. Дергачев. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2005. – 303 с.
108. Державна допомога виробникам в Україні: реформування відповідно до норм СОТ та ЄС / [за ред. С. Касьянова]. – К. : Нора-Друк, 2004. – 86 с.
109. Дзюбенко П. В. Менделеевский тариф / П. В. Дзюбенко, М. М. Савченко // Наука в России. – 2001. – № 7. – С. 77–83.

110. Диніс О. Митна політика як інструмент захисту і реалізації національних інтересів держави / О. Диніс // Вісник Академії митної служби України. – 2006. – № 2 (30). – С. 93–97.

111. Довгаль О. А. Протекціонізм і лібералізм у процесі глобалізації світової економіки: Питання теорії і методології / О. А. Довгаль. – Харків : НУА, 2004. – 320 с.

112. Додін Е. В. Рамочные стандарты безопасности и упрощения глобальной торговли / Е. В. Додін // Митна справа. – 2005. – № 4. – С. 9–13.

113. Додін Є. В. Поняття та зміст митної справи України / Є. В. Додін // Митна справа. – 2004. – № 4. – С. 11–17.

114. Доклад о международной миграции за 2002 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.un.org/russian/whatnew/docs/migration.htm.

115. Доклад о мировом развитии 2000/2001: наступление на бедность. Пер. с англ. – М. : Весь мир, 2001. – 361 с.

116. Доклад о мировых инвестициях 2003. Политика в области ПИИ в целях развития: национальные и международные аспекты. Пер. с англ. – М. : Весь мир, 2004. – 330 с.

117. Доклад о развитии человека 2005. Международное сотрудничество на перепутье: помощь, торговля и безопасность в мире неравенства. Пер. с англ. – М. : Весь мир, 2005. – 416 с.

118. Доклад о результатах глобального мониторинга 2005. Всемирный банк. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://worldbank.org>.

119. Доклад о рождаемости в мире, 2003 (World Fertility Report 2003). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org/russian/esa/docs/fertility03.pdf>

120. Доклад о торговле и развитии, 2004. Конференция ООН по торговле и развитию. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org/russian/esa/unctad/trade_dev2004.pdf.

121. Долгов С. И. Глобализация экономики: новое слово или новое явление? / С. И. Долгов. – М. : Экономика, 1998. – 215 с.

122. Долгов С. И. Проблемы глобализации – полемика продолжается. Шок глобализации / С. И. Долгов // Внешнеэкономический бюллетень. – 2002. – № 11. – С. 4–15.
123. Дослідження торговельної політики України. Документ Світового банку. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.civica.org/main/data?t=3&c=1&q=118408
124. Доступ к энергии, энергетическая безопасность, ключ к сокращению масштабов бедности. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.worldbank.org/wbsite/external/extrussanho...:1081472,00htm>
125. Дробот Г. А. Мировая торговля и перспективы развития стран третьего мира: дискуссионные подходы / Г. А. Дробот // Вестн. Моск. ун-та. – 2003. – № 3. – С. 3–19. – (Сер.18. Социология и политология).
126. Дюмулен И. И. Всемирная торговая организация / И. И. Дюмулен. – М. : Экономика, 2003. – 271 с.
127. Дьомін Ю. М. Еволюція митного законодавства України з урахуванням митної політики держави (методологічні аспекти) / Ю. М. Дьомін // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ. – 2007. – Спеціальний випуск №3. – У 4-х ч. – Ч.3. – С. 46–58.
128. Евстигнеев В. Таможенная интеграция в СНГ как пример экономического псевдоморфизма / В. Евстигнеев // Вопросы экономики. – 1999. – № 12. – С. 102–109.
129. Евстигнеев В. Финансовая глобализация – явление и методологический инструмент / В. Евстигнеев // МЭиМО. – 2001. – № 3. – С. 74–76.
130. Евстигнеев Е. Н. Налоги и налогообложение: уч. пособ. / Е. Н. Евстигнеев – М. : ИНФРА-М, 2002. – 319 с.
131. Економіко-математичне моделювання: навчальний посібник [для студ. вищих навч. закл.] / За ред. О. Т. Івашук. – Тернопіль : ТНЕУ «Економічна думка», 2008. – 704 с.

132. Економічна інтеграція України в Європейський Союз: наукові рекомендації міжнародних наукових конференцій з проблем інтеграції України в Європейський Союз (Ялта-Форос, 1999–2002 рр.). – Тернопіль : Економічна думка, 2003. – С. 120–122.

133. Економічні проблеми XXI століття: міжнародний та український виміри [за ред. С. І. Юрія, Є. В. Савельєва]. – К. : Знання, 2007. – 595 с.

134. Енциклопедія народного господарства Української РСР. – К., 1971. – Том. 3. Мик-Роб.

135. Ершов А. Д. Информационное обеспечение управления в таможенной системе: монография / А. Д. Ершов, П. С. Копанева. – СПб. : Знание, 2002. – 232 с.

136. Ершов А. Д. Экспортный контроль и нетарифное регулирование ВЭД. / А. Д. Ершов, А. И. Роденков, И. Г. Тараторин. – СПб. : ИВЭСЭП, Знание, 2001. – 280 с.

137. Ефремов В. С. Бизнес-системы постиндустриального мира / В. С. Ефремов // Менеджмент в России и за рубежом. – 1999. – № 5. – С. 3–24.

138. Живетин В. Б. Риски цивилизаций / В. Б. Живетин. – Москва : Институт проблем риска; Информационно-издательский центр «Бон Анца», 2009. – 368 с.

139. Жуано Д. Світова організація торгівлі / Д. Жуано; [пер. з франц.]. – К. : КІС, 2006. – 120 с.

140. Загашвили В. Торгово-политические инструменты ВТО / В. Загашвили // МЭиМО. – 2002. – № 8. – С. 12–21.

141. Зайцева Е. К. Защитная функция антидемпинговых мер / Е. К. Зайцева // Внешнеэкономический бюллетень. – 2005. – № 5. – С. 3–13.

142. Зайцева Л. И. Россия державная. Первый русский экономист и мыслитель – Иван Тихонович Посошков / Е. К. Зайцева. – М. : Институт экономики РАН, 1995. – 124 с.

143. Закон України від 05.02. 1992 р. №2097-ХІІ Про Єдиний митний тариф / Верховна Рада України. – Офіц. вид. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1085.79.1001&nobreak=1>
144. Закон України від 05.10. 2006 р. Про приєднання України до Протоколу про внесення змін до Міжнародної конвенції про спрощення та гармонізацію митних процедур // Офіційний вісник України. – 2006. – № 43. – С. 11–89.
145. Закон України від 08. 06. 2000 р. № 1797-ІІІ Про ввезення в Україну цукру-сирцю тростинного в 2000 році / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К. : Офіційний вісник України від 14.07.2000 р. – № 26. – С. 41.
146. Закон України від 16. 07. 1999 р. № 994-ХІV Про порядок ввезення в Україну цукру-сирцю тростинного в 1999 році / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К. : Офіційний вісник України від 27.08.1999 р. – № 32. – С. 35.
147. Закон України від 29. 05. 2001 р. № 2462-ІІІ Про ввезення в Україну цукру-сирцю тростинного в 2001 році / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К. : Офіційний вісник України від 06.07.2001 р. – 2001 р. – № 25. – С. 16.
148. Замѣчательная эра въ исторіи русскихъ финансовъ (очеркъ экономической и финансовой политики Н. Х. Бунге и И. А. Вышнеградскаго). – С.-Петербургъ: Типографія Правительствующаго сената, 1895. – 106 с.
149. Захарченко В. Третій (1901–1950 рр.) цикл індустріального розвитку: особливості формування промислових територіальних систем / В. Захарченко // Економіка України. – 2003. – № 4. – С. 34–40.
150. Заяц Н. Е. Теория налогов: учебник / Н. Е. Заяц – Минск. : БГЭУ, 2002. – 220 с.
151. Звіт щодо створення науково-технічної продукції згідно договору №209/7 від 26 грудня 2003 р. «Розроблення системи митного регулювання експорту-імпорту сільськогосподарської продукції, товарів її переробки та засобів виробництва» (Прут – 2/2003). – К. : Українська академія аграрних наук, ННЦ “Інститут аграрної економіки”, 2004.

152. Звонова Е. А. Международное внешнее финансирование в современной экономике / Е. А. Звонова. – М. : Экономика, 2002. – 324 с.
153. Зевин Л. Глобальная финансовая система в поисках регулирующих механизмов / Л. Зевин // Российский экономический журнал. – 2001. – № 5–6. – С. 71–79.
154. Зенкин И. В. Всемирная торговая организация в схемах / И. В. Зенкин. – М. : Центральный издательский дом, 2003. – 127 с.
155. Зенкова А. Ю. Исследование лексики, выражающей отношение к глобалистской проблематики в региональной прессе / А. Ю. Зенкова [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.iriss.ru/attach_download?object_id=000150070125&attach_id=000254-
156. Зиновьев А. А. На пути к сверхобществу / А. А. Зиновьев. – Санкт-Петербург : Нева, 2004. – 601 с. – (Серия «Русский путь»).
157. Зятковський І. В. Фінанси суб'єктів господарювання: теорія і практика: монографія. / І. В. Зятковський. – Тернопіль: Економічна думка, 2006. – 388 с.
158. Иванов Н. Вызовы глобализации: экономический аспект. Глобализация и Россия (круглый стол) / Н. Иванов // МЭиМО. – 2002. – № 9. – С. 4–10.
159. Иванов Н. Глобализация и проблемы оптимальной стратегии развития / Н. Иванов // МЭиМО. – 2000. – № 3. – С. 12–18.
160. Иванов О. Система государственного регулирования японского экспорта / О. Иванов // Митна справа. – 2001. – № 1. – С. 40–49.
161. Иващук И. О. Гармонизация таможенного регулирования торговли в соответствии с мировыми тенденциями / И. О. Иващук // Информационные технологии и управление: сб. науч. трудов. – Ереван : Энциклопедия-Армения, 2009. – 287. – С. 168–177.
162. Иващук И. О. Детерминанты и проблемы торгового взаимодействия стран в условиях глобализации / И. О. Иващук // Економіка: проблеми теорії та практики: зб. наук. праць. – 2009. – Вип. 251. – Том VI. – С. 1483–1491.

163. Иващук И. О. Определения и контроль таможенной стоимости в условиях глобального пространства / И. О. Иващук, А. Д. Войцещук // Ломоносов 2006: Международная конференция студентов, аспирантов и молодых ученых по фундаментальным наукам: сб. тезисов (МГУ им. М. В. Ломоносова 12-15 апреля 2006. [под. ред. В.Н. Сидоренко и др.] – М. : КДУ, 2006. – С. 208–210.

164. Иващук И. О. Стратегические ориентиры развития таможенной системы Украины в условиях либерализации / И. О. Иващук // Модернизация на икономиката-макроикономически, финансови и социальни аспекти: сборник с доклади от юбилейната международна научнопрактическа конференция (Свищов, Стопанска академия «Д.А. Ценов», 6-7 ноември, 2008 г.). – Свищов : Академично издателство «Ценов», 2008. – Том II. – С. 167–173.

165. Игнатов А. Стратегия “глобализационного лидерства” для России / А. Игнатов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://libereya.ru/public/ignatov.html>.

166. Иноземцев В. К. К воссозданию Вестфальской системы: хаос и порядок в международных отношениях / В. К. Иноземцев // МЭиМО. – 2005. – № 8. – С. 11–18.

167. Иноземцев В. Объединенная Европа на пути к лидерству в мировой политике / В. Иноземцев, Е. Кузнецова // МЭиМО. – 2002. – № 4. – С. 3–14.

168. История объединения Европы [Электронный ресурс]. Издатель электронной версии – Эстонская школа дипломатов. – Режим доступа: www.edk.edu.ee/EI_opik_v.pdf.

169. Иващук І. Взаємодія країн та протиріччя національних економічних інтересів в умовах глобалізації / І. Иващук, В. Охота // Міжнародний бізнес та менеджмент: проблеми та перспективи в умовах глобалізації: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Тернопіль, 22-24 жовтня 2008 р.). – Тернопіль : Економічна думка, 2008. – С. 73–75.

170. Иващук І. Діалектика протекціонізму та вільної торгівлі в економіці країн / І. Иващук // Схід. – 2009. – № 1 (92). – С. 64–67.

171. Іващук І. Кількісна оцінка банківських ризиків // І. Іващук, О. Оконська // Банківська справа. – 2000. – № 5 (35). – С. 7–9.

172. Іващук І. Митно- та паратарифне регулювання зовнішньоекономічної діяльності України / І. Іващук // Наукові записи Тернопільського державного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка: зб. наук. праць. – 2002. – (Серія: Економіка). – № 12. – С. 79–82.

173. Іващук І. О. Вимоги СОТ до узгодження тарифів країн-членів та врахування національних інтересів / І. О. Іващук // Економіка та держава. – 2009. – № 2. – С. 6–9 .

174. Іващук І. О. Глобалізація світових процесів та її вплив на митну політику держави / І. О. Іващук / Митна політика України в контексті європейського вибору: проблеми та шляхи її вирішення: зб. тез наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 21-21 листопада). – Дніпропетровськ, Академія митної служби України, 2003. – С. 45–46.

175. Іващук І. О. Глобалізація світової економіки та її вплив на національні господарства / І. О. Іващук // Вісник Технологічного університету Поділля. – 2003. – № 6. – С. 100–110.

176. Іващук І. О. Глобальні процеси: дуалізм прояву та наслідки / І. О. Іващук // Україна у світовій економічній спільноті: матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 26 березня 2004 р.). – Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2004. – С. 21–22.

177. Іващук І. О. Зовнішньоекономічна складова як імператив функціонування сучасного підприємства / І. О. Іващук // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – № 2. – С. 146–149.

178. Іващук І. О. Інформаційно-аналітичне забезпечення в діяльності митних органів / І. О. Іващук, О. О. Оконська // Науковий потенціал майбутнього на шляху до європейської інтеграції: матеріали наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 26 березня 2004 р.) – Дніпропетровськ : Академія митної служби України, 2004. – С. 12–13.

179. Іващук І. О. Конвергенція митних відносин у глобальному просторі / І. О. Іващук, В. І. Охота // Актуальні проблеми теорії і практики менеджменту в умовах трансформації економіки: зб. тез II всеукр. міжвузівської наук.-практ. конф. (Рівне, 23–24 квітня 2009 р.). – Рівне : НУВГП, 2009. – С. 67–68.
180. Іващук І. О. Ліцензування та квотування в системі нетарифного регулювання експортно-імпортних операцій / І. О. Іващук // Економічні проблеми ринкової трансформації України: тези доповідей Всеукр. наук.-практ. конф. (Львів, 3 –4 грудня 2002 р.). – Львів : Львівський банківський інститут НБУ, 2002. – С. 99–100.
181. Іващук І. О. Логістичні підходи до конвергенції митних відносин в умовах глобалізації / І. О. Іващук // Економіка: проблеми теорії та практики: зб. наук. праць. – 2009. – Вип. 253. – Том IV. – С. 1036–1046.
182. Іващук І. О. Митна політика країн у забезпеченні їх економічної безпеки / І. О. Іващук // Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Фінансова система України. –2007. – (Серія: Економіка). – Вип. 9. – Ч. 1. – С. 100–112.
183. Іващук І. О. Митна справа: навчальний посібник [для студ. вищих навч. закл.] / І. О. Іващук. – Тернопіль : Економічна думка, 2002. – 301 с.
184. Іващук І. О. Митний контроль за переміщенням об'єктів інтелектуальної власності / І. О. Іващук // Фінанси України. – 2003. – № 2. – С. 70–76.
185. Іващук І. О. Офшорні механізми в міжнародному податковому плануванні / І. О. Іващук // Розвиток фінансової системи України в умовах економічних трансформацій: зб. матеріалів III Всеукр. міжвузівської наук.-практ. конф. (Вінниця, 16–17 лютого 2006 р.). – Вінниця : Книга-Вега, 2006. – Т1. – С. 306–309.
186. Іващук І. О. Податкове адміністрування: ефективність функціонування та організації / І. О. Іващук // Економіка: проблеми теорії та практики: зб. наук. праць. – 2003. – Випуск 167. – С. 97–100.
187. Іващук І. О. Податкові оазиси в регулюванні інвестиційних процесів та ринку праці в регіоні / І. О. Іващук // Регіональні проблеми зайнятості і ринку

праці: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Тернопіль, 13–14 травня 2004 р.). – Тернопіль: Економічна думка, 2004. – С. 135–136.

188. Іващук І. О. Позичування країн у світових рейтингах за основними ознаками рівня відкритості економіки / І. О. Іващук // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – № 1. – С. 69–76.

189. Іващук І. О. Прогнозування інвестиційної діяльності в період ринкових трансформацій / І. О. Іващук // Економічні та гуманітарні проблеми розвитку суспільства у III тисячолітті: зб. наук. праць Рівненського економіко-гуманітарного інституту. – Рівне : Тетіс, 2000. – С. 425–428.

190. Іващук І. О. Регіональні аспекти діяльності митних органів України / І. О. Іващук // Регіональні аспекти розвитку і розміщення продуктивних сил України: зб. наук. праць. – 2002. – № 7. – С. 224–226.

191. Іващук І. О. Регулювання торговельних відносин в умовах глобалізації / І. О. Іващук // Формування єдиного наукового простору Європи та завдання економічної науки: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Тернопіль, 24-26 жовтня 2007); [відп. ред. С. І. Юрій]. – Тернопіль : ТНЕУ, 2007. – С. 208–210.

192. Іващук І. О. Світові інвестиційні процеси в умовах глобальної конкуренції / І. О. Іващук, О. О. Оконська // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». – 2003. – (Серія: Економіка). – Вип. 4. – С. 227–237.

193. Іващук І. О. Сучасне європейське оподаткування / І. О. Іващук // Фінанси України. – 2001. – № 10. – С. 72–79.

194. Іващук І. О. Тарифне регулювання зовнішньої торгівлі в Україні / І. О. Іващук, А. Д. Войцешук // Економіка: проблеми теорії та практики: зб. наук. праць. – 2005. – Вип. 210. – Том IV. – С. 930–936.

195. Іващук І. О. Тіньові загрози економічному розвитку та напрямки протидії / І. О. Іващук // Вісник Технологічного університету Поділля. – 2004. – № 1. – С. 43–47.

196. Іващук І. О. Торгово-економічні перспективи та наслідки євроінтеграції України / І. О. Іващук // Вісник Технологічного університету Поділля. – 2004. – № 3. – С. 80–84.

197. Іващук І. О. Узгодження економічних інтересів країн в процесі митної взаємодії в глобальному просторі / І. О. Іващук // Проблеми підвищення ефективності інфраструктури: зб. наук. праць. – 2008. – Вип. 20. – С. 19–29.

198. Іващук І. О. Фінанси місцевих органів самоврядування: світовий досвід та проблеми для України / І. О. Іващук // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». – 2001. – (Серія: Економіка). – Вип. 2. – С. 48–53.

199. Іващук І. О. Цивілізаційні детермінанти функціонування країн в умовах глобалізації / І. О. Іващук, О. О. Іващук // Сучасні проблеми глобальних процесів у світовій економіці: матеріали III міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 6-7 листопада 2008 р.). – К. : НАУ, 2008. – С. 143–147.

200. Іващук І. Податкові системи країн ЄС: особливості та перспективи розвитку / І. Іващук // Вісник Тернопільської академії народного господарства. – 2000. – № 15-2. – С. 17–22.

201. Іващук І. Тарифне регулювання торговельних потоків в умовах зростання економічної відкритості країн / І. Іващук // Наука молода. – 2008. – № 10. – С. 63–67.

202. Іващук І. Україна в глобальному просторі: митні ініціативи / І. Іващук / Проблеми входження України в глобальні економічні структури: стратегічні пріоритети: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Чернівці, 13 березня 2006 р.); [за ред. Маниліча М.І.] - Чернівці: Книги-XX1, 2006. – С.197–198.

203. Іващук І. Фрагментація глобального простору через утворення митних альянсів / І. Іващук, О. Оконська // Схід. – 2008. – № 7 (91). – С. 49–56.

204. Іващук І.О. Митні ініціативи в глобальному просторі: моногр. / Ірина Олегівна Іващук. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2007. – 304 с.

205. Іващук І.О. Новітня парадигма митної політики в умовах глобального розвитку / І. О. Іващук // Проблеми раціонального використання соціально-

економічного і природно-ресурсного потенціалу регіону; фінансова політика та інвестиції: зб. наук. праць. – 2008. – №1. – С. 12–21.

206. Іващук І.О. Оцінка активності країн у митному просторі та її вплив на формування митного середовища / І.О. Іващук // Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Фінансова система України. – 2009. – Вип. 11. – 486 с. – С. 40-50.

207. Іващук І.О. Податкова система: навчальний посібник [для студ. вищих навч. закл.] / І. О. Іващук. – Тернопіль : ТАЙП. – 2003. – 249 с.

208. Іващук І.О. Співпраця з СОТ: торгове процвітання чи обмеження свободи? / І.О. Іващук // Актуальні проблеми міжнародних відносин: зб. наук. праць – 2004. – Випуск 46. – Ч. 2. – С. 165-169.

209. Іващук О. Т. Методи економетричного аналізу даних у системі STADIA: навч. посіб / О. Т. Іващук, О. П. Кулаїчев. – Тернопіль : ТАНГ, 2001. – 151 с.

210. Інституціональні та процедурні механізми системи ГАТТ/СОТ у регулюванні світової торгівлі / [С. Г. Осика, О. В. Оніщук, А. С. Осика, та ін.]. – К. : УАЗТ, 2000. – 286 с.

211. Історія митної справи в Україні / [К. М. Колесников, О. В. Мороз, Г. М. Виноградов та ін.]; за ред. П. В. Пашка, В. В. Ченцова. – К. : Знання, 2006. – 606 с.

212. Каленський М. М. Митна вартість імпортованих товарів: моногр. / М. М. Каленський, А. Д. Войцещук, І. Г. Бережнюк. – К. : Мануфактура, 2005. – 224 с.

213. Каленський М. М. Фінансовий контроль у митній справі: монографія / М. М. Каленський. – К. : Мануфактура, 2006. – 200 с.

214. Кальченко Т. Концептуальні засади теоретичної ідентифікації часових кордонів глобалізації / Т. Кальченко // Міжнародна економіка. – 2005. – Випуск 3. – С. 52–67.

215. Капица П. Л. Научные труды. Наука и современное общество / П. Л. Капица; ред.-сост. П. Е. Рубинин. – М. : Наука, 1998. – 539 с.

216. Карбау Р. Міжнародна економіка / Р. Карбау; [пер. з англ. Р. Косодія]. – Суми : Сумська обласна друкарня, Козацький вал, 2004. – 652 с.
217. Киреев А. П. Международная экономика: в 2-х ч. / А. П. Киреев. – М. : Международные отношения, 2002. – Ч.1. Международная микроэкономика: движение товаров и факторов производства. Уч. пособ. для вузов. – 2002. – 416 с.
218. Киреева Е. Ф. Налогообложение в международной экономической практике: Основы организации международного налогообложения: уч. пособ / Е. Ф. Киреева. – Минск : БГЭУ, 2006. – 231 с.
219. Китай: угрозы, риски, вызовы развитию / [под ред. В. Михеева]; Моск. Центр Карнеги. – М., 2005. – 647 с.
220. Кім М. Український варіант селективного протекціонізму / М. Кім, С. Хмель // Політика і час. – 2001. – № 4. – С. 82–86.
221. Клавдиенко В. П. Глобализация мирового хозяйства и трансформация экономических систем в странах Восточной Европы и России / В. П. Клавдиенко // Вестник Московского университета. – 2000. – № 5. – С. 78–88. – (Сер. 6: Экономика).
222. Клайн У. Р. Дохський раунд може досягти значительно більшого, чем полагают скептики / У. Р. Клайн // Финансы & развитие. – 2005. – Март. – С. 22–23.
223. Клочко В. Глобалізація та її вплив на країни з перехідною економікою / В. Клочко // Економіка України. – 2001. – № 10. – С. 51–58.
224. Клочко В. П. Глобалізація: економічні та соціально-культурні аспекти: монографія / В. П. Клочко. – К. : Державна академія керівних кадрів культури і мистецтв, 2005. – 190 с.
225. Клочко В. П. Діяльність держави в умовах фінансової глобалізації / В. П. Клочко // Вісник “Міжнародні відносини”. – 2002. – Вип. 21–24. – С. 103–108.
226. Клочко В. П. Фінансова глобалізація: позитиви і негативи для перехідної економіки / В. П. Клочко // Актуальні проблеми економіки. – 2002. – № 5. – С. 43–49.

227. Клайн У. Р. Дохський раунд може досягти значительно більшого, чем полагають скептики / У. Р. Клайн // *Финансы& развитие*. – 2005. – Март. – С. 22–23.
228. Кобден Р. Лига и борьба против хлебных законов. Речи Кобдена в парламенте и на митингах. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.sotsium.ru/books/111/158/Cobden_1836-10-27.html.
229. Ковалев Е. Мексика / Е. Ковалев // *МЭиМО*. – 2002. – № 8. – С. 83–94.
230. Ковалев Е. Мировая продовольственная проблема: новые аспекты / Е. Ковалев // *МЭиМО*. – 2003. – № 9. – С. 53–59.
231. Коваль А. А. Проблемы и перспективы регулирования некоторых вопросов в области трудовых отношений и экологии в рамках ВТО / А. А. Коваль, А. С. Смбатян // *Внешнеэкономический бюллетень*. – 2001. – № 11 (ноябрь). – С. 17–23.
232. Козюк В. Вплив відкритості економіки на характер зв'язку між інфляцією та безробіттям / В. Козюк // *Фінанси України*. – 2007. – № 12. – С. 17–27.
233. Коллонтай В. О. О неолиберальной модели глобализации / В. О. Коллонтай // *МЭиМО*. – 1999. – № 10. – С. 3–13.
234. Коллонтай В. Эволюция западных концепций глобализации (статья вторая) / В. Коллонтай // *МЭиМО*. – 2002. – № 2. – С. 32–39.
235. Копач В. С. Фіскальні функції митних органів України та Німеччини: порівняльний аналіз / В. С. Копач, І. Г. Бережнюк // *Фінанси України*. – 2000. – № 3. – С. 47–50.
236. Кормич Б. А. Митне право ЄС як основа європейської інтеграції / Б. А. Кормич // *Митна справа*. – 2006. – № 5. – С. 11–17.
237. Косов Ю. Весь мир в “одном флаконе” [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://tr.rkrp-rpk.ru/get.php?212>.
238. Красин Л. Б. Плановое хозяйство и монополия внешней торговли / Л. Б. Красин. – М. : Плановое хозяйство, 1925. – 39 с.

239. Краснощеков Г. П. Экология в цитатах и афоризмах. [Электронный ресурс]. / Г. П. Краснощеков, Г. С. Розенберг. – Тольятти, Институт экологии Волжского бассейна. – 2001. – Режим доступа: <http://www.tolcom.ru/kiril/Rozenberg/Ea0.htm>.

240. Кредисов А. Конкуентоспроможність країни та стратегія просування її експорту на світовому ринку / А. Кредисов, О. Дерев'янка // Економіка України. – 1997. – № 5. – С. 54–61.

241. Крючков Г. Глобалізація зовнішніх зв'язків і безпека України / Г. Крючков // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2003. – № 6. – С. 20–23.

242. Кузнецов В. Что такое глобализация? / В. Кузнецов // МЭиМО. – 1998. – № 2. – С. 12–21.

243. Кузык Б. Н. Цивилизация: теория, история, диалог, будущее. В двух томах. / Б. Н. Кузык, Ю. В. Яковец. – М. : Институт экономических стратегий, 2006. – Том I. Теория и история цивилизаций. – 2006. – 766 с.

244. Курасова Є. Теоретико-методологічні підходи до визначення поняття “митна політика” / Є. Курасова // Вісник Академії митної служби України. – 2003. – №2 (18). – С. 11–15.

245. Кухарская Н. Украина и Европейский союз / Н. Кухарская // МЭиМО. – 2005. – № 1. – С. 100–106.

246. Кучуков Р. Государственная поддержка сельского хозяйства в странах с развитой рыночной экономикой / Р. Кучуков // Экономист. – 2002. – № 11. – С. 91–94.

247. Лавровский Б. К вопросу о природе современного кризиса / Б. К. Лавровский // Вопросы экономики. – 2009. – № 4. – С. 145–153.

248. Лавровский Б.Л. Гипотеза о природе современного мирового финансово-экономического кризиса / Б. Л. Лавровский // ЭКО. – 2009. – № 5. – С. 63–75.

249. Ларичев В. Д. Таможенные преступления / В. Д. Ларичев, Н. С. Гильмутдинова. – М. : Экзамен, 2001. – 608 с.

250. Лейн Смит. Африка выходит на Интернет / Лейн Смит // Глобальные проблемы. Эволюция Интернета. – 2003. – Т.8. – № 3. – С. 12–15.
251. Ленин В. И. Полное собрание сочинений. / В. И. Ленин – [5 издание]. – М : Политиздат, 1973.– Том 27. – 1973. – 644 с.
252. Либерализация международной торговли: подход Вашингтона // США– Канада: Экономика, Политика, Культура. – 1999. – № 2. – С. 19–35.
253. Ливенцев Н. Н. Актуальные проблемы присоединения России к ВТО / Н. Н. Ливенцев, Я. Д. Лисоволик. – М. : Экономика, 2002. – 383 с.
254. Литвиненко Н. П. Проблеми лібералізації зовнішньоекономічної політики України / Н. П. Литвиненко // Вісник “Міжнародні відносини”. – 1998. – Вип. 9. – С. 60–68.
255. Лук'яненко Д. Г. Глобальна економічна інтеграція: монографія / Д. Г. Лук'яненко. – К. : ТОВ «Національний підручник», 2008. – 220 с.
256. Луцишин З. О. Трансформація світової фінансової системи в умовах глобалізації / З. О. Луцишин. – К. : Друк, 2002. – 320 с.
257. Лушин С. И. Финансовая глобализация / С. И. Лушин // Финансы. – 2001. – № 3. – С. 60–62.
258. Мазараки А. А. Торговля. Деньги. Менталитет: монография / А. А. Мазараки. – К. : Книга, 2006. – 632 с.
259. Мазурова Е. К. Роль международных организаций в регулировании глобальных экономических процессов / Е. К. Мазурова // Вестник Московского университета. – 2002. – № 4. – С. 34–56. – (Сер. 6: Экономика).
260. Макаренко Є. А. Вплив доктрини глобальної цивілізації на міжнародний розвиток / Є. А. Макаренко // Вісник “Міжнародні відносини”. – 2002. – Вип. 21–24. – С. 161–167.
261. Малов В. Н. Жан-Батист Кольбер – реформатор XVII века (1619–1683) [Електронний ресурс]. / В. Н. Малов // Новая новейшая история. – 2000. – № 3. –
– Режим доступу до журн.:
<http://vivovoco.rsl.ru/VV/PAPERS/HISTORY/COLBERT.HTM>.

262. Мальков Э. Д. Таможенно-правовое регулирование внешней торговли Японии / Э. Д. Мальков // Внешнеэкономический бюллетень. – 1999. – № 4. – С. 57–62.
263. Мальський О. М. Міжнародне торговельне право: навч. посіб / О. М. Мальський, А. М. Ягольник. – К. : Знання, 2005. – 595 с.
264. Мармилова Т. Д. Спеціальні та преференційні зовнішньоторговельні режими згідно з правил СОТ/ Т. Д. Мармилова // Митна справа. – 2007. – № 1. – С. 37–41.
265. Мартинюк О. В. Митне регулювання в країнах світу / О. В. Мартинюк. – К. : Кадри, 2003. – 160 с.
266. Медведев В. Глобализация экономики: тенденции и противоречия / В. Медведев // МЭиМО. – 2004. – № 2. – С. 3–10.
267. Международная торговля, экономическая безопасность и таможенные преступления: уч.-практ. пособ. – М. : ЮРКНИГА, 2004. – 256 с.
268. Мельник Т. Вплив зовнішньоторговельної політики на економічний розвиток країни в умовах глобалізації / Т. Мельник // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2005. – № 2.
269. Мельник Т. М. Міжнародна торгівля товарами в умовах глобальної конкуренції: моногр. / Т. М. Мельник. – К. : КНТЕУ, 2007. — 395 с.
270. Мельник Т.М. Методи та механізми регулювання міжнародних зовнішньоторговельних відносин / Т. М. Мельник // Вісник Донецького національного університету. – 2009 . – Вип. 1. – С. 145 –156.
271. Менделеев Д. И. Заветные мысли: Полное издание (впервые после 1905 г.) / Д. И. Менделеев. – М. : Мысль, 1995. – 413 с.
272. Мережко А. А. Транснациональное торговое право (lex mercatoria) / А. А. Мережко. – К. : Таксон, 2002. – 464 с.
273. Метаморфози світу: Соціологія глобалізації / Домінік Мартел, Жан-Люк Мецжер, Філіп П'єр; [пер. з фр. Є. Марічева]. – К. : КМ Академія, 2005. – 302 с.

274. Мизес Л., фон. Либерализм / Мизес Л., фон.; [пер. с англ. А. В. Куряева.]. – М. : Социум, Экономика, 2001. – 239 с. [Электронный ресурс]. – Режим

доступу: <http://www.iqlib.ru/book/preview/780784C60FFE46AAAB1EEBF935DE02C5>

275. Минакир П. А. Мировой экономический кризис: теоретический и прикладные аспекты / П. А. Минакир, А. П. Горюнов // Вестн. Дальневост. отд. ния Рос. акад. наук. – 2009. – № 4. – С.130–146.

276. Мировая экономика: глобальные тенденции за 100 лет / [под ред. И. С. Королева]. – М. : Экономистъ, 2003. – 604 с.

277. Митна справа. У 3–х томах: навчальний посібник [для студ. вищих навч. закл.] / За ред. А.Д. Войцешука. – К. : Мануфактура, 2006. – Том 1. – 412 с.

278. Митний кодекс України [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://zakon.nau.ua/doc/?doc_id=156512.

279. Михневич С. Либерализация мировой торговли сельхозпродукцией и проблема продовольственной безопасности / С. Михневич // МЭиМО. – 2003. – № 1. – С. 59–63.

280. Міжнародні відносини та зовнішня політика (1980–2000 роки): підручник / [Л. Ф. Гайдуков, В. Г. Кремень, Л. В. Губерський та ін.]. – К. : Либідь, 2001. – 624 с.

281. Мовсесян А. Цивилизационные основы мировой экономики / А. Мовсесян, С. Огневцев // Общество и экономика. – 2000. – № 3–4. – С.18–34.

282. Мовшович С. М. Процедуры двусторонней торговли / С. М. Мовшович // Экономика и математические методы. – 2006. – Том 42. – № 3. – С. 53–67.

283. Мокій А. І. Духовні та психологічні чинники глобалізації / А. І. Мокій, У. В. Щурко, О. В. Артеменко. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.nbuv.gov.ua/Portal/Soc_Gum/En/ETEI/2008_5_2/zbirnuk_ETEI_08_2_80.pdf

284. Мочерний С. В. Світове господарство в умовах глобалізації: моногр. / С. В. Мочерний, Я. С. Ларіна, С. В. Фомішин. – К. : Ніка-Центр, 2006. – 200 с.
285. Мукерджи А. Внедрение нормативов ВТО: проблемы развивающихся стран / А. Мукерджи // МЭиМО. – 2003. – № 6. – С. 3–13.
286. Наваретти Дж. Б. Тенденции торговли и защитных мер [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://siteresources.worldbank.org/INTRANETTRADE/Resources/Topics/Accession/PatternsOfTrade&Protection_ru.doc
287. Назаренко В. М. Таможенное обслуживание внешнеэкономической деятельности / В. М. Назаренко, К. С. Назаренко. – М. : Экзамен, 2001. – 768 с.
288. Назарчук А. В. Этика глобализирующегося общества / А. В. Назарчук. – М. : ДиректМедиа, 2002. – 809 с.
289. Наказ від 08. 11. 2005 р. № 1088 Про затвердження Порядку прийняття попереднього рішення про країну походження товару та про внесення зміни до наказу Держмитслужби України від 28.12. 1999 р. № 864 / ДМСУ. – Офіц.вид. – К. : Офіційний вісник України від 07.12.2005. – № 47. – С. 122.
290. Наказ про затвердження Інструкції з організації перевезень вантажів повітряним транспортом (Інструкція, розд. 2,п.7.1.1) від 15.07.2004 № 630 / Міністерство транспорту України. – Офіц.вид. – К. : Офіційний вісник України від 27.08.2004. – № 32. – С. 219.
291. Наконечна К. В. Аналіз економічних наслідків вступу України до СОТ на ринку сільськогосподарської продукції / К. В. Наконечна // Аграрна наука і освіта. – 2007. – Т. 8. – № 3/4. – С. 144–150.
292. Наконечна К. В. Розвиток державної підтримки сільського господарства в умовах інтеграції України в СОТ / К. В. Наконечна // Вісник аграрної науки. – 2006. – № 2. – С. 77–79 .
293. Налоги и налоговое право: уч. пос. / [под ред. А В. Брызгалина]. – М. : Аналитика-Пресс, 1998. – 600 с.
294. Народонаселение мира в 2005 г. Обещание равноправия: равенство между мужчинами и женщинами, репродуктивное здоровье и Цели развития

тысячелетия. [Электронный ресурс]. – Режим доступа:
http://www.unfpa.org/swp/2005/pdf/ru_swp05.pdf

295. Негель Л. С. Економічне співробітництво України з регіональними об'єднаннями пострадянського простору [Електронний ресурс] / Л. С. Негель // Стратегічна панорама. – 2003. – № 2. – Режим доступу до журн.:
http://www.niisp.gov.ua/vydanna/panorama/issue.php?s=%20epol3&issue=2003_2

296. Неш Дж. Как либерализация торговли может помочь накормить бедных [Электронный ресурс] / Дж. Неш, Д. Митчелл // Финансы&развитие. – 2005. – Март. – Режим доступу до журн.:
<http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/rus/2005/03/pdf/nash.pdf>.

297. Новейший философский словарь / [составитель и главный научный редактор А.А. Грицанов]. – [3-е изд., исправл.]. – Минск: Книжный Дом, 2003. – 1280 с.

298. Новиков В. Таможенные пошлины и цены / В. Новиков, Т. Голяшева // Экономист. – 1999. – № 7. – С. 78–83.

299. Новиков Я. Протекционизм [Электронный ресурс]. – Режим доступу:
[http://www.sotsium.ru/books/18/25/Novicow Protectionism Book I-III. html](http://www.sotsium.ru/books/18/25/Novicow%20Protectionism%20Book%20I-III.html).

300. Новые независимые государства, ВТО и устойчивое развитие: Текущие вопросы и проблемы [Электронный ресурс]. – Режим доступу:
www.accord.cis.lead.org/trade/.

301. Оболенский В. П. Глобализация мировой экономики: Проблемы и риски российского предпринимательства / В. П. Оболенский, В. А. Поспелов; под ред. И. С. Королева. – М. : Наука, 2001. – 216 с.

302. Оболенский В. П. Присоединение России к ВТО и ее участие в интеграции / В. П. Оболенский // МЭиМО. – 2004. – № 3. – С. 17–26.

303. Оболенский В. П. Россия и ВТО: возможности повышения конкурентоспособности отечественной продукции / В. П. Оболенский // МЭиМО. – 2002. – № 5. – С. 38–48.

304. Опыт стран-членов ВТО по защите национальных интересов на внутреннем и внешнем рынках // МЭиМО. – 2002. – № 8. – С. 12–21.

305. Осадчая И. Глобализация и государство: новое в регулировании экономики развитых стран / И. Осадчая // МЭиМО. – 2002. – № 11. – С. 3–14.
306. Осика С. Г. Правове регулювання імпорту: антидемпінгові заходи / С. Г. Осика. – К. : Благодійна організація “Центр дослідження СОТ, розвитку торгового права і практики”, 2003. – 448 с.
307. Осика С. Г. Світова організація торгівлі / С. Г. Осика, В. Т. Пятницький. – [2-ге вид., перер. і доп.]. – К. : К.І.С., 2004. – 516 с.
308. Осипян А. Л. Экономика государства благосостояния: основы и формирование в условиях рыночной трансформации. – Донецк : Лебедь, 2001. – 302 с.
309. Осташко Т. Обґрунтування позицій України щодо сільського господарства у переговорах Дохійського раунду СОТ / Т. Осташко // Економіст. – 2008. – № 8. – С. 39–42.
310. Павленко Ю. В. Глобалізація та її протиріччя / Ю. В. Павленко // Наука та наукознавство. – 2000. – № 3. – С. 11–22.
311. Павленко Ю. Глобалізаційні та цивілізаційні зрушення сьогодення / Ю. Павленко // Міжнародна економічна політика. – К. : КНЕУ, 2005. – Вип. 2 (№1). – С. 102–118.
312. Пантин В. И. Циклы и волны глобальной истории. Глобализация в историческом измерении / В. И. Пантин. – М. : Новый век, 2003. – 276 с.
313. Паньков В. Общеввропейское экономическое пространство: возможности и перспективы / В. Паньков // МЭиМО. – 2003. – № 3. – С. 24–30.
314. Паньковська Л. С. Витоки і перспективи зовнішньоекономічної політики України в сучасних інтеграційних умовах / Л. С. Паньковська, С. В. Ліщук // Вісник Технологічного університету Поділля. – 2004. – Т. 1. – № 3. – С. 139–142.
315. Парцвания В. В. Современная глобализация и разотчуждение человека. / В. В. Парцвания // Россия и Грузия: диалог и родство культур: сб. матер. симп. Вып. 1; под ред. В. В. Парцвания. – СПб. : Санкт-Петербургское философское общество, 2003. – С. 246–260.

316. Пахомов Ю. Мировой финансовый кризис: цивилизационные истоки / Ю. Пахомов, С. Пахомов // Экономист. – 2009. – № 2. – С. 37–42.
317. Пашко П. В. Митні інтереси та митна безпека / П. В. Пашко // Митна справа. – 2007. – № 3. – С. 7–14.
318. Перегудов С. Неолиберальная глобализация: есть ли альтернатива? / С. Перегудов // МЭиМО. – 2002. – № 4. – С. 22–28.
319. Перепьолкін С. М. Міжнародне митне співробітництво: Рамкові Стандарти Всесвітньої Митної Організації / С. М. Перепьолкін // Митна справа. – 2007. – № 1. – С. 6–11.
320. Перепьолкін С. М. Міжнародне співробітництво України та Європейського Союзу в галузі митної справи / С. М. Перепьолкін // Митна справа. – 2006. – № 6. – С. 23–26.
321. Перспективы развития мировой экономики. Апрель 2006 г. Глобализация и инфляция. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.imf.org/external/russian/pubs/ft/weo/2006/01/pdf/texttr.pdf>
322. Перспективы развития мировой экономики. Сентябрь 2005 года. Институциональное строительство. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.imf.org/external/russian/pubs/ft/weo/2005/01/pdf/texttr.pdf>
323. Петровская Л. Модели открытой экономики / Л. Петровская, П. Шипук // Белорусский журнал международного права и международных отношений [Электронный ресурс]. – Режим доступа до журн.: / <http://beljournal.by.ru/1998/4/P/13.Shtml>
324. Петрунин О. Подводные камни либерализации внешней торговли / О. Петрунин // МЭиМО. – 2002. – № 11. – С. 39–43.
325. Пизано Д. Глобализация и международный финансовый кризис / Д. Пизано // Проблемы теории и практики управления. – 1999. – № 4. – С. 48–52.
326. Пискулов Ю. В. Устойчивое развитие и глобализация (критический анализ) / Ю. В. Пискулов // Внешнеэкономический бюллетень. – 2001. – № 12. – С. 4–10.

327. Підсумки роботи митних органів у 2006 році. Інформаційно-аналітичний збірник. – К. : ДМСУ, 2007.
328. Підсумки роботи митних органів України у 2004 році. Інформаційно-аналітичний збірник. – К. : ДМСУ, 2005.
329. Підсумки роботи митних органів України у 2005 році. Інформаційно-аналітичний збірник. – К. : ДМСУ, 2006. – 105 с.
330. Підсумки роботи митних органів України у 2007 році. Інформаційно-аналітичний збірник. – К. : ДМСУ, 2008. – 74 с.
331. Підсумки роботи митних органів України у 2008 році. Інформаційно-аналітичний збірник. – К. : ДМСУ, 2009. – 76 с.
332. Платонов Н. В. Инициатива США по осуществлению глобальной либерализации торговли в ходе нового раунда многосторонних переговоров в рамках ВТО / Н. В. Платонов // Внешнеэкономический бюллетень. – 2003. – № 2 (февраль). – С. 9–16.
333. Покровская В. В. Организация и регулирование внешнеэкономической деятельности: учебник / В. В. Покровская. – М. : Юристъ, 2002. – 456 с.
334. Полтерович В. М. Трансплантация экономических институтов / В. М. Полтерович // Экономическая наука современной России. – 2001. – № 3. – С. 24–50.
335. Поляков В. В. Грозит ли мировой экономике хронический дефицит и скорое абсолютное истощение минерально-сырьевых ресурсов в XXI в.? / В. В. Поляков // Внешнеэкономический бюллетень. – 2005. – № 1. – С. 3–19.
336. Попов В. П. Глобальный эволюционизм и синергетика ноосферы: монография / В. П. Попов, И. В. Крайнюченко. – Ростов н/Д : АПСН СКНЦ ВШ, 2003. – 333 с.
337. Постанова КМУ № 656 від 14 квітня 2000 р. Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення” / КМУ. – Офіц.вид. – К. : Офіційний вісник України від 05.05.2000. – № 16. – С. 97.

338. Потапов М. Китай и ВТО: опыт переговоров / М. Потапов // МЭиМО. – 1998. – № 1. – С. 135–139.
339. Поумер М. О степени открытости экономики / М. Поумер // Проблемы прогнозирования. – 2001. – № 4. – С. 44–46.
340. Практика глобализации: игры и правила новой эпохи / [О. В. Братимов, Ю. М. Горский, М. Г. Делягин и др.]. – М. : ИНФРА-М, 2000. – 344 с.
341. Пресняков В. Экономическая безопасность России: таможенные методы и средства обеспечения / В. Пресняков // Внешняя торговля. – 1995. – № 12. – С. 5–8.
342. Приймаченко Д. В. Міжнародний досвід реалізації митної політики: практика впровадження в Україні / Д. В. Приймаченко // Митна справа. – 2006. – № 5. – С. 3–11.
343. Приймаченко Д. Щодо питання визначення компетенції митних органів / Д. Приймаченко // Митна справа. – 2007. – № 1. – С. 3–6.
344. Проскурин С. А. Глобализация как фактор поляризации современного мира / С. А. Проскурин // Социально-гуманитарные знания. – 2001. – № 4. – С. 41–65.
345. Пушкарева В. М. История финансовой мысли и политики налогов / В. М. Пушкарева. – М. : Финансы и статистика, 2001. – 256 с.
346. Работы Д. И. Менделеева [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.biografia.ru/cgi-bin/quotes.pl?oaction=show&name=mendeleev33>
347. Радзієвський О. Інтеграція України у світову економіку і взаємовідносини з Росією / О. Радзієвський // Економіка України. – 2003. – № 4. – С. 72–79.
348. Ратленд П. Глобализация и посткоммунизм / П. Ратленд // МЭиМО. – 2004. – № 4. – С. 15–18.
349. Рекомендации Группы высокого уровня по финансированию развития / А/55/1000 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.un.org/russian/conferen/ffd/docs/aac257_26.pdf

350. Ремчуков К. В. Россия и ВТО. Правда и вымыслы / К. В. Ремчуков. – М. : Международные отношения, 2002. – 320 с.
351. Репченко О. Н. Полевая физика или как устроен Мир?/ Олег Николаевич Репченко. – М. : Галерея, 2005. – 320 с.
352. Рикардо Д. Начала политической экономии и налогового обложения. Избранное / Д. Рикардо – М. : Эксмо, 2007. – 960 с.
353. Рогач О. І. Глобалізація світових фінансів / О. І. Рогач // Вісник “Міжнародні відносини”. – 2002. – Вип. 21–24. – С. 39–43.
354. Розенберг Д. Дж. Расширение Европейского союза на восток: проблемы конвергенции / Д. Дж. Розенберг // Пробл. теории и практики управления. – 2002. – № 1. – С. 31–37.
355. Роль Всемирной торговой организации в глобальном управлении / [под ред. Гэри П. Сэмпсона]; [пер. с англ.]. – М. : Весь мир, 2004. – 298 с.
356. Россия 2015: Оптимистические сценарии [Электронный ресурс] / [под ред. Л. И. Абалкина]. – М. : ММВБ, 1999. – Режим доступа: www.iskran.iip.net/russ/rogov/abalkin.html.
357. Россия и “расширенный Ближний Восток”. Материалы ситуационного анализа Совета по внешней и оборотной политике журнала “Россия в глобальной политике” [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [http:// www.svor.ru/upload/images/Russia-ME.doc](http://www.svor.ru/upload/images/Russia-ME.doc).
358. Рубан Ю. Д. Глобализация и сельское хозяйство / Ю. Д. Рубан. – К. : Аграрная наука, 2006. – 294 с.
359. Рубинштейн Т. Б. ВТО: практический аспект / Т. Б. Рубинштейн. – М. : Гелиос АРВ, 2004. – 528 с.
360. Руководство по модернизации таможенной службы / [под ред. Люка де Вульфа, Хосе Б. Сокола]; [пер. с англ.]. – М. : Весь мир, 2007. – 328 с.
361. Рыбаков И. А. Модернизация таможенного права с целью повышения эффективности регулирования таможенно-правовых отношений / И. А. Рыбаков // Государство и право. – 2001. – № 4. – С. 114–116.

362. Рюмин В. А. Глобализация и цивилизационные перспективы человечества / В. А. Рюмин // Глобализация в социально-философском измерении. Сборник материалов конференции. – СПб : Санкт-Петербургское философ. общество, 2003. – С. 63–65.

363. Савельев Є. В. Міжнародна економіка: теорія міжнародної торгівлі і фінансів: підручник для магістрів / Є. В. Савельєв – Тернопіль, 2001. – 504 с.

364. Савельев Є. Передумови поглиблення і прискорення європейської інтеграції України [Текст] / Є. Савельєв // Журнал Європейської економіки. – 2006. – Т. 5. – № 2. – С. 111–118.

365. Савинов Ю. А. Проблемы использования сети Интернет для международной электронной торговли / Ю. А. Савинов // Внешнеэкономический бюллетень. – 2005. – № 3. – С. 3–12.

366. Савлук А. О. Актуальные вопросы методики расследования уклонения от уплаты таможенных платежей / А. О. Савлук. – М. : Компания Спутник+, 2003. – 125 с.

367. Самнер У. Протекционизм или теория происхождения богатства от непроизводительного труда [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.sarov.ru/2001/n01-02.htm>

368. Самойленко В. О. Глобальні тенденції структурно-галузових змін, чи зазнає сільськогосподарський сектор конкуренції з боку міжнародних виробників / В. О. Самойленко // Економіка АПК. – 2006. – № 10. – С. 114–120 .

369. Сандровский К. К. Международное таможенное право: учебник / К. К. Сандровский. – К. : Знання, КОО, 2002. – 461 с.

370. Свинухов В. Г. Таможенно-тарифное регулирование внешнеэкономической деятельности и таможенная стоимость: учебник / В. Г. Свинухов. – М. : Экономистъ, 2005. – 271 с.

371. Світлак І. І. Переваги та недоліки інституту митних брокерів та митних перевізників / І. І. Світлак // Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ. – 2006. – Вип. 1. – С. 124–130.

372. Селищев А. С. Китайская экономика в XXI веке / А. С. Селищев, Н. А. Селищев. – СПб: Питер, 2004. – 240 с.
373. Серов В. Вопросы регулирования внешнеэкономической деятельности / В. Серов, В. Неверов // Экономист. – 1993. – № 5. – С. 86–91.
374. Синцеров Л. Длинные волны глобальной интеграции / Л. Синцеров // МЭиМО. – 2000. – № 5. – С. 56–64.
375. Ситник В.Ф. Інтелектуальний аналіз даних (дейтамайнінг): навч. посібник / В. Ф. Ситник, М. П. Краснюк. – К. : КНЕУ, 2007. – 376 с.
376. Сіденко В. Протекціонізм чи вільна торгівля? Зарубіжний досвід державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності і політика України / В. Сіденко, Т. Панфілова, П. Романюк // Політика і час. – 1996. – № 11. – С. 40–46.
377. Сиденко В. Р. Глобализация – европейская интеграция – экономическое развитие: украинская модель: в 2 т. / В. Р. Сиденко/ Институт экономики и прогнозирования НАН Украины – К.: Феникс, 2008. – Том 1. Глобализация и экономическое развитие. – К.: Феникс, 2008. – 376 с.
378. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит. – М. : Из-во социально-экономической литературы, 1962.
379. Современная теория и практика налогообложения / [Н. А. Куцин и др.] – Х. : Прапор, 2001.
380. Соколенко С. И. Глобальные рынки XXI столетия: Перспективы Украины. / С. И. Соколенко. – К. : Логос, 1998. – 68 с.
381. Соколов В. Замыкается ли в себе развитый мир? / В. Соколов // МЭиМО. – 2003. – № 1. – С. 37–45.
382. Соколовська А. М. Суть та інструменти митної політики / А. М. Соколовська, М. А. Богорад // Фінанси України. – 1998. – № 3. – С. 64–72.
383. Соловков Ю. П. Митна служба України: становлення та перспективи / Ю. П. Соловков // Фінанси України. – 2000. – № 3. – С. 3–6.
384. Сорос Дж. О глобализации / Дж.Сорос; [пер с англ. А. Башкирова]. – М. : Эксмо, 2004. – 224 с.

385. Сохацька О. М. Міжнародні фючерсні ринки: теоретико-методологічні аспекти: Монографія / О. М. Сохацька. – Тернопіль : КартОбланш, 2002. – 454 с.
386. Справедливая торговля для всех. Как торговля может содействовать развитию / [Дж. Ю. Стиглиц, Э. Чарлтон]. – М. : Весь мир, 2007. – 280 с.
387. Справедливость и развитие: Доклад о мировом развитии, 2006 / [под ред. Бондаренко А.В.]; [пер. с англ.]. – М. : Весь мир, 2006. – 298 с.
388. Столин В. В. Сомосознание личности / В. В. Столин. – М. : Издательство Московского университета, 1983. – 284 с.
389. Стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації: монографія / За ред. Д. Г. Лук'яненка. – К. : КНЕУ, 2001. – 538 с.
390. Струве П. Б. Торговая политика России / П. Б. Струве. – Челябинск : Социум, 2007. – Вып. 3. – XXIV. – 282 с. – (Серия: Русский тариф).
391. Субетто А. И. Капиталократическая эсхатология и мондиализм / А. И. Субетто // Академия Тринитаризма. – М., Эл. № 77-6567. – Пул. 10796.
392. Суворкін В. А. Україна–СОТ–ЄС: перепони до інтеграції / В. А. Суворкін // Митна справа. – 2006. – № 2. – С. 43–49.
393. Сумароков В. Н. Расширение Европейского союза и внешнеэкономические связи России / В. Н. Сумароков, Н. В. Сумароков. – М. : Финансы и статистика, 2006. – 256 с.
394. Сутырин С. Ф. Налоги и налоговое планирование в мировой экономике / С. Ф. Сутырин, А. И. Погорлецкий; под ред. С. Ф. Сутырина. – СПб. : Издательство В. А. Михайлова; Издательство “Полиус”, 1998. – 577 с.
395. Сушко О. Ще раз про ЄЕП. Для тих хто ще не зрозумів або вже забув... / О. Сушко, В. Філіпчук // Дзеркало тижня. – 2005. – № 23 (551) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dt.ua/1000/1600/50371/>
396. Таможенный союз стран Евразийского экономического сообщества. Комментарий и документы / [под ред. Ю. Ф. Азарова]. – М. : ЗАО “Экономика”, 2003. – 486 с.

397. Тараканов Г. Мировой опыт ускорения экономического роста: ключевые факторы / Г. Тараканов // МЭиМО. – 2008. – № 2. – С.14–21.
398. Тарасенко Н. Н. Протекционизм во внешней торговле (на примере Европейского Союза) / Н. Н. Тарасенко. – Одесса : Астропринт, 1999. – 78 с.
399. Тарифные переговоры в рамках процесса присоединения в ВТО. Подготовка предложений по тарифам: метод. пос. [Электронный ресурс]. – UNCTAD, Женева, 2001. – Ноябрь. – Режим доступа: http://www.unctad.org/ru/docs/ditctnadmisc19_ru.pdf
400. Терещук С. М. Економічна політика України на етапі інтеграції до СОТ / С. М. Терещук // Збірник наукових праць Уманського державного аграрного університету. – Вип. 64. – Ч. 2 : Економіка. – С. 350–355.
401. Тимошенко И. В. Таможенное регулирование ВЭД. / И. В. Тимошенко. – М. : Бератор–Пресс, 2003. – 304 с.
402. Тігіпко С. Л. Стратегія розвитку України в умовах економічно інтеграції та глобалізації фінансових ринків / С. Л. Тігіпко // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 7 (37). – С. 3–13.
403. Тойнби А. Дж. Постигание истории: сборник / А. Дж. Тойнби; [пер. Е. Д. Жарков]. – М. : Прогресс, 1996. – 608 с. – (Историческая библиотека).
404. Толкушкин А. В. Налоги и налогообложение: Энциклопедический словарь / А. В. Толкушкин /. – М. : Юристъ, 2000. – 512 с.
405. Толстопятенко Г. П. Европейское налоговое право. Сравнительно-правовое исследование / Г. П. Толстопятенко. – М. : НОРМА, 2001. – 336 с.
406. Торговая политика и значение вступление в ВТО для развития России и стран СНГ. Руководство / [под ред. Давида Г. Тарра]. – М. : Весь мир, 2006. – 588 с.
407. Тришкина Т. Н. Обязательные платежи в механизме государственного регулирования внешнеторговой деятельности в Российской Федерации: монография. / Т. Н. Тришкина. – М. : Ось-89, 2006. – 176 с.

408. Трофименко О. Ю. Доха Раунд: последствия для развития современной международной торговой системы / О. Ю. Трофименко // Вестник СПбГУ. – Серия 5. – 2007. – Вып.2. – С. 125–131.

409. Тяпышев О. Г. Китай присоединился к ВТО: первые результаты этого шага / О. Г. Тяпышев // Внешнеэкономический бюллетень. – 2002. – № 8. – С. 31–37.

410. Удовик С. Л. Глобализация: семиотические подходы / С. Л. Удовик. – М. : Рефл-бук; К. : Ваклер, 2002. – 480 с.

411. Указ Президента України від 21. 04. 1998 р. № 334/98 Про порядок ввезення в Україну цукру-сирцю тростинного в 1998 році / Президент України. – Офіц. вид. – К. : Урядовий кур'єр від 22.10.1998.

412. Украинская Советская Энциклопедия. – К. : Главная редакция Украинской Советской Энциклопедии, 1984. – Т. 11. – Книга 1. Счисление – Функционал.

413. Україна і світова організація торгівлі: механізми та соціально-економічні наслідки вступу: Матеріали засідання “круглого столу”, Національний ін-т стратегічних досліджень / [відп. та наук. ред. Я. А. Жаліло]. – К. : Альтерпрес, 2003. – 48 с.

414. Україна і світове господарство: взаємодія на межі тисячоліть / [А. С. Філіпенко, В. С. Будкін, А. С. Гальчинський та ін.]. – К. : Либідь, 2002. – 470 с.

415. Уманців Ю. М. Глобальні фінансові виклики: світовий досвід та українські реалії / Ю. М. Уманців // Фінанси України. – 2009. – № 1. – С. 73–85.

416. Устиян И. Эффективность экономической реформы Китая / И. Устиян // Экономист. – 2002. – № 8. – С. 74–86.

417. Уткин А. И. Глобализация: процес и осмысление / А. И. Уткин. – М. : Логос, 2002. – 254 с.

418. Ушаков В. Глобальное хозяйство [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ushakov.org/arch/000001a6.htm>.

419. Фестингер Л. Теория когнитивного диссонанса / Л. Фестингер; [пер. с англ. А. Анистратенко, И. Знаешева]. – СПб. : Ювента, 1999. – 317 с., табл. – (Мастерская психологи и психотерапии).
420. Фетисов Г. О мерах по преодолению мирового кризиса и формированию устойчивой финансово-экономической системы / Г. Фетисов // Вопросы экономики. – 2009. – № 4. – С. 31–41.
421. Филипенко А. С. Экономическое развитие: цивилизационный подход / А. С. Филипенко. – М. : Экономика, 2002. – 260 с.
422. Філіпенко А. Глобалізація економічного розвитку / А. Філіпенко // Економічний часопис. – 1999. – № 1. – С. 3–10.
423. Філіпенко А. Інтеграційні перспективи України: бігравітаційна модель / А. Філіпенко // Економіка України. – 2005. – № 6. – С. 11–22.
424. Філіпенко А. С. Глобальні форми економічного розвитку: історія і сучасність / А. С. Філіпенко. – К. : Знання, 2007. – 670 с.
425. Філіпенко А. С. Міжнародні економічні відносини: історія: підручник / А. С. Філіпенко. – К. : Либідь, 2006. – 392 с.
426. Фінансово-економічний розвиток України в умовах глобалізації: колективна наукова монографія / Національна академія управління / [наук. ред. Я. В. Белінська]. — К. : Національна академія управління, 2008. — 212 с.
427. Фомін С. Глобалізація та її наслідки для України / С. Фомін // Політика і час. – 2001. – № 7. – С. 62–73.
428. Французов В. В. Международное сотрудничество в сфере обеспечения стабильности мировой финансовой системы / В. В. Французов // Внешнеэкономический бюллетень. – 2001. – № 10. – С. 7–12.
429. Фрумкин М. И. Народное хозяйство и внешняя торговля СССР. / М. И. Фрумкин. – М., Ленинград, 1926. – 72 с.
430. Фукуяма Ф. Конец истории? / Ф. Фукуяма // Страна и мир. – 1999 (I). – № 55. – С. 89–101.

431. Хадонов Е. Е. Налоговая и таможенная политика министра финансов России Н. Х. Бунге (1881–1886 гг.) / Е. Е. Хадонов // Финансы. – 1997. – № 5. – С. 55–57.
432. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / С. Хантингтон. – М. : АТС, 2003. – 603 с.
433. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций? / С. Хантингтон // Полис. – 1994. – №1. – С. 33–48.
434. Холопов А. Тема 3. Внешнеторговая политика: тарифные методы регулирования международной торговли / А. Холопов // МЭиМО. – 1997. – № 11. – С. 68–79.
435. Хорос В. Глобализация и периферия / В. Хорос // МЭиМО. – 1999. – № 12. – С. 111–118.
436. Хоффман С. Столкновение цивилизаций: Как сделать мир более пригодным для жизни / С. Хоффман // Россия в глобальной политике. – Т 1. – 2003. – № 1. – С. 78-91.
437. Хукман Б. Превратить ВТО в организацию, в большей степени способствующую развитию [Электронный ресурс] / Б. Хукман // Финансы&развитие. – 2005. – Март. – С. 14–18. – Режим доступа до журн.: www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/rus/2005/03/pdf/hoekman.pdf.
438. Цивилизационная структура современного мира: В 3 т. [ред. Ю. Н. Пахомов, Ю. В. Павленко]. — К. : Наукова думка, 2006. — (Проект «Наукова книга»). Т. 2 : Макрохристианский мир в эпоху глобализации. — К. : Наукова думка, 2007 — 692 с.
439. Чашкин В. В. Глобализация мировых финансовых рынков и проблемы регулирования международных расчетов / В. В. Чашкин // Внешнеэкономический бюллетень. – 2002. – № 12. – С. 28–37.
440. Чаюн Т. Умови розвитку внутрішнього ринку України в контексті вступу до СОТ / Т. Чаюн // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2004. – № 6. – С. 56–62.

441. Черковец О. В. Глобализация: экономические реалии и политические мифы: моногр / О. В. Черковец. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2006. – 111 с.
442. Черковец О. Глобализация сотрудничества или конкуренции? / О. Черковец // Экономист. – 2002. – № 10. – С. 3–16.
443. Чернышов С. И. Таможенная политика и юридический конфликт: монография / С. И. Чернышов, Т. В. Худойкина. – М. : РИОРТА, 1999. – 244 с.
444. Чешков М. Глобальный мир (Обзор зарубежных работ последнего десятилетия) / М. Чешков // Pro et Contra. – Т. 7. – 2002. – № 4. – С. 212.
445. Чешков М. Мир как дифференцированное целое / М. Чешков // МЭиМО. – 2006. – № 7. – С. 60–72.
446. Чириченко Ю. Деякі аспекти визначення впливу окремих зовнішньоекономічних процесів на продовольчу безпеку країни / Ю. Чириченко // Вісник Академії митної служби України. – 2006. – №3 (31). – С. 78–83.
447. Чистилин Д. К. Самоорганизация мировой экономики: Евразийский аспект / Д. К. Чистилин. – [2-е изд.]. – М. : Экономика, 2006. – 237 с.
448. Чорний В. Б. Україна і митна справа: Історичний нарис / В. Б. Чорний. – К. : Видавництво КВІЦ, 2000. – 249 с.
449. Чумаков А. Н. Глобализация. Контурсы целостного мира / А. Н. Чумаков. – М. : Проспект, 2005. – 428 с.
450. Чухно А. Постіндустріальна економіка: теорія, практика та її значення для України / А. Чухно // Економіка України. – 2001. – № 11. – С. 42–49.
451. Шапошников Н. Н. Таможенная политика России до и после революции / Н. Н. Шапошников. – Москва–Ленинград : Центральное управление печати и промпропаганды В.С.Н.Х., 1924. – 74 с.
452. Шевчук В. Уніфікація податкових систем країн Європейського Союзу як критерій поглиблення інтеграції / В. Шевчук, Р. Ю. Римарська // Фінанси України. – 2007. – № 12. – С. 49–60.
453. Шепенко Р.А. Третьейские группы ВТО / Р. Шепенко // МЭиМО. – 2002. – № 1. – С. 34–39.

454. Шершун А. А. Митне оформлення товарів та транспортних засобів. Навч.-метод. посіб. / А. А. Шершун. – К. : Кондор, 2007. – 330 с.
455. Шифф М. Региональная интеграция и развитие. / М. Шифф, Л. Уинтерс. – М. : Весь мир, 2005. – 375 с.
456. Шишков Ю. Регионализация и глобализация мировой экономики: альтернатива или взаимопреодоление? / Ю. Шишков // МЭиМО. – 2008. – № 8. – С. 3–30.
457. Шпенглер О. Закат Европы [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.aha.ru/~andrew_r/spengler.
458. Экономика Европейского союза: учебник / [Г. Ю. Гагарина, В. В. Громько, З. М. Окрут, О. В. Сагинова]. – М. : Экономист, 2003. – 399 с.
459. Экономическая безопасность: Производство–Финансы–Банки / [под ред. В. К. Сенчагова]. – М. : ЗАО “Финстатинформ”, 1998. – 621 с.
460. Экспортные ресурсы Украины. – Харьков, 1923. – 244 с.
461. Энгельс Ф. Людвиг Фейербах и конец классической немецкой философии /Ф. Энгельс; Тезисы о Фейербахе/ К. Маркс. – М. : Политиздат, 1985. – 127 с.
462. Энциклопедия русского экспорта / [под общей ред.: П. А. Берлина, А. Г. Галопа, В. Г. Громана, М. Я. Кауфмана, Л. В. Коробочкина и М. И. Тейтембаума]. – Берлин, Издание Торгового представительства СССР в Германии, Том I. – 1924.
463. Юнь О. М. Глобализационные процессы и диалог цивилизаций / О. М. Юнь. // Внешнеэкономический бюллетень. – 2002. – № 12. – С. 4–15.
464. Юрий С. И. Украина в глобальном пространстве: диалектика развития и конфликт интересов / С. И. Юрий, И. О. Иващук // Расширение Европейского Союза и Республика Беларусь на новой границе: материалы междунардн. научно-практ. конф. (Минск, 18 – 19 мая 2004 г.). В 2 ч. – Ч 1. – Минск, БГЭУ, 2004. – С. 109–112.
465. Юрий С. И. Экономическая безопасность государства и ее стратегическое обеспечение / С. И. Юрий, И. О. Иващук // Финансовая теория и

политика современного государства: сб. научн. трудов Хозяйственной академии им. Д. А. Ценова. – Болгария, Велико-Тырново : Абагар, 2002. – С. 9–16.

466. Юрій С. І. Відкрита економіка в глобальному просторі: митно-торгівельний аспект / С. І. Юрій, І. О. Іващук // Вісник економічної науки України. – 2006. – № 1 (9). – С. 174–180.

467. Юрій С. І. Тенденції формування іміджу елітного економічного ВНЗ на ринку освітніх послуг України / С. І. Юрій, І. О. Іващук // Вісник Тернопільської академії народного господарства. – 2003. – №5/1. – С. 107–120.

468. Юткина Т. Ф. Налоговедение: от реформы к реформе / Т. Ф. Юткина. – М. : ИНФРА-М, 1999. – 293 с.

469. Яким чином Україна вступає у СОТ? / Підготовлено спільно Міністерством економіки та з питань європейської інтеграції та проектом USAID. – К., 2004. – Березень. – 13 с.

470. Яковец Ю. В Глобализация и взаимодействие цивилизаций / Ю. В. Яковец. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Экономика, 2003. – 411 с.

471. Якубовський С. О. Економічна взаємодія країн в умовах глобальних змін: митний аспект / С. О. Якубовський // Економіка: проблеми теорії та практики: зб. наук. праць. – 2009. – Вип. 257. – Т. 7. – С. 1770–1775.

472. Якубовський С. О. Інвестиційна діяльність транснаціональних корпорацій та її вплив на конкурентоспроможність національних економік: Монографія / С. О. Якубовський. – О. : ОРІДУ УАДУ, 2002. – 394 с.

473. Янжул И. И. Избранные труды / И. И. Янжул. – М. : Наука, 2005. – 438 с.

474. Яремко Л. А. Міжнародні митні регулятори: навч.-метод. посіб. / Л. А. Яремко, Ю. В. Полякова. – Львів : Видавництво Львівської комерційної академії, 2006. — 232 с.

475. Assessing World Bank Support for Trade, 1987-2004: An IEG Evaluation [Electronic Resource]. – Mode of access:

http://suterresources.worldbank.org/EXTASSWBSUPTRA1987?Resources?trade_evaluation.pdf

476. Barry K. Gills *Globalization and Global History* / Barry K. Gills, William Thompson. – London : Routledge, 2006. – (Series: Rethinking Globalizations).

477. Baudrand Vincent *Comprendre la mondialisation. Studyrama.* / Baudrand Vincent, Henzy Gerard-Marie. – Paris, 2006. – P. 35–68.

478. Bhagwati Jagdish N. *Fair Trade and Harmonization, Vol 1.: Economic Analysis* / Bhagwati Jagdish N., Hudec Robert E. – Cambridge: MIT Press, 1996

479. Bhagwati Jagdish *Trading Preferentially: Theory and Policy* / Bhagwati Jagdish, D. Greenaway and A. Panagariya // *Economic Journal*. – 1998. – July. – P. 1128–1148.

480. Bordo M. D. *Globalization in Historical Perspective* / M. D. Bordo, A. M Taylor., J. G. Williamson. – Chicago and London: University of Chicago, 2003. – 588 p.

481. Coleman William D. *Regionalism and Global Economic Integration: Europe, Asia and the Americas* / William D. Coleman, R. D. Underhill Geoffrey. – London: Routledge. – 1998.

482. Crafts N. *Globalization and Growth in the Twentieth Century.* In *Supporting Studies for the World Economic Outlook.* / N. Crafts; Edited by Prasad. E. International Monetary Fund. IMF Working Paper 00/44, 2000.

483. *Formula approaches to Tariff negotiation. Note by the Secretariat. Revision* // TN/MA/S/3/3/Rev. 2 [Electronic Resource]. – Mode of access: – <http://docsonline.wto.org/imrd/directdoc.asp?DDFDocuments/tn/ma/S3R2/doc>.

484. Frankel Jeffrey A. (1998). *The Regionalization of the World Economy.* – Chicago: University of Chicago Press.

485. *Global Development Finance 2009: Global Development Finance 2009: Charting a Global Recovery.* [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://econ.worldbank.org>.

486. Global Economic Prospects, 2005: Trade, Regionalism and Development. World Bank. – 2004. [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://siteresources.worldbank.org/INTGEP2005/Resources/gep2005.pdf>.

487. Hoffman S. Sovereignty and the Ethics of Intervention / S. Hoffman // The Ethics and Politics of Humanitarian Intervention. Notre Dame, 1996. – P.18.

488. Human Development Report 2003: Millennium Development Goals: A Compact Among Nations to End Human Poverty. [Electronic Resource]. – Mode of access: www.undp.org/hdr2003.

489. Human Development Report 2005: International cooperation at a crossroads: Aid, trade and security in an unequal world. [Electronic Resource]. – Mode of access: http://hdr.undp.org/reports/global/2005/pdf/HDR05_chapter_4.pdf

490. Human Development Report 2009: Overcoming barriers: Human mobility and development [Electronic Resource]. – Mode of access: http://hdr.undp.org/en/media/HDR_2009_EN_Complete.pdf

491. International Trade Theory and Policy Analysis by Steven M. Suranovic [Electronic Resource]. – Mode of access: – <http://internationalecon.com/Trade/tradehome.php>

492. Ivashchuk I. Die zollpolitik der Ukraine: globale Herausforderungen und fiskalische Konsequenzen/ I. Ivashchuk/ Östliches Europa und Visionen paneuropäischer Entwicklung. Aspekte internationaler Wirtschaftsbeziehungen Weltwirtschaft und Ukraine: Konferenzbeiträge der Internationalen Wissenschaftskonferenz der Nationalen Wirtschaftsuniversität Ternopil in Antalya (Türkei) vom. 15. bis. 22. Sept. 2007. –Berlin, 2008. – PP. 185–192.

493. Krueger Anne O. Are Preferential Trading Arrangements Trade-Liberalizing or Protectionist? / Anne O. Krueger // Journal of Economic Perspectives. – 1999. – Vol. 13. – №4. – P. 105-124.

494. Krysowaty A. Procesy prywatyzacyjne w kontekście tendencji globalnych / A. Krysowaty, I. Iwaszczuk // Zarządzanie zmianą. przedsiębiorstw w strategii rozwoju

gospodarczego krajow Europy srodkowo-wschodniej. – Warszawa, 2004. – S. 328–339.

495. Levit T. The Globalization of markets / T. Levit // Harvard Business Review. – 1983. – May–June.

496. Mapping of Regional Trade Agreements, WT/REG/W/41, 11 October 2000, Geneva, WTO.

497. Panagariya Arvind. The Free Trade Area of the Americas: Good for Latin America? / Arvind Panagariya // World Economy 19:5, 1996. – P. 485–515.

498. Peter H. Lindert. Does Globalization make the world more unequal? / H. Lindert Peter, G. Williamson Jeffrey // Conference in Santa Barbara “Globalization in Historical Perspective”. – California, May 3–6, 2001.

499. Peters Amos. The Fiscal Effects of Tariff Reduction in the Caribbean Community. – Washington D.C., 2002.

500. Rapport annuel 2005. Organisation mondiale du commerce. [Electronic Resource]. – Mode of access: http://www.wto.org/French/res_f/booksp_f/anrep_f/anrep05_f.pdf.

501. Rapport annuel 2006. Organisation mondiale du commerce. [Electronic Resource]. – Mode of access: http://www.wto.org/French/res_f/booksp_f/anrep_f/anrep06_f.pdf.

502. Rapport annuel 2008. Organization mondiale du commerce. [Electronic Resource]. – Mode of access: http://www.wto.org/French/res_f/booksp_f/anrep_f/anrep08_f.pdf

503. Rapport sur le developpement des telecommunications / TIC dans le monde 2006 / Union internationale des telecommunication. [Electronic Resource]. – Mode of access: http://www.itu.int/dms_pub/itu-d/opb/ind/D-IND-WTDR-2006-SUM-PDF-F.pdf

504. Regional Integration, Trade and Conflict in Latin America International (2007). – Institute for Sustainable Development (IISD). [Electronic Resource]. – Mode of access: http://www.iisd.org/pdf/2007/tas_rta_latina_america.pdf

505. Regional Trade Arrangements in Africa: Past Performance and the Way Forward. IMF (2005). [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2005/wp0536.pdf>

506. Rosanvallon P. Le capitalisme utopique. Histoire de l'idée marché. / P. Rosanvallon. – Editions du Seuil, 1999.

507. Stephen Tokarick. Une aide à la mesure de l'ajustement. [Electronic Resource]. – Mode of access: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/fre/2005/03/pdf/tokarick.pdf>

508. Sudhir Anand and Amartya Sen. Concepts of Human Development and Poverty: A Multidimensional Perspective / Sudhir Anand and Amartya Sen. // Human Development Papers 1997. UNDP, New York, 1997.

509. The Global Economic Crisis: Assessing Vulnerability with a Poverty Lens1. [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://siteresources.worldbank.org/NEWS/Resources/WBGVulnerableCountriesBrief.pdf>

510. UNESCAP (2008). Trade facilitation provisions in regional trade agreements in Asia and the Pacific. [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.unescap.org/tid/publication/swp108.pdf>

511. Walter Truett Anderson All Connected Now. Life in the First Global Civilization / Walter Truett Anderson . – Westview Press, 2001.

512. Warwick E Murray. Geographies of Globalization / Warwick E Murray. – Routledge, London and New York, 2006. – P. 392.

513. World Economic Outlook (International Monetary Fund) Advancing Structural Reforms. April 2004. [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2004/pdf>

514. World Development Report 2000/2001. [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://siteresources.worldbank.org/INTPOVERTY/Resources/WDR/English-Full-Text-Report/pdf>

515. World Economic Outlook (International Monetary Fund) Crisis and Recoveryhttps. April 2009. [Electronic Resource]. – Mode of access: www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2009/01/pdf/text.pdf.

516. World Investment Report 2008: Transnational Corporations and the Infrastructure Challenge. [Electronic Resource]. – Mode of access: http://www.unctad.org/en/docs/wir2008_en.pdf.

517. World Investment Report 2009: Transnational Corporations, Agricultural Production and Development. [Electronic Resource]. – Mode of access: http://www.unctad.org/en/docs/wir2009_en.pdf.

518. World Telecommunication Development report-2003 / International Telecommunication Union, December 2003. [Electronic Resource]. – Mode of access: http://www.itu.int/ITU-D/ict/publications/wtdr_03/material/WTDR2003Sum_e.pdf.

519. World trade report 2008. Trade in Globalizing Word. WTO, 2008. [Electronic Resource]. – Mode of access: http://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/anrep_e/world_trade_report08_e.pdf.